

SCI-CONF.COM.UA

EUROPEAN SCIENTIFIC DISCUSSIONS

**ABSTRACTS OF II INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
DECEMBER 26-28, 2020**

**ROME
2020**

EUROPEAN SCIENTIFIC DISCUSSIONS

Abstracts of II International Scientific and Practical Conference

Rome, Italy

26-28 December 2020

Rome, Italy

2020

UDC 001.1

The 2nd International scientific and practical conference “European scientific discussions” (December 26-28, 2020) Potere della ragione Editore, Rome, Italy. 2020. 685 p.

ISBN 978-88-32934-02-1

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // European scientific discussions. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy. 2020. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-european-scientific-discussions-26-28-dekabrya-2020-goda-rim-italiya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: rome@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2020 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2020 Potere della ragione Editore ®

©2020 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Biliaieva I. M., Lykhovyd P. V., Piliarska O. O., Piliarskyi V. H.* 14
THE STUDY OF TOMATO PRODUCTIVITY DEPENDING ON AGROTECHNOLOGY AND NATURAL FACTORS USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORK APPROACH.
2. *Kundenko M. P., Pikh E. A.* 17
ANALYSIS OF MODERN GRAIN DRYING TECHNOLOGIES IN UKRAINE.
3. *Буреннікова Н. В.* 22
ПРОЄКТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ОНОВЛЕНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ.

VETERINARY SCIENCES

4. *Париловський О. І., Яценко І. В., Бусол Л. В., Дегтярьов М. О., Богатирьова А. М.* 27
СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНІ КРИТЕРІЇ УШКОДЖЕНЬ, ЩО ПРОНИКАЮТЬ У ПОРОЖНИНИ ТІЛА ТВАРИНИ.

BIOLOGICAL SCIENCES

5. *Hryhorova N. V.* 43
INFLUENCE OF STREPTOZOTOCIN-INDUCED DIABETES ON MAGNESIUM CONTENT IN THYMUS CELLS, BLOOD AND SPLEEN LYMPHOCYTES.
6. *Yunusov L. S., Zainobiddinov A. E., Gayibov U. G.* 47
VASORELAXANT EFFECT OF SOME SELECTED ALKALOIDS.
7. *Волкова Л. Л., Крамаренко Т. В.* 51
ІНТЕГРАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ МАТЕМАТИЧНО - ПРИРОДНИЧИХ НАУК.
8. *Гусак В. В., Пітух А. М., Щерба Р. М.* 58
ВПЛИВ НІТРАТУ СТРОНЦІЮ НА АНТИОКСИДАНТНУ СИСТЕМУ ПАВЛОВНІЇ СОРТУ ШАН ТОНГ.
9. *Шейкіна Н. В., Науменко В. С.* 65
ДЕЛЬФІНИ.

MEDICAL SCIENCES

10. *Bachu M., Sorokman T., Ostapchuk V.* 68
FACTORS DETERMINING THE OCCURRENCE OF IODINE-DEFICIENCY DISEASES IN CHILDREN.
11. *Moldovan P., Sorokman T., Shvugar L.* 73
INDICATORS OF ERADICATION HELICOBACTER PYLORI IN CHILDREN WITH DIFFERENT LEVELS OF VITAMIN D.

12. *Yekhalov V. V., Kravets O. V., Krishtafor D. A.* 77
ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DISTANCE LEARNING OF MEDICAL INTERNS OF DIFFERENT SPECIALTIES.
13. *Андрійчук Т. П., Ярмошик Ю. Г.* 86
АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ПЛОДА У ПАЦІЄНТОК ІЗ ОБТЯЖЕНИМ ГІНЕКОЛОГІЧНИМ АНАМНЕЗОМ.
14. *Балога О. Е., Сорокопуд І. В.* 92
НАЙПОШИРЕНІШІ ПРИЧИНИ ЗВЕРНЕННЯ ПАЦІЄНТІВ З ЧАСТКОВИМИ ЗНІМНИМИ ПРОТЕЗАМИ.
15. *Белоусова Б. Р., Гаркун А. Д., Ляшенко Л. И.* 95
ПРИМЕНЕНИЕ ФОТОПРОТОКОЛА В УСЛОВИЯХ СТОМАТОЛОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ НАЧИНАЮЩЕГО ВРАЧА.
16. *Гаркун А. Д., Белоусова Б. Р., Ляшенко Л. И.* 101
ИНТЕГРАЦИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОФИЛАКТИКУ СТОМАТОЛОГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ НА ПРИМЕРЕ ТЕЛЕГРАМ-БОТА.
17. *Гусєв В. М., Хапченкова Д. С., Кухлій В. Ю.* 104
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ВАГІТНОСТІ У ЖІНОК ІЗ ІНФЕКЦІЄЮ СЕЧОВИВІДНИХ ШЛЯХІВ.
18. *Ерошкина Т. В., Иванченко Е. Ю.* 109
ПРОТИВОРАДІАЦІОННА ЗАЩИТА ПЕРСОНАЛА И ПАЦИЕНТОВ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ИСТОЧНИКОВ ИОНИЗИРУЮЩЕГО ИЗЛУЧЕНИЯ.
19. *Зварич Л. І.* 116
ПРОЛАКТИН-ОБУМОВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ У ЖІНОК ЗІ СТЕРТИМИ ПРОЯВАМИ ГІПЕРАНДРОГЕНІЇ.
20. *Клітинська О. В., Стішковський А. В., Гурандо В. Р.* 122
КОНСТАНТА МІКРОЕЛЕМЕНТІВ В ОРГАНІЗМІ ДІТЕЙ, ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я.
21. *Клітинська О. В., Зорівчак Т. І.* 128
ВПЛИВ ЗАГАЛЬНОСОМАТИЧНОГО СТАТУСУ НА ПЕРЕБІГ ПУЛЬПІТІВ ТИМЧАСОВИХ ЗУБІВ.
22. *Ковач І. В., Хотімська Ю. В., Зелінський А. Л., Лавренюк Я. В., Хотімська А. Б.* 132
ОБҐРУНТУВАННЯ ПАТОГЕНЕТИЧНОГО ЛІКУВАННЯ СТОМАТИТУ В ДІТЕЙ НА ТЛІ ГОСТРОГО ЛІМФОБЛАСТНОГО ЛЕЙКОЗУ.
23. *Решетняк С. О., Євтушенко Д. В., Прасол О. В., Момот А. А., Думанський Ю. В.* 139
ДОСЛІДЖЕННЯ РИЗИКУ ВИНИКНЕННЯ КОРОТКОСТРОКОВИХ ТА ДОВГОСТРОКОВИХ УСКЛАДНЕНЬ ПІСЛЯ РЕЗЕКЦІЇ НИРКИ З ІНТРАОПЕРАЦІЙНОЮ ШЕМІЄЮ АБО БЕЗ НЕЇ У ПАЦІЄНТІВ З ЛОКАЛЬНИМ РАКОМ НИРКИ.

24. *Саган Н. Т., Жураківська О. Я., Антимис О. В., Дутчак У. М., Князевич-Чорна Т. В.* 141
 ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНОГО СТАНУ ЖУВАЛЬНОГО М'ЯЗА ПРИ ГІПОТИРЕОЗІ У ВІКОВОМУ АСПЕКТІ.
25. *Тещук В. Й., Тещук Н. В., Руських О. О.* 147
 ДОСВІД ЛІКУВАННЯ ГОСТРИХ ПОРУШЕНЬ МОЗКОВОГО КРОВООБІГУ ЗА ЗМІШАНИМ ТИПОМ.
26. *Троценко О. В., Сніга Я. В., Седнева Л. Р., Грицаєнко М. В.* 150
 ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.
27. *Якименко О. О., Закатова Л. В., Антіпова Н. М., Тбілелі В. В., Серебрякова А. А.* 156
 СИСТЕМНІ ВАСКУЛІТИ: ОСОБЛИВОСТІ КЛІНІЧНОГО ПЕРЕБІГУ ЗА ДАНИМИ РЕВМАТОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ.
28. *Ярова С. П., Гензицька О. С.* 158
 ЕФЕКТИВНІСТЬ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ЛІКУВАННЯ ГІПЕРЕСТЕЗІЇ ТВЕРДИХ ТКАНИН ЗУБІВ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ПАРОДОНТА.
- PHARMACEUTICAL SCIENCES**
29. *Братішко Ю. С., Посилкіна О. В.* 163
 ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ НА ПОСАДУ «МЕНЕДЖЕР (УПРАВИТЕЛЬ) ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ТА КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» ФАРМАЦЕВТИЧНИХ КОМПАНІЙ.
- CHEMICAL SCIENCES**
30. *Святенко А. С., Святенко Л. К.* 173
 ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОДНО-ЕЛЕКТРОННИХ ПОТЕНЦІАЛІВ ВІДНОВЛЕННЯ НІТРОАРОМАТИЧНИХ СПОЛУК.
- TECHNICAL SCIENCES**
31. *Horiushko S. D.* 179
 RANDOM-ACCESS MEMORY ALLOCATION IN GAME DEVELOPMENT.
32. *Kidanov A. A.* 182
 PROBABILITY THEORY IN GAME DEVELOPMENT.
33. *Гаєвський О. А., Тимошенко А. Ю., Ласкучеров О. О.* 187
 ОПТИМІЗАЦІЯ КОНСТРУКТИВНО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ ДЛЯ ПІДЙОМНОЇ БАЛКИ.
34. *Головкіна Л. І.* 189
 ВИКОРИСТАННЯ БЛИХ КОРЕНІВ У ВИГОТОВЛЕННІ КОНСЕРВІВ ІЗ МОЛОДОЇ КАРТОПЛІ.

35.	<i>Мітрахович М. М., Расстригін О. О., Комаров В. О.</i> МЕТОДИ І МОДЕЛІ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РЕСУРСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК АВІАЦІЙНИХ КОНСТРУКЦІЙ ПРИ НАЯВНОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ПОШКОДЖЕНЬ.	194
36.	<i>Нимчик А. Г., Усманов Х. Л., Кадирова З. Р.</i> ТЕРМОДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОЦЕССА ВОЗГОНКИ МЕТАЛЛОВ ПРИ ОБЖИГЕ ПОРТЛАНДЦЕМЕНТНОГО КЛИНКЕРА И АГЛОПОРИТА.	200
37.	<i>Семенець Д. А.</i> АНАЛІЗ РОБОТИ АВТОГЕНЕРАТОРА ГАРМОНІЙНИХ КОЛИВАНЬ НА БАЗІ ОПЕРАЦІЙНОГО ПІДСИЛЮВАЧА.	204
38.	<i>Чернета О. Г., Коробочка О. М., Кубіч В. І.</i> РОЗРОБКА МЕТОДІВ ВИБОРУ ОПТИМАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЗМІЦНЕННЯ ПОВЕРХНЕВОГО ШАРУ ДЕТАЛЕЙ.	211
39.	<i>Шматенко В. А., Скотар А. П.</i> МОДЕЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ БРАГОРЕКТИФІКАЦІЙНОЇ УСТАНОВКИ У ВИРОБНИЦТВІ БІОЕТАНОЛУ ІІ ПОКОЛІННЯ.	217
PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES		
40.	<i>Gavryushenko A. A.</i> ETHEREUM DATA STORAGE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES.	223
41.	<i>Маслов Д. В.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕФЕКТІВ РЕАЛЬНИХ КРИСТАЛІВ.	227
GEOGRAPHICAL SCIENCES		
42.	<i>Бурлуцька М. Е., Романчук М. Є.</i> НОРМУВАННЯ РОЗРАХУНКОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК РІЧНОГО СТОКУ В СУББАСЕЙНІ Р. ПРИП'ЯТЬ.	230
PEDAGOGICAL SCIENCES		
43.	<i>Bezruchenkov Yu. V.</i> USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION IN THE PROCESS OF TRAINING SPECIALISTS IN THE FIELD OF SERVICES.	236
44.	<i>Budanova L., Toryanik L., Halushko K.</i> ENGLISH PORTFOLIO AS A NEW APPROACH IN TEACHING METHODOLOGY FOR PROFESSIONALLY – ORIENTED COMMUNICATIVE LANGUAGE COMPETENCE.	243
45.	<i>Dudko O. G., Shayko-Shaykovskiy O. G.</i> TRAUMATOLOGY AND ORTHOPAEDICS EDUCATION OF FOREIGN STUDENTS IN COLLABORATION OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCE UNIVERSITIES.	250

46.	<i>Khaletska M. V., Kashyrina I. O.</i> THE EFFECTIVENESS OF MODERN ONLINE APPLICATIONS FOR STUDYING ENGLISH.	258
47.	<i>Kuzmina K.</i> NEW APPROACHES TO MOTIVATING STUDENTS OF LANGUAGE DEPARTMENTS TO STUDY FOREIGN LANGUAGES.	261
48.	<i>Tverdokhlib I.</i> USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES FOR TEACHING ELECTRONICS AND COMPUTER CIRCUITRY.	267
49.	<i>Бородай Е. М.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УЧНІВСЬКОМУ КЛУБІ «ЗАХИСНИК УКРАЇНИ».	269
50.	<i>Гура С. В.</i> СУЧАСНІ МЕТОДИ І ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ КАРАНТИНУ.	273
51.	<i>Древняк Л. П., Касян Т. Г.</i> ЕВОЛЮЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМИ ЛЮДЕЙ ІЗ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ВІДХИЛЕННЯМИ У ПЕРІОД З VIII СТ. ДО Н.Е. ПО XII СТ. Н.Е.	279
52.	<i>Зойиров К. А., Олтмитшев Т. Т.</i> РАЗВИТИЕ ГРАФИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.	286
53.	<i>Ієвлєв О. М., Паляниця В. А.</i> КОНТЕКСТНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА.	290
54.	<i>Кулаєва З. А.</i> ВЛИЯНИЕ КОМПЛЕКСНОЙ СИСТЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ ОБУЧАЕМОГО.	294
55.	<i>Онищук А. Д., Романюк Л. В.</i> ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ.	300
56.	<i>Онищенко Н. П.</i> ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.	307
57.	<i>Перхайло Н. А.</i> РОЗВИТОК У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НАВИЧОК ОСОБИСТОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ.	314
58.	<i>Потєряхин А. А., Воронин И. Ю.</i> ТРЕНИРОВОЧНИЙ ПРОЦЕС И ИТОГИ ВЫСТУПЛЕНИЯ КИКБОКСЕРОВ НА КУБКЕ МОСКВЫ 2020 ГОДА.	319

59.	<i>Рыбачёнок И. А., Рублевская Е. А.</i> МОДЕЛЬ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА РАЗВИВАЮЩЕЙ ПРЕДМЕТНО - ПРОСТРАНСТВЕННОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УЧРЕЖДЕНИИ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.	323
60.	<i>Сердюк О. П.</i> ВОКАЛЬНО-ХОРОВА РОБОТА В ШКОЛІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ.	328
61.	<i>Сімсін І. І.</i> МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПОНЕНТІВ, ПОКАЗНИКІВ ТА РІВНІВ СФОРМОВАНОСТІ ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМИН ПІДЛІТКІВ.	335
62.	<i>Соколовський С. М., Ріман О. О.</i> ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТОЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.	344
63.	<i>Сухомлин О. А.</i> ЗАКОНИ НОВОГО ЧАСУ: ЯК ФОРМУЄТЬСЯ ОСВІТНІЙ ДОСВІД.	350
64.	<i>Цецик С. П., Самолюк І. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ НАВЧАННЯ В КУРСІ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ.	354
65.	<i>Чайка Л. А.</i> МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАНЯТЬ (ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»).	358
66.	<i>Чернобай О. Б.</i> МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ.	365
67.	<i>Черняк Е. Б., Костенко О.</i> СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТОНАЦИОННО- МУЗЫКАЛЬНОГО ОСВОЕНИЯ ДЕТСКОГО ФОРТЕПИАННОГО РЕПЕРТУАРА.	370
68.	<i>Шетеля Н. І.</i> ГАЛУЗЬ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВ І СУЧАСНА КУЛЬТУРНО- МИСТЕЦЬКА ОСВІТА.	374
PSYCHOLOGICAL SCIENCES		
69.	<i>Крамченкова В. О., Підчасов Є. В., Галушко С. М., Сохань І. В., Чепелєва Н. І.</i> СІМ'Я ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.	380
70.	<i>Махнач В. О., Поцулко О. А.</i> ЛЮБОВ ДО СЕБЕ: ЕГОЇЗМ ЧИ ЛЮБОВ ДО ІНШИХ?	386

71. *Чудновець Т. Ф.* 394
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ
КОМПЛЕКСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ
АТО.

JOURNALISM

72. *Кодацька Н. О., Хілько А. С., Галушко А. С.* 399
ДОТРИМАННЯ ЖУРНАЛІСТАМИ ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТИВ:
ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР.
73. *Огородник Т. М.* 405
В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ VS. Д. ДОНЦОВ: СОЦІОКОМУНІКАТИВНІ
ДОМІНАНТИ ПОЛЕМІКИ 1916 Р.

ART

74. *Syzonenko I. H.* 410
ARCHITECTURAL LANDSCAPES IN THE WORKS OF STANISLAV
ZHUKOVSKY.
75. *Карник В. Б.* 417
КОНЦЕРТ ДЛЯ ТРУБИ З ОРКЕСТРОМ А. ТОМАЗІ В КОНТЕКСТІ
РОЗВИТКУ ЖАНРУ.
76. *Руденко А. Ф.* 424
КАМЕРНО-ВОКАЛЬНОЕ ТВОРЧЕСТВО ВИТАЛИЯ ГУБАРЕНКО.

HISTORICAL SCIENCES

77. *Губський С. І.* 426
ВІЙСЬКОВА Й НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕНЕРАЛ-
ПОРУЧНИКА АРМІЇ УНР СЕРГІЯ ДЯДЮШІ (ДО 150-РІЧЧЯ З ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ).
78. *Матієв Ю.* 433
СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ В 2014 Р.
79. *Пивовар С. Ф.* 438
ІДЕЯ БЕЗДЕРЖАВНОГО СУСПІЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ В
ІСТОРИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА.
80. *Половін М. С.* 445
ГОЛОВНІ ПРИЧИНИ ПРОВЕДЕННЯ РЕФЕРЕНДУМУ ПРО
НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ШОТЛАНДІЇ 2014 РОКУ.

LITERATURE

81. *Бродюк Ю. Н.* 451
АНТИЧНІ ОБРАЗИ И МОТИВЫ В ПОВЕСТИ
Ф. ДЮРРЕНМАТТА «ГРЕК ИЩЕТ ГРЕЧАНКУ»: ВЗГЛЯД СКВОЗЬ
ПРИЗМУ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ.

POLITICAL SCIENCES

82. *Грона К. І.* 459
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ
ПОЛІТИКИ.

PHILOLOGICAL SCIENCES

83. *Sira L.* 465
GENERALIZING SCHEMES AT THE PREPARATORY FACULTY.
84. *Ананьян Е. Л.* 467
МЕМ ЯК ОДИНИЦЯ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ.
85. *Белоусова В. В., Бец О. О.* 471
СТАЛІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ
ПІДСИСТЕМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.
86. *Борисова Н. В., Костик Е. В.* 475
ВРЕМЯ И ПРОСТРАНСТВО В ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКОМ
АНАЛИЗЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ.
87. *Бойко Ю. В., Колесник М. Ю.* 485
ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИХ ТЕРМІНІВ.
88. *Йолтуховська А. І.* 490
COMPARATIVE ANALYSIS OF LANGUAGE PHENOMENA IN THE
FIELD OF SECONDARY AND HIGHER EDUCATION IN THE
BRITISH AND AMERICAN VERSIONS OF ENGLISH.
89. *Колосова Г. А.* 493
PROPER NAMES IN THE ROLE OF PRESUPPOSITION TRIGGERS.
90. *Пушкарьова Є. В., Колесник М. Ю.* 496
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ
ТЕРМІНІВ.
91. *Рожкова К. Ю., Шехавцова С. О.* 501
СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ ЖІНКИ В АНГЛОМОВНІЙ
ЛІНГВОКУЛЬТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИСЛІВ'ЇВ).
92. *Сільваші В. В.* 506
THE SPECIFICS OF THE TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE
SERIES (ON THE EXAMPLE OF THE SERIES "FRIENDS").
93. *Ткаченко О. В., Заборовская С. В., Мухортова О. Д.* 511
КОНЦЕПТЫ «MUND» И «POT» В СОСТАВЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ
НЕМЕЦЬКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

94. *Behbudov S. E.* 514
ON THE ISSUE OF THE PECULIARITIES OF THE AZERBAIJANI
ENLIGHTENMENT.
95. *Bozhko O. V.* 520
APPLICATION OF EXISTENTIALIST PHILOSOPHIC IDEAS
RELATED TO FREEDOM IN THE LIFE OF MODERN PEOPLE.

96.	Ковальчук Ю. А. ОНТОЛОГІЧНО-ЕСТЕТИЧНА ФУНКЦІЯ МІФІВ У ФІЛОСОФСЬКІЙ РЕЦЕПЦІЇ ЗБІРКИ «ЛЕГЕНДИ СТАРОКИЇВСЬКІ» НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ.	524
ECONOMIC SCIENCES		
97.	Aliyev Zaur Rafik oglu THE IMPACT OF THE SOCIO-ECONOMIC FACTORS ON THE DEVELOPMENT OF MEDICAL INSURANCE.	527
98.	Chechelashvili M., Berikashvili L., Zedginidze S. REGIONAL MARKETING AS A FACTOR IN INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE REGION.	536
99.	Dobrovolska S. V., Kozhuhova A. A. THE ECONOMIC EXPLANATION OF PROCRASTINATION AND TIPS FOR OVERCOMING IT.	542
100.	Shnaidmiller I., Jazykbayeva B., Zhumabekova M. HUMAN RESOURCES MANAGEMENT MODELS IN HEALTHCARE ORGANIZATIONS.	547
101.	Varlamova M. L., Shkurat M. Ye. GLOBAL TRENDS OF E-COMMERCE DEVELOPMENT.	554
102.	Zolkover A. SHADOW OPERATIONS AND EUROPEAN OFFSHORE FINANCIAL CENTERS: THE CAUSAL MECHANISMS OF INTERACTION.	560
103.	Андросюк Ю. Є. РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ – СІРКОПОЛІМЕРІВ У КЛЮЧОВІ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ.	566
104.	Балан В. Г., Снитюк В. В. ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНЦІЇ У МОЛОЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ НЕЧІТКОЇ МОДЕЛІ ПОРТЕРА.	573
105.	Бізониц Д. В. ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ЧЕРЕЗ ПРИЗУ КРИЗИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ.	580
106.	Гакал Т. О. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.	587
107.	Заремба О. О., Порутотаге О.-Д. Ф. ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ В АУДИТІ.	594
108.	Карман Т. В., Нестерчук А. М. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ.	600
109.	Корепанова К. О. ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ.	604

110. *Куцик П. О., Гереза О. В.* 611
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ
ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.
111. *Малишко В. В., Дем'яненко Л. О.* 615
МІСЦЕВІ ФІНАНСИ ТА МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.
112. *Мельникова М. В., Градобоева Є. С.* 623
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ
МІСТА: ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ.
113. *Пішенін І. К., Алексєєнко С. В.* 631
ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ
ЯКОСТІ В УКРАЇНІ.
114. *Пономаренко Т. В.* 634
РИЗИК ОРІЄНТОВАНІ МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ
МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ НА РИНКУ ТОВАРІВ
ПОВСЯКДЕННОГО ПОПИТУ.
115. *Форкун І. В., Діхтяр А. В.* 642
КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ КАЗНАЧЕЙСТВА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.
116. *Чуріканова О. Ю.* 648
ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.

LEGAL SCIENCES

117. *Kulak N.* 655
PRINCIPLES OF THE PRACTICE OF LAW IN UKRAINE.
118. *Kulak N.* 660
THE PRINCIPLE OF INDEPENDENCE OF ADVOCACY ACTIVITY.
119. *Бовкунов В. В., Ведькал В. А.* 663
ПРЕДПОСЫЛКИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ, СУЩНОСТЬ И
КЛАССИФИКАЦИЯ НЕТАРИФНЫХ МЕТОДОВ РЕГУЛИРОВАНИЯ
МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ.
120. *Коваленко І. А., Головков С. О.* 669
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКИХ
ПРАВОВІДНОСИН.
121. *Корунчак Л. А.* 674
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-
ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.
122. *Сірант М. М., Перів І. В.* 681
ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЖІНОК ТА
ЧОЛОВІКІВ.

AGRICULTURAL SCIENCES

THE STUDY OF TOMATO PRODUCTIVITY DEPENDING ON AGROTECHNOLOGY AND NATURAL FACTORS USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORK APPROACH

Biliaieva Iryna Mykolaivna

Doctor of Agricultural Sciences

Senior Researcher

Lykhovyd Pavlo Volodymyrovych

Ph.D. in Agricultural Sciences

Senior Researcher

Piliarska Olena Oleksandrivna

Ph.D. in Agricultural Sciences

Senior Researcher

Piliarskyi Valerii Hennadiyovych

Ph.D. in Agricultural Sciences

Senior Researcher

Institute of Irrigated Agriculture of NAAS

Kherson, Ukraine

Introduction. Artificial neural networks are widely implemented in different branches of modern science and technology. In agriculture they are applied to solving the tasks of cluster analysis and classification, forecasting the dynamics in various natural and technological processes (for example, climate patterns prediction, crop yield prediction, plant products' market simulation, etc.), theoretical studies on crop productivity in connection with agrotechnology.

The main advantage of artificial neural networks is their non-linear nature, which fits best for the simulation of natural processes, and the biggest drawback is their “black box” nature, so that we never can tell in what way the network has reached its solution. Although there is a number of other reliable and convenient methods for crops productivity modeling in agriculture, e.g., multiple regression,

exponential smoothing, artificial neural networks are considered to be the most prospective tool for this purpose.

Aim. The study is devoted to the estimation of tomato productivity depending on biotic and technological factors using the artificial neural network approach.

Materials and methods. The study was based on the data collected during the experimental research with tomato crop that were performed in the irrigated conditions of the South of Ukraine the fields of the Institute of Irrigated Agriculture of NAAS (Naddniprianske, Kherson, Ukraine) with accordance to the modern standards of the experimental work in agronomy. The model of the crop productivity was created using STATISTICA Neural Networks software v. 6.1 using various available architectures of neural networks. The results were validated through the computation of the model performance and errors.

Results and discussion. According to the results of the tomato productivity study in the field conditions, an empirical neural network model was created by the means of STATISTICA Neural Networks to determine the impact of every studied in the field factor on the yield of the crop.

The feed-forward artificial neural network had the structure of 5-11-1, and it used a combination of different activation functions for the neurons: radial basis function and linear function (Fig. 1).

The first input for the network was the depth of basic tillage (cm); the second input was the sum of the effective temperatures above 10°C; the third input was represented by the duration of sunshine (hours); the fourth input was the water use of the crop (m³ per ha); the fifth input was expressed by the doses of mineral fertilizers (kg of the active substance per ha). The only output was the yield of tomato fruit (t per ha).

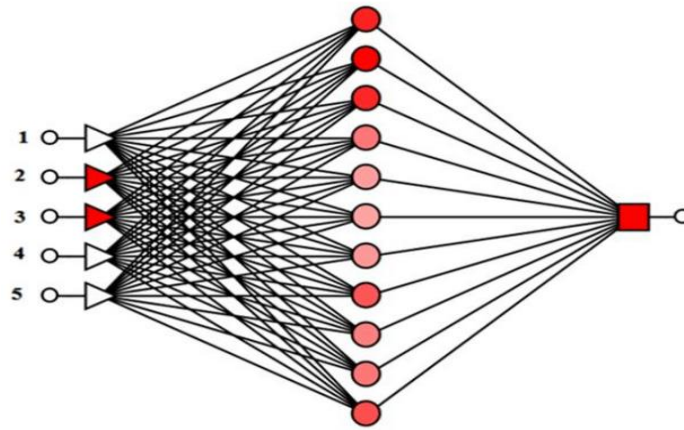

Figure 1. The structure of the artificial neural network for tomato fruit yield modeling

The results of the artificial neural network-based simulation allowed us to find out that the strongest impact on the tomato productivity was affected by the sum of the effective temperatures and sunshine duration. However, the other studied factors and their interactions also had significant effect on the crop yield formation. The results of the network training, errors and performance are presented in the Table 1.

Table 1

The main indices of the artificial neural network for tomato fruit yield modeling, t ha⁻¹

Architecture	Training performance	Control performance	Test performance	Training error	Control error	Test error
RBF 5:5-11-1:1	0.1647	0.1990	0.1409	0.5148	0.9774	0.8592
Linear 4:4-1:1	0.2822	0.3555	0.3169	0.0732	0.0790	0.0997
MLP 4:4-6-1:1	0.1714	0.2865	0.2094	0.0446	0.0675	0.0655
Linear 5:5-1:1	0.2095	0.2272	0.2403	0.0543	0.0576	0.0753
MLP 5:5-6-1:1	0.2734	0.3404	0.2277	0.0232	0.0462	0.0479

The results of the study are the intermediate stage of the development of complex synergistic predictive models for the tomato yield forecasting.

Conclusions. Artificial neural network approach allowed to determine that tomato productivity depends on the sum of the effective temperatures and sunshine duration the most. Agrotechnological factors play less important role in the yield formation. However, every studied factor's impact was significant and affected the final yield of tomato fruit.

ANALYSIS OF MODERN GRAIN DRYING TECHNOLOGIES IN UKRAINE

Kundenko Mykola Petrovich

Doctor of Technical Sciences, Professor

Pikh Evgeniy Alekseevich

Master

Kharkiv National Technical University
agriculture named after Petro Vasylenko
Kharkiv, Ukraine

Introductions. Currently, one of the main tasks of agriculture in Ukraine is to increase grain production. In this regard, there is a problem of creating the necessary conditions for long-term storage of the crop. Grain from the fields can come with different degrees of humidity, namely: dry, medium humidity, wet and raw. The most common method of storing grain mass is to store it in a dry state, which necessitates the presence of such an important technological process as drying.

In low-quality dried grain, the effect of self-heating may occur. In the layers of grain during self-heating, the temperature can reach 50 ° and above, it significantly impairs the quality of the grain mass.

Moisture in the grain is on the surface in the capillaries and inside the grain cell. This moisture plays a very important role in the life of grain, but an excess of this moisture leads to an intensification of life processes. Moisture in the grain mass is unevenly distributed, with an average grain moisture of 22%, about 10% have a moisture content below 17%, and more than 20% above 25%, it should also be noted that the grain moisture is also distributed unevenly: most of it is in the germ, less - in endosperm, and even less - in the membranes. Based on the information provided earlier, it is clear that the choice of an appropriate method of post-harvest drying of grain is a very important issue.

Aim. The purpose of this work is to find and develop optimal modes of grain drying, as today most companies use outdated equipment for drying grain.

Materials and methods. The grain is an anisotropic colloidal capillary-porous body with a complex structure. Each grain has a shell of several layers, the base is

the endosperm, the main part is the embryo. Grain, like any seed, contains proteins, carbohydrates, fats, minerals, vitamins and enzymes. The shell of the grain consists almost entirely of carbohydrates, but the main amount of carbohydrates is contained in the endosperm, which is quite low in fiber.

The principle of drying grain in agriculture is to reduce the level of humidity at which it will not spoil, at the same time drying is not limited to reducing moisture. Proper and timely drying significantly increases the stability of grain during storage and improves its seed and nutritional properties. Drying also kills pests that may be present in the grain and sometimes improves the technological properties of damaged grain. Drying significantly accelerates post-harvest ripening, improves the appearance and equalizes the degree of moisture and maturity in the grain mass.

During drying, a number of physical and biological processes take place in the grain, air plays a very important component in this. Oxygen from the air is involved in biological processes in the embryo and endosperm, the intensity of these processes increases with increasing temperature. At the same time, the processes of physiological ripening of grain are activated, which is of great importance for improving quality.

In agriculture, various means of drying grain are used. These means must ensure uniform heating, drying of grain and control of temperature. Drying is a rather complex technological process that should preserve the quality of grain and improve its parameters. The main purpose of the development of any technological process is to improve such basic parameters as: increase efficiency, productivity and quality in the processing of raw materials and ensure sustainable operation. Therefore, the creation of rational and energy-efficient dryers and the choice of methods and modes of drying is a very important issue.

The simplest method of drying the grain mass is natural drying - it is non-contact heating of grain by the sun. This method reduces the moisture in the grain mass by 2-4%, it is carried out in dry, sunny weather on sites that are pre-equipped. Drying takes place at a layer thickness of grain mass of 100-150 mm. This method is

not often used due to a number of disadvantages, among them we can note such disadvantages as: high labor costs and dependence on weather conditions.

Currently in Ukraine, the most common method of drying grain is convective, it involves the transfer of heat agent to the grain mass from mobile heat (air, gas, or fuel combustion products). This agent acts as a coolant and moisture absorber, which makes the method relatively simple. The main disadvantage of this method is the low efficiency (25... 40%).

Another method that is used in Ukraine is the conductive (contact) method of grain drying, the basis of this method is the direct drying of the grain mass using a heated surface. During this method, the drying speed of the grain mass directly depends on the temperature of the heating surfaces and the thickness of the grain layer, atmospheric air is used to remove steam. The contact method has not been as widely used as the convective method due to two very important disadvantages, such as: very high fuel consumption and uneven heating of the drying object. Due to uneven heating during the application of this method there is overheating and further deterioration of the grain, which is in contact with heating surfaces.

One of the most economical and promising technologies, compared to traditional methods, is the method of drying grain using an electromagnetic field in the microwave range, because microwave energy is produced by generators that run on electricity, which in turn is environmentally friendly. This method of drying allows you to accurately adjust the heating temperature of the grain mass by changing the electric field voltage. This method is based on the absorption of electromagnetic energy in dielectrics. The dry component of the grain does not interfere with the passage of electromagnetic waves, as a result, the electromagnetic waves are not absorbed by the dry grain, but are absorbed only by moisture in the wet grain and then only heat and dry the wet grain.

The main principle of drying grain using a microwave electromagnetic field is the effect of an intense electromagnetic field of ultrahigh frequencies on the grain, during this process there is a release of thermal energy, while the wet grain is heated from the middle.

Results and discussion. Currently, there are many schemes of grain drying, but recently began to create schemes using the microwave electromagnetic field and convective drying method. In the analysis of many works it becomes clear that microwave energy in combined drying methods, acts as an additional source of energy, and convective supply of heat agent is the main. Accordingly, all the disadvantages of convective grain dryers remain, and the simultaneous use of two drying methods can lead to increased energy consumption. Based on the results of the analysis, it became clear that at a sufficiently high initial moisture content of the grain mass, the convective method in this case is quite effective, but when approaching the humidity to the optimal energy consumption increases significantly, at the same time with microwave drying insignificant. We have determined that at a humidity of 18... 22% the energy consumption during convective drying begins to increase quite sharply. Taking into account the natural and climatic conditions of harvesting, the moisture in the grain mass in some regions of Ukraine can reach 35%, while the harvest begins at a humidity that is slightly higher than the condition.

Analyzing a large number of studies on the interaction of ultrahigh frequency electromagnetic radiation on biological materials, it can be argued that the drying process affects a large number of physical parameters that depend on time, temperature and are nonlinear.

During the study, we determined that the most rational direction for drying grain is the method using electromagnetic radiation in the microwave range. During the interaction of ultrahigh frequency radiation on the grain, the intensity of internal and external moisture transfer increases. The study also showed that the use of microwave drying is the predominance of internal processes over external, it should be noted that a uniform flow during drying of internal and external processes is necessary to maintain high quality, drying speed and preservation of food and biological properties of the drying object. To increase the heat and moisture exchange from the environment, it is necessary to increase the intensity of external processes. One of the most effective methods to increase the intensity of external heat and moisture exchange is to purge the grain with atmospheric air to create a fluidized bed,

at the same time the air temperature must not be less than the grain mass, as the grain layer is heated by microwave heating.

Conclusions. 1. At present, the most common method of drying is convective, the disadvantages of existing convective grain dryers are low efficiency, low specific moisture removal, uneven drying, high cost of drying agent, high energy consumption.

2. As a result of numerical analyzes and researches, we have found out that modern development of science and technology allows to introduce new developments in technology of drying and disinfection of grain mass with use of electromagnetic fields of ultrahigh frequency.

3. The use of technology for drying grain using microwave electromagnetic fields gives a number of significant advantages over conventional dryers that use only heat agent.

4. In this study and in other studies conducted abroad and by domestic scientists, it was confirmed the effectiveness of the use of electromagnetic radiation of high and ultrahigh frequencies for drying grain

5. During the analysis of theoretical data and works of other scientists, it was proved that the treatment of grain with a microwave electromagnetic field not only dries the grain, but also preserves its quality and pre-sowing properties quite well.

6. When using drying using a microwave electromagnetic field, the predominance of internal processes over external ones is performed.

7. To increase the intensity of external processes, you can use the purge of grain with atmospheric air, the temperature of this air should be higher than the temperature of the grain.

**ПРОЄКТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: ОНОВЛЕНІ ПІДХОДИ
ДО ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМ**

Буреннікова Наталія Вікторівна

д.е.н., професор

Вінницький національний технічний університет

м. Вінниця, Україна

Анотація: у статті окреслено сучасні проблеми розробки цілісної стратегії управління функціонуванням і розвитком систем будь-яких типів та ієрархічних рівнів. Запропоновано стратегію управління, котра є цілісною по суті та містить відповідні компоненти. З метою покращення дієвості управління системою уточнено авторську компоненту «чотири льокалі» згаданої вище стратегії.

Ключові слова: стратегія, проєкт, управління проєктами, система, результативність.

Динамічний розвиток світового економічного середовища потребує знаходження сучасних підходів до визначення стратегій ефективності функціонування систем різних типів та ієрархічних рівнів.

Проблемам розробки стратегії управління, наприклад, проєктами приділялось багато уваги у різні періоди розвитку світової економіки вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких Ансофф І. [1], Грант Р. [2], Ламбен Ж.-Ж. [3], Тарасюк Г.М. [4], Ульяновченко О.В. [5], Фатхутдинов Р.А. [6], Филипченко О.М. [7] та ін. Відкритими залишаються питання щодо підходів до визначення стратегії ефективності функціонування систем з урахуванням сучасних тенденцій в управлінні такими системами.

Як відомо, відсутність цілісної стратегії розвитку будь-якої системи провокує відповідну відсутність окремих економічної, політичної, соціальної,

культурної тощо стратегій. На основі стратегування на теперішній час побудовано багато різноманітних стратегій. Стратегія може містити набір послідовних мікстратегій, котрий фіксується перед початком детальної розробки проєкту («проєкт» означає в перекладі з лат. *projectus* «закинутий уперед»). Автор Ульянов О.В. [5] у свій час проаналізував низку визначень поняття «проєкт», кожне з яких має право на існування, а фахівці з проєктного менеджменту використовують ті з них, що найбільше підходять до розв'язуваних ними завдань). Стратегія у проєктному менеджменті є центральною ланкою у виробленні напрямів дій кожною системою (системою, як завжди, вважатимемо сукупність відповідних елементів) з метою отримання визначених місією і набором цілей результатів проєкту. Розробку і вибір стратегії здійснюють на певних організаційних рівнях (корпоративному, діловому, функціональному). Проєкт втілюється для досягнення мети замовника з урахуванням цілей інших стейкхолдерів (зацікавлених сторін), яка має обмеженість у часі й передбачає вибір оптимальної стратегії її досягнення та реалізації. Виникає можливість запропонувати деяку цілісну стратегію управління, котра не складається з фрагментарних стратегій частин, у яких різні концепти, а котра сама по суті є цілісною та містить наступні компоненти (називатимемо послідовність проходження цих компонент «трансфером стратегії» від англ. *to transfer* – переносити):

- позицію мислення та прийняття локального рішення поза стратегією;
- компоненту «чотири льокалі»;
- час функціонування та відтворення системи.

У цьому контексті потребує уточнення так звана компонента «чотири льокалі». «Чотири льокалі» формують пов'язані між собою такі чотири складові функціонування системи та управління нею, як: «Стратегічний льокаль» (концептуалізація на основі досліджень змісту та стану систем з точки зору майбутнього), «Програмно-проєктний льокаль» (вивчення складових процесів функціонування й розвитку систем з використанням проєктів та програм), «Експертний льокаль» (розв'язання проблем щодо функціонування й

відтворення елементів систем на основі компетенцій, знань, досвіду тощо), «Ситуаційний льокаль» (менеджерське управління системою, а також управління оперативне, цільове, завданнєве і т. ін.). Покращення дієвості управління системою потребує відповідних підходів до вимірювання зазначеної дієвості (результативності за [8, 9 та ін.]). При цьому дієвість (of the force) процесів функціонування систем, яку ми досліджуємо понад двадцять років, вивчатимемо, як завжди, за допомогою категорії *результативності* (of the efficiency) процесів як поєднання *масштабності* процесів (of the scale) – кількісної складової та *ефективності* (of the effectiveness) – якісної складової процесів функціонування систем. Нами у свій час введено поняття SEE-управління як засобу підвищення дієвості процесів функціонування складних систем з одночасним урахуванням не тільки наслідків такого функціонування, а й імпульсів (факторів) впливу на процеси функціонування, можливих загроз (ризиків) для результативного функціонування систем, потенційних можливостей (резервів) покращення цього функціонування на основі вимірювання й оцінювання складових згаданої вище результативності [8-10 та ін.].

Виокремлення «чотирьох льокалів» стратегії управління системами, дієвість якого визначатиметься у процесі дослідження систем із зазначеним вище змістовним наповненням, сприятиме покращенню деталізованого розглядання таких процесів, як (рис. 1, процеси «Four directions of efficiency» (PFDE)):

- процес стратегічного спрямування результативності (дієвості) функціонування та розвитку систем (важливо: результативності як мети здійснення якої-небудь діяльності) – PFDR 1;
- процес експертного вивчення результативності – PFDR 2;
- процес програмно-проектного розглядання результативності – PFDR 3;
- процес ситуаційного дослідження результативності – PFDR 4 для покращення дієвості управління системою, котра розглядається.

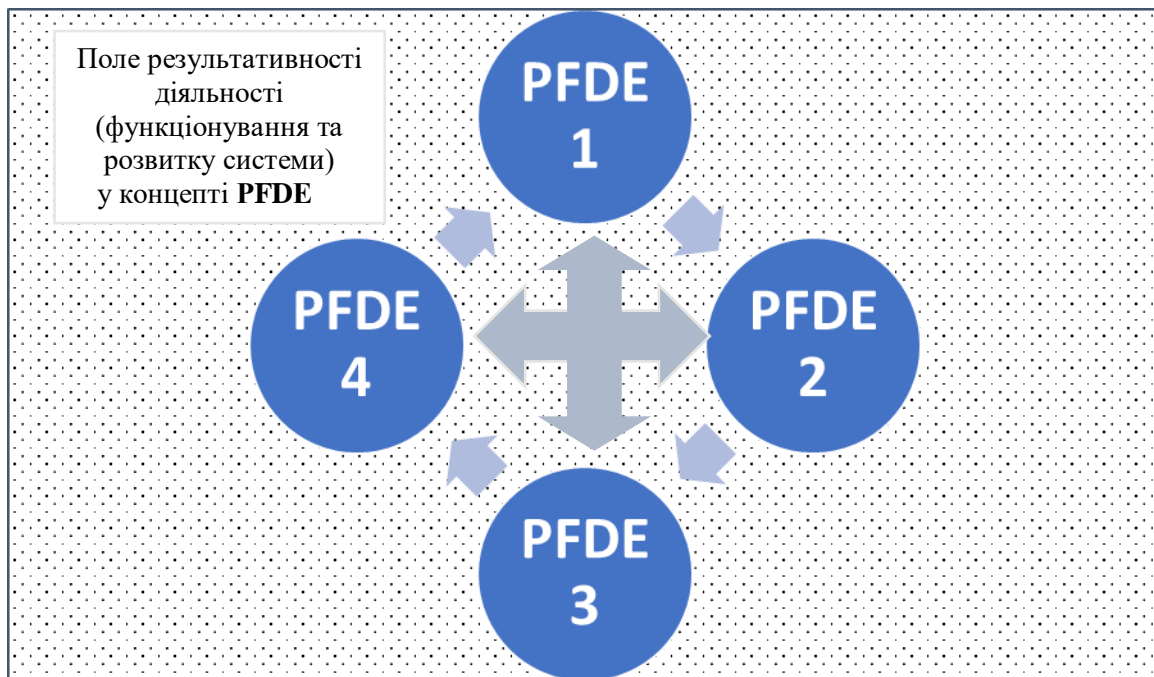

Рис. 1. Концепт «чотири локалі» результативності (дієвості) функціонування та розвитку систем

Джерело: розробка автора

Така цілісна стратегія на підґрунті «чотирьох локалів» слугуватиме основою для розробки локальних стратегій функціонування та розвитку систем (на базі цілісної стратегії), зокрема, політичних, економічних, соціальних і культурних, підходи до вимірювання дієвості котрих розглядатимуться нами у подальшому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 416 с.
2. Роберт Грант. Современный стратегический анализ = Contemporary Strategy Analysis. Text and cases (рус.). – Санкт-Петербург: Питер, 2018. – С. 20-29. – 672 с.
3. Ламбен, Жан-Жак. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Пер. с фр. – СПб: Наука, 1996. – 359 с.
4. Тарасюк Г. М. Управління проектами [Навчал. посіб.] / Г. М. Тарасюк. – К.: Каравела, 2004. – 344 с.

5. Управління проектами: навч. посібник / за ред. О. В. Ульянченка та П. Ф. Цигікала. – Харків: ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2010. – 522 с.
6. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов. 6-е изд. – СПб.: Питер, 2011. – 448 с.
7. Филипенко О. М. Управління проектами: навч. посібник / О. М. Филипенко, Т. С. Колеснік. – Харків: ХДУХТ, 2016. – 161 с.
8. Буреннікова Н. В., Ярмоленко В.О. SEE-управління на базі складових результативності як засіб підвищення дієвості процесу функціонування складних систем: сутність, методологія // Бізнес Інформ. – 2016. – № 1. – С. 145-152.
9. Поліщук (Буреннікова) Н.В. Функціонування економічних систем: моделі складових результативності: моногр. – Вінниця: ВНАУ, 2010. – 396 с.
10. Ярмоленко В.О., Буреннікова (Поліщук) Н.В. Використання F-імпульсів як індикаторів спрямованості наслідків процесів функціонування складних систем в авторському SEE-аналізі дієвості процесів на основі складових результативності // Сборник научных трудов SWorld. – Выпуск № 1(38), 2015. – Том 18. – Экономика. Иваново: Маркова А.Д., 2015. – С. 4-13.

VETERINARY SCIENCES

СУДОВО-ВЕТЕРИНАРНІ КРИТЕРІЇ УШКОДЖЕНЬ, ЩО ПРОНИКАЮТЬ У ПОРОЖНИНИ ТІЛА ТВАРИНИ

Париловський Олександр Іванович

здобувач освітньо-наукового ступеня

доктора філософії

Яценко Іван Володимирович

д.вет.н., професор, завідувач кафедри

Бусол Леся Володимирівна

к.вет.н., доцент

Дегтярьов Микола Олександрович

к.вет.н., доцент

Богатирьова Аліна Михайлівна

асистент

Харківська державна зооветеринарна академія

м. Харків, Україна

Вступ. Шкода, заподіяна здоров'ю тварини, у вигляді тілесних ушкоджень, найчастіше спостерігається у разі насильницьких дій над нею. Наслідком ушкоджень може стати каліцтво або смерть потерпілої тварини [1, 2]. Такі діяння є ознаками злочину, передбаченого ст. 299 Кримінального кодексу України – жорстоке поводження з тваринами [3]. Зазначене питання є актуальним не лише в Україні, а й у світі [4-6].

Досудове розслідування зазначеного правопорушення неможливе без визначення причини й механізму давності виникнення ушкодження, а також ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини ушкодженням, з'ясування можливості заподіяння такої шкоди за конкретних обставинах, причинно-наслідкових зв'язків між ушкодженням і розладом здоров'я, як наслідком [7, 8]. Вирішення цих та інших питань можливе за допомогою

судово-ветеринарної експертизи, як надійного і законного засобу доказування [9, 10].

Нині відсутні спеціальні методичні рекомендації, правила та методики судово-ветеринарного дослідження підекспертної тварини. Проте, нами вже проаналізовані судово-експертні випадки дослідження трупів тварин з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження [11], обґрунтовано питання, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого під час призначення судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження [12], сформульовані судово-ветеринарні ознаки шкоди здоров'ю, небезпечної для життя тварини [13], розроблено порядок судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини [14], окреслено особливості висновку судово-ветеринарного експерта за результатами дослідження трупа тварини з ознаками насильницької смерті [15], продовжуються наукові дослідження цієї нагальної проблеми [16].

Таким чином, удосконалення методик судово-ветеринарного дослідження тварин, а також розвиток окремих напрямів в судово-ветеринарній експертизі тілесних ушкоджень тварин, використання нових та удосконалення класичних діагностичних підходів, що всебічно об'єктивізують оцінку ступеня тяжкості різних видів тілесних ушкоджень тварин, є актуальним питанням та має як теоретичне, так і практичне значення.

Мета роботи – визначити ознаки ушкоджень, що проникають в мозкову і плевральну порожнини, порожнину перикарду, середостіння, черевну порожнину тварини, котрі є ознаками тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя.

Матеріал і методи. В роботі використано різні наукові методи, з урахуванням специфіки теми, поставленої мети дослідження та його об'єкта і предмета. Під час виконання дослідження використані сучасні методи наукового пізнання, зокрема: формально-юридичний, діалектичний, порівняльно-правовий, системно-структурного аналізу, логіко-граматичний, моделювання.

Емпіричну базу дослідження становить аналіз висновків експертів за результатами проведених судово-ветеринарних експертиз щодо жорстокого поводження з тваринами, проведених в Бюро судово-ветеринарних досліджень Харківської державної зооветеринарної академії протягом 2010-2020 років, а також в лабораторії криміналістичних досліджень Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України протягом 2017-2020 років.

Робота є частиною наукової теми «Теоретико-правові засади судово-ветеринарної експертизи тварин з ознаками жорстокого поводження з ними», яка виконується на базі кафедри ветеринарно-санітарної експертизи та судової ветеринарної медицини Харківської державної зооветеринарної академії, державний реєстраційний номер – 0118U004677, а також Національного наукового центру «Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. М. С. Бокаріуса» – державний реєстраційний номер – 0120U101976.

Результати та їх обговорення. З точки зору судово-ветеринарної експертизи тілесними ушкодженнями (травмою) є шкода здоров'ю тварини у вигляді тимчасового його розладу, каліцтва чи смерті, що виникло від дії одного або кількох чинників зовнішнього середовища і проявляється порушенням анатомічної цілісності або фізіологічної функції тканин, органів чи частин тіла тварини [13]. Однією із груп ознак тяжких тілесних ушкоджень небезпечних для життя тварини, є ушкодження з проникненням ушкоджуючого чинника в порожнини тіла: мозкову, плевральну порожнину, порожнину перикарду, середостіння, черевну порожнину, а також – у канал хребта.

Ушкодження, що проникають в черепну порожнину. Черепна порожнина у тварин утворена потиличною (os occipitale), клиноподібною (os sphenoidale), решітчастою (os etmoidale), тім'яними (os parietale), висковими (os temporale), лобовими (os frontales) і міжтім'яною (os interparietale) кістками. В ній виділяють склепіння, основу (дно), передню, задні й бічні стінки.

Ушкодженням, що проникає в черепну порожнину необхідно вважати таке, що на своєму шляху руйнує кістки, які утворюють мозкову порожнину

черепа, а також тверду мозкову оболонку (рис. 1–3). Ушкодження лише кісток мозкової порожнини черепа, без ушкодження твердої мозкової оболонки, не є проникаючим.

Рис. 1. Черепно-мозкова травма у йорк тер'єра після укусу іншою собакою (набряк мозку після проникаючого поранення черепа). Комп'ютерна томографія. URL: <http://neurovet.ru/sherepno-mozgovaya-travma/>

Рис. 2. Загальний вигляд голови кота за кличкою «Лакі»: ліве око і рана над верхньою повікою, ближче до внутрішнього кута лівого ока. Макрофото станом на 07.07.2019.

Рис. 3. Світла рентген-тінь діаметром 0,4-0,5 мм в проекції нижньої частини решітчастої кістки у кота за кличкою «Лакі». Рентгенограма станом на 07.07.2019.

Із архіву ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Отже, головною частиною цієї ознаки важкого тілесного ушкодження тварини є проникнення ушкоджуючого чинника в мозкову порожнину. Факт ушкодження чи не ушкодження головного мозку мають в цій ознаці другорядне значення і на кваліфікацію важкого ступеня тілесного ушкодження не впливає.

Ушкодження, що проникають в канал хребта. Під ушкодженнями, що проникають в канал хребта, необхідно розуміти будь-які механічні його травми, під час яких предмет, що травмує спричиняє порушення анатомічної цілісності опорних комплексів хребта: дорсального чи вентрального або одночасно обох, а також порушення їх фізіологічної функції, яке виникло від дії одного або кількох факторів зовнішнього середовища, що спричинило розлад здоров'я чи смерть тварини.

Дорсальний опірний комплекс хребта тварини утворений дугами хребців, їх остистими й поперечними відростками, міжхребцевими суглобами, а також зв'язковим апаратом – жовтими, міжостистими, надостистими і міжпоперечними зв'язками.

Вентральний опірний комплекс хребта тварини утворений тілами хребців, міжхребцевими дисками, дорсальною і вентральною поздовжніми зв'язками.

Хребет тварини є кістковою поздовжньою віссю, яка складається з 5 відділів: шийного, грудного, поперекового, крижового і хвостового. Кожний відділ утворений відповідним хребцями. Між тілом і дугою кожного хребця формується хребцевий отвір. З сукупності усіх таких отворів сформований хребтовий канал в якому залягає спинний мозок, прикритий оболонками.

Спинний мозок є продовженням головного мозку і розташовується в хребтовому каналі на рівні від потиличного отвору черепа та закінчується у собаки і свині на рівні 6–7 поперекових сегментів, у коня – на рівні 2–3 крижових сегментів, у котів – на рівні кінця крижа.

Спинний мозок має форму довгого білого тяжа та ділиться на шийний, грудний, поперековий, крижовий, хвостовий відділи. Каудально від попереково-крижового потовщення спинний мозок утворює мозковий конус,

який каудально переходить в кінцеву нитку. Остання доходить до 6 хвостового сегмента. Мозковий конус разом з косо орієнтованими нервами називається «кінським хвостом». У коня він сягає 2–3 крижових сегментів, а у собаки – 2–3 крижових сегментів, у котів – 3 хвостового сегментів. Протягом спинного мозку вправо і вліво в кожному сегменті від нього відходять відповідні спинномозкові нерви.

Ушкодження, що проникають в канал хребта з ушкодженням спинного мозку можуть бути пов'язані з неповним порушенням його анатомічної цілісності в будь-якому сегменті чи повним його розривом (рис. 4).

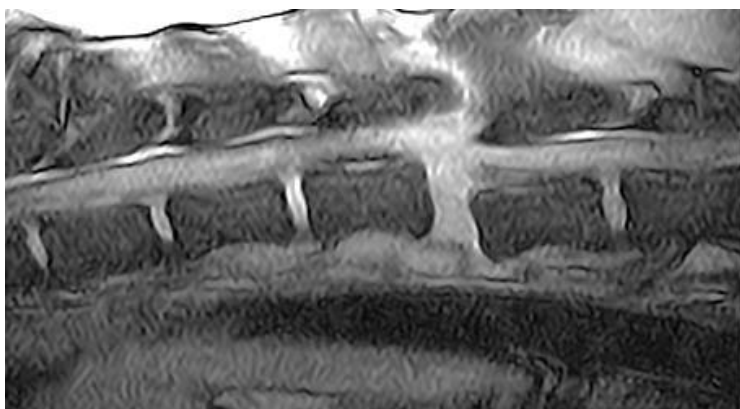

Рис. 4. Розрив спинного мозку у собаки після ДТП. МРТ. URL: <http://infovet.ru/lib/nevrology/travmaticheskie-povrezhdeniya-nervnoy-sistemy/lechenie-ostrykh-travm-spinnogo-mozga-perelomov-i-vyvikhov/>

Спинний мозок покритий трьома оболонками (menix): твердою, павутинною і м'якою. М'яка мозкова оболонка (судинна) – внутрішня, прилягає безпосередньо до спинного мозку і заходить у всі його щілини і борозни. Павутинна оболонка, середня, безсудинна. Вона тісно прилягає до твердої мозкової оболонки, відмежовуючись від неї субдуральним простором. Від м'якої мозкової оболонки її відділяє під павутинний простір. Тверда мозкова оболонка, зовнішня, бідна на судини. З спинного мозку вона переходить на спинномозкові нерви. Із хребцями оболонки спинного мозку з'єднуються зв'язками.

Під ушкодженням оболонок спинного мозку необхідно розуміти порушення анатомічної цілісності хоча б твердої мозкової оболонки, яке

виникло від дії одного чи кількох факторів зовнішнього середовища, що спричинило розлад здоров'я або смерть тварини.

Ушкодження лише структур, котрі утворюють хребет без безпосереднього проникнення ушкоджуючого чинника у канал хребта до оболонки спинного мозку, не є проникаючим (рис. 5, 6).

Рис. 5. Світла рентген-тінь діаметром 0,5–0,6 мм в дорсальній ділянці поперека у кота Лакі. Рентгенограма.

URL: <https://www.facebook.com/VetmedicalRu/photos/pcb.1626573590829132/1626573504162474>

Рис. 6. Металевий предмет, схожий на дробинку у м'язах поперека кота

URL: <https://www.facebook.com/VetmedicalRu/photos/pcb.1626573590829132/1626573400829151/>

Отже, головною частиною цієї ознаки тяжкого ушкодження тварини є проникання чинника, що ушкоджує, в канал хребта. Факт ушкодження чи не ушкодження спинного мозку та його оболонки мають в цій ознаці другорядне значення і на кваліфікацію тяжкого ступеня тяжкості тілесного ушкодження не впливають.

Ушкодження грудної клітки, що проникають в плевральну порожнину, порожнину перикарду чи середостіння.

Грудна клітка – кістковий каркас, який захищає внутрішні органи від пошкоджень. Верхню стінку її утворюють грудні хребці, нижню – груднина, бічні стінки (права й ліва) утворені справжніми і несправжніми ребрами. Вхід в грудну клітку сформований першим грудним хребцем, першою парою ребер і

рукою груднини. Вихід з грудної клітки обмежений останнім грудним хребцем, реберними дугами (правою і лівою), мечоподібним відростком груднини. Міцність і монолітність грудної клітки підвищують скелетні м'язи.

Ушкодження грудної клітки тупими знаряддями травми супроводжуються її деформацією, зміщенням внутрішніх органів, підвищенням внутрішньогрудного тиску. Грудна клітка є кістковою основою грудної і частково черевної порожнини. Грудну порожнину вистилає плевра (pleura) – серозне утворення грудної порожнини, що формує серозні мішки. Кожний плевральний серозний мішок має парієтальний та вісцеральний листки, між якими знаходиться плевральна порожнина. Між плевральними мішками знаходиться непарний серозний мішок – перикардальний.

Пристінкова плевра травмується ударом об легені з утворенням кровопідтікання і розривами кінців зламаних ребер. За пневмотораксу органи грудної порожнини різко змінюють своє положення з відповідного боку. Повітря, яке поступає підвищує внутрішньоплевральний тиск, зменшує еластичне напруження розтягнутої легені, подразнюючи рецептори, що містяться на внутрішній поверхні плеври в ділянці кореня і воріт легенів, серцевого втиснення і в плеврі по краях легені. Це, в свою чергу, спричиняє рефлекторну ретракцію легені та явища тяжкого шоку. Пристінкова плевра досить інтенсивно реагує на больові подразники.

Ушкодження грудної клітки, що проникають в порожнину перикарду можуть бути спричинені різними знаряддями травми. У разі ушкодження грудної клітки тупими знаряддями перикард травмується кінцями зламаних ребер. Від ділянки ушкодження залежить швидкість настання смерті тварини. Так, якщо травмовані дорсальні ділянки перикарду, розташовані ближче до основи серця, то смерть тварини настає досить швидко, оскільки розвивається тампонада серця кров'ю, яка виливається в порожнину перикарда, полишаючи його можливості скорочуватись. У разі ж ушкодження вентральних ділянок перикарда, розташованих ближче до верхівки серця, то кров стікається не в порожнину перикарда, а в плевральну порожнину, а, отже, явища тампонади

серця відсутні, в результаті чого воно може скорочуватись ще тривалий час. Ця закономірність має експертне значення, оскільки обумовлює темп настання смерті тварини і можливість певний час переміщення її в просторі після спричинення ушкоджень.

Між середостінними плеврами лівого і правого плевральних мішків розташовується середостіння – *mediastinum*, що обмежене дорсально – хребтом, вентрально – грудниною, каудально – сухожилковою частиною діафрагми, краніально – входом в грудну клітку. Розрізняють дорсальне і вентральне середостіння. Вентральне середостіння ділять на передсерцеве (розташовується тимус, частина краніальної порожнистої вени, деякі великі артерії, грудна частина трахеї, нерви), серцеве (у ньому лежить серце, головні бронхи, легеневі артерії і вени, лімфатичні вузли) і засерцеве (знаходяться нерви, лімфатичні вузли). Дорсальне середостіння ділять на краніальне і каудальне. Між органами, які знаходяться в середостінні є пухка сполучна тканина, яка забезпечує розповсюдження крові і повітря по середостінню і просторах шиї, у разі ушкодження судин і повітроносних органів, спричиняючи небезпечні зміщення і здавлювання внутрішніх органів, різко виражену набряклість шиї, голови, тулуба (передгрудка, підгрудка тощо). Таким чином, поранення грудної клітки з проникненням в плевральну порожнину, порожнину перикарду чи середостіння необхідно вважати таким, яке на своєму шляху руйнує кістки і м'язи, що утворюють грудну клітку, внутрішньогрудну фасцію, пристінкову плевру, а також серозний перикард чи вісцеральну плевру (рис. 7).

Ушкодження чи не ушкодження внутрішніх органів не впливає на кваліфікацію тяжкості тілесного ушкодження за цією ознакою. Ушкодження лише окремих кісток чи м'язів грудної клітки, в яких і закінчується рановий канал не є проникаючим. Підшкірна емфізема, що виявляється після поранення грудної клітки, не є ознакою проникаючого ушкодження в тих випадках, якщо явища гемопневмотораксу відсутні, емфізема має обмежений характер і не виникають сумніви у тому, що рановий канал не проникає у плевральну порожнину.

Рис. 7. Труп собаки. Судово-ветеринарний розтин. Проникаюча рана бічної стінки грудної клітки справа. Станом на 26.02.2018 р. Макрофото із архіву Бюро судово-ветеринарних досліджень Харківської державної зооветеринарної академії.

Ушкодження черевної стінки з проникненням травмуючого чинника в черевну порожнину. Черевна порожнина обмежена спиною, попереком, вентральною і бічними черевними та, частково, ребрними стінками. Передньою межею черевної порожнини є діафрагма, а задньою – термінальна лінія, яка проходить через мис крижа, крила крижа, клубово-лобкове підвищення, лобковий гребінь. Черевну порожнину умовно поділяють на три великі відділи: передній (епігастрій), середній (мезогастрій) і задній (гіпогастрій). В епігастрії розрізняють 3 ділянки: праве та ліве підребер'я і ділянку мечоподібного хряща. В мезогастрії виділяють 3 ділянки: праву і ліву здухвини та пупкову ділянку. В обох здухвинах є «голодна» ямка. В гіпогастрії розрізняють 3 ділянки: праву і ліву пахвинні, а також лобкову (соромітну) ділянки. М'яка черевна стінка бічна (ліва й права) складається з таких шарів: шкіра, зовнішній листок поверхневої фасції, шкірний м'яз, внутрішній листок поверхневої фасції, зовнішній листок глибокої фасції (жовта черевна фасція), зовнішній косий черевний м'яз, внутрішній косий черевний м'яз, поперечний черевний м'яз, поперечна черевна фасція, парієтальна очеревина.

Вентральна черевна стінка складається з таких шарів: шкіра, зовнішній листок поверхневої фасції, шкірний м'яз, внутрішній листок поверхневої фасції, зовнішній листок глибокої фасції (жовта черевна фасція), черевна

платівка апоневроза зовнішнього косого черевного м'яза, латеральна платівка апоневроза внутрішнього косого черевного м'яза, прямий черевний м'яз, медіальна платівка апоневроза внутрішнього косого черевного м'яза, апоневроз поперечного черевного м'яза, поперечна фасція черева, пристінкова очеревина. Ушкодженням черевної стінки з проникненням в черевну порожнину є відкрите, за якого рановий канал проходить через анатомічні структури, що утворюють черевну стінку, в т.ч. поперечну черевну фасцію і пристінкову очеревину (рис. 8, 9).

Рис. 8. Рана бічної черевної стінки, евентрація частини тонкої кишки у трупа кошеняти. Ушкодження тупим предметом з обмеженою поверхнею. Станом на 30.08.2018. Макрофото із архіву Бюро судово-ветеринарних досліджень Хапківської державної зооветеринарної академії.

Рис. 9. Проникаюче ушкодження в черевну порожнину кота з ушкодженням селезінки і кишечника. URL:

<https://www.facebook.com/VetmedicalRu/photos/a.341858085967362/1253432751476553/>

Ушкодження лише структур черевної стінки без ушкодження поперечної черевної фасції та пристінкової очеревини, не є проникаючим (рис. 10).

Рис. 10. Непроникаюча рана лівої бічної черевної стінки у коня. URL:

<https://www.facebook.com/VetmedicalRu/photos/pcb.1542800742539751/1542800669206425>

Отже, для кваліфікації тяжкого ступеня тілесного ушкодження за цією ознакою судовим ветеринарним експертом має бути встановлено ушкодження черевної стінки з проникненням травмуючого чинника в черевну порожнину. Факт ушкодження чи не ушкодження внутрішніх органів в цій ознаці мають

другорядне значення і на кваліфікацію тяжкого ступеня тілесного ушкодження не впливає.

Висновки

1. Ушкодженням, яке проникає в черепну порожнину необхідно вважати таким, що на своєму шляху руйнує кістки, які утворюють мозкову порожнину черепа, а також тверду мозкову оболонку. Ушкодження лише кісток мозкової порожнини черепа, без ушкодження твердої мозкової оболонки, не є проникаючим. Ушкодження чи не ушкодження головного мозку мають другорядне значення і на кваліфікацію тяжкого ступеня тяжкості тілесного ушкодження не впливає.

2. Під ушкодженнями хребта, що проникає в канал хребта, необхідно розуміти будь-які механічні його травми, під час яких ушкоджуючий чинник спричиняє порушення анатомічної цілісності опорних комплексів хребта: дорсального чи вентрального або одночасно обох, а також порушення їх фізіологічної функції, яке виникло від дії одного або кількох факторів зовнішнього середовища, що спричинило розлад здоров'я чи смерть тварини.

Ушкодження чи не ушкодження спинного мозку та його оболонок мають в цій ознаці другорядне значення і на кваліфікацію тяжкого ступеня тяжкості тілесного ушкодження не впливають.

3. Ушкодження грудної клітки з проникненням ушкоджуючого чинника в плевральну порожнину, порожнину перикарду чи середостіння необхідно вважати таким, яке на своєму шляху руйнує кістки і м'язи, що утворюють грудну клітку, внутрішньогрудну фасцію, пристінкову плевру, а також серозний перикард чи вісцеральну плевру. Ушкодження чи не ушкодження внутрішніх органів, що знаходяться в грудній порожнині не впливає на кваліфікацію тяжкості тілесного ушкодження за цією ознакою. Ушкодження лише окремих кісток чи м'язів грудної клітки, в яких і закінчується рановий канал не є проникаючим.

Підшкірна емфізема, що виявляється після поранення грудної клітки, не є ознакою проникаючого ушкодження в тих випадках, якщо явища

гемопневмотораксу відсутні, емфізема має обмежений характер і не виникають сумніви у тому, що рановий канал не проникає у плевральну порожнину.

4. Ушкодженням черевної стінки, що проникає в черевну порожнину, є відкритим, за якого рановий канал проходить через анатомічні структури, що утворюють черевну стінку, в т.ч. поперечну черевну фасцію і пристінкову очеревину. Ушкодження лише структур черевної стінки без ушкодження поперечної черевної фасції та пристінкової очеревини, не є проникаючим.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Yatsenko I.V., Zapara S.I., Zon G.A., Ivanovskaya L.B., Klochko A.M. Animal Rights and Protection against Cruelty in Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S.l.], v. 11, n. 1, p. 91-103, apr. 2020. ISSN 2068-7729. [https://doi.org/10.14505//jemt.11.1\(41\).11](https://doi.org/10.14505//jemt.11.1(41).11).

2. de Siqueira, A ; Cassiano, FC ; Landi, MFD ; Marlet, EF ; Maiorka, PC. Non-accidental injuries found in necropsies of domestic cats: a review of 191 cases. *Journal of feline medicine and surgery*. 2012. 14(10). doi: 10.1177/1098612X12451374.

3. Yatsenko I.V., Zapara S.I., Zon G.A., Ivanovskaya L.B., Klochko A.M. Animal Rights and Protection against Cruelty in Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S.l.], v. 11, n. 1, p. 91-103, apr. 2020. ISSN 2068-7729. [https://doi.org/10.14505//jemt.11.1\(41\).11](https://doi.org/10.14505//jemt.11.1(41).11).

4. Pagani, C ; Robustelli, F ; Ascione, FR. Investigating Animal Abuse: Some Theoretical and Methodological Issues. *Anthrozoos*. 2010. 23(3). 259-276. Doi: 10.2752/175303710X12750451259011.

5. Acutt, D; Signal, T; Taylor, N. Mandated Reporting of Suspected Animal Harm by Australian Veterinarians: Community Attitudes. *Anthrozoos*. 2015. 28 (3). 437-447. Doi: 10.1080/08927936.2015.1052276.

6. Kogan, LR ; Schoenfeld-Tacher, RM ; Hellyer, PW ; Rishniw, M ; Ruch-Gallie, RA. Survey of attitudes toward and experiences with animal abuse encounters in a convenience sample of US veterinarians. *Javma-journal of the merican*

veterinary medical association. 2017. 250(6). 688-696. Doi: 10.2460/javma.250.6.688.

7. Benetato, MA ; Reisman, R ; McCobb, E. (2011). The veterinarian's role in animal cruelty cases. *Javma-journal of the american veterinary medical association.* 238 (1). 31-34. <https://doi.org/10.2460/javma.238.1.31>.

8. Яценко І.В., Дереча Л.М. Можливості судово-ветеринарної експертизи як нового виду судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник наукових праць.* Харків: «Право», 2019. Випуск 19. 550-567. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.044>.

9. Яценко І.В., Запара С.І., Захар'єв А.В. Сучасний стан та перспективи розвитку судово-ветеринарної експертизи в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : Збірник наукових праць.* Харків : «Право», 2018. Вип. 18. С. 568-575.

10. Яценко І.В., Париловський О.І. Новітні досягнення в судово-ветеринарній експертизі тварин, постраждалих від жорстокого поводження. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького.* Серія : Ветеринарні науки. 22. 97. 95-105. doi: 10.32718/nvlvet9716.

11. Яценко І.В., Запара С.І., Захар'єв А.В., Скрипка М.В., Сердюков Я.К. Судово-експертні випадки дослідження трупів тварин з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини: Збірник наукових праць Харківської державної зооветеринарної академії.* Харків: РВВ ХДЗВА., 2018. Випуск 36, ч. 2. С. 130-138.

12. Яценко І. В., Париловський О. І. Коломоєць Д. К. Обґрунтування питань, що ставляться в ухвалі суду та постанові слідчого при призначенні судово-ветеринарної експертизи трупа тварини з ознаками насильницької смерті від жорстокого поводження. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування: науково-практичний журнал.* 2019. № 4. С. 184-197. doi: 10.31890/vttp.2019.04.34.

13. Яценко І. В., Париловський О. І. Приходько І. Судово-ветеринарні ознаки шкоди здоров'ю, небезпечної для життя тварини. *Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування*: науково-практичний журнал. 2019. № 5. С. 239-245. doi: 10.31890/vtpp.2020.05.42.

14. Яценко І. В., Париловський О. І., Жиліна В. М. Порядок судово-ветеринарного встановлення ступеня тяжкості шкоди, заподіяної здоров'ю тварини. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького*. Серія: Ветеринарні науки. 2020. 22 (99). 182–192. doi: 10.32718/nvlvet9928.

15. Яценко І. В., Дереча Л. М., Париловський О. І. Особливості структури висновку судово-ветеринарного експерта за результатами дослідження трупа тварини з ознаками насильницької смерті. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 615-639. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020.44>.

16. Яценко І. В., Париловський О. І., Коломоєць Д. К. Правила судово-ветеринарного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень тварин, постраждалих від жорстокого поводження. *Свідोцтво про реєстрацію авторського права на твір* № 94868. 2019.

BIOLOGICAL SCIENCES

INFLUENCE OF STREPTOZOTOCIN-INDUCED DIABETES ON MAGNESIUM CONTENT IN THYMUS CELLS, BLOOD AND SPLEEN LYMPHOCYTES

Hryhorova Natalia Volodymyrivna
Candidate of Biological Sciences, Docent
Zaporizhzhya National University
Zaporizhzhya, Ukraine

Introduction. It is known that cellular mechanisms of autoimmune aggression are the main cause of destruction of pancreatic β cells in the course of insulin-dependent diabetes mellitus (IDDM). Lymphocytes and macrophages are involved in the autoimmune cell chain of immunity. In recent years, it has become known that one of the main pathogenetic factors in the development of IDDM is a violation of the formation of central tolerance to pancreatic antigens, which may be caused by changes in the morphofunctional state of antigen-presenting cells of the thymus. But many questions remain unresolved.

Therefore, studies of blood lymphocytes, white pulp of the spleen and thymus in IDDM are relevant. Of particular interest, in our opinion, are studies of the magnesium content in these cells, given the role of the metal in strengthening the immune system. Magnesium deficiency is known to develop accelerated thymic involution and decreased B- and T-cells and humoral response.

The amount of this metal in lymphocytes and thymus was not determined due to the lack of cytochemical method of its detection. The development in our laboratory of the reaction of lumomagneson (LM) in the above cells allowed to conduct such studies. It was considered necessary to conduct comparative studies of

magnesium levels in blood lymphocytes, white spleen pulp and thymic epithelial cells (TEC) of diabetic animals.

Aim. The study of magnesium content in blood lymphocytes, white spleen pulp and TEC of rats at different degrees of severity of streptozotocin-induced diabetes was the aim of the work.

Materials and methods. The materials of our studies were blood smears, sections of white pulp of the spleen of 61 rats. 16 animals were control (intact). Other rats were intraperitoneally administered streptozotocin at a dose of 200 mg/kg as a 2% aqueous solution. Five days after the injection of the diabetogenic substance, the animals were bled from the tail for life to prepare blood smears.

Pieces of thymus and spleen were taken from slaughtered animals to make sections. Studies using laboratory animals were conducted in accordance with the requirements of Article 26 of the Law of Ukraine "On protection of animals from cruel treatment", "European Convention for the protection of vertebrate animals" (Strasbourg, 1986) and the principles of bioethics. To detect magnesium in blood lymphocytes, smears were fluorochromed with an alcoholic solution of LM.

A drop of immersion oil was applied to the smear and examined under a fluorescent microscope. Violet light filter-1 was used to excite luminescence, and yellow light filter-18 was used as a protective (ocular) filter.

For cytochemical determination of magnesium in spleen and thymus cells, frozen sections of these organs 30-60 μm thick were fluorochromed with an aqueous solution of LM for 3 hours and examined under a fluorescent microscope (light filters V-1 and Y-18). Evaluation of the intensity of the pink color of the cytoplasm of lymphocytes during the LM reaction was performed using a microfluorimeter. The fluorescence intensity was expressed in conventional units (units). The obtained results were statistically processed according to the Student's t-test using the program Statistica, 6.0.

Results and discussion. The obtained results indicate that in control (intact) rats the magnesium content was $133 \pm 12,5$ conventional units (c.u.) in blood lymphocytes, $117 \pm 10,0$ c.u. – in lymphocytes of the spleen, $83 \pm 5,8$ c.u. – in TEC. In

severe streptozotocin-induced diabetes in animals, a decrease in magnesium levels in blood lymphocytes by 56% ($58 \pm 4,2$ c.u.; $p < 0,001$), lymphocytes of the white pulp of the spleen – by 57% ($50 \pm 3,3$ c.u.; $p < 0,001$), TEC – by 60% ($33 \pm 4,7$ c.u.; $p < 0,001$).

In moderate diabetes in rats, the metal content decreased by 38% ($83 \pm 6,7$ c.u.; $p < 0,01$) in blood lymphocytes, 43% ($67 \pm 7,5$ c.u.; $p < 0,001$) – in lymphocytes of the white pulp of the spleen, 40% ($50 \pm 2,5$ c.u.; $p < 0,001$) – in the TEC.

In the case of the development of mild streptozotocin-induced diabetes, the amount of magnesium in the cells of the blood, spleen and thymus of rats was lower than the control values, respectively, by 31% ($92 \pm 5,8$ c.u.; $p < 0,01$), 34% ($75 \pm 5,0$ c.u.; $p < 0,01$) and 30% ($58 \pm 4,2$ c.u.; $p < 0,01$).

In animals, that did not develop diabetes, the magnesium content decreased in blood lymphocytes by 25% ($100 \pm 7,5$ c.u.; $p < 0,05$), lymphocytes in the white pulp of the spleen – by 29% ($83 \pm 7,5$ c.u.; $p < 0,05$), TEC – by 19% ($67 \pm 3,3$ c.u.; $p < 0,05$).

The magnesium content decreased on average by 38% ($83 \pm 5,0$ c.u.; $p < 0,01$) in blood lymphocytes, 43% ($67 \pm 4,2$ c.u.; $p < 0,001$) in white pulp lymphocytes, spleen, 40% ($50 \pm 3,3$ c.u.; $p < 0,001$) – TEC of animals administered streptozotocin.

Thus, in rats, the development of severe streptozotocin-induced diabetes was accompanied by a significant deficiency of magnesium in blood lymphocytes. Less pronounced changes in the metal content in the studied cells were observed in moderate diabetes.

Even less intracellular magnesium deficiency has been found in animals with a relatively mild form of the disease and, especially, in cases where diabetes mellitus has not developed.

Conclusions.

1. The content of magnesium in the lymphocytes of the blood of rats with streptozotocin-induced diabetes decreased by 56% ($p < 0,001$) in severe disease, 38% ($p < 0,01$) – in moderate disease, 31% ($p < 0,01$) – mild diabetes, 25% ($p < 0,05$) – in cases where diabetes did not develop; the average decrease in this indicator was 38% ($p < 0,01$).

2. After injection of streptozotocin in rats, the decrease in magnesium content in the lymphocytes of the white pulp of the spleen in severe disease was 57% ($p < 0,001$), in moderate disease – 43% ($p < 0,001$), mild diabetes – 34% ($p < 0,01$), in cases where diabetes did not develop – 29% ($p < 0,05$); the reduction of this indicator on average corresponded to 43% ($p < 0,001$).

3. The development of streptozotocin-induced diabetes was accompanied by a decrease in magnesium content in the TEC of rats by 60% ($p < 0,001$) in severe disease, 40% ($p < 0,001$) – in moderate disease, 30% ($p < 0,01$) – mild diabetes, 19% ($p < 0,05$) – in cases where diabetes did not develop; the average decrease in this indicator was 40% ($p < 0,001$).

VASORELAXANT EFFECT OF SOME SELECTED ALKALOIDS

Yunusov Lazizbek Sodikovich

Doctoral student of the Department
of Human Physiology and Life Safety

Zainobiddinov Anvar Erkinzhonovich

Doctor of Biological Sciences

Head of the Department
of Human Physiology and Life Safety

Gayibov Ulugbek Gapparjanovich

PhD

Institute of bioorganic chemistry named
after academician OS Sadykov Academy
of Sciences of Uzbekistan, Uzbekistan

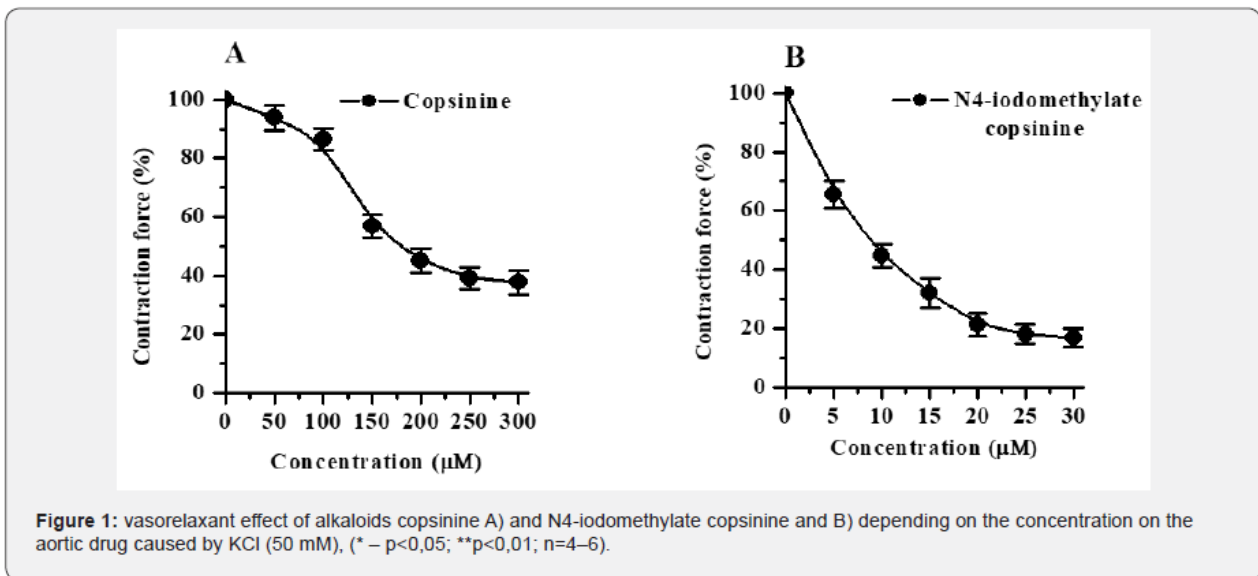
Introduction. Nowadays natural alkaloids have been isolated from more than ~400 plants. Many researchers have been studied the classification, synthesis/biotransformation and wide spectrum of pharmacological activities of alkaloids. It was established that alkaloids of *Vinca erect* plant species are the potential sources of many biological active alkaloids [1]. In folk medicine, *Vinca erect* plant species are used as a potential object which decrease the body temperature and blood pressure, show anesthetic, anti-inflammatory and tonic activities [2].

The aim of this study is to analyze the effect of the vasorelaxant effect of two alkaloids copsinine and its derivative N4-iodomethylate copsinin.

Results and discussion. The obtained experimental data showed that the alkaloids copsinine (50–300 μM) and N4-iodomethylate copsinine (5–30 μM) have a significant vasorelaxant effect on the isometric activity of rat aortic vessel contraction (*in vitro*) caused by KCl (50 μM). It was found that copsinine reduces the force of contraction at a concentration of 50 μM by $6.1 \pm 3.1\%$ compared with the control and by $62.2 \pm 4.9\%$ at a maximum concentration of 300 μM ($n = 4-6$). It was also found that N4-iodomethylate copsinine at a concentration of 5 μM reduces the reduction force by $34.5 \pm 4.7\%$ compared with the control and by $83.2 \pm 3.2\%$ at a maximum concentration of 30 μM . At the same time, it was found that (EC_{50}) the value of

copsinine and N4-iodomethylate of copsinine (ES50) is 178.8 μM and 8.7 μM , respectively (Figure 1A & 1B) [3].

In the experiments, the participation of the potential of L-type dependent Ca^{2+} channels was assessed to ensure the relaxing effect of the copsinine and copsinine N4-iodomethylate alkaloids and their effect on the reduction of aortic drugs caused by the cumulative addition of CaCl_2 to calcium-free medium with 50 mM KCl. In these experiments, increasing the concentration of CaCl_2 (0–2.5 mM) in the incubation medium led to a gradual increase in the force of aortic contraction due to the influx of Ca^{2+} ions through the L-type Ca^{2+} channels. The presence of alkaloids in the studied incubation medium significantly reduce the development of contractile forces in response to an increase in CaCl_2 . These results show that the relaxing effects of the studied alkaloids can be associated with a decrease in the input of L-type Ca^{2+} channels and a decrease in $[\text{Ca}^{2+}]_i$, as well as a decrease in the activity of this restoration [4,5].

Based on the obtained results, it can be said that the relaxing effect of the copsinine and the copy sinine N4-iodomethylate alkaloids, there is a blockade of the L- Ca^{2+} channels. However, under conditions in the presence of verapamil, partial preservation of the relaxing effect of alkaloids along with blockade of the L- Ca^{2+} channels, with a decrease in Ca^{2+} ions in smooth muscle cells, other mechanisms could be involved. In the regulation of Ca^{2+} homeostasis in smooth muscle cells, in addition to the potential of dependent Ca^{2+} channels, receptor regulated Ca^{2+} channels

also play an important role [6]. In order to evaluate the effect of studied the alkaloids in subsequent experiments on the receptorregulated Ca^{2+} channels, muscle contraction of the aorta induced by the $\alpha 1$ -adrenergic agonist, phenylephrine is mainly provided by Ca^{2+} ions via Ca^{2+} -controlled channels [4-9].

Conclusion. Alkaloids - copsinine and its derivative N4-iodomethylate copsinine have a relaxing effect and effectively reduce rat aortic contraction caused by hyper potassium solution and phenylephrine. Based on an analysis of the literature and experimental results, the alkaloids copsinine and N4-iodomethylate copsinine isolated from *Vinca erecta* plant species in vitro exert a vasorelaxant effect on the activity of isometric contraction of the rat aortic vessel preparation and this effect can be mainly associated with the blockade of Ca^{2+} - channels of L type. The scientific/experimental results obtained in this study can be used as a theoretical basis for the development of antihypertensive pharmacological drugs based on diterpenoid alkaloids.

REFERENCES

1. Adizov ShM, Tashkhodzhaev, Pratik P, Upadhyay PKh, Yuldashev M (2018) Alkyl-and Acyl-Derivatives of Copsinine and Pseudocopsinine and Their Crystal Structures. *Chemistry of Natural Compounds* 54: 147-152.
2. Sadritdinov FS, Kurmukov AG (1980) *The Pharmacology of the Plant Alkaloids and Their Use in Medicine*. Tashkent 47.
3. Kim B Jo C, Choi HY, Lee K (2018) Vasorelaxant and hypotensive effects of cheonwangbosimdan in SD and SHR rats. *Hindawi Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine* 1-8.
4. Ozaki H, Ohyama T, Sato K, Karaki H Ca^{2+} (1990) Dependent and independent mechanisms of sustained contraction in vascular smooth muscle of rat aorta. *Japan J Parmacol* 52(510): 509-512.
5. Martinsen A, Baccelli C, Navarro I, Abad A, Quetin Leclerc J, et al. (2010) Vascular activity of a natural diterpene isolated from *Croton zambesicus* and

of a structurally similar synthetic trachylobane. *Vascular Pharmacology* 52(1-2): 63-69.

6. Cherkaoui-Tangi K, Israili ZH, Lyoussi B (2016) Vasorelaxant effect of essential oil isolated from *Nigella sativa* seeds in rat aorta: Proposed mechanism. *Pak J Pharm Sci* 29(1): 1-8.

7. Hoe SZ, Lee CN, Mok SL, Kamaruddin MY, Lam SK (2011) *Gynura procumbens* decreases blood pressure in rats by vasodilatation via inhibition of calcium channels. *Clinics* 66(1): 143-150.

8. Vandier C, Le Guennec JY, Bedfer G (2002) What are the signaling pathways used by norepinephrine to contract the artery? A demonstration using guinea pig aortic ring segments. *Adv Physiol Educ* 26(1-4): 195-203.

9. Karaki H, Ozaki H, Hori M, Mitsui-Saito M, Amano K, et al. (1997) Calcium movements, distribution, and functions in smooth muscle. *Pharmacological Reviews* 49(2): 158-229.

ІНТЕГРАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ МАТЕМАТИЧНО - ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Волкова Людмила Леонідівна

учитель біології навчально-виховного комплексу №1
Енергодарської міської ради
м. Енергодар, Запорізька область, Україна

Крамаренко Тетяна Володимирівна

учитель математики навчально-виховного комплексу №1
Енергодарської міської ради
м. Енергодар, Запорізька область, Україна

Ніщо не може бути важливішим у світі, ніж уміння бачити предмет з усіх боків...

Костянтин Ушинський

Вступ. Сучасний етап реформування української школи характеризується ускладненням змісту освіти, зростанням обсягу навчальної інформації і зменшенням часу, відведеного для її засвоєння. Тому, як ніколи, постає проблема пошуків шляхів удосконалення методики проведення уроку, що й спричинило відродження такого методичного явища як інтеграція навчання. Нова українська школа лише зробила перші кроки у стіни закладів освіти, але, відповідно до її провідних ідей, одним із пріоритетів сучасного уроку є інтеграція навчальних дисциплін.

Актуальність впровадження інтеграції якнайкраще розкрив В.І. Вернадський, який зазначав, що «збільшення наукових знань ХХ століття швидко стирає межі між окремими науками». Це дає змогу, з одного боку, надзвичайно глибоко вивчати явище, а з іншого, - «охоплювати його з усіх точок зору». Цей вислів видатного науковця віддзеркалюється в меті інтегрованого курсу «Природничі науки», що, згідно з новим Державним стандартом освіти, запущено в 10,11 класах.

Спроби здійснити інтеграцію були наявні ще у давньогрецьких філософів. Концепція інтеграції освіти запропонована Я. А. Коменським, який вважав, що

для формування системи знань важливо послідовно встановлювати зв'язки між навчальними предметами.

Сьогодні в Україні принцип інтеграції проголошений одним з основних принципів реформування освіти, одним із засобів реалізації пріоритетних напрямків освітніх стандартів.

Саме тому інтеграція навчальних дисциплін у сучасній дидактиці набуває два значення:

- мета навчання, коли в учня відбувається формування цілісної уяви про навколишній світ;
- засіб навчання, бо це платформа для зближення предметних знань.

Мета роботи не констатація актуальності інтегрованого навчання у сучасній школі взагалі й у системі шкільного курсу природничих наук зокрема. Мета даних тез, в першу чергу, у визначенні форм та конкретизації напрямків інтеграції природничих дисциплін.

Матеріали і методи. При роботі над тезами переважно використовувалися загальнонаукові методи – такі як:

- історичний, який дав змогу дослідити виникнення та формування інтегративного підходу в освіті;
- термінологічний метод забезпечив розуміння термінів і позначуваних ними понять;
- системний метод сприяв дослідженню процесу інтеграції як складника системи освіти;
- інформаційний метод допоміг пізнавати процес інтеграції навчальних дисциплін за допомогою інформаційних джерел;
- експеримент виконувався для перевірки;
- спостереження використовувалося для отримання достеменних результатів;
- порівняння забезпечило встановлення спільних і відмінних ознак між освітніми методиками.

Як методи пізнання використовувалися також елементи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії.

Результати і обговорення. Інтегрувати шкільні предмети доцільно у двох формах, внутрішньо - та міжпредметній, і обидві формуватимуть цілісний природничо-науковий світогляд, розвиватимуть розуміння причинно-наслідкових зв'язків у природних процесах та їхньому впливі на суспільство, сприятимуть розвитку у майбутніх громадян здатності приймати відповідальні рішення щодо власного життя та майбутнього України.

Внутрішньопредметна інтеграція забезпечує більш детальне пояснення нового матеріалу та його запам'ятовування на більш значний період. Наприклад, навчальна інформація про гермафродитів, про статевий диморфізм з курсу зоології (7 клас), про будову статевої системи з курсу біології людини (8 клас) полегшує розуміння і сприйняття навчального матеріалу у 9 класі в темі «Генетика статі» та дає можливість глибше розглядати базові питання.

Міжпредметна інтеграція дає змогу пізнати певне явище з різних сторін, досягти цілісності знань. Наприклад, основи біохімії в курсі біології 9 класу перетинаються з курсом органічної хімії; вивчення якостей м'язів в курсі біології людини 8 класу тісно пов'язано з такими фізичними поняттями як сила, швидкість, коефіцієнт корисної дії, робота тощо.

Навіть задачі, що ми розв'язуємо у 10 класі на уроці біології, є прикладом міжпредметної інтеграції і з хімією, і з математикою, і з фізикою, що дозволяє створити навчальне середовище, яке забезпечує «занурення» учня не лише у навчальний матеріал, а й у певні соціальні та виробничі ситуації.

Наприклад:

а) У зразку капусти вміст міді складає 9,6 мг/кг. Чи можна використовувати цю капусту в їжу, якщо щоденне вживання її складає 300 г, а добова потреба дорослої людини в цьому елементі - 2 мг?

б) Кадмій - дуже небезпечний метал. Відомо, що близько 1,4 мкг кадмію міститься в одній сигареті. Розрахуйте, яка кількість кадмію виділяється при викурюванні 20 сигарет, якщо при цьому виділяється 0,2 мкг кадмію. Чи

така кількість кадмію безпечна для організму (гранично допустима концентрація кадмію - 0,0001%)?

Найбільш ефективними напрямками інтеграції навчальних дисциплін природничого курсу вважаємо впровадження міжпредметних зв'язків та проведення інтегрованих й бінарних уроків.

Міжпредметні зв'язки відображають загальне між предметами як в інформаційному змісті, так і в алгоритмі здійснення освітнього процесу. При систематичному та цілеспрямованому використанні міжпредметні зв'язки перебудовують процес навчання та стають дидактичним принципом, що веде до більш глибокої інтеграції.

В основі *інтегрованих уроків* - близькість змісту основних тем різних предметів (2 - 5); вони можуть проводитися як одним, так і декількома вчителями. Інтегровані уроки ставлять за мету спресувати споріднений матеріал кількох предметів навколо однієї теми, щоб учні розглядали явище або поняття з різних боків. Наприклад, у 8 клас на урок з теми «Зорова сенсорна система» для проведення лабораторного дослідження «Визначення акомодатції ока, виявлення сліпої плями на сітківці ока» був запрошений вчитель фізики, який зупинився на складі спектра сонячного випромінювання, кольорах світлового промені та за допомогою розбірної моделі ока опрацював з учнями матеріал щодо проходження променів світла через середовища з різним коефіцієнтом переломлення. У 10 класі при проведенні лабораторної роботи «Вивчення закономірностей модифікаційної мінливості» при розрахунках середньої величини варіанти неоцінною стала допомога вчителя математики.

На бінарних уроках матеріал даної теми уроку подається блоками з різних предметів, а значить – різними вчителями – предметниками, кожен з яких проводить етапи уроку стосовно того предмета, що викладає.

Найбільш глибокою інтеграцією є проведення мультидисциплінарних уроків, коли інтеграція навчального матеріалу з кількох предметів відбувається навколо певної теми, що як найбільше сприяє вирішуванню існуючого в предметній системі навчання протиріччя між розрізненим по предметах

засвоєнням знань учнів і необхідністю їх синтезу для комплексного застосування в практиці, трудовій діяльності та житті людини. Наприклад, у 9 класі був проведений подібний урок математики з теми «Симетрія», на якому знання учнів щодо даної властивості об'єктів набували системності шляхом інтеграції геометрії з біологією, хімією, фізикою. Мета уроку щодо формування в учнів поняття симетрії відносно прямої; вивчення властивостей симетрії відносно прямої; формування вмінь застосовувати вивчені означення і властивості була реалізована у повній мірі за рахунок віддзеркалення математичних знань на живих об'єктах, фізичних предметах, моделях хімічних речовин.

В 11 класі був підготовлений та проведений урок з теми «Глобальні екологічні проблеми», на якому з переліку глобальних екологічних проблем розглядалися лише три – «Парниковий ефект», «Кислотні дощі», «Озонові діри».

Заздалегідь сформовані групи подавали навчальну інформацію за планом:

- 1) причини проблеми (групи «Фізики», «Хіміки»);
- 2) математичне моделювання наслідків для планети (група «Математики»);
- 3) наслідки для флори та фауни (група «Біологи»);
- 4) наслідки для здоров'я людини (група «Медики»);
- 5) рішення проблеми (група «Екологи»).

Присутні на уроці вчителі додавали інформацію, забезпечуючи засвоєння нових знань, наприклад:

- вчитель хімії - про реакцію хлорфторвуглецевих сполук з озоном; про десульфуризацію палива і відпрацьованих газів тощо;
- вчитель фізики - про вдосконалення двигунів внутрішнього згоряння; про фільтруючі апарати та пиловловлювачі тощо;

- вчитель математики - про співвідношення між змінними величинами в рівняннях оригіналу (ідеальна планета) і моделі (забруднена Земля);

- вчитель біології/екології - про симптоми рака шкіри та катаракти очей; про вторинне використання сировини тощо.

Таким чином, співпраця учнів та вчителів – предметників забезпечили формування не лише системи знань, а й системи умінь: інтелектуальних (приймати екологічно доцільні рішення; оптимально діяти в навколишньому середовищі; дослідницькі уміння); практичних (дотримання норм екологічно грамотної поведінки у природі й захисту навколишнього середовища); загальнонавчальних (уміння підвищувати предметну компетентність; спрощений опис реальності за допомогою математичних понять).

Висновки. Якби інновації не вводилися, тільки на уроці, як і сотні років тому, зустрічаються учасники освітнього процесу: вчитель і учень. Одночасно ми розуміємо, що урок не може не змінюватися й інтеграція навчальних дисциплін – один із засобів його модернізації. Тому що, по – перше, інтеграція в системі освіти якнайкраще вирішує протиріччя, яке існує в предметній системі навчання, між розрізненим по предметах засвоєнням знань учнів і необхідністю їх синтезу для комплексного застосування в практиці, трудовій діяльності та житті людини. По – друге, міжпредметна інтеграція, особливо в шкільному курсі природничих наук, не заперечуючи предметної системи, стає важливим етапом її удосконалення, подолання недоліків і спрямована на поглиблення взаємозв'язків та взаємозалежностей між об'єктами, фактами, явищами. І, по – третє, надзвичайне значення інтегрованого навчання полягає в тому, що воно є одним із напрямків методичного збагачення сучасного уроку.

Будуючи навчальні заняття в контексті інтеграції природничих дисциплін, треба пам'ятати, що цей процес передбачає ґрунтовний аналіз річного календарного планування та зіставлення матеріалу різних предметів для виділення тем, близьких за змістом або метою використання. Також важливо враховувати, що постійне впровадження інтегрованих уроків вимагає

значних зусиль та часу для підготовки як з боку вчителя, так і з боку учнів, а велика їх кількість «притуплює» зацікавленість учнів, тому інтегровані та бінарні уроки доцільніше проводити наприкінці вивчення теми або здійснювати компоненти інтеграції у вигляді реалізації принципу міжпредметних зв'язків як один з етапів уроку.

У фаховій літературі останніх років можна знайти багато розробок, однак методики проведення інтегрованих та бінарних уроків не знайдено, тому *перспективною роботою* в даному напрямку вважаю їхню детальну конкретизацію. Перспективою подальших пошуків, на мою думку, також є створення банку інтегрованих завдань міжпредметного змісту в системі шкільного курсу природничої освіти.

Інтегроване навчання сьогодні - актуальна комплексна проблема навчання і наукова проблема освіти, яка залишається доволі суперечливою, однак практика свідчить, що її розв'язання дасть можливість піднести якість навчання, розвивати здібності та нахили учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Збірник матеріалів Інтернет – семінару «Інтеграція знань з предметів природничо - математичного циклу: проблеми та шляхи їх вирішення», Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників, 2012р.

2. Концепція Державної цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27

3. Вороніна Л. П., Дудін О. І., Мальований Ю. І. Міжнародні зв'язки при вивченні основ наук у школі: Методичний лист. – К.: Рад. школа, 1982.

9. Степанюк А. В., Гладюк Т. В. Інтеграція природничих дисциплін у школі // Педагогіка і психологія. – 1996. - №1. – С. 18 - 21.

4. Власенко Т. Інтегрований урок як форма організації навчального матеріалу // Початкова школа. – 2004. - №4. – С. 8 – 12.

ВПЛИВ НІТРАТУ СТРОНЦІЮ НА АНТИОКСИДАНТНУ СИСТЕМУ ПАВЛОВНІЇ СОРТУ ШАН ТОНГ

Гусак Віктор Васильович

к.б.н., доцент

Пітух Анжеліка Миколаївна

Щерба Роксолана Михайлівна

Студенти

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

м. Івано-Франківськ

Вступ. *Збільшення кількості іонів металів у навколишньому середовищі призводить до їх накопичення у сільськогосподарській продукції та порушенні ряду обмінних процесів у людей та тварин при споживанні такої їжі (Gangwar, 2014). ФітореMediaція, дозволяє зменшити очистити ґрунти від забруднення на території висадки рослин до 95%, залежно від часу експозиції. Цей метод передбачає постійну санацію, а не тимчасову транслокацію забрудненого матеріалу, є економічно та екологічно привабливим, не потребує місця для утилізації відходів; та знижує ризик повторного забруднення ґрунтів. Одним із основних завдань біотехнології та мікроклонального розмноження в контексті фітореMediaції є пошук стійких видів рослин, покращення їх властивостей та клонування цінних форм. Павловнія – швидкоросла дерев'яниста рослина, легко адаптується до різноманітних агро-кліматичних умов, чим і становить інтерес для використання у фітореMediaційних заходах (Шурганов, 2015).*

Мета роботи. *Дослідити загальну антиоксидантну активність (ЗАА) та активність окремих антиоксидантних ферментів (CAT, SOD, APO, AO, POD, GPX, GR, GST) у павловнії сорту Шан Тонг за дії 50, 100, 250 та 500 мг/л нітрату стронцію*

Матеріали та методи. *Рослинний матеріал та умови росту рослин. Для вивчення впливу стронцію на зміну біохімічних показників в культурі *in vitro*, експланти павловнії були поміщені на заздалегіть приготовлене середовище MS*

(Murashige, 1962) середовище культивування, доповнене нітратом стронцію концентраціями 50, 100, 250 та 500 мг/л. Рослини культивували за температури 23-25 °С, освітленні 2000 люкс, 16-годинному фотоперіоді, протягом 40 днів, після чого проводилось визначення біохімічних показників у листі.

Визначення загальної антиоксидантної активності (ЗАА). Метод базується на здатності 2,2 - азино -біс (3 - етиленбензтіазолін -6 -сульфонату (ABTS)) генерувати катіон-радикал при взаємодії з H_2O_2 в 0,4М ацетатному буфері з рН 5,8. Після 15 хв інкубації в кімнатній температурі до появи темно-зеленого кольору визначали поглинання світла пробами при 414 нм. У присутності антиоксидантних білків чи вітамінів ABTS^{•+} відновлюється до безбарвної форми. Значення загальної антиоксидантної здатності виражаються у тролоксових умовних одиницях (Fuhrmann, 2002).

Визначення активності супероксиддисмутази (SOD). Активність визначали за кількістю ферменту, що зв'язувався з супероксид аніон-радикалами, які утворюються в результаті фотохімічного відновлення води в присутності рибофлавіну. Визначення оптичної густини проводили при 560 нм. Реакцію починали внесенням нітросинього тетразолію (Чевари, 1985).

Визначення активності каталази (CAT). Активність ферменту визначали за її здатністю дисмутувати пероксид водню, реєструючи зміну поглинання світла пероксидом водню при 240 нм (Аєві, 1984)

Визначення активності гваяколпероксидази (POD). Активність ферменту визначали спектрофотометрично, при 470 нм, реєструючи зміну оптичного поглинання внаслідок окислення гваяколу до тетрагваяколу (Egley, 1983).

Визначення активності аскорбатпероксидази (APO). Активність ферменту визначали при 290 нм, реєструючи зменшення оптичної густини через окислення аскорбату (АК) до дегідроаскорбату (ДГА) (Gallego, 1996).

Визначення активності аскорбатоксидази (АО). Аскорбатоксидаза каталізує перетворення аскорбату до монодегідроаскорбату. Активність ферменту визначали, реєструючи зменшення оптичного поглинання, при довжині хвилі 265 нм через окислення АК (Kerk, 1995).

Визначення активності глутатіонпероксидази (GPX). Активність ферменту визначається у спряженій реакції з глутатіонредуктазою. Суміш містить для визначення містить субстрати глутатіонпероксидази – відновлений глутатіон і H_2O_2 ; в ході реакції, глутатіон окислюється. Останній відновлюється глутатіонредуктазою, для чого у суміш додається НАДФН. Активність визначали спектрофотометрично при 340 нм. Для інгібування активності каталази додається азид натрію (NaN_3) (Mannervick, 1985).

Визначення активності глутатіонредуктази (GR). Глутатіонредуктаза каталізує НАДФН-залежне відновлення глутатіону з окисленої форми (GSSG). Активність ферменту визначається за зміною концентрації НАДФН спектрофотометрично при 340 нм (Власова, 1990).

Визначення активності глутатіон-S-трансферази (GST). Активність визначали спектрофотометрично при 340 нм, реєструючи зміну оптичної густини внаслідок утворення адукту між відновленим глутатіоном та 1-хлоро-2,4-динітробенzenом (ХДНБ) (Habig, 1974).

Визначення концентрації білка. Концентрацію білка визначали за методом Бредфорда, Оптичне поглинання комплексу реєстрували при довжині хвилі 595 нм після 15 хв інкубації проб при кімнатній температурі. (Bradford, 1976).

Статистична обробка експериментальних даних. Для статистичної обробки результатів дослідження використовували комп'ютерну програму зі статистики „Mynova1.3”. В якості статистичних показників брали середнє арифметичне (M) та похибку середнього арифметичного (m). Для пошуку промахів в масиві даних використовували критерії Шовене та Романовського. Порівняння середніх арифметичних і визначення достовірної різниці між ними проводили за допомогою критерію Даннета. Значення $P < 0,05$ розглядали як критерій достовірної різниці між дослідними групами рослин та контролем. (Glantz, 1998)

Результати та їх обговорення. Загальна антиоксидантна активність павловнії вірогідно відрізняється від контрольної групи рослин. зменшуючись

на 20% та 56% за дії нітрату стронцію концентраціями 50 та 500 мг/л (Рис. 1). Ці результати свідчать про толерантність павловнії за концентрацій 100 та 250 мг/л. Вірогідно, стронцій, завдяки своїй біологічній подібності з іонами кальцію, зв'язуючись із кальцій-залежними кіназами (СРК), індукує експресію ферментів антиоксидантного захисту (Ramirez-Guinart, 2016). Додатковими мішенями можуть виступати кальмодулін та кальційнейрин-В подініні білки (AtCBLs), які в свою чергу регулюють роботу антиоксидантних ферментів. Крім того, кальцій, регулює роботу НАД-кінази, та Δ -1 піролін-5-карбоксилат синтази, яка задіяна в синтезі проліну, і викликає гострий оксидативний стрес у рослини (Raven, 1997).

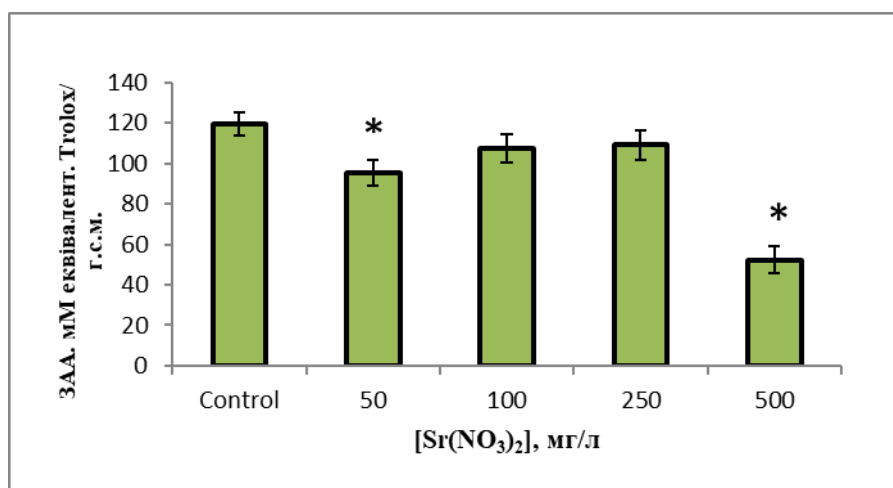

Рис.1. Загальна антиоксидантна активність павловнії за дії різних концентрацій нітрату стронцію. * – вірогідно відмінне від контрольної групи значення з $P < 0,05$. n=5-6

Активність каталази зростала за дії 50 мг/л нітрату стронцію на 78% (Рис.2.А.). Ці дані свідчать про підвищення концентрації пероксиду водню, що генерується супероксиддисмутазою та при порушенні метаболічних процесів (Foyer, 2005).

Аналогічно зростала і активність супероксиддисмутази за дії 50 мг/л нітрату стронцію на 70% (Рис.2.Б.). та не змінювалась за дії інших дослідних концентрацій, в порівнянні з контрольною групою. Активація ферменту при даній концентрації, свідчить про індукторну роль стронцію. Разом із каталазою, супероксиддисмутаза формує першу лінію захисту рослини серед ферментів від

впливу АФК та ВР. Супероксиддисмутаза локалізується в цитозолі, мітохондріях та хлоропластах, де й відбувається посилена продукція АФК (Anjum, 2016).

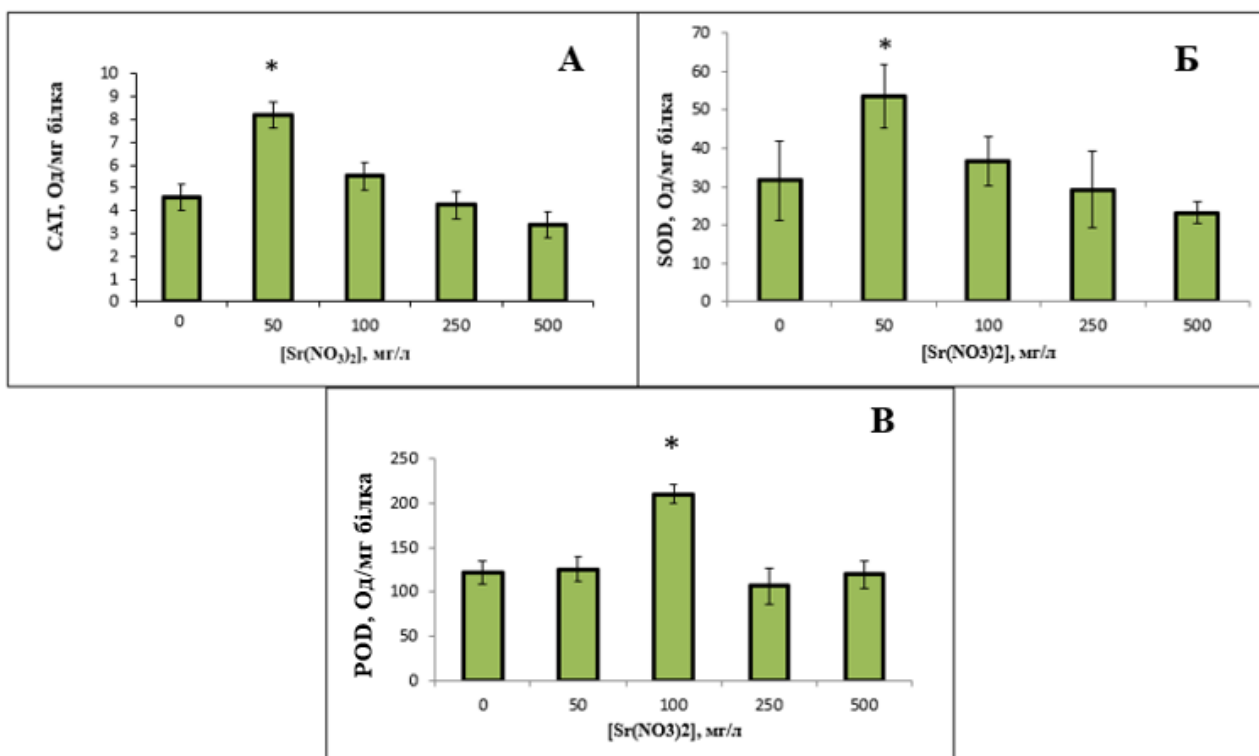

Рис.2. Активність каталази (А), супероксиддисмутази (Б) та гваяколпероксидази (В) за дії різних концентрацій нітрату стронцію. * - достовірно відмінне від контрольної групи значення з $P < 0,05$. $n=5-6$.

Активність гваяколпероксидази була вищою в порівнянні з контрольною групою збільшується на 73,5% за дії 100 мг/л нітрату стронцію (Рис.2.В.). Враховуючи, що в структурі ферменту міститься два йони кальцію, можна припустити, що відбувається конкурування стронцію за структуру ферменту та індукція його активності (Nagajyoti, 2010).

Активність аскорбатпероксидази (Рис.3.А.) та аскорбатоксидази (Рис.3.Б.) не змінювався за дії жодної із дослідних концентрацій нітрату стронцію, в порівнянні з контрольною групою. Відомо, що аскорбатоксидаза є додатковим та малоактивним ферментом антиоксидантної лінії захисту рослин. Низька активність аскорбатпероксидази може бути зумовлена видоспецифічністю та розвитком у павловнії іншої стратегії толерантності (Hepler, 2005).

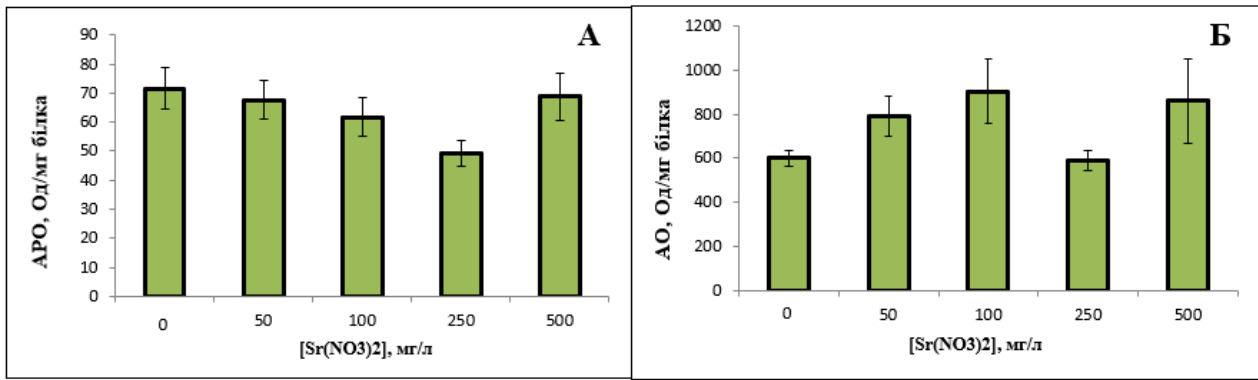

Рис. 3. Активність аскорбатпероксидази (А) та аскорбатоксидази (Б) за дії нітрату різних концентрацій стронцію. * – достовірно відмінне від контрольної групи значення з $P < 0,05$. n=5-6.

Активність глутатіонпероксидази був вищим на 550 % за дії 50 мг/л, порівняно з контрольною групою (Рис.4.А.). Враховуючи високу активність, можна припустити, що цей фермент займає нішу ферментів швидкого реагування у павловнії, адже його активність зростання на рівні із каталазою та супероксиддисмутазою.

Активність глутатіонредуктази зростала за дії 100 та 500 мг/л нітрату стронцію на 48% та 79%. Будучи сполучним ферментом глутатіонового та пентозо-фосфатного циклу у рослин, глутатіонредуктаза відновлює пул глутатіону, що є важливим елементом боротьби із АФК.

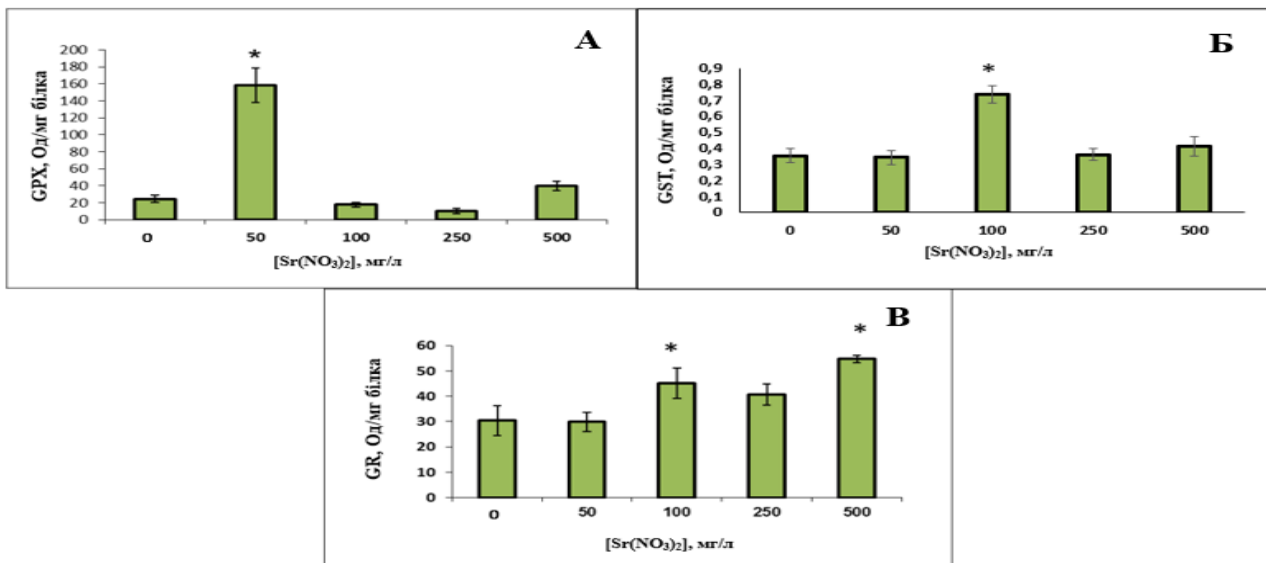

Рис.4. Активність глутатіонпероксидази (А), глутатіон-S-трансферази (Б) та глутатіонредуктази (В) за дії різних концентрацій нітрату стронцію. * – достовірно відмінне від контрольної групи значення з $P < 0,05$. n=5-6.

Зростання активності глутатіон-S-трансферази спостерігалось на 75% за дії 100 мг/л. Глутатіон-S-трансфераза, каталізуючи кон'югацію йонів стронцію чи утворених за дії АФК вільних радикалів з глутатіоном або тіоредоксином підвищує толерантність рослинної клітини (Marrs, 1996).

Висновки.

1) Загальна антиоксидантна активність павловнії зменшується за наявності нітрату стронцію в концентраціях 50 та 500 мг/мл.

2) За дії 50 мг/л зростала активність SOD, CAT, GPX; за дії 100 мг/л – POD, GST, GR; за дії 500 мг/л – GR. Стронцій, ймовірно, дублює сигнальну роль кальцію та може формувати специфіний паттерн експресії ферментів антиоксидантного захисту.

ДЕЛЬФІНИ

Шейкіна Надія Валеріївна

доцент

Науменко Владислава Сергіївна

студентка

Національний Фармацевтичний Університет
м. Харків, Україна

Введення. Дельфіни – дуже цікаві створіння, а їхня різноманітність може здивувати кожного. Для мене особливо цікавим є дослідження роботи ехолоту, завдяки якому вони можуть обмацувати рельєф навколо себе, а також його вплив на мозок людини.

Ціль праці. Дослідження роботи ехолоту дельфінів та його вплив на мозок людини.

Матеріали й методи. Отже, за визначеними прикладами дельфіни є розумними створіннями, що мають власну мову та спілкуються завдяки ехолоту. Після перегляду документального фільму “Розмовляючи з білухами” [1], стає зрозумілим як саме працює ехолот у дельфінів. На прикладі білухи, ехолокаційні імпульси фіксуються жировою подушкою, що розташована над черепом. Ця подушка працює як акустична лінза для акустичного прожектору білухи, а завдяки тому що клапанів декілька, білуха може намацувати ехолокаційними імпульсами навколишнє середовище. У дельфінів добре розвинуті зір, слух та нюх, але так як вода каламутна вони використовують ехолот.

Дельфіни використовують різні види передачі сигналів, змінюючи їх частоту та довготу, що нагадують нам клацання, чи свист. Для того щоб це зробити, дельфіни занурюються на глибину. Щелепи використовують тільки для хапання та тримання здобичі, а от дихало для утворення спеціальних звуків. Під дихалом у верхній частині голови розташована специфічна система, де утворюються звукові сигнали. Звукові хвилі є напрямлені, через жирову подушку, а також через увігнуту передню частину черепа. Завдяки цьому їхні

сигнали спрямовані як промінь. Цей звуковий сигнал відбивається від оточуючих предметів, і повертається до дельфіна, таким чином він уявляє те, що може бути навколо нього.

Коли звуковий сигнал повертається до дельфіна, то спочатку він потрапляє у спеціальну слухову щілину. Потім акустична хвиля прямує по вузькому слуховому проходу до середнього вуха. Середнє і внутрішнє вухо прикріплене до черепа спеціальним сухожиллям. Звуковий нерв передає отримані сигнали в мозок.. Слуховий апарат лівого й правого вуха працюють окремо, через це дельфіну краще дізнаватися звідки йде звук. Цікавим є й те, що наприклад афаліна, яка мешкає у водах Чорного моря, може розпізнавати маленькі предмети на відстані 100 м, а от своїх родичів вони розпізнають у повній темряві на відстані 150 м.

А от вплив ехолоту на людину є гіпотезою, яку намагається пояснити дельфінотерапія – метод лікування психологічного стану за допомогою дельфінів. Його суть полягає в тому, що ехолот дельфінів, можливо, впливає на кору головного мозку та поліпшує: пам'ять, мовлення, мислення людини. Хоча наукових доказів що до лікування ультразвуком немає. У центрі Dolphins Plus у Флориді дослідники, провівши 83 сеанси з дельфінотерапії, дійшли висновку, що ультразвук, який випускають дельфіни, не досягає навіть мінімального порогу прийнятих для ультразвукової терапії медичних норм. Дельфінотерпію вчені порівнюють із звичайною грою людини з собакою чи котом, що також приносить людині психологічну користь. І вважають, що дельфінотерапія не є нічим корисним як для людини, так і для самої тварини. По-перше, загалом дельфінотерапію проводять у дельфінаріях, що вже є не корисним як для людини, так і для тварини. У дельфінів з людьми є схожі захворювання, наприклад: кандидоз, сальмонела та інші, тому є імовірність захворіти під час плавання з дельфінами. По-друге, дельфіни в дикій природі можуть прожити від 20-50 років, що не скажеш про дельфінарії, де дельфіни живуть від 2-6 років. Це пов'язано з тим, що порівнюючи дельфінарій з морем, дельфіну він

буде як клітка, додаючи ще й той факт, що не в усіх дельфінаріях є справжня морська вода, а не звичайна, розбавлена різними хімікатами.

Висновки. Ми ознайомилися з дельфінами, роботою їхнього ехолоту та його впливом на людину. У дельфінів добре розвинутий зір, але через каламутну воду вони покладаються більше на ехолот, слух та смакові рецептори. Занурюючись на глибину вони видають клацання, щоб дізнатися про навколишній рельєф. У цьому їм допомагає ехолот – система передачі звукових сигналів. Потім завдяки слуховому апарату вони сприймають ці звуки й уявляють навколишнє середовище. Також їм допомагає добре розвинуті смакові рецептори, завдяки яким розрізняють здобич і хижаків, а також різновидність мінералів та солоність води. Цікавим була й гіпотеза про те, що ультразвук дельфінів впливає на головний мозок людини, але справжніх доказів цього немає.

MEDICAL SCIENCES

FACTORS DETERMINING THE OCCURRENCE OF IODINE-DEFICIENCY DISEASES IN CHILDREN

Bachu Maryna

assistant professor

Sorokman Tamila

doctor of medical sciences, professor

Ostapchuk Valentina

assistant professor

Bukovinian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Introductions. The problem of iodine deficiency is global for people on all continents. In Europe, the most endemic goiter areas are in Switzerland, Spain, Italy, Romania, Czech Republic, Poland, Germany, in Asia - in India, the western provinces of China, Pakistan and Indonesia. On the American continent, foci of endemic goiter are located in the southern (Brazil, Colombia, Ecuador, Chile, Argentina), central and northern regions (Mexico, USA, Canada). In Africa, outbreaks of endemic goiter are observed in Congo, Nigeria, Somalia, Algeria. Areas of endemic goiter are found in New Zealand and Australia. The iodine deficiency map divides Ukraine into 4 zones: - regions with severe iodine deficiency (Rivne, Volyn, Ternopil, Lviv, Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Chernihiv, Chernivtsi regions), where almost 15 million people live, - regions with partially severe iodine deficiency, (Kyiv, Khmelnytsky, Zhytomyr regions), - regions with moderate iodine deficiency (Cherkasy, Vinnytsia, Sumy, Poltava, Luhansk, Dnipropetrovsk regions), - regions with sufficient iodine supply and insignificant iodine deficiency (Mykolaiv, Odessa, Kherson, Kirovohrad regions)), but the most pronounced iodine deficiency is observed in mountainous areas, in particular in Bukovina.

Iodine deficiency causes a decrease in the intellectual level of the entire population living in conditions of iodine deficiency. Indicators of mental development of the population living in areas of iodine deficiency are significantly (10-15%) lower than those in areas without iodine deficiency. Goiter spread in children and adolescents is an important criterion for the severity of the endemic.

Aim - to assess the probable factors that determine the occurrence of iodine deficiency diseases in children.

Methods. A survey of 953 prepubertal children and their mothers living in the iodine deficiency region (Northern Bukovyna, Chernivtsi region) was conducted. In the questionnaire, the questions answered by the respondents were grouped by areas: sanitary and hygienic, social, microecological, food, valeological.

Results and discussion. According to the results of the survey, it was established that the families were fed with locally produced products (vegetables, fruits, meat, milk). In terms of material support, 2.1% of families believe that they live well, 19.4% have good material support, 47.2% - satisfactory, 31.1% - unsatisfactory. 91.3% of children live in complete families. Most of their parents had secondary education (65.2%). 4.3% had incomplete secondary education, 30.4% had higher education. Mothers were distributed as follows: higher education - 27.1%, secondary - 66.3% incomplete secondary - 6.5%. 38.0% of parents and 75.0% of mothers do not drink alcohol. Occasionally used by 54.3% of parents and 24.0% of mothers. 7.6% of surveyed parents and 1% of mothers drink alcohol regularly. 51.0% of parents do not smoke, 30.4% smoke up to 20 cigarettes and 18.4% - more than 20 cigarettes per day. 3.2% of mothers smoke regularly. 91.0% do not smoke and 5.7% of mothers occasionally smoke.

Analyzing the nature of children's nutrition, we can conclude that their menu was dominated by bread and flour products (63.4%), dairy products are consumed by only 55.2%, meat - 34.6%. Vegetables ate 47.3%, fish products - 5.5%. It should be noted that according to the results of the study, no child from the surveyed group consumes seafood rich in iodine, iodized salt is used only by 1 family out of 50, but they use and store salt without basic hygiene requirements. The diet of most children

consists of local products, including those grown in backyards, which in conditions of natural iodine deficiency contain little iodine.

When surveying children, it was found that only 45.7% are engaged in physical education, 23.6% - in dancing, 11.5% - in sports, 5.7% of children visit the pool.

Self-assessment of children's health showed that 11.9% rated their health as excellent (not sick), 71.7% as good (sometimes sick), and 16.3% as satisfactory (often sick). 11.9% of children report rapid fatigue, 4.3% - memory loss, 2.1% - poor sleep. A significant proportion of children (79.3%) complained of pain. Thus, periodic headaches were observed in 30.4%, abdominal pain in 25.0% in the heart - 16.3%, other localization - 7.6%. 15.2% of respondents note a visual impairment. A burdensome history of allergy occurs in 5.4% of respondents. At 7-8, 10-11 and 16 years the number of children of group I is 12.5-15.9% and by 6.4% and 7.7%, respectively, differs from 13-14 years. The group of frequently ill children was 11.2%. The largest number of frequently ill children was observed in 13-14 years - 32.3%. Among the transferred diseases (Table 1). Acute respiratory viral infections prevailed, and among children living in mountainous areas, they were observed in 64.4%, and among those living on the plains - in 42.5% of children.

Respiratory diseases averaged 36.5% among the surveyed children, and they were more common in mountainous children. Digestive diseases occur in 14.2% of children. No significant difference depending on the area of residence was obtained. Diseases of the nervous system and sense organs, circulatory system were almost 2 times more common in children of Chernivtsi. Diseases of the musculoskeletal system (kyphosis, scoliosis, flat feet, etc.) were observed in 18.0% of children. Postural disorders were more common after the age of 12. 67.3% of children have caries, and 20.6% are not treated. The structure of endocrine pathology was dominated by goiter I and II degrees, autoimmune thyroiditis, hypothalamic cider (Table 2). The most common thyroid pathology is registered in children of the mountain zone. Premature birth was noted in 8.9% of mothers, birth weight deficit was found in 12.5% of children, breastfeeding up to 1 year was 44.6%, up to 6 months - 56.3%, up to 3 months - 78, 8% of children.

Table 1

The incidence structure of the examined children depending from the living area, (%)

Classes	Chernivtsi	Plain area	Mountain area
Respiratory diseases	28,9	43,3*	37,1*
Diseases of the circulatory system	8,5	3,8*	4,2*
Diseases of the digestive system	15,8	10,3	14,6
Acute infectious diseases	34,7	64,4*	42,5*
Diseases of the genitourinary system	2,5	3,4	3,2
Diseases of the nervous system	37,5	23,7*	21,2*
Metabolic disorders	2,0	3,2	2,5
Diseases of the blood	5,6	3,9	4,0
Diseases of the musculoskeletal system	14,8	21,9	17,3

Note. * - probably in relation to the indicators in children of Chernivtsi, (P <0,05)

Table 2

Frequency of diseases of the endocrine system among the group of examined children (%)

Classes, groups of diseases, nosological forms	Chernivtsi	Plain area	Mountain area
Goiter I degree	31,2	56,6*	39,4
Goiter of the II degree	4,0	11,0*	6,4
Nodular goiter	0,2	1,1*	0,3
Autoimmune thyroiditis	2,7	4,9*	2,3
Diffuse toxic goiter	1,2	1,9	0,9
Diabetes	1,2	0,9	1,1
Diabetes mellitus	0,2	0,1	0,1
Adiposity	1,9	1,8	1,6
Pubertal gynecomastia	3,9	4,1	2,9
Hypothalamic syndrome	7,9	6,5	5,6

Note. * - probably in relation to the indicators in children of Chernivtsi, (P <0,05)

Only a third of mothers used iodine preparations during pregnancy, a history of stillbirths was registered in 4.5% of cases, spontaneous miscarriages in 5.8% of women, and thyroid disease in 12.4%.

Conclusion. Factors that determine the development of iodine deficiency in children include insufficient iodine content in food and water, low levels of preventive measures, reduced intake of other nutrients due to individual diet, deteriorating general environmental situation, inconsistency of work and rest, somatic health disorders.

REFERENS.

1. Alexander EK, Pearce EN, Brent GA, et al. Guidelines of the American Thyroid Association for the Diagnosis and Management of Thyroid Disease During Pregnancy and the Postpartum. *Thyroid* 2017; 27(3):315-389.

2. American Thyroid Association (2017) <https://www.thyroid.org/media-main/about-hypothyroidism/>. Accessed 29 October 2017.

3. Assessment of the Iodine Deficiency Disorders and monitoring of their elimination: a guide for programme managers. 3rd ed.; Geneva :WHO/Euro/NUT, 2007. P:1—98.

4. Baldini E, Virili C, D'Armiento E, et al. Iodine Status in Schoolchildren and Pregnant Women of Lazio, a Central Region of Italy *Nutrients* 2019 Jul; 11(7): 1647.

5. Bath SC, Steer CD; Golding J, et al. Effect of inadequate iodine status in UK pregnant women on cognitive outcomes in their children: Results from the Avon Longitudinal Study of Parents and Children (ALSPAC). *Lancet* 2013; 382(331):337.

6. Bath SC. Iodine supplementation in pregnancy in mildly deficient regions. *Lancet Diabetes Endocrinol* 2017; 5:840–841.

INDICATORS OF ERADICATION HELICOBACTER PYLORI IN CHILDREN WITH DIFFERENT LEVELS OF VITAMIN D

Moldovan Pavlo

assistant professor

Sorokman Tamila

doctor of medical sciences, professor

Shvugar Leonid

Bukovinian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Introductions. *Helicobacter pylori* is a Gram-negative, microaerophilic, and spiral microorganism [1]. The human stomach, particularly the gastric antrum, is its main reservoir [2]. *Helicobacter pylori* is transmitted through the fecal–oral route and can infect individuals of all age groups around the world. Local and systemic inflammation caused by *H. pylori* infection may be at least partly responsible for the systemic effects of *H. pylori*. Vitamin D regulates the calcium and phosphorus metabolism needed for bone formation, and the influence of vitamin D on *H. pylori* infection and eradication rates has recently been widely investigated. Several clinical studies have illustrated that vitamin D analogs may have anti-*H. pylori* antimicrobial effects [3, 4] Cytological research has also found that vitamin D₃ decomposition product 1 (VDP1) can lyse *H. pylori* bacterial cells by inducing the collapse of the cell membrane.

Methods. We conducted a prospective cohort study with consecutively enrolled patients to estimate the influence of serum vitamin D levels on the rates of *H. pylori* infection. All patients were recruited between 2019 - 2020 from Chernivtsi Regional Children's Clinical Hospital. Inclusion criteria were: (1) participants aged between 10 and 18 years; (2) having undergone a 13C-urea breath test (UBT); and (3) those in whom the serum vitamin D level had been detected.

The following individuals were excluded from the study: (1) aged less than 10 years old or over 18 years old; (2) had been treated for *H. pylori* infection; (3) had major systemic diseases; (4) who had administered antimicrobial agents, bismuth

agents or gastric antisecretory drugs during the previous 8 weeks; (5) had refused H. pylori eradication treatment, or were allergic to any one of the drugs given in the eradication schemes; and (7) who used daily vitamin D supplements. In total, 56 patients who were tested positive (H. pylori+) and the 57 who were negative (H. pylori-) for H. pylori infection and who had had their serum vitamin D levels tested were enrolled in our study.

The following information were extracted from the patients who were H. pylori+ using a questionnaire on the factors affecting H. pylori eradication, as follows: body mass index, marital status, educational level, family members, smoking, main source of drinking water, diagnosis by gastroendoscopy, treatment of adequate dosage and duration. Statistical analyses were performed using SPSS version 22.0 software (IBM, Armonk, NY, USA). The study was conducted according to the ethical standards of the responsible committee on human experimentation 1) and the Helsinki Declaration. Written, informed consent was obtained from all participants in the study.

Results. 3 хворих на H. pylori 4 (7,1%) з 56 пацієнтів були втрачені для подальшого спостереження; H. pylori було успішно знищено у 42 (рівень ерадикації 80,3%). We found that serum vitamin D levels were significantly lower in the H. pylori+ group than in the H. pylori- group (22.12 ± 1.92 ng/mL vs 26.72 ± 3.34 ng/mL, $P = 0.001$); while there were no significant differences in others factors such as age, sex, season of vitamin D detection, or occupation between the two groups This indicates that serum vitamin D levels may affect H. pylori infection. A further multivariate analysis revealed that an adequate dosage and duration of treatment (OR 0.237, 95% CI 0.167-0.435, $P = 0.001$) and serum vitamin D levels of ≥ 10 ng/mL (OR 0.411, 95% CI 0.191-0.801, $P = 0.01$) were independent risk factors for a successful H. pylori eradication.

Discussion. Since the discovery of H. pylori in 1982 its related diseases have been studied worldwide. In 1997 the Maastricht consensus produced a world agreement on H. pylori infection. Since then the Consensus has been modified four times and our understanding of the role of H. pylori in duodenum ulcer has been

constantly updated. The occurrence of duodenum ulcer was used to be connected to a combination of *H. pylori* infection, host factors and environmental factors.

The overall function of environmental factors in duodenum ulcer has been found to be subordinate to that of *H. pylori* infection, and genetic factors are considered truly decisive in only 1%-3% of hereditary duodenum ulcer [5] According to the latest consensus, the eradication of *H. pylori* should be a primary preventative measure for duodenum ulcer, as *H. pylori* infection is currently the foremost controllable risk factor for duodenum ulcer.

Data from preclinical studies revealed possible biological mechanisms by which vitamin D modulates the immune system. Vitamin D exerts its physiological effects through intracellular vitamin D receptors, which are expressed by almost all nucleated cells in the body including antigen-presenting dendritic cells, macrophages, and B and T lymphocytes [6-8].

Conclusion. Therefore, randomized controlled studies with large sample sizes are urgently needed to validate our findings and to clarify whether vitamin D supplements improve the eradication rate of *H. pylori*, in order to provide guidance for *H. pylori* eradication therapy and the prevention of duodenum ulcer.

REFERENCES

1. Pounder RE, Ng D. *Helicobacter pylori* infection in different countries. *Aliment Pharmacol Ther.* 2005;(Suppl 2):33–39.
2. Megraud F When and how does *Helicobacter pylori* infection occur? *Gastroenterol Clin Biol.* 2003;27(Pt 2):374–379.
3. Baeke F, Takiishi T, Korf H, Gysemans C, Mathieu C. Vitamin D: modulator of the immune system. *Curr Opin Pharmacol.* 2010;10(4):482-96.
4. Korf H1, Decallonne B, Mathieu C. Vitamin D for infections. *Curr Opin Endocrinol Diabetes Obes.* 2014;21(6):431-6.
5. Baeke F, Takiishi T, Korf H, Gysemans C, Mathieu C. Vitamin D: modulator of the immune system. *Curr Opin Pharmacol.* 2010;10(4):482-96.

6. Yi Hu, Yin Zhu, Nong-Hua Lu, Recent progress in Helicobacter pylori treatment, Chinese Medical Journal. 2020;133, 3:335-343.

7. Liping Yang, Xinjue He, Lan Li, Chao Lu, Effect of vitamin D on Helicobacter pylori infection and eradication: A meta-analysis, Helicobacter. 2019; 24:510.

8. Ting Gao, Mengwen Zhao, Chen Zhang, et al. Association of Helicobacter pylori Infection with Vitamin D Deficiency in Infants and Toddlers, The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene. 2020;102, 3:541-546.

UDC: 378.018.44:614.252.1:616-01

**ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF DISTANCE LEARNING OF
MEDICAL INTERNS OF DIFFERENT SPECIALTIES**

Yekhalov Vasyl Vitaliiovich

PhD., Associate Professor

Kravets Olha Viktorivna

PhD, Doctor of Medical Sciences

Head of Department

Krishtafor Daria Arturivna

PhD., Assistant Professor

SI "Dnipropetrovsk Medical Academy
of the Ministry of Health of Ukraine"

Dnipro, Ukraine

Abstract. We analyzed more than 300 anonymous survey responses of interns who studied Emergency Medicine course remotely. The remote andragogical process is acceptable and useful only as a component of the dual form of higher medical education. Distance learning in large classrooms has many disadvantages, so classes should be conducted in small groups. The transition to remote learning during the pandemic is a forced, but the only possible measure that will save the health and lives of learning subjects.

Keywords: postgraduate education, medical interns, remote learning, distance learning, interactive learning.

After lifting of quarantine measures in the world it became clear that humanity has moved to a new stage of education development, where the distance base will play a more significant role [1, p. 12]. Emergency distance learning is a temporary transition of the educational process to an alternative mode of learning due to the crisis circumstances [2, p. 3]. It differs from nonresident training by a more convenient system of information delivery and the use of new technologies, which allows to expand the geography of course participants without reducing the quality of

the educational process. It allows to reduce learning time due to the speed of communication between a professor and an intern, as well as the access to almost all forms of learning (including independent work in the electronic library) via electronic devices [3, p. 546].

Distance learning requires significant skilled labor costs for the development and production of applications that guarantee high quality training, and also a very time-consuming process of educational material preparation, including that for test control [3, p. 545]. In the future, the cost of time and effort should be offset by reducing the time of some usual components of the professor's workload [4, p. 363].

Distance education implies access to the Internet, technical resources (PC, tablet, smartphone, etc.) for all participants of the educational process, as well as skills in distance learning technologies involved by professors [5, p. 316].

The most important thing in learning is the result, not the logic of the discipline and the process. The intern is the main participant of the educational process [6, p. 43], and the individual personal approach is the key to its success. The effectiveness of distance learning at the postgraduate stage depends on the following factors: an effective interaction between a professor and an intern; established active feedback; quality of preliminary planning of the distance education process and its management methods, development of tested didactic materials designs [4, p. 363]. Modern applications allow to ensure the transfer of knowledge and access to a variety of educational information. The latest technologies (interactive electronic textbooks, multimedia content, the Internet, etc.) contribute to a more active involvement of interns in the learning process. The interactive capabilities of information transmission systems allow to establish and stimulate feedback, provide dialogue and constant andragogical support, which is impossible in most traditional learning systems. The use of methods of stimulating the activities of interns creates and optimizes the newest personal approaches to the training of a young doctor [6, p. 43].

More than 300 anonymous survey responses were analyzed. Two groups of interns were involved in the study: the first (103 respondents) underwent distance

learning in small groups of 6-8; the second group included interns who studied in groups of 20 or more.

Distance learning means such an organization of the educational process, in which the main attention is paid to the independent training of the intern [7, p. 301]. It is quite difficult and time-consuming for a young colleague to find materials to prepare for classes on the Internet, where there is a lot of unauthorized or outdated information that does not meet modern standards, clinical protocols and algorithms for diagnosing and treating critically ill patients. To do this, in advance (2-3 days before the lesson) we provide a link to the electronic resource prepared by the department professor, which contains information adapted to the test database in the most concise form for independent work. According to the theme of the course, we have developed a number of microlectures approved by the DMA Main Curriculum Office in the form of voiced multimedia presentations for interns' self-tuition. This option of providing information is not inferior to the traditional lecture in any positive quality, but has certain advantages. A more knowledgeable colleague can pass already familiar or uninteresting moments, and on the contrary – concentrate on some other fragments. The time required for this is unlimited. The text part of individual slides or tables is only the basis for a detailed verbal explanation using stimulating techniques. This version of video lectures aroused great interest among interns, who noted in the anonymous survey the usefulness of this type of extracurricular education and the feasibility of its wider use in postgraduate education [8, p. 41]. For the self-tuition purposes we have created and published a textbook for preparation for the license integrated examination "KROK-3" on certain topics, the content of which is best adapted to the test base. At the end of each section there is a substantial list of questions for self-control and a selection of test tasks on the topic (the keys for test tasks are placed before the final part of the book). For self-tuition we offer sections of clinical lectures of the department professors, which were published in professional scientific journals in the last 1-2 years. 98.2% of respondents consider this didactic material range sufficient, although 32.4% consider it too large for a 2 weeks course, and 42.2% of respondents expressed a desire to extend the Emergency Medicine

course to at least 4 weeks. We've been receiving such a wish for 15 years, but unfortunately we are not able to satisfy it.

Because training in the Emergency Medicine course is a purely classroom theoretical training and does not involve the acquisition of practical skills, we have chosen the Google Meet application - a secure video connection for high-quality video calls with a sufficient number of users. Tasks for independent work and testing are also provided via the Google Class application, which is optimal in our conditions (purely theoretical training).

Working in a dormitory or at home creates grounds for distraction from the educational process more often than in the full-time form of education. As the screen type of thinking prevails in modern youth, there is a precedent: when a separate information fragment of the general theme is lost, the bearer of clip thinking is not able to combine the components of the context into a single whole, as a result of which the process of assimilation loses quality [9, p. 63]. According to the results of an anonymous survey, more than 22.2% of respondents in large and 9.2% of small groups in distance learning are distracted with their own affairs (including mobile communications) regularly, and 44.4% and 16.1%, respectively - only occasionally. In full-time education, this figure does not exceed 3.5%.

The issue of academic integrity observance turned out to be even more difficult during distance learning [5, p. 316]. In an oral survey, 52.9% of interns in large and 29.4% of small groups constantly resort to fraud, and 29.4% and 16.7%, respectively, sometimes use illicit methods. The field of view of the webcam does not allow the professor to see unauthorized media during the survey or behind-the-scenes visual cues from other process participants. Respondents fairly honestly estimated their own personal level of self-training, which averaged 3.3 ± 0.04 points on a five-point scale, and the teacher's average assessment of answers was 3.8 ± 0.05 points, which exceeds the overall self-esteem of respondents. During testing, 55.6% of all respondents are more active in fraud, and 27.8% - less. The reliability of the results is significantly reduced. For this reason, the results of distance testing are 22-23% higher than in homogeneous groups in full-time training. The indicator of good attitude of

respondents to the oral interview process was only 17.7% in large groups, and 53.9% in small ones. The conscious attitude to solving test tasks in both groups had no statistically significant differences and amounted to only 16.6%. This can be explained by the much greater possibility of watching 6-8 people who are constantly displayed on the main screen. A close positive correlation was found between the level of self-assessment of self-training and good attitude towards control methods and a strong inverse correlation between self-assessment of one's knowledge and indicators of fraud during oral interview and test control.

For fifteen years we have been observing the dynamics of this negative phenomenon, creating and implementing tools to improve the sad situation [9, p. 63]. Thus, in face-to-face training, we have made it almost impossible to use fraudulent methods in questioning and testing due to command-and-control influence [10, p.52]. We still have little experience with distance learning, but we hope to find new ways to overcome this negative trait in the future.

The platform of distance learning makes it possible to ensure communication between the participants of the educational process at a certain distance, which is difficult to overestimate in the current situation [11, p. 43]. Among the positive features of this process, all respondents included saving time and considerable money for the intern to move, especially long-distance. To get to class, just open your laptop or smartphone and go to Google Meet; no need to wake up early, get together, etc.; classes are not missed even during acute respiratory diseases and self-isolation; there is no danger of infections transmission; video lectures for self-preparation can be mastered at a convenient time for everyone, even without getting out of bed, to determine the speed of learning the material in accordance with the nuances of their thinking. The educational institution gets the reduction of utility costs (electricity, water supply), depreciation of premises and furniture, costs of cleaning, respirators and disinfectants, etc. [12, p. 108].

The negative aspects include the lack of opportunity to learn "live": to build relationships in the team (with professors, classmates, administration), to speak before the audience. Not every intern is able to maintain motivation to work

independently: the lack of such an effective incentive for learning activities as constant monitoring by the teacher; inability to compare their successes with the achievements of other interns; the absence of a person who provides material with an emotional coloring that affects the degree of understanding. It is important for the professor in classroom to feel how students understand the material (their glances, behavior, relevance of questions, the quality of answers) and quickly adjust the learning process: repeat difficult paragraphs, give additional explanations, change the pace of teaching. In distance learning, such a connection is lost. For an educational institution, the introduction of distance learning is associated with significant material costs: technical equipment, software and hardware, training of special personnel, etc. But at the same time, it is necessary to note the moments which to some extent compensate some of the listed shortcomings: if it's impossible to receive consultation in person, it's possible to consult by text or voice messengers; the lack of "live" relationships for some young colleagues provides more comfortable psychological conditions for learning, etc. [4, p. 363]. Not all interns have modern (very expensive) gadgets, which periodically creates technical problems. 34.2% of respondents noted that the simultaneous training of 20 or more people is inferior to small groups in terms of theory discussion quality.

Quarantine restrictions and the need for rapid adaptation of the teaching staff to the introduction of distance learning technologies have made some adjustments in the implementation of staff training [13, p. 375]. There must be a constant dialogue between the professor and the interns. The professor is obliged to operate the information impeccably and be able to quickly and fully answer any question on the topic, because even using the syllabus is inappropriate; they must have modern pedagogical and information technologies and be ready to work with interns in the new educational and cognitive space [7, p. 300]; must be fluent in the native language and demand it from young people [14, p. 394].

All respondents expressed the opinion that it is impossible to train a doctor completely remotely, which consists with the statement of many modern andragogues [1, p. 13]. Distance-educational technologies should be widely introduced into the

process of postgraduate education at the level of additional professional training [6, p. 43]. The order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 19, 2018 № 660-r approved the Concept of training specialists in the dual form of education [1, p. 14], which provides a combination of distance and nonresident learning and is the most acceptable at present time [7, p. 301]. According to the subjects of study, the combination of ordinary in-class learning with independent work on electronic courses is quite effective, which is confirmed by the results of the student performance analysis [4, p. 363]. It is important to avoid the temptation to equate emergency distance learning to online learning [1, p. 12].

Distance learning can be used separately as a temporary measure for the implementation of the educational process during quarantine or other conditions where the full-time education is impossible, with the subsequent transition to the traditional form for the acquisition and control of skills and abilities. Strategy, methodology and training for remote methods in learning should be maintained and developed at the institutional and national levels. Although the situation is stressful, at the end of it the schools will be able to assess how well they have been able to implement emergency distance learning to maintain the continuity of medical education.

REFERENCES

1. Kukharenko V.M., Bondarenko V.V. [Emergency distance learning in Ukraine]. Kharkiv, 2020:7-29. [Ukrainian].
2. Hodges C., Moore S., Lockee B., Trust T., Bond A. The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning. *Educause Review*. 2020. URL: <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-differencebetween-emergency-remote-teaching-and-online-learning>.
3. Ahranovych N.V., Khodzhaian A.B. [The possibility and effectiveness of distance learning in medicine]. *Fundamentalnye issledovaniia*. 2012:3(3):545-547. [Russian].

4. Kuznetsova O.V. [Distance learning: pros and cons]. *Mezhdunarodnii zhurnal prikladnyh i fundamentalnyh issledovaniy*. 2015:8, p. 2:362-364. [Russian].

5. Dubossarska Yu.O. [Experience of distance learning in obstetrics and gynecology during quarantine]. [*Socio-humanitarian research and innovative educational activities*]: ed. by O.Yu. Vysotskyi. Dnipro, Ukraine, 2020:316-317. [Ukrainian].

6. Журавльова Л. В., Лахно О. В., Цівенко О. І. Методи дистанційного навчання при викладанні дисципліни "Внутрішні хвороби" у лікарів-інтернів// Сучасний стан та перспективи підготовки лікарів-інтернів у Харківському національному медичному університеті: збірник наукових праць. - Харків : ХНМУ. - 2020. - С. 42–44.

7. Minko L.Yu. [Distance learning in postgraduate education of interns]. *Visnyk VDNZU «Ukrainska Medychna Stomatolohichna Akademiia»*. 2017:vol.17, 2 (58):299-302. [Ukrainian].

8. Yekhalov V. V. Kushch K. O. Khobotova N. V. [Interactive forms of providing lecture material in postgraduate medical education]. *Pivdennoukrainskyi Medychnyi Naukovyi Zhurnal*. 2017:17 (17):40-42. [Ukrainian].

9. Melnyk Y.B., Yekhalov V.V., Sedinkin V. A. The Role and Influence of “Clip Thinking” on the Educational Process in Medical Education. *Interdisciplinary Journal of Virtual Learning in Medical Sciences*. 2020:v.11, 1:61-64.

10. Yekhalov V.V., Haiduk O.I., Khobotova N.V., Yehorov S.V., Zozulia O.O. [Some psychological features of interns of different specialties during training at the Emergency Medicine course]. *Pivdennoukrainskyi Medychnyi Naukovyi Zhurnal*. 2016:14 (14):51-53. [Russian].

11. Koval B.F., Poida S.A. [Organization of distance learning of interns at Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov]. [*Problems of modern education: a collection of scientific and methodical works*]. Kharkiv, 2017:8, p.2:40-47. [Ukrainian].

12. Klygunenko O.M., Yekhalov V.V., Sedinkin V.A., Kravets O.V., Ploshchenko Yu.A. [Some opportunities for distance learning of interns at the

Emergency Medicine course]. *Medytsyna Nevidkladnykh Staniv*. 2017:5(84):105-109. [Russian].

13. Oliinyk Yu., Lopina N., Nesterenko V. [Features of the introduction of distance learning technologies in medical institutions of higher education]. *[Emergency distance learning in Ukraine]*: ed. by Kukhareno V.M., Bondarenko V.V. Kharkiv, Ukraine, 2020:272-280. [Ukrainian].

14. Ekhalov V.V., Samoilenko A.V., Romaniuta I.A., Barannik S.I., Miziakina E.V. [The problem of speech culture in modern higher medical education]. *Ukrainskyi Zhurnal Medytsyny, Biolohii Ta Sportu*. 2020:Vol. 5, 3 (25):392-397. [Russian].

АДАПТАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ПЛОДА У ПАЦІЄНТОК ІЗ ОБТЯЖЕНИМ ГІНЕКОЛОГІЧНИМ АНАМНЕЗОМ

Андрійчук Тетяна Петрівна
аспірант

Ярмошик Юлія Геннадіївна
лікар-інтерн

ПВНЗ «Київський медичний університет»
м. Київ, Україна

Вступ. Згідно результатів багаторічних спостережень у половини жінок відмічається порушення менструальної функції на фоні запальних процесів органів малого тазу. Це негативно впливає на стан психоемоційного, репродуктивного здоров'я жінки, сприяє порушенню функції гіпоталамо-гіпофізарно-яєчникової системи. Однією з актуальних проблем в акушерстві є особливості формування фето-плацентарного комплексу, перебіг вагітності та пологів у жінок із хронічним сальпінгоофоритом.

Перебіг вагітності на фоні хронічного сальпінгоофориту призводить до розвитку плацентарної дисфункції, функціональної незрілості та гіпотрофії плода. Вагітність супроводжується підвищеним ризиком самовільного викидня та зростанням частоти передчасних пологів, зменшується тривалість і характер лактації, що також негативно впливає на здоров'я дитини.

Особливості функціонування фето-плацентарного комплексу після перенесеного сальпінгоофориту є мало вивченим питанням, а окремі дані про ендокринні, судинні, гемодинамічні, імунні та мікробіологічні дослідження у таких пацієнток фрагментарні і достатньо протиречиві. Результатом розладів у функціонуванні органів та систем організму у хворих, які перенесли запальні захворювання геніталій, є несприятливі наслідки у вигляді непліддя, невиношування та звичного невиношування вагітності (до 55,0% випадків).

Мета роботи. За результатами кардіотокографічного та ультразвукового методів дослідження визначити особливості стану фетоплацентарного комплексу у вагітних із обтяженим гінекологічним анамнезом.

Матеріали та методи. Обстежено 150 пацієток у термінах вагітності 37-41 тиждень. До основної групи зараховані 100 вагітних із хронічним сальпінгоофоритом, до контрольної – 50 здорових вагітних фізіологічного акушерського відділення. Для оцінки стану ФПК у вагітних використовувалися кардіотокографічний моніторинг плода, ультразвукова фето- та плацентографія, доплерометрія матково-плацентарно-плодового кровообігу. Ступінь тяжкості гемодинамічних порушень оцінювали за класифікацією М.В. Медведєва (1996).

Обробка даних здійснювалась на персональному комп'ютері, частина статистичних методів для чого запрограмована автором. Для багатомірного аналізу використовували стандартні статистичні методи програм "Windows".

Результати та їх обговорення. За даними кардіотокографії (КТГ), базальний ритм достовірно підвищується ($p < 0,05$) у пацієток основної групи, порівняно із контрольною (відповідно $153, \pm 4,4$ і $136,9 \pm 3,9$ уд/хв.).

Амплітуда коливань достовірно ($p < 0,05$) знижується у пацієток основної групи порівняно з контролем (відповідно $6,29 \pm 1,4$ і $11,37 \pm 0,6$ уд/хв.). Частота осциляцій також знижується в основній групі – до $3,7 \pm 0,8$ за 1 хв., що статистично достовірно ($p < 0,05$) відрізняється від частоти осциляцій у контрольній групі.

Кількість акцелерацій за 10-хвилинний проміжок достовірно ($p < 0,05$) менше реєструється при обстеженні жінок із обтяженим гінекологічним анамнезом порівняно зі здоровими $1,1 \pm 0,6$ проти $4,4 \pm 0,7$ відповідно. Характерною особливістю КТГ плодів у матерів із хронічним сальпінгоофоритом є наявність децелерацій, які достовірно ($p < 0,001$) частіше виявлені у даній групі обстежених жінок.

Сумарна оцінка плодів за Фішером становила в контрольній групі $8,9 \pm 0,22$ балів. Оцінка в основній групі – $7,2 \pm 0,24$ балів, що достовірно ($p < 0,05$) нижче, ніж в контролі, що свідчить про напруження компенсаторних

реакцій плода та розвиток його дистресу. Необхідно зазначити, що перебіг вагітності на тлі хронічного сальпінгоофориту несприятливо впливає на стан плода, а саме – дистрес плода в основній групі ми зареєстрували у 14,0%, а в контрольній групі тільки у 4,0% випадках.

Оцінюючи частоту серцевих скорочень (ЧСС) плода після нестресового тесту плода (НСТ), ми виявили достовірні зміни цього показника ($p < 0,05$). Зважаючи на те, що ЧСС плода за НСТ є найчутливішою до страждання плода, можна стверджувати, що захворювання (хронічний сальпінгоофорит) негативно впливає на цей показник.

Зниження частоти дихальних рухів плода (ДРП), встановлене під час обстеження пацієток основної групи, розцінювалося як одна з ознак розвитку плацентарної дисфункції, адже це характеризує адаптаційні резерви плода. Причому частота ДРП у пацієток основної групи достовірно нижча ($p < 0,05$) порівняно з контрольною групою.

Зниження рухів плода (РП) є однією із ознак його дистресу, що відповідає отриманим нами результатам. У контрольній групі середня оцінка РП склала $1,67 \pm 0,11$ балів, а в основній – $1,38 \pm 0,10$ ($p < 0,05$), що вказує на наявність у вагітних із хронічним сальпінгоофоритом гіпоксичних страждань плода.

Центр тонусу плод (ТП) у разі його дистресу пригнічується в останню чергу, що, очевидно, є наслідками тривалого впливу несприятливого фактора, в даному випадку зрушень в організмі вагітної, на тлі хронічного сальпінгоофориту. Хронічний сальпінгоофорит під час вагітності достовірно ($p < 0,05$) має негативний вплив на цей показник біофізичного профілю плода (БПП).

Оцінка БПП за об'ємом навколоплідних вод (ОНВ) у пацієток контрольної групи становила в середньому $1,98 \pm 0,07$ за середнього показника $1,49 \pm 0,07$ в основній групі, що дає підґрунтя стверджувати про достовірність ($p < 0,05$) зниження цієї оцінки у вагітних основної групи.

У вагітних із хронічним сальпінгоофоритом під час УЗД частіше відзначається швидше дозрівання плаценти (порівняно з гестаційним терміном), кальциноз плаценти та маловоддя.

Такі зміни слід розглядати як ознаки хронічної плацентарної дисфункції. Загальна оцінка даних БПП за шкалою A.Vintzileos (1987) за фізіологічного перебігу вагітності становила $10,97 \pm 0,31$ бали, а в пацієток із хронічним сальпінгоофоритом $8,03 \pm 0,32$ балів. Беручи до уваги дані літератури про те, що ступінь зрілості плаценти відображає стан плода, ми виконали дослідження показника ступеня зрілості плаценти у жінок із хронічним сальпінгоофоритом.

Під час обстеження в термінах 37-42 тижні вагітності III-ій ступінь зрілості плаценти за фізіологічного її перебігу виявлений нами в 48,0% випадків. Це свідчить про те, що III-ій ступінь зрілості плаценти в строках вагітності 37-42 тижні за фізіологічного її перебігу є нормальним явищем і не потребує від акушерів спеціальних заходів впливу на подальший перебіг вагітності та спосіб розродження.

Частота виявлення III ступеня зрілості плаценти на тлі дегенеративних її змін (дистрофічні зміни в плаценті характеризуються зменшенням товщини плаценти, появою гіперехогенних структур у зоні хоріальної пластини, потовщення та гіперехогенність плацентарних перегородок, кісти плаценти) достовірно ($p < 0,05$) зросла за обстеження жінок основної групи, що свідчить про негативний вплив хронічного сальпінгоофориту на перебіг вагітності, а саме – стан плацентарної тканини, і, як наслідок, на стан дитини.

Поєднання несприятливих результатів обстеження вказаними методами, а також, несприятливі результати після проведеного загальноприйнятого комплексного лікування в термінах вагітності 37-42 тижні є, на нашу думку, показанням до екстренного розродження за показаннями з боку плода. Показники стану гемодинаміки в системі мати-плацента-плід у вагітних із хронічним сальпінгоофоритом вивчали за результатами аналізу спектрів швидкостей кровотоку з урахуванням систоло-діастолічного відношення (СДВ) у матковій артерії, судинах пуповини та аорті плода. Аналіз даних визначення

СДВ у матковій артерії вказує на те, що у контрольній групі середня величина СДВ в 22-24 тижні дорівнювала $1,87+0,02$, поступово знижувалась до $1,75+0,03$ у 32-34 тижні та досягала напередодні пологів $1,55+0,03$.

У групі жінок, вагітність яких мала перебіг на фоні хронічного сальпінгоофориту (основна група), простежується тенденція до поступового збільшення СДВ порівняно з контрольною групою та перевищувало норму, характерну для III триместру вагітності, напередодні пологів.

Так, у 22-24 тижні вагітності показник СДВ дорівнював $1,89+0,01$, у 32-34 тижні – $2,26+0,15$ та в 38-40 тижнів сягнув $2,49+0,01$. Збільшення СДВ напередодні пологів у даних пацієнток вказує на зниження кровообігу в маткових артеріях внаслідок підвищення їхньої резистентності току крові, що свідчить про порушення матково-плацентарного кровообігу.

Основні показники характеру кровообігу за розрахунком СДВ в судинах пуповини показали, що в контрольній групі значення СДВ в 22-24 тижні дорівнювало $3,39+0,06$, з прогресуванням вагітності поступово зменшувалося, в 32-34 тижні становило – $2,70+0,02$, наприкінці вагітності – $2,15+0,02$.

В основній групі вагітних виявлені значні відхилення показників СДВ. Так, у терміні 22-24 тижні СДВ склав $3,59+0,02$, що достовірно ($p < 0,05$) перевищувало показники в групі контролю, у 32-34 тижні вагітності СДВ зменшилося до $2,98+0,03$, але було достовірно більшим ($p < 0,05$), ніж у контролі. Напередодні пологів значення СДВ досягло $3,11+0,11$, що також значно перевищувало відповідний показник у здорових жінок. Отримані нами результати про СДВ у матковій артерії і судинах пуповини свідчать про поступове виснаження компенсаторно-приспосовних механізмів і є ознакою порушення матково-плацентарного кровообігу.

Аналіз показників характеру кровообігу в аорті плода показав, що в жодному випадку не було зареєстровано будь-яких патологічних змін. Це свідчить про задовільний стан плодових компенсаторно-приспосовних механізмів та відсутність централізації кровообігу й є сприятливою ознакою.

Висновки. Отже, виявлені нами порушення матково-плацентарного і плацентарно-плодового кровообігу слід розцінювати як такі, що відповідають I-му ступеню тяжкості порушення матково-плацентарного зі збереженням плацентарно-плодового кровообігу.

Отримані результати свідчать про необхідність зарахування жінок із хронічними сальпінгоофоритами до групи підвищеного ризику розвитку ПД з метою її своєчасного попередження, тим самим зниження перинатальної захворюваності та смертності.

НАЙПОШИРЕНІШІ ПРИЧИНИ ЗВЕРНЕННЯ ПАЦІЄНТІВ З ЧАСТКОВИМИ ЗНІМНИМИ ПРОТЕЗАМИ

Балога Олександра Едуардівна
студентка

Сорокопуд Ігор Володимирович
старший викладач

стоматологічний факультет
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Ужгород, Україна

Вступ. За результатами численних наукових досліджень, у пацієнтів із частковою втратою зубів доцільність застосування незнімних, знімних чи комбінованих конструкцій зубних протезів визначають на підставі топографії беззубих ділянок, стану збережених зубів, наявності оклюзійних пар, а також стану альвеолярного відростка і слизової оболонки протезного ложа.

Комплексна оцінка клінічної ситуації з урахуванням основних класифікаційних критеріїв (Е. Kennedy, 1928, К. Eichner, 1955; Е. Korber, 1987; А.І. Бетельман, 1952) та індивідуальних особливостей є основою для правильного формулювання діагнозу та адекватних прогностичних оцінок. Через високу частоту виявлення різного типу недоліків, що спричиняють ускладнення та непридатність зубних протезів до користування, актуальним залишається правильний вибір індивідуального плану лікування та передбачення його впливу на стан здоров'я пацієнта. Задоволення потреб пацієнта в підтриманні та відновленні його стоматологічного здоров'я – основне завдання стоматологічної ортопедичної допомоги як комплексу заходів щодо діагностики, профілактики та лікування часткової втрати зубів.

Мета дослідження. Розглянути та проаналізувати сучасні літературні джерела щодо з'ясування причин виникнення і можливостей запобігання ускладненням при використанні часткових знімних конструкцій зубних протезів.

Матеріали та методи дослідження. Оглянуто наукові розробки

вітчизняних та закордонних дослідників. Використано бібліосемантичний метод та структурно-логічний аналіз.

Результати дослідження та їх обговорення. Серед чинників, які можуть бути причиною ускладнень і недоліків під час застосування протезів у пацієнтів із частково збереженими зубами, найчастіше виділяють анатомічні (атрофія кісткової тканини і слизової оболонки), клінічні (порушення стабільності протеза), помилки під час лабораторних етапів виготовлення протеза та утруднену адаптацію пацієнта до конструкції.

Серед проаналізованих досліджень найчастішим ускладненням у пацієнтів із частковими знімними протезами виокремлюють руйнування опорних зубів, спричинені ускладненнями карієсу та хвороб пародонта, а також тріщини і злами базису протезів через порушення оклюзійно-артикуляційної рівноваги, що супроводжується зниженням міжальвеолярної висоти.

Порушення фіксації, спричинене карієсом опорних зубів, порушенням оклюзійних співвідношень, відсутністю оклюзійних пар та неуточненими причинами, травмування тканин протезного ложа, зумовлене руйнуванням опорних зубів, атрофією альвеолярного відростка та іншими причинами також є однією з причин звернень. Зміна оклюзійних співвідношень при користуванні протезом у поєднанні з незворотними змінами у тканинах пародонта через функціональне перевантаження є причиною видалення опорних зубів, а також недоліки конструкції - дистальне видовження сідлоподібної частини протеза під нахиленими зубами, які обмежують беззубі ділянки.

Більшість пацієнтів звертаються до стоматолога тоді, коли знімні протези стають непридатними для користування через злами базису чи втрату опорних зубів, але в процесі користування необхідно проводити систематичні спостереження за результатами лікування.

У перший рік користування найчастішою причиною тріщин і зламів базису є нераціональне планування конструкції протеза, у віддалений період користування – тріщини і злами базису в ділянках опорних зубів, зумовлені глибокою атрофією альвеолярного відростка. У цьому випадку відбувається

зміна типу передачі жувального навантаження і відповідно - біомеханічних властивостей конструкції, що зумовлює пошкодження базису протеза.

Біологічні (ступінь збереження кісткової тканини), функціональні (сила жувального тиску) та конструкційні (площа оклюзійної поверхні штучних зубів) чинники є причиною занурення базису в слизову оболонку протезного ложа при атрофії альвеолярної кістки.

Причиною постійного фізичного і психічного дискомфорту пацієнтів є травмування тканин протезного ложа базисом. Належне інструктування пацієнтів щодо особливостей процесу адаптації, систематичних спостережень і, за потреби, корекції протеза має значний вплив на ступінь функціональної реабілітації.

Основними чинниками, які впливають на стійкість і стабілізацію часткового знімного протеза вважають жувальний тиск, масу протеза, ступінь клейкості їжі й рухомість м'яких тканин, що контактують із протезом. Нераціональний розподіл оклюзійних навантажень, відсутність достатньої кількості оклюзійних пар на початку використання, велика протяжність беззубих ділянок, різка нерівномірна атрофія альвеолярного відростка та зниження висоти прикусу у віддалений період використання стають найчастішими причинами порушення фіксації часткових протезів.

Висновки. Наведені дані клінічних та експериментальних досліджень показують, що помилки в діагностиці, які впливають на нераціональний вибір плану лікування пацієнтів із частковою втратою зубів, неналежне інструктування пацієнтів щодо особливостей процесу адаптації, систематичних спостережень і, за потреби, корекції та своєчасного перебазування протеза є причиною більшості ускладнень при користуванні частковими знімними зубними протезами.

ПРИМЕНЕНИЕ ФОТОПРОТОКОЛА В УСЛОВИЯХ СТОМАТОЛОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ НАЧИНАЮЩЕГО ВРАЧА

Белоусова Богдана Романовна

Врач-интерн стоматолог
Национальная медицинская академия
последипломного образования
имени П. Л. Шупика (г. Киев, Украина)

Гаркун Анна Дмитриевна

Врач-интерн стоматолог
Украинская медицинская стоматологическая академия
(г. Полтава, Украина)

Ляшенко Лилия Ивановна

Кандидат медицинских наук, ассистент
Украинская медицинская стоматологическая академия
(г. Полтава, Украина)

Введение: Сегодня мы не представляем нашей жизни без использования смартфона. Каждый современный врач-стоматолог пытается сделать как можно больше снимков своих работ, таким образом создавая портфолио. Благодаря технологическому прогрессу сегодня совсем не обязательно иметь полный комплект дорогостоящей техники, достаточно лишь достать из кармана смартфон - и качественный фотопротокол будет моментально выполнен.

Цель работы: Целью нашего исследования было изучить аккредитованный алгоритм ведения фотопротокола, применяя смартфоны iPhone 7 и Xiaomi Redmi Note 5, а также сравнение качества полученных снимков.

Материалы и методы: Базовый набор начинающего доктора, который стремится достичь высоких результатов в клинической фотосъемке включает:

– любой современный смартфон, в нашем исследовании мы использовали iPhone 7 и Xiaomi Redmi Note 5. Первый включает камеру iSight (с объективом F / 2.8, 12 Мп), второй - камеру Samsung s5k2l7 с диафрагмой F / 1.9, 12 Мп.

– зеркало для интраоральной съемки - элемент, позволяющий снять те участки полости рта, которые мы не можем увидеть. Разница интраоральных зеркал от обычных заключается в том, что в первых имеется внешняя зеркальная поверхность, тогда как в последних - только внутренняя является собственно зеркалом.

– контрастер для дентальной фотосъемки - специальный элемент, изготовленный обычно из алюминия, покрытого тефлоном; позволяет подчеркнуть прозрачность режущего края.

– фон. Данный пункт должен быть всегда постоянным: снимки, сделанные до лечения и после, должны иметь одинаковый фон. Лучше подойдут оттенки серого и черного цветов.

Результаты: В результате проведенного исследования мы получили следующий сет снимков. Фото, полученные с iPhone 7 находятся с левой стороны, а снимки с Xiaomi Redmi Note 5 - справа.

1. Полное фото лица - фас - 1:10

Рис. 1

Рис. 2

2. Полное фото улыбки - фас - 1: 2

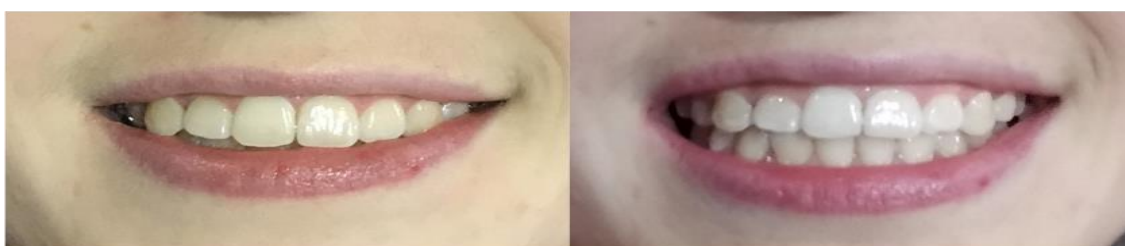

Рис. 3

Рис. 4

3. фото улыбки - справа - 1: 2

Рис. 5

Рис 6

4. Полное фото улыбки - слева - 1: 2

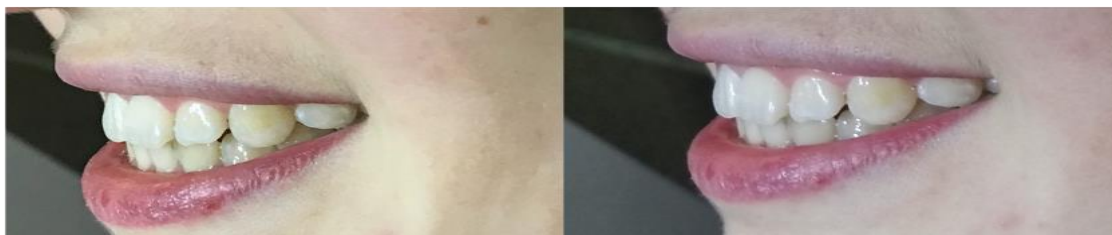

Рис. 7

Рис. 8

5. Верхний и нижний зубной ряд - фас - 1:2

Рис. 9

Рис. 10

6. Верхний и нижний зубной ряд - справа - 1:2

Рис. 11

Рис. 12

7. Верхний и нижний зубной ряд - слева - 1:2

Рис. 13

Рис.14

8. Только верхние фронтальные зубы - фас - 1:1

Рис. 15

Рис. 16

9. Только верхние фронтальные зубы - справа - 1:1

Рис. 17

Рис. 18

10 Только верхние фронтальные зубы - слева - 1:1

Рис.19

Рис .20

11. икклюзионная поверхность верхнего зубного ряда - 1:2

Рис. 21

Рис. 22

12. Оклюзионная поверхность нижнего зубного ряда - 1:2

Рис. 23

Рис. 24

Выводы: Сегодня совсем не обязательно иметь дорогостоящую технику, чтобы ввести в свою практику ведения фотопротокола, достаточно лишь достать из кармана смартфон.

Даже бренд смартфона не играет такую ключевую роль, как можно было догадываться, поскольку, по нашему мнению, обе камеры - iSight и Samsung s5k2l7 - показали себя достойно.

Хотим заметить, что снимки отличаются преимущественно только значениями баланса белого, здесь камера iPhone 7 проявила себя лучше, поэтому фото данные фото являются более живыми и корректно передают цвет твердых и мягких тканей полости рта.

ИНТЕГРАЦИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОФИЛАКТИКУ СТОМАТОЛОГИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ НА ПРИМЕРЕ ТЕЛЕГРАМ-БОТА

Гаркун Анна Дмитриевна

Врач-интерн стоматолог

Украинская медицинская стоматологическая академия

(г. Полтава, Украина)

Билоусова Богдана Романовна

Врач-интерн стоматолог

Национальная медицинская академия

последипломного образования

имени П. Л. Шупика (г. Киев, Украина)

Ляшенко Лилия Ивановна

Кандидат медицинских наук, ассистент

Украинская медицинская стоматологическая академия

(г. Полтава, Украина)

Введение: Несмотря на интеграцию компьютерных технологий во все сферы жизни, профилактика стоматологических заболеваний остается слабо охваченной в этом контексте.

Практически не существует программного обеспечения, которое бы помогало людям следить за здоровьем ротовой полости.

Цель работы: Создание интерактивного помощника (бота), интегрированного в один из мессенджеров, который бы способствовал поддержанию индивидуальной гигиены полости рта на высоком уровне у пользователей, выполнял бы просветительскую функцию.

Такая технология была бы удобна для предварительного сбора анамнеза у пациентов, консультации с врачами смежных специальностей, для больных с хроническими соматическими патологиями: сахарным диабетом, гипертонической болезнью.

Материалы и методы:

Первый этап нашей работы - планирование исследования, выбор соответствующего мессенджера.

Второй этап работы был связан с выбором формы ассистента, а также платформы, которая помогла бы его создать.

Третьим этапом стало планирование контента для бота, разработка дизайна и тестирование бота.

Четвертый этап включал в себя работу непосредственно с пациентами. Нами была выбрана группа студентов-добровольцев.

Суть исследования: измерить гигиенический индекс (ГИ) у испытуемых до начала пользования ботом, а затем повторно через месяц пользования ботом. В качестве контрольной группы были взяты добровольцы, которым проводилось аналогичное исследование, но ботом не пользовались.

Пятый этап – получение feed-back от пользователей бота.

Результаты: Результаты первого определения ГИ в основной группе были такие (средний показатель): 0,91 (удовлетворительный уровень гигиены). Результаты первого определения ГИ в контрольной группе были такие (средний показатель): 0,83 (удовлетворительный уровень гигиены). Затем респондентам из первой группы были даны инструкции по использованию бота в мессенджере Телеграмм, а пациенты из второй группы не получили таких инструкций.

Через месяц были проведены повторные измерения гигиенического индекса:

– В основной группе (средний показатель): 0,66 (хороший уровень гигиены);

– В контрольной группе (средний показатель): 0,87 (удовлетворительный уровень гигиены).

Выводы: В социологическом опросе было установлено, что более 90% пользователей не используют приложений для ухода за полостью рта; почти

половина респондентов выразила желание иметь подобного интерактивного помощника.

В практической части исследования было доказано, что использование бота непосредственно влияет на уровень гигиены полости рта, так как показатели основной группы улучшились, а у контрольной группы показатели остались прежними.

Таким образом, было доказано, что интерактивный ассистент для гигиены полости рта в виде телеграмм-бота – полезное изобретение, которое стоит исследовать в будущем.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ВАГІТНОСТІ У ЖІНОК ІЗ ІНФЕКЦІЄЮ СЕЧОВИВІДНИХ ШЛЯХІВ

Гусєв Вячеслав Михайлович

доцент кафедри акушерства і гінекології

к.мед.н., доцент

Хапченкова Дар'я Сергіївна

асистент кафедри анатомії людини

Донецький національний медичний університет

МОЗ України

м. Лиман

Кухлій Владислав Юрійович

лікар-інтерн акушер-гінеколог

КНП МКЛ м. Слов'янськ

Резюме. У статті наведені результати аналізу власних спостережень перебігу вагітності у жінок з інфекцією сечовивідних шляхів, які є частим гестаційним ускладненням та виникає як наслідок анатомічних та фізіологічних особливостей, пов'язаних з вагітністю. Невиліковні інфекції призводять до ускладнень, таких як пієлонефрит, народження дітей з малою вагою, передчасні пологи та, іноді, мертвонародження.

Ключові слова. Інфекції сечовивідних шляхів (ІСШ), вагітність, плацентарна дисфункція, новонароджені.

Введення. Екстрагенітальна патологія займає провідне місце у структурі причин ускладнень вагітності, у тому числі й летальних випадків. У теперішній час спостерігається збільшення частоти захворювань сечовивідних шляхів, які після патології серцево-судинної системи посідають друге місце. За даними багатьох літературних джерел [1-3], за останні роки частота виникнення патології сечовивідних шляхів під час вагітності, збільшилася з 1,6 до 12-15 %, великий відсоток серед яких належить безсимптомній бактеріурії (ББУ) та циститу [1, 2]. Інфекції нижніх відділів сечовивідних шляхів під час вагітності мають тривалий перебіг з періодичними загостреннями, у третині випадків,

внаслідок дилатації сечових шляхів, гормонального впливу, гестаційній імуносупресії, призводять до висхідного інфікування з подальшим розвитком гестаційного пієлонефриту [1, 2, 4]. Однією з особливостей, яка притаманна вищезазначеній патології, є латентний її перебіг, що в значній мірі ускладнює діагностику та лікування. Наявність даної патології під час вагітності може призводити до виникнення тяжких ускладнень з боку матері, а також внутрішньоутробного плода та новонародженого [1, 2, 4].

Доведено вплив ІСШ на стан фетоплацентарного комплексу внаслідок порушення плацентації. Плацентарна дисфункція у вагітних з бактеріальною та / або вірусною етіологією ускладнює перебіг вагітності майже у 60% випадків [1, 2, 4], внутрішньоутробне інфікування плода при ІСШ зустрічається майже у 43-58% [4].

Ідентифікація мікробних збудників, які викликають ІСШ, не відрізняються від таких у загальній популяції: *Escherichia coli*, за даними багатьох досліджень, є причиною виникнення даної проблеми у більшості ніж 80% випадків, тоді як *Staphylococcus aureus* спричиняє до 8%, *Streptococcus* групи B від 2-7% від загальної кількості випадків [3]. В останні роки за даними багатьох авторів [3, 4], провідну роль у виникненні даної патології відіграють патогенні гриби, їх комбінація та можливе поєднання з іншими збудниками. Доведений вплив *Chlamydia trachomatis*, *Mycoplasma hominis* і *Ureaplasma urealyticum* у вагітних жінок, який несе ризик виникнення передчасного розриву плодових оболонок, передчасних пологів, народження дітей з малою вагою, ускладнень гнійно-септичного характеру у пuerперіумі [1,2,4].

Тому метою роботи було вивчення особливостей перебігу та ускладнень вагітності при інфекціях нижніх відділів сечовивідних шляхів з метою розробки профілактичних заходів направлених на їх зменшення.

Матеріали та методи: відповідно до мети було проведено ретроспективний аналіз карт спостереження та історії пологів 35 пацієнток, перебіг вагітностей яких ускладнився ІСШ, які склали основну групу. До групи контролю було віднесено 50 пацієнток з необтяженим соматичним та

акушерським анамнезом, віднесених до категорії практично здорових осіб. Вагітні перебували на обліку у жіночий консультації, обстеження та спостереження проводилося згідно наказу МОЗ України №417. Середній вік складав від 22 до 29 років ($24,3 \pm 1,7$ років), термін вагітностей коливався від 24 до 36 тижнів.

Статистична обробка матеріалу проводилася за допомогою комп'ютерної програми «Excel». При статистичній обробці отриманих результатів використовувались основні прийоми статистичного аналізу щодо біологічних і медичних досліджень.

Результати дослідження: Основну групу склали у своїй більшості першовагітні пацієнтки - 27 вагітних (77,14%). Відповідно 8 пацієнток основної групи (22,86%) мали в анамнезі вагітності, серед яких 2 (5,71%) закінчилися передчасними пологами у терміні 32 тижні, 1 (2,86%) – народження дітей з малою вагою – 1800,0 гр., у однієї вагітної – мимовільний викидень у пізньому терміні – 21 тиждень. Гострий запальний процес сечовивідних шляхів мав місце у 20 вагітних основної групи (57,14%), 12 (34,29%) пацієнток відмічали наявність підвищення температури, дизуричних розладів в анамнезі, які загострилися під час даної вагітності. У 15 пацієнток (42,86%) ІСШ діагностовано вперше, у 7 (20%) – запалення розвинулося на тлі безсимптомної бактеріурії, яка супроводжувала вагітність з ранніх термінів та була підтверджена бактеріологічним методом (наявність КУО 10^5 і більше.).

Бактеріологічне дослідження сечі у вагітних основної групи дозволило виявити, що етіологічним фактором гострого запального процесу сечовивідних шляхів найбільш часто (19 випадків) була *Escherichia coli* (54,28%), *Enterococcus faecalis* – 5,71% (2 випадки), *Ureaplasma urealyticum* – 3 випадки (8,57%) відповідно. У 11 випадках (31,43%) у вагітних основної групи мало місце поєднання двох або більше збудників. Бактеріологічне дослідження сечі вагітних групи контролю на патогенну та умовно патогенну флору було негативним, тобто росту колоній збудників виявлено не було.

Визначення біоценозу піхви та вміст корисних бактерій у пацієток обох груп розподілилося наступним чином: найбільш яскраво клінічні симптоми порушень біоценозу піхви мали прояви у вагітних з запальними інфекціями сечовивідних шляхів. Частіше за все спостерігалися виділення зі статевих шляхів: рясні, біло-жовтого кольору, гомогенні з неприємним запахом, іноді з сирнистими включеннями. При огляді слизових оболонок статевих органів виявлялася гіперемія вульви і піхви, незначний набряк. Слід зазначити, що кількісний вміст *Lactobacillus spp.* у жінок основної групи не перевищував $10^3 - 10^4$ КУО/мл, у порівнянні з жінками групи контролю, де вміст таких бактерій коливався від $10^8 - 10^{11}$ КУО/мл.

Структура мікробіоценозу піхви обстежених жінок основної групи була наступною: домінуючі види – *Streptococcus spp.* (91,42%), *Peptostreptococcus spp.* (48,57%), *Staphylococcus spp.* (60%), *Corynebacterium xerosis* (51,42%), *Candida spp.* (50%), *Escherichia coli* (68,57%). У структурі мікробіоценозу піхви жінок контрольної групи розподіл мікроорганізмів за показником відрізнявся. Так, домінуючі види складала *Lactobacillus spp.* (100%), *Corynebacterium xerosis* (51,7%); додаткові види – *Staphylococcus spp.* (20%), *Peptostreptococcus spp.* (22,86%), *Candida spp.* (10,3%). Порушення фетоплацентарного кровообігу різного ступеня вираженості діагностовано у 23 пацієток (65,71%) із запальним процесом сечовивідних шляхів, в контрольній групі цей показник дорівнював 7 випадків (14%). Передчасне часткове відшарування плаценти (хоріона) під час вагітності в основній групі зустрічалося у 8 випадках (22,85%), у контрольній групі лише у 3 випадках (6%).

Плацентарна дисфункція, яка виникла на тлі запальних процесів сечовивідних шляхів призвела до розвитку синдрому затримки внутрішньоутробного розвитку плода, який діагностовано у 7 жінок основної групи (20%), тоді як в групі контролю таке ускладнення вагітності не зустрічалося взагалі.

За даними ультразвукового дослідження у жінок з ІСШ значно частіше у порівнянні з результатами групи контролю виявлялася тенденція як до

багатоводдя (45,71% проти 18% в другій групі), так і до маловоддя (22,85% і 6% відповідно). Другим за частотою ускладненням вагітності у жінок із запальними процесами сечовивідних шляхів, була загроза її переривання, яка була зафіксована майже у кожній четвертій жінки (22,85 %). В контрольній групі загроза переривання вагітності мала місце лише у 2 пацієнток (4 %), тобто в 5 разів рідше, ніж при наявності інфекцій.

Висновки: аналізуючи отримані результати можна певною мірою стверджувати, що наявність інфекцій нижнього відділу сечовивідних шляхів суттєво погіршує перебіг вагітності, оскільки може викликати загрозу її переривання, призводити до порушення матково-плацентарного кровообігу, що має наслідком розвиток хронічної внутрішньоутробної гіпоксії плода. Результати обґрунтовують необхідність проведення ретельного спостереження за формуванням і функціонуванням фетоплацентарного комплексу, проведення адекватних лікувальних заходів для зниження ступеня несприятливого впливу даного захворювання на перебіг вагітності та її результат.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Меленчук Л. М. Пренатальна оцінка стану плода у вагітних жінок з інфекційними захворюваннями сечовидільної системи : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.01.01 / Меленчук Л. М. ; Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького. Львів. 2011. 18 с.

2. Инфекции мочевыводящих путей и беременность: диагностика и антибактериальная терапия / А.П. Никонов, О.Р. Асцатурова, П.А. Шулотко [и др.] // Consilium medicum Ukraina. 2008; 4: 12–14.

3. Агабабов РМ. Микрофлора цервикального канала матки у беременных с циститом. Мат-лы 72-й науч.-практ. конференции молодых ученых. Донецк. 2010:64.

4. Ледина АВ, Прилепская ВН. Инфекции мочевыводящих путей у беременных. Новые возможности противорецидивной терапии. Гинекология. 2013; 5: 44-47.

ПРОТИВОРАДИАЦИОННАЯ ЗАЩИТА ПЕРСОНАЛА И ПАЦИЕНТОВ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ИСТОЧНИКОВ ИОНИЗИРУЮЩЕГО ИЗЛУЧЕНИЯ

Ерошкина Татьяна Васильевна

д.м.н., проф., профессор кафедры

Иванченко Елена Юрьевна

Студентка

Днепровский национальный университет

им. Олеса Гончара

г. Днепр, Украина

Введение. В медицинских учреждениях, в зависимости от вида исследования и терапии, используются аппараты, характеризующиеся высокой проникающей способностью, и это может представлять определенную опасность для персонала и пациентов рентгенологических отделений, а также для лиц, которые находятся в смежных помещениях и на близлежащей территории. Поэтому проблема радиационной безопасности становится всё более актуальной в наше время [1].

Требования к размещению, планированию, оснащению, санитарно-техническому оборудованию рентгенологических отделений медицинских учреждений, противорадиационной защите их персонала и радиационной безопасности пациентов изложены в «Основних санітарних правилах забезпечення радіаційної безпеки України» (ОСПРБУ-05) [7]. Однако они не всегда выполняются, что обусловило актуальность исследования.

Цель работы. Расширить и закрепить знания о принципах и средствах противорадиационной защиты для персонала и пациентов лечебных учреждений при применении радионуклидов и других источников ионизирующих излучений с диагностической и лечебной целью.

Материалы и методы. Аналитический обзор литературных источников и нормативных документов по вопросам радиационной опасности для персонала и пациентов лечебных учреждений при применении источников ионизирующих

излучений, контроля за условиями работы персонала и методах и средствах противорадиационной защиты персонала и пациентов.

Результаты и обсуждения. Наиболее распространенными источниками ионизирующих излучений, являются β -, γ -излучающие радионуклиды в виде закрытых и открытых источников, бетатроны и линейные ускорители, которые генерируют тормозное и корпускулярное излучения высоких энергий, и рентгеновские аппараты, использование которых в медицинской практике крайне необходимо для диагностики и терапии многих патологических состояний [1].

Противорадиационная защита – комплекс методов и средств, направленных на снижение лучевой нагрузки в условиях воздействия ионизирующего излучения [2].

Защита «количеством» законодательно регламентирована НРБУ-97 (лимиты доз, допустимые уровни поступления радионуклидов в организм ингаляционным, алиментарным путем, допустимые уровни концентрации радионуклидов в воздухе, питьевой воде, допустимые уровни загрязнения радионуклидами рабочих поверхностей, одежды, рук персонала, регламентированная активность радионуклидов на рабочем месте и другие) [6].

Защита «временем» законодательно обеспечивается сокращением рабочего времени персонала, увеличением продолжительности отпуска и более ранним выходом на пенсию.

Защита «расстоянием» и экранированием законодательно обеспечивается строительными нормами; правилами, которыми предусмотрены соответствующие нормы площади, кубатура соответствующих помещений, их техническое оборудование. Для защиты используют защитные ограждения, дистанционные приспособления и наиболее рациональные технологии (физическая защита) или применяют специальные радиозащитные препараты (фармакологическая защита) [4].

Установлено, что радиологические отделения больниц размещают, в основном, в одноэтажных зданиях с асимметрично-блочной планировкой,

обеспечивающей изолированное размещение каждого структурного подразделения. Основным помещением рентгеновского кабинета является процедурная, в которой находится рентгенаппарат и проводятся рентгенологические исследования. Строго запрещено их размещение возле палат для беременных и детей.

Противорадиационная защита близлежащей территории (если рентгенкабинет находится на первом этаже) и смежных помещений обеспечивается экранированием строительными конструкциями (стены, перегородки), материал и толщина которых должны снижать интенсивность излучения. Двери необходимо покрывать листами железа или свинца, просвинцованной резиной. Система защиты ускорителей рентгеновских и γ -установок различного назначения (терапевтических, диагностических) построена по одному и тому же принципу и предусматривает защиту больного от излишнего облучения и работников, обслуживающих установку и находящихся в соседних помещениях, от переоблучения. Защиту больного обеспечивает специальный защитный кожух, в котором находятся источник излучения (рентгеновская трубка, мишень ускорителя, радиоактивный препарат), диафрагма, ограничивающая поле облучения, и тубус, ограждающий от рассеянного излучения [3].

Защита врача-рентгенолога обеспечивается: свинцовым стеклом, закрывающим флуоресцентный экран; многослойным фартуком из просвинцованной резины, который подвешивают к экран-съемочному устройству; малой защитной ширмой; использованием средств индивидуальной защиты (перчатки, фартук из просвинцованной резины в тканевом чехле для защиты от свинца).

Защита рентгенлаборанта обеспечивается размещением его рабочего места в отдельном помещении – комнате управления (пультовой). Это место оборудуется окном с свинцовым стеклом в процедурную.

Радиационная безопасность пациентов основывается на уменьшении лучевой нагрузки при проведении рентгенологических исследований

населения, которое достигается проведением комплекса организационных, медицинских и технических мероприятий [1].

Для защиты от внешних потоков β -излучения манипуляции с радиоактивными веществами осуществляют за специальными экранами (ширмами) или в защитных шкафах. В качестве защитных материалов используют плексиглас, алюминий или стекло. При энергии β -частиц, не превышающей 3 МэВ, толщина защитного экрана составляет 1,5 см воды или 0,6 см алюминия.

При расчете толщины защитных устройств от γ -излучения необходимо учитывать его спектральный состав, мощность источника, расстояние, на котором находится обслуживающий персонал, и время пребывания в сфере воздействия излучения. В качестве защиты от рентгеновского и γ -излучения используют свинец, бетон и барит.

Для проведения необходимых работ при нахождении источника в положении хранения регламентируемая мощность дозы на расстоянии 1 м от защитного кожуха не должна превышать 30 мкЗв/ч (3 мбэр/ч), что соответствует предельно допустимой дозе для персонала 50 мЗв (5 бэр) в год [5].

Организационные мероприятия предусматривают ограничение годовых доз облучения для разных категорий пациентов, повышение квалификации персонала и ответственности за выполнение процедур, описаны в приказах, санитарных правилах, методических указаниях МЗ Украины [6].

Медицинские мероприятия базируются на выборе метода исследования, ограничении площади облучения, защите окружающих тканей экранами из просвинцованной резины, правильным выбором позы при проведении исследования. При рентгенологических исследованиях органов брюшной полости и пояснично-крестцового отдела позвоночника предусмотрено экранирование гонад.

К техническим мероприятиям для снижения лучевой нагрузки относятся средства повышения качества рентгеновского изображения, применение

высококочувствительных рентгеновских пленок, правильный выбор режима работы рентгенаппарата, использование электронно-оптических усилителей изображения, использование широкоформатной флюорографии при профилактических осмотрах [1].

Противорадиационная защита персонала обеспечивается экранированием, применением технических средств наблюдения и языкового общения с больными во время проведения процедур; устройством входа в процедурную по типу лабиринта; регламентацией продолжительности рабочего дня (защита временем). Радиационная безопасность больных обеспечивается: рациональным выбором способа облучения; рациональным формированием пучка излучения с целью уменьшения вредного влияния на здоровые ткани и органы.

Радиационная опасность в отделении для лечения закрытыми источниками излучения характеризуется возможностью только внешнего облучения. Противорадиационная защита персонала обеспечивается использованием всех средств противорадиационной защиты (защита расстоянием, временем, количеством, экранированием, все манипуляции выполняются только в защитных боксах и за защитными экранами, вход в манипуляционную изнутри должен иметь защитную стенку из бетона). Радиационная безопасность больных обеспечивается: рациональным выбором формы лучевой терапии; соблюдением правил проведения лучевой терапии.

Радиационная опасность в отделении для лечения открытыми источниками (представленные в виде порошкообразных веществ и истинных растворов, коллоидных растворов, суспензий, которые вводят в опухоли через инъекционные иглы или алиментарным путем) характеризуется возможностью внешнего и внутреннего облучения персонала, возможностью выноса радионуклидов за границы отделения. В связи с этим предъявляются специальные требования к устройству помещений блока радионуклидного обеспечения, радиологических палат, водоснабжения, канализации, санитарно-бытовых помещений, режима работы, правил личной гигиены, спецодежды, к

специальным системам вентиляции, фильтрации воздуха согласно ОСПУ-05. Противорадиационная защита персонала обеспечивается: использованием средств защиты от внешнего облучения; соблюдением требований радиационной асептики для предупреждения внутреннего облучения; соблюдение правил личной гигиены. Радиационная безопасность пациентов обеспечивается соблюдением требований радиационной асептики в пределах отделения [3].

Феномен фармакохимической противорадиационной защиты открыт в 1949 г. независимо бельгийским фармакологом Баком и американским радиологом Паттом. Они обнаружили, что введение в организм мышей цианистого калия (крайне малых количеств, не вызывающих смертельного отравления) или цистеина за 5 – 15 мин до общего облучения животных в минимальной абсолютно летальной дозе приводит к выживанию 50 – 80% мышей при стопроцентной гибели в контрольной группе. В основном методы фармакохимической защиты усиленно разрабатываются в радиационной онкологии, где крайне актуально избирательное ослабление поражения нормальных тканей, попадающих в зону радиационного воздействия при лучевой терапии злокачественных новообразований. Разрабатываются способы фармакохимической противорадиационной защиты при пролонгированном облучении в относительно малых дозах с помощью средств, повышающих общую резистентность организма, однако пока отсутствуют надежные данные об их эффективности [5].

Выводы. Излучение применяемых в медицинской практике аппаратов характеризуется высокой проникающей способностью, и поэтому представляет определенную опасность для персонала и пациентов рентгенологических отделений. Все методы защиты от ионизирующей радиации (количеством, расстоянием, временем, экранированием) делят на законодательные (нормативные) и организационно-технические. Поиск новых эффективных для человека радиозащитных агентов продолжается.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ:

1. Гигиена и экология: учебник/ под ред. В.Г.Бардова.– В.: Нова книга, 2008. – 720 с.
2. Гончарук Є.Г. Загальна гігієна. Пропедевтика гігієни / Є.Г. Гончарук, Ю.І. Кундієв, В.Г. Бардов та ін.; За ред. Є.Г.Гончарука. – К.: Вища школа, 2006. – 552 с.
3. Ильин Л.А. Радиационная гигиена / Л.А.Ильин, В.Ф.Кириллов, И.П.Коренков. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 384 с.
4. Кириллов В.Ф. Руководство к практическим занятиям по радиационной гигиене / В.Ф. Кириллов, В.И. Архангельский, И.П. Коренков. – М., 2001. – 224 с.
5. Нікберг І.І. Радіаційна гігієна / І.І. Нікберг. – К.: Здоров'я, 1999. – 159 с.
6. Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97). Постанова МОЗ України №62 від 01.12.1997 р., – 121 с.
7. Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України (ОСПРБУ-05). – Наказ МОЗ України №54 від 02.02.2005 р. – 141 с.

ПРОЛАКТИН-ОБУМОВЛЕНІ ПОРУШЕННЯ У ЖІНОК ЗІ СТЕРТИМИ ПРОЯВАМИ ГІПЕРАНДРОГЕНІЇ

Зварич Людмила Іванівна

к. мед. н, асистент
кафедри акушерства та гінекології
ДЗ « Запорізька медична академія
післядипломної освіти»
м.Запоріжжя, Україна

Вступ. Оскільки в регуляції процесів адаптації на стрес відведена значна роль нейроендокринній системі зі зволіканням в процес стрес- реалізуючого гормону пролактина (ПРЛ) і гормону кори наднирників - кортизолу, дослідження в цьому аспекті мають наукову і практичну значимість з позиції розвитку постстресових розладів, особливо в умовах сьогодення. Вплив стресу на репродуктивну систему обумовлює розвиток порушень менструальної функції, недостатності лютеїнової фази, ановуляції та різні види репродуктивних порушень. Враховуючи дані про значну частку такої дисгормональної патології, як гіперандрогенія (ГА) в популяції жінок (від 5 до 30%), а також дані, що в структурі ендокринного неплоддя в 60-74% порушення обумовлені гіперандрогенною ановуляцією та отримані нами попередньо дані, що стерті форми в структурі ГА складають 19,6% та обумовлюють значні порушення як менструальної, так і репродуктивної функцій- це питання заслуговує на увагу і потребує подальшого поглибленого вивчення. Літературні дані за цим питанням в залежності від глибини порушень менструального циклу відсутні.

Метою даної роботи було з'ясування нейроендокринних порушень на тлі підвищеного рівня ПРЛ при невиразних формах гіперандрогенії (НФГА) у жінок із порушеннями менструальної функції і використанні одержаних результатів у клінічній практиці.

Матеріали і методи дослідження. Для поглибленого обстеження взяті 63 пацієнтки репродуктивного віку від 18 до 35 років з НФГА у вигляді

поодинокого зросту волосся на обличчі, по білій лінії живота (індекс Феррімана-Голлвея 8-12 балів), *acne vulgaris* (1-2ст.) з різним характером порушень менструальної (ПМ) і репродуктивної функцій. Як відомо, за даними перегляду FIGO 2011, до нормальної тривалості менструального циклу відносять інтервали між менструаціями 24-38 днів, але нами виділена для дослідження жінки з подовженим менструальним циклом 33-42 дні, при якому на тлі ГА проявів були і інші скарги. Всі пацієнтки розподілені на 3 групи: 1 група- з подовженим менструальним циклом; 2 гр.- пацієнтки з олігоменореєю. В 3 гр. включені пацієнтки з аменореєю (затримки менструації від 3 місяців і більше при встановленому циклі і більше 6 місяців при невстановленому циклі). Поряд із загальноклінічним обстеженням проведено УЗД органів малого тазу і молочних залоз з доплерографією (з врахуванням молодого віку), визначена базальна секреція пролактину (ПРЛ), фолікулостимулюючого гормону (ФСГ), лютеїнізуючого гормону (ЛГ), кортизолу (К), тестостерону (Т) , добова екскреція 17-КС и ДЕА. Для поглибленого дослідження і з'ясування ПРЛ-обумовлених змін у пацієнток з НФГА виділені 24 пацієнтки на тлі підвищеного рівня ПРЛ при різних порушеннях менструального циклу. Досліджені у них добові ритми (о 8-00 годині ранку та вночі ч/з 2 години після засинання) секреції ПРЛ, кортизолу (К), тестостерону (Т). Розрахований коефіцієнт оцінки адекватності стрес-стійкості організму шляхом визначення індексу ПРЛ/ кортизол згідно посвідчення на раціональну пропозицію №1651 від 10.06.2003р. (Україна), при нормі 1,0.

Статистичну обробку отриманих результатів проводили з використанням програм Microsoft Excel і Statistica for Windows V. 6,0. Відмінності враховували достовірними при $p < 0,05$.

Результати та їх обговорення. Клініко- анамнестичні дані у 63 пацієнток зі НФГА вказували на ПЦ з менархе у 38,65%. В 88,5% НФГА проявлялися різними дермопатіями, а в 51 % вони були спадково обумовлені. Хронічні стресові ситуації встановлені у кожної третьої пацієнтки. Ці дані дозволили припустити стресовий генез НФГА при якому змінюються як

біологічні ритми гормонів, так і в подальшому можуть приводити до постстресових розладів. Так після перенесеного стреса у них в 70% відбувалися різні зміни в характері менструального циклу, прогресуванні косметичного дефекта у вигляді посилення росту волосся чи прогресування *acne vulgaris*, різні порушення в системі репродукції. Виявлені гіперпроліферативні зміни в ендометрії в 13,1% які сполучалися зі змінами в матці, в 52 % - яєчники були полікістозно змінені за даними УЗД. Проліферативна патологія в молочних залозах виявлена на УЗД з доплерографією у кожної четвертої пацієнтки.

У пацієнток з подовженим менструальним циклом діагностована недостатність лютеїнової фази в 60% і ановуляторний менструальний цикл діагностований в 40% випадків. Навіть при незначних змінах в менструальному циклі репродуктивні порушення у них проявлялися первинним і вторинним непліддям в 80% випадків і у 3 пацієнток було невиношування вагітності. Ці дані співпадають з даними про те, що найбільш частими наслідками дисгормональних порушень є порушення процесів повноцінної овуляції, що, в свою чергу, лежать в основі ендокринних форм непліддя і невиношування вагітності незалежно від причин первинної поломки репродуктивної системи. Характер гормональних порушень у них свідчив про підвищення секреції ПРЛ в крові ($418,25 \pm 53,41$ мкМЕ/мл, $p < 0,02$) при зниженні ФСГ ($p < 0,02$) і нормі ЛГ на тлі невиразних порушень менструальної функції. Виявлені значні порушеннями добового ритма ПРЛ ($p < 0,001$), які проявлялися в відсутності його підвищення більше ніж 2- 5 разів через 2 години після засинання. Гіпертесторонемія у них ($0,92 \pm 0,12$ нг/мл, $p < 0,02$) в 50% випадків сполучалась із підвищеною екскрецією 17-КС і ДГЕА, що також вказувало на сполучений генез ГА. Про стрес-обумовлений характер змін свідчило значне підвищення кортизолу в крові ($794,84 \pm 54,86$ нмоль/л, $p < 0,05$). Коефіцієнт 0,53 в цій групі вказував на зменшення стрес-стійкості у даних пацієнток. Для пацієнток з олігоменореєю і НФГА було характерним переважання первинної неплідності над вторинною на тлі також підвищеного ПРЛ в крові ($345,94 \pm 40,96$ мкМЕ/мл, $p < 0,05$), але добовий ритм його продукції мав тенденцію до збереження, хоча і

не достовірну ($606,39 \pm 80,43$ мкМЕ/мл; $p < 0,2$). Зміни гонадотропної функції, а саме, зниження ФСГ ($5,07 \pm 0,4$; $p < 0,001$) на тлі розгальмування ЛГ ($14,32 \pm 27,70$, $p < 0,001$) вказували на формування у цих пацієток ПКЯ, що підтверджувалося і даними УЗД і гіперандрогенією. Значне підвищення кортизолу ($713,46 \pm 43,57$ нмоль/л, $p < 0,02$) також свідчило про стресовий характер змін, але при наявності зниження стрес-стійкості у пацієток цієї групи ($K=0,48$). Стерті прояви ГА були обумовлені сполученим генезом ГА на тлі підвищенні Т в крові і екскреції 17-КС ($p < 0,05$).

Прогресування порушень менструальної і репродуктивної функції у пацієток з аменореєю відбувалося на тлі значних порушень як базальної, так і добової його продукції. Так розгальмування його базальної секреції ($1292,51 \pm 401,36$ мкМЕ/мл; $p < 0,001$) приводило до зворотнього зниження ПРЛ через 2 години після засинання ($487,98 \pm 156,33$ мкМЕ/мл), що розглядається як грубі порушення добового ритму пролактину ($p < 0,001$). При цьому гонадотропна функція гіпофіза у цих пацієток також характеризувалася змінами по типу ПКЯ по рівню ФСГ і ЛГ ($9,68 \pm 1,37$ мМО/мл і $18,98 \pm 3,30$ мМО/мл відповідно). Пацієнтки цієї групи мали значне підвищення секреції кортизола ($808,46 \pm 92,1$ нмоль/л, $p < 0,001$), що може вказувати на стимулюючий вплив високого рівня ПРЛ на продукцію гормонів корою наднирників. Його показники було більш вираженим як в порівнянні з групою контролю, так і з пацієтками попередніх груп. При наявності аменореї і первинного непліддя стрес-стійкість пацієток характеризувалася станом гіперадаптозу ($K=1,6$). Ці порушення процесів адаптації значно відрізнялися від пацієток попередніх груп. Підвищена глюкокортикоїдна функція наднирників також характеризувалась підвищеною продукцією наднирникових андрогенів по рівню гіпертестостеронемії ($1,28 \pm 0,20$ нг/мл) і екскреції 17-КС ($16,82 \pm 0,79$ мг/доб.) і ДГЕА ($1,21 \pm 0,11$ мг/доб., $p < 0,05$).

Для з'ясування більш тоних взаємовідносин ПРЛ-обумовлених станів серед 63 пацієток з НФГА і порушеннями менструального циклу виділені 24 пацієнтки з ГПРЛ. Клінічно у них відмічені часті головні болі, нестійкість

цифр А/Т У всіх пацієток цієї групи, які були у шлюбі репродуктивна функція була порушена. Гіпоплазія матки при гіпопластичному ендометрії за даними УЗД виявлена у 32,3 %. Ця група пацієток характеризувалася значним підвищенням базального рівня ПРЛ ($p < 0,001$), низькою секрецією ФСГ ($p < 0,02$) і нормальним рівнем ЛГ на тлі сполучного генезу ГА. З прогресуванням глибини ПЦ зростали показники К (від ($p < 0,05$) до ($p < 0,001$)). Зміни добових ритмів ПРЛ, К і Т показало, що на продукцію і ритм продукції гормонів в яєчниках і наднирниках впливає не тільки базальний рівень ПРЛ, але і порушення його добового ритма, а при аменореї ці порушення ПРЛ характеризувалися зниженням ПРЛ після засинання в порівнянні з базальним рівнем ($p < 0,01$), що вказує на зворотнє порушення ритму ПРЛ. Кореляційний позитивний зв'язок середньої сили ПРЛ/ К, ПРЛ/ДГЕА, ПРЛ/Т ($r = +0,57$) свідчить про синергічну взаємодію ендокриного ланцюжка адаптації в реакції на стрес і стимуляцію ПРЛ виробки андрогенів. Сила зв'язку зростала і була висока ПРЛ/ К у пацієток з олігоменореєю, ПРЛ/Т у пацієток з аменореєю. Підвищення коефіцієнта адаптації ($K=1,63$) при ПМ підтверджує думку про стресовий характер змін які проявляються станом "гіперадаптоза". Але цей показник відрізнявся при подовженому менструальному циклі, олігоменореї і аменореї (0,7; 0,93; 3,26 відповідно).

Висновки:

1. Пацієтки з невиразними клінічними проявами ГА складають групу високого ризику з гіперпроліферативної патології органів репродуктивної системи і молочних залоз на тлі центрального генезу порушень, які слід розглядати як варіант стресового стану.
2. Підвищення показників ПРЛ у пацієток з НФГА і порушення його добового ритму продукції призводять до стимулюючої виробки як яєчникових так і наднирникових андрогенів і порушенню менструальної функції.
3. Жінки з подовженим менструальним циклом при НФГА потребують уваги клініцистів в зв'язку з виявленими гормональними

порушеннями і змінами коефіцієнта адаптації, що диктує проведення таргетної терапії у них.

4. Для пацієток з подовженим менструальним циклом і олігоменореєю характерне зменшення стрес-стійкості (коефіцієнт адаптації 0,53 і 0,48 відповідно).

5. У пацієток з аменореєю наявні глибокі центральні порушення як базального ритму ПРЛ, так і зворотні порушення його добової секреції на тлі змін гонадотропної функції з формуванням ПКЯ і розвитком стану «гіперадаптоза» (коефіцієнт адаптації 1,6).

6. При порушеннях менструального циклу на тлі НФГА адаптаційні можливості пацієток характеризуються різним ступенем змін. Для уточнення генезу порушень у них поряд з визначенням добого ритма ПРЛ слід рекомендувати вичислювання коефіцієнта стрес-стійкості ($K = \text{ПРЛ} / \text{Кортизол}$).

7. Впровадження в лікуванні коефіцієнта адаптації і його нормалізація необхідно розглядати як критерій усунення стресового впливу на продукцію андрогенів, так і для визначення тривалості лікування порушень при стертих формах ГА.

КОНСТАНТА МІКРОЕЛЕМЕНТІВ В ОРГАНІЗМІ ДІТЕЙ, ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я

Клітинська Оксана Василівна

д.мед.н., професор
завідувачка кафедрою стоматології дитячого віку

Стішковський Андрій Вікторович

аспірант

Гурандо Вячеслав Радомирович

к.мед.н., доцент
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Введення. При аналізі чинників формування та прогресування ураження твердих тканин зубів у дітей дослідники в першу чергу звертають увагу на рівень гігієни порожнини рота та мікроелементний та фізико-хімічний склад ротової рідини. Проте важливу роль відіграють як загальносоматичний статус, тобто наявність хронічних захворювань та частота гострих захворювань так і мікроелементний склад, який можливо визначити в ротовій рідині, волоссі та плазмі крові та сечі. Серед мікроелементів найбільш стабільним є показник кальцію, оскільки його роль є визначальною для забезпечення життєво-важливих функцій організму, особливо дитячого. Для забезпечення здоров'я зубів важливим є фтор та йод, котрі поступають в організм виключно з їжею та питною водою. Остінні роки ведику увагу науковців приділено магнію та його ролі в формуванні здоров'я дитячого організму.

Мета роботи. Визначити роль магнію, як есенціального мікроелементу у формуванні стоматологічної патології у дітей.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження стали наукові розробки вітчизняних та закордонних дослідників з використанням бібліосемантичного методу та структурно-логічного аналізу. Методична основа дослідження це системний підхід.

Дане дослідження є фрагментом НДР кафедри стоматології дитячого віку стоматологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»: Комплексне обґрунтування надання стоматологічної допомоги дітям, які проживають в умовах біогеохімічного дефіциту фтору та йоду (шифр теми – прикладна 616.31;617.52-089,616.31-053.2/5, № держреєстрації 0119U101329).

Результати і обговорення. Дослідженням, присвяченим ролі кальцію, фтору та йоду в формуванні організму дитини присвятили свої роботи велика кількість вітчизняних та зарубіжних вчених. Цікавим та маловивченим є аналіз ролі магнію. Слово «магній» походить від французького «magnifique», що означає «чудовий». Магній відноситься до макроелементів, які є есенціальними для нормального функціонування усіх систем організму. Серед усіх макро- та мікроелементів магній займає четверте місце за вмістом в організмі (після калію, азоту і кальцію) і друге місце за вмістом в клітині (після калію). Магній є одним із важливих біоелементів, служить активатором багатьох ферментативних процесів (регулює реакції фосфорного обміну, гліколізу, багато етапів синтезу білків, жирних кислот і ліпідів, синтез і розпад нуклеїнових кислот); потрібний для нормального функціонування нервової і м'язевої тканин.

Магній є есенціальним макроелементом, оскільки його роль в повноцінному функціонуванні людини досить значна. Механізм участі магнію в утворенні кісткової тканини такий: сприяє підтримці нормального рівня кальцію в кістковій тканині та його постійному оновленню в кістці, перешкоджає втратам кальцію. Тривалий дефіцит магнію, особливо в поєднанні з гіподинамією і дефіцитом кальцію, є однією з умов для формування сколіозу і остеохондрозу хребта. Оскільки кальцій є будівельним матеріалом для гідроксиапатиту емалі зубів, відповідно магній приймає активну участь у підтриманні стабільності кристалічної решітки емалі зубів. Магній бере активну участь у багатьох фізіологічних процесах: регулює стан клітинної мембрани, трансмембранне перенесення іонів кальцію (Ca^{2+}) і натрію (Na^+).

Особливості метаболізму у дітей полягають у тому, що він не тільки підтримує життєдіяльність, але й забезпечує ріст і розвиток дитячого організму. Це потребує достатнього і регулярного надходження мікронутрієнтів, а розвиток дефіциту мікроелементів у дітей супроводжується різними порушеннями здоров'я. Вплив порушень магнієвого гомеостазу на організм дітей викликає певний інтерес у зв'язку з даними щодо поширеності дефіциту магнію в популяції, що серед дорослого населення становить від 16 до 42%. У дітей із неврологічною патологією ця цифра вища, і за даними деяких авторів сягає 67,9%.

Як головний внутрішньо-клітинний позитивно заряджений іон магній бере участь у більшості біохімічних процесів в організмі, нормалізує функцію нервової системи активує діяльність ферментів, структурний компонент хлорофілу. Відсоток його до маси клітин становить 0,02-0,03%.

В організмі здорової людини міститься близько 25 г магнію. Приблизно 2/3 магнію депонується у кістках, третина — у м'яких тканинах (м'язах, еритроцитах). Майже 99% магнію сконцентровано у клітинах, тому звичайний аналіз крові, навіть при значному дефіциті, може не виявити його.

В залежності від розчинності в воді лікарські препарати магнію ділять на 2 групи: добре розчинні (магній сульфат, магній тіосульфат, магній аскорбінат) і практично нерозчинні (магній карбонат, магній трисилікат). Іони магнію входять до складу 13 металопротейнів, понад 300 ферментів. Такі біохімічні реакції, як синтез ДНК, гліколіз, окисне фосфорилування, неможливі без участі магнію, оскільки він є компонентом гуанозинтрифосфатази, кофактором Na^+/K^+ -АТФази, аденілатциклази, фосфофруктокінази. Магній бере участь в передаванні генетичної інформації, оскільки задіяний у процесах продукування нуклеотидів ДНК і РНК.

Магній бере активну участь у багатьох фізіологічних процесах: регулює стан клітинної мембрани, трансмембранне перенесення іонів кальцію (Ca^{2+}) і натрію (Na^+), а також задіяний у метаболічних реакціях утворення, накопичення, перенесення й утилізації енергії, вільних радикалів і продуктів їх

окиснення. До 80-90% внутрішньоклітинного магнію перебуває в комплексі з АТФ, у зв'язку з чим рівень АТФ є одним із основних факторів, які лімітують його накопичення в клітині.

Нормальний рівень магнію в організмі необхідний для забезпечення, насамперед, енергії життєво важливих процесів, регуляції нервово-м'язової провідності, тону гладкої мускулатури (судин, кишечника, жовчного та сечового міхурів та ін.). Магній сприяє зменшенню відчуття неспокою та дратівливості, необхідний для контролю процесів обміну в кардіоміоцитах, пригнічує виділення катехоламінів і альдостерону при стресових реакціях, що визначає його гіпотензивний ефект.

Збалансований рівень магнію необхідний для адекватного функціонування імунної системи. При недостатності магнію рівень нейтрофілів і моноцитів в крові знижується, розвивається прискорена інволюція тимуса, зменшується активність В- і Т-клітин, знижується гуморальна відповідь, підвищується чутливість організму до інфекції.

В організмі магній бере участь у синтезі білка і нуклеїнових кислот; є фізіологічним антагоністом кальцію; задіяний в обміні білків, жирів і вуглеводів; контролює баланс внутрішньоклітинного калію; бере участь в переносі, зберіганні й утилізації енергії; знижує вміст ацетилхоліну в нервовій тканині; задіяний у мітохондріальних процесах; розслабляє гладеньку мускулатуру; бере участь в регуляції нейрохімічної передачі і м'язової збудливості (зменшує збудливість нейронів і сповільнює нейрон-м'язову передачу); є кофактором багатьох ферментативних реакцій (гідроліз і перенос фосфатної групи, функціонування Na^+/K^+ -АТФ-ази, Ca^{2+} -АТФ-ази, протонного насоса); перешкоджає проходженню іонів кальцію через пресинаптичну мембрану; підвищує осмотичний тиск в просвіті кишечника, прискорює пасаж кишкового вмісту; сприяє зниженню артеріального тиску; пригнічує агрегацію тромбоцитів.

Магній потрібен для нормальної роботи кишечника, профілактики запорів та спричиненої ними хронічної інтоксикації; запобігання утворення

каменів у нирках, жовчному міхурі та подагри; зниження ризику розвитку цукрового діабету (при споживанні 300-365 мг магнію посилюється чутливість тканин до інсуліну); профілактики атеросклерозу та гіпертонії; здорового серцевого ритму; зміцнення кісток, профілактики остеопорозу; підвищення стійкості організму до стресу; здорового імунітету та зниження ризику розвитку деяких ракових захворювань, згідно з публікацією в журналі *American Journal of Clinical Nutrition*, магній може знизити ризик розвитку раку підшлункової залози); вироблення енергії (АТФ) та засвоєння фосфору, калію, вітамінів групи В, С, Е в кишечнику.

Механізм участі магнію в утворенні кісткової тканини такий: сприяє підтримці нормального рівня кальцію в кістковій тканині та його постійному оновленню в кістці, перешкоджає втратам кальцію. Тривалий дефіцит магнію, особливо в поєднанні з гіподинамією і дефіцитом кальцію, є однією з умов для формування сколіозу і остеохондрозу хребта. Оскільки кальцій є будівельним матеріалом для гідроксиапатиту емалі зубів, відповідно магній приймає активну участь у підтриманні стабільності кристалічної решітки емалі зубів.

Особливості метаболізму у дітей полягають у тому, що він не тільки підтримує життєдіяльність, але й забезпечує ріст і розвиток дитячого організму. Це потребує достатнього і регулярного надходження мікронутрієнтів, а розвиток дефіциту мікроелементів у дітей супроводжується різними порушеннями здоров'я.

На обмін магнію в організмі впливають такі гормони: антидіуретичний пептид, глюкагон, кальцитонін, паратгормон та інсулін.

Із організму магній виводиться нирками, інтенсивність екскреції прямо пропорційна концентрації магнію в сироватці крові, тобто із збільшенням вмісту магнію в сироватці крові (вище 1,25 ммоль/л), ниркова екскреція магнію збільшується, в той час, при зниженні менше 0,9 ммоль/л посилюється його реабсорбція. Функціонування регуляторних систем організму спрямоване на збереження постійної концентрації магнію; ефективність каналцевої реабсорбції досягає 95%.

Висновки. Магній є незамінним в різних метаболічних процесах, зокрема, для роботи серцево-судинної, кровотворної, опорно-рухової, нервової, та травної систем. Магній незамінний в метаболізмі кальцію і вітаміну С, сприяє метаболізму натрію та калію, синтезу білків, приймає участь в синтезі значної кількості ферментів, відіграє ключову роль в біохімічних енергетичних обмінах цукру в крові. Як кофактор обміну кальцію він є необхідним для повноцінного формування емалі зубів, тобто при його недостатчі виникає ризик формування та прогресування каріозних уражень емалі, проте даних в літературі прямого зв'язку між цими кластерами досить мало, що є основою даного наукового дослідження, яке є актуальним.

ВПЛИВ ЗАГАЛЬНОСОМАТИЧНОГО СТАТУСУ НА ПЕРЕБІГ ПУЛЬПІТІВ ТИМЧАСОВИХ ЗУБІВ

Клітинська Оксана Василівна

доктор медичних наук, професор
завідувач кафедри стоматології дитячого віку
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Зорівчак Тетяна Іванівна

асистент кафедри стоматології дитячого віку
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

Резюме. Наявність хронічних захворювань організму та їх часті загострення призводять до зниження імунологічної реактивності, порушення всіх видів обміну, що сприяє розвитку та прогресуванню захворювань органів ротової порожнини.

Мета дослідження Оцінити рівень впливу супутньої загальносоматичної патології, як взаємообтяжуючого фактора, на перебіг пульпіту в тимчасових зубах.

Матеріали та методи Матеріали дослідження – наукові розробки вітчизняних та закордонних дослідників. В ході дослідження використано бібліосемантичний метод та структурно-логічний аналіз. Методичною основою дослідження став системний підхід.

Дане дослідження є фрагментом НДР кафедри стоматології дитячого віку стоматологічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»: Комплексне обґрунтування надання стоматологічної допомоги дітям, які проживають в умовах біогеохімічного дефіциту фтору та йоду (шифр теми – прикладна 616.31;617.52-089,616.31-053.2/5, № держреєстрації 0119U101329).

Результати досліджень Аналізуючи статистичні дані останніх років, спостерігається значний приріст соматичної патології серед дитячого

населення. При чому наявний прямий взаємозв'язок між патологічними змінами в порожнині рота та наявністю супутнього захворювання, що проявляється у вигляді взаємного обтяження.

Хронічний перебіг соматичної патології – це сприятливий фактор для розвитку та прогресування карієсу, оскільки характеризується пригніченням неспецифічної резистентності організму дитини, при чому порушується формування твердих тканин зубів, що викликає зниження рівня структурно-функціональної резистентності емалі. У разі відсутності своєчасного стоматологічного лікування у дітей із загальносоматичною патологією розвивається ендогенна інтоксикація, підвищена схильність до приєднання вірусної та бактерійної інфекцій. Тому необхідним є постійний моніторинг, детальне вивчення супутньої патології та комплексне лікування спільно з лікарем-педіатром та вузьким спеціалістом.

На сьогоднішній день проблема вивчення карієсу зубів та його ускладнень залишається актуальною, оскільки спостерігається значний відсоток поширеності та інтенсивності карієсу, як серед дорослого так і серед дитячого населення при наявності у них соматичних захворювань (патології нирок, шлунково-кишкового тракту, ендокринної системи, дихальної системи).

За даними Казакової Р.В., Білищука М.В., Лук'яненко Н.С., Воляка М.Н. (2008), у дітей з декомпенсованою формою карієсу в анамнезі наявні хронічні системні захворювання, причому у 80 % із них виявлено поєднану патологію. За даними Н.Б. Кузняк, О.І. Годованець (2010), у 44,4% обстежених дітей із хронічним гастродуоденітом спостерігається ускладнення карієсу у вигляді пульпітів і періодонтитів постійних зубів, у 28,0% дітей — при вегетосудинній дистонії та у 32,2% — при хронічному бронхіті, їх було діагностовано більше ніж у половини дітей, хворих на цукровий діабет (62,5%).

У структурі поширеності хвороб дітей віком до 17 років провідні місця займають хвороби органів дихання (51,28% – I рангове місце), хвороби органів травлення (6,96% – II рангове місце), хвороби ока та придаткового апарату (5,43% — III рангове місце).

Аналізуючи вплив алергічних реакцій на стоматологічний статус, реєструються зміни клітинного та імуноглобулінового складу, зміни рівня рН ротової рідини, що є один із провідних факторів ризику виникнення карієсу зубів, оскільки являє собою регулятор гомеостазу мінеральних компонентів ротової порожнини. Фізіологічна норма рН становить 6,60 – 7,08, а зсув даного показника в кислу сторону, зміна якісного та кількісного складу призводять до демінералізації емалі – виникнення карієсу та його ускладнень.

Відомим є той факт, що поєднання захворювань порожнини рота та внутрішніх органів супроводжується розвитком ендогенної інтоксикації. На думку Є.В. Боровського, при захворюваннях шлунково-кишкового тракту спостерігаються зміни в порожнині рота, пов'язані із якісним та кількісним складом мікроорганізмів ротової порожнини. Ознаками, що свідчать про перебіг патологічного процесу в порожнині рота (карієс зубів та його ускладнення, запалення слизової оболонки порожнини рота та тканин пародонта) найчастіше вважають підвищення загального мікробного числа (кількості мікроорганізмів в слині), зростання окремих фракцій мікроорганізмів, збільшення кількості облигатних анаеробів та дріжджеподібних грибків, поява мікроорганізмів, нехарактерних для мікробіоти ротової порожнини.

Доведено, що у дітей із хронічними гастродуоденітами спостерігається приріст карієсу, погана гігієна порожнини рота, зниження рН слини та показників стану місцевого імунітету, що призводить до виникнення ускладнень каріозного процесу. Мікробний пейзаж ротової порожнини у пацієнтів із гастродуоденальною патологією із підвищеною кислотністю представлений стафілококами, паличкоподібними мікроорганізмами, фузобактеріями, грибами. Враховуючи те, що слина – це регулятор загальної кількості мікроорганізмів у порожнині рота, зміни її фізико-хімічних властивостей на фоні гастроєзофагеальної рефлюксної хвороби сприяють дисбіозу ротової порожнини, зсуву рН в кислу сторону, що призводить до

превалювання демінералізації емалі з подальшим руйнуванням коронкової частини зуба, прогресуванням карієсу та його ускладнень, пульпіту зокрема.

Висновок. Загальносоматична обтяженість організму має прямий вплив на стан ротової порожнини. Зокрема, найбільш поширені патології в дитячому віці, такі як алергічні захворювання, гастроентерологічні патології, обтяжують імунітет і при цьому впливають на обсеменення та мікрофлору ротової порожнини, цим самим знижуючи рівень місцевого імунітету, що стає сприятливим фактором для прогресування каріозного процесу ротової порожнини та його ускладнень – пульпітів та періодонтитів, а також захворювань слизової оболонки та тканин пародонта.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПАТОГЕНЕТИЧНОГО ЛІКУВАННЯ СТОМАТИТУ В ДІТЕЙ НА ТЛІ ГОСТРОГО ЛІМФОБЛАСТНОГО ЛЕЙКОЗУ

Ковач Ілона Василівна

д.мед.н., професор
завідувач кафедри дитячої стоматології

Хотімська Юлія Володимирівна

к.мед.н.
доцент кафедри дитячої стоматології

Зелінський Андрій Львович

к.мед.н.
асистент кафедри дитячої стоматології

Лавренюк Яна Володимирівна

к.мед.н.
асистент кафедри дитячої стоматології

ДЗ «ДМА МОЗ України»

Хотімська Анастасія Борисівна

лікар- стоматолог
ПП « Центр стоматології « Эстет»
м. Дніпро, Україна

Введення./Introduction. За статистичними даними поширеність одного з тяжких гематологічних захворювань, яким є гостра лейкемія, в останні роки має чітку тенденцію до зростання. Не вдаючись в глибокий аналіз основних чинників, що провокують тяжкий патологічний стан людини в подібних випадках, слід звернути увагу не лише на спадкову залежність вражень органів кровотворення, а й на суттєве погіршення навколишнього середовища мешкання людей, особливо в дитячому віці[1,2,3].

Організмні порушення та поламки основних внутрішніх систем та органів в низці випадків стають не виправними, а життя хворих людей стає вкрай тяжким та в більшості випадків завершується летальним кінцем в короткий термін.

Існуючі в теперішній час способи надання лікарської допомоги мають свої негативні попутні наслідки, що не покращує якість життя хворих на гематологічні хвороби.

Відомо, що хворі на лейкемію в значному ступеню мають знижені захисні механізми загального та місцевого характеру, тому легко вражаються бактеріальним інфекційним запаленням чи вірусною інфекцією. На цьому тлі виникають мало бажані та ускладнюючі життя хворих стоматити, гінгівіти, хейліти тощо, які повинні лікуватись відповідним спеціалістом – лікарем-стоматологом [4,5,6].

Тому лікувально-профілактичні заходи в хворих гематологічними захворюваннями повинні бути комплексними, патогенетично спрямованими і симптоматичними, що доцільно з метою забезпечення більш якісного життя[7,8].

Мета роботи./Aim. Метою дослідження стало вивчення характеру імунних, біохімічних та електрофізіологічних змін в організмі хворих на гострий лімфобластний лейкоз для уточнення поломки в основних ланках ланцюга патогенезу патологічних порушень в порожнини рота і обґрунтування патогенетичних заходів у комплексній терапії хворих.

Матеріали і методи дослідження./Materials and methods. Для досягнення мети запланованого дослідження проведено спостереження та лікування над 161 дитиною віком від 2-х до 18 років. Серед них знаходилось 126 осіб з гострим лімфобластним лейкозом (ГЛЛ) та 35 соматично здорових дітей. Поглиблені та різнобічні способи обстеження клінічного та лабораторного характеру проведені у 126 осіб з ГЛЛ.

Згідно з протоколом хворих на гострий лімфобластний лейкоз досліджувалась частота та ступінь інтоксикаційного синдрому, геморагічного, проліферативного синдрому з використанням аналізу крові (розгорнутого) в периферійному кровотоку та стернального пунктату. За клінічними ознаками серед обстежених хворих була 61 особа в гострому періоді, 30 – в періоді ремісії та 35 в фазі рецидиву.

В якості спеціальних параклінічних тестів були використані обрахування індексу Федорова - Володкіної, Шиллера - Писарева, Грін - Вермільона, Silness – Loe, індекса РМА (Парма).

Використані лабораторні методи з метою дослідження рівня малонового діальдегіду (МДА), активності каталази та уреаз в ротовій рідині за загальноприйнятими методиками та ступінь дисбіозу порожнини рота (Левицький А.В., 2006).

Одночасно у хворих дітей проведені імунологічні дослідження шляхом визначення вмісту лізоциму в ротовій рідині фотоколориметричним методом та рівня α -дефензинів (HNP 1-3) методом імуноферментного аналізу («НТВ», Голандія).

Окрім того визначали стан мікробного пейзажу різних біотопів ротової порожнини шляхом посіву на поживні середовища (кров'яний агар, жовтково-сольовий агар(ЖСА), агар ЕНДО, лактобактагар), орієнтуючись на критерії Протоколу №535 МОЗ.

Обраховані показники якості ротової рідини хворих дітей: в'язкість за методикою В. К. Леонтьєва і Ю.О. Петровича та швидкість салівації за загальноприйнятою методикою.

Усі цифрові показники обстежень піддані математичному аналізу загальноприйнятою методикою варіаційно - статистичної обробки.

Результати та обговорення./ Results and discussion. Шляхом обстеження органів порожнини рота у хворих на ГЛЛ були виявлені відверті зміни на яснах, слизової оболонці порожнини рота та губах, що в цілому вписувалось в характерний синдром для такої форми гематологічної патології : анемія покривних тканин, геморагічний діатез та асептичні некрози різного ступеню проявів. Найбільш виразні зміни в порожнині рота хворих осіб представлені в табл.1

Таблиця 1

**Структура патологічних змін органів порожнини рота
в дітей з ГЛЛ (в%)**

Захворювання	Період захворювання		
	гострий n=61	ремісія n=30	рецидив n=35
Гінгівіт катаральний	91	90	91
Кандидоз	85	33	86
Виразково - некротичний синдром	39	3	45
Гіперпластичний синдром	52	19	57
ОГС або ХРГС	26	20	28
ХРАС	-	16	20
Ксеростомія	8	3	8
Десквамативний глосит	18	7	20
Ексфолюативний хейліт	7	2	7

Звертає на себе увагу, що значну частину захворювань органів порожнини рота складають катаральний гінгівіт, кандидоз, гіперпластичний синдром, виразково - некротичний синдром та ОГС. Практично всі діти з ГЛЛ мали анемічну шкіру обличчя та СОПР і різний ступінь геморагічного діатезу (петехії, крововиливи в покривні тканини і навіть кровотечу із ясен).

Стан гігієни порожнини рота у осіб з ГЛЛ, особливо в гострому періоді, був на рівні «поганого» чи «незадовільного», що залежало від суттєвого больового феномену в цей період під час механічних рухів зубною щіткою і неможливості виконувати очищення зубів звиклим способом. Так лише 10% хворих мали «задовільний» стан гігієни рота, а «поганий» - більш як 50% обстежених. Період рецидиву захворювання мав практично ті ж показники гігієни, тільки в період ремісії гігієна порожнини рота дещо покращувалась.

Як і при інших соматичних захворюваннях в порожнині рота хворих на ГЛЛ чітко прослідковуються три біотопи мікробіоценозу: слизова оболонка з її складним рельєфом, ясенна борозна (жолобок) і зубна бляшка. Кожна з цих середовищ має свою особливість структури насиченості мікрофлорою, що спонукає до специфічності розвитку різних стоматологічних патологічних

процесів. Комплексне лікування онкологічних гематологічних хворих суттєво змінює біоценоз порожнини рота, що підтверджено проведеними нашими дослідженнями. У таких хворих відмічені дисбіотичні зсуви та порушення колонізаційної резистентності СОПР. В кожному періоді ГЛЛ відмічені свої особливості біоценозу в трьох біотопах. На нашу думку, це накладає свій відбиток на формуванні патологічного процесу в органах та тканинах порожнини рота – твердих тканин зубів, пародонті чи СОПР.

ГЛЛ суттєво впливає на місцевий імунитет, що достойменно доведено проведеними дослідженнями. В основі збереження гомеостазу внутрішнього середовища макроорганізма лежить бар'єрна функція зовнішніх тканин на шляху проникнення мікроорганізмів і якогось антигену. Тому стан місцевого імунітету слід вважати першою ланкою загального, незважаючи на його відносну автономію. Так, наприклад, за нашими спостереженнями рівень лізоциму в ротовій рідині в осіб з ГЛЛ суттєво знижений, особливо в гострому періоді, та рецидиві захворювання, і складає не більше 10,5 од/л на відміну від здорових дітей (15,8 од/л), а концентрація α -дефензинів (HNP) взагалі на рівні 1,05 од/л, в той час як у здорових дітей – 6,45 од/л.

Все це переконливо свідчить про те, що онкозахворювання системи крові викликають значні імунні поламаки у таких дітей, де перша ланка загального імунітету яким є захисний бар'єр в порожнині рота достойменно знижується в 3-5 разів і потребує відповідної корекції.

Таким чином, отримані шляхом проведеного дослідження патологічних змін в порожнині рота хворих на ГЛЛ дані дозволяють запропонувати концепцію патогенеза вражень органів та тканин порожнини рота у хворих на онкохвороби системи крові.

Як і в більшості випадків захворювань внутрішніх систем та органів патогенез такої патології має три основні ланки, які в значній мірі формуються послідовно. Перша ланка ланцюга патогенезу виникає в судинах враженого органа і може бути у вигляді структурних чи функціональних змін, а це значить різного ступеню порушень кровопостачання. Такі судинні зміни при

онкозахворювані системи крові слід очікувати в мікроциркулярному руслі покривних тканин, особливо СОПР, що клінічно проявляється не тільки геморагічним діатезом, але й некрозом слизової оболонки. Друга ланка патогенезу виникає як результат судинних поламок та зниження кровопостачання, а в підсумку недостатнім забезпеченням киснем для біохімічних реакцій і є гіпоксія тканин. І нарешті формується третя ланка ланцюга патогенезу, чим стає імунна відповідь СОПР у вигляді гіпер- чи гіпоергічних реакцій клітинного і гуморального характеру. Все це знайшло відображення за результатами власних досліджень біологічних середовищ ротової порожнини у дітей ГЛЛ та відповідними пошкодженнями СОПР, пародонту та твердих тканин зубів. Таким чином, значні зміни загального гомеостазу хворих на ГЛЛ як онкозахворювання системи крові формують основні ланки ланцюга патогенезу змін порожнини рота, які схематично складають три ланки- судинна, гіпоксична і імунна, що потребує відповідної патогенетичної медикаментозної корекції. На ґрунті отриманих результатів дослідження відносно патогенезу вражень органів і тканин ротової порожнини запропонована схема патогенетичного лікування захворювань у вигляді стоматитів на тлі ГЛЛ. Разом з гематологами дитячими узгоджено комплексний план лікувально-профілактичних заходів таких дітей в умовах спеціалізованого гематологічного центру. Окрім базової терапії, що включала використання цитостатиків та опромінення органів гемопоєзу, хворим дітям призначали імунокоректори, антиоксиданти, пребіотики тощо, особливо в гострому та рецидивному періоді. Для цього застосували кверцетин і поліфенолвмісні муказальні гелі, бісульфат алкалоїдів сангвінаріна з хелеритрином та кератопластичні засоби.

За отриманими даними проведеної схеми лікувально-профілактичного спрямування в комплексі з етіотропними цитостатиками та опроміненням отримано значний лікувальний ефект, що перевищував результативність лікування засобами інших авторів.

Висновки./Conclusions.

1. Діти, хворі на ГЛЛ мають супутні патологічні зміни в органах і тканинах ротової порожнини практичного в 100% випадків.

2.Механізм розвитку вражень СОПР, пародонту та твердих тканин зубів повторює патогенез гематологічного захворювання і ґрунтується на поламці основних ланок ланцюга патогенезу – судинній, гіпоксичній та імунній, - що потребує відповідної медикаментозної корекції.

3. В досягненні успішної результативності лікування супутніх стоматитів на тлі ГЛЛ схема комплексних лікувально-профілактичних заходів повинна включати засоби патогенетичного спрямування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ/ BIBLIOGRAPHY

1. Чехун В.П. Злокачественные новообразования гемопоетической системы / В.Ф.Чехун . _ Киев : Доктор Медиа, 2012,- 590с.
2. Павлова М.П. Лейкозы у детей (клинико-радиологическое исследование)/ Павлова М.П. – Москва: высшая школа, 2012.-384с.
3. Демидова А. В. Анемии / А.В. Демидова.- Москва: МЕДпресса-информ, 2006. – 64с.
4. Левицкий А.П. Пребиотики и проблема дисбактериоза / А.П. Левицкий, Ю.Л. Волянский, К.В. Скидан. – Харьков: ЭДЭНА, 2008.- 100с.
5. Заболевания СОПР / Н.Ф.Данилевский, В.К. Леонтьев, А.Ф. Нессин [и др.] – Москва, 2001.- 271с.
6. Stendrup A. Oral Mycology/ A. Stendrup //Acta odontolscand.-2003.- Vol.48.-P.3-10
7. Felix C. Leukemia in infants / C. Felix,В Lange//Oncolodist. – 2009.- №4. –P.25-27
8. Biological and therapeutic aspects of infant leukemia/A.Biondi, Y.Cimino, R.Pieters, C.H.Pui// Blood.-200/-Vol.96. –P.24-33

**ДОСЛІДЖЕННЯ РИЗИКУ ВИНИКНЕННЯ КОРОТКОСТРОКОВИХ ТА
ДОВГОСТРОКОВИХ УСКЛАДНЕНЬ ПІСЛЯ РЕЗЕКЦІЇ НИРКИ З
ІНТРАОПЕРАЦІЙНОЮ ІШЕМІЄЮ АБО БЕЗ НЕЇ У ПАЦІЄНТІВ З
ЛОКАЛЬНИМ РАКОМ НИРКИ**

Решетняк Сергій Олександрович

Навчально-науковий медичний комплекс

«Університетська клініка» ХНМУ

лікар-онкохірург

Євтушенко Дмитро Васильович

PhD, Associate professor, KNMU

Прасол Олександр Віталійович

Момот Анна Анатоліївна

Студенти

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Думанський Юрій Васильович

член-кореспондент Академії медичних наук України

Інститут експериментальної патології

онкології і радіобіології

ім. Р.Є. Кавецького НАН України, м.Київ

Передмова. Резекція нирки (NSS) залишається золотим стандартом для лікування локального раку нирки (RCC), навіть у випадку спроможної контралатеральної нирки. Порівняно з радикальною нефректомією, ниркова недостатність та серцево-судинні порушення рідше зустрічаються при NSS. З метою обмежити інтраопераційну крововтрату та поліпшити візуалізацію операційного поля застосовують методику повної або часткової ішемії нирки. Однак ефекти різних хірургічних підходів та вплив ішемії на зниження функції нирок після операції залишаються суперечливими.

Мета роботи. Проаналізувати ризики виникнення гострого пошкодження нирок (АКІ) як короткострокового ускладнення та хронічної хвороби нирок (СКД) як довгострокового ускладнення на підставі зміни в швидкості

клубочкової фільтрації (eGFR) після відкритої (ONSS) та лапароскопічної (LNSS) резекції нирки з інтраопераційною ішемією та без неї у пацієнтів з RCC.

Матеріали та методи. Ретроспективно проаналізовано дані 444 пацієнтів (211 LNSS, 233 ONSS), у тому числі 57 випадків без інтраопераційної ішемії.

Результати та обговорення. IT було визначено як значний фактор ризику короткострокових відносних змін eGFR ($\beta = - 0,27$) та розвитку АКІ (OR, 1,02), але не було виявлено впливу на довгострокові зміни eGFR. Природні кубічні сплайни показали, що IT мав більший вплив на пацієнтів із вихідними категоріями eGFR < 60 ml/min/1.73m² щодо короткотривалого зниження функції нирок та розвитку АКІ. На відміну від LNSS, ONSS суттєво асоціювався з короткотривалим зниженням функції нирок ($\beta = - 13,48$) та розвитком АКІ (OR, 3,87). АКІ частіше зустрічався у пацієнтів зі зниженим вихідним рівнем eGFR та СКД ≥ 3 а стадії (OR, 0,89).

Висновки. IT є суттєвим фактором ризику для АКІ. Короткотерміновий ефект IT не завжди є лінійним, і вплив також залежить від вихідного показника eGFR. На відміну від LNSS, ONSS пов'язаний з вигодою від розвитку АКІ. Оптимальним методом лікування RCC є NSS без інтраопераційної ішемії, або з інтраопераційною ішемією з якомога коротшим IT для зменшення ризику короткострокового порушення функції нирок, що може запобігти АКІ, особливо у пацієнтів зі зниженим вихідним рівнем eGFR та СКД ≥ 3 а стадії.

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНОГО
СТАНУ ЖУВАЛЬНОГО М'ЯЗА ПРИ ГІПОТИРЕОЗИ
У ВІКОВОМУ АСПЕКТІ**

**Саган Н. Т.
Жураківська О. Я.
Антимис О. В.
Дутчак У. М.
Князевич-Чорна Т. В.**

Івано-Франківський національний
медичний університет
м. Івано-Франківськ

Дослідження виконано відповідно наукових тематик Івано-Франківського національного медичного університету і є фрагментом науково-дослідної роботи «Морфофункціональні та цитогенетичні особливості органів і тканин при йододефіцитних станах, гіпотиреозі» (номер державної реєстрації 0114U005624).

Вступ. Вивчення морфології жувальних м'язів та вплив на них різних факторів проводилося впродовж тривалого часу багатьма вітчизняними і закордонними вченими [1, 2,]. У наукових роботах описані, загалом, клінічні випадки або розглядаються вузькі фізіологічні аспекти цієї проблеми. Цілісного, комплексного морфологічного дослідження м'язової тканини жувальних м'язів при патології щитоподібної залози ми не виявили, саме тоді, коли внаслідок погіршення екологічної ситуації в Україні збільшується частота захворювань щитоподібної залози, які можуть бути викликані як патологічними змінами в самій залозі, так і порушеннями метаболізму тиреоїдних гормонів, які в свою чергу регулюють всі види обміну речовин [3].

Тому метою нашого дослідження було встановити і порівняти морфофункціональні зміни в жувальному м'язі при гіпотиреозі у статевозрілих та статевонезрілих тварин.

Матеріали і методи. Матеріалом для дослідження був жувальний м'яз (ЖМ) 48 білих безпородних шурів-самців. I група – інтактні ((n=24) по 12 тварин статевонезрілого (3 місячного віку, масою 120-150 г) та статевозрілого віку (6 місячного віку, масою 180-200 г); II група – із змодельованим гіпотиреозом ((n=24) по 12 тварин статевонезрілого та статевозрілого віку).

Моделювання гіпотиреозу проводили за допомогою препарату «Мерказоліл» («Здоров'я», Україна) (7,5 мг на 100 г маси тіла тварини) [4]. Усі маніпуляції з тваринами не суперечили положенням Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» від 15 грудня 2009 року та наказам МОЗ України № 690 від 23.09.2009 р., № 616 від 03.08.2012 р.

Біохімічно визначали вміст ТТГ, T_3 , T_4 в крові. Гістологічно використовували методи забарвлення: гематоксиліном та еозином, гематоксиліном-основним фуксином-пікриновою кислотою за Ван Гізоном, альціановим синім за Стідменом, трихромне забарвлення за Масоном, PAS [5]. Гістохімічно визначали активність сукцинатдегідрогенази (СДГ) м'язових волокон (МВ) (за методом М. Нахласа) [6]. Субмікроскопічне вивчення матеріалу проводили на електронному мікроскопі ПЭМ-125 К. Морфометрично визначали: абсолютну кількість МВ різного гістохімічного фенотипу та їх діаметр. Комп'ютерне опрацювання даних здійснювали за допомогою статистичного пакета Stat. Soft. Inc; Tulsa, OK, USA; Statistica 10.

Результати дослідження та їх обговорення. На 14 добу введення препарату «Мерказоліл» у тварин спостерігалися зовнішні зміни (змінювалися шкірні покриви: шерсть втрачала блиск, підшерсток рідшав, з'являлись місця облісіння), а також змінені поведінкові реакції.

При біохімічному дослідженні крові вміст гормонів щитоподібної залози зменшувався, тоді як вміст ТТГ збільшувався, порівняно з нормою і становив: ТТГ – $(0,21 \pm 0,02)$ мкМО/мл ($p < 0,01$), T_3 – $(3,11 \pm 0,37)$ нмоль/л ($p < 0,01$), T_4 – $(37,98 \pm 3,42)$ ($p < 0,01$) нмоль/л (статевонезрілі); ТТГ – $(0,33 \pm 0,03)$ мкМО/мл ($p < 0,01$), T_3 – $(2,68 \pm 0,23)$ нмоль/л ($p < 0,01$), T_4 – $(26,86 \pm 2,80)$ ($p < 0,01$) нмоль/л (статевозрілі).

Морфологічно у ЖМ статевонезрілих щурів МВ характеризується нерегулярним чергуванням темних і світлих смужок. Ядра збільшені та світліші, порівнянно з нормою. Деякі ділянки характеризуються гіперхромністю, дифузним зафарбуванням з гіперхромними ядрами, які мають вигляд «пунктирів», або взагалі без них. Ендомізій та перимізій розширені, втрачають структурну організацію (рис.1). Відмічається дифузне накопичення глікозаміногліканів та глікопротеїнів, що є визначальним фактором ексудації [7]. Хромotropні речовини звільняються від зв'язків з білками і накопичуються переважно в проміжній речовині з наступним заміщенням колагенових волокон слизеподібними масами. Інфільтрат накопичується у великій кількості в проміжній речовині, внаслідок виникає здавлювання клітин, дистрофія, некробіоз, некроз і атрофія.

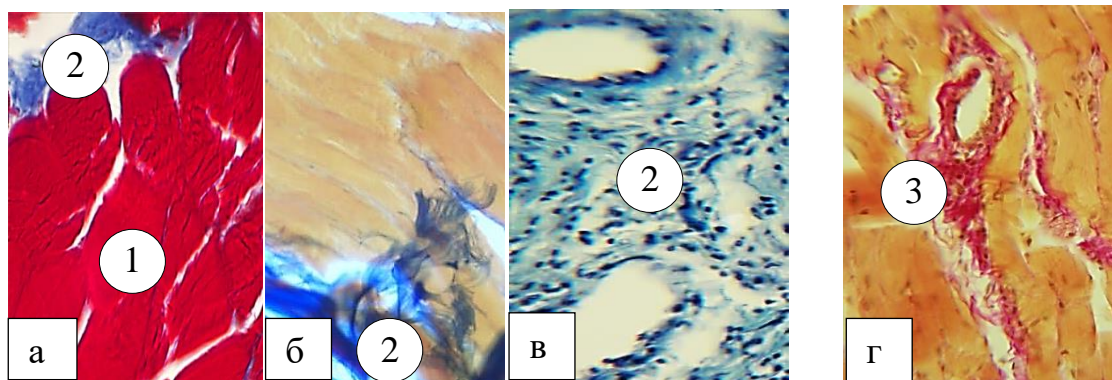

Рис. 1. набрякові зміни МВ (1), ендомізій та перимізій (2) в ЖМ та накопичення глікозаміногліканів та глікопротеїнів (3) статевонезрілого щура на 14 добу гіпотиреозу. Заб.: а – трихромне за Масоном; б – модифікація забарвлення за Малорі; в – гематоксилін-основний фуксин-пикринова кислота за Ван Гізоном; г - альціановий синій за Сідменом.

Мікрофотографія. Зб.: а: ок. 10, об. 40; б, в, г: ок. 10, об. 20.

Збільшується діаметр поперечного перерізу у всіх типах МВ. Ці зміни описані як «псевдогіпертрофія» при гіпотиреозі у дітей. Вона супроводжується збільшенням МВ, але не збільшенням м'язової сили, а навпаки зменшенням сили м'яза і розвитком м'язової гіпотонії [2].

Також нами були простежені субмікроскопічні набрякові зміни в МВ, які виявлялися у розмитості І та А смужок, втраті поперечної посмугованості,

зниженні електронної щільності ядра, руйнуванні структури мітохондрій, розширенні м'язових триад та структурних компонентів апарату Гольджі. Описані зміни зумовлені зниженням рівня основного обміну, сповільненням окисно-відновних процесів і як наслідок – гіпоксією тканин.

У статевозрілих тварин ми спостерігали менш виражені набрякові зміни, що підтверджується в праці [3], де автор стверджує, що найбільш небезпечними є наслідки при розвитку гіпотиреозу на ранніх етапах становлення організму – від внутрішньоутробного періоду до статевого дозрівання. Недостатність гормонів щитоподібної залози значно впливає на молодші вікові категорії. До статевого дозрівання скелетні м'язи можуть збільшувати метаболічну активність в 100 разів [8]. Через таку специфічну організацію внутрішньоклітинного метаболізму м'язи повинні отримувати необхідну для скорочення енергію не тільки за рахунок мітохондріального окиснення, але й за рахунок гліколітичного процесу в цитоплазмі та накопичення в клітині запасів макроергів у вигляді АТФ і креатинфосфату.

При дослідженні СДГ-ої активності МВ поряд з набряком відмічається зменшення кількості МВ з проміжною активністю СДГ (рис. 2).

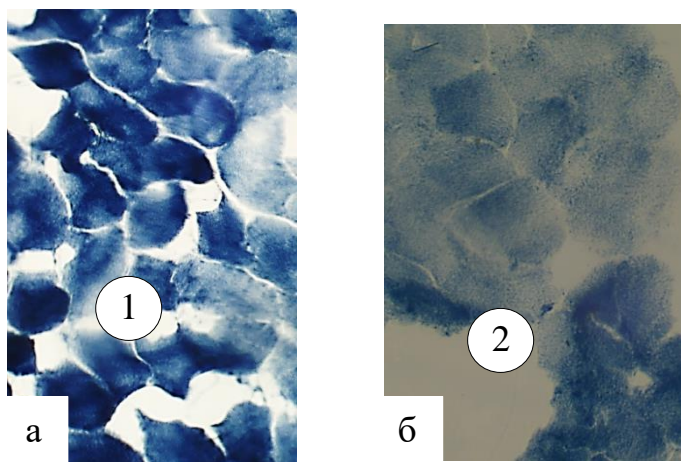

Рис. 2. Гістохімічна ідентифікація МВ у ЖМ в нормі (а) та при гіпотиреозі (б). Заб.: СДГ за М. Нахласом. Мікрофотографія. Зб.: ок. 10, об. 40.

Позначення: 1 – МВ з проміжною активністю СДГ, 2 – МВ з низькою активністю СДГ, 3 – МВ з високою активністю СДГ.

Знижувалася кількість МВ з високою і проміжною активністю СДГ при

значному рості кількості МВ з низькою активністю СДГ. Особливо виражені зміни в кількісному складі МВ ми відмічали у статевонезрілих тварин. Ці результати свідчать про зниження функціональної активності ЖМ, так як волокна І типу (червоні) здатні до довготривалої неперервної активності, а МВ ІІ типу (білі) хоч і можуть скорочуватись, але швидко стомлюються і не здатні до тривалого навантаження. Наші результати співзвучні з іншими дослідженнями впливу гіпотиреозу на МВ [9]. Так, при введенні L-тироксину та меркзолілу спостерігалось значне зменшення волокон з високою активністю СДГ в зовнішніх м'язах ока, що свідчить про зміщення метаболічного профілю МВ до окисно-гліколітичного та гліколітичного.

Встановлено, що зростає діаметр поперечного перерізу всіх типів МВ, особливо у статевонезрілих тварин. Діаметр поперечного перерізу МВ з високою активністю СДГ у даній групі тварин збільшується на 0,82 %, МВ з проміжною активністю СДГ – на 0,17 %, МВ з низькою активністю СДГ – на 0,10 %.

Висновки. Встановлено онтогенетичні особливості ЖМ та динаміку морфофункціональних порушень у щурів різних вікових груп в умовах експериментального гіпотиреозу. У динаміці розвитку гіпотиреозу, коли вміст T_3 , T_4 у крові тварин обох вікових груп на 14 добу становив 85 % і 97 % (T_3) контрольних показників та 50 % і 48 % (T_4), відповідно, у м'язовій тканині виявляється набряк та вакуолізація ендомізію і перимізію. Внаслідок набряково-дистрофічних змін збільшується діаметр поперечного перерізу всіх видів МВ, особливо волокон із високою активністю сукцинатдегідрогенази у статевоне- і статевозрілих тварин (на 14 добу у статевонезрілих тварин діаметр поперечного перерізу у цих волокнах збільшувався у 1,01 раза ($p < 0,05$), у статевозрілих – у 1,02 раза ($p < 0,05$). При цьому спостерігається тенденція до зменшення МВ із проміжною активністю сукцинатдегідрогенази (у статевонезрілих тварин на 82 %). Натомість збільшилася частка МВ із низькою активністю сукцинатдегідрогенази (у статевонезрілих їх кількість збільшувалась у 2,32 ($p < 0,05$); у статевозрілих – у 1,13).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Морфологическая оценка жевательных мышц у экспериментальных животных при ограничении движений нижней челюсти./ Р.Сидоренко та ін. Здоровье и образование в XXI веке.2017. № 8. С. 177—180.
2. Богова Т., Ширяева Т. Псевдогипертрофическая миопатия при гипотиреозе у ребенка (синдром Кохера-Дебре-Семильена). Проблемы эндокринологии. 2017. Т. 2, № 63. С. 121—123.
3. Паньків В. Синдром гіпотиреозу. Міжнародний ендокринологічний журнал. 2012. Т. 45, № 5. С. 103—111.
4. Чарнош С. Порівняльна характеристика трьох експериментальних моделей гіпотиреозу. Вісник наукових досліджень. 2007. № 2. С. 113—115.
5. Методики гістологічних досліджень / М. Багрій та ін. Вінниця: Нова книга, 2016. 328 с.
6. Меркулов Г. Курс патогистологической техники. М: МЕДГИЗ, 1961. 343 с.
7. Боднар П. Ендокринологія. Вінниця: Нова книга, 2010. 464 с.
8. Тамбовцева Р. Биохимические особенности онтогенетического развития энергообеспечения мышечной деятельности. Новые исследования. 2014. № 1. С. 68—75.
9. Чучков О., Растегаев В., Сабельников Н. Преобразования системы «двигательное окончание мышечное волокно» некоторых скелетных мышц крысы в эксперименте. Морфология. 2009. С. 136—152.

ДОСВІД ЛІКУВАННЯ ГОСТРИХ ПОРУШЕНЬ МОЗКОВОГО КРОВООБІГУ ЗА ЗМІШАНИМ ТИПОМ

Тещук В. Й.

Заслужений лікар України

кандидат медичних наук

доцент

начальник ангіоневрологічного відділення

клініки нейрохірургії і неврології

Військово-медичного клінічного центру

Південного регіону України

полковник медичної служби, м. Одеса, Україна

Тещук Н. В.

лікар-невролог

Центру медичної реабілітації та санаторного лікування

«Одеський» м. Одеса, Україна

Руських О. О.

студент 6-го курсу

III-го медичного факультету Одеського

національного медичного університету

м. Одеса, Україна

Сучасні напрямки терапії гострого порушення мозкового кровообігу (ГПМК) за ішемічним типом (ІТ) базуються на основних рекомендаціях Європейської інсультної ініціативи (ЕІІ) і Європейського авторського комітету (ЄАК) по веденню пацієнтів з даною патологією. Однак в них не знайшли відображення підходи до лікування хворих з ГПМК за змішаним типом (ЗТ) – геморагічною трансформацією ішемічного інсульту (ГТІ). Разом з тим впровадження в клінічну практику тромболізису, котрий збільшує ризик виникнення вторинної інтракраніальної геморагії, підвищує інтерес до даної проблеми.

Складність відпрацювання оптимальних методів терапії ГПМК за ЗТ полягає в тому, що за такої клінічної ситуації необхідно враховувати наявність в ішемічному осередку різних за характером ділянок ураженої тканини

головного мозку (ГМ) - ішемічних і геморагічних, патогенетично тісно пов'язаних між собою. Саме тому комплексна терапія повинна забезпечити, з одного боку, відновлення перфузії в зоні ішемії, а з іншого - усунення умов, що сприяють розвитку геморагічного компоненту. Аналіз даних літератури вказує на те, що питання терапії ГПМК за ЗТ відпрацьовані недостатньо. Цій проблемі присвячені лише поодинокі публікації минулих років, в яких аналізується ефективність застосування гепарину, аспірину, високих доз пірацетаму в лікуванні гострого ішемічного інсульту з ГТ осередка інфаркту. Пріоритетним напрямком терапії є розроблений спосіб лікування ГПМК за ІТ з ГТІ. Як би там не було, розробка альтернативних підходів в лікуванні гострої ГТІ є актуальною для клінічної ангіоневрології. Тому існує необхідність удосконалення адекватної стратегії захисту мозкової тканини перигематоми, а також ішемізованої тканини в разі ГТІ. За таких клінічних ситуацій перспективним може бути застосування високих доз нейропротекторних засобів нового покоління і антиоксидантів в перші часи після розвитку захворювання. Метою нашого дослідження було визначення ефективності і безпечності використання Діфосфоцину та Актовегіну в лікуванні ГПМК за ЗТ. Обстежено 52 пацієнтів, які перебували на стаціонарному лікуванні в ангіоневрологічному відділенні (АНВ) клініки нейрохірургії і неврології Військово-медичного клінічного центру (ВМКЦ) Південного регіону (ПР). Залежно від використаної терапії виділено два гурти пацієнтів: до першого гурту ми віднесли 29 пацієнтів з ГТІ, котрі отримували внутрішньовенно Діфосфоцин (2,0 г/добу) та Актовегін (1 г/ добу); до другого гурту було віднесено 23 хворих, яким призначали традиційну терапію. Аналізувався клінічний перебіг та результат лікування ГПМК за ЗТ. Ефективність лікування оцінювалася за сучасними неврологічними шкалами, станом окислювально-антиоксидантного гомеостазу й даними методів нейровізуалізації. Всім пацієнтам в умовах ВМКЦ ПР проводилось комплексне обстеження до та після курсу лікування:

— клініко-неврологічний огляд;

— КТГМ у ВМКЦ ПР (для ідентифікації, верифікації і локалізації розміру, характеру осередка) на 16-и зрізовому комп'ютерному томографі «Neusoft- NeuViz-16» (2010р. в.; КНР) та МРТ ГМ в медичному центрі «Магні-тайм» (для верифікації та локалізації розміру, характеру осередка) проводилась на МР томографі 1,5 Тл «MAGNETOM Espree», Siemens, Німеччина, 2011р.в.;

— УЗДГ+ТКДГ (аналіз ЦГД з використанням ультразвукового діагностичного апарату типу «Logiq 500 MB», GE Medical Systems, Індія; 1998р.в. Визначалась лінійна систолічна швидкість кровоплину (ЛСШК) та лінійна діастолічна швидкість кровоплину (ЛДШК); індекс резистентності судинної стінки (RI) та пульсаторний індекс (PI);

— ЕЕГ (аналіз БАГМ здійснювався з допомогою ЕЕГ комп'ютерного комплексу «BRAINTEST», Україна, 2014 р.в.)

— оцінку рівня повсякденної активності по шкалі Бартел;

— загально-клінічні методи обстеження;

— для аналітичної оцінки отриманих результатів використані програми «Microsoft® Excel 97», «Statistica® for Windows 6,0». Результати дослідження показали, що лікування ГПМК за ЗТ з використанням нейропротекторної та антиоксидантної терапії прискорювало темпи регресування неврологічного дефіциту; при курсовій терапії на 21-шу добу виявлена висока ефективність лікування за показниками шкали NIH SS і модифікованої шкали Ренкіна (мШР) у 22 (75,9 %) хворих, на фоні традиційної терапії - у 8 (34,8%) пацієнтів. Більш ефективним було лікування пацієнтів з ГПМК за ЗТ, якщо нейропротекторна та антиоксидантна терапія починалась у пацієнтів з догоспітального періоду, зразу після виникнення ГПМК. Проведене дослідження показало перспективність більш раннього призначення нейропротекторної та антиоксидантної терапії пацієнтам з ГТІІ – починаючи з до госпітального етапу.

**ПРОЄКТНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Троценко Олексій Володимирович
старший викладач
Сніга Яніна Валеріївна
Седнєва Людмила Русланівна
Грицаєнко Марина Володимирівна
студентки ХНМУ
м. Харків, Україна

Вступ. Останнім часом спостерігається тенденція до скорочення в закладах вищої освіти аудиторних навчальних годин. В умовах пандемії COVID-19, перехід на майже 100% дистанційну форму навчальної діяльності викликав необхідність в опануванні студентами і викладачами технологій дистанційної освіти. Цей фактор змушує нас приділити увагу саме поза аудиторним ресурсам навчального процесу і компенсувати нестачу засобів аудиторної роботи. Тому, все більш актуальним питанням стає організація самостійної навчальної роботи студентів, застосування форм роботи, які підвищать її продуктивність.

Мета роботи. В нашій роботі ми розглянемо можливість підвищення продуктивності поза аудиторної, самостійної роботи студентів за рахунок використання проєктної технології в умовах дистанційної форми навчання. В якості прикладу використано навчальну дисципліну «Історія та культура України», яка викладається в ХНМУ для студентів 1 курсу.

Матеріали і методи. Навчальною дисципліною «Історія та культура України» в ХНМУ передбачено викладення матеріалу в об'ємі 20 лекційних годин (10 занять), 10 семінарських годин (5 занять) та 60 годин самостійної роботи студентів (Таблиця 1).

Таблиця 1

Структура навчальної дисципліни

Теми лекцій		
№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Стародавня історія і культура України	4
2	Княжа доба (IX – 40-і рр. XIV ст.)	4
3	Литовсько-польська і козацька доба (сер. XIV – кінець XVII ст.)	4
4.	Україна за модерної доби (XVIII – початок XX ст.)	4
5.	Україна в новітню добу (1914 р. – початок XXI ст.)	4
Всього лекційних годин		20
Теми семінарських занять		
№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Стародавня історія і культура України	2
2	Княжа доба (IX – 40-і рр. XIV ст.)	2
3	Литовсько-польська і козацька доба (сер. XIV – кінець XVII ст.)	2
4	Україна за модерної доби (XVIII – початок XX ст.)	2
5	Україна в новітню добу (1914 р. – початок XXI ст.)	2
Всього годин семінарських занять		10
Самостійна робота		
№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Стародавня історія і культура України	12
2	Княжа доба (IX – 40-і рр. XIV ст.)	12
3	Литовсько-польська і козацька доба (сер. XIV – кінець XVII ст.)	12
4	Україна за модерної доби (XVIII – початок XX ст.)	12
5	Україна в новітню добу (1914 р. – початок XXI ст.)	12
Всього годин самостійної роботи студента		60

В сітці розкладу вони розташовані приблизно по 1 семінарському заняттю на 1 місяць навчального семестру. Така невелика кількість семінарських занять за умови значного розпорощення протягом семестру не сприяють міцному засвоєнню інформації, не кажучи вже про набуття важливих навичок. У той же час, самостійна робота студентів, незважаючи на великий об'єм годин, слабо задіяна у навчальному процесі, оскільки базується на здатності студентів самостійно мотивувати себе при вивченні матеріалу і не дає зручної можливості

викладачам її контролювати. Дистанційне навчання в умовах пандемії ще більше ускладнило роботу викладача. Вихід ми вбачаємо у компенсації нестачі аудиторних годин саме за рахунок активізації самостійної діяльності студентів шляхом застосування проєктної технології навчання.

Як відомо, навчальний проєкт є методом організації занять, який передбачає комплексний характер діяльності всіх його учасників з отримання освітньої продукції за певний проміжок часу. В основі проєктної технології діє правило п'яти «П»: проблема; план; пошук; продукт; презентація. На лекційних заняттях викладач, як і раніше, ознайомлює студентів з новим матеріалом і формує загальне уявлення про певний період історії або явище культури. При підготовці до кожного наступного семінарського заняття, викладач об'єднує студентів у малі групи та залучає їх до виконання проєктних робіт за визначеними темами. В ХНМУ кількість студентів в академічних групах на 1 курсі становить 14-15 чоловік, що дозволяє створити 3 групи по 4-5 осіб. У нашому випадку, на виконання 1 проєктної теми кожна група має 2 тижні, або 12 годин із загального об'єму часу, виділеного навчальною програмою на самостійну роботу студентів (Таблиця 1). Цього цілком достатньо для досягнення проєктної мети та дотримання вимог навчального навантаження на студентів, згідно законодавства про вищу школу в Україні.

Викладач формулює дослідницьку проблему (можливий варіант, коли проблему формулюють самі студенти), а студенти самостійно виконують всі інші складові проєкту. Можна застосовувати будь-який тип проєктних робіт: дослідницькі, творчі, ігрові, інформаційні, практично орієнтовані. Тут буде доречним використання і методів проблемного навчання – проблемного викладу, евристичного, пошукового, дослідницького.

Виконання проєкту проходить у форматі діяльності малих груп, за якого студенти можуть відпрацьовувати як індивідуальну діяльність, так і роботу в групах. Студенти самі визначають час обговорення та коригування ходу роботи, домовляються з викладачем про групову консультацію. Формулювання результатів проєкту і його матеріальне оформлення передбачає використання

методу «ПРЕС» та гейміфікації. Під час координації виконання проєктного завдання та проведення семінарського заняття застосовуються методики групової роботи. Загалом, такий формат самостійної навчальної діяльності студентів відноситься до типу змішаної форми навчання.

Результати і обговорення. Результати проєктної роботи група оформлює у вигляді презентації та завдань іншим групам у форматі web-квестів. На семінарському занятті проводяться презентації кожною малою групою результатів свого проєкту перед іншими групами і викладачем. Далі, групи обмінюються створеними web-квестами і намагаються виконати закладені туди завдання, а потім надають свою оцінку результатам виконання проєктів інших груп. Потім проводиться загальне обговорення теми за навчальною програмою курсу. Виконання проєктної роботи, проходження web-квестів інших груп, загальне обговорення і оцінювання дозволять розвивати такі важливі навички критичного мислення як, застосування, аналіз, синтез і оцінка. Завдання викладача полягає у формуванні тематики проєктних робіт, консультуванні груп у ході виконання проєкту, модерації груп на семінарському занятті та оцінюванні результатів. В умовах карантину, семінарське заняття може проводитися в дистанційному режимі, але порядок залишається не змінним – спочатку презентації результатів проєкту, їх обговорення, а потім узагальнення в контексті типових питань навчальної програми.

Під керівництвом викладача-консультанта для виконання проєктної теми використовуються вебтехнології. У цьому процесі можуть бути використані аудіо-відео-конференції, чати, проведення телеконференцій з використанням текстових і графічних матеріалів, інтерактивні дошки та інші технології реального часу. Студенти можуть задавати питання у чаті або електронною поштою, або з використанням миттєвих повідомлень, використовують веб-камеру і мікрофон. Навчальний процес може відбуватися в реальній чи віртуальній класній кімнаті, викладачі зі студентами можуть спілкуватися як очно, так і в мережі Інтернет. Загалом, завдання учасників навчального процесу викладено в Таблиці 2.

Таблиця 2

Дії студентів і викладачів під час реалізації проєктної технології.

Фаза роботи	Дії викладача	Дії студента
До семінарського заняття	<ol style="list-style-type: none"> 1. На лекції презентує і пояснює навчальний матеріал. 2. Формулює проєктні теми. 3. Об'єднує студентів у малі групи. 4. Надає основні інформаційні джерела. 5. Дистанційно консультує малі групи по ходу виконання проєкту. 6. Визначає систему оцінювання результатів проєкту. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Отримує загальну інформацію про тему і джерела інформації. 2. Формує план виконання проєктної теми. 3. Здійснює пошук і обробку інформації. 4. Приймає участь у підведенні та корегуванні підсумків, формулює висновки. 5. Приймає участь у створенні презентації результатів проєкту та завдань до web-квестів
Під час заняття	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організовує дистанційну платформу для проведення семінарського заняття. 2. Модерує виступи представників груп під час презентації результатів. 3. Модерує проходженням Web-квестів всіма групами. 4. Керує обговоренням результатів, забезпечуючи їх додатковими відомостями. 5. Коригує оцінювання студентами результатів проєктної роботи представників інших груп. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Презентує результати проєктного дослідження. 2. Виконує завдання web-квестів інших груп. 3. Ставить питання, які поглиблюють розуміння проблеми. 4. Приймає участь в оцінюванні результатів проєктної роботи інших груп.
Після заняття	<ol style="list-style-type: none"> 1. Надає остаточну оцінку роботі студентів. 2. Проводить самоаналіз. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проводить самоаналіз

Висновок. Отже, в умовах дистанційного навчання та загальної тенденції до скорочення кількості аудиторних занять, використання технології проєктного навчання за рахунок використання часу відведеного на самостійну роботу студентів є одним з найефективніших засобів досягнення педагогічної мети. Застосування засобів дистанційного спілкування та елементів гейміфікації дозволяє зробити цей вид навчальної діяльності цікавим і продуктивним для студентів і викладачів.

В умовах пандемії COVID-19, тривалих карантинних заходів та виходу студентів і викладачів на дистанційну форму навчання, використання проєктної технології навчання дозволить зберегти результативність педагогічної роботи.

СИСТЕМНІ ВАСКУЛІТИ: ОСОБЛИВОСТІ КЛІНІЧНОГО ПЕРЕБІГУ ЗА ДАНИМИ РЕВМАТОЛОГІЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ

Якименко Олена Олександрівна

д.мед.н., професор

Закатова Лідія Володимирівна

к.мед.н., доцент

Антіпова Наталія Миколаївна

к.мед.н., асистент

Тбілєлі Вікторія Валеріївна

к.мед.н., доцент

Серебрякова Алла Аркадіївна

к.мед.н., асистент

Одеський національний медичний університет

м. Одеса, Україна

Вступ. Системні васкуліти (СВ) є гетерогенною групою захворювань, основною морфологічною ознакою яких є імунне запалення з некрозом судинної стінки, а клінічні прояви залежать від типу, калібру та локалізації судин, що уражені (Demir S. et al., 2018). СВ відносяться до найбільш важких форм хронічної патології людини, а розповсюдженість їх щорічно збільшується та становить від 0,4 до 14 випадків на 100 тис. населення (Jariwala M.P. et al., 2018, Lamprecht P. et al., 2018). За даними ревматологічного відділення Багатопрофільного медичного центру ОНМедУ, питома вага хворих на СВ збільшилася майже в 8 разів протягом останніх років (в 2019 р. - 5,5%, в 2003 р. - 0,7%).

Мета роботи. Вивчити особливості статево-вікових характеристик хворих на СВ та клінічного перебігу СВ.

Матеріал та методи. Було обстежено 28 хворих на різні форми СВ: вузликаний поліартеріїт (ВПА) – 4 (14,3%), мікроскопічний поліангіїт (МПА) – 8 (28,6%), гранулематоз з поліангіїтом - гранулематоз Вегенера (ГрВ) - 5 (17,9%), гіперсенситивний (лейкоцитокластичний) поліангіїт (ГПА) – 4 (14,3%),

кріоглобулінемічний васкуліт (КВ) – 1 (3,6%), геморагічний васкуліт (ГВ) – 6 (21,4%). Діагноз встановлений за критеріями СНСС (2012).

Результати та обговорення. Серед обстежених незначно переважали жінки – 15 осіб (53,6%), чоловіки – 13 осіб (46,4%). Розподіл за віком був таким: жінки – 18-80 років (середній вік – $52,5 \pm 4,6$ роки), чоловіки – 30-70 років (середній вік – $53,1 \pm 3,1$ роки). Тривалість захворювання складала 1-3 місяці в 11 хворих (39,3%), до 1 року – у 3 хворих (10,7%), 2-5 років – у 8 хворих (28,6%), більше 5 років – у 3 хворих (10,7%). У більшості хворих – 13 осіб (46,4%) спостерігався гострий перебіг захворювання, у 3 осіб (10,7%) – підгострий, у 12 осіб (42,9%) – хронічний рецидивний. Ступінь активності захворювання була наступною: I ст. – 10 хворих (35,7%), II ст. – 11 хворих (39,3%), III ст. – 7 хворих (25%). Відсоток уражень внутрішніх органів був таким: шкіра – 25 хворих (89,3%), суглоби – 16 хворих (57,1%), нирки – 15 хворих (53,6%), нервова система – 10 хворих (35,7%), органи дихання – 5 хворих (17,9%), ШКТ – 5 хворих (17,9%). За даними лабораторних досліджень антинейтрофільні цитоплазматичні антитіла (АНЦА) виявлені у 16 хворих (57,1%), антинуклеарні антитіла (АНА) – у 5 хворих (17,9%), кріоглобуліни – у 1 хворого (3,6%). Біопсія виконувалась у 6 хворих (21,4%). В чверті хворих – 7 осіб (25%) на СВ були хронічні вірусні гепатити: вірусний гепатит В у 1 хворого (3,6%), вірусний гепатит С у 6 хворих (21,4%). Майже в третини обстежених був цукровий діабет – 9 хворих (32,1%), в тому числі інсулінзалежний – у 2 хворих (7,1%), стероїдний – у 2 хворих (7,1%). Інтенсивна терапія (пульс-терапія) була застосована у 5 хворих (17,9%), переважно з високою (III ст.) активністю захворювання.

Висновки. Таким чином, серед обстежених переважали жінки в віці 40-50 років, з гострим перебігом захворювання, активністю II ступеню та переважним ураженням шкіри, суглобів, нирок, нервової системи, які в кожному шостому випадку потребували проведення пульс-терапії з метою індукції ремісії.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ЛІКУВАННЯ ГІПЕРЕСТЕЗІЇ ТВЕРДИХ ТКАНИН ЗУБІВ ПРИ ЗАХВОРЮВАННЯХ ПАРОДОНТА

Ярова Світлана Павлівна

д.мед.н., професор

Гензицька Олена Станіславівна

к.мед.н., доцент

Донецький національний медичний університет

м.Краматорськ, Україна

Введення. Гіперчутливість зубів є однією з найбільш поширених проблем в стоматології. За даними різних дослідників, кількість пацієнтів з гіперестезією в різних країнах становить від 37 – 52%, а за наявності запальних захворювань пародонта, які супроводжуються рецесією ясеневого краю, після хірургічних втручань на тканинах пародонту, зустрічається значно частіше у 72-98% випадків [1,2,3]. У цих випадках питання профілактики гіперестезії, а тим більше її лікування потребують вирішення [4].

Мета роботи. Підвищення ефективності лікування пацієнтів із гіперестезією зубів при генералізованому пародонтиті за рахунок диференційного вибору оптимальних препаратів локальної та загальної дії.

Матеріали та методи. Було обстежено 128 хворих у віці від 18 до 71 року (чоловіків - 40, жінок - 88) із захворюваннями тканин пародонта. Серед обстежених, абсолютну більшість склали хворі (81,3%) на генералізований пародонтит різного ступеня важкості. З них генералізований пародонтит I ступеня мали 39 пацієнтів (30,5%), генералізований пародонтит II ступеня - 43 (33,6%), генералізований пародонтит III ступеня - 22 (17,2%). Хронічний катаральний гінгівіт був діагностований у 21 (16,4%). На пародонтоз страждали 3 хворих (2,3%).

Серед оглянутих 128 пацієнтів з хворобами пародонту, гіперестезія зубів реєструвалася у 102 пацієнтів (79,7%). З них чоловіків - 32, жінок - 70.

Встановлено, що гіперестезія зубів при рецесії ясен зустрічається в 2,3 рази частіше, ніж без клінічно вираженого порушення прикріплення. У хворих на генералізований пародонтит, що супроводується гіперестезією зубів ураження фронтальних зубів переважало над ураженням бічних в 1,4 рази. Локалізовані форми гіперестезії були наявні у 37 пацієнтів (36,3%), генералізовані форми виявляли у 65 пацієнтів (63,7%). Інтенсивність гіперестезії за Ю.А. Федоровим серед пацієнтів із захворюваннями пародонту була наступною: I ступінь гіперестезії було діагностовано у 45 хворих (44,1%), II ступінь – у 22 хворих (21,6%), III ступінь – 35 хворих (34,3%) [5].

На підставі отриманих нами даних про особливості клінічного перебігу та поглиблення уявлень про патогенез гіперестезії при захворюваннях тканин пародонта хворі, які брали участь у дослідженні, були поділені на 2 групи залежно від способу корекції зазначеної патології. Були розроблені схеми лікування в залежності від перебігу гіперестезії при генералізованому пародонтиті (без рецесії та з рецесією ясен), та групової належності зубів (фронтальні та бічні).

Основна група – 52 пацієнти з гіперестезією на тлі генералізованого пародонтиту, лікування яких проводили за запропонованими методиками. При гіперестезії фронтальної групи: без рецесії ясен - застосовували препарати для ремінералізації емалі зубів, кратністю 2 рази на рік; з рецесією ясен – застосовували комбінацію препаратів для ремінералізації емалі та глибокого фторування шийки зуба кратністю 2 рази на рік. При гіперестезії бічної групи: без рецесії ясен - застосовували препарати для ремінералізації емалі зубів, кратністю 1 рази на рік; з рецесією ясен - застосовували комбінацію препаратів для ремінералізації емалі та глибокого фторування шийки зуба кратністю 1 рази на рік. За показаннями призначали кальційвмісні препарати загальної дії в дозуванні згідно інструкції виробника пацієнтам віком старше 50 років та жінкам в постменопаузальному періоді. Прийом загальних препаратів проводили під контролем вмісту Са в крові та сечі.

Контрольна група - 50 пацієнтів у яких була застосована традиційна схема лікування підвищеної чутливості зубів (Ю.А. Федоров, 1997), яка включала: загальне лікування - призначення гліцерофосфату кальцію протягом місяця. Місцеве лікування складалося з аплікацій фосфатовмісних зубних паст та електрофорезу 2,5% гліцерофосфату кальцію [5].

Результати лікування оцінювали за динамікою змін відчуттів пацієнтів і клінічних індексів інтенсивності гіперестезії зубів (ПГЗ), індекс розповсюдженості гіперестезії зубів (ІРГЗ), до лікування, через 10 діб та у віддалені терміни (1 місяць, 6 місяців, 1 рік).

Статистичну обробку даних проводили з використанням варіаційної статистики в пакеті Statistica 6.0 for Windows. Для оцінки відмінності результатів вимірювань використовували t-критерій Стьюдента [6].

Результаты и обсуждение. В основній і контрольній групах в перше відвідування значення ІРГЗ та ПГЗ були майже однаковими і становили, відповідно, $34,7 \pm 1,9\%$ і $2,01 \pm 0,04$ балів в основній і $33,8 \pm 1,9\%$ і $1,99 \pm 0,04$ балів в контрольній. Через 10 діб після початку лікування вивчаємі показники були наступними: в основній групі ІРГЗ та ПГЗ прийняли значення, відповідно, $4,02 \pm 1,03\%$ і $1,06 \pm 0,03$ балів (зменшилися в 8,6 разів та на 90%), в контрольній - $6,77 \pm 1,41\%$ і $1,24 \pm 0,06$ балів, що в 5,0 разів та на 60% менше в порівнянні з даними до початку лікування. Отримані показники індексів у пацієнтів основної групи були в 1,7 рази та на 17% меншими в порівнянні з контрольною групою, де була застосована традиційна схема лікування ($p < 0,05$). Через 1 місяць в основній групі вони склали $6,98 \pm 1,22\%$ і $0,76 \pm 0,01$ балів (в 5,0 та 2,6 рази менші, ніж до початку лікування), але декілька збільшилися в порівнянні з попереднім клінічним обстеженням. В контрольній групі значення ІРГЗ та ПГЗ теж збільшилися і становили $10,61 \pm 1,04\%$ та $1,28 \pm 0,03$ балів. Але все ж таки вони були меншими в порівнянні з даними вихідного стану, відповідно, в 3,19 рази та на 55%. Отже, після проведеного лікування показники ІРГЗ та ПГЗ були кращими в основній групі, ніж в контрольній ($p < 0,05$): ІРГЗ на 50%, ПГЗ на 70%. Через 6 і 12 місяців спостерігалось подальше, хоча і незначне, підвищення

ІРГЗ та ІПЗ в обох групах в порівнянні з показниками одразу після проведеного лікування. Але, як і через місяць, значення індексів в основній групі були меншими (відповідно, на 68% і 17%) в порівнянні з контрольною. Чим більше проходило часу після лікування, тим у більшій кількості пацієнтів знов з'являлися симптоми гіперестезії. Так, через 1 місяць після лікування їх кількість зросла на 13,48 %, через 6 місяців – на 11,54%, через рік – на 9,62 % .

Найбільш стабільне та істотне поліпшення показників ІРГЗ та ІПЗ спостерігалось в основній групі: ІРГЗ до початку лікування становив $34,7 \pm 1,9\%$, що відповідало генералізованій формі гіперестезії дентину, після проведення лікування знизився до $4,02 \pm 1,03\%$, що характерно для локалізованої форми. ІПЗ в основній групі у вихідному стані був $2,01 \pm 0,04$ бали, що відповідало II ступеню важкості гіперестезії дентину, через рік - $1,11 \pm 0,03$ балів, що характерно для I ступеню важкості. В основній групі протягом року значення ІРГЗ зменшилися в 3,5 рази, в контрольній в 2,3 рази, а значення ІПЗ зменшилися, відповідно, в 1,8 і 1,4 рази.

Висновки. Таким чином, запропонована нами схема лікування гіперестезії є більш ефективною в порівнянні з традиційною ($p < 0,05$), що дозволяє її використовувати у пацієнтів з патологією тканин пародонта.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Кузьміна ЕМ, Лапатіна АВ, Лаптева ЧИ. Ефективність застосування зубної пасти з технологією NOVAMIN для зниження гіперчутливості зубів. Російська стоматологія. 2017; (1): 51-52.
2. Заблоцкая МВ. Оценка эффективности наноимпрегнационных методов лечения гиперестезии дентина зубов в экспериментальном исследовании. Смоленский медицинский альманах. 2017; (1): 134-138.
3. Беленова ІА, Зяблова ЄІ, Кудрявцев ОА, Андреева ЕА, Беленов ІС. Сучасні аспекти етіології, патогенезу, діагностики та методів лікування підвищеної чутливості твердих тканин зубів. Наукові відомості Белгородського державного університету. Серія: Медицина. Фармація. 2019; 42(2): 208-214.

4. Ніколішина ЕВ, Іленко НМ. Використання зубної пасти sensitiv pro-relief для усунення гіперестезії при флюорозі зубів. Вісник проблем біології і медицини. 2019; (2)149;1: 361-363.
5. Федоров ЮА, Дрожжина ВА. Клініка, діагностика і лікування некаріозних уражень зубів .Нові в стоматології. 1997; (10): 145.
6. Лапач С.Н., Чубенко А.В., Бабич П.Н. Статистика в науке и бизнесе. – Киев «Морион» - 2002. – 640 с.

PHARMACEUTICAL SCIENCES

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ НА ПОСАДУ «МЕНЕДЖЕР (УПРАВИТЕЛЬ) ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ ТА КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» ФАРМАЦЕВТИЧНИХ КОМПАНІЙ

Братішко Юлія Сергіївна

кандидат фармацевтичних наук
доцент, доцент кафедри управління
економіки та забезпечення якості у фармації

Посилкіна Ольга Вікторівна

доктор фармацевтичних наук
професор, професор кафедри управління
економіки та забезпечення якості у фармації
Національний фармацевтичний університет
м. Харків, Україна

Вступ. Становлення економіки знань, подальша інтелектуалізація праці у фармації, інформатизація фармацевтичного виробництва та сфери дистрибуції лікарських засобів, посилення їхньої інноваційності підвищують вимоги до якості персоналу фармацевтичних компаній, рівня його конкурентоспроможності, у тому числі й менеджерів із соціальної відповідальності. За таких умов важливого значення набуває проблема щодо з'ясування сутності та значення професійних стандартів, їх розробка і використання.

Мета роботи полягає у розробці професійного стандарту на посаду «менеджер (управитель) із соціальної та корпоративної відповідальності» вітчизняних фармацевтичних компаній.

Матеріали та методи: Порядок розроблення та затвердження професійних стандартів (постанова КМУ від 31.05.17 № 373); Методика

розроблення професійних стандартів (наказ Міністерства соціальної політики України від 22.01.18 № 74); Кодекс законів про працю України; Закон України «Про оплату праці»; Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»; Закон України «Про вищу освіту»; Національна рамка кваліфікації, (постанова КМУ від 23.11.11 № 1341); Національний класифікатор України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» (наказ Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики України від 11.10.10 № 457); Національний класифікатор України ДК 003:2010 «Класифікатор професій» (наказ Держспоживстандарту від 28.07.10 № 327; синтез та аналіз.

Результати та обговорення. Проаналізувавши чинне національне законодавство та досвід формування вітчизняними фармацевтичними компаніями соціально відповідальної діяльності, ми дійшли висновку про виникнення нагальної потреби у розробці професійного стандарту менеджера із соціальної відповідальності на основі компетентнісного і модульного підходів.

Професійний стандарт менеджера із соціальної відповідальності призначений для: 1) проведення оцінки кваліфікації і сертифікації менеджерів із соціальної відповідальності, а також випускників закладів вищої освіти; 2) удосконалення навчання персоналу в закладах післядипломної освіти, а також для розробки навчально-методичних матеріалів до цих програм; 3) вирішення широкого кола проблем у сфері управління соціально відповідальною діяльністю (розробки стандартів фармацевтичних компаній, систем мотивації і стимулювання персоналу, посадових інструкцій; атестації та сертифікації персоналу фармацевтичних компаній тощо); 4) проведення процедур стандартизації й уніфікації в рамках видів економічної діяльності (встановлення і підтримка єдиних вимог до змісту і якості професійної діяльності, узгодження найменувань посад тощо). У сфері праці використання професійного стандарту менеджера із соціальної відповідальності фармацевтичних компаній сприятиме: формуванню і підтримці високого професійного рівня менеджера із соціальної відповідальності, відповідно до

потреб сучасного інноваційного фармацевтичного виробництва; підвищенню ефективності праці і конкурентоспроможності менеджерів із соціальної відповідальності на ринку праці; визначенню і формуванню потреб у менеджерах із соціальної відповідальності та їхньої підготовки у закладах вищої освіти; обґрунтованому підбору кадрів на посаду цих менеджерів; проведенню атестації та сертифікації кваліфікацій менеджерів із соціальної відповідальності; розвитку професійної мобільності менеджерів із соціальної відповідальності. У сфері вищої освіти професійний стандарт менеджера із соціальної відповідальності використовуватиметься при: розробці освітніх програм підготовки менеджера із соціальної відповідальності; розробці навчальних планів підготовки із соціальної відповідальності у закладах вищої освіти; визначенні методів оцінки, сертифікації і акредитації всіх видів професійного навчання менеджерів із соціальної відповідальності відповідно потребам економіки знань.

Професійний стандарт менеджера із соціальної відповідальності дозволить: 1) об'єднанням роботодавцям, найманих працівників і державним органам управління: підвищувати продуктивність праці та ефективність діяльності фармацевтичних компаній, посилювати їх конкурентоспроможність на вітчизняному і світовому ринках; знижувати витрати на підбір кадрів, ефективно здійснювати кадрове діловодство і проводити професійне навчання працівників на виробництві, забезпечувати мотивацію персоналу, сприяти вирішенню конфліктних ситуацій у сфері соціально-трудових відносин; ефективно оновлювати знання, уміння і практичні навички менеджерів із соціальної відповідальності, підвищувати рівень їхньої кваліфікації; 2) найманим працівникам та їх об'єднанням: визначати уміння і знання, необхідні для менеджерів із соціальної відповідальності; більш адекватно оцінювати потреби роботодавців щодо професійної підготовки менеджерів із соціальної відповідальності у закладах вищої освіти; здійснювати планування трудової кар'єри і професійно-кваліфікаційного просування працівників служби соціальної відповідальності в фармацевтичних компаніях; підвищувати

мобільність менеджерів із соціальної відповідальності в фармацевтичних компаніях. Професійні стандарти можна застосовувати для: визначення вимог до кваліфікаційних і спеціальних знань працівників, їхніх завдань, обов'язків та спеціалізації; створення умов для професійного розвитку працівників і підвищення якості їхньої праці; нормування праці; визначення посадових (робочих) завдань та обов'язків працівників, планування їхнього професійного зростання, розроблення посадових (робочих) інструкцій (за потреби); організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, у т. ч. шляхом неформального навчання й підтвердження результатів неформального навчання; впливу на формування вимог до продуктивності праці та виробництва продукції (надання послуг); підбору, укомплектування штату працівників; обґрунтування рішень, що ухвалюються за результатами атестації, сертифікації працівників; тарифікації, категоріювання посад і професій; розроблення стандартів підприємства; формування систем мотивації та стимулювання персоналу.

Основна мета професійної діяльності менеджера (управителя) із соціальної та корпоративної відповідальності – управління соціально відповідальною діяльністю фармацевтичних компаній для підвищення їх конкурентоспроможності.

Назва виду економічної діяльності – виробництво основних фармацевтичних продуктів, виробництво фармацевтичних препаратів і матеріалів, оптова торгівля фармацевтичними товарами, роздрібна торгівля фармацевтичними товарами в спеціалізованих магазинах. Назва виду професійної діяльності – 1496 Менеджер (управитель) із соціальної та корпоративної відповідальності. Назви типових посад: менеджер (управитель) із соціальної та корпоративної відповідальності, менеджер із соціальної та корпоративної відповідальності, менеджер із соціальної відповідальності, менеджер із корпоративної соціальної відповідальності. Місце професії в організаційно-виробничій структурі підприємства – менеджер (управитель) із соціальної та корпоративної відповідальності здійснює управлінську діяльність;

підпорядкування керівнику структурного підрозділу (керівнику відділу (сектору) соціальної відповідальності) або керівнику підприємства або його заступнику із збереженням високого рівня автономії. Умови допуску до роботи за професією – посади менеджерів (управителів) із соціальної та корпоративної відповідальності можуть обіймати особи, які мають повну вищу освіту напряму підготовки «Менеджмент» (магістр, спеціаліст) без вимог до стажу роботи; або повна вища освіта (спеціаліст, магістр), стаж роботи – не менше 2 років та післядипломна освіта за напрямом «Менеджмент». Статутом підприємства можуть встановлюватися відповідно до законодавства додаткові вимоги до осіб, які можуть обіймати ці посади. Призначення на посади відбувається за результатами конкурсного відбору, порядок затверджує підприємство. Первинна профпідготовка (назва кваліфікації) – магістр або спеціаліст. Підвищення кваліфікації з присвоєнням нового рівня освіти (назва кваліфікації) – здобуття наукового ступеня доктора філософії, доктора мистецтва (для осіб з освітнім ступенем магістра (спеціаліста)); здобуття наукового ступеня доктора наук (для осіб з науковим ступенем доктора філософії). Підвищення кваліфікації без присвоєння нового рівня освіти (назва кваліфікації) – менеджери (управителі) зобов'язані постійно підвищувати свою кваліфікацію. Обсяг підвищення кваліфікації менеджерів (управителів) із соціальної та корпоративної відповідальності протягом п'яти років не меншим ніж шість кредитів ЄКТС. Форми підвищення кваліфікації мають бути направлені на розвиток професійних компетентностей.

Загальні компетентності: здатність проведення досліджень на відповідному рівні; здатність до спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності); навички використання інформаційних та комунікаційних технологій; здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети; здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів); здатність генерувати нові ідеї (креативність); здатність до абстрактного мислення,

аналізу та синтезу. Перелік трудових функцій (професійних компетентностей за трудовою дією або групою трудових дій, що входять до них) наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Перелік трудових функцій менеджера (управителя) із соціальної та корпоративної відповідальності

№	Трудові функції	Професійні компетентності
А	Приймання участі у розробці та постійному вдосконаленні Системи управління якістю підприємства (СУЯ) у частині тих її процесів, процедур і документації, що пов'язані з питаннями корпоративної соціальної відповідальності	Здатність обирати та використовувати концепції, методи та інструментарій менеджменту, в тому числі у відповідності до визначених цілей та міжнародних стандартів.
Б	Управління процесами і підпроцесами СУЯ, що пов'язані з окремими питаннями корпоративної соціальної відповідальності	
В	Розробка, удосконалення та реалізація політики (стратегії) підприємства у сфері соціальної корпоративної відповідальності	Здатність управляти соціальними інвестиціями, оцінювати їх ефективність та застосовувати знання основ бюджетування.
		Здатність управляти ініціативними соціальними проектами та програмами і залучати підприємство до участі у регіональних та національних соцпроектах.
Г	Розробка пропозицій щодо підвищення конкурентоспроможності компанії у співпраці з іншими структурними підрозділами підприємства	Здатність встановлювати цінності, бачення, місію, цілі та критерії, за якими організація визначає подальші напрями розвитку, розробляти і реалізовувати відповідні стратегії та плани.
Д	У встановленому порядку підвищує свою професійну кваліфікацію	Здатність до саморозвитку, навчання впродовж життя та ефективного самоменеджменту.
Е	Розробка та виконання програм з різних напрямків корпоративної соціальної відповідальності компанії	Здатність до ефективного використання та розвитку ресурсів організації.
Є	Формує систему соціального планування та планування програм соціальної відповідальності	Здатність розробляти проекти, управляти ними, виявляти ініціативу та підприємливість.

Ж	<p>Формування системи внутрішніх комунікацій між усіма підрозділами компанії; здійснення обміну досвідом підприємства у сфері соціальної корпоративної відповідальності з іншими підприємствами, а також з різними консалтинговими, громадськими та урядовими організаціями у сфері соціальної корпоративної відповідальності; координація різних заходів підприємства у сфері соціальної корпоративної відповідальності, які безпосередньо здійснюються іншими спеціалізованими структурними підрозділами або працівниками підприємства</p>	<p>Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління.</p>
З	<p>Надає методичну підтримку у сфері соціальної відповідальності співробітникам підприємства</p>	<p>Здатність формувати лідерські якості та демонструвати їх в процесі управління людьми.</p>
И	<p>Консультавання працівників підприємства з різних питань соціальної корпоративної відповідальності, роз'яснення основних понять, термінології, підходів тощо у цій сфері</p>	<p>Здатність проводити науково-дослідницьку та науково-педагогічну діяльність, здатність навчати персонал, консультувати, викладати дисципліни економіко-управлінського спрямування.</p>
К	<p>Здійснює керівництво підпорядкованими працівниками</p>	<p>Здатність використовувати психологічні технології роботи з персоналом.</p> <p>Здатність управляти комунікаціями та конфліктами, а також застосовувати навички нетворкінгу, тайм-менеджменту, тимбілдингу, мотиваційного менеджменту та управління персоналом для формування ефективної корпоративної культури.</p>
Л	<p>Оцінює соціально відповідальну діяльність компанії</p>	<p>Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, приймати ефективні управлінські рішення та забезпечувати їх реалізацію.</p> <p>Здатність застосовувати знання технологій рейтингування для</p>

		підвищення соціально відповідального статусу компанії.
М	Проводить аналіз результатів своєї діяльності	Здатність до управління організацією та її розвитком.
Н	Контроль за виконанням вимог чинного законодавства та внутрішніх нормативних документів підприємства під час вирішення різних питань у сфері соціальної корпоративної відповідальності	Здатність використовувати знання нормативно-правової бази України та інших країн світу в сфері соціально відповідальної діяльності підприємств та використовувати знання міжнародних стандартів, які регламентують корпоративну соціальну відповідальність.
П	Визначення обов'язковості, можливості та доцільності застосування на підприємстві різних правових і методичних документів (стандартів) із корпоративної соціальної відповідальності	
Р	Ідентифікація основних стейкхолдерів підприємства, організація, координація взаємодії з ними з питань соціальної корпоративної відповідальності; розробка рекомендацій щодо встановлення та покращення взаємозв'язків між підприємством, стейкхолдерами та суспільством з врахуванням основних питань соціальної корпоративної відповідальності та сфер впливу підприємства; підвищення рівня довіри до діяльності підприємства з боку різних стейкхолдерів підприємства, надання їм необхідної інформації з питань соціальної корпоративної відповідальності	Здатність формувати ефективну систему партнерських відносин зі стейкхолдерами, виявляти напрямки взаємовигідного співробітництва, координувати діяльність підприємства зі стейкхолдерами на засадах партнерської взаємодії.
Т	Дотримується правил і норм охорони праці, пожежної безпеки, охорони навколишнього середовища, а також контролює їх дотримання підпорядкованими працівниками	Здатність використовувати знання екологічного менеджменту.
У	Визначення ключових чинників та умов, які впливають на діяльність підприємства у сфері соціальної корпоративної відповідальності	Здатність використовувати інструменти та технології інноваційного менеджменту для забезпечення ефективності соціально відповідальної діяльності.

Ф	Розробка системи управління нефінансовими ризиками, пов'язаними з діяльністю підприємства	Здатність формувати та управляти стратегією соціально-економічного розвитку підприємства, прогнозувати тенденції соціально-економічного розвитку підприємства з урахуванням підходів ризик-менеджменту.
Х	Розробляє заходи щодо підтримки та оновлення сайту компанії	Здатність застосовувати технології івент-менеджменту та організовувати PR-заходи для підвищення репутації підприємства як соціально відповідальної компанії.
Ц	Аналізує ринок, в тому числі ринок праці	Здатність використовувати сучасні інформаційні технології та економіко-математичні методи і моделі для системного дослідження й управління соціально-економічними процесами на підприємстві.
		Здатність застосовувати технології бренд-менеджменту для забезпечення конкурентоспроможності підприємств.
Ш	Розробка та впровадження системи моніторингу ефективності діяльності підприємства в сфері соціальної відповідальності	Здатність проводити соціальний моніторинг та соціальний аудит на підприємстві.
Щ	Збір і аналіз різної інформації щодо діяльності підприємства у сфері соціальної корпоративної відповідальності, підготовка за результатами цієї роботи відповідної звітності, рекомендаційних матеріалів, доповідей тощо; ведення всієї встановленої документації на підприємстві щодо його діяльності у сфері соціальної корпоративної відповідальності; складання та оприлюднення соціальних звітів компанії	Здатність скласти та оприлюднювати соціальну звітність для підвищення ділового іміджу підприємства.
Ю	Інтеграція та гармонізація діяльності підприємства у сфері соціальної корпоративної відповідальності з іншими видами діяльності підприємства	Здатність застосовувати знання ділового етикету та підтримувати корпоративний етичний кодекс.

Висновки. Отже, для фармацевтичних компаній використання професійного стандарту менеджера (управителя) із соціальної та корпоративної відповідальності є важливим інструментом управління соціально відповідальною діяльністю компанії, тому що професійний стандарт має за мету також деталізацію кожної фахової компетентності по конкретним знанням та умінням, які забезпечують її реалізацію. Підвищення якості підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності «Менеджмент» освітньо-професійної програми «Управління соціальною відповідальністю» передбачає зміщення акцентів з самого процесу підготовки та термінів викладання з окремих навчальних предметів на результати навчання, формування у майбутніх випускників закладів вищої освіти тих компетентностей, що будуть необхідні їм для ефективної діяльності на своєму робочому місці. У зв'язку з цим має розроблятися професійний стандарт. Однак розробка професійних стандартів поки здійснюється переважно у сфері професійно-технічної освіти. В Україні відсутній достатній досвід розробки подібних нормативних документів у сфері вищої освіти, тому необхідно ґрунтовніше з'ясувати методологічні проблеми стосовно розробки професійних стандартів у цій сфері.

CHEMICAL SCIENCES

УДК 544

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОДНО-ЕЛЕКТРОННИХ ПОТЕНЦІАЛІВ ВІДНОВЛЕННЯ НІТРОАРОМАТИЧНИХ СПОЛУК

Святенко Анастасія Сергіївна

студент

Харківський національний університет

імені В.Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Святенко Людмила Костянтинівна

к.х.н., доцент

Донецький національний медичний університет

м. Кропивницький, Україна

Вступ. Окисно-відновні реакції нітроароматичних сполук поширені в природі і використовуються в різних галузях промисловості та органічних синтезах. Для прогнозування реакційної здатності цих сполук необхідні знання таких основних характеристик, як потенціал відновлення та окислення. Однак експериментальні вимірювання часто важкі через складність хімічних рівноваг або через труднощі синтезу молекул з бажаними окисно-відновними властивостями. Тому точне прогнозування теоретичних окисно-відновних потенціалів є важливим для розуміння природи реакцій переносу електронів та для оптимізації умов електрохімічної реакції.

Мета роботи. Основною метою цього дослідження є створення обчислювального протоколу, заснованого на застосуванні наближення теорії функціонала густини (DFT), яке точно розраховує потенціали відновлення нітроароматичних сполук і здатне передбачити окисно-відновні властивості сполук, для яких експериментально виміряні потенціали відновлення недоступні.

Матеріали і методи. Для цього дослідження було обрано 8 нітроароматичних сполук з наявними експериментальними потенціалами відновлення (рис. 1). Стандартний потенціал відновлення (E_{red}^0) розраховували згідно із законом Фарадея:

$$E_{red}^0 = -\frac{\Delta G_{red,sol}^0}{nF} + E_H$$

де n – кількість перенесених електронів, F – стала Фарадея (заряд на моль електронів). Абсолютний потенціал нормального водневого електрода (NHE), використаного як електрод порівняння, E_H прийнято як $-4,36$ eV для водних розчинів. Вільну енергію відновлення ($\Delta G_{red,sol}^0$) розраховували як різницю між вільними енергіями аніон-радикала відновленої форми ($\Delta G_{sol}^0(R^{\cdot-})$) та нейтральної окисленої форми ($\Delta G_{sol}^0(O)$) у розчині.

$$\Delta G_{red,sol}^0 = \Delta G_{sol}^0(R^{\cdot-}) - \Delta G_{sol}^0(O)$$

Всі розрахунки були проведені за допомогою програмного пакета Gaussian 09. Геометрія нейтральних та радикальних видів була оптимізована на рівні Bhandhlyp/tzvp. Ефекти розчинника оцінювались за допомогою одноточкових обчислень із використанням ряду моделей сольватації PCM та SMD та різних атомних радіусів, позначених у Gaussian09 як радіуси UFF, UA0, UAHF, UAKS, Pauling і Bondi. Були вивчені всі можливі комбінації. Для моделей сольватації було обрано позначення (A1/A2), де A1 стосується моделі сольватації, що застосовується для нейтральних молекул, а A2 відноситься до моделі, обраної для обчислення вільної енергії Гіббса радикальних форм. Вільна енергія Гіббса була розрахована за температури 298 K.

Результати і обговорення. Для досліджуваних сполук **1-8** застосовували теоретичний рівень Bhandhlyp/tzvp у поєднанні з різними моделями сольватації. Розрахункові потенціали відновлення нітроароматичних сполук порівнювали з експериментальними даними. Статистичний аналіз (RMSE – середньоквадратична похибка, MAE – середня абсолютна похибка) наведено у табл.1.

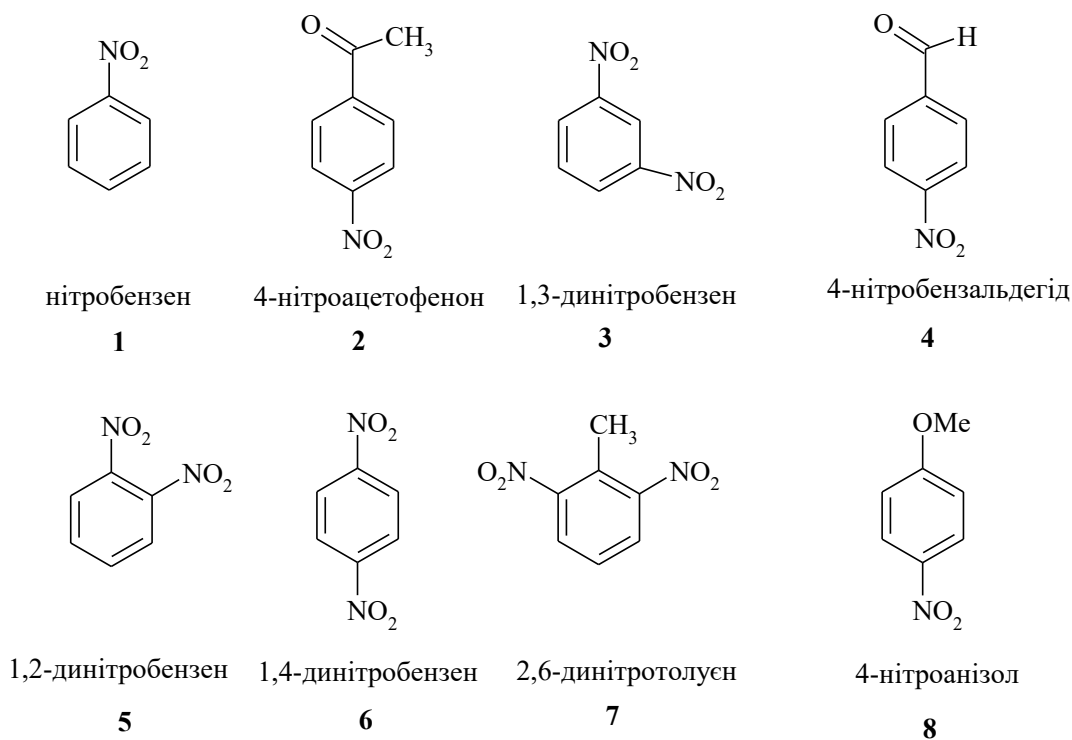

Рис. 1. Нумерація нітроароматичних сполук з наявними потенціалами відновлення

Одержані результати дослідження показали, що підвищену точність оцінки сольватації можна одержати, використовуючи два різні набори радіусів (або навіть різні моделі з різними радіусами) для нейтральних та аніонно-радикальних видів (табл. 1). Найкращі результати для розрахунку потенціалів відновлення були одержані за допомогою моделей сольватації PCM(UFF), PCM(UA0), SMD(UAKS), SMD(Pauling) для нейтральних молекул і PCM(UAHF), PCM(UAKS), PCM(Pauling), PCM(Bondi) для аніон-радикалів (табл. 1). На основі аналізу RMSE можна зробити висновок, що найбільш точними моделями сольватації для цих розрахунків було встановлено SMD(Pauling)/PCM(UAHF), SMD(UA0)/SMD(UAHF), PCM(UFF)/PCM(UAHF), PCM(UA0)/PCM(UAKS), PCM(UA0)/PCM(Pauling). Розраховані потенціали відновлення з використанням вищезазначених комбінацій наведені в табл. 2. Відповідна розрахована похибка RMSE становить 0,08-0,09 при MAE 0,05-0,08 В.

Таблиця 1

Середньоквадратична похибка (RMSE), розрахованих у наближенні
 $B_{\text{handhlyp/tzvpr}}$ потенціалів відновлення E_{red}^0 нітросполук 1-8 від
 експериментальних даних

Сольват на модель для нейтрал ьної молекул и	Сольватна модель для аніон-радикала											
	PCM (UFF)	PC M (U A0)	PCM (UA HF)	PCM (UA KS)	PCM (Paul ing)	PC M (Bo ndi)	S M D (U FF)	S M D (U A0)	SM D (UA HF)	SM D (UA KS)	SM D (Paul ing)	SM D (Bo ndi)
PCM (UFF)	0,43	0,4 3	0,09	0,10	0,10	0,13	0,2 8	0,7 5	0,39	0,28	0,31	0,44
PCM (UA0)	0,45	0,4 4	0,10	0,09	0,09	0,15	0,3 0	0,7 6	0,41	0,30	0,33	0,45
PCM (UAHF)	0,65	0,6 5	0,30	0,20	0,21	0,33	0,5 1	0,9 7	0,62	0,51	0,54	0,66
PCM (UAKS)	0,70	0,6 9	0,34	0,23	0,24	0,36	0,5 5	1,0 2	0,66	0,55	0,58	0,71
PCM (Pauling)	0,77	0,7 7	0,41	0,30	0,31	0,42	0,6 3	1,0 9	0,74	0,63	0,65	0,79
PCM (Bondi)	0,61	0,6 1	0,25	0,16	0,16	0,28	0,4 6	0,9 3	0,57	0,46	0,49	0,62
SMD (UFF)	0,34	0,3 4	0,11	0,19	0,19	0,12	0,1 8	0,6 5	0,29	0,19	0,21	0,34
SMD (UA0)	0,16	0,1 6	0,33	0,44	0,43	0,27	0,1 2	0,3 9	0,08	0,12	0,11	0,11
SMD (UAHF)	0,35	0,3 4	0,12	0,19	0,20	0,12	0,1 8	0,6 5	0,29	0,19	0,21	0,34
SMD (UAKS)	0,39	0,3 9	0,10	0,15	0,15	0,13	0,2 3	0,7 0	0,34	0,23	0,27	0,39
SMD (Pauling)	0,41	0,4 0	0,08	0,11	0,10	0,11	0,2 5	0,7 2	0,37	0,26	0,28	0,41
SMD (Bondi)	0,28	0,2 8	0,14	0,23	0,23	0,11	0,1 2	0,5 9	0,23	0,13	0,15	0,26

Таблиця 2

Величини потенціалів відновлення E_{red}^0 нітросполук 1-8 (у В), розрахованих у наближенні Bhandhlyp/tzvp і найкращих сольватних моделей, експериментальні дані і дані статистичного аналізу

Номер сполуки	E_{red}^0					
	Розр.					Експ.
	SMD(Pauling)/PCM(UAHF)/Bhandhlyp/tzvp	SMD(UA0)/SMD(UAHF)/Bhandhlyp/tzvp	PCM(UFF)/PCM(UAHF)/Bhandhlyp/tzvp	PCM(UA0)/PCM(UAKS)/Bhandhlyp/tzvp	PCM(UA0)/PCM(Pauling)/Bhandhlyp/tzvp	
1	-0,511	-0,623	-0,589	-0,558	-0,594	-0,485
2	-0,415	-0,334	-0,392	-0,280	-0,272	-0,355
3	-0,410	-0,413	-0,421	-0,320	-0,302	-0,348
4	-0,361	-0,330	-0,370	-0,326	-0,351	-0,325
5	-0,295	-0,275	-0,345	-0,266	-0,261	-0,287
6	-0,111	-0,105	-0,123	-0,039	-0,039	-0,257
7	-0,570	-0,532	-0,563	-0,431	-0,410	-0,440
8	-0,616	-0,624	-0,686	-0,571	-0,610	-0,580
RMS E	0,08	0,08	0,09	0,09	0,09	
MAE	0,06	0,07	0,08	0,05	0,07	

Висновки. Ми визначили обчислювальні протоколи, які дають прогнози потенціалів відновлення для нітросполук у водному розчині з достатньою точністю. Різні моделі були одержані незалежними варіаціями радіусів порожнин PCM та SMD для нейтральних форм та аніон-радикалів. Вони також виявляють обмеження сучасних моделей континууму і підкреслюють велику потребу в нових вдосконалених наближеннях, що не мають цих недоліків. Наше дослідження пропонує розрахункові схеми для одержання надійних значень потенціалів відновлення нітросполук, для яких відсутні експериментальні дані.

TECHNICAL SCIENCES

RANDOM-ACCESS MEMORY ALLOCATION IN GAME DEVELOPMENT

Horiushko Stanislav Dmytrovych

Student

Kharkiv National University

of Radio Electronics

Kharkiv, Ukraine

Introductions. As videogames spread among people of different ages all over the world, more and more people decide to connect their lives with this industry. Videogames are one of the most popular kinds of software, and like any software, they have to be written on a programming language to work correctly. As the resources on modern mass production desktops, game consoles and other platforms are limited, coders have to find ways to make the game behave as it is desired by the game-designers in such conditions. They often use some tricks, unseen to the users, but also mostly tend to use standard data allocation techniques.

Aim. Study the most common data allocation problems happening in game development.

Materials and methods. The methodology of this work includes searching, analyzing and comparison of scientific information on Random-Access Memory (RAM) and game-development experience of optimizing the RAM allocation.

Results and discussion. The most prominent programming language used in game development is C++. Unlike Java or C#, C++ does not have a built-in Garbage Collector and requires the programmer to allocate and free the RAM manually. This should not be considered a big drawback, as default memory allocation and Garbage Collection can cause severe performance drops while executing some kinds of tasks like AI pathfinding, vision, animation. So, when programming game mechanics and

creating locations game-developers should keep in mind all the limitations listed below [1].

Amount of RAM. The amount of RAM that can be used by a program is limited by the installed hardware. One of the most common game consoles, PlayStation 4, has 8 GB of RAM, 3.5 GB of which is reserved by the operating system, which leaves the game only 4.5 GB. The most obvious technique of solving the problem is freeing unnecessary or unused memory. For example, PlayStation 4 game “Horizon: Zero Dawn” by Guerilla Games de-renders all the objects and terrain beyond the player’s field of view, which allows it to have more detailed textures on the screen [1] (Fig. 1).

Figure 1 – De-Rendering unseen objects in “Horizon: Zero Dawn”

Memory fragmentation. When the program dynamically allocates many different-sized pieces of memory, it splits the address space in a lot of parts, so it becomes more and more problematic to allocate a solid block of needed size for the new allocation. For example, the system can have 200 MB of free RAM, but it is split in 10 pieces 20 MB each, so the allocator wouldn’t be able to find a place to store a 100 MB image. This can be solved if the program allocates all the memory it will need at the start of the application, but it’s a very difficult task, which requires a lot of skills in memory management.

CPU cache. Read/write operations of the CPU cache are relatively slow, which holds back the speed at which RAM can be used. The most effective method to deal

with this limitation is allocating memory for similar objects “in a row”, so it’ll be easier to predict which data can be required next. Despite the visual simplicity of this method, it can sometimes boost the performance of the program by several times.

Multi-threading. If the developers decide to create their own game engine one of the main problems will be managing safe access of several threads to the shared data. If done wrong, this can result in data corruption. The only way to deal with it is to have skills in multi-threading when working in this area. **Memory leaks.** If the resource is not correctly closed or the memory is not freed after using it will result in stacking useless data in RAM, which will eventually cause the “out of memory” error, which can be a very unsatisfying experience, as it can shutdown the whole operating system. The solution of this problem is simple and hard at the same time – keeping in mind the correct way of data management while programming the application.

Conclusions. Random-Access Memory is one of the most serious limitations in game development, so the skills in its management are essential in working on big projects. Using proper memory allocation techniques can cause a considerable increase in application performance, which is very important in videogame development.

REFERENCE

1. <https://habr.com/ru/post/473294/> (2019)
2. Jason Schreier - Horizon Zero Dawn Uses All Sorts Of Clever Tricks To Look So Good (2017). URL: <https://kotaku.com/horizon-zero-dawn-uses-all-sorts-of-clever-tricks-to-lo-1794385026>
3. Jim Thacker - Discover Uncharted 4's Environment Art Workflow (2016). URL: <https://www.gnomon.edu/blog/discover-naughty-dog-s-environment-art-workflow-for-uncharted-4>
4. Unity at GDC - ECS for Small Things (2018). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EWVU6cFdmr0>

PROBABILITY THEORY IN GAME DEVELOPMENT

Kidanov Artem Alexandrovich

student

Kharkiv National University of Radio Electronics

Kharkiv, Ukraine

Introductions. Probability theory is a branch of mathematics that used in many areas of life. It concerned with the analysis of random phenomena. It is applied in life, where the life in risk management and in trade on financial markets It is mostly important for citizens to understand how probability assessments are made, and how they contribute to decisions. The word probability has several meanings in ordinary conversation. Two of these are particularly important for the development and applications of the mathematical theory of probability. One is the interpretation of probabilities as relative frequencies, for which simple games involving coins, cards, dice, and roulette wheels provide examples. The distinctive feature of games of chance is that the outcome of a given trial cannot be predicted with certainty, although the collective results of a large number of trials display some regularity.

But the sphere, I want to talk about is the game development. In this area, the use of the theory of probability is found almost everywhere and accompanies developers throughout all stages. In that article I want to determine what probability theory laws used the most while game development.

Aim. The purpose of this article is to find the laws and theorems of classic probability theory that are most often used by developers when developing games and give examples of their use.

Methods and materials. I will use the basic concepts of probability theory and show them by different examples from different type of games: from big computer RPG to simple card or table game or gambling. In my theses I will use different internet resources.

Results and discussion. Probability theory is essential to game design. We all have a rough grasp of it, but many new designers lack the tools to formally analyze

even the simplest systems in their games. Probability theory was invented by gamers. People wanted to understand the odds in games of chance. Pioneers included Gerolamo Cardano in the sixteenth century, and Pierre de Fermat and Blaise Pascal in the seventeenth century. This whole branch of mathematics grew up around gaming.

Let`s begin from basic tool of probability that game designers use to develop their games. It`s the common chance of something happening. For example, what a chance to get a super sword from the drop box in video RPG if there are 9 other swords in the box? It`s 1/10 or 10 % chance. To determine this, we just need to have the count of all swords or other things in the box and the count of swords for what we need to determine the probability. Then we can divide these counts and get the probability of chance. For example, if we had 3 super swords in the box of 20 items then we can compute this by formula:

$$P(ss) = \frac{C(ss)}{C(i)}$$

In this formula P(ss) – probability to get super sword, C(ss) – count of super swords in the box and C(i) – count of items in the box. And the chance will be: $3/20 = 0,15$ or 15 % to get super sword.

Let`s expand on the previous example a little. Now we need to compute what chance to get 1 super sword and 1 super shield from the box of 20 items, contains 3 super swords and 5 super shields. For that example, we need to compute the probability of taking one of 3 swords from 20 items and 1 of 5 shields from 19 items (because 1 item – super sword – we had already taken). Then we compute these two probabilities by the previous way and multiply them, because it happening in one time. And we will have the chance of 0,04 or 4 % that from this box we will take 2 items and get 1 super sword and 1 super shield.

Now, lets talk about equiprobable events. Probabilities are easier to figure when all possible results happen with the same frequency. For example, heads and tails are both 50%; each number on a d6 is equally likely at 1/6. But some events aren`t that simple; on 2d6 (2 dices by 1,2,3,4,5,6 points on each side), the odds of rolling a total of 2 are much lower than the odds of rolling a 7. That`s because there

are many more ways to roll a 7 than to roll a 2. To get a better picture of the odds, it's sometimes helpful to break results down into larger lists of equiprobable results. For example, let's analyze the table game Settlers of Catan (because game developers take their ideas not only from computer games). In this game we have a robber that will move if on 2d6 we will have 7. So let's answer the question of how often does the robber moves? In Settlers of Catan plays 4 players and in the beginning of each player's turn they roll a 2d6 to determine which fields will provide the resources. And if they roll 7 they can move robber and attack others. There are 36 possible rolls on 2d6: 6 options for each die, for a total of 36 possible rolls. Of these rolls, six add up to 7. They are (1,6), (2,5), (3,4), (4,3), (5,2), and (6,1). So the chance of rolling a total of 7 on 2d6 is $6/36$, or $1/6$. This means the robber will move, on average, once every six turns.

We already mention the random events that affects the other random event in second example of super sword and super shield. But let's look on another example. If you draw two cards from a poker deck, what are the odds of the second card being an Ace? In this case, the odds of the first card being an Ace are simple, at $1/52$. However, the odds for the second card depend on the result of the first. If your first card is an Ace, the odds of the second card being an Ace are $3/51$. Only three Aces remain in a deck of 51 cards. If your first card is not an Ace, the odds of the second card being an Ace are higher, at $4/51$.

To find the odds of drawing at least one Ace in the first two cards, we can look at both paths and determine the odds of each one succeeding, then add those probabilities together for a final answer. In Path 1, where the first card is an Ace, we don't care about the second card, because we have already succeeded. This result accounts for $4/52$ of the games, or about 7.7%.

In Path 2, the first card is not an Ace, so we only win if the second card is an Ace. The odds of the first card NOT being an Ace (this is how we get into this path) are $48/52$ or about 92.3%. From this point, the odds of drawing an Ace are $4/51$, or about 7.8%.

To find the odds of succeeding on both steps of this path (remember, success on the first step of path 2 is defined as NOT drawing an Ace) we multiply the two probabilities together. This gives a result of $92.3\% \times 7.8\%$, or about 7.2% .

Because path 1 and path 2 are mutually exclusive (they begin with the mutually exclusive steps “draw an Ace” and “draw not an Ace”) we can add those probabilities together for the final result: $7.2\% + 7.7\%$ is about 14.9% .

And the last one way of using of probability theory in game development I want to mention an expected value. It can be somewhat counterintuitive, since it's based on average results and might not represent a possible result. It reflects the average performance of an experiment over an arbitrarily large number of trials.

Imagine a game where one player gets 7 points each turn, and the other rolls 2d6. Which side would you rather take? They both have the same expected value, but which is better? This is often a matter of personal taste (or it depends on the other game mechanics), and many similar examples of this type of decision exist in real games. It often is wise to give players options between such low- and high-volatility paths. Depending on other game mechanics, it might be more fair to give the players a running value of 6 points, 8 points, or something even farther from 7.

For example, if we play a game where you roll a d6 and receive \$1 for each pip you roll, each instance of that game would an expected value of \$3.50. I'd be a fool to play that game with you, so instead I offer to play if you'll wager \$4 for each game. Now each game has, for you, an expected value of $-\$0.50$.

For a fair game, I could charge you \$7 to roll two dice. The expected value of 2d6 is 2×3.5 , or 7, so with a cost of \$7 and an expected value of 7, this game has a total expected value of zero for both of us.

Real casino games usually have a slight edge for the casino, often comparable to a \$0.50 profit on a \$4 bet. Here's an example showing how such an edge is defined.

Conclusions. In these theses I mention some concepts of probability theory that game developers often use while develop their games. While knowing these concepts you can compute your changes while playing some computer or table game.

And depending on that chances you can choose what mechanics and loot in the game will provide the most profit for your character. And the most valuable these concepts in gambling, when your win or lose is depends on how accurate will you bet. I mention some examples to provide the truthfulness of different ways of use probability theory in game development and gaming.

LITERATURE:

1. Uncertainty, Expected Value, and Fair Games. URL: https://saylordotorg.github.io/text_risk-management-for-enterprises-and-individuals/s07-02-uncertainty-expected-value-and.html
2. Probability theory. URL: <https://www.britannica.com/science/probability-theory>
3. Chance and Skill in Game Design. URL: <http://acagamic.com/game-design-course/chance-and-skill-in-game-design/>
4. PROBABILITY FOR GAME DESIGNERS. URL: <http://www.leagueofgamemakers.com/probability-for-game-designers/>

ОПТИМІЗАЦІЯ КОНСТРУКТИВНО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ ДЛЯ ПІДЙОМНОЇ БАЛКИ

Гасєвський Олег Анатолійович

к.т.н., доцент

Тимошенко Андрій Юрійович

Ласкучеров Олександр Олександрович

Студенти

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського»

м. Київ, Україна

Вступ. Підйомні балки застосовують для розподілу навантажень при переміщенні об'єктів за допомогою вантажо-підіймальних машин та механізмів. Критеріями оптимізації виступають масо габаритні показники виробу. Підйомні балки є потенційно небезпечними виробами для операторів, які обслуговують вантажо-підіймальні машини і механізми, тому при оптимізації слід забезпечити безпечні умови роботи операторів.

Мета роботи. Метою дослідження є мінімізація маси виробу при максимальній вантажопідйомності.

Матеріали та методи. В дослідженні використані методики розрахунків балок та таврових зварних з'єднань на міцність.

Результати та обговорення. Підйомна балка - це пристосування, підвішене до підйомника / крана або до вилок вилочного навантажувача, призначене для забезпечення декількох точок підйому та розподілу зусиль. Підйомна балка дозволяє користувачеві прикріплювати вантаж більше ніж в одній точці, забезпечуючи і контролюючи рух вантажу.

Оптимальна конструкція балки – двотавр, а мінімально необхідна кількість елементів – два кріпильних елемента вантажа і один зацеп для під'єднання до вантажо-підіймальних машин та механізмів. Мінімально необхідна кількість ребер жорсткості – по чотирьох з кожної сторони стінки

двотавру. По два ребра з кожної сторони стійки розміщується під зацепом. По одному ребру з кожної сторони стінки біля кожного зацепу. Оптимізовані конструктивні рішення наведені на рис. 1.

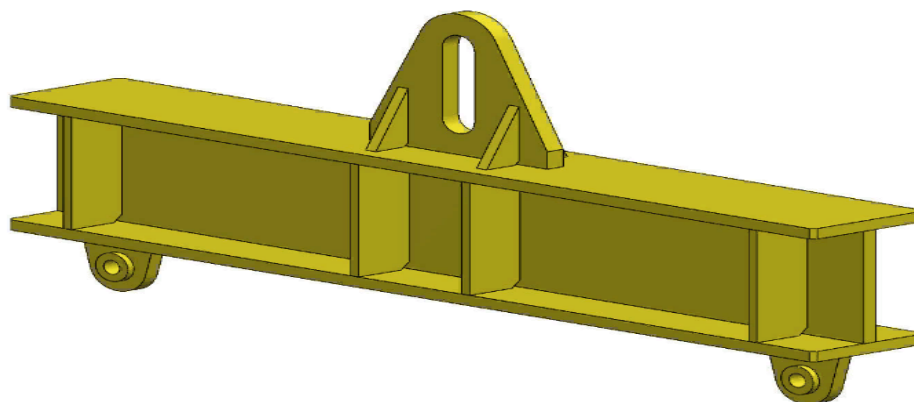

Рис. 1. Оптимальна конструкція підйомної балки

На рис. 2 наведені базові рішення для розроблення маршрутної технології складання та зварювання балки.

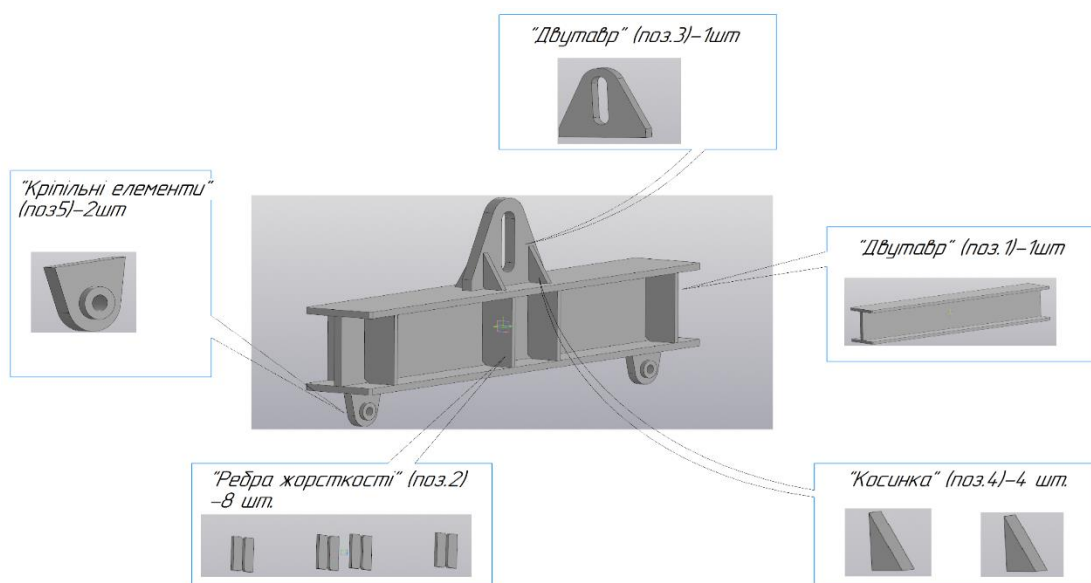

Рис. 2. Розкладання підйомної балки на вузли

За наведеними оптимізованими конструктивно-технологічними рішеннями розроблено комплект документації для виготовлення підйомної балки.

Висновки. Запропонована оптимальна компоновка підйомної балки та розроблено технологічний процес складання та зварювання.

ВИКОРИСТАННЯ БІЛИХ КОРЕНІВ У ВИГОТОВЛЕННІ КОНСЕРВІВ ІЗ МОЛОДОЇ КАРТОПЛІ

Головкіна Леся Іванівна

викладач

Уманський національний університет садівництва
м. Умань, Україна

Вступ. Раціон харчування сучасної людини характеризується недостатнім вмістом вітамінів, мінеральних речовин, харчових волокон, тощо. У зв'язку з повсякденними стресами, зниженням фізичної активності та погіршенням екологічного стану навколишнього середовища збільшилася кількість захворювань, пов'язаних з порушенням обміну речовин, тому розширення асортименту харчових продуктів повсякденного споживання, як засобу впливу на метаболізм організму людини, є актуальним. Одним із основних напрямів вирішення питання покращення здоров'я населення є пошук сировинних джерел, багатих на біологічно цінні компоненти, а також технологічних підходів, завдяки яким з'явилась можливість розробки продуктів з відповідними фізико-хімічними та пряно-смаковими властивостями [1-3].

Метою даної роботи є обґрунтування доцільності використання білих коренів у технології виготовлення консервів із молодої картоплі.

Матеріали та методи. Експериментальна частина виконувалась у лабораторіях кафедри технології харчових продуктів, кафедри агрохімії, біології Уманського національного університету садівництва, кафедри консервування Одеської національної академії харчових технологій.

Біохімічний аналіз рослинної сировини здійснювали В. П. Крищенком (1983), Єрмаковим та ін. (1985), З. М. Грицаєнко та ін. (2003) [7-10].

Результати та обговорення. Харчування людини є одним із найважливіших чинників, які впливають на її здоров'я, забезпечує нормальний розвиток організму, сприяє профілактиці захворювань, створює умови для адекватної адаптації людини до навколишнього природного середовища [1, 2].

Їжа для людини є джерелом енергії і матеріалом для побудови тканин організму. Біологічно активні речовини, що надходять разом з нею, регулюють процеси обміну. Крім того, вона сприяє формуванню імунної системи людини. Тому для виконання вище вказаних функцій, продукти харчування повинні містити необхідні поживні речовини: білки, жири, вуглеводи, клітковину, вітаміни, мінеральні речовини та ін. А тому, важливо розробляти рецептури консервів із додаванням сировини із високим рівнем біологічно-активних речовин.

За важливістю в харчуванні людини коренеплоди займають друге місце після зернових культур. До їхнього складу входить велика кількість необхідних організму людини корисних речовин, що дозволяє використовувати їх у здоровому харчуванні. Серед коренеплодів, як окрему групу, слід відмітити, білі корені. Це харчова сировина, що має високий харчовий і смаковий потенціал. Таку назву ці коренеплоди отримали через своє забарвлення, в основному біле або жовто-біле [4-6].

Пастернак як овочева рослина нині в Україні розповсюджений і використовується порівняно широко. Запорукою цього позитивного факту є визнана у колі науковців і практиків тенденція: за останнє десятиріччя українці прагнуть споживати не тільки достатню кількість традиційної їжі, а й приналежної до національних кухонь інших країн, з «новітніми» компонентами, а самі страви мають були корисними, вишуканими, з оригінальним смаком і ароматом. Цим, безперечно, модерним змінам щодо харчування сприяє досить інтенсивна інтеграція громадян України у світове співтовариство, а також значна насиченість інформаційного простору, зокрема ЗМІ, матеріалами на кулінарну тематику. Рослина належить до групи пряних овочевих рослин із високим вмістом сухих речовин. Ароматичність пастернаку надають ефірні олії, що містяться у листках, коренеплодах і насінні. До складу ефірної олії входить октилбутиловий спирт масляної кислоти, який обумовлює його своєрідний запах. У коренеплодах містяться мінеральні солі (особливо високий вміст калію), вітаміни: С, В₁, В₂, В₆, РР, каротин; цукри, крохмаль,

біологічно активні речовини, ферменти, білки, пектин, клітковина. У насінні виявлені фуурокумарини, флавоноїдні глікозиди і кумарини. За вмістом легкозасвоюваних вуглеводів пастернак займає одне з перших місць серед коренеплідних овочевих рослин.

Коренеплоди пастернаку використовуються в кулінарії і консервній промисловості, листки – у дерматології для приготування відварів, насіння – у фармакології. Коренеплоди мають приємний гострувато-солодкий смак і тонкий аромат, що нагадує змішаний букет овочів родини Селерові – моркви, петрушки, кмину, анісу, фенхелю. Широко визнані лікувально-дієтичні властивості пастернаку. Встановлено, що при його споживанні покращується травлення, зміцнюються стінки капілярних судин, спостерігаються болезаспокійлива і відхаркувальна дія. Рослина також має тонізуючі властивості. Цінність і продуктивність рослини значною мірою залежить від її хімічного складу. Рослинний організм містить комплекс речовин – від мінеральних до високомолекулярних органічних сполук. Речовини, які є в рослинах, належать до найрізноманітніших хімічних сполук, а саме – органічних і неорганічних. У процесі росту рослини синтезують не тільки органічні безазотисті сполуки (крохмаль, цукри, глікозиди та інші), але й азотовмісні речовини (алкалоїди, нуклеїнові кислоти, ферменти, вітаміни, гормони). Для синтезу таких речовин необхідні вода, кисень, вуглець, азот, мікро- та макро- елементи. Синтез біологічно активних сполук (БАС) у рослинах відбувається в умовах навколишнього середовища. Саме тому лікувальні властивості БАС, на які багаті рослини, за своєю природою близькі людському організму. Діючі речовини лікарських рослин за хімічною будовою нагадують фізіологічно активні сполуки організму людини або продукти його життєдіяльності – метаболіти [4-6].

Ароматичні рослини та їх окремі частини рідше, ніж синтетичні сполуки, спричиняють ускладнення, особливо алергічні реакції, порушення властивостей організму. Перш за все вони діють комплексно такими наявними в них біологічно активними сполуками, як: алкалоїди, глікозиди, флавоноїди,

сапоніни, мікроелементи, рослинні гормони, вітаміни та інші. Тому препарати рослинного походження можна призначати тривалий час різними шляхами введення. До більшості з рослинних препаратів організм людини адаптований, оскільки вони часто присутні в рослинній їжі [1-2,6].

Основними показниками якості рослинної сировини, які характеризують їх лікарський, харчовий, медоносний та технічний потенціал, є вміст сухої речовини, клітковини, протеїну, загальних цукрів, дубильних речовин, каротину, аскорбінової кислоти, жирів, золи, мікроелементів, а також ефірної олії. Знання біохімічного складу ароматичних рослин дає можливість встановити напрями використання рослинного матеріалу в різних галузях народного господарства. Кожна рослина складається з води та сухих речовин. Найважливіший компонент фітосировини – це суха речовина, склад і кількість якої визначає продуктивність та якість рослинної продукції. Суха речовина на 90–95 % складається з органічних сполук і на 5–10 % – з мінеральних солей (зольних елементів). У ній зосереджені поживні речовини, мінеральні сполуки й вітаміни. Вміст сухої речовини у фітосировині залежить від видових особливостей, умов зростання, фази вегетації та інших факторів.

Так, плоди пастернаку характеризуються вмістом сухої речовини на рівні 25-29 %. Вміст загальних цукрів та клітковини: 7,4-12 % та 1,2 – 3,6 % відповідно. Мінеральний склад білих коренів характеризується присутністю солей калію, натрію, фосфору, магнію, кальцію та заліза, що позитивно впливає на здоров'я людини. Калій та натрій, які в значній кількості містяться у коренеплодах, відповідають за нормальний водно-електролітний обмін, також калій допомагає контролювати артеріальний тиск та знижує ризик утворення каменів в нирках [1-3]. Відмінною рисою білих коренів є їх специфічний аромат, що зумовлюється вмістом в них значної кількості ефірних олій, терпенових вуглеводнів та їх киснепохідних, спиртів, альдегідів, кетонів та їх складних ефірів, фенолів та ін. [4-6].

Висновки. Аналіз інформаційних джерел дозволив зробити висновки про доцільність використання білих коренів у технології виготовлення овочевих

натуральних консервів. Готові консерви повинні мати приємні органолептичні властивості, необхідні фізико-хімічні та функціональні якості. Розширення асортименту овочевих консервів із використанням білих коренів дозволить наситити сучасний ринок продуктами здорового харчування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біленька І.Р., Лазаренко Н.А., Голінська Я.А. Розробка композицій для виробництва концентрованої продукції з використанням пастернаку // Прогресивні техніка та технології харчових виробництв ресторанного господарства і торгівлі: зб. наук. пр. 2015. Вип. 2 (22). С. 303-315
2. Єгоров Б. Стан харчування населення України / Б. Єгоров, М. Мардар // Товари і ринки, Київ: КНТУ, 2011. т. 1. С. 140-146.
3. Домарецький, В. Адекватне харчування / В. Домарецький, А. Куц, В. Ганчук // Харч. і перероб. пром-сть. 2007. № 7. С. 12-14
4. Мамчур, Ф. І. Овочі і фрукти в нашому харчуванні: руководство / Ф.І. Мамчур. Ужгород : Карпати, 1988. 197 с
5. Колтунов, В. А. Управління якістю овочевих коренеплодів: монографія / В. А. Колтунов. Київ, 2007. С. 31–33.
6. Голембовська Н.В. Характеристика пряно-ароматичних коренеплодів / Н.В. Голембовська, Т.К. Лебська//Наукові праці, Одеса: 2014 Вип. 46 – Том 2. С. 59-63.
7. Ермаков А. И., Арасимович В. В., Смирнова-Иконникова М. И. Методы биохимического исследования растений. Л.: Колос, 1985. 455 с.
8. Грицаєнко З. М., Грицаєнко А. О., Карпенко В. П. Методи біологічних та агрохімічних досліджень рослин і ґрунтів. К.: НІЧЛАВА, 2003. 320 с.
9. Плешков Б. П. Практикум по биохимии растений. М.: Колос, 1985. 256 с.
10. Крищенко В. П. Методы оценки качества растительной продукции. М.: Колос, 1983. 192 с.

МЕТОДИ І МОДЕЛІ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РЕСУРСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК АВІАЦІЙНИХ КОНСТРУКЦІЙ ПРИ НАЯВНОСТІ ЕКСПЛУАТАЦІЙНИХ ПОШКОДЖЕНЬ

Мітрахович Михайло Михайлович

д. т. н, професор

Расстригін Олександр Олексійович

д. т. н, професор

Комаров Володимир Олександрович

Заслужений винахідник України

Центральний науково-дослідний інститут

озброєння та військової техніки

Збройних Сил України

м. Київ, Україна

Вступ/Introduction. Накопичення досвіду експлуатації літаків дозволяє удосконалювати нормативні правила забезпечення безпечного використання конструкцій за умовами міцності при тривалій експлуатації літаків. У конструкціях сучасних літаків рекомендується забезпечувати одночасно принципи: safe-life (гарантований ресурс), fail-safe (стійкий до відмов) і damage tolerance (припустимого пошкодження)..

Не допускається експлуатація конструкцій з багатоочаговістю втомних пошкоджень. Для одночасного забезпечення відповідних характеристик живучості та економічної ефективності експлуатації літаків удосконалюються матеріали елементів конструкції та технології їх виробництва.

Відомо ряд методів розрахунку залишкової міцності конструкцій з використанням теорії лінійної механіки руйнування. У більшості методик розрахунку залишкової міцності підкріплених конструкцій не враховується стабільне зростання тріщини в обшивці при впливі на конструкцію статичного навантаження. Нехтування таким зростанням тріщин або пошкоджень призводить до зниження точності розрахунків. У ряді випадків неврахування стабільного зростання тріщини призводить до невизначеності в тому, що

елемент є критичним за умовами залишкової міцності - обшивка, лонжерон або стрингер.

Ціль роботи/Goal. З метою уточнення умов забезпечення принципу fail-safe розроблений метод розрахунку залишкової міцності підкріплених конструкцій з тріщиною під зруйнованим стрингером з використанням R-кривих матеріалу обшивки. Відповідно до принципу допустимого пошкодження (damage tolerance), сучасні методології прогнозування граничного стану авіаційних конструкцій та обґрунтування оптимальних строків їх контролю в експлуатації ґрунтуються на використанні аналітичних закономірностей росту втомних тріщин. Оцінка міцності конструкції проводиться за критеріями: Мізеса, Тріска, максимальних нормальних напружень, Мора-Кулона.

Згідно з критерієм Мізеса межа міцності конструкції визначається порівнянням розрахункового еквівалентного напруження з межею плинності. Коефіцієнт запасу міцності обчислюється, як відношення межі плинності або міцності до максимального еквівалентного напруження.

Матеріали і методи/Materials and methods. Відомо, що запас міцності визначає кількісну міру безпеки конструкції. Коефіцієнт запасу міцності (або довговічності) показує, у скільки разів слід збільшити навантаження (розмір пошкодження або кількість циклів), щоб настав граничний (неприпустимий) стан. При цьому всі інші параметри зберігаються незмінними. Граничний стан може визначатися різними критеріями. Для його визначення можливо використати межу плинності матеріалу конструкції σ_T , максимальні еквівалентні напруження в конструкції з використанням 4 теорії міцності за Мізесом - $\sigma_{екв.М}$. Коефіцієнт запасу міцності конструкції є відношення межі плинності матеріалу конструкції до максимального еквівалентного напруження в конструкції з використанням теорії міцності за Мізесом

$$k = \frac{\sigma_T}{\sigma_{екв.М}} \quad (1)$$

При появі в окремому місці конструкції (l_{II}) пошкодження умовного розміру (d_{II}) вимагає визначення чи є можливість подальшої експлуатації конструкції з пошкодженням. Якщо розмір пошкодження досягає критичного значення - $d_{крII}$, то відбувається руйнування конструкції.

При наявності пошкодження конструкції її запас міцності зменшується.

Запас міцності елементів конструкції ЛА визначається коефіцієнтом безпеки - m_B . Коефіцієнт безпеки є відношенням розрахункового навантаження - P^p до експлуатаційного - P^c :

$$m_B = \frac{P^p}{P^c} = 1,5 \dots 2,0 \quad (2)$$

Нормами міцності, що є частиною Авіаційних правил регламентується характер та значення навантажень, що повинні бути враховані при розрахунках елементів конструкції літака на міцність і для літакових конструкцій є 1,5...2.

У зв'язку з тим, що експлуатаційне навантаження не впливає на частоту власних коливань конструкції ЛА, постає завдання щодо визначення, на скільки необхідно мати запас за припустимою частотою власних коливань конструкції, щоб забезпечити відповідний коефіцієнт безпеки. Для визначення цього зв'язку був проведений модальний і конструкційний аналіз динамічно подібної моделі повномасштабного крила літака Ан-178.

Результати і обговорення/Results and discussion. Для оцінки впливу розміру і місця пошкодження динамічної моделі конструкції крила з урахуванням впливу об'єму палива, що закріплені консольно, на частоту власних коливань проведено процедуру їх модального аналізу.

Побудову твердотільної моделі конструкції крила без пошкоджень і з пошкодженнями, а також моделі палива було здійснено в програмному середовищі КОМПАС 3D у вигляді збірки конструкції крила і палива.

Об'єктом дослідження була модель конструкції крила без пошкоджень (рис. 1) і з пошкодженнями та паливом (рис. 2).

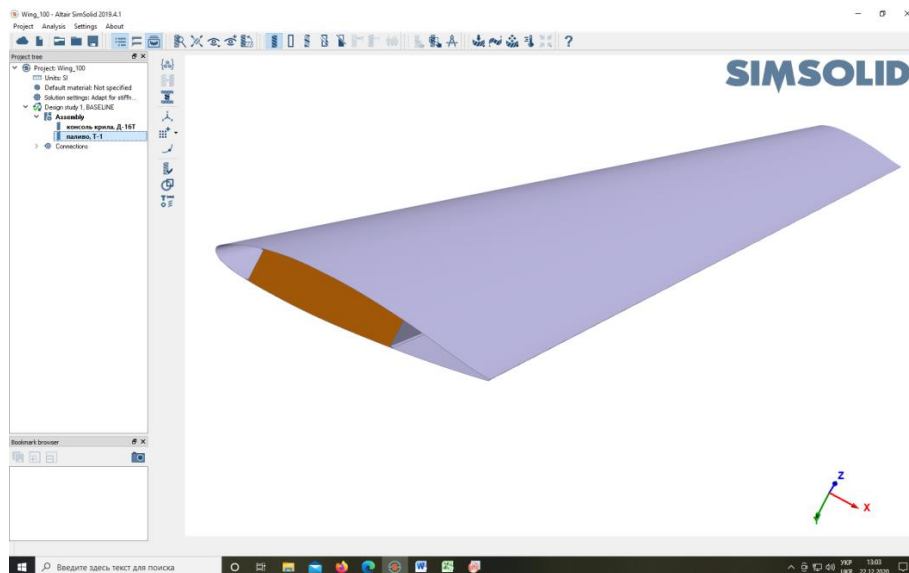

Рис. 1. Збірка конструкції моделі крила без пошкоджень і з паливом

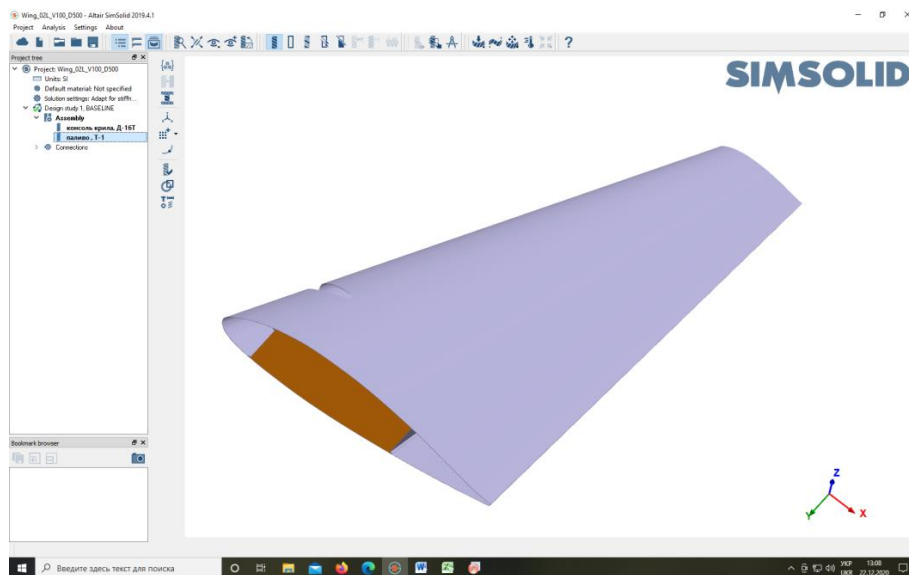

Рис. 2. Збірка конструкції моделі крила з пошкодженням і з паливом

Розмір пошкодження конструкції крила було визначено умовним діаметром пошкодження - d_{Π} і місцем пошкодження - l_{Π} .

Розрахунок частоти власних коливань конструкції з паливом (0%, 25%, 50%, 75% і 100%) без пошкоджень проводився в середовищі SimSolid в наступній послідовності:

1. Завантаження твiрдотiльної моделi крила без пошкоджень.
2. Визначення характеристик матерiалу моделi крила (сплав Д16Т) і палива (Т-1).
3. Консольне закрiплення моделi крила (з паливом).

4. Розрахунок частот власних коливань моделі конструкції крила з паливом.

5. Будова залежності частоти власних коливань моделі конструкції крила від об'єму заповнення паливного баку (рис. 3).

Залежність частоти власних коливань моделі конструкції крила від об'єму заповнення паливного баку можливо представити поліномом 3 ступеня:

$$f_1 = 3,4194 - 0,0169 \cdot V - 0,0011 \cdot V^2 + 1,7056 \cdot 10^{-6} \cdot V^3 . \quad (3)$$

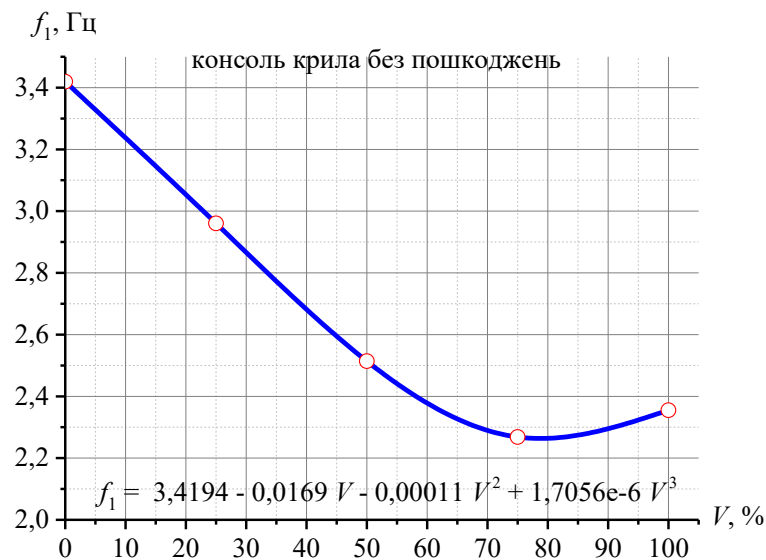

Рис. 3. Залежність частоти власних коливань моделі конструкції крила від об'єму заповнення паливного баку

Аналіз залежності частоти власних коливань моделі конструкції крила від об'єму заповнення паливного баку показує, що частота власних коливань при заповненні паливом баку зменшується понад на 31% і показує, що фактор об'єму палива є впливовим. За визначеним алгоритмом був здійснений розрахунок частоти власних коливань моделі конструкції крила з пошкодженнями.

Чисельний експеримент сплановано з використанням програмного середовища Statistica.

Обробка результатів чисельного експерименту дозволяє отримати залежність частоти власних коливань моделі конструкції крила з пошкодженнями від розміру та місця його пошкодження:

$$f_1 = 3,3705 + 0,196 \cdot l_{\Pi} + 0,0035 \cdot d_{\Pi}^2 - 0,0051 \cdot l_{\Pi} \cdot d_{\Pi} - 3,1268e-5 \cdot d_{\Pi}^2. \quad (4)$$

За результатами розрахунку будемо залежність частоти власних коливань моделі конструкції крила з пошкодженнями від розміру та місця його пошкодження (рис. 4.).

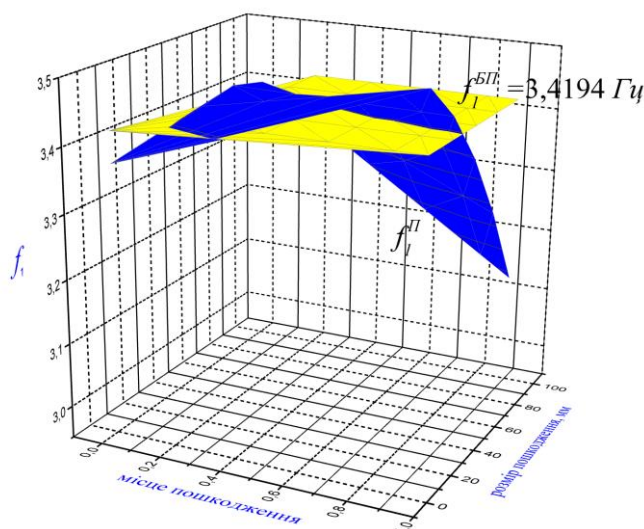

Рис. 4. Залежність частоти власних коливань моделі конструкції крила від розміру та місця його пошкодження

Висновки/Conclusions. Таким чином результати вищенаведених розрахунків дозволяють: - найбільш повно реалізувати сучасні апаратні можливості і методичні напрацювання при проведенні натурних випробувань авіаційних об'єктів (типу крила з паливними баками); - використовувати напрацювання для подальшого вдосконалення систем випробувальних стендів, як існуючих, так і перспективних; - більш коректно і правильно оцінювати еквівалентність навантаження при натурних ресурсних випробуваннях; - впровадити в практику експериментальних і розрахункових досліджень методики віртуального моделювання за відповідними програмами.

УДК 666.942

**ТЕРМОДИНАМИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОЦЕССА
ВОЗГОНКИ МЕТАЛЛОВ ПРИ ОБЖИГЕ ПОРТЛАНДЦЕМЕНТНОГО
КЛИНКЕРА И АГЛОПОРИТА**

Нимчик Алексей Григорьевич

к.х.н, докторант

Усманов Хикматулла Лутфулаевич

к.т.н, с.н.с.

Кадирова Зулайхо Раимовна

д.х.н, проф.

Институт общей и неорганической химии

Академии наук Республики Узбекистан

г. Ташкент, Узбекистан

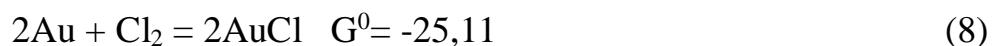
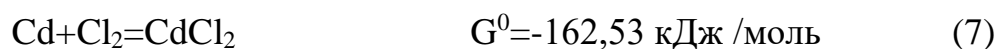
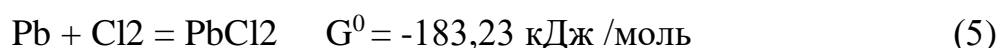
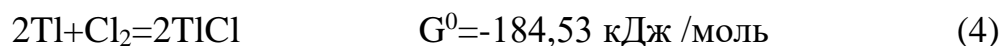
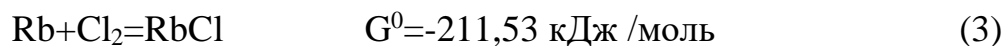
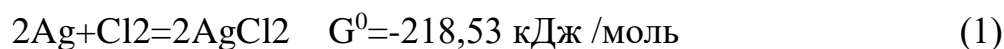
Анотация Анализ значения энергии Гиббса и ее зависимости от температуры обжига и концентрации интенсифицирующей возгонку добавки фосфогипса и твердого отхода содового производства, а также величин констант равновесия, свидетельствуют о глубоком протекании реакций хлорирования металлов Cu, Pb, Au, Ag, Rb, Tl, Se и их соединений при обеспечении необходимых технологических условий (температура и время обжига, концентрации активизирующих возгонку отходов). В соответствии со значением стандартных энтальпии, энтропии и энергии Гиббса рассчитанным для соответствующих химических уравнений, показана последовательность по отношению к хлорированию металлов возгоняемых в процессе синтеза цементного клинкера и пористого силикатного материала, в следующем порядке: Ag > Cu > Rb > Tl > Pb > Cd > Au

Ключевые слова: отходы флотации, сульфохлористая добавка, хлоридовозгонка, извлечение металлов, химические реакции, энергия активации, энергия Гиббса.

Отходы флотации обогатительных фабрик Алмалыкского горнометаллургического комбината Узбекистана, примененные в качестве замены природного алюмосиликатного компонента сырьевой смеси для получения цементного клинкера и пористого материала, содержат в своем составе ряд ценных остаточных металлов.

Для их извлечения в процессе обжига, применены интенсификаторы процессов минералообразования и возгонки остаточных металлов, отходы фосфогипс и твердый отход содового производства. Отход ТОСП содержит в своем составе хлориды кальция и натрия, а также гидроксид натрия, которые при разложении в процессе нагревания и хлорируют металлы содержащиеся в сырьевых смесях.

Были изучены элементарные реакции хлорирования извлекаемых металлов при синтезе цементного клинкера и пористого материала с использованием флотоотходов медно и свинцовообогатительных фабрик и рассчитаны величины энергии Гиббса для них:

Проведен анализ уравнения стандартной энергии Гиббса для изучаемых реакций :

$$\Delta G_r = \Delta H_r - T\Delta S_r \quad (9)$$

Анализ исследуемых реакций выявил, что при повышении температуры, энергия Гиббса изменяет знак в реакциях при хлоридовозгонке Cu, Au- процесс является обратимым, в тоже время в реакциях хлорирования Pb, Ag, Rb, Cd, Tl

знак энергии Гиббса при повышении температуры обжига не изменяется, а следовательно процесс этих реакций необратим.

Анализ расчета стандартной энтальпии $\Delta H^0(298)$ описываемых нами химических уравнений (1-8) с использованием стандартных термодинамических свойств веществ, показал что, процесс их протекания во всех описываемых случаях экзотермический, так как $\Delta H^0 < 0$, а стандартная энтропия $\Delta S^0(298)$ в случае хлорирования свинца, меди и таллия положительна $\Delta S^0 > 0$, что указывает на увеличение неупорядоченности в системе, то есть так называемый хаос в системе увеличивается, в то же время в реакциях с серебром, золотом, рубидием, кадмием неупорядоченность в системе уменьшается.

В результате проведенных расчетов установлено, что константа равновесия всех приведенных реакций уменьшается с повышением температуры обжига, так как реакции являются экзотермическими.

Несмотря на то, что термодинамические расчеты подтверждают обратимость процесса хлорирования меди, огромные величины константы химического равновесия при температурах обжига и равновесной температуры свидетельствуют о практической необратимости процесса, Следовательно при реально достижимых температурах процесс хлорирования протекает в прямом направлении.

Установлено, что катализатор прохождения процесса хлоридовозгонки в роли которого выступают неорганические отходы фосфогипс и ТОСП, смещает химическое равновесие вправо при протекании прямой реакции и ускоряет наступление равновесия, при температуре синтеза изучаемых силикатных материалов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Яргаева В. А, Сеничева Л. В Термодинамическая и кинетическая характеристики химического процесса // Методическое указание по химии для самостоятельной работы студентов всех специальностей. Издательство Хабаровского государственного технического университета, Хабаровск, 2000, 42с.

2. Равдель А. А, Пономарева А.М. Краткий справочник физико-химических величин . Ленинград. Химия, 1983. 231с.

3. Яргаева В. А, Сеничева Определение теплового эффекта физико - химического процесса// Методическое указание по химии для самостоятельной работы студентов всех специальностей. Издательство Хабаровского государственного технического университета, Хабаровск. 1995. 24с.

АНАЛІЗ РОБОТИ АВТОГЕНЕРАТОРА ГАРМОНІЙНИХ КОЛИВАНЬ НА БАЗІ ОПЕРАЦІЙНОГО ПІДСИЛЮВАЧА

Семенець Дмитро Анатолійович

к.т.н.

Навчально-науковий
професійно-педагогічний інститут
Української інженерно-педагогічної академії
м. Бахмут, Україна

Введення. Автогенератори гармонійних коливань є невід’ємними елементами різноманітних електронних засобів систем телекомунікації, управління, вимірювань.

Автоколивальні системи виконують на основі підсилювачів, охоплених позитивним зворотним зв'язком (ПЗЗ). Як активні елементи в генераторах застосовуються транзистори, електронні лампи, тунельні діоди, аналогові і цифрові мікросхеми та інші електронні пристрої.

Генератори на операційних підсилювачах (ОП) традиційно використовувалися в низькочастотному діапазоні електромагнітних коливань, оскільки на високих частотах ОП не забезпечували необхідних підсилювальних властивостей і стабільності фазових характеристик. ОП з зворотними зв'язками по напрузі, із-за того що їх домінуючий полюс при розімкненому ланцюзі ЗЗ може знаходитися навіть на частоті 10 Гц, використовуються для генерації частот до декількох десятків і сотень кілогерц. Новітні типи ОП з ЗЗ по струму мають набагато ширший діапазон робочих частот, що дозволяє використовувати їх у схемах генераторів високих частот та вимірювальних генераторах (перетворювачах з частотним виходом) [1]. Завдання дослідження процесів у генераторах гармонійних коливань з різноманітними автоколивальними системами з метою покращення якості вихідного сигналу та підвищення стабільності частоти є актуальним та своєчасним.

Процеси, що відбуваються в автоколивальних системах, описуються нелінійними диференціальними рівняннями. Точних аналітичних методів

вирішення таких рівнянь, за рідкісним виключенням, не існує. У зв'язку з цим в теорії коливань розроблені різноманітні методи наближеного аналізу нелінійних кіл. Кожен метод має певні переваги при вирішенні деяких завдань, поступаючись іншим в інших випадках. Навіть при дослідженні однієї і тієї ж схеми генератора залежно від режиму його роботи, до питань бажаної точності і наочності рішення доводиться застосовувати різні методи [2].

Далі при аналізі генераторів використовуватимуться метод лінеаризації і квазілінійний метод (метод гармонійної лінеаризації). Кожен з них має ряд різновидів.

Метод лінеаризації полягає в заміні нелінійних залежностей лінійними, що справедливо тільки для малих відхилень від стану рівноваги (спокою). Він застосовується в основному при дослідженні умов стійкості і умов самозбудження.

Квазілінійний метод (метод гармонійної лінеаризації) застосовується при дослідженні систем, коливання в яких близькі до гармонійних. Він заснований на аналізі співвідношень між першими гармоніками напруги і струмів і заміні нелінійного елемента еквівалентним лінійним середнім по першій гармоніці параметром, що характеризується. Після такої заміни нелінійний ланцюг описується лінійними рівняннями і може досліджуватися методами лінійної теорії, наприклад, методом комплексних амплітуд. Нелінійність схеми виявляється в залежності середнього параметра, що характеризує нелінійний елемент, від амплітуди коливань. Метод застосовується в основному при дослідженні стаціонарних режимів роботи, але може бути використаний і при аналізі перехідних процесів в системах [3].

Мета роботи. Проведення аналізу умов роботи автогенератору по характеристичному рівнянню з використанням передаточної функції електронної схеми

Матеріали і методи. В роботі розглянута узагальнена схема автогенератора на базі ОП з двома колами зворотного зв'язку (від'ємним та позитивним), показана на рис. 1а.

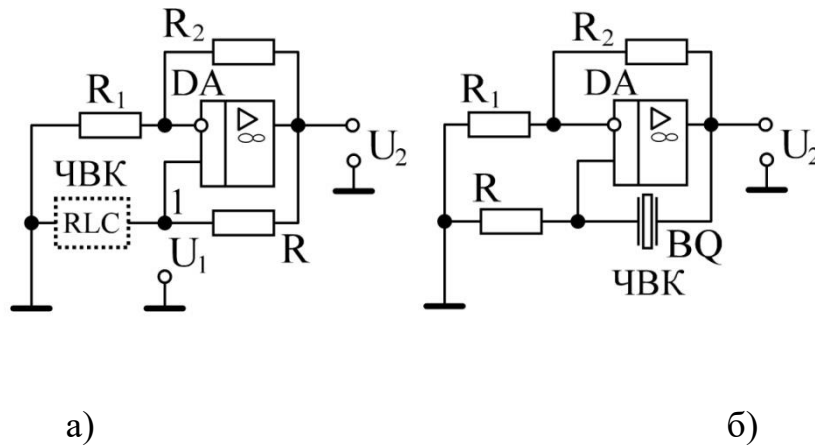

Рис. 1. Автогенератори гармонійних коливань на базі операційного підсилювача

В якості підсилювального елемента використовується операційний підсилювач (неінвертуюча схема вмикання) з коефіцієнтом підсилювання $K_N = (R_1 + R_2)/R_1$. Підсилювальні властивості зумовлює коло від'ємного зворотного зв'язку.

Коло позитивного зворотного зв'язку утворено резистором R та частотно-вибірковим колом (ЧВК) з опором Z_p , в склад якого входять реактивні елементи, які визначають частоту коливань генератора. Коефіцієнт передачі кола позитивного зворотного зв'язку $K_p = Z_p / (R + Z_p)$.

У випадку реалізації частотно-вибіркового кола паралельним LC-контуром з втратами резонансна частота контуру визначає частоту генерації $\omega_0 = 1/\sqrt{LC}$.

Проаналізуємо процеси у схемі традиційними методами, склавши диференційне рівняння для вихідної напруги схеми. Рівняння струмів для вузла 1 має вигляд:

$$\frac{u_2(t) - u_1(t)}{R} - \frac{u_1(t)}{R_K} - C \frac{du_1(t)}{dt} - \frac{1}{L} \int u_1(t) dt = 0.$$

Оскільки $u_2(t) = K u_1(t)$, проведемо перетворення:

$$\frac{K u_1(t)}{R} - \frac{u_1(t)}{R} - \frac{u_1(t)}{R_K} - C \frac{du_1(t)}{dt} - \frac{1}{L} \int u_1(t) dt = 0;$$

В операторній формі:

$$\frac{K u_1(t)}{R} - \frac{u_1(t)}{R} - \frac{u_1(t)}{R_K} - p C u_1(t) - \frac{u_1(t)}{p L} = 0.$$

Після перетворень:

$$\frac{d^2 u_1(t)}{dt^2} + \left(\frac{1-K}{RC} + \frac{1}{R_K C} \right) \frac{du_1(t)}{dt} + \frac{1}{LC} u_1(t) = 0.$$

При введенні позначень: $\omega_0 = 1/\sqrt{LC}$ - кругова частота,

$$\zeta - \text{коефіцієнт демпфування, який дорівнює } \zeta = \frac{1}{2RC} \left(1 - K + \frac{R}{R_K} \right)$$

отримуємо рівняння

$$\frac{d^2 u_1(t)}{dt^2} + 2\zeta \frac{du_1(t)}{dt} + \omega_0^2 u_1(t) = 0,$$

або в операторній формі

$$p^2 u_1(p) + 2\zeta p u_1(p) + \omega_0^2 u_1(p) = 0,$$

Таке рівняння відповідає стандартній формі характеристичного рівняння коливальної ланки другого порядку та має рішення:

$$u_1(t) = U_c \exp(-\zeta t) \sin\left(t \sqrt{\omega_0^2 - \zeta^2}\right)$$

Тобто, за умови $\zeta = 0$ рівняння перетворюється у характеристичне рівняння консервативної ланки, схема генерує гармонійні коливання з частотою $\omega_G = \omega_0$, умови виникнення такого режиму - $1 - K + R/R_K = 0$, або $R/R_K = R_2/R_1$. З точки зору теорії управління, такий режим – межа стійкості схеми.

Самозбудження генератору при вмиканні джерела живлення буде забезпечене за умов $\zeta < 0$, тобто нестійкому режиму схеми. Амплітуда вихідної напруги буде зростати по експоненціальному закону і буде обмежена амплітудною характеристикою операційного підсилювача. Зрозуміло, що форма вихідної напруги буде відмінна від синусоїдальної. Частота вихідної напруги визначиться як $\omega_G = \sqrt{\omega_0^2 - \zeta^2}$ за умов $R/R_K < R_2/R_1$.

При використанні в схемі інших типів частотно-виборчих кіл та кіл

від'ємного зворотного зв'язку зручно використовувати метод, запропонований автором в роботі [4]. Схема генератору на базі операційного підсилювача розглядається як система з двома зворотними зв'язками – від'ємним та позитивним, кожний з яких описується передавальною функцією $K_N(p)$ та $K_P(p)$ відповідно. Передавальна функція схеми визначається як $W_G(p) = (K_N(p) - K_P(p))^{-1}$, згідно якої можливо визначення характеристичного рівняння та умов генерації коливань.

У випадку розглянутої вище схеми $K_N(p) = k = R_1 / (R_1 + R_2)$,

$K_P(p) = Z_{FSC}(p) / (R + Z_{FSC}(p))$, де Z_{FSC} - опір частотно-вибіркового кола.

$$Z_{FSC}(p) = \frac{pLR_K}{p^2LCR_K + pL + R_K} = \frac{pL}{p^2LC + pL/R_K + 1}.$$

$$K_P(p) = \frac{pL}{p^2RLC + pL(R/R_K + 1) + R}.$$

$$W_G(p) = \frac{1}{k} \frac{p^2RLC + pL(R/R_K + 1) + R}{p^2RLC + pL(R/R_K + 1 - 1/k) + R},$$

або з використанням прийнятих позначень

$$W_G(p) = K \frac{p^2 + p \frac{1}{RC} (R/R_K + 1) + \omega_0^2}{p^2 + p \frac{1}{RC} (1 - K + R/R_K) + \omega_0^2}.$$

Як видно, характеристичне рівняння повністю відповідає отриманому раніше. Далі розглянемо схему генератору з кварцовою стабілізацією частоти (рис.1б) запропоновану у [5]. Передаточні функції кіл від'ємного та позитивного зворотних зв'язків:

$$K_N(p) = k; K_P(p) = \frac{R}{Z_Q(p) + R},$$

де комплексний опір п'єзореzonатора поблизу резонансної частоти:

$$Z_Q(p) = \frac{p^2L_KC_K + pR_KC_K + 1}{p^3L_KC_KC_0 + p^2R_KC_0C_K + p(C_0 + C_K)}.$$

$$K_p(p) = \frac{R(p^3 L_K C_K C_0 + p^2 R_K C_0 C_K + p(C_0 + C_K))}{R(p^3 L_K C_K C_0 + p^2 R_K C_0 C_K + p(C_0 + C_K)) + p^2 L_K C_K + p R_K C_K + 1}$$

Характеристичне рівняння передавальної функції схеми має вигляд:

$$b_0 p^3 + b_1 p^2 + b_2 p + b_3 = 0,$$

$$\text{де } b_0 = R L_K C_K C_0 (1 - K);$$

$$b_1 = C_K R R_K C_0 (1 - K) + L_K;$$

$$b_2 = R(C_0 + C_K)(1 - K) + R_K C_K;$$

Для попереднього аналізу отриманого характеристичного рівняння можливо використати алгебраїчний критерій стійкості, згідно якому умова стійкості схеми визначається

$$b_0 > 0, \quad b_1 > 0, \quad b_3 > 0, \quad b_1 b_2 - b_0 b_3 > 0.$$

Вирішення рівняння для визначених параметрів схеми дозволяє отримати значення частоти коливань вихідної напруги та умови самозбудження схеми.

Результати і обговорення. Побудова математичної моделі автогенератора, яка відображає реальні умови роботи і систему з усіма особливостями неможливо і не завжди доцільно. Занадто складна модель утруднює та гальмує дослідження схеми. Вибір ступеню складності моделі – завдання, яке в цілому визначає успіх дослідження схеми. Сучасні можливості автоматизації розрахунків та моделювання електронних схем дозволяють використовувати тісний взаємозв'язок між теорією коливань та теорією керування (теорією динамічних систем) з метою аналізу схем автоколивальних систем.

Висновки. Проведений в роботі синтез характеристичного рівняння схеми генератора по передавальній функції системи з зворотними зв'язками по суті є різновидом методу лінеаризації диференційного рівняння. Розглянута методика спрощує аналіз схем автогенераторів з колами зворотних зв'язків 2-го, 3-го порядків та дозволяє проводити синтез схем автоколивальних систем з новими типами резонансних кіл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов В.М. Электронные элементы устройств автоматического управления: Схемы, расчет, справочные данные / В.М. Абрамов. - М.: ИКЦ «Академкнига», 2006. - 680 с.
2. Картер Брюс. Операционные усилители для всех / Брюс Картер и Рон Манчини: пер. с англ. А. Н. Рабодзея. - М.: Додэка-XXI, 2011. - 544 с.
3. Чеботарев В.И., Думин А.Н., Холодов В.И. Генераторы электрических колебаний / Под ред. В. И. Чеботарева. – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2007. - 83 с.
4. Семенець Д.А. Спрощена методика розрахунку вимірювальних генераторів для частотних датчиків. [Текст] / Д.А. Семенець // II Всеукраїнська науково-практична інтернет - конференція «Сучасні технології в енергетиці, електромеханіці, системах управління та машинобудуванні» 18-20 листопада 2019 р. м. Бахмут С. 121-122
5. Основы электроники, радиотехники и связи: Учебное пособие для вузов / А.Д. Гуменюк, В.И. Журавлев, Ю.Ю. Мартюшев и др.; Под редакцией Г.Д. Петрухина. - М: Горячая линия - Телеком, 2008.- 480 с.

УДК 669.136.9

РОЗРОБКА МЕТОДІВ ВИБОРУ ОПТИМАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ЗМІЦНЕННЯ ПОВЕРХНЕВОГО ШАРУ ДЕТАЛЕЙ

Чернета Олег Георгійович

к.т.н., доцент

Коробочка Олександр Миколайович

д.т.н., професор

Кубіч Вадим Іванович

к.т.н., доцент

Дніпровський державний технічний університет

м. Кам'янське, Україна

Національний університет

«Запорізька політехніка»

м. Запоріжжя, Україна

Анотація: В роботі проведені дослідження методів вибору оптимальних технологічних процесів зміцнення поверхневого шару деталей. Зроблений аналіз фізико-механічних характеристик покриттів після відповідних зміцнюючи обробок з урахуванням структурних перетворень в поверхневих шарах. Визначені критеріальні оцінки технологічних способів зміцнення - азотування, борування, бороцементації, лазерної обробки, іонно – плазмового азотування, термічної обробки, а також критеріальні оцінки продуктивності технологічного обладнання і економічних показників.

Ключеві слова: критеріальні оцінки, аналіз, технологічні способи зміцнення, механічні властивості, мікроструктура.

Вступ. Вибір показників ефективності функціонування технологічних систем є вирішальним і основним фактором системного аналізу комплексів для зміцнення поверхневого шару і нанесення зносостійких покриттів деталей машинобудівного виробництва. З відповідністю ієрархічної структури системи по зміцненню поверхневого шару кожна ступень характеризується відповідним показником ефективності [1, с.78-80].

Якість матеріалу в значній мірі визначається його внутрішньою будовою – мікроструктурою, на яку впливають як хімічний склад, так і різні варіанти впливу на матеріал. Тому один і той же матеріал, але оброблений різними способами, має різні властивості.

Метою роботи є розробка методів вибору оптимальних технологічних процесів зміцнення поверхневого шару деталей машинобудівного комплексу.

Основними технологічними критеріями технологічних процесів по зміцненню поверхневого шару є фізико-механічні характеристики покриттів (модуль пружності - E (МПа), мікротвердість H_{μ} , коефіцієнт пластичності - K_{μ} , межа витривалості - σ_{ν} (МПа), межа текучості - σ_{T} (МПа), коефіцієнт тріщиноутворення K_{CU} (дж/см²), коефіцієнт збільшення довжини δ (%), коефіцієнт стиснення Ψ (%)).

Матеріали і методи. Міцність сталей забезпечується за рахунок ряду механізмів зміцнення: твердорозчинного, дислокаційного, дисперсного, зерногранитного, субструктурного і перлітного [2, с.136]. В сталях з гартром на мартенсит визначну роль відіграють величини дислокаційного і субструктурного механізмів зміцнення, що залежать від вмісту розчиненого вуглецю. Підвищення міцності суттєво знижує пластичність, в'язкість і підвищує межу хладоломкості. Для середньо вуглецевих ферито-перлітних сталей вміст вуглецю або кількість перліту в структурі є основним чинником при зміні міцності і пластичності. При збільшенні вмісту вуглецю знижується значення ударної в'язкості і підвищується температура в'язко-крихкого стану. Найбільш привабливим по складу властивостей є середньо-вуглецеві і середньо-леговані сталі (0,3-0,5%С; $\sigma_{0,2}$ =700..850 МПа, σ_{ν} =900-1100 МПа). Особливість цих сталей: підвищені міцницькі властивості, мала чутливість до концентраторів напружень, висока межа витривалості і достатній запас в'язкості. Високоміцні середньолеговані сталі з вмістом 0,4%С забезпечують σ_{ν} =2100 МПа.

Узагальнення розмінностей у відсотковий вимір дозволяє збудувати математичну модель, що відтворює склад фізико-механічних властивостей для

кожного способу зміцнення деталей і запрограмувати най оптимальний баланс складових характеристик. У світовій практиці зміцнення поверхневого шару поверхонь деталей і практичних досліджень відомо, що при суттєвому підвищенню мікротвердості пропорційно зменшується пластичність, межа текучості, збільшується імовірність тріщиноутворення і т.інш. Узагальнений критерій ефективності кожного окремого способу зміцнення визначається із співвідношення :

$$D_{0A} = \lambda_1 C_1^*(W_A) + \lambda'_A C_{\text{ПР}}^*(A) + \lambda''_A F_{\text{ПР}}^*(A) + \lambda^{**}_A \text{Ц}_A$$

$$D_{0Б} = \lambda_2 \times C_2^*(W_B) + \lambda'_B C_{\text{ПР}}^*(Б) + \lambda''_B F_{\text{ПР}}^*(Б) + \lambda^{**}_B \text{Ц}_B$$

$$D_{0БЦ} = \lambda_3 \times C_3^*(W_{БЦ}) + \lambda'_{БЦ} C_{\text{ПР}}^*(БЦ) + \lambda''_{БЦ} F_{\text{ПР}}^*(БЦ) + \lambda^{**}_{БЦ} \text{Ц}_{БЦ}$$

$$D_{0ЛО} = \lambda_4 \times C_4^*(W_{ЛО}) + \lambda'_{ЛО} C_{\text{ПР}}^*(ЛО) + \lambda''_{ЛО} F_{\text{ПР}}^*(ЛО) + \lambda^{**}_{ЛО} \text{Ц}_{ЛО}$$

$$D_{0ИПА} = \lambda_5 \times C_5^*(W_{ИПА}) + \lambda'_{ИПА} C_{\text{ПР}}^*(ИПА) + \lambda''_{ИПА} F_{\text{ПР}}^*(ИПА) + \lambda^{**}_{ИПА} \text{Ц}_{ИПА}$$

$$D_{0ТО} = \lambda_6 \times C_6^*(W_{ТО}) + \lambda'_{ТО} C_{\text{ПР}}^*(ТО) + \lambda''_{ТО} F_{\text{ПР}}^*(ТО) + \lambda^{**}_{ТО} \text{Ц}_{ТО} ,$$

де C_i^* - критеріальні оцінки фізико-механічних характеристик покриттів після відповідних зміцнюючих обробок з урахуванням структурних перетворень в поверхневих шарах

$$C_1^*(E_1; H_{\mu 1}; K_{n1}; \sigma_{в1}; \sigma_{т1}; KCU_1; \delta_1; \psi_1) = C_1^*(W_A);$$

$C_{\text{ПР}}^*$ (А - азотування, Б - борування, БЦ - бороцементация, ЛО – лазерна обробка, ИПА – іонно - плазмова азотування, ТО – термічна обробка) – відповідно критеріальні оцінки продуктивності технологічного обладнання залежно від способів зміцнення;

$F_{\text{ПР}}^*$ - критеріальні оцінки продуктивності використаної площі;

$C_{\text{ек}}^*$ - критеріальні оцінки економічної ефективності;

$\lambda_{i(1\dots)}$ – вага критеріїв ефективності визначається за формулою:

$$\lambda_i = \frac{n_0 - n_n}{n_0},$$

де n_0 – кількість аналізуємого обладнання;

n_n - кількість обладнання, що відповідає нормативним вимогам.

Результати і обговорення. В таблиці 1 наданий відсотковий розподіл матеріальних і енерговитрат різних технологічних способів обробки і

зміцнення, що були вибрані із аналізу окремих технологічних процесів і матеріалів попередніх досліджень [3, с.178-180]. [4, с.180].

Таблиця 1

Відсотковий розподіл матеріальних і енерговитрат різних способів обробки

№/№	Об'єм виробництва		Час техпроцесу		Енергоспоживання		Вартість обладнання	
	Q, м ²	%	t, год	%	Е,кВт	%	С, грн	%
Азотування	6	60	96	90	625	40	125000	10
Борування	0.3	8	8	2	121	10	62500	5
Бороцементация	0.3	8	8	2	121	10	62500	5
Лазерна обробка	0.1	2	1	2	244	20	125000	55
ША	0.3	7	3	2	121	10	137500	15
Термообробка	1.5	15	8	2	121	10	125000	10

Для того, щоб об'єктивно оцінити сутність, вплив і відповідність кожного з показників фізико-механічних властивостей (кожна з них має свою розмірність), що характеризується відповідними фізичними процесами, то є необхідність привести показники до єдиної бази вимірювання і оцінювання. універсальним показником для оцінювання різно розмірних показників є відсоткове співвідношення. Так виміри, для прикладу боровані покриття, мікротвердості на поверхні зміцненої деталі до серцевини, будуть коливатися в межах від максимального до номінального значення, що можна припустити відповідно - H_{\max} -100%, $H_{\text{сер}}$ - 80%, H_{\min} - 60%, при дійсному стані вимірювання - $H_{\mu\max}=16000$ МПа; $H_{\mu\text{сер}}=12000$ МПа; $H_{\mu\min}=8000$ МПа. Також подібні припущення використаємо і для інших показників (E (МПа), $K_{\text{п}}$, $\sigma_{\text{в}}$ (МПа), $\sigma_{\text{т}}$ (МПа), KCU (дж/см²), δ (%), Ψ (%)).

На рис.1 надана графічна схема коливань фізико-механічних властивостей сталі 45 після різних способів зміцнення (борування, азотування,

термообробка, лазерна обробка, бороцементация, іонно-плазмове азотування) [5, с.170].

Як видно з графіку (рис.1) при максимально можливих значеннях мікротвердості різко знижується пластичність, коефіцієнти $K_{\text{п}}$, межа текучості - σ_{T} (МПа), коефіцієнт тріщиноутворення K_{CU} (дж/см²), коефіцієнт збільшення довжини δ (%), коефіцієнт стиснення Ψ (%)).

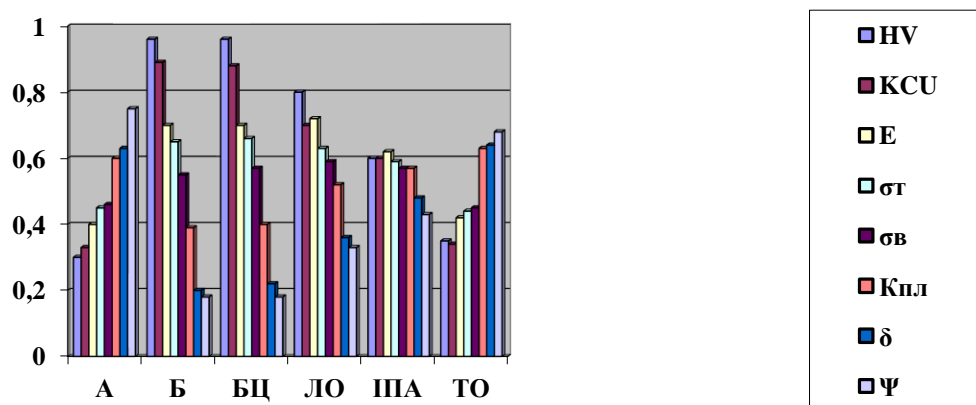

Рис. 1 Розподіл фізико-механічних властивостей при окремих способах зміцнення робочих поверхонь деталі

За сукупністю узагальнених критеріїв ефективності кожного із наведених способів зміцнення побудовано загальний графік критеріїв ефективності відповідних способів зміцнення.

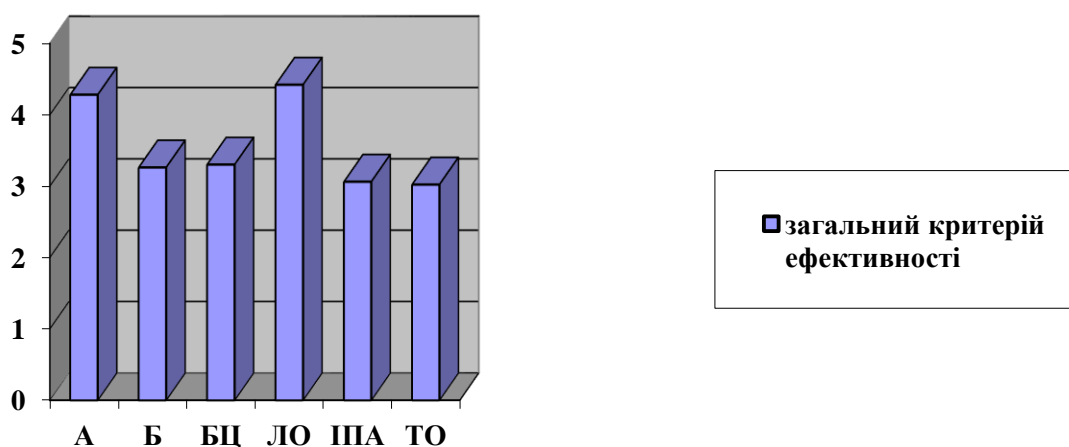

Рис.2 Графік критеріїв ефективності відповідних способів зміцнення.

На графіку спостерігається динаміка змінення загального ефекту від критеріальних оцінок окремої групи технологічних способів зміцнення з урахуванням міцних характеристик покриттів, загальних витрат на

технологічний процес, обладнання і економічні показники, що враховують кінцевий результат - зносостійкість покриттів і сумарні витрати на їх отримання.

Висновки. Розроблена методика визначення за критеріальними показниками ефективності технологічних способів одержання міцних характеристик покриттів в залежності від економічних витрат .

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. А.Г. Суслов, Ю.В. Гуляев, А.М. Дальский и др. Качество машин / //Справочник. Т2 М. Машиностроение 1995 – С.430.
2. Франценюк И.В., ФранценюкЛ.И. Альбом микроструктур чугуна, стали, цветных металлов и их сплавов. –М.:ИКЦ «Академкнига», 2004. –С.136.
3. Григорьянц А.Г., Шиганов И.Н., Мисюров А.И. Технологические процессы лазерной обработки: Учеб. Пособие для вузов / Под ред. А.Г. Григорьянца. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2006. – С. 286 -293.
4. О.Г. Девойно / Технология формирования износостойких поверхностей лазерным легированием / - Минск: УП «Технология», 2001. –С.180.
5. Чернета О.Г., Сухомлін В.І., Волощук Р.Г., Губарев С.В. Особливості структури відновленого поверхневого шару сталі 45 після зміцнення лазерним боруванням. Збірник наукових праць «Перспективні технології та прилади»//м.Луцьк, грудень 2018 р. – Луцьк: Луцький НТУ, 2018. – Випуск 13. – С. 170-175.

**МОДЕЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ
БРАГОРЕКТИФІКАЦІЙНОЇ УСТАНОВКИ У ВИРОБНИЦТВІ
БІОЕТАНОЛУ II ПОКОЛІННЯ**

Шматенко В'ячеслав Анатолійович
Скотар Ангеліна Павлівна
Студенти групи ХМ.М-01.1
Сумський державний університет
м. Суми, Україна

Вступ. Використання відновлюваних джерел енергії є одним із найбільш важливих напрямів енергетичної політики України, спрямованої на заощадження традиційних паливно-енергетичних ресурсів та поліпшення стану оточуючого природного середовища, використання відновлюваних джерел енергії та в поступовому збільшенні виробництва альтернативних видів палива, а саме біоетанолу, біодизелю та ін.

Біоетанол – це звичайний етиловий (винний) спирт, отримуваний під час перероблення рослинної сировини, головним чином заради використання його як палива. Сьогодні більшу частку біоетанолу виробляють із кукурудзи і цукрової тростини, хоча сировиною для його одержання можуть бути будь-які сільськогосподарські культури з великим вмістом крохмалю чи цукру: рис, сорго, ячмінь, картопля, цукрові буряки і т. п.. Етанол отримується внаслідок досить складних хімічних реакцій, проте їх можна зобразити узагальненим рівнянням:

Внаслідок бродіння утворюється розчин, що містить приблизно 15 % етанолу, позаяк у більш концентрованих розчинах дріжджі зазвичай гинуть. Отриманий в такий спосіб етанол вимагає очищення й концентрування.

Більшість сучасних технологій виробництва біоетанолу можна умовно поділити на наступні стадії:

- підготовлення й подрібнення цукро чи крохмальвмісної сировини;
- ферментування – розщеплення крохмалю до спирту під впливом дріжджових ферментів;
- ректифікування браги, що зазвичай здійснюється, у колонних апаратах із контактними елементами у вигляді тарілок.

Ціль роботи. Визначення мінімального значення витрати пари на брагоректифікаційній ділянці при якому буде виходить якісний продукт

Матеріали та методи. Для дослідження процесу ректифікації і рішення задачі оптимізації технологічних параметрів брагоректифікаційний установки виробництва біоетанолу застосовувалися методи статичного і динамічного моделювання з використанням інструментальних засобів для чисельного моделювання хіміко-технологічних процесів.

Математична модель установки сформована з різних модулів дозволяють найбільш ефективно і точно змоделювати технологічні процеси, що відбуваються у всіх основних одиницях обладнання брагоректифікаційний установки.

В процесі моделювання бражної і епюраційні колони був використаний модуль суворої ректифікації і абсорбції, що дозволяє змоделювати процес поділі багатокomпонентної суміші на кожній окремій ректифікаційної тарілці. Для найбільш точного моделювання вузла дефлегматора обох колон в моделі суворої ректифікації не використовувалася власний модуль розрахунку конденсатора. Модуль кондесатора як бражної, так і епюраційні колони, був замінений послідовно пов'язані один з одним моделями розрахунку теплообмінника НТХR і модулем розрахунку фазового сепаратора. Моделювання спиртової колони проводилося за допомогою модуля (SHOR).

Метою моделювання було визначення впливу зміни технологічних параметрів установки на якісні показники готового продукту і енергетичних витрат.

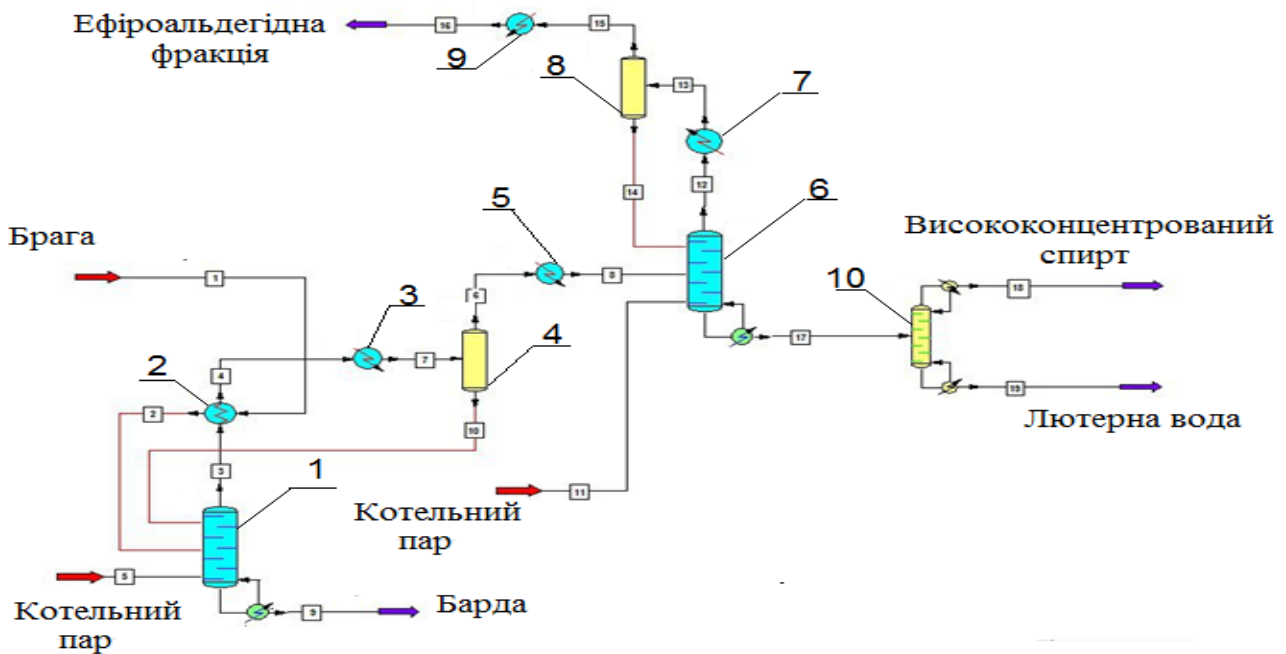

Рис. 1. Схема бражно-ректифікаційного участку у виробництві біоетанолу: 1 – бражная колонна; 2 – підігрівач; 3,7 – конденсатор; 4,8 – розподільник; 6 – епіюраційна колонна; 10 - спиртовая колонна

Розрахунково схема математичного моделювання представлена на рис. 1. Брагоректифікаційна установка виробництва біоетанолу працює наступний чином: зрілу бражку з концентрацією 15% (мас.) по біоетанолу з температурою 22 °С з бродильного відділення подають в підігрівач 2 в якому її нагрівають до температури 75-80 °С і направляють в бражної колонну 1 на 14 тарілку і одразу по другому потоку охолоджує пари спирту-серця. Пари спирту-серцю при виході з верхньої частини бражної колонни 1 набувають концентрації 60% (мас.) по біоетанолу та надходять в конденсатор 3 де вони охолоджуються та конденсуються, після чого спирт-сирець потрапивши в розподільник 4 ділиться на два потоки, один повертається до бражної колонни у вигляді флегми до бражної колонни 1, а другий потік подають на поживну (12-ю) тарілку епіюраційної колонни 6. Пари, що виходять з епіюраційної колонни «головні домішки» після конденсації в апараті 7 розподіляються на два потоки у розподільнику 8 один потік повертається в якості флегми на першу тарілку епіюраційної колонни 6 де відбувається зрошення, другий направляється на склад. З нижньої частини епіюраційної колонни 6 виводиться епіурат, та поступає

на другу колону - спиртову 10 на 7 тарілку, концентрація епюрату складає 50% мас. біоетанолу, для розділення етилового спирту від хвостових домішок – летерна вода, в склад яких входить вода з невеликим вмістом складних ефірів, альдегідів та інше. Лютерну воду відводять з виварної камери спиртової колони 10 гідровідводчиком. Пари біоетилового спирту концентрацією 96% мас. направляють в дефлегматор для конденсації після чого частина біоетилового повертається в спиртову колону в якості флегми, а друга частина направляється як готовий продукт на склад.

Результати та обговорення. В результаті математичного моделювання брагоректефікаційної установки виробництва біоетанолу II покоління отримали спирт концентрацією 96% мас. етанолу, що відповідає світовій практиці. Якості компонентів автомобільного палива знайшли застосування як абсолютний так і обводнених спирт. Так у Швеції для біопалива використовують біоетанол двох марок у відповідності до "Специфікації продажів технічного етанолу на ринку біопалива", 95% та 99,5% які в даний час служать галузевим стандартом [1]. В США стандартні умови на денатурований паливний етанол у відповідності до ASTM D-4806 складає 92,1%. Технічні характеристики бразильського паливного етанолу мають дві марки 99,3% та 92,6-93,8% [2]. Процес виробництва біоетанолу з лігноцелюлозних біомаси вимагає енергетичних витрат. Основний вид енергії, який використовується під час процесу - це теплова енергія у вигляді пари. Для забезпечення роботи бражної колони в нижню її частину подається пар. Для розрахунку застосовувався діапазон витрати пари від 6-10 кг/с, що є мінімальною кількістю необхідного пара для працездатності колони і максимально можливим при забезпеченні масової частки біоетанолу в дистилляте 50%, що відповідає технологічним нормам.

З графіку (рис.2) можемо побачити діапазон витрати пару (75.5...135.5МДж/с), що необхідний для роботи бражної колони, мінімальна витрата енергії, що забезпечить умови протікання технологічного процесу становить 79.67 Мдж/с, що відповідає 6 кг/с пари, при цьому кількість біоетанолу в дистилляті становить 74,325 мас. %.

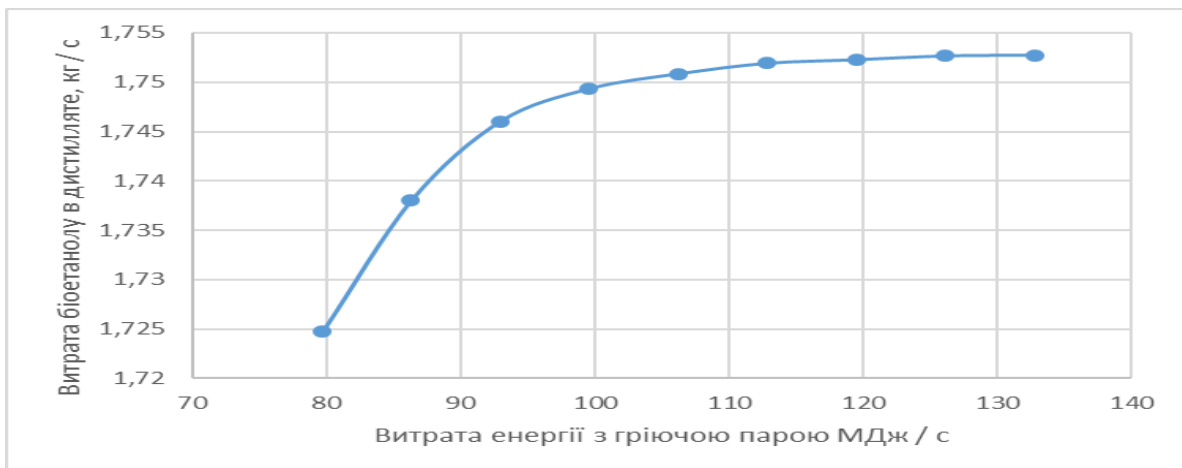

Рис. 2 - Залежність витрати біоетанолу в дистилляте від витрати енергії з грійною парою в бражній колоні

Для забезпечення роботи епіюраційної колоні в нижню її частину подається пар, а дистиллят отриманий в бражній колоні є вихідною сировиною для неї. Для розрахунку застосовувався діапазон витрати пари від 1,3-4 кг / с в еквіваленті на енергію це складає 17-56 МДж / с, що є мінімальною кількістю необхідного пара для працездатності колоні і максимально можливий при забезпеченні масової частки біоетанолу в дистилляте 81%, що відповідає технологічним нормам. Як видно з графіка (рис 3) збільшення витрат енергії з грійною парою зменшується кількість біоетанолу в кубовій рідині, а також зменшується кількість домішок в ній при цьому збільшує кількість домішок в дистилляте підвищуючи якість ефіроальдегідної фракції, що збільшує якість та вартість.

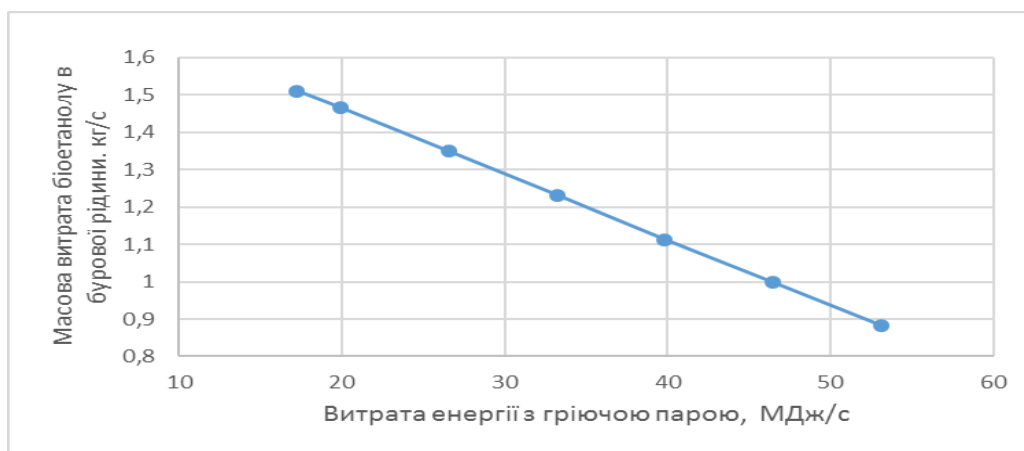

Рис 3 Залежність масової витрати біоетанолу в кубовій рідині в залежності від витрати енергії з грійною парою в епіюраційні колоні

З графіку (рис.3) можемо побачити, що необхідний для роботи епюраційної колони, мінімальна витрата енергії, що забезпечить умови протікання технологічного процесу становить 17.26 Мдж/с, що відповідає 1,3 кг/с пари, при цьому кількість біоетанолу в дистилаті становить 59.13% мас. %.

Висновки. Були зроблені розрахунки з яких було виявлено мінімальні витрати по гріючому пару для забезпечення протікання технологічного процесу в бражній та епюраційній колонах. Отримані результати дуже цінні при проектуванні нових пілотних установок для розвитку цієї технології.

Запропонований аналіз технологічних параметрів виробництва паливного етанолу продемонстрував, що є потужним інструментом, для оцінки енергетичних витрат на кожному етапі процесу. З отриманих даних можна підібрати режим роботи обладнання для отримання товарної продукції як паливного етанолу, так і ефіроальдегідну фракцію з максимальною кількістю домішок, яка є цінним продуктом і має свого споживача на ринку, при цьому витративши мінімальну кількість енергії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. VONA C., KIURU L., DIXON-DECLÈVE S. (2004): Setting a Fuel Quality Standard for Fuel Ethanol Tender 18/2004. – International Fuel Quality Center; Houston / USA; 53 p
2. Rutz D., Janssen R. (2006) Project: Biofuel Marketplace (EIE/05/022/SI2.420009) Overview and Recommendations on Biofuel Standards for Transport in the EU, WIP Renewable Energies, Gemany.

PHYSICAL AND MATHEMATICAL SCIENCES

ETHEREUM DATA STORAGE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Gavryushenko Artem Anatolievich

the student of the department
of Software Engineering
Kharkiv National University
of Radio Electronics

Introduction. In recent years the new blockchain technology has emerged and greatly advanced. It slowly, but surely deteriorated from decentralized-finance-focused systems to secure data storage solutions and everyday usage apps that include blockchain as a technology to satisfy the daily needs of a user.

The Ethereum platform has been available for the public for the last 5 years, it quickly gained momentum and developed into a robust ecosystem due to a vast number of applications it serves as a core technology. This was a result of the Ethereum founding principles, as stated in Ethereum`s yellow paper: "Ethereum is a transaction-based "state" machine"[1], so it was viewed by the creators more as a platform rather than an end, one-function solution.

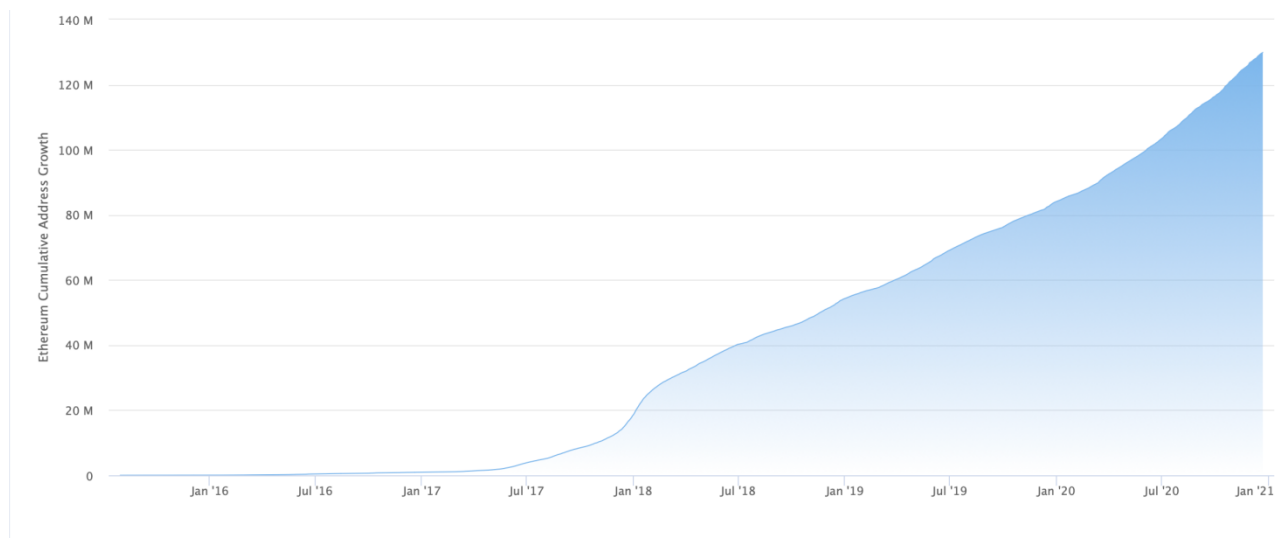
Aim. Clear differentiation between Ethereum-cryptocurrency project and Ethereum as a technology, upon which other projects emerge need to be made. I will be talking about technology, its and have the Ethereum-cryptocurrency project as the most popular example to refer to.

Materials and methods. The data storage layer was designed with tight consideration of the security reasons, therefore the key-value database system lays in the Ethereum foundation. The theoretical principles come from the "Ethereum yellow paper", as the document was formed by the creator of Ethereum and thoroughly

discusses the principles and ideas lay in the technology. The practical experience comes from directly working with the Ethereum as system`s base layer and greatly contributes to understanding of the benefits that systems can offer.

Results and discussion. The initial system architecture allows for such an integral component as built-in spam protection, as new accounts/ users are not created until the first transaction that changes the state of the system is passed for address. It means that distributed denial-of-service (DDoS) attacks are not the preferred method for disturbing blockchain`s workflow. The following fact majorly contributes to the system`s tolerance for the DDoS incidents: submitting transactions from existing accounts comes with a significant cost, which comes from a mandatory fee associated with the transfer of data, therefore they are not financially viable for the attacker.

However, the account-balance approach comes with its cons. As the accounts number in Ethereum-cryptocurrency mainnet grow (demonstrated in picture 1) the data volumes grow exponentially.

Picture 1 – Ethereum unique accounts chart from creation till December 2020

The network supports both light clients and full nodes. The light clients can be regarded as benefit gainers, who create the workload and view the recent state. While full nodes actually process the incoming transactions and maintain the consensus. To verify the state all the previous data is required and essential, which means that any new full node needs to download a tremendous informational load – the so-called state trie. The humongous data structure is stored as several links, with each one

storing up to 16 new links along with the data. Not to mention that networks are running live at any given moment. The above-described traits lead to hard disk drives to be obsolete for running the full node with only solid-state drives being capable of meeting the required read/write characteristics.

The hardware associated requirements drive the number of potential verifiers down, which does not pose a threat to corporate customers, however having only well-funded enterprises control the blockchain deteriorates from the decentralized foundation, with its perks for the Ethereum-based systems. Of course, in smaller, less developed projects the data problem has not emerged yet, but with further development, it surely will, like in Ethereum-cryptocurrency, unless some changes are made in the way data is stored and processed.

One last issue bears a more practical cause to it. The products that lay Ethereum in their foundation have to appeal to the end consumer and be user friendly, this means a simple and essential function such as changes history has to be available. However, such a task as querying all the actions the user performed or that involved him would require scanning all the database, to get which, as was discussed earlier, is a particularly challenging task. To eliminate the most resourceful part of querying a database one could think of maintaining an up-to-date copy locally, and that is a partial solution that definitely helps the issue not solve it entirely. The most effective answer involves adding indexers to the local database copy. By relying on effective implementation of indexers, for instance, based on B+ trees, the user associated transactions can be received in the least demanding manner.

Conclusions. In conclusion, Ethereum is an interesting and progressive platform, that has undiscussable strong sides: security, reliability, in-built DDoS prevention. However, the issues, that were not foreseen in the design stage have started to emerge: scalability of the full node associated data processing and querying the account-related history. Even though Ethereum has successfully broken the 5-year line, further development might be coming as the community embraces the wholesome aspects and confronting the discovered issues.

LITERATURE:

1. Dr. Gavin Wood «Real ethereum: a secure decentralised generalised transaction ledger petersburg version 3e2c089 ». Ethereum & Parity, 9th May 2020, <https://ethereum.github.io/yellowpaper/paper.pdf?>
2. Maher Alharby, Roben Castagna Lunardi, Amjad Aldweesh, Aad van Moorsel «Data-Driven Model-Based Analysis of the Ethereum Verifier's Dilemma». Cornell University, 27th April 2020, <https://arxiv.org/abs/2004.12768>
3. Han Jong-bin «Enabling SQL-Query Processing for Ethereum-based Blockchain systems». Seoul National University, August 2019, <https://s-space.snu.ac.kr/handle/10371/161071>

КЛАСИФІКАЦІЯ ДЕФЕКТІВ РЕАЛЬНИХ КРИСТАЛІВ

Маслов Денис Вадимович

Студент

Запорізький національний університет

м. Запоріжжя, Україна

Вступ. За останні століття інтерес до вивчення дефектів особливо зріс, через зростаючі вимоги до чистоти та досконалості кристалів, оскільки дефекти мають шкідливий вплив на характеристики електронних приладів, впливають на пластичність і дифузійні властивості, а також відіграють істотну роль в процесі росту кристалів.

Дефекти виникають внаслідок порушення правильності розташування частинок, які в свою чергу складають структуру реальних кристалів. Тобто будь-яке відхилення від їх ідеальної структури веде до дефектності в кристалах. Їх різноманітність, а також взаємодія між собою призводить до різноманіття структурних недосконалостей кристала. Зовнішні умови також є визначальним фактором, завдяки ним кристали не тільки змінюють свою зовнішню форму, але і відображаються на гранях у вигляді штрихування. Якість і кількість дефектів залежать від природи кристала, від умов, при яких він зростає.

Саме на початку ХХ століття став швидко зростати інтерес до природи і властивостей дефектів, що пов'язано, в першу чергу, зі спробами отримання досконалих кристалів, які використовуються в науці і техніці. Дефекти присутні в кристалах завжди, вони істотно впливають на ті, чи інші фізичні властивості.

Мета роботи. Визначити вплив точкових дефектів на електропровідність кристалів; класифікувати дефекти кристалів, навести метод розрахунку числа вакансій (n), що утворюються в простому кристалі за певної температури (T) за рахунок переходу атомів на поверхню кристала.

Матеріали та методи. Використано теоретичний підхід, оскільки упорядкованість структури кристалічної решітки, в якій реалізуються як

ближній так і дальній порядок, є тільки певною ідеальною схемою, необхідною для розуміння закономірностей кристалічного стану речовини. У кристалічній решітці ідеального кристала атоми, іони, молекули розташовуються у просторі впорядковано й закономірно.

Результати та обговорення. Точкові дефекти кристалічної решітки належать до рівноважних, а їх кількість у стані термодинамічної рівноваги залежить лише від температури. Найбільше значення для опису властивостей реальних кристалів мають атомні точкові дефекти. Крім останніх до точкових належать також електронні та фотонні (енергетичні) дефекти. До атомних дефектів відносять вакансії та атоми в міжвузлях, які належать до власних дефектів кристалічної решітки. Невласні атомні дефекти – це домішкові атоми.

Найпростішим типом атомних дефектів є вакансії. Вакансії в кристалах простих речовин є наслідком процесу переходу атомів з регулярних вузлів кристалічної решітки на поверхню кристала або в міжвузля. У першому випадку в кристалі утворюється поодинокі вакансія, а в другому – парний дефект.

Можливість утворення вакансії в окремих вузлах кристалічної решітки за певних умов, зокрема при кімнатній температурі, пов'язана з тим, що дійсна реальна енергія якогось конкретного атому не дорівнює середній енергії всіх атомів системи. При температурі $T > 0$ К у кристалі існують атоми, енергія яких набагато більша від енергії решти атомів, а для деяких - її величина достатня для того, щоб атом міг покинути регулярний вузол решітки.

Утворення вакансій в одному з вузлів кристалічної решітки викликає відповідне зміщення і сусідніх атомів з їхніх ідеальних положень у кристалічній решітці (рис. 1). Викривлення решітки при цьому може досягати до десяти міжатомних відстаней у кристалі. Існуючий вакантний вузол кристалічної решітки може бути зайнятий сусіднім атомом з утворенням при цьому вакансії на новому місці.

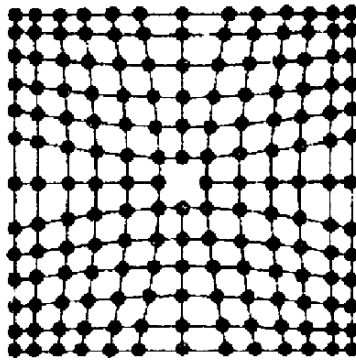

Рисунок 1 – Вакансія в кристалічній решітці і зміщення сусідніх атомів

Число вакансій (n), що утворюються в простому кристалі за певної температури (T) за рахунок переходу атомів на поверхню кристала буде:

$$n_v = \alpha N e^{\frac{-\Delta E_v}{kT}} \quad (1)$$

α - коефіцієнт, що враховує фактор ентропії, $\alpha = e^{\frac{-\Delta S}{k}}$;

ΔE_v - енергія утворення однієї вакансії;

Поверхневі дефекти — це грані кристалів, границі блоків, доменів, зерен чи домішкових фаз у кристалах.

Об'ємні дефекти - це пустоти, включення домішкових фаз та інші макроскопічні утворення в кристалах.

Висновки. У будь-якому реальному кристалі завжди є дефекти будови. Дефекти кристалічної будови поділяють на точкові, лінійні, поверхневі, об'ємні. З точки зору наявності недосконалостей у тій чи іншій підсистемі кристалічної решітки дефекти підрозділяються на атомні, електронні та енергетичні. Дефекти впливають на механічні властивості, оптичні властивості, та електропровідність. Також наявність різних дефектів кристалічної решітки пояснює невідповідність реальної і теоретичної міцності металевих матеріалів.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

НОРМУВАННЯ РОЗРАХУНКОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК РІЧНОГО СТОКУ В СУББАСЕЙНІ Р. ПРИП'ЯТЬ

Бурлуцька Марія Едуардівна

к.геогр.н., доцент

Романчук Марина Євгенівна

к.геогр.н., доцент

Одеський державний екологічний університет

м.Одеса, Україна

Вступ. Однією з основних характеристик водних ресурсів річок є норма стоку. Норма річного стоку має важливе значення при розрахунках стоку та водогосподарському проектуванні. Існують річки на яких відсутні систематичні вимірювання стоку. Тому уточнення розрахункових характеристик, в першу чергу, норми річного стоку та мінливості для невивчених річок – важлива задача.

Об'єктом дослідження даної роботи є норма річного стоку та її мінливість в басейні р.Прип'ять. Розглядається правобережна українська частина басейну р. Прип'ять, яка охоплює Волинську височину (Волинське Полісся), північну частину Подільської височини та частину Поліської низовини.

Мета роботи. Узагальнення норми річного стоку та коефіцієнтів варіації по басейну р.Прип'ять . Розрахунок статистичних параметрів річного стоку, точність визначення параметрів статистичного розподілу. Дослідження впливу на норму річного стоку місцевих факторів та широтного положення водозборів. Узагальнення норми річного стоку та коефіцієнтів варіації досліджуваної території у вигляді карт ізоліній.

Матеріали і методи. Вихідними матеріалами для розрахунку являються часові ряди річного стоку за весь період спостережень по 2015 рік на території

басейну р.Прип'ять за даними 27 гідрологічних постів, які одержані з фондів матеріалів Одеського державного екологічного університету.

В роботі були використані статистичні методи обробки часових рядів, графічні методи та методи моментів і найбільшої правдоподібності для розрахунку коефіцієнтів варіації.

Результати та обговорення. По результатам статистичної обробки часових рядів отримані практично однакові значення коефіцієнтів варіації, які розраховані за методом моментів і найбільшої правдоподібності. Діапазон коливань C_v знаходиться в межах від 0,22 до 0,68. Це свідчить про те, що для басейну р.Прип'ять характерна висока ступень мінливості у рядах середньорічних модулів стоку.

У широких межах змінюються коефіцієнти асиметрії C_s , які розраховані за методом моментів - від 0,32 до 2,5 . У методі найбільшої правдоподібності коефіцієнти асиметрії C_s нормовані за їх співвідношенням з C_v . В середньому у межах досліджуваної території знаходиться на рівні $C_s = 2,2$

Мірою точності є середня квадратична похибка. Значення $\sigma_{\bar{q}}$ в середньому дорівнює 5,94%, а коефіцієнтів варіації в середньому - $\sigma_{C_v}=10,7\%$. Ці результати задовольняють вимогам нормативного документа СНіП 2.01.14-83.

За відсутності систематичних вимірювань стоку і відповідно часових рядів норма стоку визначається непрямыми методами. Найпоширеніші карти норми річного стоку (модуля або шару). Будуються карти за даними вивчених річок. При складанні карт враховують істотний вплив на річковий стік місцевих факторів, але спочатку слід виключити вплив широтного положення водозборів на норму річного стоку. З цією метою була побудована залежність $\bar{q} = f(\varphi^\circ)$, яка показана на рис.1

Як видно з рис.1, норма річного стоку підкорюється чіткій широтній закономірності, коефіцієнт кореляції $r=0,48$ і є достатньо значним:

$$\bar{q} = 39,9 - 0,71(\varphi^\circ - 51) \quad (1)$$

Залежність, яку отримано, дозволяє всі дані привести до однієї широти 51° пн. ш., а саме

$$\bar{q}_{\varphi=51} = \bar{q} - 0,71(\varphi^\circ - 51), \quad (2)$$

де $\bar{q}_{\varphi=51}$ - приведені до широти 51° пн.ш. значення норми річного стоку.

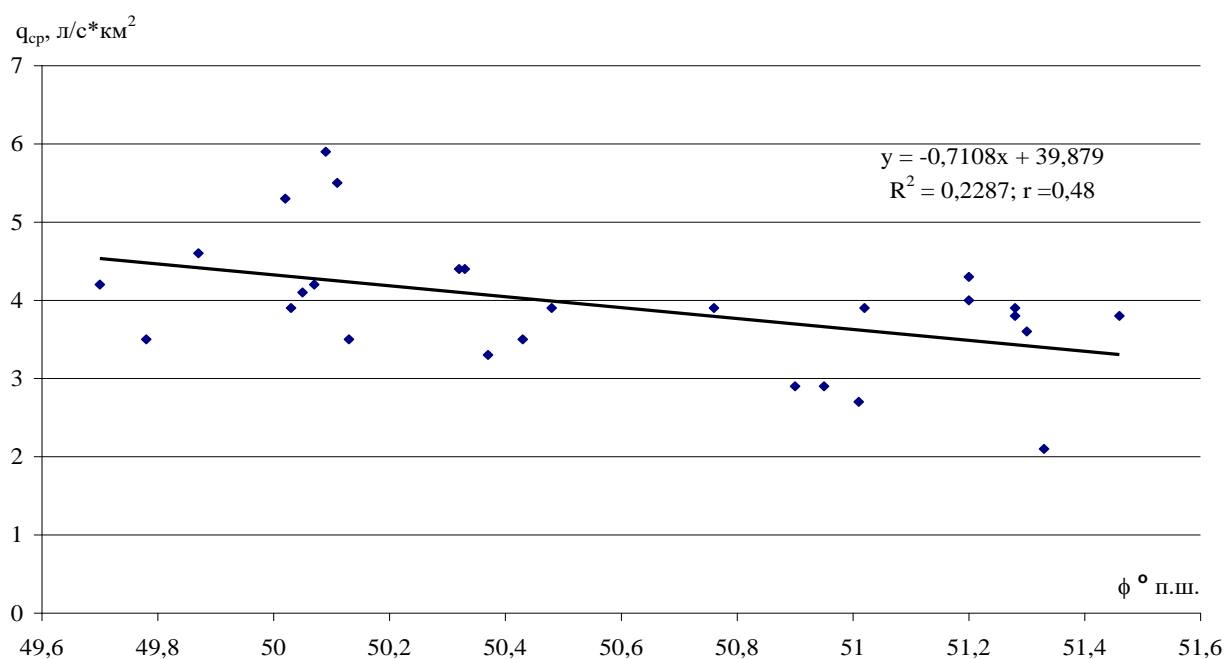

Рис.1. Залежність середньорічних модулів річного стоку від широтного положення водозборів в басейні р. Прип'ять

Приведені до однієї широти дані використані для побудови залежності $\bar{q}_{\varphi=51} = lg(f_{л} + 1)$, коефіцієнт кореляції $r=0,28$ є мало значний.

В результаті, враховуючи виражену залежність \bar{q} від φ° пн.ш., побудована карто-схема ізоліній норми річного стоку (рис. 2).

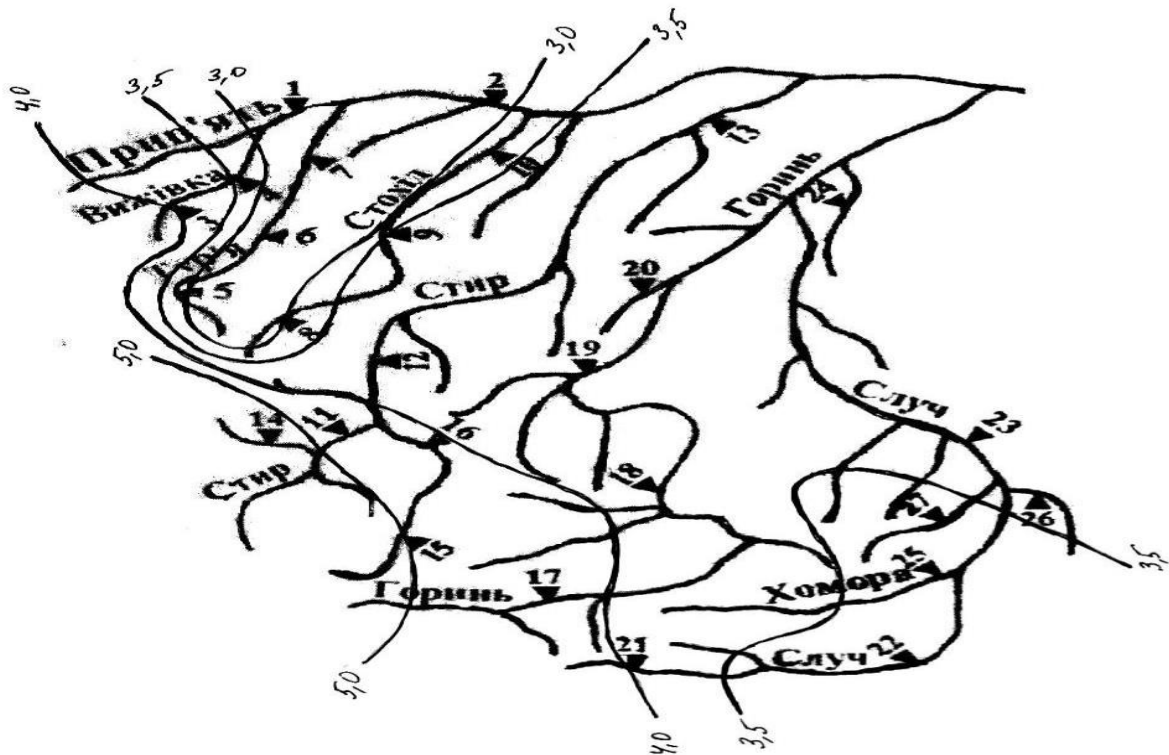

Рис. 2. Карта ізолій норми річного стоку в басейні р. Прип'ять

Ізолії проведені через 1,0 л/(с·км²). Значення норми річного стоку зменшуються з півночі і північного заходу на південь і південний схід від 5,0 до 3,0 л/с·км².

Для узагальнення коефіцієнтів варіації річного стоку по території басейну р.Прип'ять була побудована залежність $C_v = f(\varphi^\circ)$ (рис.3).

Коефіцієнт кореляції $r = 0,6$ і є значимим.

Також була досліджена залежність коефіцієнтів варіації від площі водозборів досліджуваної території, значущих закономірностей в зміні коефіцієнтів варіації під дією площ водозборів не виявлено.

З огляду на виражену залежність $C_v = f(\varphi^\circ)$, можна узагальнити C_v по території у вигляді карти ізолій (рис. 4).

Значення коефіцієнтів варіації наносяться на картосхему до геометричних центрів водозборів. Ізолії проведені через 0,1 і зменшуються від 0,60 у напрямку з півночі і північного заходу на південь і південний схід до 0,30.

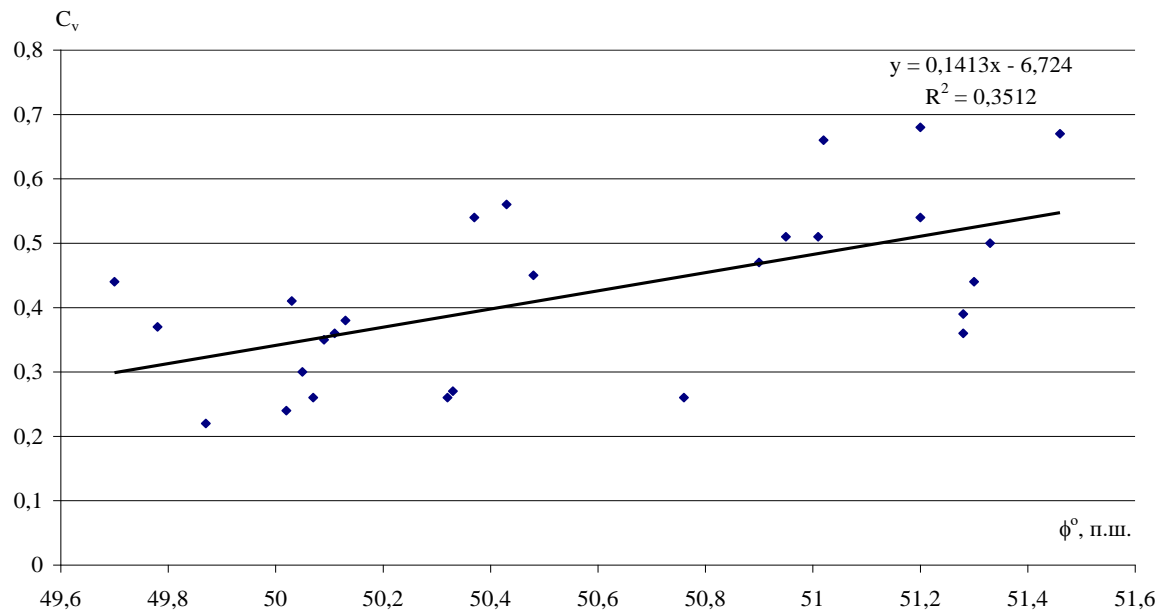

Рис.3. Залежність коефіцієнтів варіації від широтного положення водозборів в басейні р. Прип'ять

На підставі узагальнення норми річного стоку та коефіцієнтів варіації по басейну р.Прип'ять були виконані перевіірочні розрахунки. Отримані результати $\Delta\bar{q} = 7,1\%$, а $\Delta C_v = 10,8\%$ задовольняють вимогам нормативного документа СНіП 2.01.14-83 і відповідають вихідній інформації.

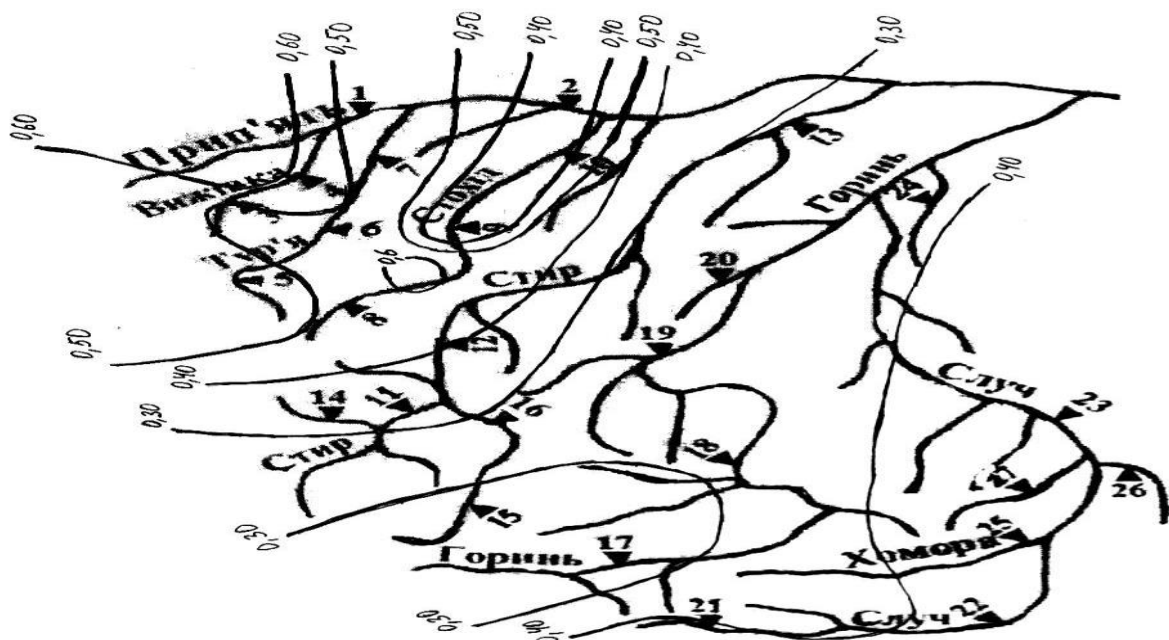

Рис.4. Карта ізолій коефіцієнтів варіації в басейні р. Прип'ять

Узагальнення норми річного стоку та коефіцієнтів варіації по території басейну р.Прип'ять для невивчених річок було виконано у вигляді карт ізоліній.

На підставі узагальнення норми річного стоку та коефіцієнтів варіації по басейну р.Прип'ять були виконані перевірочні розрахунки. Отримані результати: $\Delta\bar{q} = 7,1\%$, а $\Delta C_v = 10,8\%$, які задовольняють вимогам нормативного документа СНіП 2.01.14-83 і відповідають вихідній інформації.

Отримані карти можуть бути використані для невивчених річок басейну р.Прип'ять.

Висновки. За результатами дослідження можна зробити висновок, що основні статистичні характеристики часових рядів річного стоку – середні значення \bar{q}_{cp} , коефіцієнти варіації C_v , асиметрії C_s і співвідношення C_s / C_v , обчислювалися за даними 27 гідрологічних постів у басейні р.Прип'ять за допомогою методів моментів і найбільшої правдоподібності. Отримані практично однакові значення коефіцієнтів варіації, що розраховані за методом моментів і найбільшої правдоподібності.

PEDAGOGICAL SCIENCES

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION IN THE PROCESS OF TRAINING SPECIALISTS IN THE FIELD OF SERVICES

Bezruchenkov Yuriy Volodymyrovych

Ph.D.

associate professor

of the Department of Tourism

Hotel and Restaurant Business

Luhansk Taras Shevchenko National University

Starobilsk, Ukraine

Introductions In recent years, tourism and the hotel and restaurant business have occupied key positions in the global market, along with industries such as oil and the automotive industry. The experience of foreign companies working in these segments proves that the effective development of tourism and hotel and restaurant business requires not only the availability of resources, infrastructure, but also qualified staff.

The main problem in the field of hospitality is the multidisciplinary nature of activities, which, on the one hand, is the need to provide qualified personnel, and on the other hand - the willingness to introduce fundamentally new technologies for customer service. Therefore, professional education in this field involves the training of specialists in general. To do this, it is necessary to provide decent conditions under which future professionals receive the necessary level of professional culture, knowledge, skills and abilities.

In the modern world there is a trend of informatization and distancing in all areas of management, especially in the restaurant and tourism business. Therefore,

the use of information technology in distance education, training of service professionals is relevant.

Associating a problem with a task. Recently, the analysis of the use of teaching aids with the help of information technology is considered in the works of many scientists, among them the works of I M Dychkivska, G K Selevka, E V Shirshov and others. Scientists cover mainly general theoretical issues of using information technology in the learning process.

However, the peculiarities of their use in the training of hospitality professionals are not taken into account enough. Thus, in accordance with the problem, the following purpose of the article was formulated: to explore the possibilities of using information technology in distance education during the training of service professionals.

In accordance with the set goal, the following tasks were formulated:

- to characterize the specifics of training specialists in the field of service;
- to consider the possibility of using information technology in distance education in the educational process of future service professionals;
- to analyze the positive and negative factors of the use of information technology in the training of future professionals in the context of distance education.

Results and discussion. In order to be a competitive specialist in the labor market in the hotel and restaurant and tourism business, you need to have a number of personal and professionally significant qualities, such as psychological, mental, behavioral, emotional and volitional manifestations, thinking, ways of doing things and behavior.

To this end, a number of disciplines of professional-practical, natural-scientific and fundamental, humanitarian and socio-economic training and disciplines that form a high level of professional culture are taught in higher educational institutions [1]. With regard to distance education, a large amount of diverse information requires the use of modern innovative technologies to facilitate the learning process.

The world practice of vocational education has gained considerable experience in the use of information technology, which is an important point in their further

study. According to the definition given by E V Shirshov, information technology is created by applied computer science a set of systematic and mass media and methods of information processing in all types of human activity using modern means of communication, printing, computer technology and software [2].

From the standpoint of the information approach, any pedagogical technology can be called informational, because the essence of the learning process is the movement and transformation of information. When computers began to be used in education, the term "new information technology" appeared.

Computer learning technologies are processes of preparation and transfer of information, the main means of which is a computer. If telecommunications are used, the term "information and communication technologies" appears. By information technology, we mean all technologies in the field of education that use special technical information tools to achieve pedagogical goals. Information technology is used to solve formalized problems which are characterized by a typical solution sequence.

Information technologies are used to improve methods of solving functional problems and ways of organizing information processes. These include:

1. computer training programs, which include electronic textbooks, simulators, laboratory workshops, test systems;
2. training systems based on multimedia technologies, built using personal computers, video equipment, optical drives;
3. intellectual and educational expert systems used in various subject areas;
4. distribution of the database by areas of knowledge;
5. means of telecommunications, including e-mail, teleconferencing, local and regional communication networks, data exchange networks.;
6. electronic libraries, distributed and centralized publishing systems [3].

The main functions of information technology that can be implemented in the educational process of future service professionals:

1. information and reference, by presenting various kinds of information on the screen, including theoretical material, methods of solving problems;
2. visual demonstration of the material, computer visualization of the object under study and its components;
3. individualization and differentiation of the process of assimilation of educational material during classes and independent work of students, by generating tasks of different levels of complexity, issuance of certificates and tips;
4. optimization of the educational process due to the possibilities of step-by-step work or work at a certain pace;
5. controlling, due to the implementation of objective control with feedback, assessment of knowledge, skills and abilities with the diagnosis of errors, the implementation of self-control of knowledge, skills and abilities;
6. diagnoses by informing the teacher about the results of learning, about common mistakes;
7. automation of learning management processes in the registration, collection, analysis, storage of information about students, sending the necessary material and information from the network;
8. modeling of real experiments, simulation of various laboratory stands, objects, processes and phenomena;
9. automation of processes of processing of results of laboratory experiment, construction of graphs, tables and diagrams; obtaining information about the course in real conditions of the process or phenomenon using a set of sensors that allows you to display on a computer screen the data obtained during the experiment and process them [4; 5].

In the process of application and use of information technologies in the educational space, the qualities of a specialist are formed who are able to act not only on the model, but also independently, receives the necessary information from as

many sources as possible; is able to analyze it, make hypotheses, build models, experiment and draw conclusions, make decisions in difficult situations.

Researchers often point out that the use of information technology during the educational process is impossible without the use of a computer. After all, it allows you to increase student motivation. Acquiring knowledge related to a large amount of digital or other information through active dialogue with a personal computer is more effective and interesting for the student, compared to studying a textbook. Interest is also created through a variety of color information. This is facilitated not only by the novelty of working with a computer, but also the ability to adjust the sequence of tasks by complexity, encouraging the right solutions.

It may seem that the use of information technology is always justified. In many cases, this is true. However, researchers emphasize that the use of information technology has a number of negative aspects.

There is an impact of the frequency of use of audiovisual media on the effectiveness of the learning process. It is due to the fact that these tools affect the evaluative and motivational sphere of personality. If audiovisual means are used very rarely, then each of their use becomes an extraordinary event, students create increased emotional arousal, which interferes with the perception and assimilation of educational material.

Automation of learning during distance education is a prerequisite for a deeper understanding of the properties of the studied objects and processes on mathematical models, conducting parametric research and optimization. Meaningful application of professional automation systems requires a fairly high qualification and a high level of culture, which students do not always have at a high level.

There are many both positive and negative factors in the use of information technology in the educational process in general. But there are some things to keep in mind when training service professionals. The specifics of training students in the specialty "Hotel and restaurant business", "Tourism" is that it provides a high level of communication skills and professional culture, and the constant use of information technology leads to a decrease in "live" communication between students and

teachers. Another important aspect is the focus on the practical use of theoretical knowledge, in which information technology in the training of hospitality professionals is not always appropriate.

On the other hand, we should not forget about the informatization of all areas, in which the tourism industry is no exception. Workplace automation can be found not only in a travel agency, but also in a hotel or restaurant. Therefore, information technology can not only help in the theoretical consideration of issues, but also act as a simulator in practical classes, to develop computer skills, mastering automation programs.

Conclusions. It is established that information technologies are all technologies in the field of education that use special technical information tools to achieve pedagogical goals, especially in distance education. Their use makes it possible to improve the methods and technologies of selection and formation of learning content, increase the effectiveness of student learning

This is especially important in the process of training a specialist in the specialty "Hotel and restaurant business", "Tourism". As a result, the student's workload has almost doubled. This requires the teacher to intensify the learning process.

However, most scholars do not pay attention to the fact that excessive unreasonable use of information technology leads to a deterioration of the communicative qualities of the student, distracts from important information and affects health. Therefore, when using information technology, the teacher must keep in mind the dosed, reasonable use of information technology in conjunction with traditional learning technologies.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Osvitn'o-profesijna programma pidgotovki bakalavra napryamu pidgotovki 6.140101 „Gotel'no-restoranna sprava”: Proekt MNO Ukraïni. – K, 1999. – (Galuzevij standart vishchoï osviti).
2. SHirshov Є. V. Informacionno-pedagogicheskie tekhnologii : klyuchevye ponyatiya : slovar' / E. V. SHirshov; pod. red. T. S. Butorinoj. – Rostov-n/D : Feniks, 2006. – 256 s.
3. Pedagogicheskie tekhnologi: uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh special'nostej. / Pod obshch. red. V. S. Kukushkina. – Rostov n/D : Izdatel'skij dom «Mart», 2002. - 320 s.
4. Selevko G. K. Enciklopediya obrazovatel'nyh tekhnologij: v 2 t. / G. K. Selevko. –M.: NII shkol'nyh tekhnologij, 2006. – T.2. - 2006. – 816 s.
5. Bezruchenkov Yu. V. Skladovi profesijnoï kul'turi majbutnih fahivciv gotel'no-restorannogo gospodarstva. Naukovij visnik Donbasu. Lugans'k, 2015. № 1 (29). S. 12.
6. Yu. V. Bezruchenkov Formuvannya profesijnoyi kul`tury` majbutnix faxivciv sfery` restorannogo gospodarstva u vy`shhomu navchal`nomu zakladi : avtoref. dy`s. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: 13.00.04. Starobelsk, 2014. 22 s. (in Ukraine).

UDC 811.111:004.77=111

**ENGLISH PORTFOLIO AS A NEW APPROACH IN TEACHING
METHODOLOGY FOR PROFESSIONALLY – ORIENTED
COMMUNICATIVE LANGUAGE COMPETENCE**

Budanova Liana

доктор пед. наук, професор
завідувач кафедри іноземних мов

Toryanik Lyudmila

кандидат пед. наук, доцент
доцент кафедри іноземних мов

Halushko Katherine

старший викладач кафедри іноземних мов
Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

National University of Pharmacy

(Kharkiv, Ukraine)

Introduction: Happily in recent years principally a new approach in methodology of teaching English has been started the discussion in the university pedagogical circles for improving communicative skills of English for specific purposes. It provided a strong discussion on the development of a language Portfolio as the means of authentic specific materials for the professional communication in English. The European Language Portfolio may serve as the model for the language Portfolio developers. This review considers the opportunity and challenge of developing this new approach in the context of the innovations as the means of authentic specific materials for professional communication in English.

Aim: The aim of this article is to illustrate principally a new approach in methodology of teaching English where a discussion on the development of a language Portfolio took place and may serve as the model for the language Portfolio developers. This review considers the opportunity and challenge of developing this new approach in the context of the innovations as the means of specific materials for professional communication in English.

What kind of work should students put in the portfolio? Students should aim to have a variety of work in their portfolio – it does not only have to be written work. The aim of the portfolio is to allow students with other strengths to have different kinds of work recognized.

Materials and methods Experiential learning refers to the organization of the learning process on the basis of the pedagogical principle of “learning by doing”, which means that learners acquire knowledge after having experience or done something new. Experiential learning is defined as the exploitation and processing of experience, aiming not only at acquiring knowledge, but also at transforming the way of thinking and changing attitudes. In experiential learning learners participate “in concrete activities that enable them to ‘experience’ what they are learning about” and the “opportunity to reflect on those activities”, since “learning is the process whereby knowledge is created through the transformation of experience”. The implementation of the project method is based on the following pedagogical principles, expressed by many progressive educators: a) promotion of manual activity instead of memorization and verbalism, b) learners’ active participation in the learning process, and c) exploitation of facts relating to the immediate reality as a source for learning.

The project method is linked to the internal reform of the education process, basic components of which are the following: a) opening of education to the local community, b) provision of equal opportunities to all students regardless of socioeconomic background, c) exploitation of immediate space as departure for learning, d) systematic study of problems of everyday life, e) cross-curricular approach to knowledge.

The portfolio could include:

- some pictures they have researched about a topic.
- a recording of some group work.
- some drawings.
- any project work.
- a board game they have made.
- photographs of a display they have made.

- a review of a book they have read.
- a list of websites linked to a topic.

How do we make sure all students have the work in their portfolios by the agreed date? About a month before the agreed date, remind students to start making final decisions about their pieces of work. If possible, set aside class time to talk to each student about the choices she/he has made. Divide the class into groups. Collect the portfolios of one group and talk to them while the other groups get on with some other work. You could suggest other pieces of work that they have overlooked.

Does organizing a portfolio take a lot of time? No, because the students are doing the work anyway. There are suggestions throughout the teaching notes of work which may be appropriate for portfolio use.

What do we do first? Before explaining the idea of a portfolio to the students you need to plan how best it will work for you in your teaching situation.

The students will need somewhere to keep their work. This could be a file or a drawer in the classroom. For young learners it is often better to have something that they can keep at the university rather than at home to avoid the problem of loss. It is not something they will need every class so you will not need to carry them around the university with you if you teach in different classrooms.

Decide on an appropriate period of time for the completion of portfolio work and write down the date. For example, the end of each term if you have three terms in a year or the end of each semester if you have two semesters in a year. It is easy to look ahead and see which units you plan to cover by a certain date.

Results and discussion The English for Specific Purposes Curriculum provides teaches with instruments to develop meaning descriptors witch will serve as reliable for learning English. The European Language Portfolio may serve as the model for language portfolio developers. It is a collection of tools for recording on the leaner's language learning and intercultural experience. It also provides grids for self- assessment of language achievements and the setting of personal learning goals.

The need to share the materials and information on the problem discussed, you will be given the fragment of the seminars where the author of this article took put.

Compilation of the Portfolio.

Each learner will create a portfolio of authentic documents on specific topics that can be used for teaching English as the foreign language.

1. Find materials in the resource center (library), or on the Internet.

2. Organize the material in a binder.

3. Content:

- Table of contents listing the documents and possible Levels of English Language Proficiency For Specialists.

Authentic Texts: 2 samples, Basic User- A1- Breakthrough

A2 – Waystage

3 samples, Independent User- B1- Threshold

B2 – Vantage

2 samples, Proficient User- C1 -Effective Operational Proficiency

C2- Mastery

- Audiotapes: 2 samples, identify the level(s)

- Video cassettes: 2 samples, identify the level(s)

- Websites

- Miscellaneous:photos, forms, etc.

4. Evaluation of the Portfolio:

- Table of contents 1

- Authentic Texts 5

- Audio/Video Cassettes 2

- Websites 1

- Miscellaneous 1

- Total 10 points

Developing Activities Using Authentic Material

1. Select 3 items from the portfolio.

2. Decide on the appropriate English for Specific Purposes (ESP) level for the use of each item.

3. Conceptualize at least one communicative activity for each item.

4. Ensure that the requirements, as the communicative activity, are fulfilled, i.e. the activity should be interactive, purposeful, meaningful, related to real life. Also remember that this activity should be of a specific nature.

5. Write a rationale and instructions on how to teach with the chosen items. Accompanying this account should be the 3 items from the portfolio plus any extra material required for the activities. This written assignment will be worth 15 points on the final report.

6. Prepare to present (not teach) the activities for 1 of the 3 items to your classmates.

7. Incorporate and teach at least one of the activities in your demonstration specific lessons.

Evaluation

Compilation of the portfolio 10 points

Development of materials from the portfolio 15 points

Total score 25 points

Teaching of Specific Topics

Task: In order to apply the language skills for professional needs, you will teach two lessons: one from a general source such as General English Portfolio and one from authentic source(s). The emphasis is on specific content and your use of the Communicative Approach in teaching it. You may use other material and training aids to support your lesson. In one of the lessons, you should use material developed from your Portfolio.

The pedagogic function of the English language in proficiency (ELP) is to make the language learning process more transparent to students, to help them developed their capacity for reflection and self-assessment, and thus to enable them gradually to assume more responsibility for their own learning. The ELP enhances ‘learning to learn’ and promotes the development of English communicative skills.

Effective time management involves the proper structuring and balancing of a lesson. This is imperative in the language teaching. In dealing with the structuring and balancing of a lesson, we can establish the following 4 dimensions:

- Opening: How a lesson begins;
- Sequencing: How a lesson is divided into segments and how the segments are related to one another;
- Pacing: How a sense of movement from one aspect to another is achieved within a lesson;
- Closing: The technique used to bring a lesson to an end.

Ideas for Effective Transitions

- Think and plan ahead on how you will make the transition.
- Assign duties to designated students so as to avoid chaos during the transition.
- Have upcoming exercise written on board so some students may start while others are gathering materials and preparing.

Conclusions

Another important and final dimension to sequencing is closure. This refers to the concluding part of the lesson. Following are the purposes of closing:

- 1 To reinforce what has been learned in the lesson.
- 2 To integrate and review the content of the lesson.
- 3 To prepare the students for upcoming learning

Thus, the teaching English at the university establishments gives students the opportunity to develop their skills in professionally-oriented English which has become the leading role in the educational process. The practical aim of the English for specific purposes is to give students general and professionally-oriented communicative language competences in English to allow them to communicate effectively in the academic and professional environment.

REFERENCES

1. Marginson S. Dynamics of National and Global Competition in Higher Education. Higher Education. 2006. Vol.52. № 1. p. 4-39
2. The Communicative Language Teaching Method Structures Lessons. 2014. №5. p. 158
3. Stoller, F. (2002). Project Work: A Means to Promote Language and Content. In Jack, C. Richards & Willy, A. Renandya (Eds.) Methodology in Language Teaching: an anthology of Current Practice (pp. 107-120). Cambridge: Cambridge University Press.
4. Stoller, F. (2006). Establishing a theoretical foundation for project-based learning in second and foreign language contexts. In Beckett, G., H. & P. C. Miller (Eds.), Project-Based Second and Foreign Language education: past present, and future (pp. 19-40). Greenwich, Connecticut: Information Age Publishing

УДК 378.016: 616-001+617.3

**TRAUMATOLOGY AND ORTHOPAEDICS EDUCATION OF FOREIGN
STUDENTS IN COLLABORATION OF MEDICAL AND NATURAL
SCIENCE UNIVERSITIES**

Dudko Oleksii Gennadiyovich

PhD, Associate Professor Department
of Traumatology and Orthopaedics
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi City, Ukraine

Shayko-Shaykovskiy Oleksandr Gennadiyovich

PhD, D.Tech.Sc.
Professor Department of General Physics
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi City, Ukraine

The interdisciplinary integration is an important issue in the learning of 'Traumatology and orthopaedics'. The injuries of patients happen mostly due to mechanical factors, we have assumed that the knowledge of various force applications, as well as mechanical properties of bone tissue and materials that are used for implant production are of big importance for tutorial process.

The aim of the article was to analyse the tutorial process and to improve the quality of education at 'Traumatology and orthopaedics' courses for foreign students by means of collaboration of clinical Traumatology and Orthopaedics department of medical university and department of General Physics of natural science university.

The collaboration of clinical Traumatology and Orthopaedics department of Bukovinian State Medical University (Chernivtsi City) and department of General Physics of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi City) helped a lot for medical undergraduate and postgraduate students to understand the mechanism of injury according to the mechanical force that were applied. It improves students' attitude for the subject and their involvement in clinical work, motivates for scientific work.

Key words: traumatology and orthopaedics, education process, foreign students, collaboration, natural sciences.

Actuality. Bukovinian State Medical University started to teach foreign students in English many years ago. This fact allowed students from many countries around the world to apply to the university. The amount of English speaking students exceeds 2000 and is progressively increasing every year. Students are coming from all around the world - from India, Middle East, some African countries, North America with a big population and relatively small number of highly qualified medical specialists [1]. Now students are studying on-line according to the educational program "General Medicine" that includes 'Traumatology and orthopaedics' in fifth year. In the autumn semester 2020-2021 educational year there were 260 students, 18 % more than previous year. Therefore we are searching for ways to make the educational process more effective, to reveal students' level of knowledge in a quick and objective way.

Interdisciplinary integration is an important issue in the learning of different subjects. 'Traumatology and orthopaedics' are studied by students that have already learned such important disciplines as anatomy, histology, physiology, pharmacology, radiology. But as the injuries of patients happen mostly due to mechanical factors, we have assumed that the knowledge of various force applications, as well as mechanical properties of bone tissue and materials that are used for implant production are of big importance.

The aim. To analyse the educational process and to improve the quality of education at 'Traumatology and orthopaedics' course for English speaking students by means of collaboration of clinical Traumatology and orthopaedics department of medical university and department of General physics of natural science university.

Main part. 'Traumatology and orthopaedics' educational course (90 tutorial hours – 10 lecture hours, 40 hours for practical classes) is held for students that have learned already such important disciplines as anatomy, histology, physiology, pharmacology, radiology. 5 lectures (10 educational hours) that are given to students

have the information about main principles of examination patients with injuries of locomotor system, advanced approaches for diagnostics and treatment. On the other hand, most complicated for self-learning topics, such as “Regeneration of bone tissue”, “Principles of treatment orthopaedic patients”, “Traumatic illness. Polytrauma: combine injuries – clinical and diagnostic signs, treatment”, “Closed and open fractures”, “Gunshot fractures”, “Traumatic osteomyelitis”, “Inflammation, beneath and malignant tumor diseases of locomotor’s system – clinical and diagnostic signs, treatment” were given at lectures as well.

The supply with educational literature as textbooks and methodical instructions for English speaking students is very important for educational process [2]. We should mention that the price for tutorial literature varies from one hundred to 4-5 hundred US dollars [3]. So preparing electronic materials of high quality is essentially important.

The to improve the state of things the preparation and development our own printed and electronic tutorial materials was done. E-learning technology is considered to be very perspective. Due to rapidly growing technological progress, computer technologies and Internet nowadays, the way to search the information become very quick and convenient. The simplest example are various search engines (Google, Yahoo, etc) that allow every student getting information within seconds just typing “keywords” on their phone or tablet.

The information can be presented not only as text, but as slides of electronic presentation, audio and video files, pictures and diagrams. It looks like the Internet forms the ideal surrounding for self-e-learning but in reality a problem of choosing the necessary information stands in front of every student. The search system usually finds thousands of hyperlinks. Such amount of information is practically impossible to review and it is hard for student to choose correct and important links. Internet search system arranges information in such way that most visited websites, but not most important, are shown first. Many websites are visited mostly by non-medical internet users and they contained simplified, incorrect and sometimes grossly twisted information without special medical terminology, thus such information is not

acceptable for self-e-learning students of Medical Universities and training a specialist in “Traumatology and orthopaedics”.

So a powerful electronic tutorial resource has been developed 10 years ago on the base of Moodle website of the University and includes two main courses “Traumatology and orthopaedics” and “Orthopaedics MCI”.

The program contains the syllabus, the plan for practical classes and lectures, reference book for students, tutorial and teaching information that students need for self-learning (questions for discussion, short abstract on every clinical tasks, tests, hyperlinks on tutorial videos, presentations, graphs and X-rays of different fractures).

All tutorial materials are arranged according to educational program and methodical recommendations of Traumatology and Orthopaedics Department of Bogomoletz National University of Ukraine [4]. Many hyperlinks for teaching videos are included in the course that highlight basic principles of diagnostics, classification of injuries and diseases of locomotor system, indications to use additional methods of diagnostics, rare clinical cases and peculiarities of their treatment and diagnostics. Use of educational multimedia materials for self-learning, due to their simplicity and availability, significantly improves theoretical knowledge of students [5]. Our own teaching videos were developed as well and were presented for students on our YouTube channel.

In practical classes students study the principles of first medical aid for patients with limb injuries – how to apply properly factory-produced splints, to stop bleeding, to apply various bandages. Students can train themselves to immobilize fractures using the set of Crammer, Thomas and Ditherix splints. Students also get practical knowledge in the use of immobilization and functional methods of treatment patients with fractures of extremities.

They help to apply plaster bandages, to mount system of continuous skeletal traction (learn to determine the place for K-wire insertion in various segments, the technique of procedure and how to use the special instruments – CITO and Kirshner traction bow, K-wire tension device, electric drill). Another diagnostic-treatment manipulation that students are taught is puncture of joints that is usually done in cases

of hemarthrosis and synoviitis under local anaesthesia. Students learn the main principles of anaesthesia, types of suitable anaesthetics, puncture techniques of big joints. Later within practical classes when a topical patient is admitted to the hospital student can take part in this manipulation and then perform it by himself. Practically every student at the end of the semester can get some practical experience according to the approved list of practical skills.

Another problem is the big number of students in academic groups compared with the amount of patients. This can be partially resolved involving some students, especially those who are going to become orthopaedic surgeons, to take part in urgent duties. Communication between doctor and patient is an important part of the diagnostic and treatment process. Within questioning students can collect patients' complaints, important data from anamnesis morbi – violence and time of injury, first medical aid – transport immobilization of fracture, application of tourniquet or pressure bandage to stop the bleeding for open injuries.

Making the correct diagnosis and further treatment depends a lot from the quality of communication. It causes some difficulties, as it requires from foreign-student proper level of fluency in Ukrainian – the language that the patient speaks. Teaching courses of Ukrainian language, which were organized on previous courses, can somehow resolve the problem. As well as the fact that students learn “Traumatology and Orthopaedic” in their fifth year, so within four years foreigners’ can socialize with native Ukrainians and improve their Ukrainian language.

There is not a rare case when a patient can talk English well and that helps a lot for foreign students. But in most of the cases patient’s curatio is performed with individual supervision by the teacher when the latter controls and corrects examination process, helps a student and a patient to understand each other.

From the whole tutorial process the 40 educational hours (44,4 % of all time) are scheduled for self-learning, and we have to point that the quality of students` self-education depends a lot from the students attitude to the subject. As the educational process on “traumatology and orthopaedics” for students of foreign faculty of Bukovinian State Medical University needs some improves it was decided to analyse

its structure and the topics that are given to students, as well as peculiarities of theoretical and practical study.

It was found that one of the main problems are lack of understanding of physical and biological processes that took part in cases of different injuries, that complicates individual approach to mastering practical skills. To solve these problems collaboration of clinical Traumatology and Orthopaedics department of Bukovinian State Medical University (Chernivtsi City) and department of General Physics of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi City) was introduced. That helped a lot for medical undergraduate and postgraduate students to understand the mechanism of injury according to the mechanical force that was applied.

It improves students' attitude for the subject and their involvement in clinical work, helps to make their level of theoretical and practical knowledge higher. It also motivates and inquires undergraduate and postgraduate students in Traumatology and orthopaedics for scientific work, as to performing clinical trials and studies, writing and publishing articles, taking part in scientific conferences. As a result of the collaboration the number of articles were published where students were actively involved in research work [7, 8]. That improves students' knowledge and writing skills and gives them the opportunity to be published, improves their skills in searching and analysing scientific papers, choosing the main points and summarizing the data [9, 10].

Conclusions. The improvement of theoretical and practical knowledge can be achieved with application of modern distant internet-based learning technologies, preparing and publishing quality textbooks and methodical instructions on “Traumatology and Orthopaedics” in English, improving website of distant learning, decreasing number of students in groups.

The collaboration of clinical Traumatology and Orthopaedics department of Bukovinian State Medical University and department of General Physics of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University helped a lot for medical undergraduate and postgraduate students to understand the mechanism of injury according to the

mechanical force that was applied. It improves students' attitude for the subject and their involvement in clinical work, helps to make their level of theoretical and practical knowledge higher.

The undergraduate and postgraduate students are motivated and inquired in Traumatology and orthopaedics for scientific work, performing clinical trials and studies, writing and publishing articles, taking part in scientific conferences.

REFERENCE:

1. Murray Christopher J. L. (2013). The State of US Health, 1990-2010. Burden of diseases, injuries, and risk factors. *JAMA*, 310 (6), 591 – 608. doi:10.1001/jama.2013.13805.

2. Melnyk I. V., Polishchuk M. O. (2017). Navchalno-metodychne zabezpechennia pidhotovky studentiv u vyshchych navchalnykh zakladakh MOZ Ukrainy: stan ta pershocherhovi zavdannia [Educational and methodical supply of students' training in higher education institutions of Ministry of Healthcare of Ukraine: state and primary tasks]. *Medychna Osvita – Medical Education*, 3, 13-21 [in Ukrainian]. doi: 10.11603/me.2414-5998.2017.3.7773.

3. Ruedi T. P., Buckley R.E., Moran C.G. (2007). *AO Principles of Fracture Management* [2nd Ed.]. Thieme.

4. Buryanov O.A. (Eds.). (2007). *Traumatology and Orthopedics Manual*. Medicine.

5. Dudko OG. (2018). Managing “Traumatology and orthopedics” educational course for foreign students in Bukovynian State Medical University. *Medical Education.*, 1, 125-28.

6. Shaiko-Shaikovskiy O.G., Bilov M.Ye., Oleksyuk I.S., Dudko O.G., Bursuk Ye.Y., Lenik D.K., Shvab N.N. Method of computerized optimisation positioning of fixing elements on plate body under rotational forces [in Ukrainian]. *Orthopaedics, traumatology and prosthetics*. – 2014. – № 4. – P. 26-30.

7. Dudko O. G., Yakimyuk D. I., Shayko–Shaykovskiy O. G., Reshma N.R. Types of biodegradable materials for osteosynthesis of long bone fractures.// *Modern*

science: problems and innovations. Abstracts of the 10th International scientific and practical conference. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2020. Pp. 60-65.

8. Dudko O. G., Yakimyuk D. I., Vallyathu R. A., Shayko–Shaykovskiy O. G. Non-surgical and surgical methods of treatment mechanical injuries of human body // Science and education: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Kyoto, Japan. 2020. Pp. 22-29.

9. Reshma N. R., Dudko O.G., Shayko-Shaykovskiy O. G. Properties of materials used in orthopaedic fixation. Colloquium-journal, 2020. - 28 (80). - P. 21-23.

10. Reshma N., Dudko O. Modern implants for fracture fixation. Proceedings of the 13th international scientific and practical conference «problems of implementation of science into practice» (20-21 april, 2020). Oslo, Norway 2020. - P. 77-80.

THE EFFECTIVENESS OF MODERN ONLINE APPLICATIONS FOR STUDYING ENGLISH

Khaletska M. V.

student of Law Faculty

Kashyrina I. O.

senior lecturer

Dnipropetrovsk State University

of Internal Affairs

Dnipro, Ukraine

Annotation: This paper is dedicated to studying the most effective approaches in online space for studying foreign languages, in particular, English. In the frames of globalization and digitalization online studying is not a nonsense, it is an integral part of modern life.

Key words: foreign languages, online, English, resources.

English is an integral part of the modern world. Every sphere of life is to some extent connected with it: work, study, travel, leisure, communication, etc. English has become an international language, knowing which opens many doors and new opportunities for you. First of all, let's consider learning English online. In other words, it is distance learning. In today's world, where everything is changing rapidly, this method of learning is extremely popular. [1, p. 98].

Consider the benefits of this type of training. First of all, it is flexibility. You can be anywhere and exercise at any time of the day; the training schedule depends solely on you and can be easily changed according to your daily routine and workload; relatively low price due to cost optimization (wages, rent, provision of all necessary materials.

Speaking of shortcomings, [2, p.27]. It is important to understand that the effectiveness of distance learning depends on self-discipline. Its lack will negatively affect the preparation for classes, assignments and assimilation of information; the

realization that the lesson can take place at any time convenient for you leads to the fact that it is postponed or canceled in favor of other matters. Thus, the regularity of classes is also in question; possible technical problems: poor Internet connection, poor technical characteristics of the computer / phone, etc.; if you need the personal presence of a teacher, this method will not be as effective for you.

It is worth remembering that all the described pros and cons of online learning in English are quite relative. [3, p. 88]. After all, what is good for one is bad for another, and vice versa. For example, for businessmen who spend all their time on business trips. However, it is important to remember that due to its shortcomings, this method will not be as effective, because each time there will be something more important than learning English.

It's like the sea. Residents of seaside towns always postpone a trip to the beach, as the sea will always be by your side, and things need to be decided now. While vacationers specifically set aside time for a trip to the sea and come solely for the purpose of swimming and breathing sea air.

Therefore, it will be more effective to become a "vacationer" for a while, who will devote a certain period of time and give English 100% of their attention to get the most benefit, such as English courses for businessmen at English Prime school, and then return to their daily routine. [4, p. 336].

Unfortunately, without studying everything you have seen and heard, your English will not change. Yes, your ability to perceive speech by ear will be more developed, as you have heard many pronunciation options. It is possible that the vocabulary will expand a bit if you watch movies often. But without careful elaboration of new phrases, without memorizing and applying them, English will not move.

Which way to learn English to choose: online or offline? As you can see, each of them has its pros and cons, which must be taken into account. The main thing is not to be afraid to seek help from specialists, because each of us at one stage or another needs a person who will guide, help overcome the barrier and make a new leap. And never stop! By taking small steps every day, you will soon get what you

expect. According to Joe Girard, an American recognized by the Guinness Book of Records as the most successful car dealer: The elevator does not work for success. Use the steps. Step by step.

LITERATURE:

1. Азимов Э.Г., Вильшинецкая Е.Н. Материалы Интернета на уроке английского языка / Э.Г. Азимов,

Е.Н. Вильшинецкая // Иностранные языки в школе. – 2001. – №1. – С. 96 – 101.

2. Вардашкина Е.В. Использование информационнокоммуникационных технологий в обучении английскому языку студентов неязыковых ВУЗов / Е.В. Вардашкина // Инновации и современная наука: материалы международной заочной научнопрактической конференции (12 декабря 2011 г.). – Новосибирск: Изд. “Сибирская ассоциация консультантов”, 2011. – Часть II. – С. 27 – 33. 3. Ерліх А. Сформувати інформаційну культуру учнів.

3 досвіду впровадження комп'ютерних технологій при вивченні німецької мови / Алла Ерліх / / Іноземні мови в навчальних закладах. – 2011. – № 2. – С. 88 – 92.

4. Ибрагимов И. М. Информационные технологии средства дистанционного обучения: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Ильдар Маратович Ибрагимов; Под. ред. А.Н. Ковшова. – М. : Издательский центр “Академия”, 2005. – 336 с

NEW APPROACHES TO MOTIVATING STUDENTS OF LANGUAGE DEPARTMENTS TO STUDY FOREIGN LANGUAGES

Kuzmina Kateryna

PhD, associate professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

Abstract. The research reveals the importance of applying new and more practical approaches to teaching languages and other related disciplines to language department students who often enter universities with sufficient language fluency and who may feel demotivated to develop their linguistic skills further.

Key words: motivation for studying foreign languages, students of language departments, new teaching approaches, language, culture, and literature projects.

Introduction. It is no secret that different age groups have different abilities to learn languages. Children learn them spontaneously, without taking much effort, as soon as they find themselves in a foreign language environment. Adults need some motivation to learn, either connected to their professional or personal interests, otherwise it will be hard for them to grasp abstract grammar rules and lexical units outside the context [8].

Nowadays many students enter university with a pretty good command of foreign languages. This is because the Internet development enabled them to be more exposed to foreign languages as compared to their predecessors. Besides, a great deal of modern students are lucky enough to travel to countries of their interest and study abroad, which leads to the situation when many university students are not motivated to attend language classes. The problem becomes all the more critical at language departments since they are intended to train language and culture experts.

Aim. Taking into account the aforementioned, the objective of this research is to develop new approaches to teaching future language and culture professionals at language and culture departments.

Materials and methods. The research is based upon my personal teaching experience and the experience of my colleagues, various printed and audiovisual teaching materials, scientific papers in pedagogy, linguistics, translation and culture studies [1 – 12].

Results and discussion. We hardly ever learn a foreign language for its own sake since we usually tend to apply it for a particular purpose: casual communication with people from other cultures, reading classics, travelling, professional use, the latter being one of the most important reasons why modern people, regardless of their age, learn languages. However, with today's easy access to information, tendency to combine education and work, increase in across-the-border mobility it is really a challenge for a teacher to attract modern youth to new knowledge, including linguistic one. The ways to solve this problem may be involving students in the most up-to-date real language, culture, and literature projects, and making them a part of essential linguistic and neurolinguistic research works. To this end, during language and other related classes teachers can create various mock professional environments which exist in real life and which would encourage them to question and perfect their professionalism. For example, during one of our classes in "Translation of Scientific Texts" we offered Ukrainian fourth-year students to edit published not that good English translations of Ukrainian scientific texts and abstracts of scientific articles done by Ukrainians, that is by non- native speakers and non-linguists. Students appeared to take this task quite seriously as they realized that they were working with real texts dealing with up-to-date issues of space observations of the Earth, economics, history, computer studies, language teaching, and the like. They were very much interested in analyzing these translations and giving their own correct English variants. This task helped them to feel self-confidence as linguists and future translators and to experience the advantage of being real language experts.

To make students more active during language classes it is important for teachers to get involved in problems young people are most concerned about. As specialists say one of the easiest ways to learn a foreign language is to start to be exposed to the information satisfying your personal interests in this language. Thus,

when studying the topic of ‘Education’ during one of my English language classes, many students wrote about the problem of bullying in Ukrainian secondary schools, after which I realized the gravity of this issue in adolescent life nowadays. Such students’ revelations should prompt a teacher to organize a mock conference encouraging them to prepare and discuss the most urgent topics of modern pre-school, secondary, and higher education.

Modern students take for granted the task to prepare PowerPoint presentations dealing with this or that topic, which, from the technological point of view, they usually do very professionally. However, they should not just read their presentations during mock conferences and seminars but should manifest their deep involvement in the topic of their presentation and the ability to discuss it. Besides, a teacher ought to make sure that the rest of the students who play the role of an audience actively participate asking a presenter questions and making relevant comments.

Many educators and scholars are concerned about the fact that today people read ‘serious’ books, such as classics or academic works, very little as we tend to get the so called ‘quick information’ from the Internet. This may be the problem for today’s language students who are expected to know all the subtleties of meanings and grammar rules, to be able to quickly switch from one language to another, to be good writers and speakers, true experts in linguistics, culture studies, translation studies, their native and foreign literatures. However, today we can hardly claim that all modern graduates from language departments who have a perfect command of foreign languages are also up to the mark in the other abovementioned fields and can solve complex linguistic, cultural, and literary tasks.

To upgrade students’ literary and fiction translation competence teachers and professors of the Institute of Philology of Taras Shevchenko University of Kyiv encourage students to get acquainted with the most outstanding translations of world classics and modern literature, to do deep and thorough comparative analyses of various translations of the same original, to study the most up-to-date linguistic and translation theories, to provide their own literary and even poetic translations. During their translation internships students translate authentic informative texts including

documents, agreements, catalogues, scientific articles for various companies and institutes, which helps them to study the most frequent texts modern translators work with. However, besides translating and interpreting, it would be very beneficial, to my mind, to teach students to write their own fiction stories, scholarly, and journalistic articles as the ability ‘to create a story’ is a sign of a true linguist and philologist. Then a teacher should help students have them published either in the University Press, some other Publishing House, or on the Internet.

One more point I would like to touch upon is the importance of involving language department students in the most topical issues of today’s linguistic science which is split into cultural linguistics, historical linguistics, psycholinguistics, neurolinguistics and methods of treating language disorders, computer linguistics, lexicography, editing, and some other fields. For this teachers can offer students to study prominent academic works dealing with any of these fields of linguistics, to listen to and discuss relevant lectures and documentaries which can be easily accessed through Youtube channel, to organize linguistic seminars and workshops, to take them to true computer linguistics and neurolinguistic laboratories, to invite linguists to their classes, make them compile glossaries and dictionaries dealing with this or that field of human knowledge. All the more so, today’s students are very much interested in the issues of Psychology, brain science, culture studies, computer technologies, preferring interactive work with a teacher to ordinary classes.

And last but not least, learning a foreign language is always connected with learning another culture. In today’s mobile world this point is becoming especially important. To upgrade their knowledge of a foreign culture students are supposed to discuss cultural specificities of their native and foreign cultures, to study the most prominent examples of national literatures, to know the most significant events that occurred in the history of the culture whose language they study, to compile dictionaries of culture-bound words together with their translations, to be able to conduct excursions around their native country for foreigners, and around the country whose language they study for their compatriots. The latter skill can be acquired

within such course as 'Foreign Language and Translation Practice in Tourism Industry' which has been recently introduced into the curriculum of our Institute.

Conclusion. In this research we have just highlighted the main problems of teaching modern students at language departments and have given general recommendations to solve them. In the future it would be worthwhile to develop new curricula and more detailed methods of teaching languages, translation, linguistic disciplines, literatures, and cultures on the academic level, with regard to modern social tendencies.

LIST OF REFERENCES

1. Алексеева И.С. (2001) *Профессиональный тренинг переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей.* СПб.: Союз.
2. Вежбицкая А. (1996). *Язык. Культура. Познание.* <https://www.twirpx.com/file/220969/>
3. Изотова Л.А. (2008) *Межкультурная коммуникация в контексте образовательного процесса.* <https://cyberleninka.ru/article/v/mezhkulturnaya-kommunikatsiya-v-kontekste-obrazovatel'nogo-protssesa>
4. Ларина Т.В., Озюменко В.И. (2013) *Лакуны и безэквивалентная лексика как фиксаторы специфики языка и культуры.* <https://cyberleninka.ru/article/n/lakuny-i-bezekvivalentnaya-leksika-kak-fiksatory-spetsifiki-yazyka-i-kultury>
5. Соколова О.И. (2014) *Национальные языки и культуры в условиях глобализации. Экология родного языка и культуры: сб. статей.* М.: Изд-во «Флинта», изд-во «Наука», С. 78 – 83.
6. Черноватий Л.М. (2013) *Методика викладання перекладу як спеціальності: Підручник для студентів вищих закладів освіти за спеціальністю «Переклад».* Вінниця: Нова Книга.

7. Byram Michael, Esarte-Sarries Veronica, Taylor Susan (1991) *Cultural Studies and Language Learning: A Research Report*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.

8. Chiachiarretta Piero, Bubbico Giovanna et al (2019) Effects of Second Language Learning on the Plastic Aging Brain: Functional Connectivity, Cognitive Decline, and Reorganization. *Frontiers in Neuroscience Journal*, May 2019. <https://doi.org/10.3389/fnins.2019.00423>

9. Cultural Translation. *Copyrighted Material Taylor & Francis*. <http://cw.routledge.com/textbooks/translationstudies/data/samples/9780415837897.pdf>

10. Dollerap Cay (1993) *Systematic feedback in teaching translation* [Paper Presentation]. Teaching Translation and Interpreting 2 Insights, Aims, Visions: Papers from the Second Language International Conference Elsinore, Denmark 4– 6 / Edited by Cay Dollerup, Annette Lindegaard, University of Copenhagen. John Benjamins Publishing Company Amsterdam/Philadelphia, P. 121 – 132.

11. Kiraly Don (2012) *A Social Constructivist Approach in Translator Education: Empowerment from theory to practice*. St. Jerome Publishing, Manchester, UK & Kinderhook (NY), USA.

12. Torop Peeter (2002) *Translation as translating culture*. University of Tartu. http://semiotics.nured.uowm.gr/pdfs/TRANSLATION_TOROP.pdf

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES FOR TEACHING ELECTRONICS AND COMPUTER CIRCUITRY

Tverdokhlib Ihor

Ph.D., Associate Professor

National Pedagogical Dragomanov University

Kyiv, Ukraine

Introduction. Nowadays the informatization of society causes the rise of new approaches to the application of computer, information and telecommunication technologies in a professional activity and in an educational process as well. The rapid development of new information technologies evokes a great integration of them in an educational process that increases the efficiency of studies due to the diversity of methods of presentation of educational material, expansion of scopes of information and perfection of methods of its application. Therefore, the implementation of educational tasks in the epoch of rapid development of science and technology is possible due to the introduction of advanced methodical developments and the active use of information technologies in an educational process.

Nowadays new information technologies which are directly related to such fundamental science as informatics and determined by the level of erudition of society in this branch develop quickly. Therefore, a solid preparation in informatics of the graduates of higher educational institutions plays an important role in the preparation of a specialist who must be able to apply new information technologies in his professional activity and know the principles of their work. In this solid preparation of the graduates a special place is occupied by the study of the bases electronics and computer circuitry.

Results and discussion. One of the methods of application of computer technology while studying electronics and computer circuitry is the raise of virtual laboratory works as a means of intensification of an educational process from one side and an alternative to classic laboratory works in the absence of necessary equipment from another one.

Among the variety of software for the design of work of analogue and logical charts (LabView, MicroCAP, DoCircuit, Ktechlab, Logisim, CircuitMaker etc.), for raising of laboratory works we use the programmatic means called LabVIEW which is intended for the design and the analysis of electronic charts and owns large possibilities [1], and at the same time is comfortable in use. The programmatic means has a large library of modern radioelements, analogue and logical charts, and the work with the programme is done with the help of a comfortable Graphic User Interface using the technology of Drag-and-drop which allows to create, edit and investigate the charts of any complication easily.

The analysis of works devoted to the use of new information technologies in studying electronics and computer circuitry shows that the most perspective way of application of a computer for the study of electronics and computer circuitry is the creation of problem situations when a student or a pupil both changes the parameters of a prepared designing programme and takes an active part in its creation or modification. Therefore, in the process of working with virtual laboratory works students are offered not only tasks on the prepared charts for research, but creative tasks on creation of their own charts for the research and modification of existing ones.

Conclusions. Consequently, the implementation of laboratory works at the lessons of electronics and computer circuitry using a new method of cognition – a computer design – helps students to acquire strong knowledge, skills and abilities and enables to solve the problem of absence of necessary equipment. It is an inalienable instrument of raising of experiments unreproduced in ordinary laboratory circumstances and increases students' interest in computer design.

REFERENCES:

1. LabVIEW web site [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.ni.com/ru-ru/shop/labview.html>

**ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВО-НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СТАРШОКЛАСНИКІВ В УЧНІВСЬКОМУ КЛУБІ
«ЗАХИСНИК УКРАЇНИ»**

Бородай Едуар Миколайович
здобувач кафедри педагогічної майстерності та
менеджменту імені І. А. Зязюна
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

Анотація: Стаття присвячена військово-навчальній діяльності старшокласників у процесі допризовної підготовки. В процесі дослідження розглянуто етапи реалізації військово-навчальної діяльності клубу учнівського «Захисник України». Особлива увага приділяється методичним рекомендаціям щодо оптимізації процесу формування готовності старшокласників до служби у Збройних Силах України в умовах роботи в учнівському клубі «Захисник України».

Ключові слова: патріот, патріотизм, патріотичне виховання, військово-навчальна діяльність, учнівський клуб, «Захисник України».

Нині забезпечення потреби українського суспільства у висококваліфікованих військовослужбовцях-патріотах України, посилення інтересу підростаючого покоління до ролі громадянина-патріота, захисника України зумовлює необхідність удосконалення процесу організації військово-навчальної діяльності старшокласників під час допризовної підготовки у закладах загальної середньої школи [1; 2]. Задля вирішення цих проблем дидактично доцільно створювати у школах клуби «Захисник України».

Охарактеризуємо етапи реалізації військово-навчальної діяльності клубу учнівського «Захисник України»:

1 етап – стимулюючого впливу. Завдання цього етапу зводиться до наступного: виявити позитивну емоційну позицію старшокласників до служби у Збройних Силах України, закласти основи втілення військово-прикладних умінь і навичок у продуктах військово-навчальної діяльності, прищепити культуру творчого підходу до вирішення завдань цієї діяльності, виробити орієнтовану основу дій з їх вирішення.

2 етап – активно-діючий. Він спрямований на оволодіння старшокласниками технологією військово-навчальної діяльності. Здатність старшокласників виконувати конкретний вид військово-навчальної діяльності стає способом їх діяльності у результаті поступового усвідомлення, оволодіння послідовністю дій.

3 етап – узагальнюючий. На цьому етапі формується готовність старшокласників самостійно виконувати конкретну військово-навчальну діяльність. На цьому етапі пріоритетними напрямками є реалізація результатів цієї діяльності, а також її представлення в різних формах публічної презентації.

Таким чином, формування досвіду військово-навчальної діяльності в учнівському клубі «Захисник України» відбувається як єдиний процес, який усвідомлюється старшокласниками і передбачає їхній рух з одного рівня діяльності до іншого.

Загалом, процес формування готовності старшокласників до служби у Збройних Силах України буде ефективним, якщо в діяльності клубу учнівського «Захисник України» реалізується комплекс педагогічних умов, що включають:

- актуалізацію потреби старшокласників у військово-навчальній діяльності, орієнтацію учнів на самореалізацію;
- діагностичний підхід до визначення здібностей старшокласників до військової справи;

- розвиток індивідуальних схильностей і здібностей старшокласників у конкретних видах військово-навчальної діяльності, розвиток військово-прикладних навичок і особистісно значущих якостей учнів;

- формування досвіду військово-навчальної діяльності, втілення навичок реалізації цієї діяльності.

Методичні рекомендації щодо оптимізації процесу формування готовності старшокласників до служби у Збройних Силах України в умовах роботи в учнівському клубі «Захисник України»:

-учнівський клуб «Захисник України» має формувати самостійність старшокласників у різних видах діяльності, зокрема, у військово-навчальній, культурно-дозвіллевій;

-учнівський клуб «Захисник України» має виступати регулятором громадянсько-патріотичної поведінки старшокласників у суспільстві.

-учнівський клуб «Захисник України» – це вихідний пункт самосвідомості особистості старшокласника як майбутнього захисника Батьківщини;

-учнівський клуб «Захисник України» має виступати формою передачі знань і військово-соціального досвіду;

-учнівський клуб «Захисник України» – це джерело творчого перетворення індивіда на особистість патріота своєї держави;

-учнівський клуб «Захисник України» має бути необхідною передумовою життєдіяльності людини і суспільства;

-учнівський клуб «Захисник України» має пропонувати різноманітні види військово-навчальної діяльності, а також активного (фізкультура, спорт, туризм, розваги і т.д.) та пасивного відпочинку.

Слід відмітити, що цей клуб - це джерело споживання духовних цінностей (читання книг, газет, журналів, прослухування радіо, перегляд телепередач, відвідування кінотеатрів, театрів, музеїв та ін); це джерело суспільно-корисної діяльності (громадська робота, раціоналізаторство та винахідництво, різні види художньої творчості, навчання, виховна робота).

Клуб має сприяти спільно-творчій діяльності і співробітництву в групах учнів, об'єднаних за інтересами на основі: загальності й доступності; самодіяльності; диференційованому підході; систематичності й цілеспрямованості; спадкоємності; зацікавленості. Також клуб має сприяти самореалізації особистості учні в колективі (організація домінування інтересів старшокласників (мається на увазі добровільне відвідування клубу), цей принцип полягає в тому, що розвиток особистості старшокласників відбувається ефективно тільки тоді, коли він сам, з урахуванням своїх інтересів і можливостей, обере собі студію або гурток до душі; ігнорування цього принципу веде до зниження активності, а іноді й до втрати цих інтересів.

Учнівський клуб «Захисник України» здійснює розвиток особистості і тим ефективніший і різноманітніший, чим цілеспрямованіший процес патріотичного виховання, навчання військовій справі і за врахування природного творчого потенціалу людини. Чим більшою мірою учителі, і зокрема керівники клубів, заохочують самостійність і впевненість у своїх силах молодих людей, тим вищий ступінь їх реалізації як особистостей, які є справжніми патріотами і прагнуть захищати Україну. Безперечно, розвиток особистості в учнівському клубі повинен бути обумовлений послідовним включенням учнів у військово-навчальну і соціально-предметну діяльність. Чим ширше коло діяльності, в яке включений старшокласник, тим більше збагачена його особистість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Івашковський В.В. Формування готовності молоді до захисту України: історична ретроспектива. Рідна школа, 2001. №11. С. 43-46.
2. Томчук М. І. Соціально-психологічні проблеми готовності учнів до служби в Збройних Силах України. (Дис. доктора психол. наук). К., 1996. 420 с.

СУЧАСНІ МЕТОДИ І ФОРМИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Гура Світлана Володимирівна

вчитель англійської мови
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії
Навчально-виховний комплекс №1
Енергодарської міської ради Запорізької області
м.Енергодар, Україна

Вступ. В центрі уваги освіти завжди був, є і буде всебічний розвиток особистості, формування її світогляду, готовності до адаптації в соціумі. Оскільки освіта – невід’ємна частина суспільства, то, якщо змінюється суспільство, змінюється й освіта. Дійсно якісна освіта сьогодні — це освіта, необхідна учням з практичної точки зору, тому мета її дати знання, що необхідні у житті за межами школи.

Мета дослідження. Реалізація зазначеної мети супроводжується докорінними парадигмальними змінами в науці як формі суспільної свідомості та, відповідно, й у системі сучасної освіти. Це позначається на трансформації педагогічних теорій та ідей щодо головної рушійної сили освіти – особистості педагога. Тому надзвичайно актуальним постає завдання побудови узагальненої і концептуально збагаченої моделі особистості педагога-професіонала, одним із шляхів досягнення чого, вбачаю, є аналіз процесу професійного розвитку у період цивілізаційних змін в освіті.

Враховуючи потреби поліфункціональної діяльності, кожен з нас, фахівців, має самореалізуватися, насамперед професійно, якісно та ефективно діяти, щоб бути успішною та конкурентоспроможною людиною. Тому в сьогоденні активно розробляються нові підходи і, відповідно, стратегії (методи і форми організації) професійного становлення й розвитку педагога в умовах карантину.

Матеріали і методи дослідження. Якщо говорити про професійний розвиток учителів, то це неперервний процес, серед якого, в свою чергу, слід зазначити такі складові: *підготовку (початкову), введення у професію та постійне вдосконалення особистісних, соціальних і професійних компетентностей.*

Практика свідчить, що у професійного розвитку педагогічних працівників є особливості, наприклад:

- найбільш ефективною формою є щоденна діяльність у закладі загальної середньої освіти;
- професійний розвиток педагога означає не лише формування нових умінь реалізації освітніх програм, це – процес:
 - ✓ вдосконалення фахової культури;
 - ✓ створення й реалізації нових педагогічних теорій і практик;
 - ✓ підвищення рівня компетентності щодо педагогічної діяльності;
 - ✓ вибору й поєднання різних форм, методів та технологій, які є найбільш оптимальними в конкретній ситуації і в конкретному місці;
- професійний розвиток учителів найбільш ефективно реалізується у процесі співробітництва педагогів, адміністрації, батьків та інших членів громади.

Ми живемо у світі глобалізації, змін та високих технологій і освіта повинна встигати за надшвидкістю реального життя. Безперечно, що вчителям складно, особливо під час дистанційного навчання, коли слід не забувати приділяти увагу та знаходити нові шляхи розвитку не лише предметних, а й життєвих компетенцій школярів.

З урахуванням надзвичайної ситуації та загальнодержавних протиепідеміологічних заходів, вчителі, в умовах карантину, працюють з учнями, шляхом використання технологій дистанційного навчання.

Дистанційне навчання – це оновлений формат і, одночасно, змінений режим освітнього процесу, за якою учні та педагогічні працівники здійснюють навчальну взаємодію принципово і переважно на відстані, яка не дозволяє і не

передбачає безпосередню навчальну взаємодію віч-на-віч. Інакше кажучи, при дистанційному навчанні учасники територіально знаходяться поза межами певних навчальних приміщень навчальних закладів.

Педагогічні працівники, в умовах карантину, повинні опанувати інструменти спілкування у дистанційному режимі:

- *електронна пошта* (забезпечує передавання повідомлень, у формі звичайних текстів; графіці, програмах, відео - у відкритому чи зашифрованому вигляді, звуках);

- *форум* (найпоширеніша форма спілкування педагога й учнів при дистанційному навчанні, присвячена будь-якій проблемі або темі; при цьому модератор форуму (мережевий педагогічний працівник) реалізує обговорення чи дискусію, стимулюючи новою цікавою інформацією, повідомленнями чи питаннями);

- *чат* (засіб оперативного спілкування через Інтернет, спілкування користувачів мережі в режимі реального часу);

- *блог* (форма спілкування, яка нагадує форум, але право на публікацію належить одній особі чи групі людей);

- *Viber та соціальні мережі* (чати, обговорення тем, інформації, проблем, завдань; дозволяють створювати закриті групи) тощо.

Результати та обговорення. Хочу поділитися досвідом роботи на платформі Zoom. Як і в будь-якому сервісі-відео, на даній платформі є можливість для спілкування в текстовому форматі на основі внутрішнього чату; голосових групових дзвінків та режиму відеоконференції. Є можливість зберігати записані файли у хмарних сервісах, а дзвінки - записувати на стаціонарний комп'ютер.

Хочу навести приклад вдало проведеного під час дистанційного навчання нестандартного уроку англійської мови з теми «Доторкнись до Шекспіра на ВІДСТАНІ» (7 клас, форма – спектакль). До платформи Zoom учні долучалися по моєму запрошенню, що отримував класний керівник та батьки через *Viber*.

На даному уроці використання художнього твору з курсу зарубіжної літератури забезпечує створення пізнавальної, комунікативної та естетичної мотивації. Наголошую, що підготовка до вистави – творча робота, яка сприяла виробленню навичок мовного спілкування учнів і розкриттю їх індивідуальних творчих здібностей. Такий вид роботи активізує розумову і мовленнєву діяльність школярів. При цьому якісне та результативне вивчення учнями іноземної мови забезпечується завдяки створенню невимушеної атмосфери в колективі та організації освітнього процесу в такий спосіб, щоб кожен учень зміг проявити свою активність, творчість, самостійність, здатність до комунікації.

Наступним кроком після проведеного уроку було узагальнення та систематизація знань, отриманих на уроці, шляхом тестування на освітньому проєкті «На Урок». Враховуючи вікові обмеження та повну конфіденційність, через групу у *Viber* учні отримали код домашнього завдання. Даний тест дав можливість кожному бути оціненим, при чому саме в той час, коли йому зручно чи в нього є доступ до мережі, що являється одним із найбільших переваг, оскільки працюючи на платформі *Zoom*, здобувачі освіти прив'язані до конкретно визначеного часу. Ці тести я буду використовувати і цього річ, оскільки під час офлайн-навчання є можливість роздрукувати їх і використовувати на уроках.

При цьому я маю можливість контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконання вправ, застосовувати різні форми оцінювання завдяки середовищу *Classroom*, яке також дає змогу:

- використовувати відео, текстову та графічну інформацію; різні додатки *Google*;
- надсилати матеріали всім учням одразу, дистанційно;
- створювати анкетні опитування;
- планувати час розсилки завдань;
- збирати роботи онлайн.

Висновок. Отже, для плідного спілкування під час дистанційного навчання я знайшла необхідні спеціальні потужні платформи, які надали певні можливості у реалізації співпраці вчитель-учень-батьки.

Мій досвід вчителя-предметника, який активно та продуктивно працював у дистанційному режимі як в період весняного карантину, так й зараз, дозволяє зробити висновок, що Інтернет-навчання - основа безперервної освіти. При цьому пріоритетом є оволодіння школярами навичками самостійної освітньої роботи, формування в них ключових компетентностей. Роль мережевого вчителя полягає в тому, щоб допомогти учням, стимулювати їх до роздумів, відкриттів, нових поглядів на досліджуване явище, предмет. Водночас педагогічний працівник і учень залишаються активними співробітниками, а суб'єкт – суб'єктні відносини носять характер діалогу.

У заключенні хочу нагадати слова Григорія Сковороди: *«Довго сам учись, якщо хочеш навчати інших. У всіх науках і художества плодом є правильна практика».*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознюк О. В. Інтегративний підхід до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін [Електронний ресурс] / О. В. Вознюк, О.А. Дубасенюк // Науковий часопис НПУ імені М.М. Драгоманова. – К., 2010. – Вип. 12 (22). – С. 17–20. – (Серія 16 “Творча особистість”). – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/8418/1/>.

2. Гулай О.І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти [Електронний ресурс] / О. І. Гулай // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2009. – № 2. – (Серія “Педагогічні науки”). – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/Vnadps/2009_2/09goipno.pdf.

3. Данилова Г.С. Педагогічний професіоналізм у контексті акмеології / Г. С. Данилова // Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія і практика : зб. наук. праць. – К. : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2006. – №5. – С. 74–80.

4. Дубасенюк О.А. Інтегративний підхід до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін // Науковий часопис НПУ імені М.М. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість. –К., 2010. – Вип. 12 (22). – С. 17-20

5. Пуховська Л. Теоретичні засади професійного розвитку педагогів : рух до концептуальної карти [Електронний ресурс] / Л. Пуховська // Порівняльна професійна педагогіка : науковий журнал. – 2011. – № 1. – Режим доступу : (<http://khnu.km.ua/root/res/2-7001-31.pdf>.) <http://lib.iitta.gov.ua/2564/1>.

6. Семиченко В.А. Психологічні аспекти професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічних кадрів / В.А.Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – №1. – С. 54–57.

ЕВОЛЮЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМИ ЛЮДЕЙ ІЗ ПСИХОФІЗИЧНИМИ ВІДХИЛЕННЯМИ У ПЕРІОД З VIII СТ. ДО Н.Е. ПО XII СТ. Н.Е.

Древняк Лада Петрівна

асистент кафедри дошкільної освіти

Касян Тетяна Григорівна

студент

Криворізький державний педагогічний університет

м.Кривий Ріг, Україна

Вступ. У історії розвитку людської цивілізації відношення суспільства до людей з обмеженими можливостями життєдіяльності виражалося у формі та манері поводження з ними і в характері тих соціальних «ланок», які їм відводилися.

За дослідженнями багатьох вчених, відрізок європейської історії від VIII ст. до н.е. до XII століття можна рахувати як перший етап еволюції у ставленні суспільства до розумово відсталих. У цей проміжок часу суспільство пройшло шлях від агресивного неприйняття розумово відсталих та інвалідів в цілому до прецедентів усвідомлення окремими особами необхідності надання їм допомоги і організації опіки.

Наука не має достатньо аргументованих доказів стосовно життя і соціального положення розумово відсталих у період первіснообщинного ладу. Та можна припустити, що в ті часи особи, які не могли приймати участь у житті спільноти, тобто не полювали, не збирали їжу, не могли достатньо швидко пересуватись, мали ті чи інші психічні або фізичні відхилення, були не потрібні клану і від них відмовлялись.

Археологи, які вивчали залишки древніх людей, припускаються думки, що в цей час відхилення в поведінці і в інтелектуальній діяльності обумовлювались впливом злих духів. Ці люди вірили, що тіло і розум людини являють собою поле битви між зовнішніми силами добра і зла. В більшості

випадків патологічна поведінка пояснювалась як перемога злих духів, і для того, щоб вилікувати людину, необхідно примусити злих духів залишити тіло.

Цей погляд, можливо, існував і в кам'яному віці, більше, ніж півмільйона років тому. На деяких черепах, знайдених в Європі і в південній Америці, можна помітити сліди операції, яка називається трепанація, під час якої у хворої людини кам'яним інструментом (трепаном) вирізались круглі отвори. Деякі історики прийшли до висновків, що ця операція проводилась з метою лікування гострої патологічної поведінки – галюцинацій, тобто коли люди чули або бачили те, чого насправді не існувало. Череп розрізався з метою випустити злих духів, які – як припускалось – були причиною виникнення таких поведінкових реакцій.

У книзі „Законів Ману” є закони, що відображають міфологічні уявлення про метаморфози душ. Сповнені добрих намірів душі набувають божественних рис. Душі, над якими панують пристрасті, не виходять з людського образу. Ті, що керуються мотивами зла, падають до рівня тварин. Градація таких рівнів встановлюється на основі кваліфікації живих істот за їхніми добрими вчинками. У Давній Індії низхідна градація у переселеннях душі мала таку послідовність: боги, святі, вищі аскети, брахмани, німфи, царі й міністри, актори, п'яниці, птахи, танцюристи, шахраї, слони, коні, шудри, дикі звірі, змії, хробаки, комахи і, нарешті, неживі предмети. Покарані за негідні вчинки люди можуть відроджуватись ідіотами, сліпими, глухими, німими, різними потворами.

Аналіз ставлення людей до розумово відсталих та інших осіб з відхиленнями доцільно розпочинати з перших законів Лікурга, які увібрали в себе агресивне ставлення до даної категорії населення і відобразили активне неприйняття таких осіб. Закони Лікурга передбачали знищення неповноцінних. В античному світі життя розумово відсталих та інших осіб з порушеннями як фізичного розвитку, так і поведінки було трагічним. Вони не рахувались громадянами держави, а їхній статус прирівнювався до статусу рабів. Їх чекала в гіршому випадку фізична, в кращому – громадянська смерть. Навіть якщо патологія проявлялась в більш пізньому віці, таких осіб позбавляли права

громадянства, участі в суспільних заходах, права спадкування, власності тощо. Закон дискредитував навіть тих, хто належав до привілейованих прошарків суспільства, умовно поділяючи їх на повноцінних і неповноцінних. У світ вільних громадян античних держав-полісів глухим, сліпим, розумово відсталим, психічно хворим доступу не було. Прикладом такого ставлення до осіб з порушеннями психофізичного розвитку була антична держава-поліс Спарта. Безпосередньо після народження дитини старійшини общини вирішували її право на життя або на смерть. Дитина при позитивному вирішенні цього питання залишалась жити у сім'ї до семилітнього віку. Якщо вона народжувалась негарною або слабкою, її тут же кидали в гірське провалля Тайтега.

У той же час необхідно зазначити, що ці люди мали можливість вільно пересуватись по території інших держав-полісів. Жорстких обмежень для них не існувало. Не має сумнівів у тому, що багато з них помирало через відсутність догляду і підозрілим ставлення інших членів спільноти: „сумирні ідіоти і розумово відсталі просили милостиню у храмах, на перехрестях доріг, на базарах, як це і досі існує в багатьох азіатських країнах.”

В античний період висуваються припущення про природу розумової відсталості. Левкіп із Мілета першим висловив основний принцип будь-якої науки: не може бути дії без причини і все викликано необхідністю.

Гіпократу належить роль розвитку наукової медицини і пропагування матеріалістичних ідей. Можна з впевненістю констатувати, що він і його учні розробили теорію про те, що причина поведінки як здорової, так і хворої людини, причина *psyche* перебуває в глибині його тіла, в матерії, з якої воно складається. Істинне положення цього центра було визначено не відразу. Деякі філософи і медики зосереджували розумові здібності під діафрагмою, і з цього періоду ввійшло в словник спеціалістів слово „френ”, яке потім переросло в „френію”.

Діафрагму примушували думати порівняно недовго – Арістотель приписав цю здатність серцю. Розкриваючи вчення про душу, Арістотель

зазначав, що зміна в станах тіла призводить до змін у стані душі. Це стає очевидним із такого спостереження: божевілля кваліфікується як стан душі, але лікарі, очистивши тіло ліками та певною дієтою, звільняють душу від божевілля. Завдяки зціленню душі і тіло звільняється від хворобливого стану. Отже, можна зазначити, що в цей час інтелектуальні відхилення трактуються як один з станів душі, яка існує в тілі, і що їх можна виправити, якщо віднайти відповідні ліки для тіла.

У розвиток вчення про хвороби розуму і душі внесли свій вклад філософи. Платон виділяв два типи безумства: одне пов'язане з бездіяльністю богів, інше – з порушенням раціональної діяльності душі.

Потрібно також вказати, що стоїки, до яких належали Арістотель і Платон, прагнули виправдати вбивство. Окремі психіатричні роздуми спостерігаються і в поглядах Арістотеля, який в своїй книзі „Про пам'ять і пригадування” наводить випадки людоджерства, хворобливих страхів і зазначає, що розумова відсталість настає іноді тоді, коли людина хворіє. Хоч Арістотель і звів діяльність головного мозку до функції залози, яка має лише охолоджувати надзвичайно розігріту кров і все психічне життя переніс у серце, йому належить введення в словник такого терміну, як афект в його теперішньому розумінні.

Платон був одним з перших, хто заснував теорію про дегенерації. Він вказував, що поява нижчих істот пояснюється їхньою негативною поведінкою, в результаті чого настає їхня біологічна деградація. Платон з морального боку обгрунтовує необхідність таких антиеволюційних метаморфоз, розвиваючи на античному ґрунті ідею карми. Він твердить, що всі живі істоти і досі перероджуються одна в одну, змінюють свій вигляд у міру зростання розуму або глупства.

З IV століття до н.е. афінська культура переноситься до Александрії. Пізнання нервової системи – одне з головних досягнень александрійської лікувальної науки. Але при цьому залишаються невідомими погляди вчених Александрії на розумово відсталих, на організацію їхнього догляду та опіку, на узаконеність або неузаконеність їхнього існування в цій державі.

Потрібно вказати, що вбивство дітей було узаконене в древньому Римі. Про це свідчать слова відомого римського філософа Сенеки: „Ми вбиваємо потвор і топимо тих дітей, які народжуються на світ немічними і калічними. Ми чинимо так не через гнів або досаду, а керуючись правилами розуму: відділяти хворе від здорового.”

Першими римськими вченими, при яких вчення про розумову відсталість та інші психофізичні розлади набуло поширення, були Цельс і Соран. Саме вони виступали за турботливе ставлення до людей з різними відхиленнями. Соран розробив свою терапію роботи з такими людьми, вказуючи, що потрібно бути якомога приємнішими тим людям, з якими маєте справу. Він вказував, що лікарі, „...які порівнюють розумово відсталих з дикими тваринами, яких необхідно морити голодом і спрагою для того, щоб вони стали покірними, повинні самі вважатись розумово відсталими і не братись за лікування інших” .

Потрібно зазначити, що в Древньому Римі були створені закони, які передбачали регламентацію стосунків розумово відсталих і суспільства. Закони XII таблиць передбачали, що коли людина впадає в безумство і немає кому над нею потурбуватись вступає в дію влада агнатів над її майном. Самі розумово відсталі вважались повністю недієздатними. Призначенню опікуна передувало розслідування психічного стану хворого з боку магістратури, від чого і залежало встановлення опіки. У випадках, коли до безумних вертався розум, вони вважались тимчасово дієздатними.

Поступово опіка почала перетворюватись в Древньому Римі не в право, а в обов'язок. При цьому опіка ставала суспільною повинністю у подвійному розумінні. Перш за все ідея полягала в тому, що опіка безпосередньо виступає як турбота про ближнього, який самостійно про себе потурбуватись не може, і є загальною повинністю держави. Таке визначення повністю було протиставлено старому, архаїчному законі про опікунів, відповідно до якого якщо у малолітньої або розумово відсталі дитини не було опікунів за законом (внаслідок відсутності рідних) або за заповітом, то вони повністю втрачали право на майно і залишались зовсім без опіки. Але вже у II столітті до нашої

ери опікуни призначались магістратом при участі трибунів і несли відповідальність перед органами муніципального керівництва за адекватне керування майном людини, яку вони опікали. З іншого боку, опікунство перестало бути правом, а стало обов'язком людини, звільнення від якого можна було просити у магістрата лише за наявності поважних причин .

Нові ідеали, нові цінності, новий погляд на людину і смисл її життя принесло християнство. Це вчення внесло в світ язичників інші погляди на людські цінності, релігійну чутливість і релігійне співчуття. Милосердя було узаконене не лише як добродійність, а як святий обов'язок християн. Але нові ідеали, нові тенденції натикались на нерозуміння і опір значної частини населення ранніх християнських країн. Агресивне несприйняття осіб з інтелектуальними і фізичними відхиленнями повільно витіснялось з поглядів спільноти. Першими, хто зміг переступити незриму лінію і надати приклад співчутливої участі і милосердя до людей з психофізичними відхиленнями були нечисленні церковні подвижники. При монастирях з'являються перші притулки і хоспіси. У 369 році в Кесарєє (Візантія) буза заснована лікарня Базіліас, яка включала в себе, крім госпітальних корпусів, також притулки для старців і сиріт, для бідних і мандрівників. Особливий штат працівників – паремпonti або парабалани – повинні були по всьому місту розшукувати хворих, особливо іноземців, і доставляти їх до лікарні. Оскільки серед них були і розумово відсталі та психічно хворі особи, для них мало бути побудоване спеціальне відділення.

Значний внесок в науку і догляд за розумово відсталими внесли арабські вчені і просвітителі. Падіння Александрії, яке супроводжувалось спаленням бібліотек, музеїв, госпіталів привело до того, що значна частина вчених, лікарів, філософів емігрувала, уникаючи переслідувань християнських фанатиків. Біженці із залишками рукописів Арістотеля, Гелена, Гіпократ, Сорано та інших авторів знайшли притулок в Персії, яка була завойована арабами. З VII століття починається арабський період вивчення психічних і фізичних відхилень. По всій території арабського світу поширюється вчення

греків, відкриваються госпіталі в Багдаді, де починаючи з ІХ століття ведуться записи спостережень, в Іраку, Іспагані, Ширазі, в теперішній Мерві, Ієрусалимі, Дамаску. В цьому місті емір Нур Еддін заснував госпіталь з декількома відділеннями, який славився своїм відмінним утримуванням хворих і значному медичному забезпеченню. В Кіїрі, за доповіддю Леклерка, у 854 році була відкрита лікарня з відділенням для психічно хворих, в яку приймалися і розумово відсталі. На її побудову емір виділив 60000 динарів і сам приїздив ревізувати лікарів. Той же Леклерк повідомляє, що у величезній лікарні Мористан в Каїрі було також психіатричне відділення, яке збереглося аж до ХVІІІ століття.

До проблем розумової відсталості та виникнення психічних хвороб долучився і відомий арабський лікар Авіцена. Він у своїх трактах вчив, що „проти сліз і суму, які не мають причин, необхідно застосовувати в якості лікування розваги, роботу, пісні, оскільки найбільш шкідлива річ для розумово відсталого – страх і самотність”.

Висновки. Процес зміни, від агресивного до гуманного, ставлення соціуму по відношенню до людей з відхиленнями у розумовому або фізичному розвитку відбувався поступово та довготривало.

РАЗВИТИЕ ГРАФИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Зойиров Камолитдин Абдухакимович

к.п.н., доцент

Олтмитшев Тохир Тургунович

Ст. преподаватель

Джизакский государственный педагогический институт
(г. Джизак, Республики Узбекистан)

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы развитие графические культуры студентов в высшей профессиональной школе. Сформированы содержания и пути решение задач развитие графической культуры будущего учителя профессионально-педагогического образования.

Ключевые слова: графическая культура, конструктивно-технического мышления, графическая техника.

Введение. В Национальной программе по подготовке кадров(НППК) Узбекистана предусмотрена решение широкого комплекса проблем, от которых зависит повышение качества подготовки специалистов. Среди них - внедрение в систему образования Республики Узбекистан, развитие науки техники и технологии, повышение эффективности научных исследований и творческой деятельности научно-педагогических кадров, о чём в НППК записано: «... удовлетворение потребностей личности в интеллектуальном, культурном и нравственном развитии»[1.]

В профессиональной подготовке будущего специалиста-учителя профессионального образования важное место отводится развитию графическое грамотности. Графической грамотности принадлежит особое, ничем иным не заменимое место в общей системе профессионального формирования будущего учителя профессионального образования. Она способствует целостному развитию духовного мира, обогащая графическую

культуру студента опытом человеческих чувств и отношении, выраженных в графическом творчестве.

Цель работы. Определить понятие “графическая культура” и содержание графической подготовке учителей профессионального образования в системе высшего профессионально-педагогического образования.

Материалы и методы. Важнейшее направление профессионального образования студентов – подготовка обучающихся к самостоятельному знакомству с различными сферами графическая творчества, с его высокими образцами, лучше всего и приспособленными к развитию графической культуры будущего преподавателя профессионального образования.

Развитие графической культуры у будущего учителя профессионального образования является одной из личностных задач высшего профессионально-педагогического образования. Графическая культура в определенной мере развивается у студентов при изучении всех общетехнических и специальных предметов, но начертательная геометрия и инженерной графики отводится ведущее место.

Графическая культура в вузе - одно из средств развития конструктивно-технического мышления студентов, связанного с чтением и изображением на плоскости “пространственных форм материального мира”. Умение создавать и читать различные графические изображения, переходить от объектов и процессов разного рода к их графическим изображениям и от графических изображений к объектам и процессам необходимы преподавателям профессиональной образований[2, с.108.].

Понятие “графическая культура” толкуют по разному. Мы под графической культуру будем понимать умение читать различные графические, изображения пространственных форм и явлений материального мира и умение выполнять их с помощью различных чертежных инструментов, а также от руки и на глаз.

Высокая графическая культура предусматривает: обеспечение, в соответствии с требованиями современного производства, четкости и удобно

читаемости чертежа на всех стадиях изготовления по нему изделия, с наименьшими затратами времени на его чтение; наименьшие трудовые затраты на выполнение самого чертежа; это в первую очередь касается рационального отображения на чертеже формы детали, всех ее элементов – выбора главного изображения, количества изображений, их взаимного расположения; правильное, творческое и полное (не формальное) применение системы стандартизации в чертежном деле и последующих ее достижений; обоснованный и экономный выбор формата чертежа и всей компоновки изображений на чертеже[3, с.146.].

Высокая графическая культура немыслима также без хорошей графической техники изготовления чертежа преподавателем профессионального образования (надписи, знаки, обозначения, линии чертежа – по соответствующим ГОСТ ЕСКД).

Результаты и обсуждения. Выяснено, что развитие графического культуры будущих учителей профессионального образования дает следующие результаты: предлагаемая теоретическая положения и апробированные методической системы позволяют решить проблему развитие графических культуры будущих учителей профессионального образования, способного реагировать на запросы педагогического рынка, готового обеспечить воспитание личности, отвечающей запросам общества.

Как показало проведенное исследование, задачи по развитие графические культуры будущих учителей профессионального образования состоят в том, чтобы обучить студентов правильным, рациональным приемам работы с чертежными и измерительными инструментами, умению самостоятельно пользоваться справочными пособиями, организовать свою работу по принципам научной организации труда(НОТ) т.е. способствовать привитию студентам передовой культуры графического труда.

Выводы. Подводя итог можно сказать, чтобы в процессе обучения графическое развитие студентов, необходимо решать совокупность взаимосвязанных задач: дать ясные представления о взаимосвязи графическое

деятельности с жизнью человека и общества, всеми доступными средствами развивать готовность к участию в творческой жизни общества; вооружить студентов актуальными для них, осознанными ключевыми, опорными, обобщенными графическими знаниями и умениями; способствовать формированию оценочных суждений о месте, значении и возможностях графической грамотности как предмета творческого освоения социального жизненного явления, средства совершенствования собственной графической культуры. Все они приносят огромные положительные результаты в плане повышения качества образования.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Национальная программа по подготовке кадров. -Ташкент.1997 г.
2. Гуломова Н., Зойиров К.А. Булажак касб таълими уқитувчисининг график маданияти хусусида./ Материалы Республиканской научно-практической конференции(Ташкент, 2006 г.) «Проблемы совершенствования педагогического образования». Ташкент., 2006. С.107-109.
3. Зойиров К.А., Саидкулов О.С., Абдухакимов Ш.К. Современная концепция графического образования студентов в высшей школе./Материалы VIII Международная научно-практическая конференция (г.Санкт-Петербург, декабрь 2005 г.) “Теория и практика образования в современном мире”. Санкт-Петербург., 2015. С.145-147.

КОНТЕКСТНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА

Ієвлєв Олександр Миколайович

к.т.н., доцент

Паляниця Віктор Андрійович

студент

Навчально-науковий інститут права

психології та інноваційної освіти

Національний університет «Львівська політехніка»

м. Львів, Україна

Вступ. В роботі розглядається ефективність та доцільність застосування контекстного методу навчання в закладах вищої освіти з метою формування умінь, навичок і якостей, що становлять професійну компетентність майбутніх фахівців юристів.

Мета роботи. Проаналізувати можливість впровадження контекстного методу навчання для підготовки професійно компетентних юристів.

Матеріали та методи. У роботі при опрацюванні сучасних наукових першоджерел із проблематики контекстного методу навчання використано методи аналізу, синтезу, узагальнення та інші загально наукові методи.

Виклад матеріалу. В умовах розвитку України, як демократичної, правової держави європейського зразка, особливого значення набуває необхідність дослідження питання покращення підготовки юристів в контексті їх професійної компетентності.

У зв'язку з інтеграцією України в європейський простір постало питання розроблення та впровадження в освітній процес, якісно нових підходів, методів, підготовки кадрів, зокрема юристів. Основним завданням, що ставиться перед закладом вищої освіти виступає – підготувати висококваліфікованих фахівців з високим рівнем правових знань, а також із достатньою практичною підготовкою в правовій сфері, яка повинна відповідати сучасним реаліям.

Це передбачає необхідність вдосконалення системи взаємодії суб'єктів навчання з інформаційно-комунікаційними технологіями, законодавчими базами даних, юридичними порталами тощо.

З метою опанування відповідними навичками, студенти повинні володіти не тільки теоретичними знаннями, але й, застосовувати їх у повсякденній діяльності. Щоб розв'язати вищезгадані проблеми доцільно розробити, нові форми та методи навчання. Ми вважаємо, що навчання в закладі вищої освіти повинно бути побудоване таким чином, щоб опановані теоретичні знання перепліталася із їхньою практичною реалізацією.

Концептуальною основою такого навчання може стати теорія контекстного навчання. За словами А. Вербицького: «Щоб бути теоретично і практично компетентним, студенту необхідно зробити подвійний підхід: від знака до думки, а від думки до вчинку, дії. Перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що й робить цю інформацію знанням» [1, с. 18].

Контекстне викладання та навчання це – «інноваційний навчальний процес, який допомагає студентам перенести зміст навчання у життєві ситуації, в яких він може бути застосований» [4].

Це передбачає, щоб кожна навчальну дисципліну, яка викладається у закладах вищої освіти поєднувалась із практичною реалізацією отриманих теоретичних знань, адже кожен юрист, повинен уміти працювати як із матеріальними джерелами інформації так і з електронними варіантами.

Як зазначає Н. Мирончук: 1) у зарубіжних наукових джерелах контекстна підготовка розглядається у термінах контекстної освіти та контекстного навчання; 2) контекстний підхід у процесі професійної підготовки зорієнтований на відображення в змісті навчання професійного та соціального контекстів; 3) важливими характеристиками контекстного підходу є забезпечення міждисциплінарних зв'язків у процесі підготовки; проблемність змісту навчання; використання контекстів майбутньої професійної діяльності; 4) контекст є найважливішим компонентом низки навчальних підходів:

проблемно орієнтованого навчання, кооперативного навчання, проектного навчання, громадського навчання та навчання на робочих місцях [3].

Сучасний освітній процес у більшості закладів вищої освіти включає такі форми навчання як: лекції, семінарські та практичні заняття, підсумковий контроль. Проте саме методика проведення даних занять потребує вдосконалення. Слід дослухатися до твердження А. Вербицького, що основні форми організації навчальної роботи студентів штучні, оскільки діяльність фахівця, зокрема юриста, виникає не в формі лекції, семінару, практикуму, а в реальному житті, до якої заклади вищої освіти не готують [2, с. 31]. Дійсно, на лекції в основному відбувається передача та засвоєння матеріалу, але на нашу думку доцільніше було б використати форму діалогу, міні-конференції, залучення практикуючих юристів, а також використання технічних засобів навчання для візуалізації матеріалу.

Важливим етапом формування професійної компетенції є також залучення студентів до проходження як виробничої практики так і надання консультацій в юридичній клініці. З однієї сторони, в ході практики закріплюються отриманні під час навчання: знання, уміння, навички, а з іншої, студенти визначають свій майбутній напрям професійної діяльності.

Висновок. Отже, з метою підготовки якісних, кваліфікованих кадрів, потрібно впровадити нові методи та форми навчання, щоб сформувати в студентів професійну компетентність. Для цього доцільно використати підхід контекстного навчання в процесі підготовки юристів, адже основним змістом даного підходу є практична реалізація отриманих теоретичних навичок, що максимально наблизить навчання та професійну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. пособ. Москва: Высшая школа, 1991. 207 с.
2. Вербицкий А. А. Компетентностный подход и теория контекстного обучения. Москва: ИЦ ПКПС, 2004. 84 с.
3. Мирончук Н.М. Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії. *Креативна педагогіка: Науково-методичний журнал Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки "Полісся"*. 2018. Вип. 13. С. 95-101. URL: http://library.zu.edu.ua/doc/creat_pedagog/13/2018_13.pdf
4. Baker E. D., Hope L, Karandjeff K. Contextualized Teaching and Learning: A Faculty Primer: A Review of Literature and Faculty Practices with Implications for California Community College Practitioners, 2009. 76 p. URL: <https://www.careerladdersproject.org/docs/CTL.pdf>

ВЛИЯНИЕ КОМПЛЕКСНОЙ СИСТЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ ОБУЧАЕМОГО

Кулаева Залина Асланбековна

преподаватель

Национальный университет
физического воспитания и спорта Украины
г. Киев, Украина

Введение./Introduction. В значительной мере качество подготовки студентов в вузе определяется организацией, планированием и руководством их самостоятельной работой. Только в процессе самостоятельной деятельности формируются познавательные интересы, происходит качественное усвоение знаний, развиваются творческие способности. Поэтому повышение эффективности организации самостоятельной работы студентов является одной из основных задач современной педагогики.

Признаки самостоятельной работы, такие как формирование определённого объёма и уровня индивидуальных знаний, создание умений и навыков, повышающих степень самостоятельности студентов, продвижение от низших к высшим уровням мыслительной деятельности являются производными, но дидактически не менее значимыми, так как именно они способствуют формированию профессиональной готовности обучаемого. Учитывая все основные признаки самостоятельной работы по результатам анализа специальной литературы, можно сформулировать, что это активная самостоятельная деятельность учащихся, направленная на достижение внешней или личностно-мотивированной цели, осуществляемая в специально выделенное для этого время при опосредованном управлении преподавателя, но без его непосредственного участия, которая завершается определёнными результатами, подлежащими рефлексированию самоконтролю, текущему или отсроченному итоговому контролю. Она проявляется в многообразии видов

индивидуальной или коллективной учебной деятельности, позволяет осуществить профессиональную направленность и индивидуально-личностный подход к обучению.

В педагогическом процессе ученик-воспитанник не сразу становится субъектом деятельности, и процесс его становления составляет одну из важнейших особенностей педагогической теории деятельности. Важнейшей проблемой педагогической теории деятельности является установление зависимости между управлением (педагогическим руководством) и её самоорганизацией. Разумеется, что умение самоорганизовываться зависит от субъективно-личностных факторов, таких как возраст обучаемого, воспитание, базовое образование. Требования к организации процесса обучения в режиме самостоятельной работы на средней ступени вуза обусловлены спецификой возраста и определяемым уровнем обученности студентов.

Готовность к профессиональной деятельности наиболее часто характеризуется как определённое психическое состояние, которое появляется на стадии подготовки включения в деятельность, оно не является врожденным, а возникает в результате определенного опыта, который должен быть обеспечен в процессе самостоятельной работы. Готовность, как психическое состояние, это настрой, актуализация и приспособление возможностей личности для успешных действий в данный момент. Применительно к личности студента – это его внутренняя настроенность на выполнение поставленных учебных и производственных задач.

Цель работы./Aim. Цель исследования состоит в теоретической разработке обоснований и экспериментальной проверки комплексной системы организации самостоятельной работы студентов на основе межпредметной интеграции специальных и лингвистических дисциплин для повышения дидактической эффективности учебного процесса в целом и обоснования педагогических условий обеспечения профессиональной готовности обучаемых. Поток информации, поступающий к преподавателю по цепи отсроченной обратной связи, позволяет сделать выводы об успешности

организации учебного процесса в конце обучения. Такая информация полезна для организации учебного процесса и может быть использована для управления им при наличии обратной связи. Отсутствие необходимой информации не позволяет эффективно использовать обратную связь для управления процессом обучения. Следовательно повышение эффективности прямой связи является резервом традиционной системы обучения.

Цель, предмет и гипотеза определяют задачи исследования: разработать модель параллельного обучения в режиме самостоятельной работы на 2-м, 3-м курсах вуза; выявить и обосновать педагогические условия, повышающие профессиональную готовность обучаемого; экспериментально проверить эффективность обучающей системы на основе проблемно-задачных и игровых технологий.

Материалы и методы./Materials and methods. Для разработки интегрированной модели параллельного обучения в режиме самостоятельной работы в вузе изучена динамика уровня профессиональной готовности будущих специалистов в рамках предлагаемой учебной модели; выявлены и обоснованы педагогические условия, повышающие профессиональную готовность обучаемого; экспериментально проверена эффективность обучающей системы на основе проблемно-задачных и игровых технологий; проведены исследования результатов эксперимента и обобщены полученные выводы.

Для решения поставленных задач применяли следующие методы исследования:

1. теоретический анализ психолого-педагогической литературы по исследуемой проблеме;
2. изучение и обобщение педагогического опыта организации обучающей модели с использованием инновационных технологий обучения;
3. беседы, анкетирование, моделирование, метод экспертной оценки, рейтинга, самооценки;
4. педагогический эксперимент;

5. методы математической статистики для обработки экспериментальных данных.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Конечная цель обучения в системе высшей школы – формирование адекватного, успешного члена общества, способного самореализовываться в предлагаемых условиях. Самостоятельная работа по иностранному языку в неязыковом вузе должна базироваться на четкой межпредметной интеграции и, первым делом, должна быть направлена на формирование профессионально-коммуникативных умений. Нельзя сказать, что современная педагогика не считает эти проблемы актуальными, но вместе с тем межпредметная интеграция и формирования профессионально-коммуникативных умений и навыков происходят стихийно, от случая к случаю, нет преподавательских кадров, способных работать в таком режиме, нет необходимого объема методических и лингвистических знаний, цели обучения не подлежат анализу и рефлексии со стороны студентов, использование инновационных обучающих технологий носит фрагментарный, случайный характер, изменение уровня профессиональной готовности у студентов не исследуется и не учитывается преподавателями-предметниками. Репродуктивный тип усвоения знаний господствует, понятие «творчество» либо исключается, либо носит условный характер в образовании.

Работы психологов, исследующих понятия субъектности и рефлексии, как необходимого условия эффективности обучения, подчёркивают, что корни самостоятельности, ответственности, инициативности следует искать во внутренних рефлексивных процессах человека и его коммуникативности. В связи с этим представляется необходимым исследовать дидактическую эффективность комплексной системы организации самостоятельной работы студентов в билингвальном режиме межпредметной интеграции и её роль для подготовки востребованного профессионала.

Объектом проведенного исследования являлась самостоятельная работа студентов средней ступени обучения (2, 3 курсы), а его предметом – комплексная система методов, средств и форм её организации. Рабочая

гипотеза исследования, которая состояла в предположении, что повышение эффективности обучения на 2-ом, 3-ем курсах можно достигнуть, если создать резервную модель параллельного обучения, подтвердилась. Впервые предложена теоретически обоснованная оптимальная модель интегрированной системы организации самостоятельной работы студентов по иностранному языку; разработаны педагогические условия эффективности функционирования предложенной модели; внедрена новая форма организации внеаудиторной самостоятельной учебной деятельности в виде альтернативной линии параллельного обучения на основе проблемно-задачных игровых технологий инновационных форм контроля; эффективность предложенной модели определена на основе исследования профессиональной готовности обучаемых до и после эксперимента.

Выводы./Conclusions. Психологическая готовность к профессиональной деятельности представляет собой сложное субъектно-личностное образование, включающее взаимодействие потребностно-мотивационного, нравственно-ориентационного и организаторского коммуникативного компонента. Процесс этот возможен при создании специальных педагогических условий, которые актуализируют личностные переживания в профессиональной деятельности, обучают моделированию коммуникативной ситуации, развивают рефлексию личности в процессе обучения.

Система организации самостоятельной работы студентов в режиме межпредметной интеграции позволяет: активизировать процесс обучения иностранному языку; повысить уровень профессионально-коммуникативных навыков и умений; стимулировать способность к профессиональной и социальной адаптации. Проблема профессионально-творческого развития специалиста в эпоху перехода к информативному типу общества требует воспитания потребностей к самообразованию, сознательной дисциплины и устойчивых профессионально-коммуникативных навыков на двух и более языках.

Применение в процессе обучения альтернативных линий повышает уровень субъектности обучаемого, объективизирует его личностные изменения, происходящие в процессе обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Дугавицкий А. К. Мотивы учебной деятельности студентов.- Харьков, - 1987.- 223 с.
2. Теоретические основы методики обучения ИЯ в средней школе. - Сб. под редакцией А. А. Миролубова, А. Д. Климентенко, - 1981. – 452 с.
3. Леонтьев А. А., Зимняя И. А. Психологические особенности начального овладения ИЯ. // Вопросы обучения русскому языку иностранцев на начальном этапе. - 1986. - С.18 – 22.
4. Леонтьев А. А. О речевой ситуации и принципе речевых действий // Русский язык за рубежом. - 1982. - № 2. – С. 15 – 19.
5. Каспарова М.Г. О самоконтроле студента в учебном процессе. //Уч. Зап. «Психология и методика обучения ИЯ ». - МГПИЯ им. М. Горького, - 1978. - Т.44. – С. 23 – 29.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ

Онищук Алла Дмитрівна

вчитель математики, «методист»

Енергодарського навчально-виховного комплексу № 1

Енергодарської міської ради

м. Енергодар, Запорізька область, Україна

Романюк Лариса Володимирівна

консультант, центру професійного розвитку

педагогічних працівників Енергодарської міської ради

м. Енергодар, Запорізька область, Україна

Вступ. 2020 рік, безумовно, увійде в підручники історії – в надзвичайних умовах жорстокого карантину опинилася країна, увесь світ, у тому числі, й система освіти. Масове дистанційне навчання в умовах ізоляції стало викликом для всіх: педагогів, учнів, батьків. Тому створення нового освітнього середовища, яке, відповідно до статті 12 Закону України «Про освіту», «...забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу»[1], стало нагальною потребою. Й, як наслідок, вміння до ефективної віддаленої роботи, медіаграмотність стали найважливішими фаховими компетентностями сучасного педагога.

Створення нового освітнього середовища передбачає необхідність застосування цифрових технологій, що зумовлює створення якісно нових умов для професійного розвитку вчителя. При цьому, в умовах прийняття нового Закону України «Про освіту» [1] та діяльності закладів загальної середньої освіти на засадах Концепції «Нова українська школа»[2], актуальною є робота міських методичних об'єднань вчителів щодо підвищення професійної компетентності педагога. А однією із основних компетентностей, зазначених у засадах Концепції «Нова українська школа» [2], і є інформаційно-цифрова компетентність. В статті 12 Закону України «Про освіту» поняття

«інформаційно-комунікаційна компетентність» трактується не лише як цифрова грамотність, а й як упевнене оперування, обмін і використання інформації в освітніх цілях [1]. Створення й ефективне функціонування сучасного освітнього середовища стає можливим лише завдяки запровадженню інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій та засобів зв'язку.

Мета дослідження – доведення значущості для сучасної молоді в процесі формування математичної компетентності використання інформаційно-комунікаційних технологій, що сприяє реалізації персоналізованого підходу в освітньому процесі.

Матеріали і методи дослідження: аналіз і узагальнення психолого-педагогічної, методичної літератури з теми дослідження та нормативних документів, методи педагогічного спостереження.

Результати та обговорення. Введення карантинних обмежень стало передумовою того, що, починаючи з середини березня 2020 року, вчителі математики шкіл міста Енергодара почали активно опановувати платформи дистанційного навчання. Першим кроком було створення Google Класів на платформі Classroom[3], на сторінках яких розміщувались не лише відеоуроки з даної теми, теоретичний матеріал у формі конспекту, передбачений програмою, з виділенням основних термінів, означень та формул, а й математичні диктанти та тестий приклади розв'язування вправ з даної теми, презентації [7], що давало змогу перевірити володіння теоретичним матеріалом.

Впровадження Google Класів на платформі Classroom забезпечило чіткий розподіл ролей між учителем та учнем:

- вчитель розміщує матеріали, прикріплює файли, створює завдання;
- учні знайомляться з інформацією, виконують завдання і отримують бали.

За потреби на кожному етапі додаються коментарі, наприклад, коли завдання потрібно повернути, попросивши доповнити або виправити щось.

Практика свідчить, що активне навчання, коли учні одразу застосовують отримані знання на практиці, найбільш продуктивне. В умовах дистанційного

навчання лекції та відеоуроки не завжди можуть забезпечити належний рівень зворотного зв'язку, а підлаштувати темп навчання під кожного учня – не реальна задача. Вирішенню ситуації, що склалася, сприяли різноманітні онлайн-сервіси, які створені для підтримки освітнього процесу за допомогою інтерактивних вправ й ігор та легко інтегрується/вбудовуються в Google Класи – такі як Learning Apps, Quizizz, тести на платформі «На урок» тощо. Вчителі математики використовували також ресурси, що інтегрують можливості означених онлайн-сервісів – це інтерактивні аркуші та плакати, адже за їх допомогою можна додавати посилання на ресурси, вбудовувати різноманітні об'єкти (зображення, відео, аудіо, вправи), додавати інтерактивні завдання. Саме опанування такими ресурсами для створення інтерактивних аркушів і плакатів займалися педагоги міста, навчаючись на дистанційних курсах та на засіданнях міського методичного об'єднання.

У зв'язку з тимчасовим призупиненням освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти міста, з метою виконання навчальної програми з математики та створення умов для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій учнів засобами технологій дистанційного навчання, міським методичним об'єднанням був створений банк онлайн-ресурсів, корисних посилань для дистанційного навчання математики для вчителів та учнів і збірка посилань для підготовки до ЗНО з математики для випускних класів зокрема (інформація розміщена на персональному блозі ММО вчителів математики м. Енергодар «Математик»[4]).

Працюючи в надзвичайних умовах повної ізоляції, закінчуючи 2019/2020 навчальний рік, вчителі математики міста прийшли до висновку, що за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій у системі освіти можливе розв'язання низки дидактичних завдань: не лише організація навчання математики, а і вдосконалення даного процесу; формування мотивації до навчання і самонавчання школярів; розвиток рефлексії за результатами навчання та учіння. Інтернет-додатки, мультимедіа, «веб-кейси», і безліч інших благ сучасної цивілізації не лише сприяють модернізації та розвитку

глобального освітнього середовища, а диктують свої умови, вимоги, формати, зрештою – закони.

Викладання математики (відпрацювання умінь і навичок навчальної/практичної діяльності на уроках) з використанням цифрових технологій вимагають високого рівня користування ними й умінь не просто «заключати в цифру» зміст навчального предмета, а кваліфіковано алгоритмічно вибудовувати відповідний супровід задля ефективного навчання учнів.

Цифрові технології не замінюють вчителя, а доповнюють його, тому з 2020/2021 навчального року більшість вчителів математики міста почала працювати за технологією «перевернутого» навчання, або «перевернутий» клас. Дана технологія реалізує головну мету освітнього процесу - навчити учнів вчитися (вибирати потрібні джерела інформації, ставити цілі пізнавальної діяльності, шукати і знаходити найкращі способи їх досягнення, організовувати діяльність, вміти оцінювати отримані результати, співпрацювати з іншими учнями).

При цьому пріоритетними напрямками впровадження елементів «перевернутого» навчання є:

- зміна ролі учителя, який перетворюється на наставника;
- використання електронних освітніх ресурсів;
- підвищення вимог до навчальної діяльності учнів;
- взаємонавчання;
- розв’язання різнопланових навчальних проблем шляхом обговорень і дискусій [5].

Надзвичайно важливим є те, що технологія «перевернутого» навчання дає можливість учителеві вивільнити час для спілкування з учнями на уроці, а саме: учитель може приділити більше уваги тим учням, яким важко дається навчальний предмет або у яких виникають проблеми з виконанням домашніх робіт; здібні учні матимуть більше свободи для того, щоб навчатися у власному темпі.

Таким чином, використання технології «перевернутого» навчання сприяє реалізації персоналізованого підходу в освітньому процесі. Уроки за такою технологією проводяться, коли обсяг матеріалу об'ємний, а часу на вивчення теми відводиться мало; а також при підготовці до ДПА та ЗНО; при роботі з обдарованими учнями та під час дистанційного навчання.

«Перевернуте» навчання дає змогу використовувати власні гаджети не для ігор, не для спілкування в соціальних мережах, а в навчальних цілях. Учні за допомогою гаджетів прослуховують і переглядають відеоуроки, вивчають додаткові джерела самостійно (у позаурочний час), а потім у класі всі разом обговорюють навчальний матеріал, а мобільний вчитель допомагає застосовувати отримані знання на практиці.

Ще одну перевагу «перевернутого» навчання бачимо в тому, що дана технологія легко інтегрується з іншими педагогічними технологіями. У практиці математиків міста – це і метод проектів, і впровадження рейтингової системи й техніки формувального оцінювання.

До позитивних результатів такої інтеграції можна віднести наступне:

– більш повна реалізація зворотного зв'язку в освітньому процесі шляхом самостійного опрацювання учнями теоретичного матеріалу, розміщеного в Google Класах, з наступним відпрацюванням практичних навичок на уроці;

– розробка рівневих завдань в Google - формах для зрізів знань в класах з поглибленим вивченням математики, що дає можливість реалізувати право учня на вибір та вивільнити час на уроці для систематизації й узагальнення навчального матеріалу;

– удосконалення практичної спрямованості навчання шляхом організації проектної діяльної та проведення учнівських досліджень;

– доцільна інтеграція традиційного та інноваційного оцінювання навчальних досягнень учнів з метою підвищення рефлексивності та реалізації таких дидактичних принципів як прозорість, об'єктивність, системність.

Абсолютно впевнені, що продуктивно працювати в сучасних умовах може лише мобільний педагог, у якого наявні певні професійні та особистісні якості, а саме:

- відкритість по відношенню до нового та впевненість у своїх силах в процесі його засвоєння;
- широта і багатогранність мислення, здатність швидко переходити від одного способу діяльності до іншого;
- критичність особистості, здатної адекватно оцінювати результати і намічати нові перспективи;
- володіння особистісною та соціальною мобільністю, а також мобільністю знань та вмінь;
- прагнення до творчих змін в освітньому процесі, тому що, як писав В. Сухомлинський, «...найдосвідченіший учитель ніколи не повинен зупинятися на досягнутому, бо якщо не має руху вперед, то неминуче почнеться відставання».

Висновок. Цифрові технології сьогодні стали невід'ємним елементом шкільного навчання – вони дозволяють зробити освітній процес мобільним, диференційованим та індивідуальним, а пізнавальну діяльність школярів – більш інтенсивною, прозорою, цікавою, творчою та наочною.

З досвіду роботи зроблений висновок, що цифрові технології повинні запроваджуватися системно і використовуватись на всіх етапах освітнього процесу – як під час здобуття нових знань, відпрацювання вмінь та навичок їх використання, так і під час оцінювання навчальних досягнень. Тільки у такому випадку вдосконалюється мотиваційна сфера учнів та підвищується рівень засвоєння навчального матеріалу, що, безумовно, позитивно впливає на якість освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закону України «Про освіту» офіційний веб-сайт МОН України [Електронний ресурс] Режим доступу:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Концепція розвитку офіційний веб-сайт МОН України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Онищук А.Д. «Платформа Classroom» Режим доступу: <https://classroom.google.com/h>
4. Персональний блог ММО вчителів математики м. Енергодар «Математик» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://levr906090.blogspot.com/2020/04/blog-post_24.html
5. Білоусова Н.В., Гордієнко Т.В «Застосування технології перевернутого навчання в роботі загальноосвітнього навчального закладу / Білоусова Н.В., Гордієнко Т.В [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/5.2/23.pdf>
6. Професійно мобільний учитель школи першого ступеня: аспекти підготовки до інноваційної діяльності // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Педагогіка.– 2010.–№2.–С.49 – 53.Режим доступу:<http://pedagogica.tnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/2009-5.pdf>
7. Онищук А.Д розробка рівневих завдань в Google- формахРежим доступу:<https://docs.google.com/forms/d/1UWCcZ5o78bX8EUrMM9Vb0rdxfnodQjrupLEKayVHViM/edit?usp=sharing>

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Онищенко Наталія Петрівна

доктор пед. наук, доцент
професор кафедри загальної педагогіки
і педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
м. Переяслав, Україна

Вступ. Особливої уваги під час викладання педагогічних дисциплін заслуговують ігрові технології, які набули поширення у студентській і шкільній аудиторії. Ігрові технології є складовою частиною сучасних педагогічних технологій, які дозволяють активізувати професійну підготовку майбутніх учителів у закладах вищої освіти та набути практики результативної виховної роботи в школі.

Упровадження ігрових технологій у підготовку майбутніх учителів має давню історію. Так, В. Зайчук, А. Нісімчук, О. Панасюк зазначають, що першими іграми були військові, які допомагали навчанню бойової майстерності [1, с. 318]. Здавна відомі спортивні ігри (Олімпійські ігри в Греції). Отже, гра є соціальною потребою і виконує певні суспільні функції, передусім забезпечує передавання суспільного досвіду протягом століть від одного покоління до іншого.

Основи використання ігрового методу в педагогіці обґрунтовані у працях класиків вітчизняної педагогіки А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Виховний аспект гри вивчений і висвітлений в роботах Ю. Азарова, Н. Анікеєвої, О. Газмана, С. Шмакова та ін.

Ціль роботи. Розкриття сутності ігрових технологій та їх використання у процесі вивчення педагогічних дисциплін у закладі вищої освіти.

Матеріали і методи. Методи дослідження: теоретичні (аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури й навчально-методичних матеріалів), емпіричні (бесіди, анкетування, опитування, тестування).

Результати і обговорення. У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним розмежувати поняття «гра» та «ігрові технології». Ці поняття хоча й достатньо близькі, але водночас суттєво відрізняються. Щоб з'ясувати етимологію поняття «ігрова технологія», слід звернути увагу на її перший складник – гру. Гра є складним соціокультурним феноменом, якому присвячена значна кількість філософсько-культурологічних, психологічних і педагогічних досліджень. Сучасною педагогічною наукою це явище трактується з наступних позицій. Так, у термінологічному словнику «Педагогічна інноватика» гра виступає як вид креативної діяльності людини, у процесі якої в уявній формі відтворюються способи дій з предметами, стосунки між людьми, норми соціального життя та культурні надбання людства, які характеризують історично досягнутий рівень розвитку суспільства [4, с. 138]. У педагогічних дослідженнях «гра» розглядається як вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення та засвоєння суспільного досвіду, в якому розвивається й удосконалюється особистість; у педагогічній психології поняття «гра» трактується як конкретний прояв індивідуальної та колективної ігрової діяльності дитини, яка має конкретно історичний, багатовидовий, креативний та багатофункціональний характер. Гра також визначається як форма діяльності в умовних ситуаціях, що спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, фіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки і культури. Отже, поняття «гра» тлумачиться вченими як: вид креативної діяльності, вид діяльності в умовах ситуацій, конкретний прояв індивідуальної та колективної ігрової діяльності, форма діяльності тощо. Можна зробити висновок, що гра розглядається як певний вид колективної чи індивідуальної діяльності, яка носить творчий характер з метою відтворення і засвоєння суспільного досвіду.

Окрім поняття «гра» існує і термін «ігрова діяльність». Тобто, це динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається пізнання, засвоєння культурно-історичного досвіду та формування дитячої особистості [3].

Аналізуючи різні теорії ігор необхідно відмітити, що їх розробники вказують як на позитивний вплив ігор на розвиток особистості (К. Гросс, Д. Узнадзе), так і негативний (З. Фрейд). Можна частково погодитися з З. Фрейдом, що надмірне захоплення грою призводить до втрати зв'язку з об'єктивною реальністю. Таке явище отримало назву геймерство. Однак, більшість теорій висвітлюють позитивний аспект гри – виконання у грі певних ролей (Л. Виготський, Д. Ельконін, Д. Узнадзе). Привабливість ігор для дітей і дорослих можна пояснити ігровою ситуацією, яка пов'язана з виконанням певних ролей; наявністю правил гри, яких потрібно дотримуватися; колективним характером гри, що надає можливість спілкуватися з іншими; змагальністю, яка заохочує до перемоги і відчуття успіху. Л. Галіцина характерними особливостями педагогічних ігор для дорослих вважає: імпровізоване виконання ролей; умовність ситуацій, в яких проходить гра; соціальний характер педагогічної гри; наявність рольових очікувань (еспектацій); стимулювання колективно-особистісного і професійно педагогічного спілкування; прив'язка модельованих у грі подій до певних моментів часу; наявність розгалуженої системи індивідуального і групового оцінювання діяльності учасників гри тощо. Отже, гра приваблює людей різного віку.

У контексті підготовки майбутніх учителів звернемо увагу на педагогічні ігри. Ці ігри, на думку Н. Манчинської, мають ряд переваг: збуджують допитливість студентів до способів розв'язання професійних і навчальних проблем в ігровому середовищі та посилюють інтерес до міжособистісної взаємодії; сприяють розвитку особистості, позаяк в оптимальному варіанті створюють тривалу зацікавленість у саморозвитку та розкритті свого людського потенціалу; полегшують введення нових комунікативних і

поведінкових норм; допомагають студентам побачити особливості власного життя та відчутти дотичність до навколишнього світу в цілому; спонукають краще зрозуміти і навчитись використовувати всю складність психічних, соціальних та організаційних процесів спілкування між студентами; сприяють опануванню студентом досвіду діяльності, подібної до тієї, яку він буде реалізовувати у професійному житті; спонукають учасників гри тренувати певні особистісні навички, необхідні у груповому навчальному процесі; балансують активність усіх студентів, оскільки в роботу включаються навіть пасивні члени групи, оскільки гра надає самим студентам можливість вирішувати складні проблеми, не залишаючись пасивними спостерігачами; знижують тривожність учасників гри, особливо на початковій стадії роботи; сприяють зняттю певних захисних механізмів, оскільки інструкції та дотримання групових норм надають можливість моделювати у грі складні форми поведінки; у результаті можуть навіть сприяти зміні життєвих установок учасників гри: вони стануть більш толерантними до думок та ціннісних орієнтацій інших, у них може змінитися уявлення про себе тощо [2]. Отже, зважаючи на значні переваги педагогічних ігор, робимо висновок про необхідність їх застосування у практиці роботи вищої школи.

Під час викладання педагогічних дисциплін важливим для проведення гри є два етапи: аналіз самого процесу і обговорення можливостей використання досвіду в інших ситуаціях. При цьому провідна роль належить викладачу. Педагогічна гра має специфічні ознаки: моделювання умов, що імітують професійно-педагогічну діяльність (квазідіяльність); поетапний розвиток гри; наявність складних і проблемних ситуацій; спільна діяльність учасників гри; опис психолого-педагогічної ситуації та об'єкта ігрового імітаційного моделювання; контроль ігрового часу; система оцінок; правила гри; елементи змагання [6].

Важливе значення має правильний вибір гри в освітньому процесі на основі їх класифікацій. За діяльністю ігри поділяють на: фізичні (рухові); інтелектуальні (розумові); трудові; соціальні; психологічні. За характером

педагогічного процесу: навчальні, контролюючі, тренувальні та узагальнюючі; пізнавальні, виховні, розвивальні; репродуктивні, продуктивні і творчі; комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні, психотехнічні. За ігровою методикою: предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні та ігри-драматизації. Отже, виокремлення ігор здійснюється за ознакою – характер педагогічного процесу, що означає їх зв'язок із організацією педагогічної діяльності, її інтерпретацією згідно із поставленою метою.

Науковці виділяють основні функції ігрової технології: навчальну – розвиток загальнонавчальних умінь і навичок; розвивальну – розвиток різних психічних функцій; виховну – розвиток якостей особистості, загальної культури. Таким чином, ігрова технологія – це система методів і прийомів роботи педагога, яка підпорядкована певній меті та спрямована на розвиток стійких особистісних якостей вихованців шляхом активної ігрової взаємодії.

Результати дослідження і практичний досвід викладання педагогічних дисциплін у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» засвідчують, що наявність чіткої етапності та послідовності організації й застосування ігрових технологій є однією з головних ознак і обов'язковою умовою якісної практичної підготовки майбутніх учителів. Чітка структура, зрозуміла для сприйняття, зразки вихідних інструкційних документів і досвід застосування ігрових технологій у вищій школі полегшують студентам самостійне проектування і реалізацію означених технологій у процесі проходження педагогічної практики та в майбутній професійній діяльності.

Специфіка ігрових технологій полягає в тому, що вони спираються на механізми ігрової діяльності, актуалізацію емоційного змісту, пов'язаного з ідентифікацією з певною роллю, активною взаємодією, досягненням індивідуального та загального «виграшу». Під час викладання педагогічних дисциплін доцільно використовувати ділові ігри (відтворення предметної та соціальної специфіки певної діяльності), рольові ігри (розігрування певних життєвих ролей), ток-шоу-технології (структуровані дискусії, в яких беруть

участь усі учасники), ігри-вправи (розгляд різних ситуацій) тощо. Особлива роль у контексті підготовки майбутніх учителів належить діловим іграм, які підвищують якість формування їх професійної компетентності.

Науковці виділяють різні модифікації ділових ігор: «Діловий театр», імітаційні ігри, рольові ігри, психодрама й соціограма, ігри-вправи, ток-шоу. Сучасною формою ділових ігор є комп'ютерні ігри. Отже, певні різновиди ділових ігор сприяють програванню ділових ролей, які пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

Зазначимо, що при вивченні педагогічних дисциплін ефективним є використання драматизацій як рольових ігор, в яких студенти спілкуються в парах один з одним або в групах. Це дозволяє зробити заняття різноманітнішим, дає можливість студентам проявити самостійність, реалізувати комунікативні вміння та мовленнєві навички. Вони можуть допомагати один одному, успішно коригувати висловлювання своїх співрозмовників, навіть якщо викладач не дає такого завдання.

Також ефективним є «Ток-шоу» – структурована дискусія, в якій беруть участь усі студенти. Ток-шоу дає змогу контролювати перебіг дискусії, оцінювати участь кожного студента з метою отримання студентами навичок публічного виступу та дискутування, висловлення й захисту власної позиції, формування громадянської та особистої активності [5].

Висновки. Отже, ігрова виховна технологія – це система методів і прийомів навчально-виховної роботи педагога, яка підпорядкована певній меті та спрямована на розвиток стійких особистісних якостей вихованців шляхом активної ігрової взаємодії. Під час підготовки майбутніх учителів у процесі викладання педагогічних дисциплін викладачі можуть використовувати такі ігрові виховні технології як ділові і рольові ігри, «ток-шоу», ігрові дискусії, ігрові виховні ситуації, розв'язання професійних дилем, ігри-вправи (ребуси, вікторини); ігри-змагання між студентськими командами, бліц-ігри, квести (ігри-мандрівки, уявні подорожі) тощо. Оволодіння ігровими технологіями в

студентській аудиторії відкриває нові можливості для застосування цих технологій у майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зайчук В. О., Нісімчук А. С., Панасюк О. П. Сучасні педагогічні технології: дидактично-виховний аспект. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2009. Т. 3. С. 318.

2. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю: монографія / за ред. д-ра пед. наук, проф., чл.- кор. НАПН України С. О. Сисоєвої; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 415 с.

3. Педагогіка: хрестоматія / уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. Київ: Знання-Прес, 2006. 700 с.

4. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / авт. кол. за заг. ред. О.І.Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.

5. Рогульська О., Тарасова О. Технології підготовки майбутніх учителів іноземних мов в умовах інформаційно-освітнього середовища закладів вищої освіти України. *Освітній простір України*. 2019. № 15. С. 115-123.

6. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2004. 207 с.

РОЗВИТОК У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НАВИЧОК ОСОБИСТОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Перхайло Неля Антонівна

к.п.н., доцент

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
м. Переяслав, Україна

Вступ./Introduction. Сучасне суспільство чутливо ставиться до підготовки фахівців із соціальної роботи, очікуючи від них не тільки сумлінного виконання професійних обов'язків, але й готовності до безперервного самовдосконалення, ефективної фахової діяльності в нових умовах. Тому професійна підготовка фахівців скерована на задоволення запитів соціуму, зокрема роботодавців, щодо підготовки конкурентоспроможних, успішних працівників. Важливою ознакою якісної реалізації професійного стандарту є сформованість у фахівців системи гнучких навичок (softskills). Актуальність наявності названих навичок не лише зумовлена фаховою необхідністю, вимогами майбутньої професійної діяльності, але й метою підготовки у вищій школі, а саме: формування у здобувачів особистісних настанов на розуміння цінності softskills, позитивної мотивації, власної відповідальності за розвиток названих навичок, підсилення практичного складника в освітньому процесі, пошуку інноваційних форм і методів навчання, забезпечення його гнучкості й мобільності тощо [1; 2].

Ефективність фахівців із соціальної роботи передбачає оптимальну якість діяльності та максимальне досягнення цілей в аспекті задоволення соціальних потреб та запитів населення за конкретних умов і можливих видатків. Засадами ефективної професійної діяльності соціального працівника традиційно вважаються: вміння повно визначати проблему клієнта, причини її появи, перешкоди у вирішенні питань; здатність об'єктивно й вичерпно аналізувати та

оцінювати свої фахові можливості; готовність планувати і реалізовувати програму дій; мобілізувати ресурси самого клієнта; прогнозувати й оцінювати зміни проблемної ситуації тощо. Сказане актуалізує роль професійного та особистісного потенціалу фахівців із соціальної роботи, здатних використати його повною мірою, удосконалювати та безперервно нарощувати в процесі фахового розвитку.

Мета роботи./ Aim. Метою публікації є вивчення проблеми формування системи гнучких навичок (softskills) у майбутніх фахівців із соціальної роботи на етапі їхньої професійної підготовки.

Матеріали і методи./Materials and methods. Предметом нашого дослідження є гнучкі навички працівників соціальних служб, вивчення яких передбачало застосування методів теоретичного та емпіричного аналізу (спостереження, анкетування, аналіз, синтез, факториний, категоріальних аналіз тощо).

Результати та обговорення./Results and discussion. Проведене опитування викладачів та здобувачів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет» засвідчило, а також фахівців із соціальної роботи м. Переяслава, що: 82% респондентів не виокремлюють softskills як окремий компонент професійної компетентності фахівця, включаючи їх до загальнокультурних навичок чи комунікативної компетентності; недостатній рівень сформованості softskills пов'язаний, на думку опитаних, із нечіткістю їхніх меж (39%); недостатнім визначенням, складністю моніторингу (22%); нерозумінням їх важливості (10%); відсутністю злагодженості у формуванні навичок серед викладачів вищої школи (10%); обмеженість сучасних форм і методів навчання, практико зорієнтованих видів діяльності (19%).

Softskills («м'які, гнучкі навички») фахівців із соціальної роботи доречно трактувати як навички, які сприяють налагодженню комунікативної взаємодії між працівниками соціальних служб та їхніми клієнтами, забезпечують злагоджену командну діяльність, кооперацію, лідерські позиції, уміння

публічного виступу, презентації, творчого вирішення професійних завдань, продуктивного ведення дискусії, перемовин, управління часом і т.д. Тобто перелічені навички можна назвати соціальними, покликаними зробити професійну діяльність фахівців із соціальної роботи творчою, нешаблонною, гнучкою, відкритою до змін [3].

Традиційно формування softskills майбутніх фахівців можливе двома способами: у контексті навчальних дисциплін, передбачених освітньою програмою, факультативними заняттями чи позанавчальною роботою, а також за допомогою спеціальних курсів варіативної компоненти.

Вважаємо доречним особливу увагу у процесі вивчення дисциплін загальної і професійної підготовки фахівців із соціальної роботи приділяти розвитку когнітивних, діяльнісних та особистісних здібностей.

Так, удосконалення когнітивних здібностей здобувачів, передбачене і програмними результатами фахової підготовки за освітнім стандартом, вимагає вироблення вміння широко, критично бачити проблему, нетрадиційно розглядати її на засадах творчості й синергії, проектної здатності – навичок прогнозувати, передбачати результати своїх дій тощо. Для цього пропонуємо активно застосовувати професійно орієнтовані проблемні кейси, проектні технології, дискусії тощо.

Розвиток діяльнісних здібностей студентів в аспекті формування softskills має за мету вироблення в них лідерських якостей, навичок самоменеджменту, управління та взаємодії з людьми, текстотворчі вміння, уміння візуалізації ділової інформації та ін. З поданими вище навичками тісно пов'язаний блок особистісних здібностей здобувачів: уміння публічно виступати, презентувати себе, мотивувати, згуртовувати, створювати команду, комунікативні навички, навички тайм-менеджменту тощо. Значної ваги при цьому набувають інтерактивні, ігрові та проектні технології, технологія навчання у співпраці і т.д. [4]

Запорукою підвищення професійної та особистої ефективності майбутніх фахівців із соціальної роботи вважаємо вчасно сформовані softskills, вироблену

готовність творчо їх застосовувати в умовах освітнього середовища, змодельованих професійних ситуацій, командного навчання.

Формування softskills у контексті підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи за наявними освітніми програмами потребує підсилення можливостей передбачених ними дисциплін. Наприклад, комплекс гнучких навичок вробляємо у межах опанування курсу «Професійне спілкування в соціальній сфері», «Сучасні комунікативні технології у соціальній роботі» виробляючи низку умінь, що забезпечують ефективне вербальне й невербальне спілкування, продуктивність публічних виступів, візуалізації та презентації професійної інформації тощо. За допомогою ресурсів курсу «Профілактика професійного вигорання фахівців із соціальної роботи» формуємо у здобувачів навички самоорганізації, управління емоціями, часом, раціонального використання особистісних і професійних можливостей. У курсах «Інституціоналізація і менеджмент соціальної роботи» та «Партнерство суб'єктів соціальної роботи» вчимо студентів способів прийняття нестандартних рішень, зокрема шляхом міжвідомчої взаємодії, об'єднання потенціалів та ін., формування та мотивування команди, реалізації лідерського потенціалу фахівця й менеджера. Курс «Основи конфліктології у соціальній роботі» удосконалюємо вміння дискутувати, продуктивно конфліктувати, уникати деструктивних конфліктів, долати маніпуляції у професійній сфері тощо.

Підсилити практичний складник професійної підготовки фахівців із соціальної роботи своїм освітнім потенціалом здатні перелічені вище технології: проблемного, дистанційного, інтерактивного, ситуаційного, евристичного, проєктного, ситуаційного навчання та ін. Максимальне наближення до умов професійної діяльності, зорієнтованість на запити конкретного здобувача, його потреби й запити додає освітньому процесу практичної надійності, особистісної цінності й фахової перспективи.

Окремо слід сказати про роль виробничої практики студентів, у межах якої здобувачі мають змогу «вийти із зони комфорту», навчитися командній

роботі, управління стресом, сформувати вміння тайм-менеджменту, реалізувати план індивідуального професійного розвитку, здійснювати рефлексію власних дій, успіхів та невдач, отримувати новий досвід і демонструвати зворотний зв'язок, активізувати фаховий саморозвиток завдяки безпосередній участі у майстер-класах.

Висновки./Conclusions. Оволодіння майбутніми фахівцями із соціальної роботи комплексом softskills не лише підвищує рівень професійно-комунікативної компетентності здобувачів, але й запобігає виробленню неефективному індивідуальному стилю роботи, їхнім раннім фаховим деформаціям, деструкціям та вигорянню. Сказане доводить необхідність системного та послідовного формування гнучких навичок у майбутніх фахівців із соціальної роботи як шляхом оновлення змісту дисциплін освітніх програм, так і їх переліку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванова, Л.В., Скорнякова, О.В. «Soft skills» як важлива складова конкурентоспроможності фахівця з інформаційних технологій». *Young Scientis*, 2018. 12 (64). 83-87
2. Ивонина, А. И., Чуланова, О. Л., Давлетшина, Ю. М. Современные направления теоретических и методических разработок в области управления: роль soft skills и hard skills в профессиональном и карьерном развитии сотрудников. Интернет- журнал «Науковедение». 2017. 1. 1-18.
3. Коваль, К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. 2. 162-167.
4. Перхайло Н.А. Сучасні комунікативні технології в соціальній роботі: Навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький: «Калина», 2018. 113 с.

**ТРЕНИРОВОЧНЫЙ ПРОЦЕСС И ИТОГИ ВЫСТУПЛЕНИЯ
КИКБОКСЕРОВ НА КУБКЕ МОСКВЫ 2020 ГОДА**

Потеряхин А. А.

Магистрант второго курса
факультета физической культуры
Белгородский государственный национальный
исследовательский университет
Тренер-преподаватель
высшей категории по кикбоксингу
МБУДО ДЮСШ №4
г. Белгород, Россия

Воронин И. Ю.

Кандидат педагогических наук
доцент кафедры спортивных дисциплин
Белгородский государственный национальный
исследовательский университет
г. Белгород, Россия

Аннотация. Целью работы является подготовка кикбоксеров на кубок Москвы 2020 года. В качестве гипотезы исследования было выдвинуто предположение о том, что увеличение технической подготовки поможет спортсменам успешно выступить на всероссийском турнире. Было проведен один учебно-тренировочный сбор и выявлен результат тренировочного процесса.

Ключевые слова: Кикбоксинг, техническая подготовка, кубок Москвы.

Введение. Современный кикбоксинг представляет собой такой вид спорта, где используется боксерская техника рук и ударная техника ног тхэквондо [6, с. 43; 7, с. 15]. В настоящее время в нем выделяют следующие разделы: поинтфайтинг, лайт-контакт, кик-лайт, фулл-контакт, фулл-контакт с лоу-киком, К-1, музыкальные формы [9, с. 26; 10, с. 34]. В кикбоксинге могут органически сочетаться занятия в группах спортивного мастерства и группах

здоровья [5, с. 22]. На уровне спорта высших достижений кикбоксерам необходимо комплексно использовать физическую, технико-тактическую и психологическую подготовку [1, с.4; 2, с. 4; 3, с. 2; 4, с. 6].

Специалисты отмечают, что современный кикбоксинг характеризуется значительной вариативностью действий технико-тактического мастерства и комплексным развитием основных физических качеств, которые имеют выраженный скоростно-силовой характер [8, с. 10]. Таким образом, исследование физической и технико-тактической подготовки кикбоксеров различной квалификации является актуальной проблемой.

Цель. Подготовка кикбоксеров к кубку Москвы 2020 года.

Методы и организация исследования. В исследовании были использованы следующие методы: анализ литературных источников и педагогический эксперимент. Для оценки динамики изменений в процессе педагогического эксперимента было выступление на кубке Москвы с 03 по 06 декабря 2020 года в г. Москва.

Исследование проводилось на базе СОШ № 21 г. Белгород в спортивном зале кикбоксинга. В качестве испытуемого выступали спортсмены МБУДО ДЮСШ №4 г. Белгорода. Тренировочный процесс проводился один раз за ноябрь 2020 года при подготовке к кубку Москвы. Учебно-тренировочные сборы прошли на техническую подготовку с 16 по 29 ноября 2020 (таблице 1).

Таблица 1

Тренировочный процесс технической подготовки

02.11.20	03.11.20	04.11.20	05.11.20	06.11.20	07.11.20	08.11.20
Поинт + лайт атака	Поинт + лайт контратака	Поинт + лайт ноги	Поинт и лайт руки	Поинт и лайт ноги	Свободн ая работа	Выходно й.
09.11.20	10.11.20	11.11.20	12.11.20	13.11.20	14.11.20	15.11.20
Поинт + лайт 1	Поинт + лайт 2	Поинт + лайт 3	Поинт + лайт 4	Поинт + лайт 5	Свободн ая работа	Выходно й

Все упражнения проводились на протяжении одного и того же времени: 2 минуты с 30 сек перерывом.

Результаты и их обсуждение. Результаты выступления кикбоксеров на кубке Москвы с 03 по 06 декабря 2020 года в г. Москва представлены в таблице 2:

Таблица 2

Результат кубка Москвы с 03 по 15 декабря 2020 года

Медали	Поинтфайтинг	Лайт-контакт	Всего
Золото	6	4	10
Серебро	2	5	7
Бронза	4	3	7
Итого	12	12	24

Таким образом, увеличение технического потенциала кикбоксеров позволило с успехом выступить на кубке Москвы 2020 года в г. Москва и завоевать 10 золота, 7 серебра и 7 бронз.

Заключение Техническая подготовка в тренировке спортсменов высокого класса имеет приоритетное направление в учебно-тренировочном процессе. Одним из основных, в этой связи, является выявление «проблемных» зон подготовки кикбоксеров и целенаправленное воздействие на них, позволяет не только улучшить его физическое состояние, но и значительно повысить результативность соревновательной деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Воронин, И.Ю., Потеряхин А.А. Кикбоксинг. Ближний бой и физическая подготовка: учеб.-метод. пособие [Текст] / Белгород: ООО «Эпицентр», 2018. – 64 с.
2. Воронин, И.Ю., Потеряхин А.А. Кикбоксинг. Лайт-контакт: учеб.-метод. пособие [Текст] / Белгород: ООО «Эпицентр», 2018. – 56 с.
3. Воронин, И.Ю., Потеряхин А.А. Кикбоксинг. Поинтфайтинг: учеб.-метод. пособие [Текст] / Белгород: ООО «Эпицентр», 2018. – 56 с.
4. Воронин, И.Ю., Потеряхин А.А. Кикбоксинг. Техника для начинающих спортсменов: учеб.-метод. пособие [Текст] / Белгород: ООО «Эпицентр», 2018. – 56 с.

5. Воронин, И.Ю. Физическая подготовка кикбоксера в годовом цикле [Текст] / И.Ю. Воронин, А.А. Потеряхин. - Научный журнал «Дискурс» - 2017 - 11 (13). - 21-26 с.
6. Иванов, А.Л Кикбоксинг [Текст] / Киев: Книга-Сервис, Перун, 1995. – 312 с.
7. Клещев, В.Н. Кикбоксинг. Учебник для вузов [Текст] / М.: Академический проект, 2006. –228 с.
8. Потеряхин А.А. Кикбоксинг. Татами–дисциплины: учебно–методическое пособие / А.А. Потеряхин, В.Л. Кондаков, И.Ю. Воронин. – Белгород: ООО «Эпицентр», 2020. – 160 с.
9. Ashley, S. Kickboxing [Текст] / England: Lumina Press, 2011. – 139 p.
10. Falsoni, E. Kickboxing the phenomenology of a sport [Текст] / Milan: miolagrafiche s.r.l., 2011. – 205 p.

УДК 373

**МОДЕЛЬ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА РАЗВИВАЮЩЕЙ ПРЕДМЕТНО -
ПРОСТРАНСТВЕННОЙ СРЕДЫ ДЛЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО
ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УЧРЕЖДЕНИИ
ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Рыбачёнок Ирина Алексеевна

Магистрант

Белорусский государственный

педагогический университет

имени Максима Танка

г. Минск, Беларусь

Рублевская Елена Анатольевна

к. пед. н., доцент

Белорусский государственный

педагогический университет

имени Максима Танка

г. Минск, Беларусь

Аннотация: в статье акцентируется внимание на значении разработки модели оценки качества развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей дошкольного возраста в учреждении дошкольного образования, характеризуются структурные блоки модели оценки развивающей предметно-пространственной среды в учреждении дошкольного образования.

Ключевые слова: развивающая предметно-пространственная среда; экологическое воспитание; оценка качества развивающей предметно-пространственной среды; дети дошкольного возраста.

Проблема экологического образования – одна из самых актуальных на сегодняшний день. Психолого-педагогическое обоснование проблем экологического воспитания детей дошкольного возраста отражено в работах Е.К. Андреевой, С.Н. Николаевой, Н.А. Рыжовой и др. Цель, задачи, принципы

и содержание экологического воспитания детей дошкольного возраста изучались Н. Ф. Виноградовой, Н. А. Рыжовой, С. Н. Николаевой, Т.А. Серебряковой и др.

Специфической чертой методики экологического воспитания детей дошкольного возраста являются важность непосредственного контакта ребенка с объектами природы, «живое» общение с объектами природы.

Поэтому в учреждении дошкольного образования необходимо создание развивающей предметно-пространственной среды в учреждении дошкольного образования для экологического воспитания детей дошкольного возраста. Особую роль предметно-пространственной среды в становлении личности ребенка подчеркивают в своих исследованиях Т.Н. Богуславская [1], Е.А. Рублевская, И.А. Рыбаченок [4; 5] и др.

Проблемой преобразования материально-технического обеспечения образовательного процесса в учреждении дошкольного образования на основе принципов построения развивающей среды занимались такие ученые как С.Л. Новоселова [2], В.А. Петровский [3], О.А. Шиян, Е.В. Воробьева [6] и др.

Насыщенная многообразием объектов природы среда позволяет детям дошкольного возраста не только наблюдать за рыбками, птицами и растениями, но и принимать непосредственное участие в уходе за ними под руководством взрослого.

Такая деятельность способствует решению задач формирования экологических представлений, субъективного отношения к природе и умений и навыков взаимодействия с объектами природы.

Однако эффективность решения задач экологического воспитания детей дошкольного возраста во многом зависит от качества созданной развивающей предметно-пространственной среды в учреждении дошкольного образования.

С целью повышения качества образовательной работы с детьми нами была разработана экспериментальная модель оценки качества развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания в учреждении дошкольного образования.

Модель состоит из следующих блоков: целевой, ресурсный, содержательный, результативный.

Целевой блок включает цели и задачи оценки качества развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей старшего дошкольного возраста.

Цель: установление степени соответствия развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей старшего дошкольного возраста требованиям нормативно-правовых документов и определение возможностей и перспектив совершенствования предметно-пространственной среды для экологического воспитания в учреждении дошкольного образования.

Задачи:

1. Определить объекты оценки качества развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей старшего дошкольного возраста.

2. Изучить состояние развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей старшего дошкольного возраста в учреждении дошкольного образования.

3. Проанализировать эффективность использования развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей старшего дошкольного возраста.

Ресурсный блок включает комплекс условий и ресурсных возможностей учреждений дошкольного образования по организации экологического воспитания в учреждении дошкольного образования.

Реализация данного блока модели оценки качества предполагает определение качества создания развивающей предметно-пространственной среды в помещении учреждения дошкольного образования и создания развивающей предметно-пространственной среды на территории учреждения дошкольного образования.

При разработке ресурсного блока мы исходили из того, что каждый объект оценка качества может иметь свой набор критериев, который определен совокупностью показателей.

Содержательный блок предполагает определение качество работы по экологическому воспитанию детей старшего дошкольного возраста с использованием развивающей предметно-пространственной среды в учреждении дошкольного образования.

Результативный блок. Данный блок включает: результаты оценки качества развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей старшего дошкольного возраста; результаты деятельности учреждения дошкольного образования с созданными в нем условиями развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей старшего дошкольного возраста.

Таким образом, разработанная нами модель оценки качества развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей дошкольного возраста позволит:

во-первых, дать оценку качества развивающей предметно-пространственной среды как в помещении, так и на территории учреждения дошкольного образования;

во-вторых, увидеть наиболее сильные и слабые стороны развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей дошкольного возраста;

в-третьих, определить качество образовательной работы по экологическому воспитанию детей старшего дошкольного возраста с использованием развивающей предметно-пространственной среды в учреждении дошкольного образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богуславская Т. Н. Типология подходов к оценке и определению качества дошкольного образования // Вестн. Владимирского гос. ун-та им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. Сер.: Педагогические и психологические науки. – 2011. – № 29. – С. 95
2. Новосёлова С. Л. Развивающая предметная среда: Методические рекомендации по проектированию вариативных дизайн-проектов развивающей предметной среды в детских садах и учебновоспитательных комплексах / С. Л. Новосёлова. – М., 2001. – 74 с.
3. Петровский В. А. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении / В. А. Петровский, Л. М. Кларина, Л. А. Смывина, Л. П. Стрелкова. – М., 2003. – 211 с.
4. Рублевская Е. А. Оценка качества развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей дошкольного возраста на территории учреждения дошкольного образования / Е. А. Рублевская, И. А. Рыбаченок // Конкурс научно-исследовательских работ студентов, аспирантов и научных работников ВУЗов : сборник статей по материалам всероссийского научно-исследовательского конкурса (10 февраля 2020 г., г. Уфа). – Уфа: Изд. НИЦ Вестник науки, 2020. – С. 58 – 64.
5. Рыбаченок И. А. Оценка качества развивающей предметно-пространственной среды для экологического воспитания детей дошкольного возраста в помещении учреждения дошкольного образования / И. А. Рыбаченок // Гармонизация психофизического и социального развития детей дошкольного возраста : материалы. М. Танка; редкол. О.В. Леганькова (отв. ред.), Л.В. Финькевич, М.С. Мельникова; Т.В. Поздеева. – Минск: БГПУ, 2020.
6. Шиян О.А. Новые возможности оценки качества образования: шкалы ECERS-R апробированы в России / О.А. Шиян, Е.В. Воробьева // Современное дошкольное образование. Теория и практика. – 2015. – №7. – С. 38 – 49.

ВОКАЛЬНО-ХОРОВА РОБОТА В ШКОЛІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Сердюк Оксана Петрівна

методист з музики Сумського ОІППО

м. Суми, Україна

Сьогодні мистецтво, зокрема вокально-хорове, у системі сучасної освіти розглядається як суттєвий компонент загальної освіти. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій досягаються потаємні найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу.

Музичне навчання учнів здійснюється в різних видах діяльності. Ефективне залучення учнів до музики виникає в умовах власного виконання (хорового співу) – найбільш доступної, активної і корисної форми діяльності. Вокально-хорове виховання сприяє задоволенню потреб дитини, дає можливість брати участь у концертах, розвиває творчу ініціативу, розширює загальний світогляд особистості.

Проблемі вокально-хорового виховання дітей присвячені роботи українських і зарубіжних музикознавців, педагогів і диригентів (С. Горбенко О. Єгоров, Д. Огороднов, О. Коломієць .К. Пігров, П. Чесноков)

Хоровий спів – це найбільш доступний і масовий вид мистецтва. Співаючи в хорі, діти з молодшого шкільного віку можуть вдосконалювати музичні і вокальні здібності, розвивати високі духовні почуття, громадянське мислення і патріотизм, активізувати навчально-пізнавальну діяльність в галузі вокального мистецтва, виховувати емоційну культуру і естетичні почуття.

Чимало українських і зарубіжних музикознавців, педагогів і диригентів (О. Єгоров, Д. Огороднов, К. Пігров, О. Коломієць, С. Горбенко) присвятили свої дослідження розкриттю засад роботи з молоддю в хоровому колективі. Насамперед, важливо розкрити працю над репертуаром, близьким дитячому сприйняттю.

Хоровий спів є продовженням музичної діяльності школярів і вокальне виховання повинно бути основним завданням для учителя. «Як найскоріше і цілеспрямовано ми організуємо вокальну діяльність дитини, тим більший вплив здійснимо на розвиток її вокальних задатків і здібностей...» [4, с. 35].

Процес роботи з хором школярів полягає у послідовному і систематичному розвитку і формуванні хорової техніки, почуття прекрасного і естетичних смаків учнів.

При роботі з хоровим колективом досить важливим є питання естетичного виховання, яке неможливе без розвитку художньо-творчих здібностей. Не менш актуальним завданням постає встановлення критеріїв якості співу і виконавської майстерності. Коли йде мова про хор, що складається з дорослих співаків, які вже мають певну музичну освіту, розвинений активний вокальний слух, що мають уявлення про акустично та художньо повноцінне звучання співацького голосу, головною метою диригента стає створення художньої інтерпретації твору.

Робота керівника хору цілеспрямована на те, щоб хоровий колектив володів відповідними вокально-технічними навичками. «Наявність цих даних перетворює колектив у міцний, монолітний музичний інструмент, спроможний здійснювати дуже складні технічні й художні завдання. Вивчення різних технічних прийомів та вироблення на їх основі постійних технічних навичок у хоровому колективі і становить предмет хорової техніки» [1, с. 91] – звертає особливу увагу О. Єгоров у своїй праці «Теорія і практика роботи з хором».

Робота над піснями у різних вікових групах має загальні риси. Розучування завжди відбувається окремими фразами. Іноді вивчення починається не з початку твору, а з найбільш легкої чи важкої частини у помірному темпі і при звуковеденні на легато. Це допомагає кращому співуванню і осмисленню мелодичної лінії. У більшості випадків текст засвоюється разом з мелодією. Незрозумілі або важкі слова пояснюються вчителем до початку виконання. Пісня розучується поетапно і кожен раз з новими завданнями. Багаторазове і більш досконале виконання одного і того ж

твору створює сприятливі умови для тренування голосового апарату і для вдосконалення співочих навиків дитини.

На початкові заняття з дитячим хором вчителю необхідно підбирати пісні не складні, з виразною мелодією і невеликим діапазоном, поетично образним і вокальним текстом. Мелодія повинна бути близька до того інтонаційного ладу, який є темою уроку. При розучуванні можна застосовувати зображальні засоби або інші унаочнення мелодії.

В роботі над піснею необхідна система і строга послідовність. Вокальна робота над піснею повинна бути природним продовженням вокальної роботи над вправами. Це передовсім правильне формування співочого звуку і повноцінних виразних голосних. Більш складнішим завданням для учнів є створення художнього образу.

Велике значення має якість показу пісні самим учителем. Він повинен турбуватися про вокальну сторону виконання, звучання власного голосу, виразну артикуляцію фонем.

Для розвитку пам'яті від учнів необхідно вимагати запам'ятовувати на хорових заняттях якнайбільшу кількість пісень, розрахованих для сприйняття.

Як справедливо зауважив К. К. Пігров, «тільки ті твори, які подобаються, з більшою охотою і скоріше вивчаються» [5, с. 134]. Тільки ті музичні твори вивчаються з цікавістю, у яких емоційна насиченість образів у поєднанні з навчальним пошуком освічується радістю відкриття.

Дітям цікаве те, що дається не просто. Вони повинні усвідомлювати, що переборюють певні труднощі, хоча необов'язково матеріал повинен бути важким. Корисно зацікавити учнів образною ситуацією чи інтригуючим сюжетом. Позитивна емоційна реакція особливо добре впливає на повноцінне сприйняття музики.

Опора на певний досвід учнів, на їх знання, пам'ять, створення проблемних ситуацій є важливою умовою успішного навчання.

Методи роботи з хором будуть різними на всіх етапах вокально-педагогічної творчості вчителя в процесі опрацювання творів. І справедливо

звертає увагу О. Коломієць, що «кожен керівник хору, набуваючи досвіду роботи з хором, виробляє свою систему прийомів, які забезпечують швидке засвоєння твору, що розучується, і виразне виконання його на концертній естраді. Крім того, кожен хоровий твір вимагає від хормейстера пошуку нових прийомів і способів роботи з хором!» [3, с. 156]. Найважливішим є те, щоб кожен диригент дитячого хору керувався основними принципами формування хорової техніки – це систематичність, послідовність і доступність.

Вокально-хорові навички – це комплекс автоматизованих дій різних частин голосо-дихального апарату, які відбуваються під час співу і підкоряються волі співака, його виконавським бажанням. Починати розвиток вокально-хорових навичок слід із роз'яснення правильного положення корпусу співака.

У поняття «співоча постава» входять навички правильного тримання корпусу і голови під час співу, а також вміння природно розкривати рот.

Правильна співоча постава готує дітей до активної роботи. Розправлені, ледь відведені назад плечі, вільно опущені вниз або на коліна руки, пряма, без напруження, голова і обов'язково внутрішня посмішка, що допомагає утворенню чудового співочого тону. Положення корпусу теж має бути прямим, ненапруженим. Така постава виховує правильне положення звукоутворювального та дихального апаратів. Рот потрібно відкривати вільно, нижня щелепа повинна теж вільно опускатися вниз, бо від правильного положення голосового апарату залежить якість звуку.

Формування співацької постави слід вважати обов'язковим. Вже на початковому етапі починається формування навичок звукоутворення, яке залежить значною мірою від дотримання відповідних вимог. Важливо, щоб уже в цьому віці учні переконалися, що дотримання зазначених правил є необхідною умовою правильного і красивого співу [2, с.12].

Одним із вирішальних питань у справі розвитку співацького голосу є тип і механізм здійснення дихання. Правильне дихання є основою правильного

співу. Від дихання залежить сила звуку і всі його відтінки: краса, чистота звуку, виразність співу.

Діти повинні вміти правильно взяти перед початком фрази дихання, затримати його та рівномірно витрачати. Якщо цього не навчити дітей, то звучного, плавного співу не вийде. Потрібно організувати дихання дитини, навчити її володіти ним, регулювати його.

Щоб краще розвинути тривалість дихання, учням корисно співати різні вправи: діти по руці вчителя беруть дихання, затримавши подих, зробивши опору на першому звуці, починають співати на голосну «у». Під час виконання хорових творів при довгих фразах часто застосовується прийом «ланцюгового» дихання, коли співаки дихають не разом, а по черзі – «ланцюжком».

Слід суворо дотримуватися основних правил при виробленні «ланцюгового» дихання:

1. Не робити вдих одночасно із сусідом.
2. Не робити вдих на закінченні фраз, а лише у середині довгих нот.
3. Дихання слід брати непомітно і швидко.
4. Вливатися в загальне звучання слід із м'якою атакою звуку, без товчка.

Важливе значення при роботі над вокально-хоровими навичками приділяється артикуляції та дикції. Дикція – це виразне вимовляння слів, складів і окремих звуків. Дикцію, як неодмінну умову культури співу, обумовлюють правила орфоєпії та органи артикуляції: губи, зуби, язик, нижня щелепа, м'яке піднебіння. Отже, хороша дикція в хорі залежить від гнучкості й рухливості артикуляційного апарату співака. Чітка артикуляція не лише правильно формує звук або слово, а й стимулює роботу дихального апарату.

Артикуляції та дикції слід приділяти в хорі серйозну увагу. З дітьми, які мають значні дефекти артикуляції та дикції, вчителю потрібно працювати індивідуально. Для досягнення чіткої дикції в хорі, застосовують такі дикційно-артикуляційні вправи: колективне читання віршів, текстів пісень, скоромовок беззвучним шепотінням, але, при цьому, вимовляти слова слід так, щоб значення їх можна було зрозуміти по підкреслено чіткому руху

артикуляційного апарату; для вільного руху нижньої щелепи дітям пропонується ніби відкусити кілька великих шматків від уявного смачного пиріжка або яблука; відразу ж, після цієї гімнастики рота, слід проспівати просту вправу на склад «дай», «бай», стежачи, щоб співаки широко розкривали рота, опускаючи щелепу під час співу, вільно, без напруження. Можна протягом певного часу тримати палець на нижній щелепі. Для художнього виконання твору потрібна культура звуку. Вона забезпечується не тільки правильним диханням і дикцією, а й доброю манерою звукоутворення, яка, насамперед, залежить від вміння володіти своїм голосом. Цього можна досягти, дотримуючись правильної співочої постави й дихання.

Основним принципом звукоутворення є зв'язний спів – як основа співацького мистецтва, активна подача звуку, вироблення високого головного звучання як основи. Правильному звукоутворенню допомагає вміння розпізнати якість звуку, тобто відрізнити гарний звук від поганого. Для правильного співу необхідний стан готовності голосоутворюючих органів до дії. Спів дітей повинен бути природним, ненапруженим, вільним, рівним у всьому діапазоні, округленим, світлим, інтонаційно чистим. Набуття цих якостей вимагає від учителя наполегливої роботи над диханням, звукоутворенням, правильним використанням резонаторів, регулюванням сили звучання, звуковеденням тощо.

При неправильному співі, що порушує злагодженість роботи голосоутворюючих органів, м'яке піднебіння пасивне, резонаторні можливості слабкі, рухи в гортані і органах дихання нерівномірні. Все це вчитель повинен коригувати, виправляти, спираючись на власний вокальний слух, на знання механізму звукоутворення, особливостей дитячого голосу.

Фізіологічні ознаки голосоутворення тісно пов'язані із психічним станом виконавця, тому необхідно враховувати цей важливий аспект у вокально-хоровому вихованні дітей. Найважливішою умовою хорового звучання є точне за висотою виконання всіх звуків у співі, виховання стійкої співочої інтонації.

Якісне інтонування – наслідок двох факторів: розвитку музичного слуху співаків та оволодіння певними вокально-технічними навичками. Хорове інтонування часто залежить і від особливостей фактури виконуваного твору. Але найвирішальнішим фактором, від якого залежить хорова інтонація, є слух керівника хору. Першою вимогою вчителя в роботі над цією навичкою є вміння відрізнити чисте інтонування від фальшивого. «Миритися» з неточним інтонуванням у дитячому співі означає підривати основи музичного виховання.

Розвиток мелодичного, гармонічного та вокального слуху юних співаків на хорових заняттях, прищеплення їм правильних вокально-технічних навичок під час співу є роботою над чистотою інтонування. В активному сприйнятті хорового твору важливу роль відіграє зорова наочність. Рух мелодії краще сприймається за її нотним зображенням та за диригентським жестом педагога. Коли кожна партія засвоїла свою мелодію, потрібно продовжувати вивчення партії в роботі над сполученням спочатку крайніх голосів.

Запорукою розвитку музичного мистецтва майбутнього є робота з дітьми. В цьому доволі складному завданні досить важко вибудувати єдину можливу методичку. Основою обраної методики при роботі з дитячим хоровим колективом має бути рух від змісту до форми, від образу до техніко-виконавських особливостей, що включатиме обов'язковий контроль постановки голосу та вірного дихання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ковалів В. Деякі питання багатоголосного гармонічного хорового співу на уроках музики // Музика в школі. Зб. статей. Вип. 6. – К.: Музична Україна. – 1980. – 342 с.
2. Коломієць О. Хорознавство / О. Коломієць – К.: Либідь, 2001. С. 156.
3. Малинина Е. Вокальное воспитание детей. – М.-Л.: Музыка, 1967.-88 с.
4. Падалка Г. Учитель, музика, діти. – К.: Музична Україна, 1982. – 185 с.
5. Пігров К. Керування хором / К. Пігров. – К.: Держвидав., 1962. –С. 134-136.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПОНЕНТІВ, ПОКАЗНИКІВ ТА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ПАРТНЕРСЬКИХ ВЗАЄМИН ПІДЛІТКІВ

Сімсiт Інна Ігорівна
аспірант

Вступ. Встановлення видів, характеристик компонентів та оціночних параметрів стану певних педагогічно-психологічних процесів, явищ необхідне для формування методичного забезпечення дослідження у тій або іншій сфері. Аналіз сформованості партнерських взаємин підлітків потребує визначення комплексного підходу щодо методичних умов та параметрів оцінки за даним напрямком. Вказані вимоги, оціночні умови повинні враховувати вікові особливості та характеристики досліджуваної вікової групи, орієнтуватись на весь спектр оціночних компонентів, показників, які ідентифікують сформованість зазначеного феномену. Зважаючи на те, що питання партнерських взаємин підлітків немає широкого розвитку в науковій літературі, дослідження обраної теми є важливим та актуальним.

Ціль роботи – узагальнення наукових підходів щодо методичного забезпечення компонентів, показників та рівнів сформованості партнерських взаємин підлітків.

Матеріали та методи. Представлене дослідження проведено згідно порожень матеріалів наукових праць, присвячених визначенню методичних аспектів оцінки стану сформованості партнерських взаємин підлітків. Це, зокрема, роботи: А. Буреломової, О. Доронцової, М. Зайцевої, Д. Ушакова, А. Кроуфорд, Е. Саул, С. Метьюз, Дж. Макінстер, Н. Дроздова, Д. Войткевіч, Т. Гордєєвої, Г. Шигабетдинової, О. Лаврентьєвої, О. Коханової, Ю. Капусти та В. Онiпко, С. Іванова, К. Стружинського тощо. Наведене дослідження проведене із застосуванням методу узагальнення, методу системного підходу.

Результати та обговорення. На основі проведеного аналізу теоретичних аспектів розвитку партнерських взаємин підлітків нами встановлено, що даний феномен формується на основі сутнісної ознаки мотиваційно-ціннісного

компоненту (орієнтир на спільних життєвих, соціальних, навчальних інтересах, нормах (залежність від вікових, соціальних характеристик учасників)), когнітивного компоненту (формування знані) (вплив спільних цільових орієнтирів щодо реалізації навчальних інтересів), операційно-діяльнісного компоненту, обумовленого акцентом на виконанні спільних дій партнерів (заходів, акцій, процесів). Для вичерпної та достовірної оцінки сформованості партнерських взаємин підлітків 5-6-их класів в освітньому середовищі закладу середньої освіти необхідне створення відповідного методичного забезпечення. Визначена нами методика повинна враховувати орієнтир на оціночні показники компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивного та операційно-діяльнісного), передбачати характерні показники їх розвитку та ідентифікаційні рівні (за ступенем досягнення, результативності тощо). В рамках методичного забезпечення слід передбачити чітку категоризацію підлітків досліджуваної групи за ступенем сформованості у них партнерських взаємин. В подальшому результати оцінки можуть бути використані для створення проектних методик формування партнерських взаємин для відповідних груп підлітків з тим або іншим рівнем розвитку досліджуваного феномену. Спробуємо визначити основні наукові підходи щодо систематизації показників трьох компонентів сформованості партнерських взаємин підлітків.

По-перше, сформулюємо основні показники розвитку когнітивного компоненту сформованості партнерських взаємин підлітків. Когнітивні показники розвитку партнерських взаємин підлітків визначаються здатністю останніх орієнтуватись на інших підлітків, з якими вони взаємодіють стосовно набуття, засвоєння, передавання та продукування знань, навичок тощо.

Можна відмітити визначити підхід М. Зайцевої до структури показників когнітивного компоненту сформованості партнерських взаємин підлітків, оснований на елементах усвідомлення та сприйняття. Склад показників зазначеної категорії визначається через спектр елементів усвідомлення творчого, навчального, нормативного (зведення правил), морального характеру, сприйняття саморозвитку, самовиховання тощо. Потрібно зазначити, що в

рамках підходу М. Зайцевої [4, с. 117-118] передбачено виділення: 1) когнітивних показників усвідомлення нормативного характеру; 2) когнітивних показників усвідомлення морального характеру; 3) когнітивних показників усвідомлення творчого характеру; 4) когнітивних показників сприйняття саморозвитку, самовиховання. В цілому, загальний підхід М. Зайцевої передбачає, що когнітивний компонент сформованості співпраці передбачає усвідомлену заміну непродуктивної активності (імпульсивності, негнучкості поведінки) на продуктивну активність (цілеспрямованість, конструктивність) за допомогою здатності дитини до рефлексії, осмислення результатів взаємодії.

Потрібно відзначити підхід А. Буреломової [1] до структури показників когнітивного компоненту сформованості партнерських взаємин підлітків, оснований на виділенні їх елементів, характерних для вказаної вікової групи (підхід за віковою ознакою) і відповідних рівнях сформованості (високому, середньому та низькому). Авторка керуючись результатами емпіричних досліджень доводить, що такі показники когнітивного компоненту як успішність в навчанні, ерудованість мають найбільший рівень розвитку в рамках 5-6 класів, тоді як інші показники в даному віці мають середні або невисокі значення. Вказане пояснюється продовженням їх розвитку.

Слід відмітити підхід до структури показників когнітивного компоненту сформованості партнерських взаємин підлітків, визначений в площині орієнтури на конструктивні результати формування знань та навичок від таких взаємин (конструктивістський підхід). Прихильниками такого підходу є О. Доронцова, А. Кроуфорд, Е. Саул, С. Метьюз, Дж. Макінстер, Н. Дроздов. Авторами здійснюється акцент на конструктивістському підході до формування когнітивних компонентів партнерських взаємин. Відмічається, що конструктивістські ознаки сформованості даного феномену більшою мірою характерні для підлітків-лідерів груп партнерських взаємин, для інших категорій підлітків в рамках даної взаємодії вони мають менше значення. В межах даного підходу висунуто перелік таких показників вказаної категорії в положеннях дослідження Д. Войткевіч [11, с. 91]. В дослідженні Д. Войткевіч

справедливо відмічено, що високий рівень визначених конструктивістських показників когнітивного компоненту сформованості партнерських взаємин підлітків-лідерів може бути забезпечено, якщо вказані учасники мають високий рівень когнітивного інтелекту. Високе значення даного комплексного показника когнітивної здатності підлітка-лідера є безумовною перевагою для партнерської взаємодії і інших її учасників. Потрібно вказати на підхід до структури показників когнітивного компоненту сформованості партнерських взаємин підлітків, сформований в рамках акценту на атрибутивному підході до навчальної діяльності. В межах даного підходу слід відмітити класифікації показників когнітивного компоненту, визначені в працях Т. Гордєєвої [2].

По-друге, визначимо основні показники розвитку мотиваційно-ціннісного компоненту сформованості партнерських взаємин підлітків. Даний компонент відображає стан та характер відношення підлітків до цінностей, їх ієрархії, ступеню усвідомлення та встановлення мотивації щодо розвитку партнерських взаємин в умовах шкільного середовища. Слід виокремити підхід до класифікації показників вказаної категорії, оснований на розвитку сформованості партнерських взаємин підлітків через активізацію мотиваційно-ціннісних інтересів та потреб особистості (автор: Г. Шигабетдинова [9]). Потрібно виділити підхід до класифікації показників зазначеної категорії, визначений в контексті орієнтуру на соціальну відповідальність підлітків в умовах партнерських взаємин, сформульований в праці О. Лаврентьєвої [8, с. 62]. По-третє, розглянемо ключові показники розвитку операційно-діяльнісного компоненту сформованості партнерських взаємин підлітків. Одним з основних показників, на який прямо або опосередковано вказано в дослідженнях авторів (О. Коханової [7], Ю. Капусти та В. Оніпко [6], С. Іванова [5]), є орієнтир на спільну участь у партнерських взаєминах через можливість реалізації певних спільних, партнерських заходів (акцій). Можемо відмітити підхід К. Стружинського [10], який пропонує розглядати показники розвитку операційно-діяльнісного компоненту сформованості партнерських взаємин через призму орієнтуру на результативність, ефективність та синергетичність.

Керуючись вищезазначеними підходами, спробуємо сформулювати авторський підхід до класифікації компонентів, показників та рівнів сформованості партнерських взаємин підлітків (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація компонентів, показників та рівнів сформованості партнерських взаємин підлітків

№ п/п	Компоненти / Показники	Рівні сформованості		
		Оптимальний	Достатній	Мінімальний
1	2	3	4	5
1	Мотиваційно-ціннісний компонент			
1.1	Інтерес до партнерських взаємин – проявляється на стадії їх розвитку.	Високий, найбільш оптимальний рівень інтересу до партнерських взаємин	Прийнятний рівень інтересу до партнерських взаємин, участі у даній взаємодії	Низький рівень інтересу до партнерських взаємин, участі у даній взаємодії
1.2	Потреба в партнерських взаєминах – визначається необхідність участі у даній взаємодії.	Висока актуалізація участі у даній взаємодії	Середній рівень потреби в партнерських взаєминах	Низький рівень потреби в партнерських взаєминах
1.3	Орієнтир на підтримання спільних цінностей партнерських взаємин - спільні життєві, соціальні, навчальні інтереси, норми (залежать від вікових, соціальних характеристик учасників).	Вагома позиція щодо підтримання спільних цінностей партнерських взаємин	Залежна позиція щодо підтримання спільних цінностей партнерських взаємин	Пасивна позиція щодо підтримання спільних цінностей партнерських взаємин
1.4	Існування чітких мотивів розвитку партнерських взаємин – визначення мотиваційних аспектів розвитку даного процесу	Чітка мотивація розвитку партнерських взаємин	Не дуже висока мотивація розвитку партнерських взаємин	Відсутність, низький рівень мотивації розвитку партнерських взаємин

1.5	Орієнтир на визнання, усвідомлення соціальної відповідальності як цінності по відношенню до інших людей, в тому числі учасників партнерських взаємин в школі	Високий орієнтир	Середній орієнтир	Уникнення визнання, усвідомлення соціальної відповідальності як цінності по відношенню до інших людей, в тому числі учасників партнерських взаємин в школі
2	Когнітивний (формування знань) компонент			
2.1	Орієнтир на участь у партнерських взаєминах через необхідність підвищення рівня знань.	Активна позиція щодо участі у партнерських взаєминах через: необхідність підвищення рівня знань; необхідність передавання знань	Не достатньо активна позиція щодо участі у партнерських взаєминах через: необхідність підвищення рівня знань; необхідність передавання знань	Слабка, пасивна позиція щодо участі у партнерських взаєминах через: необхідність підвищення рівня знань; необхідність передавання знань
2.2	Орієнтир на участь у партнерських взаєминах через необхідність передавання, продукування нових знань	Активна позиція щодо участі у партнерських взаєминах через: необхідність передавання, продукування знань	Не достатньо активна позиція щодо участі у партнерських взаєминах через: необхідність передавання, продукування знань	Слабка, пасивна позиція щодо участі у партнерських взаєминах через: необхідність передавання, продукування знань
2.3	Орієнтир на участь у партнерських взаєминах через визнання їх цінності для отримання знань, навичок	Активна позиція щодо участі у партнерських взаєминах через: визнання цінності	Не достатньо активна позиція щодо участі у партнерських взаєминах через: визнання	Слабка, пасивна позиція щодо участі у партнерських взаєминах через: визнання цінності для

		партнерських взаємин для отримання знань, навичок	цінності партнерських взаємин для отримання знань, навичок	отримання знань, навичок
2.4	Визнання та усвідомлення впливу партнерських взаємин на ріст атрибутивних складових навчання (успішності, результативності)	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
3	Операційно-діяльнісний компонент			
3.1	Орієнтир на спільну участь у партнерських взаєминах через можливість реалізації певних спільних, партнерських заходів (акцій)	Активна позиція щодо спільної участі у партнерських взаєминах через можливість реалізації певних спільних, партнерських заходів (акцій)	Не досить активна, але наявна позиція щодо спільної участі у партнерських взаєминах через можливість реалізації певних спільних, партнерських заходів (акцій)	Слабка позиція щодо спільної участі у партнерських взаєминах через можливість реалізації певних спільних, партнерських заходів (акцій)
3.2	Орієнтир на результативність, ефективність та синергетичність спільної діяльності	Високий орієнтир з огляду на можливість отримання синергетичного ефекту	Середній орієнтир зважаючи на перспективи отримання ефективності	Мінімальний орієнтир через перспективи отримання результату

Джерело: авторська пропозиція

Висновки. В дослідженні узагальнено наукові підходи та представлено класифікацію компонентів, показників та рівнів сформованості партнерських взаємин підлітків. Наведена класифікація передбачає врахування трьох компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційно-діялісного),

показників, які їм відповідають та їх рівнів. Структура, зміст зазначеної класифікації враховує основні наукові підходи за вказаним напрямком, передбачає універсалізацію положень сучасної наукової думки, оскільки враховує більшість поглядів та ознак даних структурних компонентів сформованості партнерських взаємин підлітків. Положення зазначеної класифікації можуть бути використані для створення методичного забезпечення оцінки даної проблематики, показники, рівні, наведені в дослідженні можуть виступати у якості оціночних. Визначені характеристики зазначених компонентів, показників, їх рівнів відповідають характеристикам досліджуваної вікової групи підлітків шкільного освітнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буреломова А.С. Социально-психологические особенности ценностей современных подростков: дис. ...канд. психолог. наук: 19.00.05. М., 2013. 195 с.
2. Гордеева Т.О. Мотивация учебной деятельности школьников и студентов: структура, механизмы, условия развития: дис. ...докт. психолог. наук: 19.00.07. М., 2013. 444 с.
3. Доронцова О.А. Психолого-педагогические детерминанты развития автономии подростков в образовательном процессе: дис. ...канд. психолог. наук: 19.00.07. Брянск, 2019. 194 с.
4. Зайцева М.Ю. Формирование у подростков умения сотрудничать в условиях спортивно-оздоровительных занятий: монография. Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2013. 203 с.
5. Иванов С. А. Социальное партнерство как феномен цивилизации. Журнал социологии и социальной антропологии. Санкт-Петербург, 2005. № 3. С. 79-99.
6. Капуста Ю.С., Онішко В.В. Про взаємодію та партнерські стосунки у педагогічній діяльності. Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі. Полтава, 2015. С. 84.

7. Коханова О.П. Партнерство як фактор соціалізації особистості. Педагогічний процес: теорія і практика. Київ, 2013. № 2. С. 196-205.
8. Лаврентьева О.А. Формирование социальной ответственности подростков в жизнедеятельности школы: дис. ...канд. педагог. наук: 13.00.01. Новосибирск, 2016. 238 с.
9. Шигабетдинова Г.М. Партнерство как конструктивное взаимодействие: теоретическая экспозиция проблемы. Фундаментальные исследования. Москва, 2014. № 3-1. С. 193-196.
10. Stróżyński K. Pedagogiczny sens oceniania – komunikowania wyników. Dyrektor Szkoły. 2006. Nr. 4. S. 33-37.
11. Wojtkiewicz D. Interakcje uczniów i nauczycieli w środowisku szkolnym. Przegląd Pedagogiczny. 2011. Nr. 2. S. 88-93.

**ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ
ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТОЧНИХ ДИСЦИПЛІН
У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

Соколовський Сергій Миколайович

кандидат військових наук
начальник кафедри комплексів та
приладів артилерійської розвідки
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
м. Львів, Україна

Ріман Олексій Олександрович

кандидат військових наук
професор кафедри ракетних військ і артилерії
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського
м. Київ, Україна

Вступ./Introduction. Для умов вищого військового навчального закладу (ВВНЗ) характерними особливостями освітнього процесу є:

- значна кількість навчаємих (до 30 осіб) у навчальній групі, що часто не дозволяє охопити всю аудиторію увагою і залучити до активної роботи всіх слухачів;

- різний рівень базової підготовки, що зумовлює втрату інтересу до навчання через значне відставання від краще підготовлених слухачів;

- значна тривалість занять, що складає одну-три академічні пари, що зумовлює поступову втому і втрату активності слухачами.

Звичайним явищем, як і для будь-якого рівня та профілю освіти, є наявність в навчальних групах слухачів, які слабо підготовлені або слабо дисципліновані та не мотивовані на активну участь у занятті, оволодіння навчальним матеріалом.

Крім того, особливістю навчання на командних спеціальностях є перевага в загальному обсязі бюджету навчального часу точних дисциплін, що

передбачають набуття слухачами знань та вмінь у проведенні математичних розрахунків для обґрунтування рішень щодо переміщення підрозділів, виконання стрільб, використання ресурсів тощо.

Оволодіння вказаними компетенціями у вищезазначених умовах ВВНЗ вимагають створення умов, які дозволять мотивувати слухачів до тривалої активної роботи на занятті та дозволять максимально повно охопити увагою всю аудиторію.

Пошук прийомів утримання високої активності слухачів не є простим завданням. Зацікавити слухачів у вищій школі наліпками на зошит чи значками практично не можливо, а нагородження більш цінними призами за успішність не можна віднести до систематичної практики проведення навчальних занять, скоріше тільки до підсумкових конкурсів чи олімпіад.

Одною з педагогічних технологій, яка дозволяє вирішувати вказаний ряд завдань є застосування ігор.

Ця технологія є достатньо відомою, поширеною і тривалий час застосовуваною під час проведення навчальних занять у закладах вищої освіти і цілком може бути реалізованою в системі військової освіти [1].

Мета роботи./Aim. Метою роботи є дослідження ігрових методів як методичного інструменту навчання під час вивчення точних дисциплін у вищих військових навчальних закладах

Матеріали та методи./Materials and methods. До найбільш загальних ігрових методів, як правило, відносять наступні: ігри-вправи, ігрові дискусії (дебати), ігрові ситуації, рольові ігри, ділові навчальні ігри [2,3].

В результаті аналізу змісту та призначення цих методів встановлено, що найбільш дієвими для закріплення знань, перевірки їх якості, набуття навичок в розрахунках є ігри-вправи. Ігрові дискусії та ігрові ситуації більше орієнтовані на вивчення теоретичних положень під час лекцій, семінарів. Рольова гра ефективна під час проведення польових занять з тактико-спеціальної підготовки, в ході яких слухачі діють у складі зведених обслуг і виконують покладені обов'язки. Ділова навчальна гра передбачає моделювання діяльності

певних посадових осіб щодо розв'язання складної проблеми, прийняття певного рішення, пов'язаного з управлінням, і тому якнайкраще підходить для проведення групових вправ, командно-штабних навчань тощо.

Досвід проведення занять, метою яких є набуття слухачами знань та вмінь у проведенні математичних розрахунків, дозволяє виокремити ряд правил щодо вибору методичних інструментів.

1. Ігри повинні бути не тривалими, але в достатній кількості. Доцільно передбачати можливість регулювання (зміни) тривалості гри кількістю завдань в ній, що дозволить викладачу гнучко реагувати на хід заняття, наприклад зменшувати кількість завдань у випадку виникнення складнощів у їх розв'язанні слухачами.

2. Рівень складності ігор повинен нарощуватися в ході заняття. Як правило, перші ігри передбачають інтелектуальну розминку, підготовку до наступних ігор, в подальшому доцільно провести ігри, що дозволяють закріпити навчальний матеріал. Якщо метою заняття є навчити виконанню складних розрахунків, то доцільно виконати ряд вправ за елементами. Ефективним є проведення ігор, які передбачають виправлення слухачами закладених у підготовлені рішення типових помилок, що найбільш часто допускають слухачі. Заключні ігри повинні передбачати виконання контрольних завдань (нормативів), які вказують на наявність знань і сформованість вміння.

3. Ігри повинні забезпечувати можливість індивідуальної оцінки кожного слухача, тому командні ігри необхідно чергувати з індивідуальними завданнями та їх комбінувати. Одною з таких ігор може бути варіація гри "Правда - не правда" (яка часто застосовується в уроках з вивчення іноземної мови). Суть гри полягає в тому, що гравці команд по чергову пропонують обраним гравцям команди-суперника прокоментувати свою фразу в контексті якого-небудь завдання відповіддю "Правда" або "Не правда". Правильна відповідь заохочується балами. Ефективність гри полягає в зацікавленості

гравців задати не шаблонне, а складне питання, що передбачає більш глибоке (широке) засвоєння навчального матеріалу.

4. Ігри повинні передбачати можливість ведення обліку отриманих командою або краще гравцями команди балів, які можуть конвертуватися в оцінки. Кількістю і складністю завдань необхідно регулювати очікуваний результат заняття за середнім балом. Занадто високий середній бал за заняття, як правило, вказує не на високий рівень підготовки групи, а досить прості завдання, що забезпечує активність на занятті, але не свідчить про досягнення мети заняття. Звичайно, отримані бали можуть просто перераховуватися в оцінку, проте в цьому разі у навчаних після набору необхідної для високої оцінки кількості балів потреба у отриманні балів відпаде, як наслідок втратиться активність слухача.

Одним з прийомів використання набраних командою балів є використання їх для останньої, бонусної гри. Суть гри полягає у тому, що команда розраховується балами за додаткові завдання (питання). При цьому право виконання цих завдань команда-переможець (або її гравці) може залишити за собою, наприклад, якщо вважає це завдання не складним і таким, що принесе додаткові бали (дозволить отримати більш високу підсумкову оцінку), або зобов'язати виконати завдання суперників у випадку, коли є ризик помилитися самим і втратити бали (знизити свою підсумкову оцінку).

5. Проведення ігор повинно супроводжуватися чітким і безумовним дотриманням правил. При значній кількості різних ігор доцільним є довести правила на етапі підготовки до заняття. Принциповим є заборона використання підказок гравцями один одному, що забезпечує справедливість ведення гри, можливість індивідуальної оцінки кожного гравця, мотивацію до оволодіння навчальним матеріалом.

Результати і обговорення./Results and discussion. В ході вивчення точних дисциплін, що передбачають набуття слухачами ВВНЗ знань та вмінь у проведенні математичних розрахунків, в якості методичного інструменту ефективно застосовувати ігри-вправи.

Застосування ігор, крім забезпечення покращення сприйняття і засвоєння навчального матеріалу, сприяє комунікації, соціалізації, самореалізації, психокорекції поведінки слухачів, дає можливість діагностувати керівнику заняття риси (показники) слухачів, що проявляються саме під час гри, корегувати роботу з навчальною групою і індивідуально слухачами.

Крім безумовно ефективного впливу гри на оволодіння навчальним матеріалом слухачами, важливим не прямим результатом проведення ігор на заняттях є оволодіння слухачами-гравцями, особливо капітанами команд, вмінь, які безумовно необхідні майбутнім офіцерам. До таких слід віднести вміння оцінювати можливості гравців своєї команди і команди суперника, розподіляти функції серед гравців своєї команди, враховуючи їх здібності, психологічний стан тощо, вміння контролювати час, вміння передбачати ймовірний розвиток гри і відповідно продумувати прийоми, які забезпечать перемогу, наприклад створювати резерв з більш сильних гравців для виконання більш складних завдань (дуелей з сильними гравцями суперника), вміння проводити розбір проведених дій, оцінювати діяльність гравців команди тощо. Систематичне проведення ігор під час занять у випадках завчасного формування команд, ознайомлення з правилами ігор спонукає слухачів до підготовки до заняття, вироблення тактики ведення гри, розподілу завдань (функцій).

Выводи./Conclusions.

Основними перевагами застосування ігор в ході вивчення точних дисциплін слухачами ВВНЗ є активізація діяльності тих, хто навчається, зростання їх мотивації до отримання високого результату, залучення практично всієї аудиторії до участі в занятті (грі), розвиток навичок оцінювання, командних і лідерських якостей.

Забезпечення досягнення мети заняття з застосуванням ігрових методів під час вивчення точних дисциплін вимагає реалізації наступних основних принципів його проведення: дотримання правил гри (дисципліна гравців), динамічність (короткі видозмінювані ігри), послідовність (від простого до складного), гнучкість структури заняття, змісту ігор, прозоре оцінювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності): Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.
2. Поляков С.Ю. Ігрове навчання як спосіб підвищення і розвитку творчих здібностей курсантів вищих військових навчальних закладів / С.Ю. Поляков // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2012. – № 3(9). – С. 89-193.
3. Кравець Н. М. Ігрові технології навчання як одна з інноваційних форм навчально-виховного процесу ВНЗ [Електронний ресурс] / Н. М. Кравець, О. В. Гречановська // Матеріали XLVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 22-24 березня 2017 р. - Електрон. текст. дані. – 2017. – Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2013>.

ЗАКОНИ НОВОГО ЧАСУ: ЯК ФОРМУЄТЬСЯ ОСВІТНІЙ ДОСВІД

Сухомлин Оксана Андріївна

Здобувач

Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

Швидка зміна вимог, щодо компетентності сучасного фахівця на ринку праці ставить перед системою освіти нові виклики. У реаліях сьогодення фахівець має володіти не тільки індивідуальними характеристиками та бути націленим на їх набуття, а й прагнути до участі у членстві проектної команди. Професійна підготовка майбутніх фахівців перестає бути достатньою для успіху, якщо не має розумінням широкого контексту професійної діяльності, здатності легко адаптуватися до змін, створювати власні проекти, працювати в команді, вести комунікацію. Враховуючи вище сказане та оперуючись на умови в яких знаходиться сучасна система освіти, доцільно запропонувати наступні складові формування освітнього досвіду, які сприятимуть поліпшенню підготовки майбутніх фахівців:

а) проектні форми навчання: надавати студентам можливість участі в колективних (групових) проектах, що формують уміння працювати в команді, в тому числі сформованої самими студентами в порядку самоорганізації; для цього в рамках вже наявних інструментів організації проектної роботи («ярмарок проектів», ініціативи освітніх програм) посилиться орієнтація на командні форми взаємодії студентів;

б) освоєння грамотності нового типу, що забезпечує ефективну комунікацію, в тому числі у цифровому просторі (цифрова грамотність); проект із формування культури роботи з даними у студентів (Data Culture) набуде свого розвитку у питаннях навчання навичкам комунікації як з цифровим середовищем (тотальне навчання програмуванню і алгоритмічному мисленні), так і в освоєнні основ медіаграмотності та створення цифрового контенту;

в) розуміння загальнокультурних (в тому числі економічних і правових) основ професійної діяльності та вміння використовувати відповідні знання на практиці; доступні вже сьогодні дисципліни відповідного профілю будуть доповнені пропозиціями щодо реалізації студентських проектів у цих галузях;

г) можливості вибудовування індивідуальних освітніх траєкторій для кожного студента, що будуть доповнені цифровим контентом, в тому числі рекомендаційного характеру.

Слід зазначити, що індивідуальну освітню траєкторію студента необхідно розглядати максимально широко, так як освоєння тих чи інших компетентностей є необхідною умовою і для старту, і для продовження професійного шляху. Таким чином, момент «входу» студента у закладі вищої освіти не прив'язаний до його життєвої траєкторії жорстко, а «вихід» із закладу вищої освіти може бути відстрочено на тривалий час.

У наш час роль викладача та студента змінилася: педагог перестає бути простим «передавачем знань», а студенти хочуть отримувати більш якісний освітній досвід і висувують більше вимог до навчального контенту.

Традиційна освітня модель, у котрій викладач фронтальним чином передає одну і ту ж інформацію по одній і тій же стратегії, більше не працює. За твердженням багатьох науковців, з плином часу традиційне навчання буде витіснене індивідуалізованим, в якому до кожного студента застосовуються особливий підхід та індивідуальна освітня траєкторія. Однак використовувати цей метод на ділі вдається далеко не всім педагогам.

Значну роль тут відіграє освітній досвід в широкому сенсі, що складається з програм, ролей, середовища, цифрових атрибутів, об'єктів та суб'єктів освітнього процесу. Від їх вибудовування багато в чому залежить те, які знання і навички, а також відчуття і емоції отримають студенти нового покоління.

У зв'язку з новими запитами, викликами та проблемами в суспільстві все частіше доводиться звертатися до пошуку нових стратегій навчання, наприклад, конкуренцію традиційним освітнім установам складають EdTech-проекти, які

багато в чому швидше перебудовуються і впроваджують нові технології. Пандемія COVID-19 тільки педалює ситуацію: карантинні заходи змусили заклади вищої освіти перейти на дистанційний формат навчання і прискорено перебудовувати внутрішні процеси, що стало серйозним викликом для багатьох суб'єктів освітнього процесу.

За останній рік ми стали свідками того, як змінились наші уявлення щодо освітнього процесу. Аудиторії зникли і тому наші традиційні принципи педагогіки вже не такі надійні, як раніше. Ефективність соціального навчання знизилася, оскільки студенти починають виконувати свою роботу автономно, асинхронно і часто на тлі серйозних проблем у сімейному житті, роботі та самопочутті.

Викладачі наразі проводять пари студентам перед портативними пристроями, котрі все більше стають невід'ємною частиною кожного із нас, а в майбутньому і в освітнього процесу, що значно вплине на процес формування освітнього процесу в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В.Ю. Основні концептуальні засади стратегії інформатизації освіти і головна парадигма прийдешнього суспільства знань. Національна академія педагогічних наук України; Ін-т пед. Освіти і освіти дорослих НАПН України, 2014. С. 32–42.

2. Волгина С.В. К вопросу об изменении содержания и качества высшего образования в условиях цифровой экономики с позиции компетентностного подхода // Тенденции развития науки и образования. – 2019. – Том 50-№7- С.12-15. - DOI: 10.18411/lj-05-2019-136

3. Иванов В.В., Малинецкий Г.Г., Сиренко С.Н. (ред.) (2018) Контуры цифровой реальности. Гуманитарно-технологическая революция и выбор будущего. М.: Ленанд. (дата звернення: 15.11.2020).

4. Морзе Н.В. Формування інформаційної компетентності вчителя сучасної школи. URL: [http://www.ua.teach-it.net/materiali_programi/\(offset\)/10](http://www.ua.teach-it.net/materiali_programi/(offset)/10) (дата звернення: 15.11.2020).

5. Digital Competence Framework for citizens. Official site of EU Science Hub URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp> (дата звернення 16.11.2020)

6. Digital globalization: The new era of global flows. Official site of McKinsey&Company .URL:<http://www.mckinsey.com/business-functions/digital-mckinsey/our-insights/digital-globalization-the-new-era-of-global-flows> (дата звернення 16.10.2020)

УДК 378.14:51:504(043.3)

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ
НАВЧАННЯ В КУРСІ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ
ДЛЯ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ**

Цецик Світлана Петрівна

к.пед.н., доцент

Самолюк Ірина Василівна

асистент

Національний університет водного
господарства та природокористування
м. Рівне, Україна

Вступ. Процес математизації екологічних знань, загальна стратегія подолання екологічної кризи та пов'язані з цим прикладні дослідження вимагають від фахівців-екологів якісної математичної підготовки як невід'ємної складової належного професійного рівня. Розв'язання актуальних проблем екології неможливе без знання основних положень і методів математичної науки. Вони будуються і розвиваються на основі сучасної методології, на основних положеннях системного аналізу, на математичних методах і методах математичного моделювання. Тому якість професійної підготовки майбутніх екологів залежить від рівня їх математичної компетентності.

Мета роботи полягає у визначенні особливостей реалізації професійної спрямованості навчання в курсі вищої математики для студентів-екологів.

Матеріали та методи. Вагомий внесок у розробку психолого-педагогічних та науково-методичних положень щодо проблеми організації професійної спрямованості навчання вищої математики зробили вчені: Б.В. Гнеденко, Т.В. Крилова, Л.Д. Кудрявцев, О.Г. Мордкович, А.Д. Мишкіс та Б.О. Солонюк, В.Г. Скатецький та ін. Важливі аспекти даної проблеми висвітлені й у дисертаційних дослідженнях: Л.П. Гусак, Н.М. Самарук, О.П. Томащук та ін. Науковці одностайні, що лише за умови введення задач професійного змісту в

курс вищої математики можна сформувати математичну компетентність майбутніх фахівців. Остання є фундаментом, науковим підґрунтям, на якому у вищій школі будується спеціальна підготовка студентів. Так думку Б.В. Гнеденко, усвідомити це студенти зможуть лише за умови, якщо їм буде неодноразово і переконливо продемонстровано, фундаментом чого і як вона стає. Необхідно на численних прикладах ілюструвати, як і чому методи математики дозволяють розв'язувати задачі практики і як задачі практики обов'язково зводяться до необхідності подальшого розвитку самої науки і її методів [1, с. 5].

Результати і обговорення. Під професійною спрямованістю математичної навчання будемо розуміти неперервний та цілеспрямований процес формування у майбутніх фахівців: *професійних якостей* (професійне мислення, професійна спрямованість та відповідальність), *професійних знань, умінь та навичок* (інтегрувати ідеї з різних галузей наук, оперувати міждисциплінарними категоріями, обробляти дані експериментальних досліджень за допомогою методів математичної статистики, аналізувати математичні моделі, удосконалювати їх і будувати нові), *професійної культури*, що здійснюється завдяки професіоналізації усіх компонентів методичної системи навчання (мети, змісту, організаційних форм, методів та засобів) при вивченні вищої математики.

На основі аналізу наукових досліджень зазначених вище учених та враховуючи власний досвід роботи у вищій школі, визначено особливості реалізації професійної спрямованості навчання в курсі вищої математики для студентів-екологів.

1. Оскільки курс вищої математики має свої цілі й завдання, реалізація яких є обов'язковою, то професійно спрямований матеріал потрібно вводити відповідно до діючої робочої програми, не порушуючи при цьому логічну структуру та послідовність викладу навчального матеріалу. Важливо, щоб навчальний матеріал містив загальну (відповідав робочій програмі дисципліни) та професійну складові.

2. При поєднанні навчального матеріалу курсу вищої математики з професійно спрямованими задачами слід пам'ятати, що надмірне захоплення прикладними задачами може призвести до зворотного ефекту: зашкодити самому процесу формування математичних знань, умінь та навичок. Пропонуємо вводити професійно спрямовані задачі лише тоді, коли студенти засвоїли основний матеріал, передбачений програмою.

3. Для забезпечення логічних зв'язків між математичними і природничими дисциплінами, добір завдань здійснювати на основі міжпредметних зв'язків. При цьому задачі мають бути негроміздкі та нескладні.

4. Обов'язково обґрунтовувати, роз'яснювати студентам мету вивчення того чи іншого математичного методу та його зв'язку з природничими та професійно орієнтованими дисциплінами. Акцентувати увагу студентів на тих математичних методах, які будуть їм необхідні для вивчення спеціальних дисциплін.

5. При розв'язанні прикладних задач необхідно розкривати суть досліджуваних явищ, формувати у студентів поняття математичної моделі та основних принципів математичного моделювання, забезпечуючи тим самим пропедевтику тих проблем, з якими студенти зустрінуться при вивченні професійно спрямованих та фахових дисциплін. Показувати можливості інформаційних технологій для розв'язання певних типів задач.

6. Забезпечувати систематичність та послідовність у реалізації такого підходу: а) професійно спрямований матеріал використовувати під час різних форм навчальної діяльності студентів: на практичних заняттях, у самостійних роботах, домашніх завданнях і типових розрахунках; б) завдання повинні передбачати диференціацію та поступовий перехід від простішого до складнішого [2, 3].

Висновки. Потреба виходу за рамки „класичного” викладання математичних дисциплін, а саме - доповнення змісту навчального матеріалу прикладними задачами професійного змісту, сприяє формуванню у студентів необхідних знань та вмінь використовувати математичні методи при вивченні

фахових дисциплін та у професійній діяльності. Вважаємо, що прикладні задачі професійного змісту містять у собі потрібний потенціал для розвитку професійних якостей, професійної культури особистості та забезпечують формування знань, умінь та навичок використовувати математичні методи при вивченні спеціальних дисциплін і в майбутній професійній діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гнеденко Б.В. О специальных курсах естественно-научного и прикладного характера / Б.В. Гнеденко // Сборник научно-методических статей. – М. : Высшая школа, 1988. – Вып.15. – С.4 – 9.

2. Цецик С.П. Застосування задач професійного спрямування при викладанні математики для студентів-екологів у ВНЗ / С.П. Цецик // Нова педагогічна думка. – 2006. – №4. – С. 55 – 58.

3. Цецик С.П. Особливості розв'язання прикладних задач екологічного змісту в курсі вищої математики / С.П. Цецик, Г.О. Козлакова // Вісник НТУУ „Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. праць. – К. : ІВЦ „Політехніка”, 2007. – № 1(19). – С. 134 – 140.

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАНЯТЬ (ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА»)

Чайка Лариса Анатоліївна

заступник директора з виховної роботи

викладач-методист

Каховський державний агротехнічний коледж

Вступ. Інтерактивна технологія навчання дає можливість використовувати різноманітні форми і методи проблемно-розвивального навчання, спрямовані на розвиток і формування комунікативних, економічних і фахових компетентностей.

Інтерактивні технології навчання найбільше відповідають особистісно орієнтованому підходу навчання, так як вони направлені на формування і вироблення особистісних цінностей студентів; забезпечують глибину засвоєного змісту, підвищується роль викладача, який стає організатором процесу навчання.

У студентів формуються навички думати, розуміти суть речей, осмислювати ідеї та концепції, вміння шукати потрібну інформацію, трактувати її та застосовувати, відстоювати особисту думку.

Сучасний педагог повинен володіти усіма існуючими педагогічними технологіями і застосовувати їх залежно від цілей і завдань навчально-виховного процесу, бути творчим професіоналом, використовуючи різноманітні форми і методи навчання.

Метою даної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад інтерактивних методів навчання та показати методику проведення практичного заняття у формі КВК з використанням інтерактивних форм навчання та мультимедійного супроводу заняття.

Матеріали і методи. В основі інтерактивного навчання лежать принципи:

- безпосередньої участі кожного учасника заняття. Це зобов'язує викладача зробити кожного учасника занять активним шукачем шляхів і засобів вирішення тієї чи іншої проблеми;
- взаємного інформаційного, духовного збагачення шляхом діалогу, обміну життєвим досвідом, одержаною інформацією;
- особистісно орієнтоване навчання.

Інтерактивні технології навчання дають можливість спрямувати процес навчання на реалізацію та застосування студентами набутих знань, вмінь і навичок, розвивають у студентів компоненти готовності до саморозвитку.

Навчальний процес при використанні інтерактивної технології навчання відбувається за умови постійної активної взаємодії усіх учасників. Викладач і студент є рівнозначними суб'єктами процесу навчання. Викладач виступає в ролі лідера та організатора процесу навчання.

Методика проведення інтерактивного заняття з використанням ігрових форм навчання КВК і мультимедійного супроводу з навчальної дисципліни «Економіка підприємства» - тема «Витрати підприємства» включає наступні елементи:

I Організаційний момент.

Перевірка наявності студентів на занятті. Направлення уваги студентів на умови для роботи.

II Основна частина:

2.1. Оголошення теми і мети заняття.

Викладач: На занятті ми виконаємо практичні завдання з використанням ігрових форм навчання - КВК з теми “Витрати підприємства”.

Мета відкритого заняття : показати методику проведення практичного заняття з використанням активних форм навчання і мультимедійного супроводу.

2.2 Мотивація навчання.

Викладач: Підприємство часто порівнюють з живим організмом. Це не тільки красива метафора. Чим успішніше працює підприємство, тим більший його прибуток. Дохід і витрати - лише видима частина "айсберга", яка відображає складні економічні процеси господарської діяльності, включаючи виробництво і збут продукції. Економічна діяльність не можлива без економіста та бухгалтера.

Висококваліфікований бухгалтер сприяє покращенню роботи підприємства. Сучасний бухгалтер не тільки веде облік, а й здійснює контроль та аналіз діяльності підприємства, бере участь у плануванні та управлінні. Для успішного виконання своїх обов'язків бухгалтер повинен мати відповідні знання, навички та вміння. Вони набуваються в результаті одержання освіти і практичної роботи. Професія бухгалтера стає універсальною. Тому він повинен мати достатній рівень знань не тільки з облікової роботи, а й уміти виконувати обов'язки ревізора, економіста та фінансового аналітика.

Отже, свої професійні знання та вміння покажуть нам команди КВК. На команди чекають різноманітні конкурсні завдання, в яких розкрита тема і завдання практичного заняття. Особливістю заняття є те, що кожний конкурс оцінюється як командна спільна робота. Як справжні економісти, студенти зароблятимуть гроші (за результатами виконання завдань), які накопичуватимуться на рахунках команд в так званому Банку знань. Наприкінці заняття викладач віддає студентам зароблені гроші, які будуть самостійно, на власний розсуд команд, розподілені між студентами. Кожний студент обмінює в Банку знань свої, виділені командою гроші на відповідну до заробленої суми, оцінку.

Конкурс . Привітання: Економіка і ми.

Студенти кожної команди по черзі пропонують своє привітання. Оцінюється конкурс від 3 до 5 балів.

2.3 Актуалізація опорних знань.

Бліц - опитування.

Командам пропонується відповісти на питання. За кожну вірну відповідь гравець отримує 1 бал. Якщо команда, яка отримала запитання, не відповідає, то питання переадресовується команді-суперниці.

Питання :

1. Одержані кошти від реалізації продукції – це вже є прибуток?, 2. Що таке витрати виробництва?, 3. Охарактеризуйте постійні витрати, 4. Охарактеризуйте змінні витрати, 5. Якщо витрати перевищують грошові надходження, з яким фінансовим результатом підприємство має справу? 6. Що таке собівартість?, 7. Які види собівартості вам відомі?, 8. Що являє собою структура собівартості?, 9. Назвіть резерви зниження собівартості, 10. Назвіть причини зростання собівартості, 11. Який рівень собівартості пшениці на сьогоднішній день?, 12. Яка собівартість молока на даний час склалася в с.г. підприємствах?

2.4. Конкурс Знайди загублені дані

При друкуванні матеріалу були загублені дані, треба знайти відсутні показники (визначити необхідні економічні показники). Виконане вірно завдання, без коментарів отриманих результатів, оцінюється у 3 бали, за повну відповідь студент заробляє для команди 5 балів

2.5 Колективна робота:

Метод Асоціативний куш

Конкурс : Загадкові листи

Командна робота. Завдання полягає в правильному розміщенні складових частин схеми. Завдання командам - «Скласти «дерево» класифікації витрат». За вірну відповідь команда отримує 5 балів.

Скласти «дерево» класифікації витрат

2.6. Метод «Мікрофон» Конкурс «Інтелектуальна дуель»

Командам ставлять різні цікаві запитання творчого і проблемного характеру з дисципліни. Гравці у відповідях мають показати: ґрунтовні знання з економіки, свій творчий потенціал, ерудицію, фантазію, почуття гумору, вміння обґрунтовувати свої думки. Цей етап направлений на узагальнення знань.

Необхідно дати відповідь, застосовуючи інтерактивний метод «Мікрофон».

Номер завдання буде вказувати той гравець, у кого в руках знаходиться уявний «мікрофон». Йому надається право озвучити текст завдання та передати мікрофон для отримання відповіді будь-кому з команди – суперниці.

Якщо гравець, у руках якого буде «мікрофон» не дає відповіді на питання, то він має право на одну передачу цього мікрофону будь-кому зі своєї команди. Якщо і надалі відповіді на питання не буде, то «мікрофон» передається тому, хто його обрав.

Вірна відповідь оцінюється у 2 бали.

2.7. Ситуаційні задачі з теми: Витрати підприємства. За рішення задачі виставляється від 5 до 10 балів, залежно від ступеня виконання завдання.

Задача 1. Умова : В АК „Золота Нива” фактично одержано валового збору:

Чистого зерна - 54200 ц., Зернових відходів - 1100 ц., Соломи - 78000 ц.

Витрати на вирощування озимої пшениці із врахуванням вартості соломи по нормативно-розрахункових цінах становлять - 2456230 грн.

Нормативно-розрахункова ціна 1ц. соломи - 8,50 грн.

Визначити собівартість: а) 1 ц. зерна; б) 1 ц. зернових відходів;

Примітка : 1) вміст зерна в зернових відходах становить - 63%.

Задача 2. Умова: В АК „Золота Нива” річні затрати на утримання корів в кількості 600 голів становлять - 6300000 грн., Річний надій на одну корову - 35 ц., Приплід телят на 100 корів - 95 голів., Вихід гною на одну корову - 4 тони., Кількість кормо - днів – 219000, Вартість 1 кормо - дня - 28,8 грн., Нормативно – розрахункова ціна 1 т. гною - 3,00 грн.

Визначити : 1. Собівартість :а) 1 голови приплоду ; б) 1 ц. молока.

2.8. Закріплення практичних навичок

2.8.1. Конкурс «Чарівна скринька»

Сучасним людям дуже подобається неординарність. Гравцям пропонується вгадати, що лежить у чорній скриньці. Акцентується увага, що

предмети, які сховані у скриньці, пов'язані з витратами на виробництво продукції. За кожен правильну відповідь студенти отримують 1 бал.

2.8.2. Конкурс «Знайди свою пару»

Командам було надано аркуші з економічними термінами та їх визначеннями і було запропоновано на швидкість розділитися на пари, підбравши вірні відповіді. За кожен вірну відповідь (пару) студенти отримують 1 бал

2.8.3. Творчий конкурс: Економіка в казках

Команди повинні у формі вірша чи казки представити економічні поняття. Дозволяється переробити казку, або написати самим. До її змісту треба включити 10- 20 ключових слів з теми практичного заняття, або взагалі зі всього курсу вивчення дисципліни «Економіка підприємства». Максимальний бал – 10 балів.

III. Заключна частина:

3.1 Висновки. Підведення підсумків заняття.

3.2. Мотивування оцінок. Нагородження учасників гри.

Результати і обговорення. Традиційні методи навчання втратили свою гостроту на сучасному рівні розвитку суспільства, на перший план висувуються активні форми навчання. Пріоритет серед інтерактивних методів належить іграм, вправам і завданням, мета яких - стимулювати пізнавальний процес.

Цікаві завдання інтелектуальної гри спрямовані на засвоєння й осмислення знань у жвавій приємній атмосфері, робота над ними викликає інтерес, а опора на емоційність сприяє кращому засвоєнню і запам'ятовуванню економічних термінів, відомостей про виробничі витрати, види собівартості, порядок визначення собівартості продукції сільського господарства, показники економічної ефективності виробництва.

Висновки. Таким чином, інтерактивні методи навчання дають змогу студентам: полегшити процес засвоєння нових знань і закріплення набутих, розвивати і формувати економічні, комунікативні і професійні уміння і навички; аналізувати інформацію, творчо підходити до процесу навчання;

формулювати та аргументувати особисту точку зору, приймати участь у дискусії; моделювати різні виробничі ситуації, збагачуючи особистий досвід через включення в різні виробничі ситуації, набуваючи професійної компетентності; вміння слухати іншого, прагнути до діалогу, поважати думку інших; вчитись будувати конструктивні відносини у групі, визначати своє місце у соціумі; знаходити спільне розв'язання проблем, розвивати навички проектної діяльності, самостійної роботи; розвивати креативне мислення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гін А.О. Прийоми педагогічної техніки: Свобода вибору. Діяльність. Зворотній зв'язок. Ідеальність: посібник для вчителя. 13-те видання. Х. : Основа, 2015. 112 с.
2. Лукашук М. Теоретико-методологічні засади дослідження інноваційних процесів у системі освіти. Вища освіта України. 2018. № 1(68). С. 41-47.
3. Остапчук Д., Мирончук Н.М. Інтерактивні методи навчання у вищих навчальних закладах // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014.
4. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб. Київ: Таксон, 2016. 88 с

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

Чернобай Ольга Борисівна

к.ф.-м.н., доцент

Університет державної фіскальної служби України

м. Ірпінь, Україна

Вступ. Якість засвоєння сучасного шкільного курсу математики в великій мірі залежить від того, якими формами, методами та способами проводиться навчання. Основні ідеї, висвітлені в теперішній програмі та сучасних шкільних підручниках, не засвоюються учнями на достойному рівні, якщо саме навчання математики не спирається на пізнавальну активність учнів і проводиться не актуальними методами. Цей факт не може замінити активна діяльність вчителя при пасивному ставленні учнів.

У програмі математики 5-6 класів (Математика, 2020) окремо виділена наскрізна лінія «Підприємливість і фінансова грамотність», спрямована на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння учнями практичних аспектів фінансових питань. Ця ідея реалізується шляхом розв'язування практичних задач щодо планування господарської діяльності та реальної оцінки фінансових можливостей, складання сімейного бюджету, формування економного ставлення до природних ресурсів. Початок навчання фінансової грамотності нерозривно пов'язаний з вивченням відсоткових розрахунків. Відповідні задачі вже розглядалися автором, див. напр. [1-3].

Мета роботи. Узагальнити методичні аспекти навчання математики сучасними методами відповідно до наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» під час викладання теми «Відсотки».

Матеріали та методи. Під час дослідження використовувались матеріали навчальних посібників рекомендованих Міністерством освіти та науки України та інтерактивні методи навчання.

Результати та обговорення. Урок з математики проведений в класі чи в режимі онлайн завжди містить основні етапи:

1. Вступ (подання теми та мети вивчення даної теми)

2. Основна частина (актуалізація опорних знань, засвоєння навчального матеріалу, закріплення матеріалу)

3. Підсумки уроку(оцінювання знань)

Наведемо приклад основних етапів уроку, який проводиться з метою популяризації питань фінансової грамотності. Для проведення уроку в режимі онлайн створено презентацію, що містить кілька вправ для актуалізації опорних знань, зокрема пригадати означення відсотків, виконати завдання перетворення дробу у відсотки та перетворення відсотків у десятковий дріб відображені на Рис. 1-3. Виконання вправ до кожного завдання спонукає учнів пригадати не тільки означення відсотків, основні задачі а також навести власні приклади їх застосування.

Відсотки...

- ▶ Три основні задачі на відсотки виникли у зв'язку з потребами комерційних операцій
- ▶ Пізніше відсотками почали послуговуватися, обчислюючи інші величини, які змінюються
- ▶ У XIX ст. відсотки вже широко вживалися у статистиці та в інших науках, техніці, економіці, хімії, метеорології, сільському господарстві, у виробництві

Іконки: стопка грошей, завод, крапля з відсотком.

НАЗВІТЬ СВІЙ ПРИКЛАД...

Рис. 1. Вправи для повторення.

Завдання: перетворити дріб у відсотки

!Потрібно помножити його на 100

$0,64 = 64\%$,

$0,728 = 72,8 \%$,

$0,8 = 80 \%$

$2 = 2,0000... = \dots$,

$42 = 42,000... = \dots$

Рис. 2. Вправи для повторення.

Завдання: перетворити відсотки у десятковий дріб

!Потрібно число відсотків поділити на 100

$2.3\% = 2,3 : 100 = 0,023$

$40\% = 40 : 100 = 0,4$

$263\% = 263 : 100 = 2,63$

$0,45\% = \dots$

$5\% = \dots$

Рис. 3. Вправи для повторення.

Як відомо, фінансова грамотність це багаж знань, умінь і навичок, які формують правильне ставлення до особистих грошей і дозволяють кожній людині приймати правильні для себе рішення. Фінансова грамотність вивчає основні поняття пов'язані з здійснення заощаджень; інвестування; запозичення; страхування; кредитування та ін. Всі ці поняття нерозривно пов'язані з темою відсоткових обчислень.

Для засвоєння основних знань за вище згаданою темою уроку пропонуємо кілька слайдів з задачами фінансового змісту, приклади яких розміщено відповідно на Рис.4-6.

Приклади: знаходження відсотків даного числа

Заробітна плата працівника Міністерства Фінансів становить 34000 гривень.

Йому виплатили аванс 40%.

Яку суму отримав працівник?

Перетворимо відсотки у дріб і знайдемо дріб від числа

$40\% = 0,4$

$0,4 \cdot 3400 = 13600$

Рис. 4. Вправи для засвоєння навчального матеріалу.

Приклади: знаходження числа за його відсотком

Працівнику УДФСУ
виплатили 2800 грн.
аванс заробітної плати

що становить 35% його
зарплати

Яка заробітна плата
працівника?

Складемо пропорцію
2800грн.-35%
x грн.-100%

$$\frac{2800}{x} = \frac{35}{100}; x = \frac{2800 \cdot 100}{35} = 8000$$

Рис. 5. Вправи для засвоєння навчального матеріалу.

Приклади: знаходження початкового капіталу

Якою повинна бути початкова сума,
покладена в банк під 20% річних

щоб через два роки прибуток становив
22000 грн.

За формулою $A_2 = A_0 \left(1 + \frac{20}{100}\right)^2$ $A_2 = A_0 \cdot 1.44$
Прибуток становить $A_2 - A_0 = A_0 \cdot 1.44 - A_0 = A_0 \cdot 0.44$
Маємо рівняння $22000 = A_0 \cdot 0.44$
Звідки $A_0 = 22000 : 0.44 = 50000$

Рис. 6. Вправи для засвоєння навчального матеріалу.

В якості закріплення навчального матеріалу пропонується провести інтерактивну гру на встановлення відповідності чи пройти заготовлені тести, а також запропонувати учням самостійно вирішити задачу «Подумай що вигідніше: покласти гроші в банк під $p_2 = 13\%$ річних і відсоток, що нараховується щорічно чи під $p_1 = 12\%$ річних і відсоток, що нараховується щомісячно. Задачу можна подати у вигляді слайду на Рис. 7.

Подумай що вигідніше

$p_1 = 12\%$
і відсоток нараховується щомісячно

?

$p_2 = 13\%$
і відсоток нараховується щорічно

Рис. 7. Вправи для закріплення навчального матеріалу

Висновки. Отже, під час подання даної теми важливе значення мають зацікавленість учнів у засвоєнні понять відсотків, відсоткових обрахунків простіших фінансових операцій, якої можна досягнути не тільки змістом задачі і її оформленням. Задачі, що мають прикладний характер виконують подвійну функцію: по-перше, допомагають учням зрозуміти зв'язок математики з повсякденними питаннями, пов'язаними з фінансами та, по-друге, готують школярів до дорослого життя, в якому необхідність розрахунків (в тому числі відсотків) вимагається постійно.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА.

1. Чернобай О.Б. (2019). Роль та значення задач з податковим змістом при формуванні громадянської свідомості. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки* (сс. 217-218). Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України. http://ir.nusta.edu.ua/bitstream/doc/4281/1/4117_IR.pdf
2. Chernobai, O. (2019). On the use of Algorithms in Teaching Probability Theory. In N. Tarasenkova, *Curent Issues in Ensuring the Quality of Mathematical Education* (pp. 138-154). Budapest: SCASPEE. : <https://seanewdim.com/other-publications.html#>
3. Чернобай О.Б. (2020) *Про деякі типи пошукових задач. Математична освіта: минуле, сьогодення, майбутнє, до 100-річчя від дня народження О.Ф.Семеновича: монографія/ М.І.Бурда та ін., за заг ред. Н.А.Тарасенкової* (сс.102-107) Харків: СГ НТМ "Новий курс", 2020. http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6187/1/6360_IR.pdf

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТОНАЦИОННО- МУЗЫКАЛЬНОГО ОСВОЕНИЯ ДЕТСКОГО ФОРТЕПИАННОГО РЕПЕРТУАРА

Черняк Евгения Борисовна

к.пед.н., доцент

Костенко Ольга

студентка магистратуры

Мелитопольский государственный

педагогический университет

имени Богдана Хмельницкого

г. Мелитополь, Украина

Введение. В настоящее время все большее значение приобретает изучение семантических особенностей содержательного наполнения музыкальных произведений. Смысловая организация музыкального текста обусловлена лексико-интонационными составляющими, которые представляют собой универсальный интонационный словарь композитора. Неотъемлемой его частью выступают семантические фигуры (часть из них имеет генетические корни), которые мигрируют и качественно трансформируются в разных стилях и направлениях искусства.

Отчетливо вышеозначенная тенденция прослеживается в музыкальных произведениях для фортепиано, предназначенных для первоначального освоения инструмента. Знакомство с основными семантическими фигурами, изучение их лексикографии позволяют расшифровывать композиторский замысел, создавать яркую и характерную, для определенного стиля, интерпретацию.

Цель работы. выявить специфические особенности семантики и синтаксиса детского фортепианного репертуара в контексте единства семантических фигур и их знако-образной содержательной структуры.

Задачи:

- рассмотреть семантические фигуры разной этимологии в музыкальном тексте детских фортепианных произведений;
- определить структуру и свойства семантических фигур, классифицировать их по группам;
- проанализировать смысловые и структурные трансформации семантических фигур в разностилевых произведениях;
- установить аналогии между прямыми и переносными значениями семантических фигур и основными компонентами художественных произведений (героями, персонажами, сюжетами);
- раскрыть лексический потенциал интонаций детских произведений для фортепиано.

Материалы и методы. Методология исследования строилась на базе семиотического подхода и концептуальной технологии семантического анализа, представленных в работах (М. Г. Арановского, Л. П. Казанцевой, П. В. Кириченко, Н. М. Кузнецовой, В. Н. Холоповой, Л. Н. Шаймухаметовой и так далее).

Результаты и обсуждение. В рамках семиотического подхода актуальным представляется рассмотрение музыки как особого языка в контексте творческого истолкования исполнителем содержательного наполнения произведений. Это – выявление графических эквивалентов знаковых структур в музыкальном тексте, определение и понимание инструменталистами логики развития содержания этапных фаз программы. Обращение к технике семантического анализа целесообразно уже при первом знакомстве пианистов с разнообразными стилями и направлениями музыкального искусства.

Известно, что грамотная трактовка произведений во многом зависит от того, насколько ученик осознает логическую канву их образно-смыслового содержания. Однако на практике большинство инструменталистов репродуцирует исполнительскую копию, созданную педагогом. Поэтому так

важно превратить процесс разучивания программы в увлекательный творческий поиск удачной и убедительной интерпретации, раскрывающей в полной мере образно-смысловые находки композитора. Согласно современным исследованиям текст как сложная многоуровневая организация выступает объектом культурного пространства, тесно связанным с характерными особенностями авторского стиля.

В процессе создания исполнительской интерпретации музыкант-инструменталист опирается на знание основных семантических фигур и лексем, которые сохраняют устойчивую связь композиционных структур с образом и обладают свойством мигрировать в стилевом времени и пространстве из одного текста в другой.

В «мигрирующей интонационной формуле» происходит формирование первичных и накопление вторичных значений, где инвариантом служат лексемы (часть семантических фигур, не подверженная изменениям). Благодаря этому поливариантность семантической фигуры быстро узнается, сохраняя в каждом конкретном случае неповторимый индивидуальный смысл.

Рядом с семантической фигурой встречаются клише, которые выполняют фразеологическую функцию и содержат специфические ритмические, тембровые или артикуляционные особенности. В знаках-образах содержится лексическая единица, где сформированные внутри текста связи семантической фигуры с контекстом приобретают устойчивый характер при частых повторениях. Основные семантические фигуры, клише и кочующие знаки-образы, имеющие внетекстовую и внутритекстовую этимологию, подчинены единым закономерностям функционирования. В связи с этим под интонационно-музыкальной лексикой понимается синтез музыкальных интонационных оборотов с закрепленными за ними значениями.

Изучение интонационно-музыкальной лексики тематического репертуара опирается на теорию музыкальных значений. Это позволяет оперировать известными семантическими фигурами.

Кроме этого в процессе семантического и синтаксического анализа репертуара для начинающих музыкантов обнаруживается ряд специфических семантических фигур, характерных для детского мировосприятия (шаг, бег, прыжки, качание, скольжение). Они отличаются различной функциональностью, обладают широким семантическим диапазоном. Часто выступают воплощением характера, возраста, пола человека, имеют ситуативный характер (знак героя), символизируют образы животных в фольклорных, сказочных произведениях.

Моторно-двигательные фигуры обозначают героя в действии. Широкое распространение получили клише, символизирующие народные инструменты.

При выборе музыкального материала учитывалось также дифференцирование программы ДМШ по фортепиано на пьесы, полифонические произведения и крупную форму.

Выводы. Таким образом, содержательный аспект музыкальных произведений взаимосвязан с окружающим миром, раскрываясь через ряд семантических фигур, клише и знаков-образов различной этимологии. При анализе детского репертуара для фортепиано выявлено наличие большого количества фигур моторно-двигательного происхождения, приближающихся к физическим движениям человеческого тела.

Глубокий и вдумчивый анализ интонационно-музыкальной лексики произведений служит серьезным этапом перевода композиторского замысла в адекватную исполнительскую интерпретацию, помогает создавать корректную версию программного репертуара.

ГАЛУЗЬ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВ І СУЧАСНА КУЛЬТУРНО- МИСТЕЦЬКА ОСВІТА

Шетеля Наталя Ігорівна
кандидат психологічних наук
заслужений працівник культури України
директор інституту
КЗВО «Ужгородський інститут культури і мистецтв»
м. Ужгород, Україна

Вступ./Introduction. У ситуації духовної деградації, що є типовою для останніх десятиліть, виникає проблема збереження і розвитку людського в людині. Актуальним є забезпечити особистість навичками духовного самовдосконалення й вміння збереження культурної самобутності. Поточна культурна ситуація вимагає звернення до галузі культури та мистецтв, співвіднесення цього феномену з поточною культурною ситуацією та, у зв'язку з цим, визначення нових стратегем її розвитку.

Мета роботи./Aim. Метою дослідження є з'ясування впливу сучасної культурної ситуації на галузь культури і мистецтв. До основних завдань варто віднести: 1) детермінацію характеру сучасної культурної ситуації, 2) окреслити сучасні підходи до визначення змісту й особливостей галузі культури і мистецтв, 3) показати вплив сучасної культурної ситуації на вказану галузь, зокрема на культурно-мистецьку освіту як засіб її розбудови.

Матеріали і методи./Materials and methods. Методологічна основа дослідження визначена його теоретичним характером й передбачає залучення загально-теоретичних і аналітичних методів наукового дослідження, що надають можливість розв'язання означених наукових завдань. Представлене дослідження спирається на використання соціологічних, філософських, культурознавчих й педагогічних наукових напрацювань та публікацій українських і зарубіжних науковців з проблематики дослідження.

Результати й обговорення./Results and discussion. На тлі культурних трансформацій, що відбуваються у сучасному світі й засвідчені фундаментальними дослідженнями знаних науковців (зокрема, варто згадати дослідження Р. Інглегарта, П. Грінфілд), відбувається не лише перегляд й зміна культурних цінностей – суттєвих змін зазнають процеси соціалізації, духовного розвитку та життєвої поведінки людини. Вказана ситуація, до того ж стимулюється значим впливом на культурне середовище, що його мають сучасні форми мистецтва, мова, рівень освіти, засоби масової комунікації та масова культура, які, як писав свого часу Д. Рашкофф, сукупно породжують нову гіперреальність. В такій ситуації особливого значення набуває галузь культури та мистецтв, яка постає як простір формування здатності особистості до мислення та дій на гуманістичних засадах. Як наслідок постає необхідність з'ясувати сучасні підходи до визначення змісту й особливостей цієї галузі.

Вагомим для нас є підхід шведського дослідника Л. Г. Свенсон, який обстоює ідею, що галузь культури та мистецтв складається з ряду сфер із власними акторами, посадами, цінностями та установками. Вказаний підхід добре корелює з підходами, що зафіксовані у документах Європейського Союзу, зокрема у Програмі «Творча Європа», якою нею опікується Європейська комісія. Відповідно до цього документу галузь культури та мистецтв складається з усіх секторів, діяльність яких базується на культурних цінностях чи інших художніх індивідуальних чи колективних творчих виразах. При цьому, наголошується, що ця галузь повністю сприяє економічному розвитку ЄС, створюючи робочі місця та стимулюючи зростання, і, отже, є ключовою для майбутнього Європи». Документ також, наочно ілюструє, що галузь культури та мистецтв є важливою для забезпечення безперервного розвитку суспільства і лежать в основі креативної економіки. Втім особлива увага звертається на те, що галузь та її напрацювання мають вирішальне значення для спільного відчуття європейської ідентичності, культури та цінностей.

Цікавим є підхід до визначення галузі культури та мистецтв, що його запропонувала британська некомерційна організація The Work Foundation (Фонд праці). Взнявши до уваги широту й розмаїття змісту цієї галузі, варіюються від виконавського та візуального мистецтва до видавництва журналів, цифрових засобів масової інформації та дизайну, британські експерти для визначення вказаної галузі пропонують брати до уваги три ключові компоненти: основні сфери творчості, культурні галузі та творчі послуги (core creative fields, cultural industries and creative services). Сфера творчості (або креативна сфера – core creative fields) зосереджена на продукуванні предметних творів (у термінології Фонду праці – «originals») образотворчого мистецтва, ремісничих промислів, дизайну усіх видів та творів «досвіду» («experiences»), до чого долучені театр, танці та музика, а також музейна справа. Наступний блок – індустрія культури (cultural industries), увібрав в себе такі галузі як-от кіно- й телевізійне виробництво, мовлення, звукозаписні компанії, видавництво, продукування комп'ютерних ігор й програмного забезпечення для відпочинку. Нарешті, підсистема творчі послуги (creative services) заснована на наданні творчих послуг клієнтам – це, наприклад, дизайнерські консультації, рекламні агентства, архітектурна практика, фірми цифрових медіа тощо.

З економічної точки зору до трактування галузі культури та мистецтв підходять і російські дослідники О. Каменець та Н. Ануфрієва, як і у своїх міркуваннях відштовхуються від того, що поняття «галузь», розроблене в економічній теорії, означає існування виробничих суб'єктів, які згруповані за ознакою однорідності створюваних продуктів й схожою виробничою діяльністю. Отож, на переконання науковців, до галузі культури і мистецтва ці характеристики можуть бути застосовані повною мірою, адже тут є однорідний продукт у вигляді культурної послуги, яка так або інакше сприяє соціальному і культурному розвитку споживачів цієї послуги, а виробнича діяльність тих чи інших установ культури і мистецтва є трансляцією різних досягнень культури серед населення. У контексті цих міркувань щодо галузі культури та мистецтв, а також її значення в сучасному світі, справедливим буде визнати і той факт, що

культура є основною структуроутворюючою галуззю сучасно інноваційної економіки. Спеціаліст постіндустріального інформаційного суспільства, працівник нової економіки знань – це, в тому числі, людина культурно компетентна.

Розбудова галузі культури та мистецтв передбачає забезпечення взаємозв'язку освіти і культури, розвиток системи професійної освіти відповідного спеціалізації у контексті культури, обумовлюючи тим самим формування корпусу фахівців, що виступатимуть активними суб'єктами культурних та освітніх процесів. Ми погоджуємося з тезою, що звернення до художньо-естетичного компонента як важливої складової сучасної освіти несе в собі значний освітньо-виховний потенціал, адже мистецтво як унікальне джерело трансляції загальнолюдських духовних цінностей володіє значними можливостями багатогранного впливу на становлення особистості. При цьому, необхідно пам'ятати, що сучасна вища освіта постає не лише засобом формування системи професійних компетентностей, а й надзвичайної ваги чинником розвитку культурного, морально-етичного й ціннісного потенціалу особистості. Принагідно зауважимо на ціннісному аспекті феномену галузі культури та мистецтв: саме цінності мають визначальний вплив на соціальні інтереси і потреби й водночас, постають духовною квінтесенцією потреб та інтересів окремо взятого індивіда. Водночас, система цінностей утворює внутрішній стрижень культури.

Між тим, ціннісним стрижнем має володіти і представник галузі культури та мистецтв, що продиктовано його залученістю до вирішення завдання забезпечення культурного різноманіття й міжкультурного діалогу, з одного боку, і специфічною суб'єктністю у просторі творчих процесів, з іншого. Ефективність творчого працівника, здатність реалізовувати вказані завдання й, водночас, креативно поєднувати традицію і новаторство у своїй діяльності, передбачає наявність стабільних духовно-ціннісних основ, розвиненої й цілісної ціннісної самосвідомості, волі до збереження базових цінностей як загальнозначущих й осмислення нових, потенційно значимих для суспільного

поступу. Тут ми обґрунтовуємо свою думку тезою англійського мислителя Арнольда Тойнбі, який розглядав творчу особистість як джерело культурного руху вперед.

Ще один момент, на якому варто наголосити – це те, що фахівців у галузі культури і мистецтв мають справу з особливим видом професійної діяльності, результатом якої товари предмети і послуги культурного призначення, які прийнято визначати як «товар особливих властивостей» (ст. 8 «Загальної декларації про культурне різноманіття»). Відповідно до вказаного документу, предмети і послуги культурного призначення, будучи носіями самотності, цінностей і сенсу, не повинні розглядатися як звичайні предмети або товари народного споживання, отождособливого статусу набувають ті, хто їх продукують – творчі працівники та вимоги до них і їхньої професійної підготовки.

Між тим, досвід практичної роботи дозволяє виокремити певні завдання-проблеми, що є актуальними для сфери професійної підготовки фахівців галузі культури та мистецтв:

1) на часі професійна підготовка конкурентоспроможної особистості майбутнього професіонала, орієнтованого на постійне самовдосконалення, творчий пошук, самореалізацію і саморозвиток, втім на заваді цьому досі наявні у системі вищої освіти вузькофункціональні підходи щодо підготовки фахівців вищої ланки, зокрема у галузі культури та мистецтв;

2) культурною ситуацією сучасності є затребуваною впровадження освітньої практики, що в основі своїй має ціннісно-антропологічні підходи й орієнтована потреби конкретної особистості, на відміну від пануючої педагогічної традиції, що орієнтована на абстрактну людину;

3) для сучасної вищої освіти надзвичайної актуальності набуває створення простору зустрічі культур, простору *ціннісного синтезу*, що сприятиме формуванню високого рівня культури, засвоєнню загальнолюдських та професійних цінностей, виробленню гуманістичних й усталених морально-

етичних принципів, що, нажаль, не повною мірою забезпечується у межах наявних освітянських підходів.

Реалізація означених завдань на сучасному етапі очевидно передбачає звернення до напрацювань не лише сучасної педагогіки у сфері професійної освіти, але й надбань аксіології, антропології, культурології, філософії, об'єднуючим началом яких є проблематика людського як центральна тема соціогуманітарних знань.

Висновки/Conclusions. На підставі вище викладеного є підстави зробити висновки, що поточна культурна ситуація визначає необхідність особливої уваги до галузі культури і мистецтв, а також професійної підготовки її фахівців. Стан і перспективи галузі прямо залежать від якості організації культурно-мистецької освіти. На часі професійна підготовка конкурентоспроможної особистості майбутнього професіонала, орієнтованого на постійне самовдосконалення, творчий пошук, самореалізацію і саморозвиток. Водночас, культурною ситуацією сучасності детермінована необхідність впровадження освітньої практики, що в основі своїй має ціннісно-антропологічні підходи й орієнтована на потреби конкретної особистості. Саме вирішенню цих завдань будуть присвячені наші подальші наукові пошуки.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

СІМ'Я ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Крамченкова Віра Олександрівна

д.психол.н., доцент

доцент кафедри психології

Підчасов Євген Вікторович

к. психол.н., доцент

доцент кафедри психології

Галушко Світлана Миколаївна

Сохань Ігор Володимирович

Чепелєва Надія Ігорівна

аспіранти кафедри психології

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

м. Харків, Україна

Вступ. Науковий інтерес до вивчення сім'ї і сімейних стосунків завжди був досить високий. У сучасному суспільстві теоретичні та практично орієнтовані дослідження з сімейної проблематики набувають особливого значення, оскільки відмічається зниження ролі законного шлюбу, послаблення батьківських і родинних стосунків, «розділення» самозбережувальної, шлюбної, сексуальної і репродуктивної поведінки, послаблення виховного потенціалу сім'ї, збільшення частоти патологічних явищ (неврози, депресії, наркоманія, алкоголізм, суїциди). В той же час у більшості людей підвищуються вимоги до якості власного подружнього і родинного життя. Сім'я є об'єктом дослідження багатьох наук – філософії, соціології, економіки, етнографії, антропології, демографії, психології, педагогіки і ін. Кожна з них відповідно до свого предмету вивчає специфічні сторони функціонування і розвитку сім'ї. Проте проведення психологічних досліджень з проблематики сім'ї є складним завданням. При цьому особливого значення набувають

труднощі вивчення сімейних відносин, які пов'язані зі складністю родини як соціальної й психологічної системи; з відсутністю єдиного підходу до проблем родини, єдиного розуміння її сутності й структури; із проблемою розробки й впровадження методичного інструментарію, що не наносить збитку респондентам і їхнім сімейним відносинам; із впливом самого факту участі випробуваних у дослідженні на їхні взаємини й психічний стан; з характером впливу дослідника на спосіб життя в родині, близькість та інтимні відносини. Отже, існує потреба наукових розвідок в цьому напрямі.

Мета роботи – здійснити теоретичний аналіз індивідуального та системного підходів у психологічному дослідженні сім'ї.

Матеріали та методи. У дослідженні застосовано порівняння, аналіз та узагальнення наукової психологічної літератури з сімейної проблематики.

Результати та їх обговорення. Загальновідомо, що психологія сім'ї склалася як наука, що вивчає об'єктивні закономірності, прояви і механізми родинних стосунків. Дослідницькі питання, що розглядаються сімейною психологією, різноманітні: це проблеми подружніх, батьківсько-дитячих відносин, взаємостосунків із старшими поколіннями в сім'ї, дошлюбні відносини, сімейне консультування, корекція взаємовідносин. Новим напрямом в розвитку психології сімейних відносин є розробка її методологічних основ, опора на які дозволяє уникнути фрагментарності, випадковості, інтуїтивності. Згідно основному методологічному принципу системності, сімейні відносини є структурованою цілісністю, елементи якої взаємозв'язані, взаємообумовлені. Методологічний принцип - сінергетичності - дозволяє розглядати динаміку сімейних відносин з позицій нелінійності, з урахуванням кризових періодів. Будь яке дослідження сім'ї будується на основі психодіагностичних даних. При цьому, якщо психодіагностика включена в процес сімейного консультування чи терапії метою вивчення родини є складання психологічного діагнозу та прогнозу (тобто виявлення в життєдіяльності родини тих порушень, які беруть участь у виникненні й хроніфікації особистісних проблем в одного або декількох її членів та виявлення тих психологічних особливостей родини і її

членів, які сприяли б їхній корекції). У експериментально-психологічному дослідженні метою є визначення закономірностей функціонування сім'ї та особливостей сімейних взаємин, які обумовлені гіпотезою дослідження. Існує два полярних підходи до вивчення сім'ї: індивідуальний і системний.

При індивідуальному підході сім'я розглядається як стрес-фактор, з яким має впоратися член сім'ї. Завдання психолога полягає у виявленні індивідуальних особливостей членів сім'ї, що утруднюють сімейну адаптацію. У межах індивідуального підходу використовують діагностичні засоби, спрямовані на дослідження таких сфер сімейного життя, як подружні стосунки, стосунки батьків і дітей, стилі виховання і їх вплив на становлення особистості дитини. В межах цього підходу діагностика подружніх стосунків спрямована насамперед на виявлення факторів, що знижують задоволеність шлюбом і порушують його стабільність – рівень подружньої сумісності (психофізіологічної, характерологічних властивостей членів сім'ї, характеристик ціннісно-мотиваційної сфери подружжя, співвідношення психологічних сімейних ролей), вивчення характеристик міжособистісних стосунків, внутрішньосімейного спілкування і взаємодії, виявлення тих їх аспектів, що призводять до непорозумінь і конфліктів, з метою пошуку резервів адаптації подружжя один до одного. Окремим дослідницьким завданням є вивчення дошлюбних відносин, що допомагає прогнозувати подружні взаємини у перспективі. В рамках цієї проблематики виділяють два напрямки: перший дозволяє вивчити оцінку юнаками та дівчатами себе в якості майбутніх чоловіків, дружин та батьків, другий спрямований на оптимальний добір пар для знайомства та потенційного подружжя.

Особливе значення як об'єкт психодіагностики сімейних стосунків має сім'я з дитиною, оскільки найчастіше саме у проблемах дитини відбиваються проблеми сім'ї загалом. В межах такого завдання визначаються, характеристики емоційної близькості та прив'язаності, особливості взаємодії та зони батьківсько-дитячого конфлікту, виявлення індивідуальних особливостей дитини, її психічного, і насамперед емоційного, стану, характеру взаємодії з

оточуючими, з'ясування особливостей сімейного виховання, характеристика набуття автономії та успішності перебігу сепараційних процесів адекватно дорослішанню. Індивідуальний підхід характеризується відпрацьованими схемами дослідження відповідних проблем, багатою кількістю та відносно простотою застосування методик психологічного тестування, легкістю побудови експерименту та формування дослідницьких груп.

Системний підхід активно застосовується у сімейній психотерапії, інтегруючи накопичений досвід щодо загальних закономірностей терапії сімей з порушеннями взаємовідносин. Системний підхід переміщує центр діагностики з індивіда на процеси сім'ї як системи, а проблеми членів сім'ї в цьому разі вважаються такими, що відбивають дисфункції сімейної системи.

Урахування особливостей структури сім'ї і її функціонування як цілісного організму покладено в основу системного підходу до психологічної діагностики сім'ї. Найважливішими категоріями системної сімейної психології, на які опирається сімейна психодіагностика та психологічне консультування, є цілісність, зворотний зв'язок, гомеостаз і еквіфінальність. Визнання прагнення сімейної системи до підтримки гомеостазу й збереження стабільності шляхом усунення змін, які виникають за механізмом негативного зворотного зв'язку - найважливіша передумова до розуміння причин опору змінам.

Існують різноманітні схеми аналізу сімейної системи, що фактично є результатом інтеграції кількох підходів, в яких розглядаються різноманітні аспекти життєдіяльності сім'ї. На підставі узагальнення існуючих психологічних моделей сімейної системи доцільним виявляється вивчення наступних параметрів сімейного функціонування: структурних – сімейних підсистем, згуртованості, ієрархії, гнучкості, меж, організації, контролю, особливостей взаємостосунків; процесуальних – характеристик, пов'язаних з життєвим циклом сім'ї, комунікації та регуляторів сімейної системи; історичних – характеристик сімейного функціонування у вертикальному зрізі, соціокультурного контексту сімейної ідеології та історії сім'ї.

З точки зору системного підходу до сім'ї, будь яка симптоматична поведінка (певне порушення в сім'ї) відіграє роль прихованої комунікації між людьми, що спостерігається тоді, коли існуючі стосунки в сім'ї виключають можливість відкритого обговорення сімейних проблем. Адаптаційний зміст функціонування сімейної системи дозволяє характеризувати симптом з позицій хибного способу вирішення сімейних завдань.

Симптом може використовуватися як комунікативна метафора (повідомлення), наприклад у вигляді символізації почуттів, експресія яких блокована у сім'ї; як частина циркулярної комунікативної послідовності інтеракцій, яка виконує певні символічні функції, але залишається прихованою від свідомості членів сім'ї (агнозія); як засіб реалізації влади, гніву, проекції та перетворення внутрішньоособистісного конфлікту у міжособистісний; а також виконувати загально морфостатичну та морфогенетичну функції. В той же час, практичне застосування цього підходу у дослідженні має певні труднощі, а саме, необхідність залучення у роботу усіх членів сім'ї, складність та вузький спектр відповідного інструментарію, складність у групуванні та узагальненні результатів.

Висновки. Системний підхід у психологічному дослідженні сім'ї є найбільш повним, інформативним, прогностичним, але складним з точки зору організації проведення та узагальнення результатів дослідження. Індивідуальний підхід характеризується відпрацьованими схемами дослідження відповідних проблем, широким спектром психодіагностичного інструментарію, відносною простотою побудови дослідження, формування дослідницьких груп та узагальнення результатів.

Завданням сучасних досліджень сім'ї стає інтеграція існуючих поглядів, яка дає можливість розкрити комплексність і динамічні властивості сім'ї та будувати відповідні програми супроводу сім'ї в складних життєвих обставинах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Т.В. Семейная психология / Т.В. Андреева. – СПб.: Речь, 2004. – 244 с.
2. Елизаров А.Н. Основы индивидуального и семейного психологического консультирования / А.Н. Елизаров. – М.: Ось-89, 2007. – 352 с.
3. Калинина Р.Р. Введение в психологию семейных отношений / Р.Р. Калинина. – СПб.: Речь, 2008 – 351 с.
4. Кошкин К.А. Семейная психотерапия. Диагностика и системные модели / К.А. Кошкин. – М.: Издательство Московского гештальт-института, 2005. – 327 с.
5. Куртышева М.А. Как сохранить психологическое здоровье семьи. Практическая психология / М.А. Куртышева. – СПб: Питер, 2007. – 288 с.
6. Мілютіна К. Психологія сім'ї: Техніки раціонально-інтуїтивної психокорекції родини / К. Мілютіна. – К.: Главник, 2007. – 144 с.
7. Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия / И.М. Никольская, И.В. Добряков, Э.Г. Эйдемиллер. – СПб.: Речь, 2007. – 352 с.
8. Психологічна допомога сім'ї: навчальний посібник: В 3-х кн. Кн.3. Вітчизняні традиції в теорії та практиці надання психологічної допомоги сім'ї / За заг. ред. З.Г. Кісарчук. – К.: Главник, 2006. – 144 с.
9. Черников А. В. Системная семейная терапия: Интегративная модель диагностики / А. В. Черников. – М.: Класс, 2001. – 208 с.
10. Эйдемиллер Э.Г. Психология и психотерапия семьи / Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкис. – СПб: Питер. 2009. – 672 с.

ЛЮБОВ ДО СЕБЕ: ЕГОЇЗМ ЧИ ЛЮБОВ ДО ІНШИХ?

Махнач Валерія Олексіївна
студентка I курсу Фармацевтичного факультету
Поцупко Олена Анатоліївна
кандидат історичних наук, доцент
Донецький національний медичний університет
м. Лиман, Україна

Анотація. У статті розглядається феномен поняття «любов до себе» і те, як це почуття впливає на життя людей. Для когось «любов до себе» на шляху розвитку себе, як особистості, приводить до егоїзму, а для інших – до гармонії з собою, іншими людьми, Всесвітом тощо.

Ключові слова: любов, любов до себе, любов до інших, егоїзм, особистість, сенс життя.

Актуальність дослідження. Думка про те, що любити – то найлегша річ, протягом тривалого часу була поширеною ідеєю. Але сьогодні ми можемо стверджувати, що це не так. Любов – це мистецтво, подібно до того, як мистецтвом є саме життя. І якщо ми хочемо навчитися любити, то маємо йти тим самим шляхом, що ним зазвичай ідуть, прагнучи оволодіти будь-яким іншим мистецтвом, скажімо, музикою, живописом, теслярським ремеслом, медициною чи інженерною справою тощо. Опанування цим мистецтвом починається з любові до себе, яка може бути егоїстичною (як закоханість в себе), а може і не бути (через любов до інших). Який саме шлях захоче обрати людина залежить тільки від неї.

Виклад основного матеріалу. Жодна свідомо людина на Землі не уявляє свого життя без любові. Любов – необхідна складова умова людського щастя. Рано чи пізно приходять прагнення любити і бути суб'єктом та об'єктом любові. Любов – це інтимне, глибоке почуття, що характеризується високою емоційно-духовною напруженістю, це галузь реалізації цінності «переживання»

іншого в усій його своєрідності й неповторності, це піднесення предмета «до сутності» й, таким чином, предмет лише як сутність стає об'єктом любові. Любов – це фундаментальна потреба, цінність людини, від якої залежить її повноцінний розвиток, реалізація особистісного та творчого потенціалу, найбільш адекватна людині, особистості форма екзистенції. Завдяки їй кожен відчуває повноту, змістовність, гармонійність життя та причетність усьому суцільному [3, с. 75].

Поза любов'ю не можлива ні адекватна самореалізація особистості, ні ефективна взаємодія з навколишнім середовищем. Любов як стан душі – надзвичайно багатоманітна за виглядом та інтенсивністю. Любов, починаючи зі спокійного почуття приязні та симпатії, може досягти великої сили і стати пристрастю. Любов як висока іпостась чуття може бути натхненником творчості та великих суспільних звершень на користь однієї людини чи багатьох членів суспільства.

Августин Блаженний у трактаті «Про град Божий» розглядає два града, що створені двома родами любові: земною, любов'ю до себе, мінливою, що дійшла до зневаги до Бога та небесною – любов'ю до Бога, святою, вічною, що дійшла до нехтування собою. Перший має славу свою в самому собі, а другий – у Господі. Тому що один шукає славу від людей, а для іншого найвища слава Бог, свідок сумління. Тим править похоть володарювання, а в цьому слугують один одному по любові. Добре мати в серці любов, але не до себе самого, що є вірною ознакою гордості, а до Господа, що є ознакою покори, що є тільки у смиренних, лагідних [1, с. 38-39].

Поняття «любов до себе» зазвичай сприймається нами скептично. Нам здається, що любити можна кого завгодно, але не самого себе – «для чого?». Однак не все так просто, як хотілося б. Можливо, нам просто варто знати, що таке «любов до себе»?

Найголовніший компонент будь-яких щасливих стосунків, у тому числі і стосунків із самим собою – вміння любити себе. Адже людина, яка не любить себе, не може щиро полюбити іншу людину, яка, до речі, може мати низку

зовнішніх і «внутрішніх» недоліків. Однак варто розуміти, що «любов до себе» і «егоїзм» – це не тотожні поняття.

Любов до себе – це вміння приймати себе таким, яким ви є зараз, у даний момент розвитку, і розуміти, над чим вам потрібно працювати та як. Наприклад, якщо у вас є проблеми із зовнішнім виглядом чи на роботі, то ви не повинні казати собі: «Я товста і тупа тварина». Ви повинні приймати цей тимчасовий факт і цілеспрямовано рухатися далі. Але є й інший бік медалі. Думка: «Я ідеальна/ідеальний і мені не потрібно нічого змінювати» – хибна. Така позиція людини – це «не любов до себе», це лише бажання вдавати, що все ідеально. Насправді людина боїться щось змінювати і не вірить у власні сили. Адже особистості завжди є до чого прагнути й куди рости.

Любов до самого себе – це ключ до успіху в будь-якій сфері діяльності. Не можна зневажати себе й досягати вершин, не можна не любити життя і вдалого його проживати, не можна залежати від думки інших і самостійно приймати правильні рішення. Людина, яка не бачить цілісну картину своєї особистості, не може в уламках внутрішнього світу побачити «правильне й красиве» відображення. А отже, не може йти тим шляхом, яким хоче.

Людина приходить у цей світ із якоюсь конкретною метою, а не для того, щоб грати роль «жертви» чи вирішувати справи інших. Має бути індивідуальна самоціль. Ціль, яка задовольнить, в першу чергу, людину, а не суспільство.

На нашу думку, любов до себе – це: 1) вміння поважати себе; 2) вміння сприймати себе; 3) вміння ставити себе на перше місце; 4) вміння жити за власними правилами; 5) вміння не нав'язувати іншим свої правила і світоглядні переконання; 6) вміння дарувати іншим свободу; 7) вміння критикувати себе, але правильно, без внутрішнього самознищення; 8) вміння давати собі те, що потрібно, а не економити (косметика, одяг, догляд за собою тощо); 9) вміння цінувати себе; 10) вміння приділяти собі час; 11) вміння хвалити себе і не залежати від думки оточуючих; 12) вміння отримувати від кожної миті насолоду і кайфувати від життя; 13) вміння не відмовляти собі в покупках, тренінгах, курсах, книгах, солодощах тощо.

Любов до себе – це комплекс «правил» і внутрішніх бажань, до яких ми не так часто дослухаємося. А все тому, що на першому місці у нашому житті стоїть що і хто завгодно, окрім нас самих. Позаяк, дуже часто доводиться говорити про психосоматичні хвороби, відсутність особистого життя чи гарної роботи. *Любов до себе* – це активна зацікавленість в своєму житті, усвідомлення своєї індивідуальної унікальності. Турбота про себе, відповідальність за своє життя та розвиток, пізнання себе. Це активна боротьба за розвиток та щастя.

Часто любов до себе плутають з егоїзмом. Але ці поняття носять зовсім протилежний характер. Егоїзм – поведінка, яка цілком визначається думкою про власну користь, коли індивід ставить свої інтереси вище інтересів інших. Егоїстична людина цікавиться лише собою, бажає всього лише для себе, відчуває задоволення не в тому щоб віддавати, а в тому щоб брати. Зовнішній світ сприймається лише з позиції того, що від нього можна отримати, у егоїста немає інтересу до потреб, та поваги до гідності та цінності інших людей. Егоїст не здатен любити, він намагається силою отримати від інших те, чого у нього немає – любов. Егоїзм відрізняється від любові до себе так само як ракова клітина відрізняється від здорової. Ракова клітина працює лише на себе і розмножуючись, вбиває організм в якому знаходиться. Здорова клітина турбується про себе для блага всього організму.

Тож любов до себе і любов до інших людей не альтернативні. Навпаки, установка на любов до себе виявляється у всіх, хто здатен любити інших:

1. В любові матері до своєї дитини. Якщо досліджувати вплив матері, яка по справжньому любить себе, можна переконатись, що немає більш підходящого способу передати дитині досвід любові, радості та щастя, ніж любов матері, яка вміє любити себе. Така мати любить свою дитину безумовно – за те що вона є, турбується про неї та розвиває її. Така мати опікується дитиною, але прагне в майбутньому її самостійності.

2. В любові до партнера (кохання). Часто вважають, що любити іншу людину не складно, головне знайти «потрібного» партнера. Проте буває так, що любов'ю ми називаємо те, що до любові немає ніякого відношення: жалість, вдячність, бажання контролювати, користь, залежність... І забуваємо про те, що любити людину – це турбуватись про неї і відчувати відповідальність за її життя. Плідна любов не сумісна зі стороннім спостереженням за життям коханої людини і вона означає працю, турботу і відповідальність за її розвиток. Це вияв близькості між двома людськими істотами при умові збереження цілісності кожного з них. Закохані люди мають стати кращими ніж до зустрічі, тому що повага та турбота подвоюється.

3. В любові до людства загалом. Якщо людина любить себе, то так само вона буде ставитись і до інших. Людина, яка себе поважає, не стане принижувати інших, вона поблажливо ставиться до промахів інших людей, бо знає що помилитись може кожен. Така людина турбується про інших і зацікавлена в їх розвитку, бо розуміє, що всі ми пов'язані як клітини в організмі. Така людина відповідальна щодо інших, бо відповідальна по відношенню до себе.

Отже, любов – відображення нашої особистості, і якщо людина егоїст, то і його любов до себе буде егоїстична. Строго кажучи, тут правильніше говорити не про любов до себе, а про закоханість в себе. Чарівність собою, захопленість собою, перебільшення своїх переваг – це ознаки закоханості в себе, і така закоханість дійсно досить егоїстична. Якщо ж людина думає про оточуючих і піклується про них, то його любов до себе з егоїзмом ніяк не пов'язана, для нього легко і природно любити як себе, так і оточуючих. Сил на це – цілком вистачає. Той, хто любить себе давно і природно, приділяє цьому не надто багато часу, як і у хорошого садівника доглянутий сад не вимагає занадто великих клопотів. Подбати про себе здорового і бадьорого людині – нескладно.

Ти прокинулася? Підняла себе милу із задоволенням, вмила себе гарну, пораділа на себе бадьору – і великої потреби щось собі ще робити вже немає.

Усе вже здорово, вже хочеться зайнятися чимось або кимось іншим: приготувати смачний сніданок собі і домашнім, всіх поцілувати і допомогти зібратися. Любов – це дія, по перевазі любов – дає: «Віддаючи, я відчуваю власну силу, багатство, владу.

Відчуття зрослої життєвої сили і могутності наповнює мене радістю. Давати радісніше, ніж отримувати, але не тому, що я втрачаю щось, а тому, що в цьому акті проявляється моя життєва сила» [4, с. 96]. Найважливішою сферою, у якій здійснюється акт віддачі, є не сфера матеріальних речей, а область чисто людських почуттів. Людина віддає частину себе, частину свого життя: радість, інтерес, розуміння, гумор, скорботу, – словом, всі прояви її життєвості. І ділячись своїм життям з іншими, вона збагачує його, робить відчуття життя яскравішим, підсилюючи і своє власне відчуття життя. Віддаючи, вона мимоволі оживляє щось в іншій людині, і, відбите, воно повертається до неї назад; якщо вона віддає щиро, то неминуче отримує те, що віддають їй у відповідь.

Здатність любити, тобто віддавати, залежить від рівня розвитку людини та передбачає творчість, через яку людина перемагає заздрість, самолюбівання, владолюбство та усвідомлює свою силу. Крім здатності віддавати, активний характер любові проявляється в деяких основоположних рисах, притаманних усім формам любові. Це турбота, відповідальність, повага та знання іншого. Чим більше людині бракує цих рис, тим більше вона боїться віддавати себе, тобто, любити. «В акті любові, самовіддачі, проникнення в іншу людину, я знаходжу самого себе, відкриваю себе – відкриваю нас обох, я відкриваю людину» [4, с. 107].

Реальність, однак, така, що ті, хто перейнявся любов'ю до себе, принаймні на перших порах стають більш егоїстичні – просто тому, що основна увага у цьому випадку починає приділятися собі коханому. Собі коханій. Доповнити любов до себе увагою і турботою до інших – можливо, це нескладно, але це зовсім окремий напрямок роботи.

Любов до інших сама по собі з любові до себе ніяк не слід і не впливає. При цьому любов до себе і любов до інших – пов’язані між собою. Той, хто не любить себе, зазвичай не здатний любити інших. Любов до інших виявляється багатшою і повноціннішою, якщо людина має досвід любові до себе, і навпаки: любов до себе відточується, уточнюється на досвіді любові до інших людей. Можна сказати чіткіше: тільки навчившись дійсно любити інших людей – свого чоловіка або дружину, своїх дітей, батьків, – тільки в цьому випадку людина починає любити себе не сліпо і не криво, а уважно і розумно.

Любов долає егоїзм, спрямовуючи почуття небайдужості від себе на іншу людину. Міф про самозакоханого Нарциса відображає стан внутрішньої застигlosti почуттів, які людина зосереджує на собі, відгороджуючись від світу. Неминуче вона прирікає себе на стан суто фізичного існування. С.Л.Франк, характеризуючи феномен любові, відзначав: «Кохання не є холодне й пусте, егоїстичне бажання насолоди, та любов не є й рабське служіння, знищення себе для іншого. Кохання є таке подання нашого корисливого особистого життя, яке саме й дарує ж нам блаженну повноту справжнього життя й тим надає сенс нашому життю» [2, с. 150].

Висновки. На завершення хочу процитувати Мейстера Екхарта: «Якщо ти любиш себе, ти любиш кожну людину, так як себе. Якщо ти любиш іншу людину менше, ніж себе, то в дійсності ти не досяг успіху в любові до себе, але якщо ти любиш всіх однаково, включаючи і себе, ти будеш любити їх як одну особистість, і особистість ця і є людина. Отже, великий та праведний той, хто люблячи себе, любить всіх інших однаково» [5, с. 143].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Августин Блаженный. О граде Божиим // Августин Блаженный. Творения. В 4 т. – СПб., 1998. – Т. 4. – С. 30 – 48.
2. Жеребило І.В. Проблеми сенсу життя людини в українській середньовічній філософії: монографія / відп. ред. М. В. Кашуба. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 223 с.
3. Кучера Т. Онтологічні та морально-екзистенційні виміри любові // Університетська кафедра. – 2013. – № 2. – С. 74 – 89.
4. Фромм Э. Человеческая ситуация / ред. и авт. предисл. Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1995. – 240 с.
5. Фромм Э. Искусство любить // Душа человека. – М.: Республика, 1992. – С. 109 – 178.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ АТО

Чудновець Тетяна Федорівна

Студентка-магістрантка

КВНЗ Вінницька академія неперервної освіти

м. Вінниця, Україна

Вступ. Військові дії на Сході України спричиняють значне порушення життєдіяльності людей, шкоду їх здоров'ю, передусім, психічному стану. Вочевидь гостро постає потреба у психологічній допомозі та супроводі цілих соціальних груп, а також у психологічній допомозі окремим людям – дітям, дорослим, постраждалим родинам, і, особливо, дорослим чоловікам та жінкам, які мали безпосереднє або опосередковане відношення до російсько-української війни.

Мета роботи. Організація експериментального дослідження для перевірки ефективності розробленої системи організації та здійснення комплексної реабілітації ветеранів бойових дій.

Матеріали та методи. Дослідно-експериментальну роботу було побудовано за певними етапами. На першому етапі проведено теоретичний аналіз проблеми організації реабілітаційної діяльності в системі соціальних служб, розроблено вихідні положення, проаналізовано теоретичні дані, з'ясовано суперечності та проблеми практичного характеру, які стосувалися питань організації та проведення реабілітаційної діяльності ветеранів АТО.

На другому етапі було організовано та проведено констатувальний етап експерименту, що передбачав моніторингове дослідження основних проблем особового складу Збройних Сил України, що брали участь у бойових діях, розроблено систему організації та здійснення комплексної реабілітації ветеранів бойових дій. На завершальному третьому етапі дослідження було проведено формувальний етап експериментального дослідження, здійснено аналіз та узагальнення отриманих результатів. Під час експерименту були

виділені основні досягнення та прорахунки щодо організації соціального захисту та психологічної допомоги бойових дій родин на місцевому рівні (наприкладі м. Рівне) таких соціальних структур та служб, як центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центр соціального обслуговування, центр зайнятості, управління праці та соціального захисту населення, управління культури і туризму, управління освіти, управління молоді та спорту, управління організаційно-інформаційної роботи та контролю, відділ обліку та розподілу житлової площі, управління капітального будівництва. З метою діагностики стану реабілітованості ветеранів-учасників бойових дій серед арсеналу діагностичних методик нами були підібрані як відомі психодіагностичні методики, так і розроблено авторські, а також використано методи внутрішньої діагностики (самооцінка). Використаний діагностичний інструментарій представлено у додатках. Відзначимо, що усі вони дали змогу визначити рівень реабілітованості ветеранів-учасників АТО (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Діагностичний інструментарій для визначення стану психологічної реабілітованості ветеранів-учасників АТО

Компоненти	Показники	Методики діагностики
Мотиваційний	1) позитивне ставлення до реабілітації; 2) наявність мотивації до проходження реабілітації	1) методика «Незакінчені речення» (авторська розробка); 2) ранжування мотивів
Стресостійкісний	1) наявність стресу; 2) наявність наслідків стресу (ПТСР, депресії)	1) модифікована методика на визначення рівня стресу Л. Рідера; 2) анкета «Стрес-фактори»; 3) опитувальник для первинного скринінгу ПТСР; 4) опитувальник про стан здоров'я (PHQ9) – шкала самооцінки депресії; 5) тест на самооцінку стресостійкості особистості В. Семиченко
Поведінковий	1) поведінка в конфліктних ситуаціях; 2) прояв агресії у поведінці; 3) прояв тривожності у поведінці	1) тест «Самооцінка конфліктності» (за В. Ратніковим); 2) тест А. Ассингера (оцінка агресивності у відносинах); 3) шкала тривожності (шкала Тейлора, адаптація М. Пейсахова)

На підставі визначених компонентів ми окреслили рівні психологічної реабілітованості ветеранів-учасників бойових дій. Враховуючи той факт, що оцінка рівня психологічної реабілітованості ветеранів є досить складним завданням, для мінімізації помилок під час визначення цього рівня за тим чи іншим компонентом ми використали чотирирівневу систему оцінок, що дає змогу досить точно з'ясувати рівень психологічної реабілітованості: високий, достатній, середній і низький.

На початку експериментального дослідження було ухвалено рішення про доцільність виокремлення двох груп: контрольної (КГ) та експериментальної групи (ЕГ). Контингент ветеранів-учасників бойових дій в ЕГ склали 40 осіб, а контингент в КГ склали 42 особи, які перебували у Рівненському обласному центрі соціально-психологічної допомоги.

Розроблена система організації комплексної психологічної реабілітації ветеранів АТО, які були учасниками бойових дій, вимагала експериментальної перевірки ефективності її реалізації у реабілітаційних закладах України. У практичному контексті було проведено формувальний етап експериментального дослідження. Основною базою для експериментальної роботи були: Рівненський обласний центр соціально-психологічної допомоги. До організації та проведення експериментальної діяльності було залучено 82 ветерани бойових дій.

Ефективними у роботі з ветеранами бойових дій визначено психологічну допомогу консультаційного характеру, групову та індивідуальну психотерапію, тренінгові заняття. При проведенні групової психотерапії з комбатантами дієвими виявилися техніки емоційно-вольової саморегуляції, медитативні та арт-терапевтичні техніки. Серед арсеналу різноманітних психотерапевтичних методів при проведенні комплексної реабілітації з ветеранами особлива увага була приділена раціональній, сугестивній, особисто орієнтованій психотерапії, наркопсихотерапії.

Результати та обговорення. Із дослідження видно, що суттєвої різниці щодо рівневої градації психологічної реабілітованості ветеранів, яких віднесено

до ЕК і КГ, не виявлено. Представлені дослідно-експериментальні матеріали свідчать, що у респондентів обох груп переважає низький рівень психологічної реабілітованості (42,3 % в ЕГ, та 44,3 % у КГ). Середній рівень був визначений у 27,1 % ветеранів ЕГ і 26,2 % з КГ, достатній рівень відповідно – 22,1 % і 23 %. Високий рівень був виявлений у 8,5 % ветеранів ЕГ та 6,5 % ветеранів КГ.

Отримані результати II зрізу формувального етапу експериментального дослідження показали, що рівень психологічної реабілітованості ветеранів в ЕГ є вищим, ніж у ветеранів КГ, що дало підставу стверджувати про ефективність розробленої нами системи організації та здійснення комплексної психологічної реабілітації. За допомогою методів математичної статистики доведено вірогідність і достовірність отриманих результатів. Таким чином, експериментальне дослідження повністю підтвердило доцільність впровадження розробленої системи організації та здійснення комплексної психологічної реабілітації ветеранів АТО, які були учасниками бойових дій.

Висновки. Щодо якісних результатів експерименту, то наголосимо, що після проведення комплексу психолого-реабілітаційних заходів психоемоційний стан ветеранів АТО значно покращився, зменшилися прояви тривожності та агресивної поведінки. Якщо перед проведенням психологічних реабілітаційних заходів деякі з них відмовлялися від спілкування з психологом і психотерапевтом, то після проведення тренінгових занять, вони почали активно з ними працювати, йти на контакт. Окрім цього, покращилися взаємовідносини у сім'ях комбатантів, зменшилися конфлікти і сварки, що може свідчити про ефективність проведених психологічних реабілітаційних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції / О. В. Тополь // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. - 2015. - Вип. 124. - С. 230-233.
2. Числіцька О. В. Медико-психологічна реабілітація комбатантів / О. В. Числіцька. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологія. - 2015. - Вип. 2.
3. Шевченко В. В. Психологічна реабілітація військовослужбовців, що перебували в миротворчому контингенті / В. В. Шевченко, А. А. Руденко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки. - 2014. - Вип. 2.12. - С. 239-243.

JOURNALISM

ДОТРИМАННЯ ЖУРНАЛІСТАМИ ПРОФЕСІЙНИХ СТАНДАРТІВ: ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР

Кодацька Наталя Олександрівна

к.соц.н, доцент

Хілько Анастасія Сергіївна

Галушко Анна Сергіївна

Студенти Університету митної

справи та фінансів

м. Дніпро, Україна

Вступ. Завдання кожного працівника засобів масової інформації, що займається збиранням, передачею та поширенням інформації полягає у створенні якісного та достовірного матеріалу для широкої аудиторії споживачів. Для забезпечення дотримання законних інтересів об'єктів журналістської діяльності була створена Міжнародна декларація принципів поведінки журналіста. Проте, з появою соціальних мереж та активним науково-технічним розвитком, кількість засобів масової інформації значно збільшується. Практика порушення журналістами професійних стандартів або ігнорування морально-етичних норм в умовах сучасної конкуренції традиційних ЗМІ з сучасними інтернет-виданнями з метою випередження в поданні новинного матеріалу стає регулярною. При цьому питання якості такого контенту, його повноти та достовірності є дуже актуальними.

Мета. Визначити основні критерії та практичне застосування журналістських стандартів українськими журналістами та проаналізувати їх дотримання в періодичних друкованих виданнях, радіо й телебаченні, інтернет-виданнях та інформаційних агентствах.

Матеріали та методи. Реалізація мети даного дослідження зумовлюють комплексний підхід до використання емпірично-теоретичних та аналітичних методів соціальних комунікацій. Для визначення особливостей та чинників дотримання журналістських стандартів використовувались систематизація та групування.

Серед професійних стандартів журналістів можна виділити основні, а саме:

1. Баланс думок і точок зору. Дотримання цього стандарту забезпечує аудиторію всебічною інформацією та повним описом позицій сторін конфлікту. При цьому журналіст має залишатися неупередженим у своїх висновках та не намагатися маніпулювати думкою експерта. Якщо висвітлення сторін конфлікту відбувається на просторах інтернет-ЗМІ, то слід залишати гіперпосилання на додаткові матеріали щодо цієї теми. У випадку відмови у коментуванні, необхідно про це повідомити.

Незважаючи на наявність чітких рекомендацій, журналісти продовжують припускатися помилок, а саме:

- непропорційно представляють сторони конфлікту (наприклад, думка експерта з психології та позиція перехожих з вулиці);
- зазначають цитату, яка не відповідає темі;
- ігнорують важливі позиції сторін конфлікту.

Яскравим прикладом порушення стандарту балансу думок і точок зору є використання сучасними онлайн-ЗМІ прес-релізів та повідомлень користувачів соціальних мереж, що не є достовірним та неупередженим джерелом інформації.

Для уникнення конфліктів інтересів та упередженого, однобічного висвітлення певних подій, журналісти мають дотримуватися певних процедур:

- а) перевіряти фактаж;
- б) дотримуватися однакового рівня представлення сторін;
- в) консультуватися з професійними експертами;

2. Достовірність. Даний професійний стандарт полягає у перевірці кожного факту, яким має мати надійне та ідентифіковане джерело інформації. Недостатньо надійними вважаються соціальні мережі і групи в них.

Порушенням стандарту достовірності вважається:

- недостатньо ідентифіковане джерело інформації;
- посилання на невказаних експертів;
- у посиланні на дослідження не вказано, хто, де та коли його провів;
- анонімне джерело інформації, що не містить суспільно важливий факт;
- посилання на невказаного очевидця події.

Уживання таких висловів, як «вчені затверджують», «як ми знаємо», «згідно статистичних даних» - є неприпустиме для професійних журналістів.

3. Відокремлення фактів від коментарів. Усі оприлюднені в засобах масової інформації факти мають бути чітко відокремлені від коментарів експертів, а кожна думка повинна мати конкретного автора. При оприлюдненні новини журналіст не може коментувати матеріал та використовувати власні оціночні судження. Виняток може бути публіцистичні та авторські статті, де позиція журналіста чітко позначається («особисто я вважаю», «на думку автора цієї статті»). Крім того, публікація в друкованому або інтернет-виданні може бути позначена окремим розділом або рубрикою («авторська колонка», «редакторська колонка»).

До маркерів порушення відокремлення фактів від коментарів відноситься:

- вживання в новині яскраво забарвлених слів, епітетів, таких як «скандальний», «найкращий», надмірної емоційної забарвленості поданої інформації;

- заголовок містить оціночні судження і не відповідає суті новини;

Випадок зневажання даного професійного стандарту можна побачити в одеській газеті «Чорноморські новини», адже її постійний автор Леонід Заславський охоче коментує міжнародні відносини, внутрішню та зовнішню

політику України, орієнтуючись на власні переконання та вдаючись до історичних паралелей, різних оцінок та широких узагальнень.

4. Точність подачі інформації. Вважається базовим стандартом інформаційної журналістики та має тісний зв'язок зі стандартом достовірності, оскільки кожен факт має відповідати реальності та мати компетентне джерело. Слід звертати увагу на імена героїв, власні назви, числа, цифра, поняттям на кшталт "перший", "останній" та пам'ятати, що в жодному разі не можна змінювати цитати. Виняток становить лише зменшення розміру інтерв'ю, проте без спотворення його змісту.

Використання висловів «втім за лічені години» (приблизність факту), «впродовж певного часу», «майже сто працівників», «там запевняють» - є доречним для професійного журналіста.

5. Повнота представлення фактів та інформації за визначеною проблемою. Завдання журналіста полягає не тільки в тому, щоб знайти інформацію, а й опублікувати повний та обґрунтований набір фактів та думок. На сайтах до новин має дописуватися так званий бекграунд, у якому зазначена передумова, контекст події та пояснені складні терміни.

6. Оперативність. Події слід висвітлювати максимально швидко, не відкладаючи "на потім", тобто інформація повинна подаватися своєчасно та бути актуальною. Водночас недопустимим є порушення інших стандартів, оскільки часто може знадобитися більше часу для обробки матеріалу, ніж є у журналіста до публікації. Краще за все просто позначати той обсяг інформації, який на даний момент бракує, ніж розповсюджувати неперевірені факти, оскільки в журналістській практиці оперативність часто є домінуючою над якістю. Найбільш розповсюдженим нехтуванням журналістськими стандартами зустрічається саме серед інтернет-джерел масової інформації, які часто роблять репости та користуються даними, які публікують випадкові свідки. У більшості таких випадках інформація є недостовірною або неповною, що спотворює зміст самої події. Щодо позиції фахівців мас-медіа, які постачають подібну

інформацію аудиторії, то її можна пояснити великою кількістю джерел інформації, які змагаються між собою за увагу споживачів.

Також важливо визначити основні функції українського журналіста:

- об'єктивна подача інформації;
- боротьба з неправдою та дезінформацією;
- розвиток критичного мислення у аудиторії та її грамотності в медіапросторі.

Результати й обговорення. Незважаючи на те, що у сучасному інформаційному суспільстві дотримання професійних журналістських стандартів є складною практикою, основну роль продовжують відігравати етичні та моральні орієнтири фахівців галузі мас-медіа. Вони впливають на рішення людини в залежності від яких вона чи дотримується чи навпаки зневажає стандарти журналістики. Людина, яка відчуває свою відповідальність перед читачами чи глядачами, повинна слідувати загальносуспільним нормам моралі та етики. Найвагомим фактором того, що професійні стандарти ставляться під сумнів, є розвиток інтернет-технологій та поява «нових-медіа» (інтернет-сайтів), які позиціонують себе як ЗМІ. Антоніна Кохан з департаменту комунікацій та інформаційної політики Сумської міськради наголошує: «Інтернет-видання взагалі не мають офіційного статусу, а звідси - відсутні й правила гри, відповідальність та права. Законодавчо треба врегулювати правові моменти в першу чергу, тобто визнати інтернет-видання як засоби масової комунікації (ЗМК), навіть не засоби масової інформації (ЗМІ), а саме ЗМК, і застосовувати до них загальноприйняті стандарти, виключивши з них ідеологічну, або ж пропагандистську складову». Окрім того, відомий журналіст з Львівщини - Олег Галів (телеканал НТА) зазначає, що журналісти не повинні забувати про загальні професійні правила та норми: «Лікар ніколи не почне операцію, не знаючи діагнозу пацієнта. Так само і в нас: якщо ми не будемо дотримуватись елементарних правил, виходитимемо за межі, наша професія перестане бути потрібною». У сучасному інформаційному світі журналіст має певні можливості та права, які гарантуються законом, так

Європейська конвенція з прав людини гарантує дотримання прав журналіста у сфері свободи постачання та отримання інформації, висловлення власних думок та свободу роботи преси. Що стосується державних органів, то вони не повинні перешкоджати зазначеним правам. Також журналісти не повинні приховувати важливу інформацію, яка може становити громадський інтерес, а також бути відповідальними за якість та достовірність поданої інформації. Окрім того, за дотримання журналістських стандартів повинна відповідати саме той фахівець, який подає інформацію. Він повинен бути соціально відповідальним та завжди дотримуватися неупередженості, чесності та об'єктивності інформації для того, щоб не знехтувати довірою своєї аудиторії. Незважаючи на швидкість подання інформації, сучасний споживач завжди буде обирати достовірність, бо саме якісна інформація є найціннішою.

Висновки. Таким чином, журналісти мають обов'язково дотримуватися вищезазначених принципів та базових професійних стандартів, а саме: подавати різні точки зору на проблему; вміщувати нейтральну позицію; бути неупередженим у своїх поглядах; перевіряти факти та джерела інформації; відокремлювати факти від суджень та припущень тощо. Таким чином, журналісти будуть заслуговувати найбільше довіри та авторитету від суспільства.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Чи знайдете ви порушення стандартів у ЗМІ? Веб-сайт.URL:
<http://www.ualocal.media/?tag=баланс-думок>

2. Чоповський Д. Журналістські стандарти: нормативна довідка. Режим доступу: http://imi.org.ua/journalist_monitoring/32371-jurnalistski-standarti-normativnadovidka.html.

3. Професійні стандарти журналістики. Режим доступу:
www.aup.com.ua/.../profesiyni_standarty_jurnalistyky-Feb.10.2012.ppt.

4. Супрун Л. Основні стандарти подачі інформації журналістом. Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2401>.

В. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ VS. Д. ДОНЦОВ: СОЦІОКОМУНІКАТИВНІ ДОМІНАНТИ ПОЛЕМІКИ 1916 Р.

Огородник Тарас Миколайович

мол. науковий співробітник
Львівська національна наукова бібліотека України
імені В. Стефаника
м. Львів, Україна

Вступ. Виснаження війною (1916 р. був третім роком Першої світової війни), неможливість швидко реалізувати передвоєнні задуми, а також відчуття майбутніх змін, загострювали в українському політичному середовищі Наддніпрянщини та Наддністрянщини суперечки довкола методів вирішення власних політичних цілей. Одним із фрагментів таких політичних дискусій стала полеміка між В. Старосольським, Д. Донцовим та В. Винниченком, яка відбулася 1916 р. на сторінках львівського часопису «Шляхи».

Метою дослідження — здійснити аналіз публіцистичної полеміки 1916 р. В. Старосольського з Д. Донцовим, В. Винниченком на сторінках часопису «Шляхи» та визначити її соціокомунікативні домінанти. Об'єктом дослідження вибрано львівський журнал «Шляхи».

Результати і обговорення. 1916 р. В. Винниченко інкогніто перебував у Москві, Д. Донцов – у Берліні, згодом – у Берні, В. Старосольський, як представник Бойової управи в Легіоні Українських січових стрільців (УСС) – у переїздах між лінією фронту, Львовом та Віднем. Усі троє були добре знайомі між собою та пов'язані українським самостійницьким та соціал-демократичним рухом у передвоєнний час у Львові. Проте, на думку І. Лисяка-Рудницького: «Як Винниченко, так і Донцов виявляли типові для російської інтелігенції нахили до екстремізму, ідеологічного доктринерства, спрощених формул і радикальних розв'язок. Це робило їхнє мислення революційним і тоталітарним» [1, с. 110], тоді як В. Старосольський – один із небагатьох європейських інтелектуалів галицького політикуму [1, с. 395].

У 1916 р. львівський часопис «Шляхи» позиціонувався органом УСС [2, с.71], однак фактично був трибуною Д. Донцова (у деяких числах вміщувалося по дві його статті). У редакційній примітці до статті В. Старосольського (попри те, що він був ідеологом УСС, одним з його очільників) відчувалося упереджене ставлення до автора, що погіршувало комунікацію з читачами. Так, на прохання В. Старосольського вважати його статтю позаредакційною, редакція часопису вказала: «всі автори, які підписують свої статті, тим самим не відказують ся від евентуальної одвічальності перед читаючою громадою» [3, с. 336].

Стаття В. Старосольського «Ще в справі орієнтації» [3] була відповіддю В. Винниченку на його лист «В чем наша сила?», вперше опублікований 1915 р. московським часописом «Украинская жизнь» [4] (передрукований в часописі «Шляхи». 1916. Ч. 2.) та на статті Д. Донцова «Катова вечеря» [5] та «Дещо про орієнтації» [6] (остання була полемічною відповіддю на вище згадану публікацію В. Винниченка).

Головними соціокомунікативними домінантами публікації В. Старосольського «Ще в справі орієнтації» були опора на власні сили та «віра в безсмертність нації». Автор, розвиваючи комунікативну складову першої домінанти, стверджував, заперечуючи тим самим обидвом візаві, що «кожна наша орієнтація є українська» та в існуючих реаліях є «самостійницькою» [3, с. 336]. В. Старосольський застерігав від надмірних сподівань на зовнішньополітичний чинник у вирішенні української проблеми, щоби «... хтонебудь, серед якихнебудь обставин зміг справити нам, живій Нації “катову вечерю”» [3, с. 337]. Антитезою «партикуляризму» було твердження політика, що «наша судьба лежить передусім у наших руках» [3, с. 337].

Для підсилення комунікативної складової другої домінанти – «віра в безсмертність нації» В. Старосольський звернувся до праці «Промова до німецької нації» німецького філософа Й. Г. Фіхте. Він слушно стверджував, що на момент написання цього твору німецька нація була політично роздроблена, пригнічена наполеонівською Францією, проте натхнена ідеєю Й. Г. Фіхте, через

сто років переможно крокувала Європою. Цим невдалим (Німеччина програла Першу світову війну) контраргументом Д. Донцову він протиставляє Німецьку імперію революційній Франції кінця XVIII ст. зі її гаслом: «Вітчизна в небезпеці!» («Катова вечеря»). Далі В. Старосольський рефлексував: «Розходить ся для нас в сій війні про це, коли і в якій мірі здійсняться наші бажання і домагання. Мусимо зробити усе, щоб вони здійснилися в як найбільшій об'ємі...» [3, с. 338].

Головною соціокомунікативною домінантою полемічної відповіді Д. Донцова був деструктивізм щодо «національних святощів», минулої та тогочасної української політики, її політиків, громадського життя. Ідею В. Старосольського про віру в безсмертність нації Д. Донцов назвав «найшкідливішою» і «найреакційнішою» [7, с. 448] та контраргументував: «... підкладом нашої незахитаної віри в будучину нації є не розум, тільки почування» [7, с. 449].

Загалом стаття переповнена критикою, подекуди справедливою, М. Грушевського, галицького українського політикуму, еміграції (СВУ), преси. Однак комунікативними засобами автор не перебирав: маніпулював фактами, поверхнево контраргументував ідеями Й. Г. Фіхте, кон'юнктурно послуговувався ім'ям І. Франка (апелював до почуттів галичан, використовуючи нещодавню його смерть), вживав зневажливі терміни до опонентів, а й до нації.

Сучасну йому українську націю він характеризував: «отара овець», «здеоргентована згряя ... згряя воробців», «нездарами ми були», «Що оригінального зуміємо ми [українці – Т.О.] видумати?!» [7, с. 451]. «Національні святощі», на думку публіциста, «сантіментально плаксивий гимн “Ще не вмерла Україна”» [7, с. 450], «стару хоруговку “національної солідарности” й інших святощів подремо на ганчірку» [7, с. 454].

Критикуючи галицький політикум за відсутність опозиції, Д. Донцову не подобалися спільні зусилля («національна солідарність») трьох політичних партій УНДП, УСДП та УРП об'єднаних із СВУ в Загальну українську раду.

Партія В. Старосольського – УСДП постала в образі Санчо Панса, яка слугувала своєму пану Дон Кіхоту – УНДП та «плутаєть ся за ним на своїм ослі» [7, с. 453]. Апофеозом став самозакоханий висновок «володаря думок» галицької (згодом західноукраїнської) молоді: «Інтенсивне політичне думання й вільна від пересудів критика цілої нашої мізерії – ось дорога, яка одна виведе нас на широкий і простий шлях боротьби за своє національне існування» [7, с. 354].

У той же час йому денонсував раціональний та прогностичний підсумок статті В. Старосольського: ««Як би навіть скривдила нас ще раз історія, то се не принесло би нам загибелі. Се значило би лишень, що хвилина відпочинку, спокійної творчої праці для нас ще не прийшла, що шлях до перемоги ще далекий – але і сей шлях перейдемо переможно ...» [3, с. 338].

Висновки. Отже, полемічна дискусія 1916 р. показала, що протиріччя в середовищі українського політикуму по обидва сторони Східного фронту, тільки загострювалися, спроби пошуку консенсусу щодо майбутнього України завершувались обоюдопільними звинуваченнями.

Деструктивні ідеї Д. Донцова спричинили конфлікти та кризи у середовищі УСС: між частиною молоді старшини та галицьким політикумом. Згодом, у міжвоєнний період, В. Старосольський буде опонентом Д. Донцову, проте уже в питаннях націології та націоналізму. Він залишився вірним своїм соціал-демократичним принципам, ідеї незалежної та соборної України, за що і заплатив своїм життям, тоді як Д. Донцов ідейно «еволюціонував» від марксизму через інтегральний націоналізм до теософії та помер від старості на «ненависному» ліберальному Заході.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисяк-Рудницький І. (1994) Історичні есе. Київ: Основи. Т. 2. 573 с.
2. Романюк М. М. (2002) Українські часописи Львова 1848–1939 рр. : іст.-бібліогр. дослідж. : у 3 т. Львів : Світ. Т. 2 : 1901–1919 рр. 692 с.
3. Старосольський В. Ще в справі «орієнтації». Шляхи. Львів, 1916. Ч. 9–10. С. 336–338.
4. Винниченко В. В чем наша сила? Украинская жизнь. Москва, 1915. № 7. С. 13–18.
5. Донцов Д. Катова вечеря. Шляхи. Львів, 1916. Ч. 3–4. С. 81–84.
6. Донцов Д. Дещо про орієнтації. Шляхи. Львів, 1916. Ч. 5. С. 169–172.
7. Донцов Д. Національні святощі Шляхи. Львів, 1916. Ч. 12–14. С. 448–454.

ART

ARCHITECTURAL LANDSCAPES IN THE WORKS OF STANISLAV ZHUKOVSKY

Syzonenko Iryna Hryhorivna

Postgraduate Student

John Paul II Catholic University of Lublin

Poland

Introduction. Culture as an integral part of the life of human society has changed and evolved along with the evolution of society itself. In the processes of transformation of culture and art, the dominant role belongs to the creator, the creator of the artefacts of culture and art. The artist has always strived and strives to build his artistic model in the cultural space of his creative activity, therefore the artist acts as a subject of artistic creativity and a creator of culture, as the author of its transformation. It is the artist, as the only and original link between culture, art and society, that has the function of preserving cultural values and the cultural sphere through a sense of maximum responsibility for the preservation and for continuity before future generations.

Aim. The purpose of this article is to examine the role of the artist as a subject of creativity in the creation and preservation of culture and art. Analysis and research of the work of the Polish artist Stanislaw Zhukovsky (1873-1944) in the segment of the architectural landscape genre made it possible to define his creative heritage as a form of manifestation of the historical memory of the information and communication space, the most important component for the evolution of the development of art and culture in the context of nostalgic discourse about the cultural connection of times and generations.

Materials and methods. For the research, the author used paintings by S. Zhukovsky, available in museums in Poland, Russia and Ukraine, as well as in private collections. The main research methods used in the work were analysis, generalization and comparison.

Results and discussion. The work of S. Zhukovsky (1873-1944), a Polish artist who, by the will of fate and events, turned out to be an artist of a "cultural border guard", a bearer of the artistic and cultural traditions of the Polish, Lithuanian and Russian peoples, served this noble goal. Acutely feeling and understanding the significance of the function of preserving and protecting culture, S. Zhukovsky took on this mission and saw this as his creative destiny. The creativity of S. Zhukovsky had a great influence on the development of the fine arts of these three peoples, the addition and formation of the spiritual world, civil and humanistic values of their contemporaries and the further development of culture and art. The artist made significant creative efforts to fulfill his intentions through his work and create such a figurative system that created the opportunity to connect the viewer to the essence of creative intentions and reveal the meaning of what was conceived. For S. Zhukovsky there was a vivid sense of the time, its future events and artistic and emotional atmosphere. Throughout his entire creative career, the master creates whole cycles of landscapes depicting from architectural monuments of noble estates, palaces, their interiors, garden and park ensembles both in Russia and in his homeland - in Poland. All European art from the Neman to the Moskva River was perceived for the artist as a thousand-year cultural palimpsest. S. Zhukovsky, who lived from 1892 to 1923 on the territory of the Russian Empire, had a deep sense of the threat and impending destruction of the existing world order, the noble culture, as a physical form of existence of the nobility itself as a class.

From the recent past, Zhukovsky remembered the Russian revolution of 1905, full of drama and violence, an acute feeling of no less dramatic future events that came true in 1917 during the October revolution.

After 1905, when the "trigger of the Apocalypse" [1, p.88-89] was already lowered for the inhabitants of the "noble Arcadia" (the nobility of the Russian

Empire), the profane artistic time continued to exist, in which all life passed between the nominated symbols and a certain order of things and phenomena, amid the changing seasons of the year and the time of day. This temporary connection “yesterday-today-tomorrow” seemed unchanged for the inhabitants of the noble Arcadia, as did the fact that “Ex orient lux” (The sun rises in the east). But the trigger has already been lowered and the time of fate invades to replace the profane time - here is its partial chronology: the 1917 revolution in Russia and World War II (1939-1945). The final stage of the drama begins, when happy Arcadia turns into Atlantis, when a whole layer of European culture, the flower of the creative intelligentsia and huge masses of "dissenting" or having the wrong "nationality" of people of different European nations are destroyed and destroyed.

At the level of creative intuition and subconsciousness S. Zhukovsky felt it all, so he tirelessly created his cycles dedicated to the outgoing era and culture. “Very soon it will all disappear from the face of the earth, disappear, swept away by the storm that is approaching. All this must be written down, sketched, drawn” [2, p.44].

Thanks to the artist's brush, unique monuments of Polish and Russian manor architecture of the 18th-19th centuries have been preserved on his canvases.

At the beginning of 1900, S. Zhukovsky painted architectonic landscapes on the Berezhok estate, Vyshnevolotsk district of the Tver province, which belonged to the artist's friend Leonty Georgievich Bellarminov, an ophthalmologist and professor at the St. Petersburg Military Medical Academy [3, p.17-19]. The main house of the estate was called the White House and was built in the provincial classicism style of the first quarter of the 19th century. In the landscape Manor (1901, oil on canvas, 40 x 61.5 cm, Dneprpetrovsk Art Museum, Dnipro, Ukraine) S. Zhukovsky depicted the White House in the Berezhok estate.

The building consisted of two floors with a recessed central facade, decorated with four columns that supported the roof. The open gallery created in this way and its fragments; the artist liked to paint in his landscapes. This motif with a fragment of the gallery of the White House by S. Zhukovsky depicted Autumn in a landscape

(1906, tempera, gouache, paper on cardboard, 53x71.5 cm, Dnepropetrovsk Art Museum, Dnipro, Ukraine) in the enchanting glow of a transparent sunny day.

In 1912-1914 S. Zhukovsky spent in the estate Ostrovki, which together with the architectural buildings represent a monument of landscape architecture of the 18th century. The owner of the estate at the end of the century was the nobleman Arseny Milyukov. The Ostrovki estate was located near the village of Vsekhsvyatskoye and 8 km from the Ermakovo station in the Vyshnevolotsk district of the Tver province. The grandson of the first owner of the Ostrovki estate M. Milyukov wrote: “The area and the Ostrovki estate were painted both by the no longer living Soroka, as well as by modern masters who visited this beautiful estate [...] and especially Zhukovsky, who captured the Ostrovki estate with a modern look on his famous canvases the old pink house, as well as its interiors” [3, p.94].

During his stay at the Ostrovki estate, the artist created a number of canvases that were close to the talented serf artist of the Milyukov magnates’ Grigory Soroka (real name Vasiliev, 1823-1864) based on the depicted places of nature and architecture, and themes. These are the architectonic landscapes of the *Manor. Before Sunset* (1913, oil on canvas, 89.5x139 cm, Dnepropetrovsk Art Museum, Dnipro, Ukraine), *Manor. Reflections of the evening dawn* (1912, oil on canvas, 81.8x105 cm, Yaroslavl Regional Art Museum, Yaroslavl, Russia), *Poetry of an old noble nest* (1912, oil on canvas, 81x104.5cm, State Russian Museum, Petersburg, Russia).

The first time S. Zhukovsky came to the Rozhdestvenno estate in 1916, where he painted a series of landscapes and interiors, among them:

Corner room (Manor Rozhdestvenno) (1916, oil on canvas, 79.8x106 cm, sing. bottom left: Żukowskij [Cyrilica], National Museum of Belarus, [RŽ-749], Minsk, Belarus).

Corner library in the style of Louis XVI (1916, oil on canvas, 71.5x88 cm, private collection of F. Vishnevsky, Moscow, Russia).

Corner of the living room with a window in the Rozhdestvenno estate (1916, etude, 42x54.7cm, private collection of G. Sapozhnikova, Moscow, Russia).

The end of summer and autumn of 1918 S. Zhukovsky spends in his beloved estate Rozhdestvenno, where he creates new works:

Summer Morning (Manor Rozhdestvenno) (1918, oil on canvas, 91x122 cm, signed at the bottom right: S. Joukovsky, private collection of O. Rosnitsky, Moscow, Russia).

The pearl of this series and landscape painting by S. Zhukovsky can be considered the painting *Autumn Morning (Estate of the Rozhdestvenno Taneevs)* (1918). Soviet art critic M. Gorelov, analyzing this series of landscapes and, in particular, the landscape *Autumn Morning (Estate of the Rozhdestvenno Taneevs)* by S. Zhukovsky in his monograph in 1982 writes the following to please certain Soviet ideological attitudes: “[...] all things and even the portraits remained in their places in the interiors. As before, the windows are wide open, there is a vase with flowers on the table ... The interior has not changed at all, but the whole meaning of its existence has changed. He has become an integral part of the public property” [5, p.152]. In 1982, the Rozhdestvenno Estate no longer existed. In his letter to the director of the A.V. Palladin Institute of Biochemistry, academician S.V. Komissarenko, senior researcher at the State Research Museum of Architecture named after A.V. AV Shchuseva (Moscow, Russia) Irina Vladimirovna Kokkinaki writes the following: “[...] I ask you to assist me in studying the legacy of Stanislav Yulianovich Zhukovsky. This is a painting by an artist from the collection of your institute, which reproduces the view of the Rozhdestvenno estate near Moscow. Constantly visiting this place and being an unwitting witness to the changes taking place on the territory of the former estate, I charge myself with the obligation to collect all available information about the not-preserved estate. The archive, as well as household items exhibited in the local history museum in Istra, were destroyed during the Patriotic War. A new building of the State Duma rest house now stands on the site of the former palace. The grotto, a unique monument of romantic architecture, collapsed last year. The only thing left of the estate is the church, where the service has recently been resumed” [6].

In the painting *Autumn Morning (Estate of the Rozhdestvenno Taneevs)* (1918), in the foreground on the right, there is a part of a balcony with two Ionic columns and a patterned metal fence, partially entwined with red wild grapes, behind the palace there is a park with autumn trees. In the background, the winding Istra River and a dark green forest. Above this beautiful earthly world is the blue dome of the sky, the dome of the sky with slightly pink, pearl-gray clouds.

S. Zhukovsky loved to paint the same estate from different points of view and from different angles, to convey a variety of architectural forms and fragments, loggias and balconies.

The composition of the painting *Autumn Morning (Estate of the Rozhdestvenno Taneevs)* (1918) is asymmetrical - a fragment of a balcony with two columns with Ionic capitals supporting the balcony of the second floor is on the right in the foreground. The veranda is framed by a patterned metal fence, partially entwined with a vine of wild grapes of bright carmine, red and purple.

Such framing and asymmetry of the composition was a favorite technique, as was the landscape motive itself - the artist created a number of architectural and park landscapes with a similar compositional solution

When creating a cultural space in a number of his images with motifs of sacred architecture, S. Zhukovsky developed the spatial elements of ICONOSPHERE, especially the objective world, among which the image of churches, cemeteries and ruins dominates. This can be seen in such landscapes of S. Zhukovsky as the *Church of St. Jacob* (undated, oil on canvas, 70 x50 cm, the People's Museum in Warsaw, Warsaw, Poland), the *Church (Lithuania)* (1896, oil on canvas, 31.5x19,5cm, collection of F. Podvigin, Petersburg, Russia), *Church of the Nativity of the Virgin, Zvenigorod* (1904, oil on canvas, 82.8 x 82 cm, Nizhny Tagil Museum of Fine Arts, Nizhny Tagil, Russia), *Landscape with a church* (not dated, oil on canvas, 60x76cm, Berdyansk Art Museum named after I. Brodsky, Berdyansk, Ukraine), *Entrance to the Cemetery (Monastery wall)* (1896, oil on canvas, 40x56 cm, State Tretyakov Gallery, Moscow, Russia), *Church. Cemetery* (1902, oil on canvas, 88.2 x142 cm, State Tretyakov Gallery Moscow, Russia) and many others.

Conclusions. These religious and cultural monuments of architecture for the Polish, Lithuanian, Russian peoples were identified with "amulets". For every nation, it was a sacred, ethnical and cultural code of its existence. In 1920-1930, on the territory of Soviet Russia and the union republics, culture acquired the character of an anti-culture - religion not only separated itself from the state and society, but was also systematically destroyed. Josef Pieper (1904-1997), the famous German Catholic philosopher of the 20th century, believed that a culture that does not have any religious roots is an anti-culture.

Everything considered above makes it possible to consider that the work of S. Zhukovsky is a carrier of historical and cultural information, which has the function of a place and space of national memory, is a connecting link in the process of cultural historical development and dialogue between generations.

REFERENCES

1. Chciuk A., *Atlandtyda: Opowieść o Wielkim Księstwie Bałaku*, LTW, Warszawa, 2002, s.44.
2. Chciuk A., *Ziemia książycowa: druga opowieść o Księstwie Bałaku*. Wydawnictwo *Gryf*, Warszawa, 1989, s. 88.
3. Sizonenko I. *Malarz i Czas. Stanisław Żukowski*, Wydawnictwo *Gaudium*, Lublin, 2019, s.17-19.
4. Милуков М. О Григории Сороке, *Старые годы*, январь-февраль 1916, с.94.
5. Горелов М. *Станислав Юлианович Жуковский. Жизнь и творчество*, Издательство *Искусство* Москва, 1982, с.152.
6. Письмо Директору Института биохимии им. А. Палладина (Киев, Украина) академику С.Комисаренко от старшего научного сотрудника Государственного Научно-исследовательского Музея Архитектуры им. А. Щусева (Москва, Россия) Ирины Коккинаки от 12 ноября 2002 г. Архив Мемориального музея-квартиры академика А. Палладина, Киев, Украина.

КОНЦЕРТ ДЛЯ ТРУБИ З ОРКЕСТРОМ А. ТОМАЗІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЖАНРУ

Карпик Володимир Богданович

магістрант

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Якщо стильовий період бароко (між 1600 і 1750 роками) можна розглядати як «золоту еру» для мистецтва трубачів-віртуозів, то наступні півтора століття позначені помітним спадом. Гомофонія класичного та романтичного періодів, де домінував мелодизм, вивела натуральну трубу на другий план через її лімітовані технічні можливості. Ситуація кардинально змінилася вже на початку ХХ століття. Створення клапанної труби і прихід джазу в Європу відкрили композиторам новий потенціал інструмента. Оскільки труба отримала здатність виконувати увесь хроматичний звукоряд досить пізно, репертуар для неї був невеликим, на відміну від репертуару для інших інструментів. Саме тому в ХХ столітті спостерігається значна активізація творчості європейських композиторів для цього інструмента, різноманітна за формами і жанрами.

Концерт для труби Анрі Томазі є яскравим прикладом французького національного стилю ХХ століття. Цей твір протягом багатьох років був надзвичайно поширений в репертуарі трубачів Франції, проте його популярність у світі зросла нещодавно. Виконаний та записаний такими відомими музикантами, як Моріс Андре, П'єр Тібо, Вінтон Марсаліс, Ерік Ауб'єр та ін., Концерт А. Томазі визнаний не лише одним з найкращих, але й найскладнішим серед концертів для труби ХХ століття. Незважаючи на інтерес до цього концерту, залигається актуальною потреба в введенні до наукового обігу українського музикознавства теоретичного та виконавського аналізу композицій для труби Анрі Томазі.

Мета дослідження полягає у визначенні місця і значення Концерту для труби французького композитора Анрі Томазі в контексті еволюції жанру.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалами дослідження стали нотний текст партитури Концерту для труби з симфонічним оркестром та звукозаписи твору вільного доступу (Александра Баті, Пола Маркеллоу, Сергія Накарякова та ін.). Основні методи дослідження, що використані в роботі – історико-хронологічний, історико-типологічний, теоретичного і семантичного аналізу, виконавсько-методичного аналізу та емпіричний метод спостереження за виконавською творчістю солістів-трубачів.

Результати і обговорення. З кінця XIX ст. труба, як музичний інструмент, конструювалась, переважно, в строях in C, B або in A. Стрій in C не потребував транспозиції, але у випадку з строями B та A правила транспозиції діяли такі ж, як і для кларнета. Завдяки новим конструкціям, труба отримала благородний, блискучий і водночас командний звук, і цей факт не міг оминати уваги композиторів того часу. Мелодичне письмо в оркестрових сольних партіях, різні інструментальні комбінації дуетів, тріо та квартетів, стали звичними для труби, оскільки використовувались її варіантні та контрастні якості. Широкий динамічний діапазон – важлива перевага труби, що робить її доволі гнучким оркестровим інструментом, як у супроводі, так і в сольних фрагментах.

Технічний прогрес, попри застосування клапанів, допоміг ще й удосконалити інструмент до такої міри, що композитор може вільно використовувати трубу для будь-яких потрібних йому завдань. Кращий акустичний дизайн, використання металевих сплавів у конструкції, винайдення крон, що дозволяють грати настільки ж чисто по строю, як і на скрипці, а також сурдини, призначені для зміни тембрового забарвлення, не деформуючи тону чи висоту звучання нот, є одними з основних інновацій.

Саме в цьому світлі можна зрозуміти підстави написання оркестрових трубних партій французькими композиторами XX століття. Приклади творчості К. Дебюссі, М. Равеля, Ж. Ібера, демонструють їхню любов до

різностороннього використання інструмента від фанфар до мелодичних ліній, акцентуацію імпресіоністичного, колористичного письма, з використанням сурдин, невиразних ритмів та паралельних гармоній; помітна залежність від використання технічних прийомів та ефектів, які надають цій музиці характерного блиску, варіативності та віртуозності.

Найбільш характерними елементами французької трубної літератури є використання широкого спектру можливостей інструмента, а також його виразових засобів: теми з рисами витонченості, ліризму, драматичної напруженості, врівноваженості, імітації співу, фанфарних мотивів та гумору присутні в більшості зразків сольного репертуару (творчість А. Жоліве, А. Онеггера, Е. Боцца, Д. Енеску та ін.). Впливи джазової стилістики спостерігаються у творчості А. Томазі, Ш. Чайнеса, А. Десенкло, Р. Планель, зокрема у їх творах, написаних для труби соло в супроводі фортепіано чи оркестру у першій половині ХХ ст. Ці твори, окрім своїх художніх цінностей, представляють стилістику та інтерпретуючі елементи, які в більшості випадків похідні від гри на джазовій трубі. Їх характерні риси: ідентифікація традиційних джазових ідіом; прояв надзвичайно віртуозного характеру, включаючи екстремальні технічні вимоги та залучення високої теситури; часте використання нерівної артикуляції та змінної тривалості нот.

Анрі Томазі (1901–1971) – видатний французький композитор і диригент, один із засновників відомої музичної групи «Тритон» (Париж), до якої входили С. Прокоф'єв, Д. Мійо, А. Онеггер, Ф. Пуленк. В історію музичної культури Європи він увійшов як відомий оперний композитор та інструменталіст – автор численних концертів для сольних духових і струнних інструментів (флейти, гобоя, кларнета, саксофона, фагота, труби, валторни, тромбона, а також скрипки та альту) у супроводі симфонічного оркестру.

За своїм композиторським стилем А. Томазі серед когорти багатьох французьких композиторів ХХ століття значно вирізняється. Його називали «дикою квіткою» та «некласифікованим». У творах композитора яскраво проявилася індивідуальна манера письма, зокрема у використанні гармонії,

контрапункту та оркестровки, що побудована на власній музичній інтуїції, а не за законами класичної формотворчості. Музика А. Томазі принципово лірична. Мелодичні діатонічні лінії переважно підтримуються терцовими та політональними гармоніями. Також в його музиці можна почути як впливи мелосу французьких провінцій – Корсики, Провансу, так і екзотичні звуки та тематику Камбоджі, Лаосу, Сахари, Таїті. Він використовував багато стилів, включаючи східні речитативи і дванадцятитонову техніку, які були завжди особливими та унікальними для нього. Проте, звернення до традиційних форм дозволяє творчість композитора інтерпретувати як неокласичну.

У 1948 році А. Томазі пише один з найкращих своїх творів – «Концерт для труби», присвячений Людовіку Вейланту. Прем'єра твору відбулася 7 квітня 1949 р. За час, що минув від першого виконання, твір визнаний одним з найважчих серед концертів для труби ХХ століття, хоча в ньому не використано жодних авангардних музичних методів. Він вимагає від виконавця віртуозності техніки, свободи мислення, володіння тембровою та артикуляційною палітрою, широким діапазоном, витримкою та гнучкою динамікою у всіх регістрах.

Концерт написаний в пост-імпресіоністичному стилі, дещо нагадуючи музику К. Дебюссі та М. Равеля, яку Томазі, як диригент, інтерпретував бездоганно. Твір є одним з небагатьох для труби, який вимагає розширеної безсупровідної гри. Основна увага у всіх частинах надається суто трубі як сольному інструменту, з контрастуючим і яскравим гармонічним оркестровим матеріалом. Хоча цей твір можна вважати тональним, А. Томазі створює певну гнучкість стилю, що дозволяє швидко переходити до не пов'язаних між собою тональних центрів. Також часто використовуються різноманітні лади, синтетичні гами, джазові акорди, які надають Концерту певного екзотичного ефекту.

За будовою Концерт для труби з оркестром А. Томазі класичний – традиційно тричастинний (крайні частини рухливі та повільна середня), проте

його музика нестереотипна. В її основі – принцип монотематизму, рапсодичний тип розвитку.

Перша частина – Сонатне *allegro* з лаконічною (16 тактів) експозицією. Неочікувано замість потужного *tutti* початку частини звучить самотній фанфарний заклик труби, що нагадує каденцію. Кожна з коротких тем експозиції настільки яскрава і глибока за образним змістом, що з них виростає весь матеріал першої частини. Цікавою є побудова авторської каденції (в середній частині наспівна тема партії соліста накладається на барабанний дріб). Це свого роду «концерт в концерті», в якому присутня контрастна тема з елементами блюзу, яка має імпровізаційний характер.

Автор задіює усі технічні можливості інструмента, вимагає від виконавця віртуозності, імпровізаційності, яскравості звучання а також неабиякої виразності. Композитор демонструє використання політональності, паралельний акордовий рух, зміну метрів, а також різноманітність тембрів, тональних співставлень, звернення до джазу та інших музичних стилів. До прикладу, його письмо включає в себе використання «стрейт» сурдини та сурдини «грибок», на додаток до відкритого звучання інструменту у всіх динамічних рівнях. Концерт для труби з оркестром забезпечує відмінну відправну точку для самовираження виконавця, оскільки безліч фраз виконуються без акомпанементу. Ще однією перевагою концерту є те, що він був написаний для труби строю *in C*, що додає ще більшої яскравості та легкості звучання.

На відміну від класичних концертів (наприклад, Й. Гайдна, Й. Гуммеля), де без супроводу є тільки каденції, які, зазвичай, редагує кожен великий соліст, Концерт А. Томазі містить відкритий виклад невід'ємної авторської каденції, яка значною мірою вільна від оркестрового втручання. Виразні сольні уривки першої частини разом із розширеною каденцією забезпечують виконавцю свободу музичного висловлювання.

Друга частина – «Ноктюрн» – теж написана в класичній тричастинній формі. Це без сумніву, один з кращих світових зразків мелодичної музики для

труби, що поєднує елементи джазу та східні мотиви. Для неї характерна загадковість, що відображається у тембрі засурдиненої труби. В основі фактури частини – монотонна тема арфи, що асоціюється з нічним пейзажем, яка згодом переростає в драматичну кульмінацію, а після *crescendo* оркестру гасне з появою блюзової теми в партії труби, щоб знову зануритися у нічний спокій. Середній розділ цієї частини є особливо вільним і позначений в нотах як «*Comme une improvisation*» («як імпровізація»).

Третя частина – Фінал – підсумок твору і, одночасно ще один етап у розвитку матеріалу концерту. Тут можна впізнати й інтонаційні ходи з першої частини, і тему побічної партії, і остинатний супровід, і вже знайомі мотиви попередніх частин. Автор широко використовує гру тембрів, динамічні контрасти, співставлення крайніх регістрів, цікаві штрихові знахідки, трансформує характер тем, і таким чином досягає створення атмосфери свята з його віртуозним блиском і яскравими контрастами.

Безперервний супровід остинато забезпечує ритмічний драйв і постійний розвиток цієї частини, яка набуває форми дуже жвавого рондо, що включає всі інструменти оркестру. Значна кількість тематичного матеріалу цієї частини пов'язана з першою частиною. Вона вимагає від виконавця володіння подвійним стакато, гнучкості та легкості виконання у всіх регістрах.

Висновки. Концерт А. Томазі для труби з оркестром – один із кращих зразків концертного жанру для труби. Він є типовим зразком еволюції жанру, що відбувався паралельно удосконаленню інструмента. Якщо концерт епохи бароко містив контрастні парні частини, то вже класичні концерти містили три частини. Характерна для романтизму віртуозність у ХХ столітті відходить на другий план, презентуючи також тембральні та динамічні можливості оркестру, його взаємодію – діалог з солістом. Індивідуалізм композиторської творчості ХХ ст. дозволив зосередитися на тембрових і технічних властивостях інструмента труби, його широкому мелодичному діапазоні та блискучій техніці. У творчості Томазі це відображено шляхом впливів постімпресіоністичної стилістики та джазових і блюзових музичних характеристик.

Концерт для труби Анрі Томазі – складний твір, який вимагає від артиста володіння різними видами техніки і сурдинної гри. Діапазон твору – від Соль малої октави до Ре третьої (для труби строю in C). Композитор надзвичайно вдало використав тембральні можливості інструмента та оркестру, поєднавши їх у ліричній та часом екзотичній музиці. Концерт також вимагає вдосконалених артикуляційних навичок та виконавської гнучності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Докшицер Т.А. Путь к творчеству. Москва: Издательский Дом «Муравей», 1999. 83 с.
2. Мочурад Б. Концерт для труби з оркестром в аспекті жанрово-стильової еволюції: дис... канд. мистецтвознавства: спеціальність 17.00.03 – «музичне мистецтво». Львівська держ. музична академія ім. М.В.Лисенка. Л., 2005. 233 арк.
3. Томази А. Концерт для труби с оркестром (звукозапись). URL: <https://classic-online.ru/ru/production/21778>.

КАМЕРНО-ВОКАЛЬНОЕ ТВОРЧЕСТВО ВИТАЛИЯ ГУБАРЕНКО

Руденко Александр Федорович

преподаватель кафедры

хорового дирижирования

вокала и методики музыкального обучения

Сумского государственного педагогического университета

имени А. С. Макаренка

Введение. Виталий Губаренко – композитор «шестидесятник» с деятельностью которого неразрывно связана украинская музыкальная культура второй половины XX столетия. Ему присущ постоянный поиск новых жанров, нестандартных форм, музыкально-изобразительных приёмов. Его герои ярко-эмоциональны и обладают сильными чувствами. Вместе с тем нестандартные формы в сочетании с характерным музыкальным мышлением порой приводило как к положительным отзывам публики, критики, музыкальных деятелей, дирижеров, так и к некоторому непониманию и невосприятию со стороны исполнителей. Актуальность работы обусловлена переосмыслением творчества композитора в новой эпохе, возрождающимся вниманием к его творчеству. Несмотря на наличие опубликованных научных исследований и монографий недостаточно раскрытыми остаются вопросы связанные с комплексным анализом взаимодействия литературного текста, музыкального языка и собственно использования предельных возможностей исполнителей для достижения поставленной художественной цели.

Цель работы: определить композиционные особенности сочинений, специфику музыкального языка в камерно-вокальных сочинениях композитора, взаимосвязь между музыкальными высказываниями автора и достижениями украинской вокальной школы во второй половине XX столетия. Выявить степень возможного влияния исполнителей (особенно представителей харьковской вокальной школы), их вокальных возможностей на творческие решения композитора.

Материалы и методы. Материалом исследования послужили вокальные циклы: «Краски и настроения» (1965), «Два романса слова Ф. Кривина» (1965), «Протяни ладони» (1977), «Осенние сонеты» (1983), монодрама «Письма любви» (для сопрано с оркестром, 1971) и моноопера «Одиночество» (для тенора с оркестром, 1993). Сопоставление опусов, созданных композитором в разное время, даст целостное представление об общих методах его работы, художественных приёмах, взаимодействии слова и музыки, а также выявить особенности интерпретации литературных текстов и их музыкального воплощения. Методология исследования основывается на сопоставлении научных знаний музыковедения, лингвистики, стихосложения, семиотики, а также изучение и сопоставление поэтического и музыкального языков и способов их конечной реализации в вокальном искусстве.

Результаты и обсуждение. В результате анализа установлено, что композитор учитывает голосовые и тембровые особенности конкретного исполнителя и его технические возможности.

Выводы. Камерно-вокальному творчеству Виталия Губаренко присуще как осознанное, так и неосознанное неудержимое желание отображать окружающую его действительность, пропуская при этом ее сквозь собственные чувства, мысли и понимание. Как у композитора-монументалиста количество камерно-вокальных произведений в его творчестве несоизмеримо меньше, чем произведений крупной формы. Невзирая на это композитор обращался к этому жанру на протяжении всей жизни. Произведения позднего периода характеризуются более сложным музыкально-изобразительным языком (особенно это касается сопровождения), но его герои обладают все теми же неудержимо-сильными чувствами и эмоциями.

Малоосвященным современными исследователями, именно с точки зрения вокального исполнительства, остается вокальное творчество позднего периода, а также монодрама «Письма любви» (для сопрано с оркестром, 1971 год) и монооперы «Одиночество» (для тенора с оркестром, 1993 год).

HISTORICAL SCIENCES

УДК 323:94(477) «1870–1933»

ВІЙСЬКОВА Й НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕНЕРАЛ- ПОРУЧНИКА АРМІЇ УНР СЕРГІЯ ДЯДЮШІ (ДО 150-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Губський Сергій Іванович

науковий співробітник

відділу історичних студій

Науково-дослідний інститут українознавства

Київ, Україна

Вступ. Доба Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. позначена виникненням модерних форм української державності й, відповідно, основних атрибутів власного самостійного життя. Армії, як пізніше з гіркотою переконалися деякі керманичі процесу українського національного відродження цього періоду, належить одна з головних, якщо не найголовніша, роль в процесах побудови й захисту своєї держави. Величезний історичний досвід попередніх поколінь є цьому підтвердженням.

Військові структури традиційно і цілком закономірно завжди займали найвищі становища і престиж серед державних інституцій.

Разом з тим, історія війн вчить, що будь-яка армія, незалежно від рівня озброєння й вишколу, не може перемагати без досвідчених воєначальників і полководців. Її лице визначають генералітет і офіцерський корпус – становий хребет війська, який концентрує і втілює в собі історичний військовий досвід, національні військові традиції, зберігає спадкоємність поколінь.

Для українського народу від початку Першої світової війни 1914–1918 рр. до Другого Зимового походу Армії Української Народної Республіки (УНР) або за іншою назвою Української Повстанської Армії (УПА) в листопаді 1921 р.,

боротьба за власну державність набула характеру збройних визвольних змагань за участю національних військових формацій. Вони творилися і діяли зусиллями досвідчених і відданих українській справі генералів, адміралів та офіцерів, які до кінця виконали свій обов'язок перед Батьківщиною.

Одним з таких військових спеціалістів був генерал-поручник Армії УНР Сергій Іванович Дядюша.

Метою нашої статті є висвітлення життєвого шляху, військової й науково-педагогічної діяльності С. Дядюші під час боротьби за незалежність України початку ХХ ст. на рідних землях та в еміграції.

У цьому зв'язку, необхідно показати його вклад у становлення і розвиток української військової академічної освіти й значення цієї праці для підготовки фахівців військової справи. Варто звернути увагу на прорахунки, а то й бездіяльність керівництва Української Центральної Ради (УЦР) й уряду УНР у військовому будівництві й кадровій політиці стосовно великого потенціалу командних кадрів старої армії, що в подальшому мало трагічні й невтішні наслідки для боротьби за національну державність.

Особливо це актуально для нашого сьогодення: анексії путінською Росією українського Криму та розв'язаної «собирателями русских земель» війни на Донбасі.

Матеріали і методи. С. І. Дядюша народився 26 вересня 1870 р. в повітовому містечку Хорол Полтавської губернії. Походив з козацько-шляхетського роду, який отримав російське дворянство [3, с. 50]. За віросповіданням – православний [1]. Як спадковий військовик в 1887 р. закінчив Петровський Полтавський кадетський корпус, в 1889 р. – 1-ше військо Павлівське училище, служив у 2-ій артилерійській бригаді, згодом перевівся до 35-ої артилерійської бригади, що стояла в Рязані, де почав наполегливо вивчати військову науку [3, с. 50].

В 1897 р. поступив до Миколаївської академії Генерального штабу, яку закінчив за 1-им розрядом в 1900 р. Це, фактично, визначило його подальшу

військову кар'єру. Обіймав штабні посади у Варшавській та Московській військових округах.

З 1889 р. С. І. Дядюші присвоєно військове звання підпоручик, з 1892 р. – поручник, з 1907 р. – штабс-капітан, з 1900 р. – капітан [1].

З 13 листопада 1904 р. він викладав в Олексіївському військовому училищі у Москві. Тут вже підполковник С. Дядюша протягом 4-ох років читав лекції з тактики, артилерійської справи та інших військових наук. У 1908 р. відбув командний цenz батальйонного керівника у 4-му гренадерському Несвизькому полкові [3, с. 50]. З 29-го жовтня 1908 р. до 20-го березня 1913 р. служив штаб-офіцером для доручень при штабі Гренадерського корпусу. З 6-го грудня 1908 р. присвоєно військове звання полковник. З 20-го березня 1913 р. – начальник штабу 1-ої гренадерської дивізії [4, с. 151].

З початком Першої світової війни С. І. Дядюша перебував на фронті на території Польщі, де 8-го жовтня 1914 р. отримав керівництво 2-им Ростовським гренадерським полком. На чолі цього полку пробув більше року. Брав активну участь в боях з німецькими та австро-угорськими військами. В одному з таких боїв був поранений і більше двох місяців знаходився на лікуванні в Москві, поруч з родиною. З 6-го грудня 1915 р. С. Дядюша був підвищений до рангу генерал-майора, а з 12-го січня 1916 р. виконував обов'язки начальника штабу 84-ої піхотної дивізії в час важких і кривавих боїв з австро-угорськими військами на Південно-Західному фронті. З 7-го січня 1917 р. його було призначено командиром цієї дивізії. За час військової служби і під час Першої світової війни був нагороджений багатьма орденами Російської імперії: св. Станіслава 3-го ступеня (1905), св. Станіслава 2-го ступеня (30.06.1912; 03.08.1912), св. Володимира 3-го ступеня з мечами (27.10.1914), св. Володимира 4-го ступеня з мечами і бантом (27.10.1914), св. Анни 2-го ступеня з мечами (10.06.1915), св. Станіслава 1-го ступеня з мечами (10.06.1917) [1]. За бій 7-го листопада 1914 р., в якому проявив військову доблесть, 5-го травня 1915 р. був нагороджений почесною Георгієвською золотою зброєю [1; 3, с. 51]. З 10 квітня 1916 р. йому було присвоєно військове

звання генерал-майор. З 10-го березня 1917 р. С. Дядюшу призначено на посаду начальника штабу 4-го артилерійського корпусу, що дислокувався на Румунському фронті. Вершиною його військової кар'єри в старому війську стало призначення 2 січня 1918 р. начальником штабу 6-ої російської армії цього ж фронту [3, с. 51].

Зречення Миколи II-го звільнило його від військової присяги Російській імперії, а початок відродження української державності пробудило в ньому українську самосвідомість та повернення до витоків національної ідентичності. Він бере активну участь у процесах українізації військових частин російської армії на Румунському фронті. Але загальний розклад війська й демобілізація ширились й тут. В лютому 1918 р. з початком наступу австро-угорських військ після підписання Брестського (Берестейського) мирного договору між УНР і союзниками Німеччини в Першій світовій війні, 6-та російська армія була повністю розформована. Згідно наказу № 368 від 27-го лютого 1918 р. генерал-майор С. Дядюша був звільнений у запас [3, с. 51].

Проте він не залишався довго стороннім спостерігачем і незабаром виїхав до Києва у розпорядження новоствореного українською владою Генерального штабу, де взяв активну участь у розробці планів щодо створення нової армії. З 17-го квітня 1918 р. генерала С. Дядюшу було призначено командиром Волинського (згодом 1-го) корпусу Армії УНР, далі – Української Держави гетьмана П. Скоропадського. Роботи в генерала було дуже багато. Треба було впорядкувати та привести до ладу кадрові частини, переглянути офіцерський склад, провести облік запасів зброї, одягу, харчів, інженерного приладдя та інших речей, що знаходились на Волині ще з часів Першої світової війни.

Багато цього майна необхідно було передати в лівобережні корпуси, які фактично не мали своїх складів, бо розташовувались дуже далеко від колишньої лінії фронту [3, с. 51]. Згідно наказу від 24-го вересня 1918 р. його чин з генерал-майора перейменовано в генерального хорунжого [1].

З початком антигетьманського повстання в листопаді 1918 р. залишився в Житомирі, де певний час мешкав як приватна особа. З 1-го грудня 1918 р.

перебував у розпорядженні військ Директорії. З 27-го січня 1919 р. С. Дядюшу було призначено на посаду головного інспектора піхоти Армії УНР. Він виїхав до Вінниці, де й приступив до виконання своїх обов'язків. Головний інспектор мав стежити за стройовою та бойовою підготовкою піхотних частин, перевіряти склад полків, слідкувати за станом зброї та боєприпасів. 7-го квітня 1919 р. Сергія Івановича було призначено отаманом-квартирмейстером Холмської групи Армії УНР, а 17 червня 1919 р. – отаманом для доручень Головного управління Генерального штабу Армії УНР [4, с. 150].

В кінці 1919 р. генерал С. Дядюша, згідно наказу залишився доглядати за хворими на тиф вояками в Кам'янці-Подільському, який контролювали поляки. До активної праці повернувся вже на початку 1920 р. Саме тоді в українській армії відбувалися значні зміни та тривало відновлення вищих військових органів. З 19 березня 1920 р. до 19 квітня 1920 р. С. Дядюша очолював Головну управу Генерального штабу Армії УНР. З 5-го червня 1920 р. виконував обов'язки 2-го генерал-квартирмейстера, а з 3-го липня 1920 р. призначений 2-им генерал-квартирмейстером Генерального штабу Армії УНР [4, с. 150].

Після переходу під натиском переважних сил більшовиків 21 листопада 1920 р. урядових структур і війська УНР в Галичину, контрольовану поляками С. Дядюша опинився в еміграції. У Польщі генерал увійшов до складу Вищої Військової Ради, яку очолював генерал-полковник М. Юнаків [3, с. 52].

Вже перебуваючи на еміграції, але неухильно надіючись на продовження боротьби за українську державність, командування армії дійшло висновку, що у військових підрозділах відчутна нестача старшин з академічною освітою. І С. Дядюша запропонував відкрити при українському Генеральному штабі академічні курси для старшин, які не мали повноцінної освіти для генштабістів, але виконували обов'язки начальників штабів чи командирів великих з'єднань. Отримавши дозвіл, він наполегливо взявся за роботу. Сергію Івановичу вдалося набрати декілька груп слухачів з різних підрозділів, яким він та інші відомі українські воєначальники читали лекції з військових наук. Ця праця увінчалася

значним успіхом, тому що для української армії було підготовлено кілька десятків справжніх фахівців військової справи.

Також в цей час (з 12-го лютого до 12-го квітня 1921 р.) С. Дядюша виконував обов'язки військового міністра в екзилі в уряді УНР.

Постановою Гонорової ради від 3-го серпня 1921 р. він був підвищений до військового звання генерал-поручника [4, с. 151].

Після ліквідації таборів для інтернованих вояків Армії УНР С. Дядюша залишився на території Другої Речі Посполитої. Брав активну участь в емігрантському житті, був членом Військового історичного товариства, де був зареєстрований під першим номером [3, с. 52].

Помер генерал-поручник Сергій Дядюша 23 травня 1933 р. в Каліші (Польща), де й був похований на українському православному цвинтарі. З відновленням державної незалежності України в 1991 р. ім'я Сергія Івановича Дядюші повертається на Батьківщину. Видано декілька наукових статей сучасних українських дослідників, постановою Верховної ради України його ім'я внесено до переліку відзначень пам'ятних дат і ювілеїв у 2020 р. [2]. У Хорольському краєзнавчому музеї видатному землякові створено тематичний куточок, а 24 жовтня 2020 р. за ініціативою Північно-Східного міжрегіонального відділу Інституту національної пам'яті на фасаді школи № 1 у Хоролі військового діячеві, генерал-поручнику Армії УНР Сергію Дядюші відкрили меморіальну дошку.

Висновок. Проте, зроблено ще зовсім небагато. Сучасним українським дослідникам варто й далі продовжувати працювати над висвітленням вагомого історичного досвіду наших попередників, в тому числі й С. Дядюші, в царині військової науки, а державним чинникам не повторювати помилок керманічів Української революції 1917–1921 рр. в галузі військового будівництва й залучення висококваліфікованих кадрів для розбудови армії, особливо під час сучасної «гібридної» війни з російською державою-агресором.

До керівництва сучасними Збройними Силами України повинні прийти офіцери з передовим військово-стратегічним мисленням, особливо ті, які мають

реальний досвід бойових дій на Донбасі та прагнуть справжніх, а не косметичних змін у війську і зможуть наблизити українську армію до стандартів збройних формувань держав-учасниць військового блоку НАТО. Тому, працюючи на майбутнє української армії, наші сучасники не мають забувати досвід попередників, зокрема внесок в українську воєнну науку патріота своєї Батьківщини, теоретика і практика військового мистецтва Сергія Івановича Дядюші.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дядюша Сергей Иванович – Русская императорская армия в Первой мировой войне. URL: w.w.w. grwar.ru. (дата доступу 14.12.2020).
2. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2020 р. Постанова Верховної Ради України // Голос України. – 2019. – № 246 (7252). – 21 грудня. – С. 4.
3. Тинченко Я. Повертаючись до Полтавської битви (Генерал-поручник Сергій Дядюша) // Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917–1921 роки. Частина 1, біографічно-довідкова. – К.: Тиражувальний центр УРП, 1995. – С. 50–52.
4. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). – К.: Темпора, 2007. – Кн. 1. – С. 150.

**СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ В 2014 Р.**

Матіїв Юлія

викладач кафедри іноземних мов

та військового перекладу

НАСВ ім. гетьмана П. Сагайдачного

м. Львів, Україна

Вступ/ Introductions. Період, що розпочався після подій Революції Гідності був надзвичайно насиченим політичними подіями, які змінили не лише регіональну, але й світову історію. Зміна політичного режиму через втечу перших осіб держави, а також початок спровокованих Росією бойових дій на Донбасі спровокували гостру соціально-економічну проблему в українському суспільстві. У таких умовах саме вищим органам законодавчої та виконавчої влади належало сформувати ефективну соціальну політику, спрямовану на захист населення України. З огляду на це політичні партії, які брали участь у дострокових виборах до парламенту 26 жовтня 2014 року, намагалися приділити окрему увагу питанням соціального захисту населення в умовах війни та гострих суспільно-політичних пертурбацій.

Мета/ Aim. На основі аналізу передвиборних програм політичних партій-учасниць позачергових виборів народних депутатів Верховної Ради України, що відбулися 26 жовтня 2014 року провести аналіз основних напрямів соціальної політики в умовах політичної кризи в державі, спровокованої втечею В. Януковича, російською агресією на Донбасі та в Криму і нестабільністю у низці Південно-Східних областей України. Висвітити місце та наявність конкретних політичних рішень у сфері соціальної політики, які пропонували учасники виборів, особливостей їх формування та окреслення перспективи розвитку системи соціально-ціннісних орієнтацій.

Матеріали та методи / Materials and methods. Для розгляду запропонованої в заголовку теми застосовувались порівняльно-історичний метод, проблемно-хронологічний метод та загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, індукція. Це дало змогу об'єктивно оцінити конкретні історичні умови, що виступали найголовнішими чинниками особливостей такої діяльності.

Виклад основного матеріалу / Results and discussion. Соціальна політика охоплює собою усю діяльність держави, спрямовану на створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні. Її важливість полягає в тому, що вона у комплексі з діяльністю політичних партій, що є безпосередніми представниками громадськості в політичному процесі, спрямована на інтеграцію інтересів соціальних об'єднань людей, розв'язання соціальних суперечностей з метою забезпечення єдності, цілісності суспільства. Головними суб'єктами формування соціальної політики в Україні та відповідальними за її результат є держава й урядові інституції.

Політичні партії України під час передвиборної кампанії восени 2014 року пропонували різні типи соціальної політики виходячи не лише з особистої ідеології, але й з врахуванням свого ставлення до подій на Донбасі та російської анексії Криму. Давалось в знаки і те, що певна «розмитість» ідеології сприяла тому, що програми політичних партій містили в собі нерідко взаємовиключні елементи, які за своїм змістом були адресовані різним категоріям потенційних виборців. Нерідко в їхніх програмах можна знайти одночасно дерегуляцію та підтримку «вітчизняного виробника», зниження податків та підвищення соціального захисту, боротьбу з монополіями та концентрацію земельних ресурсів у власності держави, зниження інфляції та індексацію зарплат і пенсій тощо.

Існуючий дискурс з переважанням «соціалістичних ідей», що існував до 2013-2014 рр. внаслідок подій Революції Гідності та конфлікту на Донбасі зазнав певних змін та став джерелом формування публічного діалогу, де політичним паріям було відведено місце своєрідного комутатора для діалогу між владою та суспільством.

Передвиборчі програми українських партій та блоків цього часу свідчать про те, що фактично не змінюючи інших факторів учасники виборів керувалися не за програмою та пропонованим планом дій, а швидше за рейтингом особистостей партійних лідерів. Водночас, виборчі обіцянки більшості політичних сил були нереалістичними і складними для аналізу через розмитість основних положень. З точки зору соціально-економічних програм, усі ці партії займали позиції в діапазоні між ліберально-консервативними та соціал-демократичними.

Партії та блоки, які брали участь у позачергових виборах народних депутатів Верховної Ради України 26 жовтня 2014 року, на наш погляд, доцільно розділити на три тематичні групи.

1. До умовної «Першої групи» належать «Народний Фронт» і «Громадянська Позиція», які посиляли виборцям доволі чіткі й послідовні повідомлення. Зокрема «Народний Фронт» надав оцінку підняти Індекс розвитку людського потенціалу України (ІРЛП) до рівня топ-20 країн, що на практиці змушувало нашу державу випередити за якісними показниками такі держави як Іспанія, Фінляндія й Франція.

2. До «другої групи» увійшли «Батьківщина», Блок Петра Порошенка, «Самопоміч». Ці політичні сили уникали ексцентричних обіцянок, але їхнім кампаніям не вистачало конкретності.

3. «Радикальна партія» О. Ляшка та проросійський та «Опозиційний Блок», які входили до «Третьої групи», підтримували створення держави загального добробуту і водночас використовували дуже націоналістичну риторику. В обох випадках цю риторику використовували для мобілізації

електорату, але у першому випадку задля надання відсічі агресору, а в другому – для проходження політичної сили до парламенту.

Чимало політичних сил («Батьківщина», Блок Петра Порошенка, «Самопоміч») пов'язували основні напрями соціальної політики із агресією Російської Федерації, а тому пропонували соціально захистити передусім постраждалих від військових дій на Донбасі. Крім цього, пріоритетним називала розвиток середнього класу та соціальну відповідальність великого бізнесу. Ці політичні сили пропонували забезпечити прозоре та адресне забезпечення осіб, які захищали свободу українців та територіальну цілісність України, а також їхніх сімей, запровадити адресну допомогу саме тим, хто потребує, запобігання дискримінації та бар'єрам, запровадження віддалених форм зайнятості, доступності та універсального дизайну для подолання ізоляції людей з обмеженими можливостями, відкриття доступу до медичних установ та санаторно-курортних закладів, запровадження медичного страхування.

Крім того низка політичних сил, зокрема «Блок Петра Порошенка», «Народний фронт» вимагали забезпечення належного соціального захисту для найбільш вразливих громадян, вказуючи на неможливість допущення скасування чи скорочення субсидій малозабезпеченим громадянам на оплату комунальних послуг. При цьому політичні сили не особливо конкретизували кроки та засоби для регулювання та вирішення цього питання.

Загалом економічна політика стала слабким місцем у партійному передвиборному дискурсі 2014 року, а тому, непереконливими виглядали обіцянки у сфері соціальної політики. Усі політичні сили, які брали участь у парламентських виборах 2014 року виступали за демократію, за народ, всезагальний добробут і т. д. У лозунгах політичних партій спостерігалися два виміри політичної діяльності: боротьба за голоси виборців у вигляді нереалістичних виборчих обіцянок задля підвищення власного рейтингу, та спроби окреслити основні напрями публічного адміністрування у разі здобуття влади, що відображалось у пропозиціях щодо вирішення конкретних проблем соціальної політики із визначенням механізмів публічної політики.

Висновки/Conclusions: Після Революції Гідності українські політичні сили зіткнулися з новими викликами, що не могло не знайти місце у їх передвиборних програмах. Політичні партії пріоритетними визначили питання державної безпеки, підвищення обороноздатності, децентралізації, боротьби із корупцією та люстрацію. На противагу цим напрямкам риторика щодо соціальної політики залишалась в полі популізму задля збільшення підтримки саме власної політичної партії. Соціальна політика держави як системне явище має здійснюватися на основі певного визначеного плану дій. Проте, у дискурсі політичних партій, що сформували парламент, не було представлено комплексної програми її формування та реалізації.

ІДЕЯ БЕЗДЕРЖАВНОГО СУСПІЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА

Пивовар Сергій Федорович

канд. іст. наук, професор
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

Вступ. Упродовж останнього тисячоліття для українців, на відміну від більшості європейських народів, була характерною головним чином бездержавна форма суспільної організації. Відсутність власної держави стала одним із найголовніших чинників історії України, який безпосередньо впливав на соціально-економічне, суспільно-політичне й культурне життя українців. Здобувши у 1991 р. державну незалежність, Україна вже три десятиліття не може вийти зі стану новітньої «руїни», що, на думку деяких учених, значною мірою обумовлюється наслідками бездержавного минулого.

Одним із засобів подолання зазначеної проблеми може бути врахування історичного досвіду українського народу, науково осмисленого у теоретичній спадщині вітчизняної історіографії попередніх поколінь. У зв'язку з цим значний інтерес викликає творче надбання видатного українського історика Володимира Боніфатійовича Антоновича (1834–1907).

Мета роботи: на основі аналізу історичної концепції В. Антоновича з'ясувати особливості, місце та роль ідеї бездержавного устрою в житті українського суспільства.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети використано наукові праці українського історика-концептуаліста В. Антоновича, який одним із перших у національній історіографії вивчав питання, пов'язані з особливостями бездержавного суспільного розвитку України. Його історична концепція ґрунтується на світоглядних і методологічних засадах народницької історіографії, що визначає методіку вивчення, а також характер трактування

історичних явищ і подій. Історики-народники загалом негативно ставилися до держави, ототожнюючи її з насильством і несправедливістю, звинувачуючи владні структури майже в усіх бідах народних мас [Докладніше про це див.: 6, с. 25–28]. Це пояснюється тим, що вони визнавали основним рушійним чинником історії народ, а єдиним критерієм історичної оцінки – його інтереси, пануванням у їхньому світогляді ідеї пріоритету інтересів народу над інтересами держави, притаманним їм певним романтизмом, оцінюванням державної діяльності насамперед на основі моральних принципів.

Застосовано метод історіографічного аналізу, що дозволило реконструювати ідею бездержавного устрою в житті українського суспільства в контексті наукової концепції В. Антоновича.

Результати й обговорення. Дослідження історичних праць В. Антоновича дозволяє стверджувати, що вчений відносив українців до «бездержавних національностей», які «не складають окремої держави, але входять до складу ... держав, заснованих іншими національностями». Історик наголошував, що такі національності «не мріють про утворення окремих держав, але дорожать збереженням свого природного національного типу» і розраховують на те, що «держава, до складу якої вони входять, на користь якої виконують державні повинності й з якою поділяють історичну долю і цивільний побут, дасть їм можливість зберегти свій тип і розвивати його шляхом культури» [1, с. 157].

Вивчаючи на основі широкої джерельної бази минуле України, В. Антонович не знаходив у ньому свідчень прагнень українців до політичної незалежності. Він дійшов висновку, що окремі спроби деяких українських діячів, спрямовані на створення самостійної держави, завжди, навіть за сприятливих для цього умов у середині XVII ст., наштовхувалися на байдужість чи спротив мас. «Ні прагнення окремих особистостей, ні вигідні політичні обставини, ні навіть усвідомлення своєї сили після перемоги, ніколи не спонукали південноруса [українця – С. П.] шукати чи навіть скористатися шансами самостійного політичного існування.., – підкреслював історик. –

Думка про політичну самостійність ніколи не знаходила відголосу в настрої південноруського [українського – *С. П.*] народу...». В. Антонович зазначав, що це явище було характерним і для найбільш вільнолюбної верстви українського народу – запорізького козацтва: «...Навіть віддалена в степ Запорізька громада ніколи не прагнула стати незалежною; впродовж двох століть, вона без будь-якого примусу визнавала над собою верховну владу...» [5, с. 63].

З'ясовуючи причини бездержавності українського народу, В. Антонович доводив, що визначальним чинником тривалої бездержавності України були певні внутрішньопсихологічні властивості самих українців: «Південноруський [український – *С. П.*] народ унаслідок особливостей етнографічного складу свого народного характеру не мав здібності до створення незалежної держави» [3, с. 192]. Свідоме небажання створювати власну державність історик вважав іманентною прикметою українців. «Ми повинні визнати, – доводив учений, – що народність ця зовсім позбавлена державного інстинкту...» [1, с. 158].

У XIX ст. загальновідомими були твердження Г. Гегеля щодо «недержавних» народів як народів «без власної історії». Натомість В. Антонович не визнавав цю обставину свідченням неповноцінності українського народу. Вважаючи, що політичному життю кожного народу притаманна властива йому «провідна ідея», учений доводив, що загальнонародний ідеал українців втілюється у вироблення «принципу вічевого, принципу широкого демократизму і признання рівного політичного права задля кожної одиниці суспільства» [4, с. 17,18]. Цей принцип не передбачав створення власної держави, але визнавав таку форму суспільного устрою, де забезпечуються рівність усіх перед звичаєвим правом, відсутність станових відмінностей, застосування виборних засад в управлінні тощо. «За цілковитої байдужості народу до політичної самостійності.., малоруський [український – *С. П.*] народ дуже жваво завжди відстоював свої суспільні ідеали щодо внутрішнього устрою своєї країни», – наголошував історик [5, с. 63]. Позитивно оцінюючи «провідну ідею», вироблену українським суспільством, історик підкреслював, що вона «стоїть найближче до вселюдського ідеалу». Демократичну і

рівноправну громаду, В. Антонович вважав не тільки найкращою формою суспільного устрою, а й стрижнем української історії. Водночас він зазначав, що український народ не зміг цілком втілити в життя свою «провідну ідею», хоча завжди прагнув цього. Українцям «ніколи не довелося цілком і вповні виявити свою провідну ідею; йому доводилося лиш інстинктивно простувати до неї: у давнину, за княжих часів, вічевим, громадським та *виборно-церковним* устроєм; перегадом судовим устроєм у так званих *копних судах*; нарешті ж оця провідна ідея вельми рельєфно визначилася в *козаччині*, а ще виразніше з погляду запровадження й зреалізованя її в житті – у Запорозькій Січі» [4, с. 18–19].

З'ясовуючи причини нереалізованості демократичної за своїм змістом «провідної ідеї» українців, В. Антонович зазначав, що для цього необхідно було мати відповідний рівень цивілізованості суспільства. «На те, щоби принцип демократизму набрався переважної сили і значення, – стверджував історик, – треба, щоб громадська маса досягла високого ступеня культурного розвитку та щиро переконалася у правдивості ідеї: треба ще й з-поміж усіх громадських станів великих особистих жертв на користь ідеї» [4, с. 19–20]. Натомість, досягненню суспільного ідеалу українського народу, на думку В. Антоновича, перешкоджала «недостача цивілізації». Під цим поняттям він мав на увазі, з одного боку, пріоритет особистих інтересів українців над громадськими, а, з другого, їхню неспроможність «конкретними виразами висловити народні бажання», невміння «скодифікувати своєнародного звичаєвого права». Якщо в першому випадку негативні наслідки «недостачі цивілізації» проявлялися в тому, що «егоїзм той виявився пильнуванням старшини зробитися шляхтою; силкуванням урядників захопити чужі землі, повернути козаків на посполитих та обернути в кріпаків», то, в другому, українське суспільство мусило звертатися «до правничого *чужого і ворожого* кодексу, до Статуту Литовського, що затверджував становий, шляхетський лад...» [4, с. 20].

Отже, з точки зору В. Антоновича, «провідна ідея» українців не відповідала тогочасним реальним можливостям суспільства. Український ідеал

суспільного ладу вступав у протиріччя з традиційною державною формою устрою, зокрема тими моделями, які мали сусідні держави і в різні історичні періоди запроваджували їх в Україні. На відміну від поляків і росіян, які зреклися особистої свободи на користь привілейованої частини суспільства, що зосередила в своїх руках владу, українці наполегливо відстоювали давні традиції – «права і вольності», серед яких пріоритетним було прагнення до особистої свободи. Створення власної держави за таких умов було неможливим.

Таким чином, з одного боку, український народ не міг втілити в життя власний омріяний ідеал, який би забезпечив природний і самобутній суспільний розвиток, а, з другого, – не бажав власноруч створювати суспільно-політичний устрій, який не відповідав його ідеалу. Протиріччя між прагненням народу і дійсною реальністю залишалося нерозв'язаним упродовж століть. Нереалізованість утопічного на той час суспільного ідеалу обумовлювала тривале перебування українців у бездержавному стані, що згубно впливало на історичний розвиток України, завдавало народу, за висловом В. Антоновича, «нестерпні страждання й викликало з його боку страшні жертви» [2, с. 149]. Найхарактернішим прикладом «трагічної розв'язки історії України» вчений називав період Хмельниччини, «коли історичні обставини сприяли найліпше, однак ж увести в життя провідну ідею українського народу не довелося, бо на те не стало культурного розвитку, переконань та витривалості» [4, с. 20].

Важливою особливістю концепції В. Антоновича є той факт, що, пов'язуючи бездержавність українського народу з його внутрішньо-психологічними рисами, він не вважав, що українцям притаманна анархічна ментальність. Адже, стверджуючи про їхнє небажання створювати власну державність, він не відзначав в українському менталітеті прагнення до ліквідації держави. Натомість учений доводив «повну готовність» українців перебувати в складі інших держав, «визнавати і поважати авторитет верховної державної влади» [2, с. 149], маючи на увазі насамперед литовських князів, польських королів і російських царів. Водночас слід зазначити, що українці

визнавали державну владу лише за умови, що вона не втручалася в їхній традиційний устрій, не посягала на давні «права і вольності».

В. Антонович навіть висловив думку про можливість трансформації української «провідної ідеї» у самостійну державу. На його думку, це могло статися за умов, коли «козаччина... розвивалася б: виселенців прибувало би, козаччина збільшувалася б переселенцями з Московщини та інших земель, і Україна зробилася б селянською, самостійною збройною державою під авторитетом великих князів Литовських». Однак, на заваді стала Люблінська унія 1569 р., згідно з якою Польща й Литва утворили нову державу – Річ Посполиту, що обумовило польську експансію й запровадження на українських землях суспільно-політичного устрою Польської держави [4, с. 52].

Грунтовний історіографічний аналіз свідчить [Детальніше про це див.: 7, с. 341–350], що В. Антонович найпереконливіше з усіх вітчизняних істориків прагнув довести факт «органічної бездержавності» українців. Разом із тим, заслуга вченого полягає в тому, що йому, як символу українства, щирому патріоту України, не забракло мужності у висвітленні цього вельми непопулярного аспекту української історії. Адже й нині вивчення проблематики, пов'язаної з бездержавністю українського народу, інколи сприймається не як прагнення максимально об'єктивно висвітлити історію України, а як спроба образити й принизити минуле українського народу, як свідчення «комплексу меншовартості». Натомість, доводячи неприхильність українців до тогочасного державного життя, В. Антонович очевидно значно ближче був до встановлення історичної істини, ніж деякі сучасні псевдонауковці-міфотворці, які, нібито з «патріотичних міркувань», схильні видавати бажане за дійсне.

Висновки. Критичний аналіз історичної концепції В. Антоновича дозволяє зрозуміти, що: по-перше, український народ загалом у своєму минулому не був антидержавним за своєю сутністю; по-друге, одним з найважливіших чинників, який обумовлював тривалу бездержавність України, був потенційно високий ідеал суспільного ладу українського народу. Цей ідеал,

за висловом В. Антоновича – «провідна ідея», не міг втілитися в життя в минулі століття. Однак він цілком може бути реалізований в сучасних умовах, коли український народ отримав можливість розбудовувати власну демократичну правову державу, здатну гармонійно взаємодіяти з вільним громадянським суспільством, надійно захищаючи інтереси і права своїх громадян. Для цього необхідне, зокрема, й критичне осмислення помилок, допущених українцями в минулому, та їх недопущення в майбутньому.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Записка в справі обмежень української мови // Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К.: Либідь, 1995. – 816 с.
2. Антонович В. Погляди українофілів // Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К.: Либідь, 1995.
3. Антонович В. Характеристика деятельности Богдана Хмельницького // Антонович В. Б. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К.: Либідь, 1995.
4. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні. – К.: Дніпро, 1991. – 238 с.
5. Матеріали до біографії В. Б. Антоновича. З невиданих рукописів В. Б. Антоновича // Україна. – 1928. – Кн. 6.
6. Пивовар С. Ф. До питання про антидержавницьку тенденцію в українській історичній науці XIX–XX ст. // Вісник Київського університету ім. Тараса Шевченка. – Історія. – Вип. 39. – К., 1998.
7. Пивовар С. Ф. До проблеми співвідношення державної та бездержавної форм суспільного розвитку України в історичній концепції В. Б. Антоновича // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золоті литаври, 1999.

ГОЛОВНІ ПРИЧИНИ ПРОВЕДЕННЯ РЕФЕРЕНДУМУ ПРО НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ШОТЛАНДІЇ 2014 РОКУ

Половін Микола Сергійович
Студент 2 курсу ОКР «Магістр»
Київський Національний Університет
імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

Вступ/Introduction. Референдум про незалежність в Шотландії, а головне його передісторія, викликали та продовжують викликати жвавий інтерес дослідників. Даний референдум був доволі нетиповою подією з огляду на те, що одна високорозвинена складова частина державного утворення (Шотландія) голосувала за відділення від іншої високорозвиненої унітарної держави (Велика Британія). Варто зазначити, що з часу утворення союзу Англії і Шотландії в 1707 році, відносини між Лондоном і Единбургом ніколи не були простими, а з початком розпаду Британської імперії і поступового зменшення ваги Сполученого Королівства на світовій арені, відносини між Англією і Шотландією набули особливої гостроти. Це сталося, не в останню чергу, через зростання популярності руху за незалежність всередині Шотландії. З приходом Шотландської Національної партії (далі ШНП) до влади на початку 2000-их протистояння цієї країни з лондонським урядом вийшло на новий рівень, що в результаті і привело до проведення референдуму за незалежність Шотландії восени 2014 року.

Ціль/Aim. Показати причини і розбіжності, які виникли між Лондоном та Единбургом у підходах розуміння та розвитку таких важливих питань, як оборона і безпека Шотландії, відносини Шотландської держави з Європейським Союзом, економічні та фінансові відносини, а також розбіжності у розв'язанні проблем соціального забезпечення. Автор робить спробу в даній роботі висвітлити вищеперераховані питання, показати причини, які призвели до загальнонаціонального Шотландського референдуму.

Матеріали і методи/Materials and Methods. Автор у своєму дослідженні використав наступні матеріали: *“Маленькі Нації у Великому Світі. Що Може Почерпнути Шотландія”* Майкла Кітінга і Малкольма Гарві; *“Незалежність Шотландії”* Майкла Кітінга; *“Моя Шотландія, Наша Британія”* Гордона Брауна, а також *“Шотландська Незалежність: Аналіз Поглядів з Нафтової та Газової Індустрій”* Дейвіда Белла. Окрім того, автор використав інформацію з соціальних опитувань *“Шотландські Соціальні Настрої”*, і урядові та партійні джерела: *“Майбутнє Шотландії. Інструкція до Незалежної Шотландії”* уряду Шотландії; *“Влада для Цілі. Зміцнюючи Відповідальність і Надихаючи Людей”* Лейбористської партії, а також *“Захищаючи Права Людини у Великій Британії”* Консервативної партії. У даній роботі використовуються історико-порівняльний, хронологічний, системний методи. Історико-порівняльний метод дозволяє розглянути історичне явище, обставини його виникнення, які етапи у своєму розвитку пройшло і чим воно згодом стало.

Хронологічний метод передбачає вивчення історичних подій з точки зору їх розвитку, він дозволяє нам розглянути всі явища в процесі послідовності і допомагає локалізувати рамки нашого дослідження. Системний метод дозволяє розглянути явище в загальній системі з іншими явищами, співвіднесення джерел з реальними подіями.

Результати і обговорення/Results and Discussion. Потенційно головним і найбільш важливим питанням, яке призвело до референдуму в Шотландії, стало питання економічного розвитку країни. ВВП Шотландії на той час складало 97% середнього ВВП по Великій Британії, що було нижче ніж у Лондоні і Південно-Східній Англії, але дещо вище інших регіонів Великої Британії. Відразу необхідно наголосити, що Шотландська Національна партія протягом останніх десятиліть виступала з позиції того, що отримання незалежності дозволить збільшити економічний потенціал Шотландії і наблизитись за рівнем розвитку до таких країн, як Ірландія, Данія, Норвегія та Швеція.

З іншого боку, противники незалежності Шотландії, юніоністи, напередодні референдуму неодноразово наголошували на залежності Единбургу від Лондону у фінансовому плані (дотації, кредити і т.д.). Юніоністи підкреслювали важливість англійського ринку, який в разі незалежності Шотландії міг би стати важкодоступним для шотландської економіки. Протягом першої половини вересня 2014 року, юніоністи навіть закликали ряд шотландських банків оголосити про свій намір перенести офіси з Шотландії до Англії в разі перемоги референдуму.

Окрім того, важливим було питання шотландських нафтородовищ і видобутку нафти загалом. Шотландська Національна партія активно виступала за те, щоб шотландці здобули право «власноруч» розпоряджатись прибутками від продажу нафтопродуктів (90% нафтородовищ Великої Британії розташовані на території Шотландії) і зробили свій власний фонд на зразок норвезького. В той же час, юніоністи і Лондон, зокрема, виступали проти даної ідеї, розуміючи, що втрата шотландської нафти може призвести до економічних негараздів в інших регіонах Великої Британії, в першу чергу в Англії.

Ще одним питанням стала проблема майбутньої валюти незалежної Шотландії. ШНП висунула пропозицію, яка полягала в тому, що Шотландія продовжить використовувати британський фунт стерлінгів, що вимагало монетарного союзу з Лондоном.

З цим радикально не погодилися практично всі британські політичні партії (в першу чергу Консервативна), які одразу відкинули можливість формування монетарного союзу з незалежною Шотландією. Згоди у цьому питанні політичним силам Великої Британії дійти так і не вдалося.

Також важливою проблемою, яка жваво обговорювалася напередодні референдуму, була проблема соціального забезпечення в Шотландії. Треба наголосити, що особливістю внутрішньополітичного життя Шотландії є те, що переважну більшість впливових партій в країні (ШНП, лейбористи, партія «зелених») можна охарактеризувати як «соціал-демократичні» за своїми поглядами в економічному плані.

В результаті, питання якості і кількості соціальних послуг в Шотландії, які в англійських країнах іменуються сукупним терміном «welfare», набуло важливого значення. Як і у випадку економічного питання, ШНП неодноразово наводила приклад скандинавських країн, де високий рівень економічного розвитку поєднується з високим рівнем соціального рівноправ'я, що, в свою чергу, досягається за допомогою вдалої соціальної політики.

З точки зору ШНП, набуття незалежності дозволило б Шотландії проводити більш ефективну соціальну політику, що допомогло б наблизити країну до соціальних стандартів Скандинавських країн.

В той же час, Лейбористська партія Великої Британії наголошувала, що політика соціального забезпечення є суто британською (по суті лейбористською) прерогативою, а відтак забезпечення соціальних послуг (в тому числі і в Шотландії) відбуватиметься ефективніше, якщо це питання контролюватиме Лондон.

Наступним питанням, яке було одним з головних напередодні референдуму, було питання оборони потенційно незалежної Шотландії. ШНП неодноразово наголошувала на своїй пацифістській, антиядерній позиції починаючи з 1960-их років, і до референдуму 2014 року стояла на позиціях неприєднання до НАТО.

Тим не менше, напередодні референдуму партія вирішила пом'якшити своє ставлення до входження до Північноатлантичного Альянсу задля запевнення голосуючих в майбутній безпеці країни. Це, в свою чергу, призвело до невеликого розколу в її лавах. В результаті ШНП навіть покинули 3 депутати.

Ще гостріше постало питання розміщення ядерної зброї. Як відомо, переважна частина ядерного потенціалу Великої Британії розташовується на території Шотландії. Необхідно підкреслити, що схожої за своєю зручністю географічної локації, яка могла б успішно замінити шотландську, на території Англії немає, а ШНП історично дотримується позиції, яку можна класифікувати як «без'ядерна зона».

А це, наразі, стало черговим каменем спотикання у відносинах Шотландії і Лондону. Тут також, як і з ряду економічних питань, партіям Великої Британії так і не вдалося дійти згоди стосовно обороноздатності та питання безпеки незалежної Шотландії.

Останньою, але не менш важливою проблемою протягом кампанії за незалежність Шотландії стали відносини країни з Європейським Союзом у майбутньому. Станом на 2014 рік, Сполучене Королівство ще залишалося членом ЄС, що поставило питання про повернення до Євросоюзу потенційно незалежної Шотландії. Це викликало жваві суперечки, в тому числі і серед кількох європейських країн, зокрема Бельгії і Іспанії, у яких були наявні свої власні активні рухи за незалежність.

Неодноразово урядами цих країн висловлювались занепокоєння, що вихід Шотландії зі складу Сполученого Королівства і її входження до ЄС може спровокувати певні регіони Бельгії та Іспанії наслідувати її приклад. А це могло б призвести до політичної нестабільності всередині блоку. Цей аргумент був одним з найпопулярніших і серед юніоністів.

Вони не лише застерігали про можливе, у майбутньому, ветування членства Шотландії в ЄС з боку Бельгії і Іспанії, але і піднімали питання про вимогу з боку Брюсселю про доєднання Шотландії до Шенгенської Зони і запровадження Європейської валюти в країні.

Зі своєї сторони, ШНП, яка по праву вважається найбільш проєвропейською партією у Великій Британії, вказувала на те, що конституційні механізми Сполученого Королівства надають право кожній країні законно проводити референдуми з приводу свого членства в складі Великої Британії, в той час як Бельгія та Іспанія таких механізмів не мають. Тому ризик блокування цими країнами входження незалежної Шотландії до ЄС є мінімальним, і боятися з цього приводу не було причин.

Так чи інакше, але результати референдуму 18 вересня 2014 в Шотландії виявили те, що 55,3% голосуючих не готові підтримати незалежність, а відтак всі вищезгадані питання так і залишилися без чітких відповідей.

Висновки/Conclusions. В результаті роботи по аналізу ключових проблем, які піднімалися політичними силами Великої Британії під час референдуму за незалежність, автор дійшов до висновку, що шотландці на той час ще не були готові вийти зі складу Сполученого Королівства.

Вирішення цього актуального і важливого питання було відкладено на невизначений термін. Всі вищезгадані аспекти складних відносин Единбургу і Лондону вийшли на передній план з новою силою в 2016 році після того як Велика Британія, шляхом референдуму, вирішила покинути ЄС.

Незважаючи на перемогу євроскептиків з результатом 51,9% по всій Великій Британії, 62% шотландців проголосували за те, щоб залишитись в складі ЄС. Це яскраво свідчить про те, що в наступні роки питання незалежності Шотландії, на наш погляд, буде залишатися актуальним.

LITERATURE

АНТИЧНЫЕ ОБРАЗЫ И МОТИВЫ В ПОВЕСТИ Ф. ДЮРРЕНМАТТА «ГРЕК ИЩЕТ ГРЕЧАНКУ»: ВЗГЛЯД СКВОЗЬ ПРИЗМУ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ

Бродюк Юлия Николаевна

канд. филол. наук, доцент

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный

педагогический университет

имени Григория Сковороды»

г. Переяслав, Украина

Введение. Фридрих Дюрренматт (1921 – 1990) – выдающийся писатель, которого вместе с Максом Фришем литературоведы справедливо считают первооснователем современной швейцарской литературы. Писателю принадлежат произведения в области драматургии, публицистики. Он – автор детективных романов, прозаических произведений, отмеченных философской направленностью.

По мнению Ф. Дюрренматта, гротескное лицо современного мира, его неоправданную жестокость к обычному, «маленькому» человеку способна показать только комедия, именно она открывает настоящую истину. «Комедией в прозе» названа в подзаголовке и повесть «Грек ищет гречанку» (1955). Сложно не согласиться с авторским определением произведения, поскольку герои комедии, на наш взгляд, шаблонные, ситуации намеренно идеалистические и невероятные, а результаты подчеркнута непредсказуемы.

Оригинальность индивидуального стиля писателя, своеобразие философско-эстетической концепции его произведений и сегодня вызывают интерес к литературному наследию Ф. Дюрренматта. В зарубежном и отечественном литературоведении творчество писателя исследовали

Е. Волощук, Д. Затонский, С. Кучер, Н. Павлова, В. Пожидаева, В. Седельник и др. Объектом научных трудов стал творческий путь писателя, общие особенности его творчества, жанровое разнообразие произведений. Наиболее основательной научной работой, в которой раскрыты особенности поэтики прозы Ф. Дюрренматта в отечественном литературоведении остается диссертация З. Кучер «Особенности поэтики и проблематики прозы Ф. Дюрренматта» (2003). В ней впервые исследуется художественная проза Ф. Дюрренматта как целостное эстетическое явление в совокупности индивидуальных особенностей и важнейших типологических связей с основными философско-эстетическими направлениями, характеризующие состояние современного культурного процесса. Однако, несмотря на то, что отдельные аспекты интертекстуальности повести «Грек ищет гречанку» были освещены в исследовании З. Кучер, античный интертекст произведения еще требует дальнейшего исследования.

Цель работы – проанализировать античный интертекст в повести «Грек ищет гречанку» Ф. Дюрренматта.

Материалы и методы. При написании статьи использовались следующие методы: метод интертекстуального анализа – для изучения претекстов и форм имплантации «чужого» текста в ткань произведения; элементы рецептивной критики применены для интерпретации имеющихся в произведении форм интертекстуальности и декодирования смыслового потенциала текста.

Результаты и обсуждение. Соотношение одного текста с другим, их диалогическое взаимодействие принято называть интертекстуальностью. Одной из форм интертекстуальности является пародия. Для Ф. Дюрренматта пародия предлагает новые возможности для социальной критики и свободы. «Тираны этой планеты не будут растроганы произведениями поэта, во время жалобных песен они зевают, героические песнопения они считают глупой сказкой, во время религиозной поэзии они засыпают, они боятся только одного: насмешек» [7, с. 614]. Следует отметить, что пародия проникла не только в

драматургию писателя, но и в его прозу. Повестью «Грек ищет гречанку» Ф. Дюрренматт пародирует греческий пасторальный роман Лонга «Дафнис и Хлоя».

Схема греческого романа, по определению Б. Шалагинова, имеет общие черты для всех произведений определенного жанра: судьба разлучает юных, влюбленных героев, и они скитаются на чужбине. Девушку насильно принуждают к браку, «даже продают в публичный дом, однако она сохраняет целомудрие и верность любимому» [9, с. 78]. Многочисленные приключения закаляют молодого человека на пути к любви. Хотя он познает разных женщин, в его сердце пылает любовь к избраннице. Наконец разведенные встречаются и женятся [9].

Ф. Дюрренматт, сквозь призму своего трагикомического мироощущения, предлагает нетрадиционное прочтение античных мотивов и образов, создав особую структуру повествовательного дискурса. Главным героем комедии в прозе есть Архилохос. Сорокапятилетней мужчина, до сих пор не знавший женщин, по совету мадам Билер, разместил в газете брачное объявление со словами: «Грек ищет гречанку».

С момента, когда Архилохос получил «маленький надушенный конвертик с голубым, как небо Пелопоннеса, листочком бумаги» [1, с. 112] от таинственной незнакомки по имени Хлоя Салоники, в его жизни произошли разительные перемены. Неожиданно все те личности, которые занимали определенный номер в мироустройстве Архилохоса, начинают проявлять к нему внимание, Хлоя планирует свадьбу уже после первой встречи, а самого героя мало того, что повышают с должности младшего помощника бухгалтера до генерального директора объединения атомных пушек и акушерских щипцов, он еще и как истинный трезвенник и набожный старо-новопресвитерианин становится достопочтенным членом всемирной церковного совета старо-новопресвитериан. Счастье буквально преследует Архилохоса, что чрезвычайно смущает его. Однако, брачная церемония все расставляет на свои места. Ф. Дюрренматт вкладывает в уста епископа слова, которые наконец

позволяют понять кем на самом деле является Хлоя: «С большой нежностью возлюбили ее все здесь присутствующие, ибо она дарила всем нам, собравшимся здесь, столько ласки и любви... Столько прекрасных блаженных ощущений... Словом, столько незабываемых минут, что мы никогда не устанем ее благодарить» [1, с. 153]. Арихилохос приходит в себя и понимает, что все его мироустройство разрушено и все таинственные события, случившиеся с ним за один день после знакомства с Хлоей, на самом деле являются закономерными, учитывая специфику ее профессии.

Н. Павлова справедливо замечает, что повесть построена по тем же законам, что и написано Ф. Дюрренматтом для сцены. Четко разработана экспозиция. Как и положено классической драматургии (Ф. Дюрренматт любит хранить ироническую приверженность классике), друг другу противостоят две силы. С одной стороны – Ахилохос с его вымышленными моральными принципами, а с другой – прекрасная Хлоя, любовь которой меняет главного героя. После появления на сцене Хлои, события в произведении приобретают динамический характер, развиваются «как выстрел» (так Ф. Дюрренматт писал о темпе своей драматургии). Но двигателем повествования, по мнению Н. Павловой, выступают не события. Развивается принятая автором фантастическая логика, согласно которой, как в сказке, можно все. Именно эта логика толкает вперед действие. Фантастические, гротескные у Ф. Дюрренматта не только образы, но и сюжет. Счастливые события будто преследуют Арихилохоса, а тяжелый и мрачный мир, в котором он существовал до знакомства с Хлоей, приобретает легкость. Однако, картина, как в рассказе «Тоннель», переворачивается. Герой узнает, кто на самом деле его невеста, и мир для него разрушается. «Многочисленные поклонники всеми силами пытаются выдать Хлою замуж, но ситуация лишена той муки и надрыва, которые сопровождали в романе Достоевского намерения Тоцкого сбить с рук Настасью Филипповну. Интерес для Дюрренматта в другом» [6]. Автор демонстрирует читателю парадоксальность ситуации, ее недвусмысленность.

Интертекстуальность становится средством организации игры с читателем. «Дюрренматтовские аллюзии, реминисценции и т.д. формируют у читателя «игровое отношение к тексту» (С. Жигун), испытывают интеллект читателя» [8, с. 240]. Игра противоположных смыслов сжата порой даже в отдельной фразе, в одном единственном слове. Ведь Хлоей звали и другую гречанку – героиню буколического романа «Дафнис и Хлоя» писателя Лонга, который жил во II-III веках н.э. Это была целомудренная девушка, которую надо было еще учить любви. Ф. Дюрренматт называет свою героиню Хлоей, пародируя давний античный образ. Невеста Архилохоса оказалась куртизанкой, и, в отличие от сюжета классического греческого романа, где простые пастух и пастушка оказываются детьми богатых и знатных родителей, Хлоя оказывается содержанкой. Ее богатые покровители щедро одаривают Архилохоса. Однако, узнав правду, с неуклюжего увальня он превращается в разъяренного воина, «древнегреческого бога войны» [1, с. 163], который «молотил кулаками, душил, царапал, раздавал зуботычины, валил с ног, разбивал черепа...» [1, с. 163]. Воинственную сущность главного героя в нем разглядел художник Пассап, который хотел нарисовать Арнольфа в образе Арея: «Вы – типичный изверг, порождение грохота битв, тиран, проливающий реки крови ... Вы просто скованы, еще не развернулись. По натуре вы горький пьяница и распутник. О лучшем Арее я и не мечтал» [1, с. 138].

Сосуществование двух разных начал в образе Архилохоса З. Кучер интерпретирует через категории концепции античности Ницше, постулирует существование аполлоновской и дионисийской основ, что формировали эллинский дух. Образ главного героя повести представляет собой синтез этих начал, доведенных до своих крайних пределов [2, с. 29]. Архилохос, по мнению исследовательницы, обречен на существование между этими двумя полюсами, которые не могут быть уравновешены. Апофеоз одной из двух основ следует рассматривать как изменение ценностей в мировоззрении героя.

События греческого романа разворачиваются на фоне прекрасной природы. Ф. Дюрренматт пародирует определенный жанр, начиная повесть с

описания ужасной погоды: «Дождь шел и шел час за часом, ночь за ночью, день за днем, неделя за неделей. ... Кошмарный январь. А потом пошли туманы – и опять день за днем, неделя за неделей; вспыхнула эпидемия гриппа ...» [1, с. 107]. Следует отметить и прием психологического параллелизма, который использует автор. Благодаря рассматриваемому приему Ф. Дюрренматт мастерски воспроизводит внутренние переживания персонажей. После появления в жизни Архилохоса Хлои, оживает сама природа, ее состояние соответствует чувствам героев: «Погода исправилась, но вначале они этого даже не заметили. Дождь перестал, в тумане появились просветы ... Сквозь скопления тумана проглядывало голубое небо ... голубые пятна были сперва очень блеклыми, но потом они стали яснее, лучезарнее, ярче. На мокром асфальте вдруг обрисовались тени домов, уличных фонарей, памятников, и внезапно каждый предмет обрел необычайную четкость и заблестел в потоках света» [1, с. 115].

Характерной чертой литературных произведений эпохи эллинизма, замечает З. Кучер, является особое внимание к развитию любовного чувства в его телесном проявлении, свойственном для античности в целом. Интересно, что Ф. Дюрренматт изобразил в повести искреннюю любовь куртизанки, прекрасной и физически совершенной, изображенной художником в образе Венеры, в неуклюжего, медлительного Архилохоса. Автор насмехается над мечтой античных философов о физической гармонии человеческого тела, устами художника утверждая: «...женщины меньше всего интересуют меня в плане живописи: я пишу их редко, да и то обычно толстух вроде этой. Для искусства женщина не находка; мужчина – совсем другое дело, и самое интересное – это отклонения от классических норм» [1, с. 139].

В романе «Дафнис и Хлоя» Лонг изобразил любовь как высшую силу природы, любовь – вне добра и зла, выше добра и зла, как высшую свободу и познания мира в красоте. Любовь, изображена в романе «Дафнис и Хлоя», по мнению И. Макара, «не отделена от природы, это то же самое. Итак, любовь – это «познание мира в красоте», а красота – безусловно может стать причиной

любви» [5, с. 338]. В повести «Грек ищет гречанку» Хлоя, которая воплощает в себе аморальность, в произведении символизирует жизнь и пробуждает Архилохоса к новой, лучшей жизни. Ф. Дюрренматт, подобно античным философам, возвышает чувство любви.

Выводы. Прозаическое наследие Ф. Дюрренматта представляет собой сложное философско-эстетическое явление, для которого характерно свободное сочетание элементов различных художественных систем. Игра, фарс, авторская ирония определяют «игровую» позицию персонажей в повести «Грек ищет гречанку». Писатель использует античный сюжет в качестве игрового материала для создания пародии.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Дюрренматт Ф. Избранное. Москва. Радуга. 1990. 496 с.
2. Кучер Зоя Ивановна. Особенности поэтики и проблематика прозы Ф.Дюрренматта : Дис... канд. филол. наук: 10.01.04 / Черкасский гос. технологический ун-т. Черкассы, 2003. 169 л.
3. Лексикон загального та порівняльного літературознавства : [за ред. А.Волкова та ін.]. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
4. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. Москва: Мысль, 1993. 959 с.
5. Макар І. Концептуально-тематичне поле «кохання» у романі Лонга «Дафніс і Хлоя». *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки.* 2009. Вип. 81(3). С. 337-343.
6. Павлова Н.С. Невероятность современного мира. Дюрренматт Ф. Избранное: Сборник: Пер. с нем. / Составл. В. Седельника; Предисл. Н. Павловой. Москва: Радуга, 1990. С. 5-20.
7. Серебрякова-Шибельбейн Е. М. Драматургия Дюрренматта в контексте европейской драмы XX века на примере произведения «Ромул

Великий». *Молодой ученый*. 2013. №10. С. 613-616. URL <https://moluch.ru/archive/57/7933/> (дата обращения: 14.12.2020).

8. Стернічук В. Б. Інтертекстуальність як аспект структурної самоорганізації німецькомовних творів (на прикладі творчості Ф. Дюрренматта). Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. 2015. Вип. 55. С. 238-241.

9. Шалагінов Б. Зарубіжна література: Від античності до початку ХІХ ст.: Іст.-естет. нарис. 3-тє вид., випр. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 368 с.

POLITICAL SCIENCES

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Грона Ксенія Ігорівна
аспірантка
Національний Університет
“Одеська юридична академія”
м. Одеса, Україна

Вступ. Методологія будь-якої науки як система певних принципів, підходів, методів складають дослідну основу науки. Методологію політичної науки ми розуміємо, як науковий напрямок, що вивчає роль і значення, історію та зміст використовуваних у політичній науці методів і підходів. Виходячи із загальних методологічних принципів при вивченні молодіжної політики необхідно, насамперед, виходити з політичних категорій «державна політика», «соціальна політика», «державна молодіжна політика», які дозволяють нам виявити всі її складові елементи [4].

Мета. Спроба проаналізувати методи та підходи дослідження молодіжної політики з метою вироблення комплексного підходу до аналізу молодіжного середовища, визначити реальний стан в країні, сформулювати нові ідеї.

Матеріали та методи. Одним з основних методів дослідження молодіжної політики виділяється нормативно-ціннісний метод, який передбачає співвіднесення політичних відносин, явищ, процесів з певними нормативно-ціннісними (моральними, етичними, релігійними, ідеологічними) поняттями і цінностями молодого покоління. Даний підхід виступає в якості системоутворюючого чинника в організації діяльності суб'єктів молодіжної політики і розкривається як система норм, цінностей, ідеалів, які регулюють

взаємодію в політичній сфері в цілому. Цей підхід передбачає глибокий суб'єктивізм і нерідко страждає побудовою утопічних, ідеалів в політиці.

Ще одним фундаментальним напрямком у вивченні молодіжної політики є системний підхід. Даний підхід розроблено американськими дослідниками: Т. Парсонсом, Д. Істоном, Р. Алмондом та ін. Системний метод дозволяє виділити молодіжну політику в якості самостійного предмета вивчення, в ході якої виділяється її окремі структурні елементи зі своїми функціями. Наприклад, молодіжну політику можна поділити на підсистеми як по вертикалі (федеральна, регіональна, муніципальна), так і по горизонталі (державна, суспільна тощо). Також аналіз основних політичних інститутів, що реалізують молодіжну політику, в тому числі політичних партій, громадських рухів, організацій можна розглядати з точки зору вивчення їх як систем з певними функціями. Продовженням досліджень у даному напрямку стали роботи Р. Алмонда, в якому було представлено структурно-функціональний метод, що дозволяє аналізувати внутрішню будову системи, взаємозв'язок і роль кожного компонента. Цей підхід підкреслює, що при зміні структури і функцій система або руйнується, або перетворюється в іншу систему, змінюється його зміст. Системний підхід дозволяє більш чітко визначити місце молодіжної політики в розвитку суспільства, її найважливіші функції, можливості при здійсненні основних напрямів діяльності держави. Таким чином, структурно-функціональний підхід висвітлює ту сторону системного підходу, яка дозволяє аналізувати внутрішню будову системи, взаємозв'язок і роль кожного компонента. Цей підхід підкреслює, що при зміні структури і функцій система або руйнується, або перетворюється в іншу систему, змінюється його зміст.

Також із системним підходом структурно-функціональним методом пов'язаний інституціональний метод. Інституціональний підхід пов'язує політичну науку насамперед з правовими аспектами життєдіяльності суспільства. Ми розуміємо політичний інститут як стійкі, повторювані, статусні, встановлені законом норми, процедури, відносини. Тому інституціональний метод дозволяє вивчати ці зв'язки і відносини у процесі їх

зародження, розвитку, динаміки. Особливу увагу інституціональний підхід приділяє конституційним нормам, правам молоді людини, політичним формам і статусам. Таким чином, інституціональний метод дає можливість зробити цілісний аналіз генезису і розвитку політичних інститутів, що реалізують молодіжну політику, не відриваючи їх в той же час від загального контексту політичної системи. Недоліком системного підходу є недооцінка індивідуальних чинників у політиці, міжособистісних конфліктів, психологічного фактору, якими насичена політична сфера, кризові ситуації. Індивід, особистість, як і інші учасники політичного процесу, в тому числі і молоді люди, у політичній системі, розглядаються як актори, тобто як виконавці функцій, що грають певну роль в рамках даної системи.

Системний, тобто цілісний погляд на політику дозволив активно впровадити у політичну науку порівняння. Він дає можливість виявити тотожність, загальне і особливе, зробити об'єктивний прогноз майбутніх подій. Його методологічна сутність полягає в зіставленні однотипових політичних явищ, які розвиваються в різних країнах, культурних середовищах. Що дозволяє використати позитивний досвід реалізації державної молодіжної політики, зокрема регіоні. В цілому треба відзначити високу значимість порівняльного методу у плані наукової верифікації та об'єктивності [1].

Великий вплив на дослідження проблем молодіжної політики надав соціологічний метод, який передбачає з'ясування всебічної залежності молодіжної політики від суспільства, від його соціально-економічного стану. Даний метод дозволяє зрозуміти соціальну спрямованість прийнятих рішень в реалізації молодіжної політики, показує закономірність зв'язків і взаємовплив молодіжної політики та усіх інших сфер життя суспільства.

Застосування антропологічного методу у дослідженні молодіжної політики очевидне і це пов'язане з зверненням до ролі особистості молоді людини як біосоціопсихологічної істоти в суспільстві. Антропологічний підхід став застосовуватися в політичній науці з середини ХХ століття на основі розробок соціоантропологів. Антропологізм у політичній науці спирається на

гуманістичні уявлення про людину, на уявлення про непорушність природних прав людини і рівність людей незалежно від їх соціального стану, національної та релігійної приналежності. Чим зростає роль молоді в розвитку суспільних відносин, тим ширше застосовується антропологічний підхід. При цьому на перший план висувуються особливості інтереси, ознаки молодої людини як біологічного виду і члена суспільства (національний характер, темперамент, особливості психіки і т. д.). Однак антропологічний підхід практично виключає можливість прогнозування в політиці, так як не дозволяє приходити до чітким і однозначним висновків, крім того, певною мірою деталізує аналіз політичного процесу, відводячи увагу від узагальнень.

З розвитком психологічної науки, і передусім такого її розділу, як соціальна психологія, пов'язане запровадження психологічного підходу у політичну науку, який став основою аналізу політичної поведінки молоді, як окремих молодіжних лідерів, так і молодіжних об'єднань, організацій. Даний метод дозволяє вивчити психологічні мотиви участі молоді у політичних процесах, образи політичних лідерів у свідомості молодих людей, політичні технології і методи впливу на молоде покоління і т. д. Застосування психологічного підходу актуально при вивченні основних механізмів політичної поведінки молодих людей, у тому числі й суб'єктивних, їх темпераменту, інтелектуальних здібностей, індивідуальних рис характеру, типових механізмів психологічних мотивацій, роль підсвідомих чинників у політичному участі молоді, особливо актуальними вони стають у період проведення виборчих кампаній.

З антропологічними та психологічними методами тісно пов'язаний біхевіористський метод у дослідженні молодіжної політики. Він виходить з уявлень про значущість індивідуальної поведінки кожної людини, її поведінкових реакцій. У цьому плані суспільна поведінка, громадська реакція розуміється біхевіоризмом як сума індивідуальних поведінкових актів. Звідси і необхідність вивчення поведінкових реакцій окремих людей та суспільства в цілому. В основі поведінки людини, на думку прихильників біхевіоризму,

лежать психологічні мотиви. В цілому, утворюється ланцюгова реакція між мотивами та поведінкою, які знаходяться в чіткому причинно-наслідковому зв'язку. З точки зору біхевіоризму, в основі політичної поведінки молоді лежить мотив, що спонукає його до дії. Найбільш важливими мотивами вважаються інтереси. Цю ланцюгову реакцію можна зобразити у вигляді формули «S – R», де S – це стимул, мотив поведінки, а R – поведінкова реакція молодого людини. Одним з основних прогалин біхевіоризму є відсутність у вище наведеної формулі проміжної ланки між стимулом і реакцією, що ми можемо називати емоції, почуття, морально-етичною оцінкою. Біхевіористами як би опускається сам факт того, що молода людина є духовною істотою зі складним внутрішнім світом. На один і той же стимул і навіть більш широкий мотив у різних людей може спостерігатися різний поведінкова реакція. Таким чином, формула швидше могла б виглядати як: «S – F – R, де F – це емоція, почуття, оцінка[5].

Поряд з розглянутими вище методами використовуються методи емпіричних досліджень. Вони являють собою спосіб отримання первинної інформації. Активне використання емпіричних методів було викликано об'єктивною необхідністю вивчення політичної поведінки, політичної культури молоді з зростанням їх участі у політиці з початку ХХ століття. До цих методів належать використання статистики, аналіз документів, анкетне опитування, лабораторний експеримент, ділові ігри, спостереження та ін. Наприклад: метод контент-аналізу дозволяє визначити рівень політичної активності молоді; статистично метод використовується з метою зіставлення і виявлення становища молоді в соціально-політичній системі і т. д.

Результати та обговорення. Все це різноманіття підходів і методів політичної науки, використовуваних при дослідженні молодіжної політики з усіма їх достоїнствами і недоліками свідчить про те, що пізнання суті політичних явищ і процесів у сфері молодіжної політики не може бути одновимірним і однолінійним.

Висновок. Необхідно враховувати і використовувати все багатство накопиченої методології, щоб знання могли надавати практичну і цілеспрямовану віддачу. Особливе значення має вивчення політичних позицій підростаючих поколінь, оскільки від їх позицій залежатиме майбутнє країни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гавловська А. О. Етапи та елементи молодіжної політики: теоретико-прикладний вимір. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*: 2015 вип. №14 том 1. С. 74-78
2. Драч С. В. Ціннісні орієнтації студентської молоді українського суспільства: сутність та динаміка. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*. - 2010. №2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2010_2_9 (дата звернення: 20.12.2020);
3. Зінченко Державна молодіжна політика: історія формування, проблеми, перспективи. *Політичний менеджмент*. 2007. Вип. 1 URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8753/18-Zinchenko.pdf> (дата звернення: 20.12.2020);
4. Мацюк Т. І. Молодіжна політика в Україні: сучасний стан та шляхи розвитку. *Ефективна економіка*. 2013. Вип. 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2392> (дата звернення: 20.12.2020);
5. Обіход М.М. Формування та реалізація державної молодіжної політики: теоритичний аспект. *Перспективи розвитку сучасної науки* 2017.Вип URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/publ/19sept2017/56.pdf> (дата звернення: 20.12.2020).

PHILOLOGICAL SCIENCES

GENERALIZING SCHEMES AT THE PREPARATORY FACULTY

Sira Larisa

Teacher

Zaporizhzhya State Medical University

Zaporizhzhya, Ukraine

Introduction. The most important feature of present-day education is the variety of methods and ability to organize it simultaneously at different complexity levels. It is well-known that international students usually do not like learning long, not always logically constructed and often incomprehensible rules. They find it difficult to relate the rule from the textbook to a specific example. So they are willing to study the material presented in the form of logic diagrams, where the main components are highlighted, and at first glance you can find important items. Besides, working on the materials according to the scheme, the student not only retells its content, but makes construction of his answer. As a result, students' thinking and coherent speech is developing.

The aim of the work. Stipulated by the study of the practical application effectiveness on the associative generalization schemes at the preparatory faculty.

Materials and methods. Associative schemes application helps to increase the effectiveness of practical work of foreign students in the classrooms. One could use traditional diagrams, charts and tables, the role of which in the educational process is also very important. However, maximum efficiency can be achieved only when the scheme can combine the following:

- 1) logical statement (logical arrangement of components);
- 2) imagery (graphic representation of objects);
- 3) emotional perception.

Therefore, the basis for the creation of such schemes is the following principle: each linguistic section should be associated with the subject of study. For example: syntax - with a train, morphology - with flowers, word formation - with the sun, lexicology - with a cherry branch, word structure - with a boat, linguistics - with a necklace.

Results. In Ukrainian language classes based on the technology of associative schemes, practice has shown that foreign students not only like to draw such schemes in notebooks. The students are happy to work with them, but what is the most important – they memorize quickly and for a long time. They no longer need to learn long rules from a textbook at home. It is enough, drawing the scheme with colored pencils, to read again everything that is written in the scheme - and correctly learned!

To enhance associative thinking, students could be asked to work on texts that are closely related to the subjects depicted in the associative schemes while studying a specific topic.

Conclusions. Today`s information society needs new approaches to educational process that would allow to absorb effectively a large volume of information, quickly reproduce necessary knowledge and be able to apply it in practice. Achieved experience has shown that due to the application of the proposed method hereby, based on associative schemes, the motivation of subject studying increases and significantly increases the educational process efficiency.

LITERATURE:

1. Panchuk O.A. Figuratively - associative method and direction of the lesson in formation of students` spelling skills: We study Ukrainian language. - 2014.

МЕМ ЯК ОДИНИЦЯ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

Ананьян Еліна Львівна

канд. пед. наук, доцент

Донбаський державний педагогічний університет

м. Слов'янськ, Україна

Вступ. Сьогодні глобальне використання комп'ютерних технологій та інтернет-ресурсів кардинально змінює стилістику спілкування. Так, в інтернет-комунікації з'являються продукти нового виміру, вербальний потенціал яких умотивований специфікою, умовами та контекстом їхнього використання. Вони наділені функцією репрезентувати концептуальні зміни у сприйнятті світу Людиною ХХІ століття. Поява та подальше функціонування цих нових продуктів інтернет-спілкування викликає потребу в проведенні аналізу їхньої мотивації, під час якого є можливість установити їхній потенціал у процесі передачі інформації, обміну нею та впливу на адресата тощо. Одним з таких найбільш потенційно заряджених, інформаційно потужних та міжкультурно зорієнтованих ресурсів інтернет-комунікації сьогодення вважається інтернет-мем, який визначається як різновид дискурсу, основною функцією якого є стрімке розповсюдження певних ідей, представлених у вигляді поєднання тексту та зображення.

Мета дослідження – вивчити англomовний мем як одиницю інтернет-комунікації та дослідити його функціональні можливості у сучасному міжкультурному інтернет-просторі.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи інтернет-мем, науковці (О. І. Дзюбіна, О. Г. Квят, О. П. Поліщук, С. І. Потапенко, Т. Є. Савіцька, О. І. Свінціцька, О. І. Чернікова, Ю. О. Шевлякова) розглядають різні теоретичні підходи до визначення цього феномену; вивчають його основні функції; установлюють мету та засоби використання мему в інтернет-просторі; аналізують складові мему, його форму, денотативне та конотативне наповнення; проводять оцінку практичного використання інтернет-мему в

масовій комунікації тощо. Однак, незважаючи на таке широке аспектне вивчення інтернет-мему, його мовний та мовленнєвий потенціал залишається явищем маловивченим.

Наприкінці ХХ століття англійський біолог та еволюціоніст Р. Докінз розширює межі своїх професійних інтересів дослідженням того, як досвід та знання зберігаються у свідомості людини та передаються наступним поколінням; у якому форматі людство кодує інформацію, обсяг якої стрімко збільшується, а контент стає все більш суперечливим. Вивчаючи питання, зазначені вище, науковець вводить поняття мему як універсального компонента культури, за допомогою якого людина пізнає оточуючий її світ. Р. Докінз пояснював свою ідею через установлення концептуальної схожості між двома явищами: еволюційним процесом розвитку живої природи та еволюцією культури. Так, на думку вченого, у природі функцію творця виконує молекула ДНК, яка постійно передається наступному поколінню і тим самим забезпечує та гарантує виживання виду. Саме цю позицію Р. Докінз переносить на культуру, культурну спадщину, запропонувавши подібну генну одиницю культури «мем», який є так званим культурним реплікатором, що в компресійній формі переносить культурний досвід, кодує світоглядні позиції з метою передати цей спадок наступним поколінням. Зауважимо, що в даному контексті акцентується увага не на своєрідних приколах зі стрічок соціальних мереж, а на продуктах, ядром яких є ідея, які презентують еволюцію суспільства в соціально-політичному та культурному аспектах [6].

Науковий пошук Р. Докінза стимулював учених різних галузей до подальшого вивчення мему. Так, народжувалися діаметрально протилежні точки зору щодо його виникнення (чи бере мем початок у свідомості окремої людини, чи народжується в культурному середовищі) та функції (чи є передавачем певного досвіду в компресійній формі, чи стає певним трендом у медіа сфері; чи є демонстратором культурної спадщини та репрезентує знання, чи відіграє роль вірусу).

Сьогодні з метою провести аналіз ролі та місця інтернет-мему в комунікації беруться також до уваги ідеї Р. Барта, які стали основою для застосування семіотичного підходу до вивчення мему. На думку науковця, мем – це своєрідний міф, у якому спостерігаємо дієвість трьохелементної системи: «означаюче» – «означуване» – «знак» [1]. Р. Барт вважає, що “міф являє собою особливу систему, і особливість ця полягає в тому, що він створюється на основі певної послідовності знаків, яка існує до нього; МІФ Є ВТОРИННОЮ СЕМІОЛОГІЧНОЮ СИСТЕМОЮ. Знак (тобто результат асоціації, концепту та акустичного образу) першої системи стає всього лише означаючим у другій системі” [1]. Отже, матеріал, представлений вище, чітко демонструє, що в семіотичному підході інтернет-мем розуміється як продукт комунікації, якому властива ідеологічна функція і який націлений на певну аудиторію.

Аналіз підходу до вивчення інтернет-мему в лінгвістиці засвідчив, що він за своєю формою є певним шаблонним продуктом, створення якого в більшості випадків подібне до продукування рекламного слогану. У лінгвістичному аспекті серед основних потенцій інтернет-мему слід робити ставку на емоційну реакцію реципієнта, скорочення соціальної дистанції між відправником інформації та її отримувачем, емотивне спонукання до подальшого розповсюдження цього продукту. Уможливлення цих задач відбувається за умови специфічного використання лексичного, словотвірного, граматичного, пунктуаційного, стилістичного та графічного ресурсів мови. З лінгвістичної точки зору інтернет-мем не існує поза контекстом; у взаємодії вербалізації та візуалізації вибудовується комунікативна стратегія, яка демонструє актуальний порядок денний життя суспільства. Зазначимо також, що в контексті міжкультурної комунікації автентичні інтернет-меми через переклад адаптуються для представників іншого мовного середовища. При перекладі може відбуватися модифікація супровідного напису інтернет-мему, чужі для даної культури концепти замінюються на звичні, легко впізнавані концепти-

аналоги, тим самим запобігаючи неадекватному розумінню інтернет-мему та виключаючи можливість його повної комунікативної неспроможності.

Висновки. Отже, матеріал, представлений вище, засвідчив, що визначення інтернет-мему як медіаявища та потужність його функціонального потенціалу є питанням неоднозначним. Позиції науковців суттєво різняться. Так, одні присвоюють інтернет-мему роль так званого викривача недосконалості, суперечливості та провокаційності сучасного світу, його тяжіння до гуманності, яке дуже часто нівелюється такою типовою для нього здатністю до конфронтації. Тоді як ідейні супротивники вважають, що популярні інтернет-меми, як правило, не містять значимої інформації, тим самим роблячи з них інформаційне сміття. Основним функціональним призначенням мему є викликати емоції через декодування реципієнтом його провокаційного контенту. Але, незважаючи на ці протилежні оцінки, за інтернет-мемом закріплюється потенція ініціювати процес критичного усвідомлення. Мем стає прообразом нових понять, результатом нового розуміння, не говорячи нічого значного, він алегорично натякає на існуючі соціально-політичні протиріччя та культурно-світоглядну суперечливість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Мифологии. URL: https://platona.net/load/bart_r_mifologii
2. Дзюбіна О. І. Класифікація, структура та функціонування Інтернет-мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. *Молодий вчений*. Філологічні науки. 2016. № 2 (29). С. 375–379.
3. Рашкофф Д. Медиавирус! Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание. URL: <https://journ-port.at.ua/publ/22-1-0-585>
4. Щурина Ю. В. Интернет-мемы как феномен интернет-коммуникации. *Филология*. 2012. № 3. С. 160–172.
5. Castaño Díaz C. Defining and characterizing the concept of Internet Meme. URL: <http://www.scielo.org.co/scielo.php>
6. Dawkins R. The Selfish Gene. URL: <https://www.academia.edu>

СТАЛІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ПІДСИСТЕМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Белоусова Вікторія Володимирівна

викладач кафедри іноземних мов
Одеський державний університет внутрішніх справ
м. Одеса, Україна

Бец Ольга Олегівна

викладач кафедри іноземних мов
Одеський державний екологічний університет
м. Одеса, Україна

Вступ. Стрімкі зміни в сучасному світі відображаються і в мові. Сучасна мова відображає культурно-мовний стан суспільства. Дослідження природи різних мов необхідні для кращого розуміння в міжнародному діалозі. У сучасному світі мова ділового спілкування – це складний процес встановлення, розвитку та підтримки між двома або більше соціально-економічними суб'єктами в діловій сфері, в рамках встановленого офіційного статусу. Очевидно, що ділова англійська мова включає певну кількість термінів і фразеологізмів. Деякі термінологічні сполучення, що вживаються в діловій лексиці, в процесі прогресу вийшли за рамки обмеження спеціальної лексики і почали функціонувати в мові як фразеологічні одиниці. Детермінологізація збагачує словниковий склад мови, термін втрачає однозначність і набуває семи в повсякденній мові.

Мета роботи. Метою цієї роботи є розгляд особливостей перекладу сталих і термінологічних словосполучень технічної підсистеми сучасної англійської мови.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження послужили англійські та українські термінологічні словосполучення з субстантивним ядром, що функціонують в якості єдиного, хоча і складного позначення, понять термінології техніки. Основними методами, які використовувались у цій роботі

є: метод безпосереднього лінгвістичного спостереження та опису, метод аналізу, метод порівняльного аналізу.

Результати та обговорення. Термінологічні словники містять значно більше словосполучень, ніж слів, у чому можна переконатися, підрахувавши їх, скажімо, в «Англо-українському політехнічному словнику» за редакцією Бутника В. В.[3]. Термінологічне словосполучення визначається дослідниками як семантично цілісне поєднання двох або більше слів термінологічної системи, яке відображає систему понять певної галузі знання [1, с. 27]. Т. А. Кудінова під термінологічним словосполученням розуміє одиницю аналітичної номінації, яка має такі властивості: відсутність експресії та образності, прозорість семантики і здатність конденсуватися з часом в однослівні найменування [2, с. 32]. Термінологічні словосполучення стійкі і відтворювані, що відрізняє їх від вільних словосполучень. Вони не створюються спонтанно в мові, а вносяться в неї в готовому вигляді. Відтворюваність і стійкість є найважливішими якостями, як фразеологізмів, так і термінів – словосполучень. Проте, на відміну від фразеологічної одиниці, стійкість і відтворюваність термінологічного словосполучення, як засобу номінації науково-технічного поняття, залежить, в першу чергу, від стійкості і відтворюваності пов'язаного з ним поняття [1, с.31].

Загальнотехнічна лексика складається зі слів, словосполучень, відокремлених утворень, спеціальних зворотів і кліше, що вживаються для вираження зв'язків і відносин між термінованими поняттями і об'єктами, а також для вираження якісних, кількісних та інших оцінних характеристик при диференціації та класифікації загальнонаукових і загальнотехнічних понять [2, с.47].

Загальнотехнічне словосполучення, яке вживається в певних сферах для опису різних процесів і явищ: *to call up data from memory* (викликати дані з пам'яті); *to retrieve data* (вибирати, знаходити дані); *to be alive* (перебувати під напругою), *to draw current* (споживати струм); *to deenergize something* (вимкнути напругу); *to step up voltage* (підвищувати напругу).

Велика частина сталих словосполучень має структуру, яка співпадає зі структурою відповідних українських термінів: *natural convection* (природна конвекція), *shortwave ultraviolet radiation* (короткохвильове ультрафіолетове випромінювання), *attainment of quality* (досягнення якості). Однак є цілий ряд мотивованих термінологічних словосполучень, які не допускають дослівного перекладу, хоча їх окремі компоненти мають еквіваленти в українській мові. В такому випадку термінологічне словосполучення необхідно розглядати як єдине ціле в смисловому плані, а переклад здійснювати не окремих слів, а всього словосполучення: *control rod* (графітовий стержень), *sequence control register* (лічильник команд).

Більшість сталих словосполучень складається з іменника і прикметника або дієприкметника: *nuclear process* (ядерний процес); *exploring coil* (випробувальна катушка); *sliding bearing* (змінна опора), або іменника, виконує означальну функцію, і визначається іменником: *pressure process* (цикл стиснення). Ставлення визначає компонента до визначеного, вказуючи на родовий зв'язок, причому визначається компонент, наприклад, "instrument" в *control instrument* (регулюючий прилад), родові поняття, а *control* – вказує на видову віднесеність; *high-speed circuit breaker* (швидкодіючий вимикач).

Такі синтаксичні відносини між компонентами дозволяють точніше назвати поняття, тому що предмет і його ознака виражені у взаємозв'язку. У слові-терміні *drive* існує міжгалузєва омонімія, в межах якої є полісемія. Так в телевізійній техніці відзначаються значення: задає пристрій, збудник, предконечний підсилювач, модулятор, драйвер. У слові *driver* з термінології гірничої техніки полісемія буде: *відбивальник*, *відкатник*, *прохідник*.

Полісемія і омонімія знижують точність параметрів формування термінів. Ці явища нечисленні в стійкому словосполученні завдяки мініконтексту: *range driver* драйвер діапазону.

Висновки. Термінологічний пласт лексики стає найбільш рухомим елементом науково-технічної літератури, що змушує вдаватися до уніфікації термінології, регламентації її вживання. Термінологічному словосполученню

властива відсутність експресії та ідіоматичності. Воно створюється тоді, коли не вистачає окремих слів для позначення складних понять науки і техніки. Стале термінологічне словосполучення займає місце між словом і пропозицією в стратифікаційному ряду: фонема–морфема–слово–стале словосполучення–пропозиція–текст і відноситься до мови в сосюрівському протиставленні «мова–мовлення».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М.Ф. Алефіренко. – Харків: Вид-во при Харківському державному університеті видавничого об'єднання “Вища школа”, 1987. – 135 с.
2. Лоте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии - М.: Изд-во Академии наук СССР, 1961.
3. Новий англо-український політехнічний словник. За редакцією О. Онуфрієнко Укладач В. Бутник. Видавництво Арії. 2008. 704 с.
4. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S. Hornby. Oxford University Press, 2000. 1537 p.

ВРЕМЯ И ПРОСТРАНСТВО В ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Борисова Наталия Васильевна

к.пед.н., доцент

Костик Евгения Владимировна

к.пед.н., доцент

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды
г. Переяслав, Украина

Введение./Introduction. Взгляд на текст как на одну из «значимых фигур» современного языкознания привел к концептуальному переосмыслению многих явлений в науке о языке. В частности, в лингвистической семантике – к необходимости перехода от анализа и интерпретации фактов наблюдаемых, данных нам в непосредственном восприятии, к изучению ненаблюдаемых, «глубинных» процессов. Именно поэтому, художественное время и художественное пространство принадлежат к самым тяжелым для восприятия студентами литературоведческих понятий. Действительно, в силу своей абстрактности, сложную структуру, насыщенность индивидуально-авторской философской семантикой эти категории не могут быть усвоены студентами так же, как, например, категории, связанные с вопросами сюжета, фабулы, героя, пейзажа и т. п. Но, с другой стороны, невозможно представить процесс формирования читательской культуры студентов без этих категорий, ведь уникальность художественного мира, созданного автором, материализуется в своеобразии его параметров – времени и пространства, которые охватывают основные составляющие этого мира: образы человека, природы, вещей, автора, концентрируют в себе установку художника.

Цель работы./Aim. Исследовать время и пространство, выраженное автором, в процессе лингвостилистического анализа художественного произведения.

Материалы и методы./Materials and methods. Методологической основой исследования послужили ведущие принципы диалектики научного познания, общенаучные положения о единстве отдельного и общего, части и целого, структуры и функции. Для исследования выражения времени и пространства в тексте на языковом и стилистическом уровнях в английском языке послужили правила когнитивистики, где язык рассматривается как когнитивный подход, который позволяет анализировать его как средство воздействия на общественное сознание.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Несмотря на расширение областей лингвистической деятельности, слово как основная единица языка остается в центре внимания исследователей (В. В. Виноградов, В. Г. Гак, И. А. Стернин, Н. Ю. Шведова, Д. Н. Шмелев, В. В. Степанова и др.). Еще В. В. Виноградовым была отмечена важность анализа лексического уровня при изучении художественных текстов, потому что слово является одним из основных элементов текстообразования, носителем содержания. Главное качество текстового слова – это его способность актуализировать в контексте не просто одно из лексических значений, а, по мнению В. Г. Крюка, одну из тем.

Итак, текст – это произведение речеобразующего процесса, имеющего свойство законченности, объективированной в виде письменного документа, который литературно обработан в соответствии с типом этого документа, произведение, состоящее из названия и особых единиц (сверхфразовых единств), которые соединены различными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи, имеет определенную направленность и грамматическую установку.

Таким образом, вопросы лингвистики текста, с учетом темпоральности и локативности текстов разных стилей исследовали А. Галкин (на основе произведений Ф. Достоевского), С. Фещенко (на материале прозы М. Цветаевой), В. Яранцев (на материале романа О. Белого «Петербург»), В. Гаспаров, рассматривая поэзию А. Фета.

Но стоит отметить, что все эти исследования касаются русской литературы, поэтому вопрос исследования авторского изображения пространства и времени с точки зрения языковых особенностей остается открытым в украинской лингвистике, хотя пространственно-временные отношения являются предметом изучения многих наук.

Пространство и время возникают посредством общих принципов организации любого объекта действительности. Дополняя друг друга, они функционируют как универсальные формы организации всего разнообразия бесконечного мира. Каждое материализованное тело имеет свои объемные характеристики: длину, ширину и высоту. Оно сосуществует также и с другими телами, которые его окружают, занимает свое место в определенной, более глобальной системе.

Именно сосуществование и местонахождение предмета отражается в понятии пространство. Итак, пространство – это форма бытия материи, которая характеризует ее протяженность, структурность, сосуществование и взаимодействие элементов во всех материальных системах. Время – форма бытия материи, которая проявляет продолжительность существования, последовательность смены состояний в развитии всех материальных систем.

Пространство и время имеют как общие, так и отличительные свойства. К общим свойствам относятся: объективность, всеобщность – нет и не может быть ничего вне пространства и времени, вечность, бесконечность и относительность. Однако при всей своей общности, пространство и время имеют и отличительные свойства. Следовательно, понятие времени и пространства – субъективное, как субъективным есть и общее понимание мира, а потому особенно важным и актуальным является исследование авторского видения временно-пространственных отношений, возникающих более реальными и понятными с помощью анализа языковых единиц, которые служат средствами связи текста.

Взаимосвязь временных и пространственных отношений, художественно освоенных в литературе, называют хронотопом. Этот термин был введен и

обоснован теорией вероятности Эйнштейна, особенно важным является неразрывность времени и пространства. В литературно-художественном хронотопе имеет место слияние пространственных и временных черт в обдуманном и конкретном целом. «Время сгущается, становится художественно-прозрачным, пространство – интенсифицируется, втягивается в движение времени, сюжета, истории, особенности времени раскрываются в пространстве, и пространство осмысливается и измеряется временем» [1, 41].

По И. Гальперину время и пространство сосуществуют и являются свойственными для любого явления. Каждый предмет или объект имеет свои координаты во времени и пространстве. Пространство может меняться и не изменяться под влиянием времени, но «континуум не может быть показанным в тексте в его точном формально-временной и пространственной протяженности. Оставаясь, по сути, непрерывным в последовательной смене временных и пространственных фактов, континуум в текстовом воспроизведении одновременно разбивается на отдельные эпизоды, но существование категории когезии дает возможность воспринимать весь текст как процесс» [7; 89].

Об этом явлении писал Т. Манн: «Оно (сжатие времени, пробелы в литературном произведении) полезные и необходимые, потому что совершенно невозможно рассказывать о жизни так, как она когда-то рассказывала о себе самой. К чему это привело? Это привело бы к бесконечности и было бы вне человеческих сил. Тот, кто имел бы такую цель, то не только бы никогда не закончил, а сошел с ума бы от подробностей, увяз бы еще в начале. На прекрасном празднике рассказы и воспроизведения играют важную и необходимую роль» [12, 321].

В. Дильтей отмечает: «Настоящее – это наполнено реальностью мгновение, оно реально в противовес воспоминанию или представлению о будущем, что проявляется в желании, ожидании, надежде, страха, стремлении, эта наполненность реальностью или настоящим существует постоянно, тогда как содержание переживания постоянно меняется, представление о прошлом и

будущем существует только для тех, кто живет в настоящем, настоящее дано всегда, и нет ничего, кроме того, что в нем открывается» [10; 36].

Г. Хайдеггер также подчеркивает: «С аристотелевской интерпретацией понятия времени понятно, что теперь они не являются частями, из которых, как из кусков, составлено целое времени. Аристотель определяет время как то, что измеряется в движении, исходя из самого времени, поскольку дефиниция времени дается в связи с ранним и поздним» [15; 163].

Так, одна из категорий, отражающих различные стороны идеи времени, – категория временного порядка. Временной порядок показывает нам как отражается в высказывании и целостном тексте языковое представление «времени в событиях», то есть представления временной оси, представляется событиями, процессами, состояниями, обозначениями моментов времени и интервалов.

Языковая интерпретация включает динамичность фактов (возникновение новых ситуаций, изменения ситуаций) и статичность «продолжения» данных ситуаций в сочетании с обозначением или импликацией интервалов между действиями; данным понятием охватывается и отнесенность к определенному моменту или периоду времени.

Пространственный континуум в художественных текстах значительно точнее, чем временной, тогда как время – наиболее нереалистично концепция. М. Борн пишет: «Что такое время? С точки зрения физики время – это не ощущение потока времени, не символ становления и исчезновения, а качество процессов, которая поддается измерению, как и многие другие качества» [2, 41].

Художественном пространства также свойственна условность: «Трехмерное пространство, которое мы воспринимаем нашими органами чувств, становится многомерным: оно способно сжиматься и расширяться в связи с миром происходящих последовательно (и непоследовательно) и всегда носит в себе какую-то условность, даже в том случае, если оно привязано к одному определенному месту» [7; 97].

У И. Гальперина мы встречаемся с понятием дисконтинуума. Дисконтинуум выражается через явления проспекции и ретроспекции. «Ретроспектива – это грамматическая категория текста, сочетает формы языкового выражения, которые относят читателя к предыдущей содержательно-фактуальной информации» [7; 108]. В большинстве текстов ретроспекция оказывается имплицитной. Она базируется на способности нашей памяти сочетать ранее сказанное с сообщенной информацией, представленной в данном отрезке сообщения. Именно такая имплицитность ретроспекции дает большой простор воображению читателя о степени произошедшего.

«Проспекция – один из приемов сообщения, позволяющий читателю возможность яснее представить себе связь и обусловленность событий и эпизодов. Зная, что произойдет в дальнейшем, он глубже проникает в содержательно-концептуальную информацию, потому что настоящее предстает перед ним в уже несколько ином плане» [7; 112].

Но и в проспекции имплицитность, переплетаясь с отдельными эксплицитно выраженными сигналами, направляет внимание читателя, мобилизует его творческий потенциал на угадывание того, что будет изложено в дальнейшем развитии событий.

М. Гореликова выделяет в художественном произведении досюжетную ретроспекцию и ретроспекцию-повтор. Первая заключается в том, что автор обращается к событиям, которые происходили в досюжетное время. Эта досюжетная информация выясняет мотивы поведения героя в настоящем сюжетном времени. Ретроспектива завершает характеристику персонажа, проявляя при этом оценочную авторскую позицию. Досюжетная ретроспекция может вводить в художественный текст новую содержательно-фактуальную информацию, касающуюся настоящего сюжетного времени.

Ретроспекция-повтор – это описание уже известной ситуации или детали, но в новом сюжетном и эмоциональном контексте, в результате чего повторяющееся приобретает новый смысл. «Сам факт повтора актуализирует повторяющееся, выявляя его роль в формировании семантики текста или его

значение в характеристике отдельного персонажа» [11; 47]. Ретроспективное описание сюжетного времени обеспечивают видо-временные формы прошедшего времени несовершенного и совершенного вида. О семантике В. Виноградов писал: эта форма имеет «потенциальный сюжет с эпилогом, законченный драматический акт с еще не опущенным занавесом», «потенция развернутого движения дана в любой форме прошедшего времени совершенного вида» [4, 164].

«Формы прошедшего времени несовершенного вида создают при изложении содержательно-фактуальной информации пространственную перспективу, намечают в свободных контурах широкий план прошлого. Они располагаются сами и размещают вещи в одной плоскости сюжетного времени» [4; 164].

При изложении содержательно-фактуальной информации формы глаголов совершенного и несовершенного вида усложняют и углубляют временную перспективу. От стилистических вариаций в приемах взаимодействия и изменения форм прошедшего времени совершенного и несовершенного вида зависит темп сюжетной динамики и характер повествования. Это явление исследует В. Виноградов и характеризует его так: «Время рассказа не только движется, но и меняет формы своего измерения. До тех объективных форм времени, которые заложены в самом сюжете, в его протекании, присоединяется субъективное переживание: времени как рассказчиком, так и героем. Время меняет свой отсчет и исходные точки измерения. Проходит непрерывное колебание временной перспективы. И эта подвижность, изменчивость временных форм, связанная с перемещением субъективных норм рассказа, подчинена в ритме своего протекания принципам соотношения форм совершенного и несовершенного вида. Именно включение процессов в тот или иной план сознания обусловлено характером движения глаголов» [4; 133].

В. Виноградов вводит понятие синхронной точки зрения, по сути, раскрывает статические временно-пространственные отношения. «Синхронная

точка зрения ведения повествования помогает автору активнее включить читателя в просматривание совместных действий, сопереживание и сопонимание изображаемого. «Вечно» настоящее время в художественном произведении обеспечивает актуальность затрагиваемую писателем проблемы не только для читателей-современников, но и для потомков» [4; 135]. Поэтому синхронное изложение преобладает в произведениях морально-дидактического плана.

С понятиями времени и пространства прочно связано понятие точки зрения рассказчика, так как именно эта точка является восходящей позицией, с которой прослеживается хронотоп художественного произведения.

Понятие «исходная точка» изображения действительности впервые в науку о языке художественного произведения введена И. Франко. В статье «Старый и новый в современной украинской литературе» он, дискутируя с С. Русовой, отмечал, что новое в литературе – «не в темах, а в способе трактовки тех тем, в литературной манере, а подробнее – в способе, как и откуда видят и чувствуют те писатели жизненные факты» [14; 145].

Концепция исходной точки изображения действительности в российском языкознании основательно разрабатывалась в трудах В. Виноградова, М. Бахтина. Первый видел ее в образе автора-универсальной языковедческой категории, включающей всю языковую систему целого творчества писателя (или отдельного произведения) и таким образом представляла языковое сознание автора, выраженную в художественном тексте.

М. Бахтин писал, что общая формула основного эстетического продуктивного отношения автора к герою – «напряженного отношения автора ко всем моментам героя, пространственного, временного, оценочного и смыслового нахождения, которое позволяет собрать всего героя» [1; 41].

Автора определяет пространственное и временное целое героя и его мира. В художественном бытии возможно двоякое объединение мира с человеком: изнутри – как ее мировоззрение, и извне – как его окружения.

Пространственная форма героя имеет, по М. Бахтину, такие этапы своего формирования:

1. Взгляд, что формирует авторское видение. Когда мы смотрим друг на друга, то видим два разных мира: каждый видит то, что не может увидеть другой (выражение глаз, губы, фон и т. д.).

2. Вживание в то, что автор видит: усмотреть, узнать, встать на его место. Этот процесс Бахтин считает первым моментом эстетической деятельности.

3. Возвращение в себя. Эстетическая деятельность начинается именно с возвращения в себя, на свое место.

4. Завершающая функция. Положение тела героя, которое сообщало о страданиях, ввело в свет его внутреннее страдание и становится теперь чисто пластической ценностью, выражением, которое воплощает и завершает в языке это страдание. Все элементы, завершают образ (фон: небо, интерьер и т.д.), берутся из избытка авторского видения, чувства. Таким образом, внешне законченной личности не будет, если другой ее не создаст: эстетическая память продуктивна, она впервые рождает внешне человека в новом плане бытия – бытия художественного.

Итак, по природе художественной словесного творчества писатель должен брать исходную точку изображения героя и окружающей действительности; он вынужден выбрать определенную дистанцию, поставить себя со стороны, чтобы видеть в качестве наблюдателя, обсерватор тот, что он описывает.

Выводы./Conclusions. Таким образом, временно-пространственные отношения являются предметом изучения нескольких наук: литературоведения, философии, языкознания и его структурных разделов, в которые входит и лингвистика текста. Художественный хронотоп состоит из художественного времени и художественного пространства, которые существуют в единстве, имеют общие и отличительные черты и способствуют воплощению авторского замысла в создании произведения. При анализе художественного произведения

используется хронотопичный анализ, который является новейшим типом анализа художественного текста в литературоведении.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе / Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. – №12. – С 41–45.
2. Борн М. Физика в жизни моего поколения. – М., 1963. – 369 с.
3. Вейнрейх У. О семантической структуре языка.// Новое в лингвистике. – 1970 – №5. – С. 43–49.
4. Виноградов В.В. Проблемы русской стилистики. – М, 1981. – 260 с.
5. Виноградов В.В. Избранные труды о языке художественной прозы. – М. : Наука, 1980. – 358 с.
6. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М, 1998. – 315 с.
7. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования. – М. : Просвещение, 1987. – 287 с.
8. Гореликова М.И., Магомедова Д. М. Лингвистический анализ художественного текста. – М. : Просвещение, 1988. – 152 с.
9. Данильян О., Тараненко В. Основы філософії. – Харків : Глобус, 2003 – 350с.
10. Дильтей В. наброски к критике критического разума// Вопросы философии. – 1997. – №3. – С. 35-47.
11. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 414 с
12. Манн Т. Иосиф и его братья. – М., 1962. – 491с.
13. Философский энциклопедический словарь. – М, 2002. – 653 с.
14. Франко І. Із секретів поетичної творчості: Твори в 50-и т. – К. : Наукова думка. – т. 31. – С. 145–149.
15. Хайдеггер М. Время и бытие. – М.Образование, 1993. – 197 с.

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Бойко Ю. В.

студентка

Колесник М. Ю.

викладач

Національний університет

біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

Анотація: у статті висвітлюються шляхи запозичення суспільно-політичних термінів та визначення тих, які є основними на сучасному етапі.

Ключові слова: запозичення, іншомовна лексика.

У зв'язку з зростанням ролі політичної комунікації та комунікативної діяльності, в даний час зростає увага до вивчення суспільно-політичної лексики. Незважаючи на велику кількість праць, різноманітність тематик і областей дослідження суспільно-політичної лексики, ряд завдань залишається невирішеним. Тим більше, що процес трансформації лексичного простору майже безперервний, в чому і полягає зв'язок мовної системи з іншими сферами суспільного життя. Цілком очевидно: чим інтенсивніші зміни в політиці, тим інтенсивніші зміни лексики на кожному етапі її розвитку.

Суспільно-політична термінологія української мови характеризується деякими особливостями, що викликані екстралінгвальними чинниками і які певною мірою відрізняють її від наукової й технічної термінологічної лексики. Їй не властива така стильова закріпленість, замкненість, яка спостерігається в системі інших термінологічних шарів лексики. Участь широких мас народу в політичному житті країни й у громадській діяльності сприяє тому, що багато суспільно-політичних термінів поступово входить до складу загальноживаної лексики, власне, між цими двома лексичними групами визначити якусь чітку межу, що їх розділяє, дуже важко, а то й зовсім неможливо.

Досить часто мовознавці вважають суспільно-політичну лексику абсолютним синонімом суспільно-політичній термінології. Але це не зовсім вірно, адже суспільно-політична термінологія є лише частиною суспільно-політичної лексики. Ототожнення цих понять відбувається за рахунок того, що в більшості праць відсутнє чітке розмежування термінологічної та нетермінологічної лексики. На нашу думку, найбільш точним є визначення Т. Б. Крючкової, яка вважає, що суспільно-політична термінологія – це частина термінології суспільних наук, якій притаманна властивість ідеологізованості.

Метою даної статті є висвітлення шляхів запозичення суспільно-політичних термінів та визначення тих, які є основними на сучасному етапі.

У мовознавчій літературі існує багато визначень суспільно-політичної лексики. Більшість визначень суспільно-політичної лексики об'єднує те, що вони є соціологічно спрямованими. Основною системою, на думку дослідників, є система понятійно-сміслових сфер, на яких базується ця лексична група. Багато українських (А. А. Бурячок, В. В. Жайворонок, А. В. Капуш, Т. П. Клімушенко, О. О. Мороз, І. В. Холявко) та зарубіжних (В. І. Акімова, А. С. Белая, М. К. Гарбовський, Л. О. Жданова, С. Г. Капралова, Д. Камерон Т. Б. Крючкова, І. Ф. Протченко, Н. Г. Юзефович, В. Дікман, Х. Ласвел, Г. Клаус) лінгвістів займалися дослідженням поняття "суспільно-політична лексика". У сучасних термінознавчих студіях увагу зосереджено на питаннях, пов'язаних із походженням суспільнополітичної термінології (А. Бурячок, С. Капралова, І. Протченко), її системною організацією (Т. Коготкова, Т. Крючкова, В. Лейчик, О. Мороз, Я. Снісаренко), семантичними трансформаціями в різних дискурсах – художньому, публіцистичному, 381 політичному (Г. Солганик, А. Баранов, Ю. Караулов, Т. Весна), специфікою індивідуальноавторського використання суспільнополітичної термінології (А. Григораш, І. Холявко, О. Клещова, Г. Мінчак) [4].

Найпоширеніший спосіб формування суспільно-політичних термінів – це запозичення. Слід зазначити, що дуже багато суспільно-політичних термінів в більшості європейських мов мають спільні корені в основному латинського і

грецького походження, тому, іноді питання про мову-джерело, з якого було запозичено те чи інше слово, виявляється вельми скрутним і для вирішення його необхідно залучати численні екстралінгвістичні дані. Тут треба вказати кілька моментів, що зробили великий вплив на формування суспільно-політичних термінів окремих національних мов і подальше розповсюдження в інших європейських мовах. Це перш за все Велика Французька революція, яка призвела до значної зміни суспільно-політичного вокабуляру французької мови, що позначилося як у створенні нових слів, так і в переосмисленні вже існуючих одиниць мови; розробки класичної німецької філософії, в рамках якої (на базі німецької мови) багато в чому сформувалася науково-філософська термінологія; англійська буржуазна політекономія, яка ввела в науковий обіг (на базі англійської мови) безліч категоріальних термінів [6].

Для нашої мови в XIX в. основним і безпосереднім джерелом запозичення була французька мова, друге і третє місця за кількістю запозичених слів займають англійська та німецька мови.

При використанні в якості елемента суспільно-політичного словника запозичених слів можна виділити наступні випадки.

1. Слово в мові-джерелі ідеологізовано і термінологізовано, і в такому вигляді воно переходить в запозичувану мову, наприклад, *комуна* (від лат. Communis “загальний”, в українську мову прийшло через французький *commune* “комуна”).

2. Слово в мові-джерелі має соціальне, але ще не термінологічне значення, тобто є елементом суспільно-політичної лексики, і в тому ж вигляді воно запозичується іншими мовами, потім розвиток може йти двома шляхами: а) слово в мові-джерелі стає суспільно-політичним терміном, під впливом цієї модифікації змінюється значення запозиченого слова і в інших мовах, в яких воно також стає елементом СПТ; б) під впливом подібних процесів у розвитку суспільно-політичної думки слово термінологізується як в мові-джерелі, так і запозичується мовами. Слід зазначити, що в другій половині і особливо останньої третини XIX ст. великий вплив на розвиток суспільно-політичних

термінів у різних мовах почала чинити термінологія марксизму, який як ідеологічне вчення було вперше сформульовано німецькою мовою.

3. Слово в мові-джерелі не має соціального значення, але набуває таке значення, яке запозичують мови. Наприклад, слово *актив* в значенні “найбільш діяльна частина будь-якої організації, колективу” (з лат. *Activus* “діяльний”, в російську мову прийшло, мабуть, через французький *actif* “діяльний, активний”, де значення слова неідеологізованний як іменника, означає “готівку”). Цікаво відзначити, що вже під впливом російської мови, наприклад, в німецькій мові *Aktiv* також придбало нове ідеологічне значення “група передових робітників, колективно працюючих над виконанням суспільно-політичних, господарських і культурних завдань і прагнуть до досягнення більш високого рівня продуктивності” [6].

Говорячи про іншомовний вплив на формування СПТ, необхідно вказати також на різного роду кальки як один з продуктивних способів поповнення цих лексико-семантичних підсистем. У XIX ст. для української мови характерно велика кількість кальок з німецької: *світогляд* (*Weltanschauung*), *першооснова* (*Urgrund*), *рівноправний* (*gleichberechtigt*), *вільнодумство* (*Freidenkert*) та ін.

Протягом XIX ст. в систему української СПТ увійшли запозичення, що позначають найменування різних філософських і соціологічних теорій і течій, що виникли за кордоном, напр., *футурологія* (нім. *Futurologie*), а також пов'язаних із ними понять, напр., *стигматизація* (англ. *stigmatization*). Можна навести приклади і не таких вузько спеціалізованих термінів: *концерн* (нім. *Konzern*), *рентабельний* (нім. *rentabel*), *пацифізм* (фр. *pacifisme*), *апартеїд* (англ. *apartheid*) і деякі інші [6]. Особливу групу складають запозичення з німецької мови, які вживалися в період Великої Вітчизняної війни: *фюрер*, *гестапо*, *абвер*, *гітлерюгенд*, *бліцкриг* та інші, в даний час вони сприймаються як історизми і функціонують головним чином в літературі, присвяченій цьому періоду [6].

І зараз СПЛ української мови продовжує поповнюватися за рахунок іншомовних запозичень. Це головним чином слова, що позначають явища та

COMPARATIVE ANALYSIS OF LANGUAGE PHENOMENA IN THE FIELD OF SECONDARY AND HIGHER EDUCATION IN THE BRITISH AND AMERICAN VERSIONS OF ENGLISH

Йолтуховська Аріна Ігорівна

Студентка

Національна Академія Державної

прикордонної служби України

ім.Б.Хмельницького

м.Хмельницький, Україна

Введение./Introduction. The popularity of the English language is growing at the present stage of development of society. This applies to such areas as quality education, prestigious jobs, travel and other areas of social life. English is an international language, with the help of which international treaties and important agreements are concluded. However, it is well known that English is available in several versions, namely the American and British versions. The terminology of the educational field of the two variants of English has not been studied by foreign or domestic scholars. To date, no British-American dictionary of educational terminology has been compiled. First of all, terminological problems are related to the inequality of concepts and meanings of terms in different national education systems. The interference of the two cultures caused some differences in the use and interpretation of school terminology. Accordingly, the number of scientific papers on the topic is quite limited, comprehensive and comparative analysis is very important for foreign and domestic scientists and educators. Therefore, the subject of our study - the analysis of the characteristics of school and scientific terminology of the British and American versions of English fills this gap. Thus, the relevance of this work lies in the comparative analysis of the British and American versions of English in terms of education.

Цель работы. The aim of the study is a detailed analysis based on the study and comparison of educational terminology of the British and American versions, supported by the following objectives:

1. Select the educational terminology of the British and American versions of English from etymological and semantic dictionaries.

2. Describe educational terminology with similar semantics based on the British and American versions of English.

3. Analyze educational terminology with different semantics based on the British and American versions of English.

4. Compare sample texts that contain educational terminology of the British version of English.

5. Compare sample texts that contain educational terminology of the American version of English.

6. Perform spelling analysis of British and American educational terminology based on journalistic publications.

7. Prepare the material of the qualification work for the compilation of a terminological dictionary.

Материалы и методы. Etymological dictionaries of British and American publications, journalistic and artistic texts with terminology in the field of secondary and higher education (textbooks, excerpts from films, magazines, speeches, etc.) were used in writing the scientific work. The scientific novelty of this work is to determine the comparative nature of school terminology between the American version of English and British in the complex historical conditions from its inception to the present and the interference of these terms with each other. The purpose and objectives define the choice of research methods as: descriptive, comparative, comparative-historical method, inductive and deductive and empirical. The comparative and descriptive method allows to determine the general features of school and scientific terms in the two versions of the English language and to find differences and similarities. The comparative-historical method helps to establish the etymology of school and scientific terms, the variety of meanings, the use in different

eras in relation to the two versions of the English language. The empirical method (experiment) allows you to test the features of terminology in extreme conditions, which contributes to a deeper penetration into its essence and reality. The practical significance of the study is that the work can be used as ancillary material to theoretical classes in lexicology and history of English linguistics.

Результаты и обсуждение. The main function of the educational concept is not only to name the subject, but to give it a precise definition. The concepts that serve to accurately define the field of science and education are one of the highest levels of names. Most researchers recognize that terminology is one of the main stylistic features of the scientific style, the informative core of the vocabulary of the languages of science. Specialized concepts are characterized by accuracy of meaning, emotional and expressive neutrality. The concept must fully and accurately convey the meaning of the concept it denotes, inaccuracies can be a source of misunderstanding between experts. The analysis of educational terminology was based on these principles and principles. By analyzing foreign sources, educational terminology was analyzed, which had significant differences in the British and American versions of English.

Выводы. Features of educational concepts were determined using lexical and semantic analysis of the linguistic terminology of English language variants. Etymological and explanatory dictionaries of standardized British and American publications, as well as modern educational and journalistic literature were used. Educational terminology was demonstrated in text samples and a brief explanation of the peculiarities of its use was provided. The concept as a linguistic unit of literary language is, along with commonly used words, in the system of this language and occupies a certain place in it among other units of the same level on the basis of their own linguistic characteristics. In other words, both the educational concept and the ordinary word obey the general laws inherent in this system of language, are lexical units, ie are bilateral units of language that have a plan of expression and a plan of content

PROPER NAMES IN THE ROLE OF PRESUPPOSITION TRIGGERS

Колосова Ганна Андріївна

к.філол.н., доцент

Національний технічний університет України

“Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського”

м. Київ, Україна

Introductions. When creating or perceiving utterances in the process of communication, everyone, regardless of linguistic or cultural background, primarily relies on the experience and knowledge of the world, correlating what is said with reality and producing mental operations to identify the semantic core of the text. Thus, the structure of communication defines three levels of knowledge presentation - linguistic, national-cultural, and cognitive. To the sphere of the latter belongs the problem of presupposition (or presumption). The aim of our research is to find out whether separate words in the text generate presuppositions and may be called the presupposition triggers. In our case, the study object will be the proper names in the short horror story of Howard Phillips Lovecraft’s “Dagon”, which serves as a material to the research, on the example of the theonym *Dagon*.

Results and discussion. By relating the presupposition or presumption to the mental level of communication, we define it as a certain mandatory fund or set of knowledge of different levels, which is in the field of human certain experience and necessary for a successful communication process. However, there are several theories and points of view aimed at investigation of the nature of this concept and its classification.

The presupposition is a phenomenon when speakers denote information that is assumed or taken for granted, and not as part of the main propositional content of the language act. Basic presupposition models are usually divided into three classes: semantic models derived by Frege-Strausson, pragmatic models proposed by Stalnaker, and dynamic models [3].

The presupposition is one of the two main components that stand out in the semantic analysis of linguistic units: presupposition of linguistic utterance is a prerequisite for its awareness and relevance.

Words, categories, and constructions that generate presuppositions are called presupposition triggers. In other words, the term "trigger" refers to those linguistic elements that give rise to a presupposition, i.e. the trigger of the presupposition is a construction or object that signals the existence of a presupposition.

The presumption can be built into the meaning of a single word. Such a presumption is often called a "categorical premise", creating contrast with the actual lexical meaning of the word. For example, consider the name of the demonic creature *Dagon* from the work of the same name in the horror story of Howard Phillips Lovecraft's "*Dagon*". The meaning of the theonym (name of the deity), in our case it may be a demon proper name (name of a demonic being) *Dagon* includes the component "fantastic being" as a presupposition. However, without immersion in the context, a full understanding of what is this creature is not possible. Only from the lines "...the ancient Philistine legend of *Dagon*, the Fish-God..." [1, p. 29] it becomes clear that this is the patron god of fish. Such information is not predictable – it becomes clear only from the context. Predictable information is something that is presented as given, and in van der Sandt's theory, this means that presuppositions need to have discourse referents to be attached to.

Van der Sandt's theory includes the concept of accommodation as follows: presuppositions introduce information that prefers to be associated with discourse referents who are already present in the discourse of the listener, and in this case, they are similar to pronouns [4].

What can be called the paradox of fictional names is the intuition that we can accept both fictional statements, such as (A), in which the fictional name *Dagon* seems to refer to a demonic being, as well as fiction as (B) which denies that the referent *Dagon* exists [2, p. 2]:

(A) *Dagon is the ancient Philistine Fish-God.*

(B) *Dagon is a fictional creature made by H.P. Lovecraft.*

Even without knowing the direct meaning of a single proper name from the text, the reader assumes that the context will make it arrogant what the author meant. If the author knows the context, then the reader anticipates it, thus, manifesting itself as an epistemic presupposition through a separate proper name.

Conclusions. Thus, the main "trigger" functions of the presupposition of proper names are the predictability of information in the presence of background knowledge or the presence of a semantic component in the word; the duality of the reader's intuitive perception of the factual information about a particular proper name in the text (*Dagon* is perceived both as a demonic (or divine) being and as exclusively a fiction of the author); the input of information through the proper names, possessing connections with the discourse referents that are already functioning in the context.

REFERENCES

1. Lovecraft, H. P. (1919). *Dagon*. *The Vagrant*.
2. Maier, E. (2017). Fictional Names in Psychologicistic Semantics. *Theoretical Linguistics*, 43(1-2), 1-45. <https://doi.org/10.1515/tl-2017-0001>.
3. Stanford Encyclopedia of Philosophy (2020). *Center for the Study of Language and Information*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/presupposition/#Bib>.
4. van der Sandt, R. (1988). Context and Presupposition. *Logic, Thought and Action*. London: Croom Helm, 245-266.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Пушкарьова Є. В.

студентка

Колесник М. Ю.

викладач

Національний університет

біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

Анотація: у статті проаналізовано особливості перекладу термінів юридичної сфери та розглянуто прийоми ефективного та адекватного перекладу німецької юридичної термінології на українську мову.

Ключові слова: юридичний переклад, термін, терміносистема.

Юридичний переклад є одним із видів спеціального перекладу, об'єктом якого є передача засобами іншої мови правових письмових чи усних текстів.

Юридичний переклад має ряд особливостей, з якими повинен бути обізнаним перекладач юридичного тексту, оскільки помилки у перекладі можуть призвести до конфлікту між сторонами юридичного дискурсу, судових позовів чи припинення співпраці.

Юридичний переклад вимагає точного використання термінів, уважного ставлення до деталей та до оформлення, відрізняється чіткістю викладення, тому від перекладача вимагається не тільки відмінне знання мови, а й спеціальні знання у сфері правознавства.

До особливостей юридичних текстів можна віднести вживання спеціальної юридичної лексики, основну частину якої складають юридичні терміни, загальноживані терміни, що використовуються в юридичних текстах.

Термін – емоційне нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів, має чітко визначену дефініцію. Але переклад терміна далеко не завжди є простою заміною слова мови оригіналу словом в мові перекладу.

Це пов'язано з тим, що в значення деяких термінів можуть вносити певні зміни, залежно від сфери застосування. Все ж таки лексичну основу протоколів засідань Бундестагу складає нейтральна лексика, яка не викликає додаткових асоціацій і зазвичай не становить труднощів під час перекладу [1, с.159]. Останнім часом у німецькому мовознавстві з'явилося чимало наукових праць, у яких досліджують як загальні теоретичні питання термінології, так і юридична терміносистема, її семантичні й концептуальні особливості. Це праці О.А. Шаблій, Л.П. Шишканової, Б. Конрада та інших.

Особливе місце у німецькомовній термінології права займають аббревіатури. У Німеччині скорочено передають:

1) назви органів виконавчої та судової влади, назви установ та об'єднань, як: OLG від Oberlandesgericht «Верховний суд федеральної землі»; AA від Auswärtiges Amt «Міністерство закордонних справ ФРН»; RAK від Rechtsanwaltskammer «палата/спілка адвокатів (орган самоврядування адвокатури у ФРН)»;

2) назви галузей права, як: SozR від Sozialrecht «соціальне право ФРН (законодавство, що 55 регулює соціальне забезпечення)»; StrR від Strafrecht «кримінальне право ФРН» тощо;

3) назви федеральних земель ФРН, як Bay. від Bayern, bayerisch «той, що стосується федеральної землі Баварія»; BayPAG від Bayerisches Polizeiaufgabengesetz «Закон федеральної землі Баварія «Про функції поліції»;

4) види нормативних документів, як: Übk. від Übereinkommen «(міжнародна) угода, конвенція»; Urt. від Urteil «вирок (у кримінальній справі) або судове рішення (у цивільній справі)»;

5) назви державних посад та рангів, юридичних професій, як: RegR або RR від Regierungsrat «урядовий радник»; RA від Rechtsanwalt «адвокат».

Хочеться наголосити на тому, що протоколи засідань Бундестагу – це фіксація промов депутатів, то у протоколах міститься велика кількість власних імен та прізвищ, які у перекладі як правило транскодуються.

Як відомо, транскодування визначається як спосіб перекладу, при якому звукова та/або графічна форма слова вихідної мови повністю або частково передається засобами абетки мови перекладу, наприклад: Sahra Wagenknecht – Сара Вагенкнехт, Manuel Sarrazin – Мануель Саррацін, Stefan Liebich – Штефан Лібіх, Jürgen Hardt – Юрген Хардт.

Поряд з іменами німецьких діячів та політиків завжди вказується вчене звання або науковий ступінь (за їх наявності). Найчастіше вони виражаються скороченням Dr., яке розшифровується як der Doktor або die Doktorin, наприклад: Dr. Guido Westerwelle, Dr. Claudia Winterstein тощо і українською мовою перекладається як доктор. В українській мові немає скороченої форми цього поняття, тому у перекладі слід вказувати повну форму: доктор Гідо Вестервелле, доктор Клаудія Вінтерштайн [1, с.161].

Мова протоколів засідань Бундестагу досить багата на фразеологізми. Найкращим способом перекладу образної фразеології вважається використання фразеологічного відповідника в рідній мові, що забезпечує не лише передачу змісту, але й відтворення образності та експресивності німецького виразу: Private Investitionen fallen nicht vom Himmel, zumal nicht in dieser Situation. – Приватні інвестиції не падають з неба, принаймні не у цьому випадку; Das muss aber der guten Laune nicht im Wege stehen. – Це не повинно стояти на шляху у гарного настрою [1, с.161].

А також хочеться згадати, про префікси юридичних термінів в німецькій мові. Префікс (префіксальна морфема) – докоренева афіксальна морфема у складі словоформи, яка має переважно словотворчий характер. Золотаренко О. А наголошував, серед німецьких префіксів іменників найвищу продуктивність зафіксовано у суфікса un-, який має заперечне значення.

Проте у німецькій мові є й низка інших: un-: Unabänderlichkeit – незмінність, стабільність, Unabgestimmtheit – неузгодженість; in- : Inhaftnahme – арешт, Inhaber – власник; inter- : Interdependenztheorie – теорія взаємозалежності, Interlokution – тимчасове рішення; ur- : Urheber – ініціатор, винуватець, Urkunde – документ, акт, грамота; ex-: Exekutionsordnung – порядок

примусового виконання судових рішень, Exmission – примусове виселення; sub- : Submission – підпорядкованість, підлеглисть, Subordination – субординація; anti-: Antiarbeitsgesetzgebung – антиробітниче законодавство, Antisemitismus – антисемітизм; des- Desintegration der Gesellschaft – дезінтеграція суспільства; trans- : Transaktion – договір, Transmission – передача прав та обов'язків; non-: Nonvalenz – неплатоспроможність; miss- : Misshandlung – нанесення тілесних ушкоджень, Missetat – злочин; supra- : supranationales Organ – наднаціональний орган; vize- : Vizekanzler – віце-канцлер, Vizekonsul – віце-консул, Vizepräsident – віце-президент [3, с.172].

Отже, огляду на специфіку функціонування юридичної термінології, яка використовується фактично в усіх сферах життя, слова та словосполучення у перекладі з німецької на українську мову мають бути правильно відтворені особливо у законодавстві, оскільки вони регулюють правові відносини. Потреба у такому перекладі особливо актуальна, адже неправильно перекладений термін з однієї мови на іншу створює певні перешкоди у використанні іншомовного юридичного документа. Переклад юридичного тексту викликає багато труднощів, пов'язаних із своєрідністю юридичної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Статник І.В. Відтворення лексичних особливостей протоколів засідань Бундестагу//[Електронний ресурс]. Режим доступу:

file:///D:/Chrome/Nzfn_2014_3_36.pdf (Дата звернення 05.11.2020).

2. А. Дерябіна Словітворно-структурні особливості юридичних термінів сучасної німецької мови // [Електронний ресурс]. Режим дотупу:

file:///D:/Chrome/Nvchnugf_2014_708-709_14.pdf (Дата звернення 05.11.2020).

3. Золотаренко О. А., студ., Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ Продуктивність афіксації в юридичні термінології німецької мови//[Електроннийресурс].Режимдоступу:http://philology.knu.ua/files/library/mo vni_i_konzeptualni/51/27.pdf (Дата звернення 05.11.2020).

4. Elsen, H. Grundzüge der Morphologie des Deutschen / De Gruyter Studium. – Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2011.

5. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 608 с.

6. Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права /за ред. Б. Шлоера.– Київ: Наука, 2003. – 463 с.

СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ ЖІНКИ В АНГЛОМОВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРИСЛІВ'ІВ)

Рожкова Катерина Юріївна

Студентка

Шехавцова С. О.

Науковий керівник

декан факультету іноземних мов

доктор пед. наук, професор

ДЗ «Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка»

м. Старобільськ

Вступ. Гендерний вимір у лінгвістиці стає дедалі важливішим в оцінці процесів суспільного функціонування та розвитку. До недавнього часу проблематика визначення гендерних категорій перебувала на периферії суспільної самосвідомості, сприймалася частіше як другорядний соціальний та психологічний фактор у лінгвістиці. Між тим, проблеми, пов'язані з гендерною асиметрією та гендерною диференціацією свідомості, стають дедалі актуальнішими. Тому гендерний вимір стає важливим об'єктом вивчення у багатьох наукових галузях, зокрема у лінгвістиці, де він становить новий етап розвитку, новий погляд на лінгвістичні явища.

Спроби врахування гендерного фактору, відображеного в мові, привело до появи такого напрямку в мовознавстві, як гендерна лінгвістика, яка сьогодні визнана особливою соціолінгвістичною та соціокультурною дисципліною і яка вивчає прояв гендерного чинника в одиницях мови. У центрі уваги гендерних досліджень – мовні фактори, що визначають ставлення суспільства до чоловіків і жінок, їх поведінку у зв'язку з належністю до певної статі, а також стереотипні уявлення про чоловічі та жіночі якості тощо.

Особливе місце при дослідженні мовної репрезентації гендера займає фразеологія, одиниці якої виражають усталені у мові традиційні оцінки рис, ознак чоловіків та жінок, їхніх соціальних ролей та стосунків між ними.

Відомо, що найяскравішими фіксаторами культурно-національних еталонів і культурно значимих концептів, які передаються з покоління в покоління, є прислів'я. до таких концептів відносять «маскуліність» і «фемініність». З огляду на це, прислів'я англійської мови мають бути інформативними під час вивчення гендерних відносин [4, с. 134].

Мета дослідження полягає у з'ясуванні шляхів і способів продукування та використання фразеологічних одиниць з гендерним компонентом значення в англійській лінгвокультурі; зробити вибірку та дослідити прислів'я, що стосуються ролі та місця жінки у суспільстві.

Матеріали і методи. Матеріалом для дослідження послужили 180 прислів'їв, отриманих методом суцільної вибірки зі словника «English Proverbs and Proverbial Phrases» Р.Л. Стівенсона та «Англо-американські прислів'я та приказки» О.Ю. Дубенко.

Характер проблематики, яка пов'язана з вивченням англійських фразеологічних одиниць з гендерним компонентом, вимагає відповідних методів лінгвістичного аналізу, зокрема, метод суцільної вибірки, метод спостереження, описовий метод та лінгвокультурологічний аналіз.

Результати і обговорення. В цілому, аналіз визначень самого терміну «гендер» не виявляє в лінгвістичній науці якогось особливого різнобою, а вони тільки доповнюють одне одного. Так, Л.О. Ставицька зазначає, що «гендер – це соціальна стать на відміну від біологічної, і продукується вона у процесі соціальної, культурної і мовної практики» [5]. О. Л. Бессоновою «гендер розглядається як один із параметрів людської особистості, що включає в себе не тільки стать як біологічну субстанцію, але і як культурно зумовлений розумовий конструкт» [1, с. 5]. У дослідженні О. С. Бондаренко гендер визначається також «як соціальна стать, що синтезує культурне й біологічне в людині» [2, с. 7].

В англійській картині світу, як і в усіх європейських культурах жінка асоціюється як беззахисне створіння, слабка стать. Традиційно, жінка сприймається як берегиня домашнього затишку, дружина та матір. Проте, часто

жінку зображають як хитру емоційну та підступну особу, яка маніпулює і домінує над чоловіком. Наприклад: «*Man is the head of the family and woman is the neck that turns the head.*», «*Behind every great man there's a great woman.*», «*A wise woman never outsmarts her husband*», «*Any wise man can be fooled by a foolish woman*», «*Women will have last word*», «*The woman who obeys her husband rules him*». Ці прислів'я демонструють приховану владу жінки над чоловіком [3, с. 346-356].

Отже, з огляду на проаналізований матеріал можна виокремити фразеологічні одиниці, які поряд з іншими мовними засобами формують такі позитивні стереотипи жінки в англomовному суспільстві:

- «краса, привабливість, елегантність, вишуканість», які як в англійській, так і в інших лінгвокультурах часто мають для жінки визначальне значення, як наприклад: *(as) beautiful as a (Dresden) doll*, *(as) beautiful as a fairy*, *(as) beautiful as a princess*, *(as) beautiful as a butterfly* та інші. При цьому красу жінки в англomовній картині світу часто порівнюють з такими квітами, як троянда – *(as) fair as a rose*, як маргаритка – *(as) fresh as a daisy*, як лілія – *(as) fair as a lily* тощо.

Краса жінки створює, на жаль, певну потенційну небезпеку для чоловіка, а тому: *He who has a fair wife needs more than two eyes.* – Той, у кого гарна жінка, повинен мати більше, ніж два ока.

- «всесильність жінки»: *A woman knows a bit more than Satan.* – Жінка знає трохи більше ніж сатана (диявол).;

- «жінка – берегиня домашнього вогнища»: *The grey mare is better than a horse.* – Жінка в домі голова (досл.: Сіра кобила є кращою ніж кінь).;

- «працьовитість жінки, постійна зайнятість роботою»: *(as) busy as a bee, to work like an ant; The fingers of a housewife do more than a yoke of oxen.* – Пальці (руки) жінки в домі зроблять більше, ніж воли у ярмі.;

- «терплячість, особливо в сімейних стосунках»: *A blow from a lover is as sweet as eating raisins.* – Кого люблю, того й терплю.

В умовах прагнення до гендерної рівності жінка перебирає на себе навіть таку маскуліну рису характеру, як «мужність, твердість характеру» *to be / to behave etc like an iron lady* – досл.: бути / поводитися як залізна леді.

І все ж таки, аналіз фактичного матеріалу свідчить про те, що засобами фразеологічних одиниць англійської мови у більшій мірі формується негативний, ніж позитивний образ жінки, що демонструють такі негативні стереотипи:

- «надмірна балакучість»: *A woman's hair is long, but her tongue is longer.* – У жінки довге волосся, але язик ще довший. *The North Sea will sooner be found wonting in water than a woman at a loss for a word.* – Північне море швидше висохне, ніж жінка не скаже слова.;

- «надмірна емоційність, нестриманість»: *There is no fury like a woman's fury.* – Немає більшої люті, ніж лютть жінки. *Hell hath no fury like a woman scorned.* – Фурія в пеклі – ніщо у порівнянні з покинутою жінкою.;

- «надмірна метушливість»: *(as) busy as a bee (with two tails) / a hen on a hot girdle / a hen with one chicken* – без причин метушлива, клопітна як бджола (із двома хвостами) / як курка на сковороді / як курка з курчатами;

- «нерозумність, розумова обмеженість»: *(as) silly as a goose* – дурна як гуска, *to be / to look etc like a dumb Dora* – бути / виглядати як дурна Дора;

- «підлеглисть чоловікові, вторинність стосовно чоловіка»: *A young woman married to an old man must behave like an old woman.* – Молода жінка, що одружується зі старим чоловіком, повинна поводитися як стара жінка.;

- «марнотратність»: *A woman can throw out the window more than a man can bring in at the door.* – Жінка може викинути через вікно більше, ніж чоловік може занести через двері.;

- «плаксивість»: *It is as great pity to see a woman weep as to see a goose go barefoot.* – Жінці плакати, що гусакові босоніж ходити.

- «невміння одягатися відповідно до свого віку»: *to be like mutton dressed (up) as a lamb* – досл.: вівця, одягнена як ягня, *to be / to look etc like a scarlet woman* – досл.: бути / виглядати яскраво-червоною жінкою.

Жінка в уяві носія англійської мови – це особа, яка вмє слідкувати за своєю зовнішністю, заміжня – це не тільки чесна й шанована пані, але та, яка вмє вести господарство, наглядати за дітьми і будинком, й що не менш важливо, коритися чоловікові, бо він – основа всього.

Висновки. Підводячи підсумки дослідження, можна зробити висновок, що гендерні особливості англійських прислів'їв дозволяють виявити той фундамент, на якому базується світогляд людини, її ціннісні орієнтири і пріоритети, а також стереотипи, що існують у свідомості особистості. Аналіз прислів'їв дозволив зібрати матеріал для розуміння суті гендерних стереотипів. На матеріалі англійських прислів'їв було продемонстровано основні гендерні стереотипи, що відносяться до ролі та місця жінки у суспільстві: берегиня сім'ї, матір, дружина, керівництво та маніпуляція чоловіком, жага влади та контролю над чоловіком, емоційність та непередбачуваність жінки у стосунках із чоловіком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / О. Л. Бессонова. – Донецьк, 2002. – 361 с.
2. Бондаренко О. С. Концепти „чоловік” і „жінка” в українській та англійській мовній картині світу: автореф дис. ... канд. філол наук: спец.: 10.02.17 / О. С. Бондаренко. – Донецьк, 2005. – 19 с.
3. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки. Вінниця: Нова Книга, 2004. 416 с.
4. Кобякова І.К. Лінгвокомунікативні аспекти гендерних конструктів (в англійських фразеологізмах) / І.К. Кобякова, А.В. Гема. Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. 2007. №2. С. 133-138.
5. Ставицька Л. О. Актуальні проблеми сучасної української гендерної лінгвістики [Електронний ресурс] / Л. О. Ставицька. – Режим доступу: <http://linguistics.kiev.ua/1.html>.

THE SPECIFICS OF THE TRANSLATION OF ENGLISH-LANGUAGE SERIES (ON THE EXAMPLE OF THE SERIES "FRIENDS")

Сільваші Валерія Василівна

Студентка

Національна Академія

Державної прикордонної служби України

ім.Б.Хмельницького

м.Хмельницький, Україна

Введение./Introductions. With the advent of the first home TV in the early 20th century began the active development of the TV industry. Cinematography is the most popular phenomenon of our time. Well-known film studios are located in different countries, but the giant of TV production is currently Hollywood. Accordingly, the products released in Los Angeles are in English. Despite the fact that a large number of people speak two or more languages, bilingualism and polylingualism cannot be considered a comprehensive phenomenon. In order for the Ukrainian consumer to get the maximum pleasure from the film / series / show, the latter must have an accessible form, ie translated into Ukrainian. There are two main types of translation: literal and adapted, and they both have their own characteristics of reproduction.

Adapted translation is identical to literary, which, in turn, is considered one of the most obvious manifestations of interaction between cultures. According to O. Cherednichenko, translation helps to preserve cultural diversity as a treasure of human civilization. According to the researcher, "translation can be compared to a kind of filter that misses everything useful and necessary for the development of the target language and culture and delays what could harm their identity".

Artistic translation has existed and developed for over two thousand years. The formation of the theoretical foundations of literary translation has become, in turn, the main prerequisite for choosing a particular field of linguistics, which deals with translation in many respects. From the beginning of translation studies as a science of literary translation, special attention was paid. Problems of literary translation were

studied, in particular, by V. Vinogradov, V. Koptilov, D. Dyuryshyn, O. Cherednichenko, R. Zorivchak, M. Rylsky and others.

Active development of translation activity requires deeper and more specific knowledge from the translator. When working on the original speech, the translator must be competent at all language levels. This work is aimed at researching the means of realization of spoken language when translating from English into Ukrainian, and for correct translation it is necessary to understand the context in which events unfold.

In the case when the translator needs to accurately convey the original text, ie we are talking about an adapted translation, an important aspect is a deep understanding of the linguistic color of English texts.

Цель работы./Aim. The purpose of the thesis – to determine the features of the implementation of phonetic, lexical, grammatical and syntactic means of transmission of spoken language in the translation of the series «Friends» in Ukrainian.

To achieve this goal, the following tasks are set:

1. to study the general theoretical principles of literary translation and to analyze the existing models of translation in terms of their compliance with the general purpose of literary translation;

2. identify the main aspects of the reproduction of spoken language in translation;

3. identify and analyze the phonetic, lexical, grammatical, syntactic features of the translation of texts from English into Ukrainian;

4. to investigate the peculiarities of the reproduction of regular expressions in the translation of texts from English into Ukrainian.

The object of research is the conversational speech reproduced in the series «Friends».

Материалы и методы./Materials and methods. Having examined in detail the English texts of the series «Friends» and its translation into Ukrainian, it was concluded that to achieve equivalence in the translation of film text usually uses the

traditional arsenal of translation techniques inherent in literary translation. During the study, translation transformations were considered and analyzed in detail, as well as the reasons for their application. It was determined whether the application of transformations in specific cases was justified or not. From this it was concluded that in most cases the translator skillfully used certain translation techniques, but in some cases it still did not make sense to apply the transformation.

A quantitative method was used to identify the most commonly used transformations, which revealed that lexical transformations are used more often than all other transformations of the same type. Given their frequency, the following transformations were considered in detail during the study: concretization, modulation, generalization and transcription.

The focus was also on grammatical transformations, which account for almost a quarter of all translation transformations. We analyzed: substitutions, omissions and antonyms. Stylistic transformations and the reasons for their use in the translation of English-language film texts are studied in detail. The most common are the use of euphemisms and the use of functional analogues.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Comparative analysis of factual material revealed a set of translation problems that arise at the lexical, grammatical and genre-stylistic level. The results of the work give grounds to believe that during the translation of cinematographic materials the translator encounters situations when there is a need to resort to different types of transformations, combining lexical, grammatical and stylistic transformations.

The main ways of translating realities are: transcription, tracing, descriptive translation, semantic development.

Phraseological combinations are represented in most cases by a verb with a postposition, with a noun or adverb, the translation of which depends on the meaning of the postposition or an element that expresses the general logical meaning of the combination. Such phraseological units are translated by a verb, an adverb, less often a noun with a similar general logical meaning. Phraseological fusion in most cases is translated by semantic development and image replacement. When translating

predicative phraseologies and idioms, a holistic transformation of meaning is carried out, the technique of full or partial tracing is applied while preserving the expressive and functional-stylistic component of phraseology.

Analysis has shown that slang is an integral part of modern cinema. Vocabulary with a pronounced emotional and evaluative color in 90% of cases is translated using neutral equivalents. The translation strategy is to preserve the communicative function and reflect the same aesthetic function.

Выводы./Conclusions. Thus, the study considered the concept of film text as an object of translation, identified the main problems and features of adaptation of films in translation and analyzed the features of linguistic transformations in the translation of the English series "Friends", which significantly affect the overall adequacy of viewing.

It has been found that when translating a film, the translator-practitioner encounters many phenomena and difficulties that do not arise when translating other objects of translation. The plan of expression of the film text is heterogeneous and has two components - verbal and nonverbal.

The verbal plan of expression of the text of the film is minimalist, reduced mainly to dialogues or monologues, if the latter are absolutely necessary by the author (for example, the inner monologue of the hero, which tells about events not shown in the frame, or which shows the internal conflict of the hero). Other semantic load is realized on the non-verbal plan of expression, the translator is obliged to take into account this part of the semantic load during translation.

The nonverbal plan of expression has the same goals as the descriptions in fiction - to create a visual and sound picture of the world and situations surrounding the hero. But visual images here are perceived instantly and comprehensively, in contrast to the descriptions in the literature.

The balance of the content load of two different plans of expression of the film text can be realized in three ways:

- 1) the semantic load is shifted towards the verbal plan of expression;
- 2) the content of the load is distributed between the verbal plan of expression and the nonverbal plan of expression evenly;
- 3) the content of the load is shifted towards the non-verbal plan of expression.

Translation of film text provides a wide field for possible research, but the main directions here should be: the specifics of film text as a type of text, the ratio of verbal and nonverbal expression plans, their relationship and the role of these links in translation - the dependence of pragmatic content on content distribution load between expression plans, differences in the translation of the film text from the translation of other types of text and differences in the translation process during different types of its implementation.

Analyzing the scientific literature on this topic, we found that the text of the film is more involved in the process of intercultural communication than for ordinary verbal text. Of particular interest for linguistic and cultural research is the concept of cultural transference, as its main task is to study the perception of a work of art in a host environment, which is especially relevant for cinema.

Analysis has shown that slang is an integral part of modern cinema. Vocabulary with a pronounced emotional and evaluative color in 90% of cases is translated using neutral equivalents. The translation strategy is to preserve the communicative function and reflect the same aesthetic function.

КОНЦЕПТЫ «MUND» И «ROT» В СОСТАВЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НЕМЕЦКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА

Ткаченко Ольга Владимировна

преподаватель

Харьковский национальный

медицинский университет

г. Харьков, Украина

Заборовская Светлана Витальевна

к.филол.н., доцент

Харьковский национальный

медицинский университет

Мухортова Ольга Дмитриевна

преподаватель

Харьковский национальный

медицинский университет

Введение. Фразеологизмы – это часть речевой культуры любого народа. Практически все фразеологизмы имеют тесную связь с человеческой деятельностью. Исследователи отмечают, что довольно часто в состав фразеологизмов входят соматизмы, т.е. названия частей тела человека. Наличие достаточно большого количества соматизмов можно объяснить тем, что они являются древнейшим пластом лексики и составляют базу активного словарного запаса любого языка. Распространенности данной группы фразеологизмов способствуют острота, меткость, жизненность их содержания, простота грамматической формы, стилистическое разнообразие. Особенностью соматических идиом является наличие аналогичных высказываний в разных языках, схожих по образным характеристикам. Причиной сходства образности фразеологизмов является не только заимствование, но и наличие глобальных процессов, способствующих появлению похожих высказываний. Великое множество соматических идиом лингвисты Н.В. Куницкая и В.С. Данилов объясняют фактором метафоризации. Импульсом для данного процесса служит то, что человек сравнивает новый объект с тем, что ему хорошо известно и

находится в поле его зрения. Прежде всего человек сопоставляет окружающие его объекты и происходящие события с собой, со своим телом. Но в образовании метафор разные части тела участвуют по-разному: одни очень редко (плечо, колено), другие – довольно часто (голова, глаза, нос, рот, язык). Во фразеологизмах с соматизмами чаще всего используются названия тех частей тела, которые служат человеку постоянно. Количество и разнообразие фразеологизмов зависят от того, насколько важные функции выполняют те или иные части тела или органы человека.

Цель работы. Настоящая работа посвящена сопоставлению фразеологических единиц с концептами «Mund» и «рот» в немецком и русском языках. Данное исследование направлено на выявление общих и отличительных семантических признаков фразеологизмов.

Материалы и методы. Материалом для исследования служат фразеологизмы немецкого и русского языков, взятые из «Немецко-русского фразеологического словаря» Биновича Э.Ф. и Гришина Н.Н. В данной работе мы использовали метод сопоставительного анализа.

Результаты и обсуждения. Рот выполняет одну из важнейших функций в организме человека – коммуникативную. Кроме того, что рот воспроизводит звуки, слова, передаёт информацию, он еще отражает психическое состояние, показывает мимику человека, участвует в приёме пищи. Исходя из этого, можно утверждать о тематическом разнообразии фразеологизмов с концептом «рот». Фразеологическая активность концептов «Mund» и «рот» приблизительно одинаковая. Проведя сопоставительный анализ семантических признаков концептов, мы разделили идиомы на такие группы:

- идиомы, в которых выражается запрет, недопустимость речевого высказывания: *jemandem den Mund verbieten* (досл. закрыть рот кому-либо), *den Mund halten* (держат рот закрытым); *das Wort blieb ihm im Munde stecken* (досл. слово застряло у него во рту). Набрать в рот воды, держать рот на замке (русск.)

- идиомы, отражающие глупость, дерзость, наглость речевого акта: *einen großen Mund haben* (досл. иметь большой рот), *den Mund auf dem rechten Fleck*

haben (досл. иметь рот в правильном месте), mit dem Mund stark vornehmig sein (досл. быть сильным ртом). Плести небылицы, сморозить глупость, палец в рот не клади (русск.)

- идиомы, выражающие прямоту речи и передачу важной информации: aus dem Mund sprechen (говорить из уст), von Mund zu Mund (ото рта ко рту). Передавать из уст в уста (русск.)

- идиомы со значением «говорить или слушать подобострастно, без критики»: auf den Mund schauen (смотреть в рот), am Munde hangen. Слушать, разинув рот (русск.); j-m eine Mitteilung vom Mund nehmen. Заглядывать в рот кому-либо (русск.); nach dem Munde reden (досл. говорить прямо в рот); aus einem Munde kalt and warm blassen (досл. дуть изо-рта теплым и холодным).

- идиомы, выражающие значение «заставить замолчать кого-либо в грубой форме»: j-n uber den Mund fahren, j-m auf den Mund geben. Заткнуть рот (русск.)

Выводы. Итак, фразеологизмы с концептами «Mund» и «рот» оценивают коммуникативную деятельность человека, описывают его эмоциональное и психическое состояние. Большинство идиом имеют соответствия в обоих языках и совпадают по стилистической направленности.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бинович Э.Ф., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь, М.: Русский язык, 1975. – 656 с.
2. Данилов В.С., Куницкая Н.В. Образование соматических фразеологизмов на основе семантических сдвигов составляющих компонентов // Современные проблемы романистики: функциональная семантика. – Т.1, – Калинин, 1986, – с. 83-85
3. Райхштейн А.Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. М.: Высшая школа, 1980. – 208 с.
4. Черданцева Т.З. Идиоматика и культура // Вопросы языкознания, 1996 – №1, – с. 58-70

PHILOSOPHICAL SCIENCES

UDK 101.

ON THE ISSUE OF THE PECULIARITIES OF THE AZERBAIJANI ENLIGHTENMENT

Behbudov Sabir Elmurad

PhD student
of the Institute of Philosophy and
Sociology of Azerbaijan
National Academy of Sciences

Annotation. The article examines the features of the Azerbaijani enlightenment. The definition of the system of religious and cultural values of the Azerbaijani enlightenment and its relevance in modern times are shown. The article also defines the essence of the concept of “value” in the Azerbaijani enlightenment, makes generalizations about cultural values on the basis of literary and artistic works of the Azerbaijani enlighteners of the XIX century.

Key words: enlightenment, philosophical sciences, Azerbaijan, Europe, history of philosophical thought

In the history of European public opinion, from positivism to postmodernism, each emerging artistic trend or philosophical system defined its program on the basis of the attitude to the value system of the Enlightenment. Enlightenment in Azerbaijan symbolized a new stage of development in relation to previous periods, ideological, literary and cultural systems. In our opinion, the study of the process of formation of a complex of enlightening ideas is relevant in terms of understanding and interpretation of the development of the public opinion landscape of modern Azerbaijan.

Eighteenth-century European enlightenment gave the world great thinkers. Therefore, the 18th century in Europe is rightly called the “century of philosophers”. Locke, Shaftesbury, Berkeley, Hume, Montesquieu, Voltaire, Diderot, Russo, Golbach, Helvetius, Lommetri, Condilyuk, Leibniz, Lessing, Mendelssohn, Kant, Herder, Hete, Schiller ... – this is a short list of names. The diversity of their philosophical views and concepts still amazes us today. These philosophers were united by a common enlightenment platform: the denial of the monarchy, the abolition of patriarchal-feudal remnants, the struggle against religious fanaticism and total church violence in all spheres of life, and so on. The general sharp critical attitude to reality The eighteenth-century enlighteners believed that man and society could be changed by the laws of reason. Interestingly, at that time not only those who were professionally engaged in philosophy, but also those who thought independently and were able to think intelligently were called philosophers.

The eighteenth century was a time of European thought and criticism, so it is also called “the age of criticism”. The main target of criticism was not the religion, but the church. That is why there are serious changes in the religious views of European educators. Enlightenment is one of the important socio-political, cultural and philosophical events in the history of Azerbaijani thought. Enlightenment is presented as a system of ideas and thinking that forms the nation, as an important stage in the development of Azerbaijani culture. The emergence of a new worldview in the Enlightenment gave impetus to the formation of a certain system of values. Enlightenment values are the reference point of every cultural-historical movement, philosophical school and artistic trend. Enlightenment The new period is an interesting and complex stage in the history of Azerbaijan. Azerbaijani Enlightenment was a socio-political, social event that engulfed the “old world” in the 19th century, emerging as a “operational space” of rational discourse, a cult of cognition and practice, which in turn allowed for different approaches to old religious and cultural stereotypes and principles.

Enlightenment led to the formation of a hierarchy of values, such as a social, cultural, literary movement, or a new worldview system. When we say

“enlightenment”, we mean “the concept of scientific language used by a modern researcher who wants to build a model of cultural history” [5, p.55]. Comparison of “circulating” ideas and opinions at that time allows to determine the social context of enlightenment. For example, when studying the organization of new forms of social contacts (new type of school, newspaper, Freemasonry), their strategies should be taken into account, not their class, religious or ideological affiliation. In order to show the uniqueness of the Azerbaijani Enlightenment, arguments are brought mainly from the religious and spiritual sphere. However, the analysis of the socio-economic situation allows us to show specific features. The Azerbaijani Enlightenment is a complex cultural phenomenon that covers all social levels of nineteenth-century society. It was in the 19th century that the reconstruction of the Azerbaijani cultural system took place on the basis of communication and economic, cultural exchanges, as a result of the transformation of the material and intellectual environment. As the name suggests, the main concepts of this system are related to the concept of “education”. Azerbaijani enlighteners believed that the welfare and existence of the people passed through enlightenment, science, education and upbringing.

Enlightenment was seen as the concept of the basic idea that characterized the Enlightenment ideology, and the three main driving forces of this ideological system – the school, the press, and the theater – were left out. The study of the processes of formation of ideas and values of enlightenment is relevant in the face of global challenges in terms of understanding the historical and cultural development processes of modern Azerbaijan. In addition, existing knowledge and ideas about the values of the Enlightenment are incomplete. At first glance, the Enlightenment period has been studied in detail by historians, literary critics and culturologists. In these studies, the idea of a “cult of mind” and enlightenment is considered to be almost the main feature of enlightenment. However, in recent years, there has been an opinion among the representatives of various sciences that many ideological deviations and stereotypes have been allowed in the interpretation of the Enlightenment. The role of Russian and partly European enlightenment in the formation of the enlightenment ideology in Azerbaijan is undeniable. Bringing education to the forefront, the

interests of the common people are the common values that unite them. “As in Europe, enlightenment in Azerbaijan was born to announce the end of the previous epoch in spiritual and ideological progress – the end of the Middle Ages, and at the same time to make the transition” [2, p.630].

The period of enlightenment in Azerbaijan is characterized as an important stage of cultural development in the history of the peoples of the West and the East. No such high opinion was expressed in honor of the human mind as in the Enlightenment, no criticism was voiced against the institution of religious absolutism, in the hope that mankind could be saved from social and religious oppression. The concept of “enlightenment period” raises certain questions: in general, was there an “enlightenment period” in Azerbaijan, and if so, what specific period of time does it cover? What are the characteristics of the Enlightenment? Who was the first classic of the Enlightenment? In an article, I.S.Braginsky answers this question with a rhetorical question: “...Voltaire introduced the term Enlightenment to literature. Can it be called a classic of French Enlightenment literature, a French Enlightenment classic?” [6, p.307]. These questions can be applied to the Azerbaijani enlightenment. There are still differing views on the periodization of enlightenment.

There are many interesting ideas in the scientific literature about the role of European (French) and Russian enlightenment in the formation of Azerbaijani enlightenment. According to researchers, enlightenment should be seen as a result of “Western influence” in the “ideological struggle” against religious superstition and ignorance that have been entrenched for centuries in traditional Muslim society. This aspect is more obvious in M.F.Akhundov’s views. He “always set an example” to authors from France, Russia and other European nations in the promotion of enlightenment ideas [3, p.318]. Ali Sultanli writes: “The intellectual development of the Azerbaijani people ... an important turning point began in the 19th century. It was also an enlightenment movement expressing the spiritual needs of our people, inspired by the advanced ideas of Russian culture” [4, p.73].

But we must not forget that each national literature has its own characteristics and typological regularities. On the other hand, “the broad public background,

objective-historical” context “that determined the direction of the literary movement (enlightenment - S.B.) in Azerbaijan was not only the Russian and European environment, but also the Middle East as a whole” [2, p.643]. The “tolerance” and diversity of thought of the Azerbaijani enlightenment of the XIX century lies in the fact that on the one hand it tried to preserve the East-Islamic ethical values, on the other hand, it was preparing to accept European cultural values. The romanticism of the twentieth century also grew in the atmosphere of enlightenment. This was, in fact, due to the artificial application of many provisions of the French Enlightenment to the Azerbaijani version.

The enlighteners wanted to expand by creating a public sphere for the free dissemination of ideas related to education and upbringing. They were interested in the mechanisms of ensuring the free circulation of these ideas in the social structure and their assimilation, that is, so that everyone could benefit from the achievements of this social infrastructure.

It was the activity of educators in this direction that led to the gradual formation of the public sphere in Azerbaijani society. The creation of the first libraries, the first newspapers, the first theatrical performances, the formation of literary and artistic criticism and scientific, artistic translations – all these cultural innovations later laid the foundation for the so-called “thought revolution” in the twentieth century. The period of enlightenment is one of the brightest periods in the development of Azerbaijani culture. Radical changes in the sphere of public thought, as well as social, political and cultural experience of the Azerbaijani people The cult of mind and knowledge, which is the essence of the Azerbaijani Enlightenment, was not only the epistemological ideal of the time, but also its social imperative. Therefore, the enlighteners were looking for ways to expand the “spread zone” of cognition, to create new cultural spatial spheres for the free spread of ideas. That is, a social infrastructure of free cognition must be created so that everyone can freely benefit from its achievements. One of the main manifestations of the “revolution of thought” was the pedagogical revolution. In enlightenment, the cult of cognition (mind) conditioned the necessity of the cult of education (school).

The selfless activity of educators in this direction laid the foundation for the gradual formation of the social sphere in Azerbaijani society. The creation of a social sphere is one of the important factors in the development of democracy. Contemporary German philosopher J. Habermas in his book “Structural Transformation of the Public Sphere” notes that the emergence of a public sphere, the main features of which are egalitarianism, common interest and rational argumentation, created conditions for open and public discussion of public issues. This process was of great importance for the formation of a specific culture of rational-critical judgment” [1]. The publication of newspapers, the creation of theaters, public libraries – all these cultural innovations should have led to a process called the “revolution in thought”. The establishment of the national theater and press, the establishment of the first democratic republic in the Muslim East was the result of the realization of the ideas of the Enlightenment. The intellectual revolution in Azerbaijani culture and literature emerged as a result of intense spiritual and practical activity of thinkers (M.F.Akhundzade, H.Zardabi, A.Bakikhanov, etc.) directly related to the Enlightenment movement.

REFERENCES:

1. Habermas J. Structural Transformation of the Rubric Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society // T. Burger, Lawrence – Cambridge, 1989.
2. Qarayev Y. Tarix: salnamə, yoxsa yaddaş? // Qarayev Y. Seçilmiş əsərləri. 5 cildə. III cild. Bakı: Elm, 2015, s.619-663.
3. Məmmədov Z. Azərbaycan fəlsəfəsi tarixi. Bakı: İrşad, 1994.
4. Sultanlı Ə. Azərbaycan dramaturgiyasının inkişaf tarixindən. Bakı: Azərnəşr, 1964.
5. Yusifli C. Axundov yaddaşı // Yusifli C. Mətn. İşarə. Məna. Bakı: Mütərcim, 2019, s.43-57.
6. Брагинский И.С. К вопросу о национальном своеобразии эпохи просвещения // Просветительство в литературах Востока. М.: «Наука», 1973, с.303-305.

APPLICATION OF EXISTENTIALIST PHILOSOPHIC IDEAS RELATED TO FREEDOM IN THE LIFE OF MODERN PEOPLE

Bozhko Oleg Vladimirovich

Student

Kharkov National University
of Radio Electronics

Introduction. At any stage of the human civilization development the question of freedom has been one of the key research subjects by intellectuals. In today's world, this topic remains not only relevant, but it has been also brought to a new level of publicity through the mass media. But, unfortunately, the line between the truth and falsehood in the modern mass media production has become completely blurred. This leads to the fact that the concept of freedom can be distorted in the minds of people, which means that it is necessary to find out some guidelines on this issue, not to become a victim of speculation and tricks related to human freedom concept.

Aim. The purpose of the work is to consider the possibility of practical application of philosophical ideas in the life of modern people. Using the case study of the views of existentialists, the author examines the ways of their application in the life of a modern person.

Materials and methods. The works of such existentialist philosophers as Friedrich Wilhelm Nietzsche, Nikolai Berdyaev and Jean-Paul Sartre were chosen as background materials for this article. Works which describe or criticize the achievements of the above-mentioned philosophers were also used. The research was conducted by methods of analysis and synthesis, as well as ascending from the abstract to the particular.

Results and discussion. As is known the problem of freedom occupies the significant place in existentialism. The majority of existential - oriented philosophers have been engaged in setting and solving this problem. In order to cover a larger quantity of opinions, I was considering the ideas of thinkers from different periods in existentialism development.

So, Friedrich Nietzsche is known as one of the forerunners of modern existentialism. The basis for most of Nietzsche's works is the criticism of various structures (traditional culture, religious dogmas, morality and ethical rules) that can limit the individual. For Nietzsche, the individual freedom from external social factors in order to realize one's own will is the real life. This position should not be understood as a call for anarchy or the preaching of lawlessness. In fact, it leads to the concept of the Nietzschean Overman, who became free from the external influence of culture and society, and realizes his will to power. At the same time, the will to power is not arbitrariness or violence against things, but only the desire to fulfill the essential duty of life - to be able to do so [1].

According to Nietzsche, how does one become free? The philosopher insists on getting rid of blind faith in socially imposed norms. He draws the attention of his followers to the need of the man to self-determine his or her own values and live according to them [2].

Friedrich Nietzsche's ideas about freedom were relevant during the spiritual and intellectual crisis of the late 19th century. They have become even more relevant now. After all, we live in a world in which there is a mass imposition of false values through advertising and information terror. Under such conditions, the only way to remain free is to implement the advice of Nietzsche and create our own isolated system of values.

Nikolai Alexandrovich Berdyaev is the main representative of Russian existentialism. Sharing the idealistic vision of the world, Berdyaev said that freedom for him is more primary than being [3]. 'The peculiarity of my philosophical type, first of all, is that I am based not on being, but freedom in my philosophy' [4]. In the end, freedom for Nikolai Berdyaev is being.

The basis of Berdyaev's doctrine is the claim that freedom is not originally given to the man. Freedom in its deepest sense is not a right, but a duty, not something that people require, but what is required from them to become fully and totally human. Freedom does not mean an easy life at all; freedom is a hard life which demands some heroic efforts. Nikolai Berdyaev sees the purpose of the man in

creativity and creation, which are possible only when a person achieves complete freedom.

How can Berdyaev's teachings be applied to contemporary lifestyle? His idea that the man becomes a slave to his or her creations is very relevant. We can observe this everywhere: modern people are so entwined in their lives with technology that they have become completely dependent on it and, therefore, lost the ability to create. It turns out that in order to regain the ability to embody one's destiny, according to Berdyaev, the individual must take responsibility for the creation of his or her freedom.

In the philosophy of Jean-Paul Sartre, the theme of freedom is also one of the central ones. Unlike Berdyaev, Sartre presents freedom as something significant, inherent to the person from the beginning. 'We are, - Sartre writes, - condemned to be free, and our freedom is perhaps the only thing we are unable to give up on' [6].

On the other hand, J.-P. Sartre sees the purpose of freedom in the same context as N. Berdyaev - people are free to create. In this article, it is important to pay attention to Sartre's vision of the life meaning. His position on this is clearly seen through the novel «Nausea». In it, the protagonist, Antoine Roquentin, realizes the insanity and meaninglessness of existence and falls into a state of anxiety because of it. The novel itself ends with Antoine finding a way out in the creativity, thereby understanding the meaning of life.

What can we learn from Jean-Paul Sartre's notions of freedom and the meaning of human life? Many people today wonder about the sense of existence and the world as it is. In this case, they should pay attention to the thoughts described above: the individual can give integrity and meaning to the world through his or her freedom of activity and creativity.

Conclusions. So, the problem of freedom and its understanding by modern people is really very important. I proposed to solve it through the study of similar problems by thinkers of the past. In this paper the existentialist ideas were considered at different stages of this philosophical trend development.

It is obvious that the information studied in this article is not enough for the finalizing of the true concept about the human freedom. However, the purpose of the work was only to demonstrate a possibility of using philosophical ideas to solve certain problems of modern life.

REFERENCES

1. A. A. Gritsanov, T. G. Rumyantseva, M. A. Mozheiko. The will to power. History of Philosophy: An Encyclopedia. - Minsk: 2002.
2. Nietzsche F. Will to Power. trans. R.J. Hoollingdale and W. Kaufmann. – New York: 1967.
3. Lobanova, Yu. O. The meaning of freedom as the highest value in the philosophy of N.A. Berdyaev / Yu. O. Lobanova. - Text: direct // New ideas in philosophy: materials of the III Intern. scientific. conf. - Moscow: Buki-Vedi, 2017 .- - P. 16-19. -URL: <https://moluch.ru/conf/philos/archive/244/12593/>
4. Berdyaev N. A. Self-knowledge (Experience of philosophical autobiography). M.: Kniga, 1991. -- 448 p.
5. Berdyaev N. A. On the ambiguity of freedom // Mosti.— № 12. — 1966.
6. Sartre J.-P. L' Être et le néant. – Paris: 1948. – p. 518.

**ОНТОЛОГІЧНО-ЕСТЕТИЧНА ФУНКЦІЯ МІФІВ У ФІЛОСОФСЬКІЙ
РЕЦЕПЦІЇ ЗБІРКИ «ЛЕГЕНДИ СТАРОКИЇВСЬКІ»
НАТАЛЕНИ КОРОЛЕВОЇ**

Ковальчук Ю. А.
аспірант III року навчання
кафедри української та зарубіжної літератур
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація: У статті розглядаються різноманітні підходи до інтерпретації міфу та онтологічну, естетичну і філософську функції, включаючи ритуалістичну, структуралістську, символічну, соціологічну та лінгвістичну крізь призму рецепції збірки Наталени Королевої «Легенди старокиївські».

Безліч теорій трактували міф як примітивну версію історії й намагалися аналізувати їх як десакоалізовані тексти, у даному дослідженні міф представлений як філософські бачення створення світу та його розвиток в уявленні не тільки первісних людей, а й кристалі стичному відтворенні письменників у своїй творчості. Більшість сучасних теорій вивчення міфу відходять від пошуків загальних рис міфів, апелюючи до різноманітності змісту міфів, подекуди, забуваючи про естетичну функцію у розрізі світової літератури та інтерпретованих продуктів за допомогою інтертекстуальних вкраплень у свої творчу канву.

Ключові слова: міф, онтологія, естетика, інтерпретація, рецепція, авторська модель.

Дослідженням міфу, міфотворчості та міфопоетики займалися багато дослідників у різні часи. Дослідження були репрезентовані декількома основними теоріями: соціологічною (Е. Дюркгейм); лінгвістичною (М.

Мюллер); символічною (Е. Кассіер); структуралістською (К. Леві-Строс); функціональною (М. Еліаде); ритуалістичною (Дж.Фрезер) [4, с. 164].

Дуже великої популярності набули погляди Е. Кассієра, який наголошував на соціальній природі міфу. Природа й суспільство для нього нероздільні. Міфічне мислення, що насичене кодами, він вважав ключовим елементом пізнання буття. Наголошуючи на тому, що основною функцією людини є діяльність, Е. Кассієр вважає міф людським знаряддям для створення символу [4, с. 165]. Міф не можливо охарактеризувати як голі емоції, бо він вираженням емоцій. Вираження почуттів – це не почуття, а їх емоція, перетворена на образ [7, с. 43]

Таких поглядів і переконань дотримувалася і неординарна, на жаль, наразі, мало досліджена письменниця української діаспори (хоч питання має протиріччя) Наталена Королева, яка за допомогою найрізноманітніших інтертекстуальних вкраплень (міфологічних, біблійних тощо), змогла створити свої «дивосвіти».

Белетристика Наталени Королевої є непроминальним явищем в українській літературі, проте довгий час вона перебувала на маргінесі літературознавства. Художня концепція світу і персонажа авторки твориться в межах християнської філософії і моралі, бо творчий доробок Наталени Королевої засвідчує сталість істин та тенденції української літератури, домінантними серед яких є оновлення письменства. Під таким кутом зору розглядаємо прозу письменниці як «синтез двох культур – західноєвропейської і української» (О. Мишанич).

Валова частка інтертекстів письменниці являла міфи народів світу (грецькі, скандинавські, слов'янські тощо). Варто зосередити увагу на її легендарній збірці «Легенди старокиївські», у якій авторка змогла синтезувати у 25 легендах-оповіданнях міфологічні та літературні джерела.

Письменниця не переповідала уже знайомі сюжети міфів, а інтерпретувала їх у своїй призмі світобачення та створення власної «авторської

моделі» (Н. Астрахан), зокрема, крізь призму естетичної функції міфів та ініціації українського народу та культури в цілому.

Образ України є лейтмотивом творчості Наталени Королевої, тому що онтологічно й гносеологічно вона пов'язана з гуманітарною аурою й генетичним кодом української нації. Таким чином, у центрі її прози знаходиться образ світу, який моделюється через «систему бінарних опозицій [6, с. 211]. Про це сама авторка застерігає ще у епілозі своєї збірки (*«не варто у цій збірці шукати певної науковості...»*).

Проте, це не завадило Наталені Королевій створити шедевральне полотно, яке водночас, висвітлює стародавні язичницькі бачення людей різних народів світу та ініціює українську культуру як самобутню та самодостатню серед інших європейських культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Астрахан Н. Буття літературного твору: аналітичне та інтерпретаційне моделювання: монографія / Наталія Астрахан. К.: Академвидав. 2014. 432 с.
2. Білоус П. В. Інтерпретація літературного твору / П. В. Білоус. Житомир: ЖДУ. 2012. 140 с.
3. Дивосвіти Наталени Королевої. Мишанич О. Повернення. 2-е вид., перероб. і доп. К.: АТ «Обереги». 1997. 336 с.
4. Колісниченко А. Онтологія літературознавчої категорії міфу крізь призму соціології, релігії та філософії // Література в контексті культури: Зб. наук. праць. Вип. 26. / ред. кол.: В.А.Гусев. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2015. С. 164-168.
5. Літературні силуети. Ковалів Юрій. // Слово і час. 2019. № 2. С. 69.
6. Цивьян Т. Модель мира и ее лингвистические основы. Издание 3, испр. М.: URSS, 2006. 280 с.
7. Cassirer Ernst. The Myth of the State / Ernst Cassirer. New Haven: Yale University Press; London: Geoffrey cumberlege. Oxford University Press, 1946.

ECONOMIC SCIENCES

UDC 369.06

THE IMPACT OF THE SOCIO-ECONOMIC FACTORS ON THE DEVELOPMENT OF MEDICAL INSURANCE

Aliyev Zaur Rafik oglu

Chairman of the Board of the State
Agency for Compulsory medical insurance
Baku, Republic of Azerbaijan

Abstract: the article discusses the feasibility of increasing the financial potential of the health insurance market with the introduction of the EViews-10 software package by analyzing the correlation between the dynamics of insurance premiums for compulsory health insurance and the main indicators of the healthcare industry, economic and demographic indicators on the example of the Republic of Azerbaijan. In the process of regression analysis of the health insurance market, several groups of factors were included in the model and a multiple regression equation was constructed. The statistical significance and adequacy of the established model were checked. The results of the correlation between insurance premiums for compulsory health insurance and the main economic indicators showed a direct dependence of insurance premiums for compulsory health insurance on household spending, bank deposits and an inverse relationship with the inflation index and the number of unemployed.

Key words: correlation, regression, compulsory medical insurance, economic factors, model, correlation coefficient, adequacy, autocorrelation

Introduction. The growing needs of the population for quality health care dictate the need for a constant increase in government spending on health care needs.

The target parameters of the development of the health care system are determined by the increase in the availability and quality of medical services to improve the health of the population, increase life expectancy and, as a result, significant progress in the economic potential of society and the national economy. In this regard, it is relevant and necessary to study and analyze the factors affecting the amount of compulsory health insurance in order to effectively and fully function the health care system.

The purpose of the article is to establish the relationship between the amount of insurance premiums for compulsory health insurance and the main socio-ecological economic indicators to determine the possibility of increasing the financial potential of the medical market to insure it. The health insurance market is an important component of the economy. The state, the main task of which is to create a financial mechanism to attract additional financial resources to the health care system with the provision of full, timely quality medical care, medical supplies, and insurance. Sustainable medical development requires the study of education implementation, implementation and increase of its financial ability to learn the prospects for its further functioning to dig. Financial potential of the media market Qing insurance as an economic category is the total financial resources, or which can be directed to the functioning and development of health insurance for the stages to make them effective to use and to maximize the satisfaction of the needs of the subjects of the health insurance market, social protection of the population and improvement of systemic financing of health care generally [6].

In this study, the output data for determining the multivariate regression analysis of the influence of factors on the dependent variable (the volume of insurance premiums for compulsory health insurance) are collected in the form of time series for 2016-2020. for the months of August, September, October [8].

The following table shows the amount of insurance payments and insurance premiums for health insurance in the Republic of Azerbaijan for the period 2016-2019.

Table1.

For the period 2016-2019 amount of insurance payments and insurance premiums for health insurance in the Republic of Azerbaijan

Indicators	2016		2017		2018		2019	
	Insurance premiums	Insurance payments	Insurance premiums	Insurance payments	Insurance premiums	Insurance payments	Insurance premiums	Insurance payments
for non-life insurance, mln. man. including	203,09	88,5	197,4	73,02	230,4	77,6	237,2	99, 10
Personal insurance, mln. man. including:	91,12	63,1,	90,54	53,83	94,11	94,11	104,12	61,42
Medical insurance mln.man.	84,67	61,57	83,17	53,00	87,06	59,48	95,830	60,49
The share of health insurance in insurance other than life insurance,%	41,7	69,6	42,1	72,6	37,8	76,6	40,4	61
Share of health insurance in personal insurance, %	92,9	97,6	91,9	98,5	92,5	63,2	92	98,5

Source. Compiled by the author based on information (8) and (9).As can be

seen from the table, there is a trend towards an increase in health insurance premiums and payments for personal insurance, which is part of insurance other than life insurance. The share of health insurance in insurance other than life insurance ranged from 37.8% to 42.1% for insurance premiums and from 25.8% to 72.6% for insurance payments. The share of health insurance in personal insurance ranges from 91.9% to 92.9% on insurance premiums in 2019 to 95.830 million manat, and the share of personal insurance on insurance payments ranges from 63.2% to 98,5% in 2019 to 60,49 million manat. Parameters were estimated using the EViews software package

In the process of eliminating insignificant variables, variables were identified that satisfy the regression equation with a high level of reliability. The results of performing the regression function for the dependent variable (the volume of insurance premiums for compulsory health insurance) from economic factors, demographic factors and factors characterizing the state of the health care system are presented, respectively, in the form of tables 2. The value of the regression coefficients shows the average change in the result with a change in the factor by one unit. Column "t" calculates the Student's t-test, which is used to assess the statistical significance of the regression and correlation coefficients. The "F-test" column evaluates the reliability of the resulting multiple regression equation. According to the State Statistics Committee of the Republic of Azerbaijan, the dependence between economic factors affecting the level of health insurance payments can be deduced from the ready-made mathematical software packages for regression analysis: EViews, MatLab, MS Excel, MathCad, etc. can be used [8].

**Table 2. Dependent Variable Execution Results
(volume of insurance premiums) from economic factors of AR**

Dependent Variable: Y
 Method: Least Squares
 Date: 12/18/20 Time: 12:41
 Sample (adjusted): 2016M01 2017M03
 Included observations: 15 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
X5	0.000722	0.000067	10.776119	0.6923
X4	-0.447824	0.201486	-2.222606	0.3951
X3	-1661.138	1028.773	-1.614679	0.1408
X2	31.30979	24.29768	1.288592	0.2297
X1	0.001199	0.000195	6.148718	0.0002
C	269.9294	250.0620	1.079450	0.4604
R-squared	0.827740	Mean dependent var		44.71667
Adjusted R-squared	0.732040	S.D. dependent var		4.271829
S.E. of regression	2.211308	Akaike info criterion		4.714220
Sum squared resid	44.00894	Schwarz criterion		4.997440
Log likelihood	-29.35665	Hannan-Quinn criter.		4.711203
F-statistic	8.649303	Durbin-Watson stat		1.113223
Prob(F-statistic)	0.003012			

Source. EViews application is developed by the author based on the software package.

Based on the results obtained from the Eviews application software package, the regression equation will be as follows:

Estimation Command:

=====

LS Y X5 X4 X3 X2 X1 C

Estimation Equation:

=====

$$Y = C(1)*X5 + C(2)*X4 + C(3)*X3 + C(4)*X2 + C(5)*X1 + C(6)$$

Substituted Coefficients:

=====

$$Y = 0.000722158815439*X5 - 0.447823901138*X4 - 1661.13786501*X3 + 31.3097862561*X2 + 0.00119877379397*X1 + 269.929435376$$

$$Y = 269,93 + 0,0012x_1 + 31,31x_2 - 1661,14x_3 - 0,448x_4 + 0,0007x_5$$

There is a high direct relationship between the variables Y and X (X1, X2, X3, X4, X5) according to the Chedoke scale ($r^2 = 0.827740$) Expressing the LSI factor

The fact that the multiple correlation coefficient $R = 0.679$ indicates a high correlation between the dependent variable Y and the free variable X (X1,X2,X3,X4,X5) which represents the included in the model.

The fact that the coefficient of determination is ($r^2 = 0.828$) means that the corresponding regression equation is explained by 82,8% of the variance results, and 17.2% by the influence of other factors. The high coefficient of determination indicates that the regression equation is better able to express the initial data and that most (82,8%) of the result factor (insurance premiums for compulsory medical insurance) is explained from economic factors of AR included in the model [6].

The statistical significance of the obtained regression equation as a whole can also be checked with the help of the F-Fisher criterion. For this purpose, the F-Fisher criterion should be compared with the value of the F (a; m; n-m-1). According to the table data reflecting the results of the EViews software package,

F- statistic (Fisher's criterion) = 8,65

If we set the value of table F in EXCEL using the formula $F_{table}(a; m; n-m-1) = F_{распобp}(0,005; 5; 9) = 3,48$. When the F-Fisher criterion is compared with the value of $F_{table}(a; m; n-m-1)$, it appears that the F-Fisher criterion $> F_{table}(8,65 > 3,48)$ [3,4]. This means that the regression equation as a whole is statistically significant. This means that model (1) is adequate. Since the Darbon-Watson statistic is $DW = 1,113$, the Darbon-Watson crisis points for the six explanatory variables ($m = 4$) and $n = 19$ for the significance level $\alpha = 0.01$ will be as follows [4, p.318].

$$d_l = 0.562, \quad d_u = 2.220$$

$d_l = 0,562 \leq DW = 1,113 < 4 - d_u = 1.78$ – because of this there is not any autocorrelation.

This means that the regression equation as a whole is statistically significant and the model (1) is adequate. If we calculate the coefficient of elasticity, which expresses the percentage change in the dependent variable as a result of 1% change of the free variable for the linear regression equation of the double correlation $Y = 269,93 + 0,0012x_1 + 31,31x_2 - 1661,14x_3 - 0,448x_4 + 0,0007x_5$, we get the following result.

$$E_{\text{Income of the population}} = \frac{\alpha_1 \bar{x}_1}{\bar{Y}} = \frac{0,0012 \times 38278,17}{44,71667} = 1,027219$$

$$E_{\text{The number of economically active population}} = \frac{\alpha_2 \bar{x}_2}{\bar{Y}} = \frac{5,11814 \times 31,31}{44,7166} = 4,105952831$$

$$E_{\text{The number of unemployed population}} = \frac{\alpha_3 \bar{x}_3}{\bar{Y}} = \frac{1661,14 \times 0,25306}{44,7166} = -9,400703$$

$$E_{\text{The level of inflation}} = \frac{\alpha_4 \bar{x}_4}{\bar{Y}} = \frac{0,448 \times 0,06611}{44,7166} = -0,06611$$

$$E_{\text{Bank deposits}} = \frac{\alpha_5 \bar{x}_5}{\bar{Y}} = \frac{7871,553 \times 0,0007}{44,7166} = 0,123222$$

Calculations show that an increase in the income of the population by 1% in the Republic of Azerbaijan leads to an increase in income, the volume of insurance premiums for compulsory health insurance by 1.03%, an increase in the number of economically active population by 1%, leads to an increase in income, the volume of

insurance premiums for compulsory health insurance by 4.1%, an increase in the number of unemployed by 1%, leads to a decrease in income, the volume of insurance premiums for compulsory health insurance by 9.4%, an increase in the inflation index, by 1%, leads to a decrease in income 0.066%, and an increase in bank deposits by 1% leads to an increase in the income of the volume of insurance premiums for compulsory health insurance by 0.123%. Based on the created model (1) of the total income, the volume of insurance premiums for compulsory health insurance with a regression equation based on the Eviews-10 applied software package, the obtained dynamics of the received (Fitted) and actual (Actual) prices, as well as the residuals between them (Residual) are shown in the graph below.

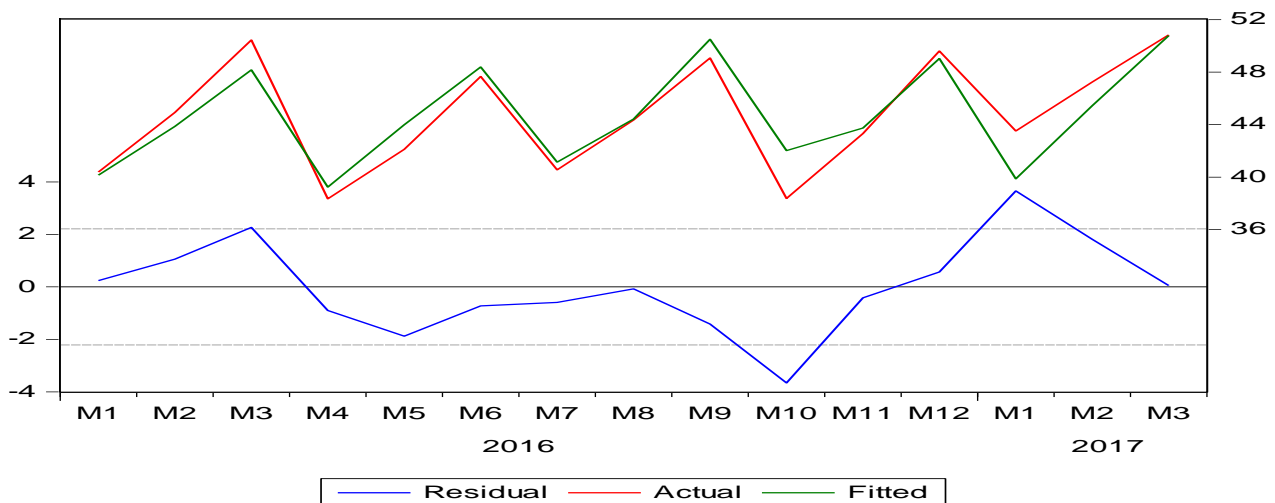

Figure 1. The total volume of insurance premiums for compulsory health insurance in Azerbaijan and the dynamics of received and actual prices and balances between them, obtained on the basis of the Eviews application package. Source. Eviews application was developed by the author based on the software package.

The graph below shows the compulsory health insurance premium income in the Republic of Azerbaijan and their standard errors, created on the basis of the EViews application software package, as well as a number of characteristics of using the equation for forecasting purposes.

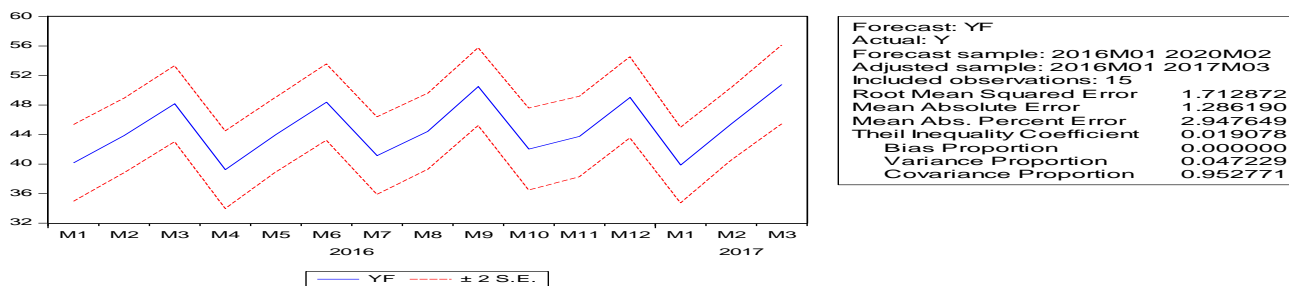

Chart 2. Income forecast volume of insurance premiums for compulsory health insurance in the Republic of Azerbaijan by years and their standard errors

Source: developed by the author based on the Eviews application software package.

Using Figure 2, it is also possible to determine the forecasted income prices and the volume of insurance premiums for compulsory health insurance in Azerbaijan.

Conclusions. The performed analysis of the relationships, confirmed in the models of regression analysis by the appropriate criteria, showed that to improve the process of forming the financial potential of the health insurance market and, as a result, to increase the volume of insurance premiums for compulsory health insurance, it is necessary to increase the level of income of the population and savings of economic entities.

The increase in the volume of insurance premiums for compulsory health insurance will lead to an increase in the birth rate, average life expectancy at birth, to a decrease in the number of hospital beds, as well as deaths from neoplasms. In addition, an increase in unrealized financial potential in the form of compulsory contributions for compulsory health insurance in the Republic of Azerbaijan will lead to a decrease in state budget expenditures on health care.

Thus, the analysis of the main indicators of the development of the health insurance market revealed that the dynamics of compulsory health insurance is influenced by a number of negative factors, among which the main one can be distinguished - the insufficient level of real incomes of the population.

The low level of expenditures of the population, including for health care needs, hinders the development of the health insurance market. High monopolization

of the medical services market, in turn, involves attempts to inflate the cost and quantity of services offered by medical institutions.

Consequently, the further development of the health insurance market - an increase in the volume of insurance premiums for compulsory health insurance - means changes in the regulatory, organizational and methodological support for the functioning of the health care system, which will change for the better the course of the formation and use of additional sources of financing for the health care sector, as well as increase financial potential of the health insurance market.

REFERENCES / СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Atashov B.Kh., Alakbarov Y.Y., Khudiyev H.H. Insurance business. Textbook for universities. Baku-2018 Cooperation Publishing House. 416 pages.
2. Khankishiyev B.A. Basics of insurance activity. Baku 2006, University of Economics Publishing House, 274 pages.
3. Yadigarov T.A. "Operations research and solution of econometric problems in MS Excel and Eviews software packages: theory and practice". Monograph. Baku, "Europe" publishing house, 2019, -355 pages.
4. Yadigarov T.A. "Customs statistics and modern information technologies". (Monograph) Baku, "Europe" publishing house, 2020-520 pages.
5. Aziz Kutlar, "Applications of panel data econometrics with Eviews", Istanbul 2017, 152 pages.
6. Yadigarov T.A. Assessment of the impact of the logistics Performance Index on customs revenues. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference Toronto, Canada 28-30 October 2020. 175-185
7. Luk'yanova A.N. O problemah finansovogo obespecheniya zdavoohraneniya. Analytical vestnik RF. M. 2015. 381 p.
8. URL: <https://www.stat.gov.az/> (Reference date: 12.12.2020)
9. URL: <https://www.cbar.az/page-189/insurance>. (Reference date: 12.12.2020)
10. World Health Organization Annual Report (2019), (Reference date: 12.12.2020)

**REGIONAL MARKETING AS A FACTOR IN INCREASING THE
COMPETITIVENESS OF THE REGION**

Chechelashvili Maia

Doctor of Economics (Ph. D) Professor

Berikashvili Lia

Doctor of Economics (Ph. D) Professor

Zedginidze Saba

Doctoral student

Georgian Technical University

Tbilisi, Georgia

Abstract. The article examines the importance of regional marketing in the development of the region and increasing its competitiveness. The characteristics of the marketing strategies of territories are given. The authors believe that in territorial marketing a special place is given to regional marketing. This is because of the intensification of competition between regions. The article notes that at present territories compete in global and regional markets for attracting investment, generating income, and satisfying consumer needs, and the basis of their competition is such factors as natural resources, geographical location, labor resources, and developed transport infrastructure, information support and services for their consumers.

Keywords: marketing, regional marketing, competitiveness, competitive advantages, marketing strategies

In territorial marketing, a special place is given to regional marketing. This is due to the intensification of competition between regions. Territories currently compete in global and regional markets to attract investment, generate income, and satisfy consumers. The basis of their competition is such factors as natural resources, geographic location, labor resources, as well as developed transport infrastructure, information support, and services for their consumers. All these factors form the

competitive advantage of the territory and are its strategic potential in the competitive struggle. Competitive advantages underlie the competitiveness of territories.

In addition, the competition of territories is a rivalry with each other for attracting the attention of consumers of a territorial product, which is expressed in the inflow of human, financial, material, innovative, and other resources in the territory. Today, each region strives to have a favorable and attractive image, especially in the eyes of external actors.

Today, most regions of Georgia do not have an established profile that would noticeably distinguish them from the rest. In Soviet times, there was a clear system of sectoral division and economic zoning, which gave effective results in a planned economy. Market conditions of management have made significant changes in the economy of the state and regions. The problem is that having existed for about thirty years in market conditions, the regions operate according to the old system, which has long been contrary to today's realities. These contradictions, coupled with negative socio-economic processes, lead to the fact that the region does not fully develop or receives the status of “depressive”, “subsidized”, while having good potential, resources and opportunities.

Regional marketing, being one of the levels of territorial marketing, is aimed at resolving these contradictions with the help of marketing tools. We emphasize right away that regional marketing is not a panacea for solving all problems in the region. Regional marketing is aimed at changing the approach to regional management based on a comprehensive and systematic analysis, thanks to which it is possible to correctly prioritize regional development, allocate resources and opportunities, as well as identify strategic and tactical goals and objectives. Correct use of marketing tools in regional management will increase the competitiveness of the region and make it more attractive.

Today there are two interpretations of regional marketing. In a narrower interpretation, regional marketing is defined as an element of local economic policy associated with creating an image of the territory and attracting investment. In a broad sense, regional marketing is the process of identifying, creating, and

implementing the prerequisites for the formation of an environmentally and socially oriented local economic policy in order to create the most favorable environment for production and life.

Regional marketing contributes, on the one hand, to the formation of a favorable image of the region, and on the other hand, to the satisfaction of the needs of various subjects.

The marketing of the region is aimed at achieving certain goals:

- Increasing the competitiveness of the region;
- Improving the infrastructure of the region;
- Improving the investment climate in the region;
- Creating a favorable image of the region;
- Creating favorable conditions for living and working in the region;
- Attracting investors, foreign tourists;
- Optimal distribution of resources (natural, human, financial, and others)

that the region has;

- Formation of an optimal structure for the management of the region.

One of the initial and defining functions of the marketing of regions is their positioning among other regions, as well as in international markets. It helps to assess in which spheres of activity for a particular region it is advisable to act as the leader of the domestic economy, in which to act in partnership, and which to leave.

From a marketing point of view, a region is a commodity that must be skillfully “sold”. It should be borne in mind that a region (like any territory) is a specific product characterized by the presence of certain resources (economic, natural, human, and others), infrastructure, culture, etc. “Selling” a region implies its correct positioning among other regions and the creation of favorable conditions for development, residence, work, and business.

There are the following groups of strategies aimed at attracting visitors and resident manufacturers, developing industry, or exporting regional products. These strategies can be conventionally called: image marketing, attractiveness marketing, infrastructure marketing, and marketing of the population, personnel.

Image marketing. Its main goal is the creation, development, dissemination, and public recognition of a positive image of the territory. Compared to other areas, this strategy is inexpensive, albeit expensive. The latter, as well as the effectiveness of the strategy as a whole, depending on the already established image and the real state of affairs in the region. The leading tools of image marketing are communication events that demonstrate the openness of the territory for contacts and allow third-party actors to get to know it better, to be convinced of the materiality of its advantages.

Engaging marketing. Basically, these are events aimed at increasing the attractiveness of this area for humans. Most territories will not abandon the development of features that guarantee competitive advantages in the rivalry of territories. For tourists, these are most often historical and architectural objects. The attractiveness of territories for humans can be ensured through the improvement of the coastline, the creation of pedestrian, museum, historical or shopping areas, the development of architecture, culture, and sports.

Infrastructure Marketing. The most ambitious activity in shaping the image of a territory is not saturating it with special objects of attraction, including exotic ones, but systematic work to ensure the effective functioning and development of territories as a whole. For marketing, the main thing that ensures the success of the territory is the degree of civilization of market relations in the region. It should be convenient to live, work, and develop on the territory, and for this it is necessary, first of all, to develop the infrastructure of residential areas, industrial zones, and the market infrastructure in general.

Marketing of the population, personnel. Territories with different states of affairs, problems, and needs in the field of employment choose different strategies. Thus, areas with low employment and cheap labor can put forward this as an argument to attract industrialists serving entrepreneurs in order to create new jobs. If there are not enough workers, and there are enough jobs, then territories, seeking to get a new personnel, can advertise positive life opportunities and growth prospects, high wages, the opportunity to choose a profession, etc.

The choice of strategy depends on the specifics of the region, its economic and geographical position, cultural and historical features of development, and other factors. Currently, the greatest attention is paid to the positioning of regions, which allows you to stand out from the rest, to increase the attractiveness of the region.

The region of Kakheti (Eastern Georgia) during the Soviet era was clearly positioned as winemaking, historical, and cultural. Kakheti is the birthplace of winemaking, which was confirmed by archaeological excavations, during which images of the God of Winemaking (Kitesa) were discovered, which is 1500 years older than the Greek Dionysus. People came to work in this region from all regions of the country because there was an effective system that made it possible to earn and live with dignity, both for permanent residents of the region and for people temporarily living here.

After the 90s of the twentieth century, the situation has changed, and today the Kakheti region cannot boast of having an efficient infrastructure for work and living. In recent years, the Georgian government, associations of entrepreneurs and industrialists have taken various measures to address these problems. Wine festivals are held, local wineries and wineries enter international markets (USA, EU, China, etc.) with the participation of representatives of central and regional authorities, business, and the media of the highest level. The positive effect of the measures taken is undeniable. However, these measures are more tactical in nature, and it will take many years and millions of investments for the region to restore its previous economic performance.

Conclusion. In this case, regional marketing can be integrated into existing and planned activities and will contribute to solving the long-term goals and objectives of the region's development.

REFERENCES:

1. Chechelashvili, M. Berikashvili, L. Contemporary Business Challenges in a Globalized World: Research, Study, Examination (2019), Monograph, LAP Ltd. Member of Omni Scriptum Publishing Group, Austria, January 2019.-P.125
2. Kotler P. Marketing places. – New York: Free press, 1993. – 367 p.
3. Pike S. Destination branding. An integrated marketing communication approach. – Oxford: Elsevier, 2008. – 406 p.
4. World Intellectual Property Organization (WIPO)
http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2014/article_0018.html

THE ECONOMIC EXPLANATION OF PROCRASTINATION AND TIPS FOR OVERCOMING IT

Dobrovolska Svetlana Viktorovna

Head Teacher of the Faculty
of Economics and Law of MDU

Kozhuhova Arina Alexandrovna

Student

Specialized school № 5 of I-III stages
city of Mariupol, Ukraine

Annotations. The article is devoted to the economic analysis of the phenomenon of procrastination and the derivation of a number of useful tips on how to effectively overcome it.

The topic is the correlation of procrastination with working capacity of workers, timely achievement of the economic purposes and productivity in general.

Key words: procrastination, motivation, deadline, purpose, procrastination.

According to J. Ferrari of Carlton University, 20% of the world's inhabitants are distracted by extraneous problems in order not to solve the important tasks facing them right now. In the future, chronic procrastination may lead to a decline in the working capacity of workers, and only then to the bankruptcy of entire companies, the collapse of the economy and the global crisis, but at the same time need to include temporary procrastination in their plans to optimize labor. But, you still need to plan your time rationally before the deadline. Today, the implementation of measures to increase motivation and business planning is very important.

The aim of the work is to economically explain procrastination and offer the main means of combating procrastination.

Psychologist Pierce Steele has published work based on nearly 800 studies of procrastination, where he suggested four main factors that can lead to procrastination:

- low level of confidence in the successful completion of the task;
- unsuitability of the task;

- tendency to be distracted and impulsive;
- Too illusory (fuzzy) and distant goals and incentives.
- **Ca** - the objective level of costs;
- **Cb**- objective level of benefit;
- **Ca'**- subjective assessment of Ca costs;
- **Cb'**- subjective estimate of Cb costs

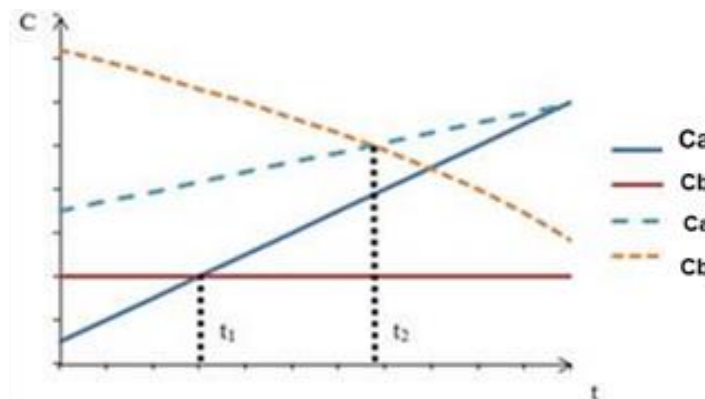

Fig.1

Economic model of procrastination.

Suppose two hypothetical models of behavior: model "a" and model "b". Model "a" is an inertial behavior that has to say the postponement of any unpleasant but necessary action that does not involve an alternative solution. For example, the necessity is seeing a dentist. Model "b" is the commission of deferred action, in this case - a going to the dentist.

The graph shown in the figure shows the decision-making algorithm of a hypothetical individual in determining the date of the trip to the dentist, that's is the individual makes a decision at time $t = 0$ (intersection of axes). Changing the behavior pattern to "b" (doctor's visit) will be planned at a time when the subjectively estimated costs of model "a" (with $Ia' = Ib' = const$) exceed the subjective costs of model "b". As follows from the graph, the individual will prefer to postpone the visit until t_2 , i.e. will implement the model of behavior "a". The planned change in the pattern of behavior should occur at the point of intersection of $Ca'(t)$ and $Cb'(t)$. However, this does not mean that at the moment t_2 the pattern of behavior will

change to "b". At time t_2 , or even earlier, the algorithm will repeat - the benefits and costs will be discounted again in time, and a visit to the dentist will again be postponed. Only when the subjectively estimated costs of $Ca'(t=0)$ will significantly exceed $Cb'(t=0)$, there will be a real change in the pattern of behavior.

The rational moment for the action is the moment of time t_1 - at the point of intersection of the line $Ca(t)$ and the line $Cb(t)$.

In economics, procrastination is explained as the desire of individuals to minimize subjective costs by postponing any action.

1 Procrastination slows down economic development.

2 Due to the inaction of employees, the productivity of the enterprise decreases.

3 A product that was created in a hurry is often worse than one that was not spared time.

The transition to an innovative type of development requires economic agents to abandon existing management methods, to restructure the institutional system, which is associated with certain costs. These changes are an inevitable necessity, but there is some inertia - "postponement", which is expressed in adjusting the timing of development programs, postponing the introduction of new technological regulations, freezing a number of investment projects, curtailment of sectoral development programs.

Thus, procrastination is no longer at the individual, but at the macro level often expressed in rent-oriented behavior of economic agents.

However, temporary procrastination can have a good effect on a person and his ability to work:

- It increases creativity.
- Allows you to solve complex problems.
- Suitable for refining and improving ideas.
- Relieves stress and increases productivity
- Frees up time for more important matters.

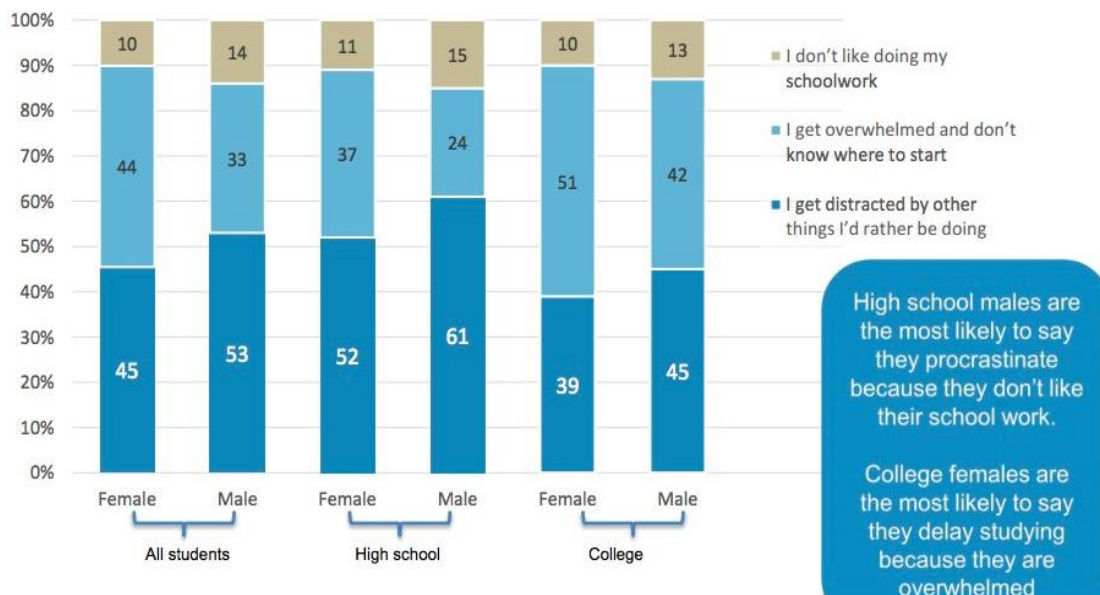

Fig. 2 Procrastination among students.

According to statistics, the majority of male college students reported delays, although 45 percent of respondents said they knew that "delays negatively affect their grades very often or fairly regularly," according to the survey. Most students say they procrastinate either because they are distracted by other things or because they are "overwhelmed and don't know where to start," as shown in the graph above.

Procrastination directly depends on the degree of motivation, so you can try to overcome it by changing the level of motivation. There are a number of ways to increase motivation:

1) Increasing motivation by visualization.

Representing ourselves in the future, we subconsciously strive for the goal.

2) Categorization of time use.

Stephen Covey, author of the Franklin Time Management methodology and the book *The Seven Skills of Highly Effective People*, proposes to divide all cases according to two criteria: importance and urgency. Thus, there are only four categories of cases that take time: important and urgent; important and urgent; unimportant and urgent; unimportant and non-urgent.

3) "Structured procrastination"

Procrastination can not be suppressed, but turned into a basis for work. Since most procrastinators, while avoiding important matters are still engaged in

something, it is only necessary to direct their activities in a more important direction than, for example, browsing the Internet.

4) "Getting Things Done"

You need to transfer all the plans to external media, divide them into categories, importance and urgency, highlighting those that need to be done at a specific time, and fixing the terms where they matter. As a result, at every moment it is clear what needs to be done first, and you can concentrate on work.

5) Distribution of efforts.

It is necessary to learn to distribute the forces, to plan the activity so that all planned things would be carried out without efforts.

Conclusions. Procrastination does not become an obstacle if it is temporary and, conversely, grows into a problem if it becomes chronic. Chronic procrastination interferes with work, success, plans for the future. Also, procrastination contributes to the slowdown in economic development, becomes an obstacle to investment projects, reduces the productivity of enterprises and product quality. Therefore, procrastination should be combated: do not be afraid of obstacles, be hardworking, always plan your work and rest in advance taking into account various possible situations, including complete decline.

HUMAN RESOURCES MANAGEMENT MODELS IN HEALTHCARE ORGANIZATIONS

Shnaidmiller Irina

master's Student 7M04105 " Management»

Jazykbayeva Baldyrgan

PhD, associate Professor department of

" Management and innovation"

Zhumabekova Madina

PhD, senior lecturer department of

"Management and innovation"

Karaganda economic university of Kazpotrebsoyuz

Republic of Kazakhstan, Karaganda

In the modern world, health organizations are producers of a special product in the form of medical services, the main task of which is to preserve the health of the individual and the nation.

The availability and quality of medical care is determined not only by legal regulations and documents, high material and technical base, but also, first of all, is based on the availability of highly qualified personnel.

The development of healthcare in the Republic of Kazakhstan largely depends on the level of professional training and quality of work of medical personnel. The selection of staff in an organization with a medical specialization has its own specifics and will differ, albeit slightly, from the traditional selection of personnel in any other organization.

Personnel policy in the health care organization is one of the main directions in working with medical personnel, which contains a system of methods and principles implemented by the personnel service of the organization. Objective of personnel policy is the development of personnel management system organization of health care associated with rational planning, the employment of staff, with training in modern educational programs, which enable to ensure the growth of professional level, high performance and efficiency throughout the health system.

It is necessary to manage personnel in a healthcare organization taking into account the problems within the organization, as well as taking into account the economic and social situation.

Competent and effective management of medical personnel is possible as a result of analyzing the activities of a medical organization and determining the personnel potential, personnel strategy. The issues of competent thought-out personnel policy, personnel strategy in medical organizations in the market conditions for achieving the goals of the institution remain poorly studied. To solve this problem, it is first necessary to define the main terms and concepts used.

The staff (from the Latin.personalis-personal) is a category of employees United on the basis of belonging to an organization (apparatus, Department, service, laboratory, Department, etc.) or to a profession (managerial, administrative, engineering, technical, etc.).

Human resources - a concept that characterizes the content, quality of personnel or personnel of the enterprise, labor force, resources of the industry, the territory of the region, the country as a whole. One of the main components of modern management is personnel management. Up to a certain period of time, the relationship between the employee and the employer was contradictory, and strict regulation of all interaction procedures was established for employees in the organization. For effective work in the organization, there must be an atmosphere of cooperation. That is, cooperation should be in small working groups, work should be focused on customer satisfaction, staff should be involved in achieving the goals of the organization, there should also be a delegation of responsibility to group leaders and management should be carried out on a hierarchical scale.

The tasks of personnel management are clearly related to ensuring its optimal interaction and include:

- coordination of the work of structural units with the main goal and objectives of the health organization;
- adaptation of structural units to changes in the external environment and the resulting flexibility of the management apparatus;

- balance of powers.

The main content of the personnel management system is the mechanism and organization of management.

The mechanism of personnel management health include:

- management functions, i.e. the activities of clinical managers, which is based on the division and cooperation of administrative work, characterized by some homogeneity, complexity and stability effects on the object and subject control, as in the functions of the content management carried out by the Deputy chief physician for the supervision of;

-management principles, that is, fundamental truths on which the management system of the health organization as a whole or its individual parts are built, and which from a practical point of view can be considered as some rules on the basis of which the chief physician as the main clinical Manager builds his activities;

- management methods, that is, methods of implementing a targeted impact on the staff of a health organization or an individual employee, which differ from each other in their motivational characteristics and are divided into administrative, economic and socio-psychological;

- management style, which is a set of methods, techniques and actions that are most characteristic of the chief physician as the main clinical Manager in his relations with subordinates.

Improving economic efficiency and effectiveness is one of the priority goals of the management of any organization, the implementation of which almost always affects the personnel management system

Any programs, projects, plans that are formed by the management of the organization may affect the efficiency of using various types of resources (material, financial, time, energy), but the implementation of ideas is carried out by the staff through solving specific tasks.

The analysis of literature sources shows that the views of specialists on an effective and efficient model of personnel management are very different. For example, Legg believes that there is a close integration of personnel management

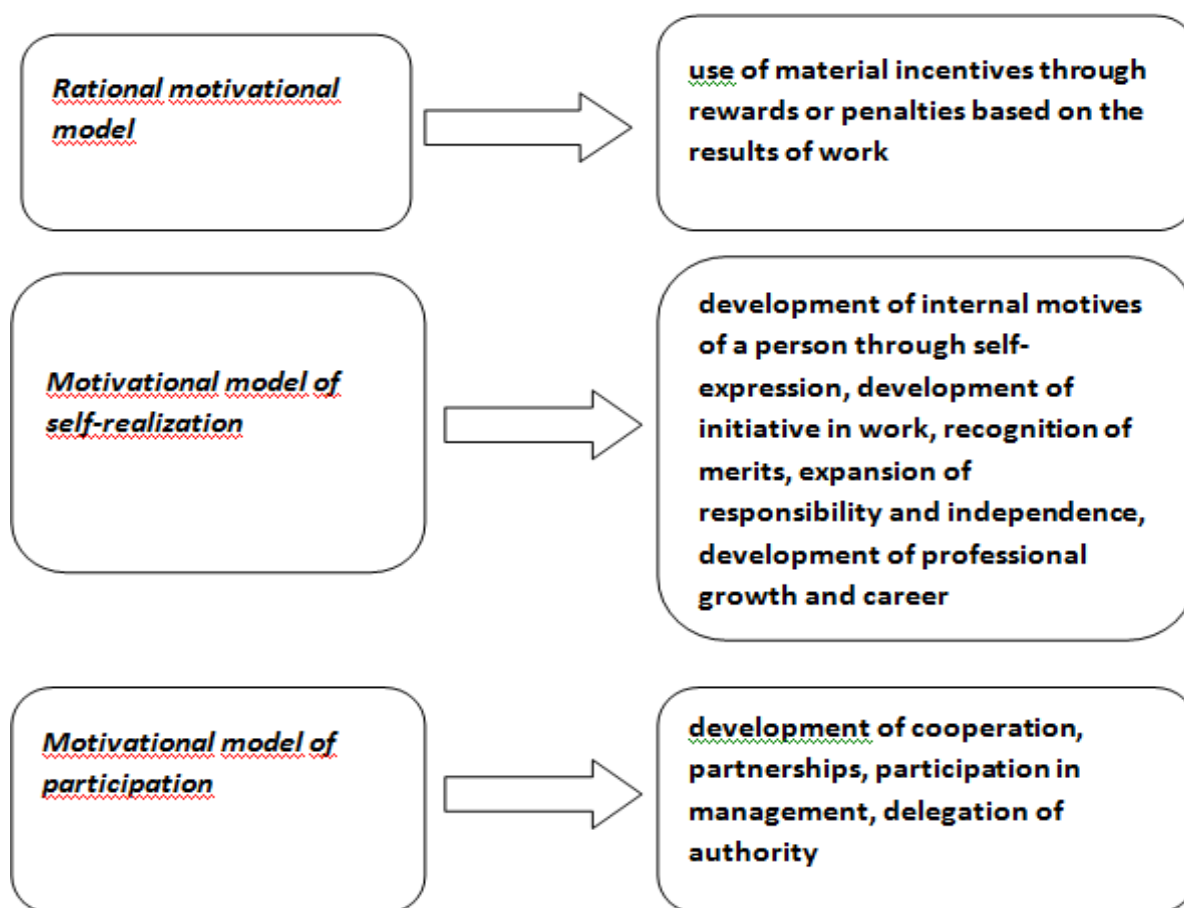
policy with the organization's strategy, that the organization's employees are a means to achieve goals that must be properly managed and should be used without much regret for material benefits. Truss's work points out that reality often requires tough measures, and the interests of the organization prevail over the interests of the individual, so the author recommends that employers set strict hiring criteria so that a potential employee can cope with difficult working conditions. The research of Dyer and Holder emphasizes that the methods of personnel management should vary depending on the decisions chosen for implementation, the state of the labor market, the prevailing social norms and the postulates of national culture.

Analyzing the known methods of human resource management in countries with a developed economic system, we can conclude that modern management relies mainly on the following models of personnel management:

- management by goals;
- management through motivation;
- model framework for management;
- delegation-based management.

Management by goals is characterized by the presence of a management system with a given goal in the presence of decentralized management. This is a system for controlling the thinking and behavior of group members. The main focus is on the motivation of human resources, the development of cooperation. Further activities are planned based on the results of the decisions taken.

Management through motivation is based on the study of the needs, interests, and personal goals of an employee of the organization. In the development of this management model, the guidelines are aimed at the development of human resources, at the choice of an effective motivation model. There are various motivational management models, the most common of which are shown in picture 2.

Picture 2. Motivational management models

The framework management model allows for independent decision-making within the previously established framework. With such a management model, there is a certain sequence of actions: defining the task, its receipt by the employee, availability of relevant information, determining the scope of independence and ways of participation of the Manager. This model creates conditions for proactive employees, develops independence and responsibility, forms an increase in job satisfaction, and develops corporate management.

Delegation-based management, or the bad Harzburg model, involves moving tasks to a lower level. This model differs from the framework management model. This model is characterized by a bright statement of tasks, a clear definition of the boundaries of decision-making, a clear distribution of responsibility for actions and results.

Participatory management. The employee is transformed from an object of management into a subject of management, which independently makes decisions.

With this management model, the employee of the organization realizes his needs for self-expression, recognition, and participation. The company is increasing the quality of products and labor productivity.

Entrepreneurial management. This management model is characterized by the development of entrepreneurial activity within the organization. Preference is given to a democratic form of government, without coercion. The choice of any management model is influenced by the corporate culture and strategy, the organizational environment.

The main principles of the personnel management system of a healthcare organization are:

- Conditionality of personnel management functions as the main goal of the health organization's activities.

- Personnel management functions are formed and changed not arbitrarily, but in accordance with the needs and tasks of the medical and diagnostic process.

- Composition subsystems of the HR management system, organizational structure, requirements for workers and their number depend on the content, amount and complexity of HR functions health organization.

- The optimal ratio of management orientations, which dictates the need to advance the orientation of personnel management functions to the development of the health organization in comparison with functions aimed at ensuring the maintenance of a routine medical diagnostic process.

- Cost-effectiveness and optimality, that is, the most effective organization of the personnel management system aimed at improving the efficiency of the medical and diagnostic process.

- Progressiveness and prospects, that is, compliance of the personnel management system with advanced foreign and domestic analogues.

- Efficiency, that is, the timeliness of making decisions by the clinical Manager on the analysis and improvement of the personnel management system.

- Consistency of interaction in accordance with the main goal and synchronicity in time between hierarchical links vertically and between relatively Autonomous links of the personnel management system horizontally.

- Potential imitations or interchangeability, that is, the ability of a clinical Manager to take on other personnel management functions that are not regulated by the job description in the event of a production need.

- Simplicity and scientific nature, that is, measures for the formation of a personnel management system that are accessible to employees and based on the achievements of science in the field of management.

- Multi-aspect, complexity and optimality, that is, personnel management both vertically and horizontally is carried out simultaneously in various aspects of administrative, medical and preventive, economic, economic, legal and other activities of the health organization.

- Hierarchy, that is, in any vertical sections of the personnel management system, hierarchical interaction between structural divisions or individual managers is provided.

- Autonomy, that is, in any horizontal and vertical sections of the personnel management system, rational autonomy of structural divisions or individual managers should be ensured.

REFERENCE LIST:

1. Migration of health personnel in the WHO European Region (draft). Copenhagen, WHO RegionalOfficeforEurope,

2. Global strategy for the development of human resources for health: human resources 2030.URL:

http://www.who.int/hrh/resources/global_strategy2030ru.pdf?ua=1

3. Bukhalkov M. I. Personnel management: textbook / M. I. Bukhalkov. – M.: INFRA -M, 2012. – 400 p.

GLOBAL TRENDS OF E-COMMERCE DEVELOPMENT

Varlamova Mariia Leonidivna

PhD in Economics

Shkurat Mariia Yevgenivna

PhD in Economics

Vasyl' Stus Donetsk National University

Vinnitsa, Ukraine

Introduction. With the advent of digital technology and the transformation of the Internet into an important tool of trade in the world economy, major changes are taking place, in particular, there are new online markets, new products and new business models based on these technologies. The use of information technology has led to radical changes in traditional ways of doing business and the emergence of a new type of economic activity - e-commerce. The active development of the Internet contributes to the formation of network formations that significantly affect the sphere of trade, so the World Wide Web is not only a place for exchanging information, but also a platform for buying and selling both electronic content and material goods and services.

The purpose of the work is to identify the main trends in the development of e-commerce.

Materials and methods. The study used abstract-logical methods, synthesis and systematization, graph-analytical.

Research results. In the context of globalization, e-commerce has become an integral part of the economy of most countries. The number of transactions in this area is growing incredibly fast, and it is having an increasing impact on the world economy. E-commerce is now becoming a catalyst for economic growth, a prerequisite for the transition of national economies to a qualitatively new level of development.

At the present stage of social development, the field of e-commerce has become an integral part of human life, as evidenced by the dynamics of its development, both in individual countries and in the world as a whole. E-commerce has a lot of benefits that lead to lower prices for services and goods. In turn, this helps to increase the volume of online commerce. Thanks to the use of modern data transmission systems, making commercial transactions has become more convenient. For example, the process of exchanging documentation has been significantly simplified: instead of printed invoices, stock quotes, purchase orders and other documents, electronic versions are sent to the counterparty. A similar situation has developed in the field of electronic payments (transfers). An effective mechanism of interaction between credit institutions and debiting clients' accounts has been created and is functioning between financial institutions.

The intensification of the use of information and communication technologies and the Internet by the population and business has become the basis for the rapid development of e-commerce on a global scale. It should be noted that the number of Internet users is growing every year and has more than doubled in the last ten years.

E-commerce allows consumers to take advantage of more choices and lower prices. In 2019, statistica.com estimates that about 1.8 billion people aged 15 and over made online purchases, accounting for nearly a quarter of the world's population. Compared to the previous year, the growth of this indicator was 7.8%, and compared to 2014 it increased by 35.6% (Fig. 1).

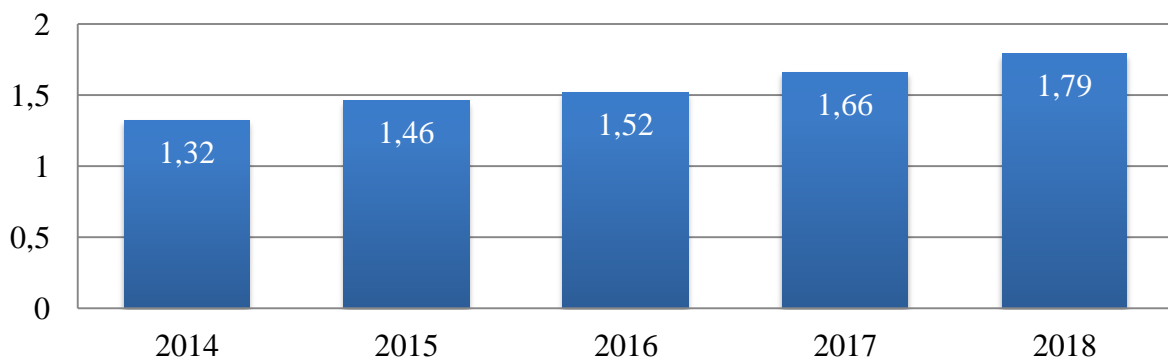

Fig. 1. Number of online buyers worldwide, bil. people[1]

The growing popularity of online purchases of goods and services together with the growing number of Internet users has led to an increase in e-commerce, which has grown 2.64 times over the past six years (Fig. 2).

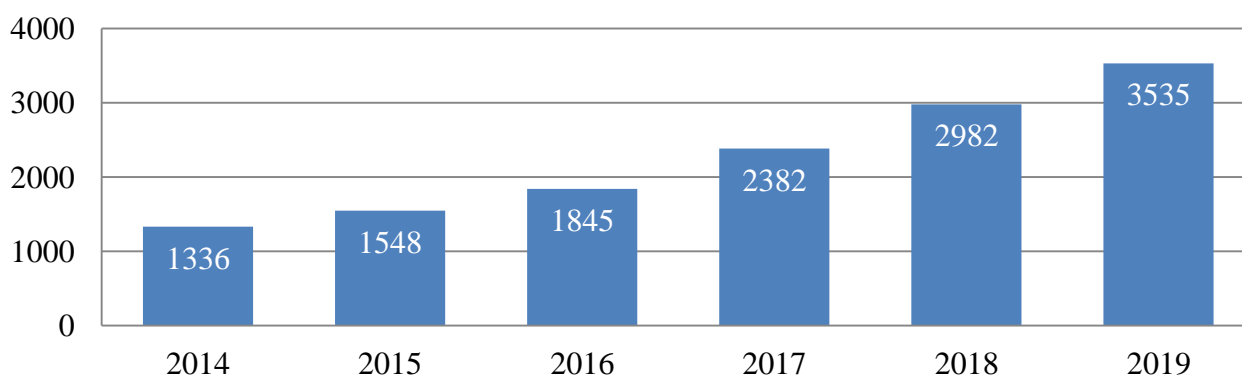

Fig. 2. Dynamics of retail e-commerce (B2C) for 2014-2019, bil. dollars USA[1]

Global e-commerce sales totaled more than \$ 3.5 trillion worldwide in 2019, and that number is expected to continue to grow over the next few years, proving that e-commerce is becoming an increasingly lucrative option for businesses, and e-commerce shopping is one of the most popular online activities around the world.

It should be noted that the statistics have significant differences in different sources. Thus, according to the latest available estimates published by UNCTAD in April 2020, e-commerce sales worldwide in 2018 amounted to \$ 25.6 trillion, which is 8% more than in 2017. At the same time, the volume of trade in the retail segment (B2C) is estimated at 4390 billion dollars USA.

According to a UNCTAD analysis, the total estimated value of e-commerce sales in 2018, which includes sales between business (B2B) and business and consumers (B2C), was equivalent to 30% of world gross domestic product (GDP). B2C international e-commerce sales totaled \$ 404 billion in 2018, up 7% from 2017 [2].

Although most online consumers mostly buy goods or services from domestic suppliers (manufacturers), according to UNCTAD, about 330 million people made cross-border purchases in 2018, compared to 277 million in 2017, indicating an increase in interest in buying from foreign suppliers [2]. The share of cross-border online shoppers on the Internet as a whole increased from 17% in 2016 to 23% in 2018, which is slightly more than one in five of all online shoppers. This increase was

due to a significant increase in buyers in the United States who purchased from foreign suppliers. [2]. The value of global e-commerce B2B in 2018 amounted to 21 trillion dollars, which is 83% of all e-commerce, including sales on online market platforms and e-data exchange transactions. The United States continues to dominate the e-commerce market as a whole. They remain in the top three countries with the highest sales of B2C e-commerce, along with China and the United Kingdom. According to UNCTAD estimates, there is also an increase in cross-border sales of e-commerce in the B2C segment, which in 2018 amounted to 404 billion dollars. US, which is 7% more than in 2017. Cross-border sales account for almost 10% of total B2C e-commerce sales. In Hong Kong (China), they accounted for 94%, with most sales being re-exported from the mainland. [2].

One of the most authoritative international indices is the UNCTAD B2C E-Commerce Index, which measures the readiness of the economy to provide access to the purchase of goods and services online. The index consists of four indicators that are strongly related to online stores and for which there is a wide coverage of countries. Countries are measured by access to secure Internet servers, the reliability of e-mail services and infrastructure, and the proportion of the population that uses the Internet and has an account with a financial institution or e-money service provider. According to the rating published in December 2019, Europe remains the most prepared region for e-commerce, as European countries occupy eight of the top 10 places. [3].

Among developing countries, all the top ten economies in the ranking come from Asia, and they are all middle- or high-income economies. There are wide regional differences in the geographical context of the Index. Thus, in the case of Internet access, only a quarter of Africa's population uses the Internet compared to three-quarters of West Asia. Relative strengths and weaknesses tend to differ. East, South and South-East Asia need to increase the penetration of the Internet, which today has a little more than half the population, which is below the world average.

Thus, e-commerce is gradually becoming an integral part of the world economy. But the development of a new direction in some macro-regions of the

world has different rates. The absolute leader of the segment is the Asia-Pacific region. In terms of e-commerce turnover, it almost twice surpasses North America (mainly at the expense of China). This trend is mainly due to active economic growth and informatization of Asian countries.

Analytical report of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) Digital economy outlook allows us to identify four general trends that characterize the globalization of e-commerce and the processes of digitalization of the world economy [4]:

1. Increasing scale, volume and speed. Fixed costs contrast with low, close to zero, marginal costs. Combined with the global spread of the Internet, this allows businesses to grow rapidly, often with a small number of employees, tangible assets, regardless of the location of the company.

2. Transformation of ownership structure, assets and economic value. The concept of "soft" capital is gaining popularity: the importance of intangible sources of value, especially software. New qualities are created in the field of trade - hybrids of goods and services. This is due to the emergence of platforms that allow companies and individuals to rent or partially distribute their real capital.

3. The growing importance of mobility. As a result, intangible, nature, software and data can be stored or operated anywhere, regardless of geographical location.

4. Formation of a new model of relations, markets and ecosystems. First of all, we are talking about the decentralization of relationship centers, the creation of information through the Internet. In turn, this affects the leveling of geographical location in certain cases: the importance of mobility and global Internet coverage allows you to create values, carry out transactions and interact regardless of location and borders.

Conclusions. The analysis of the main indicators of the development of e-commerce in the world allows us to identify the following key trends:

1. Growing number of Internet users, consumers and entrepreneurs using the opportunities of e-commerce in the world.

2. Constant increase in both the volume of e-commerce in absolute terms and its share in the overall indicators of world retail trade.

3. Growth in cross-border trade in the B2C sector.

4. The largest concentration of leading companies in the field of e-commerce is observed in China and the United States.

5. Developed countries in Europe continue to lead in e-commerce infrastructure development, while the Asia-Pacific region leads in growth, mainly due to strong economic growth and the computerization of Asian economies.

REFERENCES

1. Number of digital buyers worldwide from 2014 to 2021. <https://www.statista.com/statistics/251666/number-of-digital-buyers-worldwide> (date of application: 25.10.2020).

2. UNCTAD estimates of global e-commerce 2018 https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d15_en.pdf (date of application: 03.11.2020).

3. UNCTAD B2C E-commerce Index 2019. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tn_unctad_ict4d14_en.pdf (date of application 03.11.2020).

4. OECD Digital Economy Outlook. URL: <https://www.oecd.org/internet/oecd-digital-economy-outlook-2017> (date of application 24.11.2020).

SHADOW OPERATIONS AND EUROPEAN OFFSHORE FINANCIAL CENTERS: THE CAUSAL MECHANISMS OF INTERACTION

Zolkover Andrii

PhD in Economics, Doctoral Student
Kyiv National University
of Technologies and Design
Ukraine

Introductions. Today, most countries with economies in transition are operating in a protracted economic crisis. This leads to an increase in the level of the shadow economy. And for some of them it is one of the highest in the world. In recent years, the level of shadowing of the economy of the vast majority of countries fluctuates between 10-40% of GDP. In developed countries, its value is 10-20% of GDP, in developing countries - 30-35% of GDP, in the CIS countries, these values exceed 40% [2]. One of the reasons for this situation is the lack of comprehensive research on the full range of mechanisms for shadow withdrawal and development on this basis of measures to combat it.

Aim. The purpose of the paper is to study the volume of shadow capital outflows and determine the place of offshore zones in them.

Materials and methods. Features of the functioning of offshore zones and doing business on them constantly attract the attention of a large number of scientists. The scientists who most actively investigate these issues include: N. Albishchenko, I. Dakhno, A. Flaumer, O. Ivaniy, I. Kobushko, S. Kovalenko, D. Serebrianskyi, I. Tiutiunyk, A. Vdovychenko, A. Zubrytskyi.

At the same time, the role of offshore zones in shadow capital withdrawal schemes remains poorly studied. There are almost no tools in government models to counter shady withdrawals through offshore countries.

Results and discussion. At the present stage of economic development, businesses are constantly using new, often illegal, mechanisms to maximize their

profits. One of the universal and most common mechanisms is tax evasion, which is often implemented through the withdrawal of capital to offshore areas.

The use of offshore zones is caused by a number of favorable monetary, financial and fiscal regimes with high banking and commercial secrecy, more favorable conditions of state regulation operating in their territories [4].

To date, there are a significant number of offshore zones, the list and features of which are determined by the government of each country separately. At the same time, the conditions for doing business in these areas differ significantly. For example, in certain areas there are no obligations to pay taxes and maintain tax records (Bahamas, British Hungarian Islands, Cayman Islands, etc.). Thus, these areas are attractive to businesses, in terms of minimizing the amount of their tax payments.

No less attractive are the territories where there are reduced tax rates, which are often much lower than domestic. It is a common practice to form favorable customs and currency regimes in offshore zones. For example, in countries such as Ireland and Cyprus, if there is a fairly high level of taxation, there is a wide system of tax benefits and favorable tax regimes.

Comparative characteristics of individual offshore zones are shown in table 1. Territories that are not officially offshore but provide tax benefits to non-resident companies operating in their territory are quite profitable.

Today, a fairly common way to legalize illegally obtained income is to invest in offshore areas with their remote return to the country [1, 5].

The vast majority of banks with foreign capital and investment companies will conduct their financial operations through offshore zones. For example, almost 80% of all investments coming to Ukraine come through offshore zones. This leads to an increase in total investment, the data of which are shown in Figure 1.

Table 1**Comparison of business conditions in separate offshore territories**

Indicator	Zone		
	Belize	British Virgin Islands	Cyprus
The cost of business registration from the first year, USD	1790	1990	2550
The cost of registration, starting from the second year, USD	1000	880	1100
Minimum number of shareholders, persons	1	1	1
Disclosure of information about the beneficiary	No	No	No
The minimum amount of paid-in capital, USD	-	1	-
Minimum income tax rate for legal entities, %	0	Absent	12,5
Capital increase tax rate, %	Absent	Absent	0-20
VAT, %	12,5	Absent	19
State duty, USD	100	350	Dismissal is possible
Open access to reporting	No	No	Yes

Source: [3]

According to the data, since 1999 there has been a steady increase in foreign direct investment in the world. The largest volume was in 2005. At the same time, since 2015 there has been a slight reduction in total investment in the world.

Structural analysis of foreign direct investment shows a significant share of offshore territories in them in the world. The analysis of the dynamics of changes in net foreign cash flows in offshore countries (Figure 2) shows a significant excess of investment outflows over their inflows. In most of the analyzed offshore zones, the volumes of net foreign direct investment are negative, which indicates the use of offshore zones as territories for the legalization of illegally obtained income. At the initial stage, these illegally obtained income comes in the form of capital of companies registered in these territories and then officially returned to the country as an investment.

Fig. 1. The dynamics of changes in foreign direct investment in the world

Source: based on World Bank data [6]

As shown in Figure 2, the largest role in these processes is played by Ireland and Malta.

Fig. 2. Dynamics of changes in the volume of net foreign direct investment in offshore countries

Source: based on World Bank data [6]

In order to determine the relationship between the volume of investment in the offshore country and the level of the shadow economy, we will conduct a correlation

analysis using the method of multiple regression, the results of which are shown in Table 2.

Table 2

Correlation coefficients between the level of the shadow economy and the volume of foreign direct investment in offshore countries

Country	Correlation coefficient	Cons	Country	Correlation coefficient	Cons
Bahamas	3,8144	2,9117	Grenada	2,081615	2,0884
Belize	1,5446	1,6506	Ireland	2,365579	1,8103
Bermuda	1,6463	1,8406	Malta	0,957877	1,0258
Barbados	1,7605	1,7668	Panama	1,021012	1,1459
Costa Rica	1,8266	1,9543	Seychelles	1,091807	1,0954
Dominica	1,9439	2,1887			

As shown in Table 2, the results of calculations for all offshore zones show a correlation between the volume of net foreign direct investment and the level of shadowing, which confirms the hypothesis of the important role of these areas in shadow withdrawal operations.

Conclusions. Thus, the analysis shows the important role of offshore zones in the shadow schemes of capital withdrawal, the share of shadow transactions in which for some countries exceeds 75%. In view of the above, these transactions should be closely monitored by public authorities in the context of countering shady withdrawals and tax evasion.

REFERENCES:

1. Dakhno, I. I., Albishchenko, N.V., & Kovalenko, S.V. ta in. (2007). *Upravlinnia zovnishnoekonomichnoiu diialnistiu*. K Kyiv.: Tsentri uchbovoi literatury
2. Illicit Financial Flows Reports (IFFR). Global Financial Integrity official web-site. Retrieved from <http://www.gfintegrity.org/reports/>
3. Sheremetynska O. (2016). The offshore zones influence on the Ukrainian economy. *Economic space*, 105, 58-66.

4. Tiutiunyk, I., Kobushko, I., Ivaniy, O., & Flaumer, A. (2019). Innovations in the Management of Tax Gaps in the Economy: Foreign Economic Component. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 112-125.

5. Vdovychenko., A. M., Zubrytskyi, A. I., & Serebrianskyi, D. M. (2013). Tin'ova mizhnarodna torhivlia: makroekonomichna teoriia ta fiskalni naslidky dlia Ukrainy. Kyiv: Alerta.

6. World Data Bank (2020). Retrieved from: <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>

РОЗРОБКА КОНЦЕПЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ – СІРКОПОЛІМЕРІВ У КЛЮЧОВІ ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ

Андросюк Юрій Євгенович
Голова Ради директорів групи
компаній «Захід-Схід»
м. Київ, Україна

Вступ. На сьогодні для України постає актуальним питання використання інноваційних будівельних матеріалів, що виробляються із вторинної сировини і відходів промисловості. Одним з першочергових завдань, що потребують нагального вирішення не тільки в Україні, а і в інших країнах, є розв'язання екологічної та техніко-економічної проблем, що виникають при утилізації сірки, яка утворюється як побічний продукт переробки нафти й газу, і обсяг якого досягає декількох десятків мільйонів тон. Таким чином відбувається забруднення навколишнього середовища пилоподібною сіркою, яка у вітряну погоду розноситься на значні відстані. Сполуки сірки за своїм негативним впливом на навколишнє середовище займають одне з перших місць серед забруднюючих речовин [1]. Перетворити цю сірку і техногенні відходи сховищ у перспективні будівельні матеріали – важливе національне завдання.

Разом з тим, в останні роки відбуваються значні зміни щодо формування державних підходів до забезпечення екологічної безпеки [2].

Однією з важливих подій 2019 року стало прийняття Європейського зеленого курсу (European Green Deal) [3, 4] – програмного документа, який окреслює стратегічні зміни в екологічній та кліматичній політиках ЄС. Це амбіційна програма, що описує перехід до кліматично-нейтральної, циркулярної економіки до 2050 року – надзвичайно складний та масштабний крок, який має повністю змінити економіку Європейського Союзу та країн-партнерів.

Цілі Європейського зеленого курсу (ЄЗК) найближчим часом будуть формувати основні тенденції кліматичної, екологічної, економічної, транспортної, сільськогосподарської політики не лише ЄС, але й інших європейських країн, зокрема України.

Ціль роботи. Метою роботи є розробка й впровадження концепції використання екологічних інноваційних сіркополімерних будівельних матеріалів відповідно до основних принципів і засад Європейського зеленого курсу.

Матеріали і методи. Для досягнення поставлених цілей у роботі використовуються методи економічного й технологічного прогнозування та проектного менеджменту.

Результати й обговорення. Розвиток стійкої, зеленої та цифрової економіки, а також необхідність прийняття рішень, які мають не тільки економічні чинники, але і корисні для довкілля, – важливі виклики, що стоять перед нашою країною.

Відбувається трансформування економіки ЄС у декількох напрямках, зокрема: постачання чистої, доступної та безпечної енергії; мобілізація промисловості до чистої та циркулярної економіки; розвиток будівництва енерго- та ресурсоефективними способами; прискорення переходу до стійкої та розумної мобільності; збереження та відновлення екосистем та біорізноманіття; просування амбіції щодо нульового забруднення довкілля хімічними речовинами тощо.

Посилюються вимоги до якості окремих видів продукції та технологій, зміцнюється ринок вторинної сировини, змінюються вимоги до виконання відповідних зобов'язань при реалізації інвестиційних проєктів. Все це все створює додаткові виклики для України, формує нові цілі у промисловій сфері.

Україна – одна з країн, де з початку індустріальної ери розробляються надра. За цей час виникли мільярди тон промислових відходів – ми стали одним із світових лідерів за кількістю промислових відходів на душу населення, утилізація і переробка яких практично не проводилася. Це створило цілу низку

проблем як для людей, які проживають поруч з місцями скупчення цих відходів, так і для Європи, і світу загалом.

Слід звернути увагу, що стан розвитку циркулярної економіки в Україні можна оцінити як дуже низький або відсутній. В Україні лише планується розпочати формування циркулярної економіки, управління відходами, у т.ч. попередження їх утворення. Зазначимо, також, що матеріали, які використовуються зараз при розбудові інфраструктурних об'єктів (портів, аеропортів, доріг, мостів, очисних споруд, каналізаційних систем, тощо), не відповідають вимогам часу через низьку стійкість до агресивних середовищ, моральну і технічну застарілість технологічних процесів виробництва – викиди парникових газів та CO₂ під час виробництва цементу та асфальтобетонів.

Використання сіркополімерів є зростаючим світовим трендом протягом останніх 50 років, а особливо різке зростання – протягом останніх 10 років.

Враховуючи, що сіркополімери є значно безпечнішою альтернативою бітумним асфальтам, у світі успішно реалізуються мільярдні інфраструктурні проекти з будівництва та розвитку транспортної інфраструктури саме з використанням цих матеріалів.

Відповідно до вищезазначеного існує нагальна необхідність у розробці й впровадженні інноваційних технологій шляхом створення високотехнологічного сучасного напрямку промисловості України з використанням сіркополімерних матеріалів. Вирішення цієї проблеми може бути реалізоване у декілька етапів.

На 1-му етапі здійснюється розробка і затвердження нормативно-правових та організаційно-технічних умов початку формування сіркополімерного напрямку промисловості України, включаючи підготовку наукових обґрунтувань пропозицій реалізації відповідних інфраструктурних проектів.

2-й етап передбачає визначення ключових напрямків використання сіркополімерних матеріалів у промисловості України та реалізація пілотних

проектів, включаючи відпрацювання механізмів державної підтримки та фінансово-економічних обґрунтувань зазначених проектів.

3-й етап спрямований на забезпечення скоординованої діяльності державних та наукових органів, бізнес-структур та фінансових організацій при організації високотехнологічного виробництва сіркополімерних матеріалів, формування та забезпечення функціонування єдиної системи їх виготовлення та використання в промисловості України та науково-технічне забезпечення реалізації відповідних інфраструктурних проектів.

4-й етап передбачає створення сучасного інноваційного напрямку виробництва сіркополімерних матеріалів та підвищення його енергоефективності, раціонального використання ресурсів, введення в експлуатацію енергосировинних платформ.

Метою 5-го етапу є впровадження регулярного функціонування комплексної системи використання сіркополімерних матеріалів у циркулярній економіці України, зокрема

1) забезпечення функціонування замкнутого циклу виробництва сіркополімерних матеріалів, включаючи: створення сталого інноваційного та високотехнологічного напрямку промисловості з використанням сіркополімерних матеріалів, що повністю відповідає вимогам циркулярної економіки та концепції European Green Deal;

2) вихід на міжнародні ринки, започаткування серійного випуску обладнання та сіркополімерних матеріалів, включаючи експорт готової продукції за кордон;

3) участь у масштабних міжнародних проектах (енергосировинні платформи країн Чорноморського регіону, міжнародні автостради), інтеграція українського сектору досліджень та практична реалізація проектів з використанням сіркополімерних матеріалів до глобального світового інноваційного середовища.

Використання зазначеної технології можливо при будівництві залізобетонних шпал, фундаментних плит і монолітних фундаментів,

залізничних та трамвайних шпал, дорожньої та тротуарної плити, бордюрів, дорожнього покриття і покриття підлог на хімічних виробництвах, каналізаційних та водопровідних колодязів і труб, люків теплотрас, ємності для утилізації відходів (кислот, солей, важких металів і ядерних відходів з низьким рівнем радіоактивності), гідротехнічних споруд, в тому числі облицювальних плит зрошувальних каналів і споруд тощо. При цьому слід зазначити, що вибір використання технології сіркополімерних матеріалів при реалізації будь-якого проєкту буде здійснюватися з урахуванням існуючого стану об'єктів розбудови та на основі технічного обґрунтування відповідних проєктних (технічних) рішень.

Разом з тим, існують певні загрози реалізації запропонованих заходів: нові умови для промислової кооперації між Україною та ЄС, нові обмеження щодо «екологічності» товарів та послуг, які розміщуються на ринку ЄС. Так, для того, щоб українським виробникам скористатися новими нішами, треба забезпечити відповідну якість товарів та послуг (зокрема при створенні нових виробництв), а державі забезпечити їх максимальну підтримку (зокрема інформаційно-аналітичну). При цьому, попри євроінтеграційні зусилля України, між європейською та українською енергетичними системами й досі існує значний технологічний розрив. Також досі не виконані повною мірою попередні зобов'язання щодо гармонізації законодавства та регулювання.

Тобто, внаслідок нової промислової політики ЄС та впровадження засад циркулярної економіки доступ на світові ринки для українських виробників буде значно ускладнюватись через жорсткіші вимоги до екологічності продукції (енергоємність, викиди парникових газів, запобігання утворенню та поводження з відходами, вимоги до екодизайну тощо). Прогнозований вплив впровадження концепції застосування інноваційних сіркополімерних технологій на сфери економіки:

економічний:

- швидка реалізація проєктів завдяки скороченню термінів будівництва;
- реалізація транспортного потенціалу;

- зміцнення інноваційного клімату;
- виробництво продукції з високою доданою вартістю;
- заощадження бюджетних коштів;
- створення нових напрямків діяльності бізнес-середовища;
- забезпечення системного планування та координації виконання прикладних досліджень та розробок із визначенням обсягів та джерел фінансування;
- поглиблення міжнародного співробітництва, зокрема зменшення бар'єрів економічної та соціальної інтеграції регіонів країни до країн Європи.

соціальний:

- розвиток вітчизняного виробництва та інноваційних високотехнологічних підприємств;
- суттєве покращення якості та довговічності використання інфраструктурних об'єктів;
- популяризація сучасних наукових досліджень та експериментальних розробок, розширення корпоративних зв'язків українських та іноземних науковців;
- соціально-економічний розвиток регіонів країни, що включатимуть реалізацію стратегічних регіональних ініціатив як на рівні держави, так і на рівні бізнесу;
- забезпечення нових місць роботи та покращення умов праці;
- підвищення кваліфікації та професійного потенціалу спеціалістів, задіяних на високотехнологічному виробництві.

екологічний:

- вирішення глобальних проблем утилізації – переробка великих обсягів промислових відходів;
- організація екологічно чистого виробництва, впровадження нових, екологічно безпечних технологій виробництв (нуль викидів CO₂);
- підвищення рівня ефективності використання існуючої ресурсної бази.

Висновки. Таким чином, метою запропонованої концепції є запровадження системного підходу до створення умов стимулювання реалізації стратегічних напрямів розвитку вітчизняної промисловості з використання новітніх екологічних технологій сіркополімерних матеріалів (сіркоасфальту та сіркобетону) при розбудові інфраструктури країни, що передбачатиме зменшення екологічного, вуглецевого, сірковмісного та матеріального сліду, перехід до екологічно чистих технологічних рішень, впровадження принципів циркулярності економіки, зберігаючи при цьому її конкурентоспроможність.

Наслідком практичної реалізації Концепції стане не тільки збільшення використання потенціалу вітчизняної промисловості та локалізація екологічного виробництва на території України, а й створення нових робочих місць, активізація економіки країни та зменшення її імпортозалежності, покращення інвестиційного клімату, підтримка прикладних наукових досліджень та експериментальних розробок нових екологічних будівельних матеріалів, підвищення рівня безпеки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Бойченко С.В., Новікова В.Ф., Турчак В.М., Медведєва Т.В. Екологічні аспекти визначення вмісту сірки в нафтопродуктах. Вісник Національного Авіаційного Університету. Том 42, № 1. (2010). С. 219–223.

2. Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

3. Європейський зелений курс: можливості та загрози для України. <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/06/european-green-dealwebfinal.pdf>

4. Європейський зелений курс. <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobotnictvo/klimat-yevropejska-zelena-ugoda>

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНЦІЇ У МОЛОЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ НЕЧІТКОЇ МОДЕЛІ ПОРТЕРА

Балан Валерій Григорович

канд. фіз.-мат. наук, доцент

Снитюк Вікторія Віталіївна

студентка

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Вступ. Молочна продукція в Україні залишається однією з найважливіших складових споживчого кошика населення. Незважаючи на те, що в останні роки спостерігається зростання обсягів імпорту, все ж основу ринку молочної продукції в Україні становлять товари вітчизняного виробництва. Ринок молочних продуктів України дуже різноманітний і досить конкурентний. Чисельність тільки великих гравців складає близько 10 – 15, кількість дрібних локальних виробників перевищує кілька сотень. Адаптація вітчизняних молочних виробників до європейських технологічних норм виробництва і контролю якості продукції, а також активне проникнення продукції європейських виробників на внутрішній ринок України ще більше загострює конкурентну боротьбу в галузі. Посиленню рівня конкуренції сприяють також кризові явища в економіці України, її нестабільність, обумовлена низкою чинників: скорочення поголів'я корів, зменшення обсягів виробництва молока, недостатня кількість якісної сировини, складні погодні умови тощо. Для прогнозування та розуміння тенденцій ринку вітчизняної молочної продукції надзвичайно важливим є ґрунтовний структурний аналіз галузі, який на думку М. Портера «є ключем до розуміння поточного становища, проведення відповідних стратегічних досліджень і, отже, формулювання конкурентних стратегій» [3, с. 79]. Дана процедура потребує ґрунтовних знань логіко-причинних зв'язків у галузі та базується, як правило, на експертних міркуваннях й оцінках, які мають «розмитий», нечіткий

характер. На думку Фляйшера Крейга (директора Odette Research) та Бенсуссана Бабета (директора MindShifts Group Pty. Ltd) «ефективний аналіз потребує досвіду, добросовісного внеску, інтуїції та моделей, а також ... навіть відтінку спокою. Він потребує постійної зміни комбінацій мистецтва і науки, здорового глузду та інформаційних моделей, інтуїції та вказівок» [2, с. 88]. Для здійснення структурного аналізу підприємства можуть бути використані інструменти стратегічної діагностики макросередовища (PESTEL-аналіз, ЕТОМ-аналіз), мікрооточення (модель п'яти сил М. Портера, індекси Херфіндала-Хіршмана, Розенблюта, індекс концентрації ринку, методи конкурентного аналізу), матриці Дж. Вільсона тощо.

Ціль роботи. Метою роботи є апробація нечітко-множинного інструментарію, методів нечіткої логіки та розробка методичного підходу на основі застосування моделі 5-ти сил М. Портера для оцінювання рівня конкуренції в молочній галузі України.

Матеріали і методи. Для досягнення поставлених цілей у роботі використовуються класична модель оцінювання рівня конкуренції в галузі 5-ти сил Майкла Портера [3], методи стратегічного аналізу [1, 2] та теорії нечітких множин [4], які базуються на нечіткій експертній інформації, зокрема для визначення важливості факторів кожної з 5-ти сил моделі М. Портера – метод аналізу ієрархій у нечіткій постановці (Fuzzy AHP), для визначення інтегральних оцінок за кожною з 5-ти сил Портера – метод нечіткого адитивного зважування (Fuzzy SAW), для дефазифікації нечітких чисел – CoA (Center of Area) метод, а для побудови експертної системи ідентифікації загального рівня конкуренції в галузі – інструменти нечіткої логіки.

Результати й обговорення. Нині функціонує близько 220 підприємств із переробки молока, з яких 80 виробляють 90% продукції з незбираного молока. У 2019 році до трійки лідерів молока входять три компанії: «Данон Україна» (13,15%), «Молочний альянс» (11,19%) та «Лакталіс» (9,95%). До найбільших виробників входять компанії, що мають майже однаковий асортимент продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Частки найбільших підприємств вітчизняної молочної галузі

№	Підприємство	Частка ринку, %
1.	ТОВ «Данон»	13,15
2.	АТ «Молочний альянс»	11,19
3.	ДП «Лакталіс – Україна»	9,95
4.	ТОВ «Люстдорф»	9,8
5.	ПрАТ «Вімм-Білл-Данн Україна»	8,84
6.	ПрАТ «Комбінат Придніпровський»	5,52
7.	ТОВ «Молочна компанія «Галичина»	5,26
8.	ПрАТ «Тернопільський молокозавод»	5,2
9.	Компанія «Терра Фуд»	4,71
10.	ПрАТ «Юрія» ТМ «Волошкове поле»	3,11
11.	ПАТ «Житомирський маслозавод»	2,03
12.	ПрАТ «Первомайський МКК»	1,9
13.	ТОВ «Лубенський молочний завод»	1,8
14.	ТОВ «Органік Мілк»	1,5
15.	ТДВ «Яготинський маслозавод»	1,25

Розрахунок індексу Херфіндаля-Хіршмана (трохи більше 700) дає змогу стверджувати, що ринок молочної продукції є слабко концентрованим за умови лідерства 5-ти компаній (табл. 1), які мають частку ринку більше 8 %, про що свідчить достатньо високе значення індексу концентрації ($CR_5 = 52,93$) (це значення характерне для помірно коцентрованих ринків).

Для кращого розуміння особливостей функціонування ринку молочної продукції доцільно використовувати модель 5-ти сил Портера, яка включає в себе три сили «горизонтальної» конкуренції: загроза появи продуктив-замінників, загроза появи нових гравців, рівень конкурентної боротьби, та дві сили «вертикальної» конкуренції: ринкова влада постачальників і ринкова влада споживачів. Дана модель базується на експертних оцінках факторів для кожної з визначених «сил» моделі. З метою врахування суб'єктивних, неформалізованих, нечітких вхідних даних, думок і суджень експертів пропонується розроблений авторами методичний підхід на основі теорії нечітких множин (рис. 1).

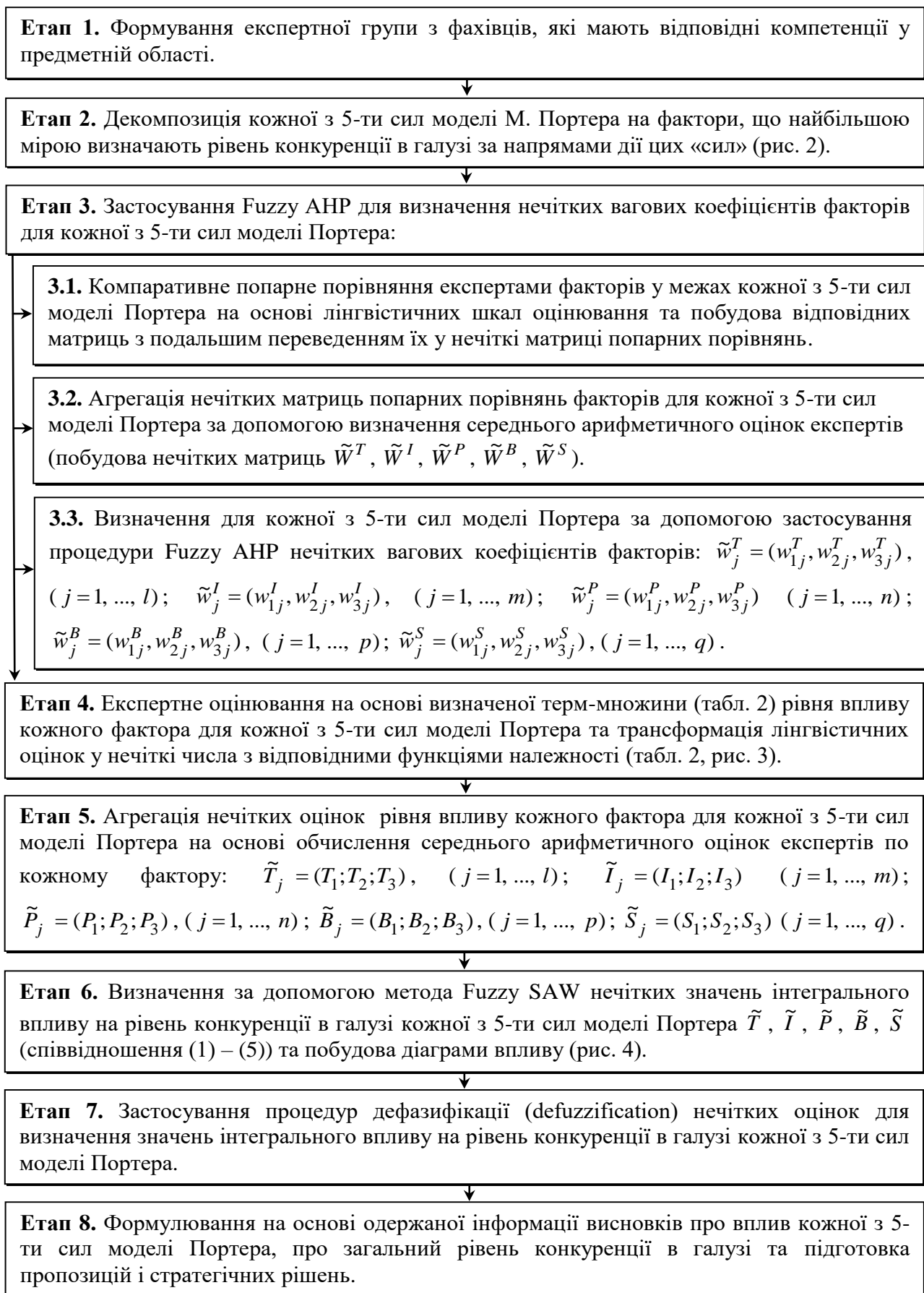

Рис. 1. Етапи застосування нечіткої моделі 5-ти сил Портера для аналізу молочної галузі України

Рис. 2. Ієрархія проблеми оцінювання рівня конкуренції в молочній галузі України

На рис. 2 уведені наступні позначення:

TNE – загроза появи нових гравців (Threat of New Entrants): *TNE*₁ – кількість потенційних конкурентів, *TNE*₂ – вхідні бар'єри; *TNE*₃ – привабливість галузі; *TNE*₄ – необхідність значних інвестицій; *TNE*₅ – високий рівень диференціації продукції;

IREC – інтенсивність суперництва серед існуючих конкурентів (Intensity of Rivalry among Existing Competitors): *IREC*₁ – кількість існуючих конкурентів; *IREC*₂ – бар'єри виходу з галузі; *IREC*₃ – цінова конкуренція; *IREC*₄ – конкуренція за витратами на виробництво; *IREC*₅ – можливості для ринкового зростання;

PSP – загроза появи продуктів-замінників (Pressure from Substitute Products): *PSP*₁ – наявність товарів-замінників; *PSP*₂ – рівень сприйняття диференціації продукту; *PSP*₃ – порівняння ціни та якості продуктів-замінників; *PSP*₄ – схильність споживачів до купівлі продуктів-замінників;

BPB – ринкова влада покупців (Bargaining Power of Buyers): *BPB*₁ – попит на молочну продукцію; *BPB*₂ – купівельна спроможність населення; *BPB*₃ – коефіцієнти еластичності за ціною і доходами; *BPB*₄ – нерівномірність споживання;

BPS – ринкова влада постачальників (Bargaining Power of Suppliers): *BPS*₁ – кількість постачальників (сировинні зони); *BPS*₂ – якість сировини; *BPS*₃ –

ціна сировини (цінова конкуренція); BPS_4 – наявність санітарно-гігієнічних умов зберігання та транспортування молока; BPS_5 – сезонність.

Таблиця 2

Терм-множина оцінювання факторів кожної з 5-ти сил Портера:

Терми (рівень впливу фактора)	Позначення	Нечітке трикутне число
Вкрай несуттєвий вплив (Extremely no Significant)	EnS	(0,0;0,0;1,0)
Дуже низький вплив (Very Low)	VL	(0,0;1,0;2,0)
Низький вплив (Low)	L	(1,0;2,0;3,0)
Середній вплив (Medium)	M	(2,0;3,0;4,0)
Високий вплив (High)	H	(3,0;4,0;5,0)
Дуже високий вплив (Very High)	VH	(4,0;5,0;6,0)
Надзвичайно високий вплив (Extremely High)	EH	(5,0;6,0;6,0)

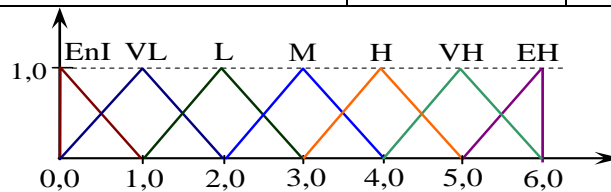

Рис. 3. Графічне представлення функцій належності термів

Нечіткі значення рівня конкуренції за кожною з 5-ти сил моделі Портера визначаємо за формулами (1) – (5):

$$\tilde{T} = \sum_{j=1}^l \tilde{w}_j^T \otimes \tilde{T}_j = \left(\sum_{j=1}^l w_{1j}^T T_{1j}; \sum_{j=1}^l w_{2j}^T T_{2j}; \sum_{j=1}^l w_{3j}^T T_{3j} \right) = (T_1; T_2; T_3); \quad (1)$$

$$\tilde{I} = \sum_{j=1}^m \tilde{w}_j^I \otimes \tilde{I}_j = \left(\sum_{j=1}^m w_{1j}^I I_{1j}; \sum_{j=1}^m w_{2j}^I I_{2j}; \sum_{j=1}^m w_{3j}^I I_{3j} \right) = (I_1; I_2; I_3); \quad (2)$$

$$\tilde{P} = \sum_{j=1}^n \tilde{w}_j^P \otimes \tilde{P}_j = \left(\sum_{j=1}^n w_{1j}^P P_{1j}; \sum_{j=1}^n w_{2j}^P P_{2j}; \sum_{j=1}^n w_{3j}^P P_{3j} \right) = (P_1; P_2; P_3); \quad (3)$$

$$\tilde{B} = \sum_{j=1}^p \tilde{w}_j^B \otimes \tilde{B}_j = \left(\sum_{j=1}^p w_{1j}^B B_{1j}; \sum_{j=1}^p w_{2j}^B B_{2j}; \sum_{j=1}^p w_{3j}^B B_{3j} \right) = (B_1; B_2; B_3); \quad (4)$$

$$\tilde{S} = \sum_{j=1}^q \tilde{w}_j^S \otimes \tilde{S}_j = \left(\sum_{j=1}^q w_{1j}^S S_{1j}; \sum_{j=1}^q w_{2j}^S S_{2j}; \sum_{j=1}^q w_{3j}^S S_{3j} \right) = (S_1; S_2; S_3). \quad (5)$$

Отримані нечіткі значення інтегрального впливу кожної з 5-ти сил моделі Портера можна зобразити на діаграмі у вигляді 5-ти кутника (рис. 3):

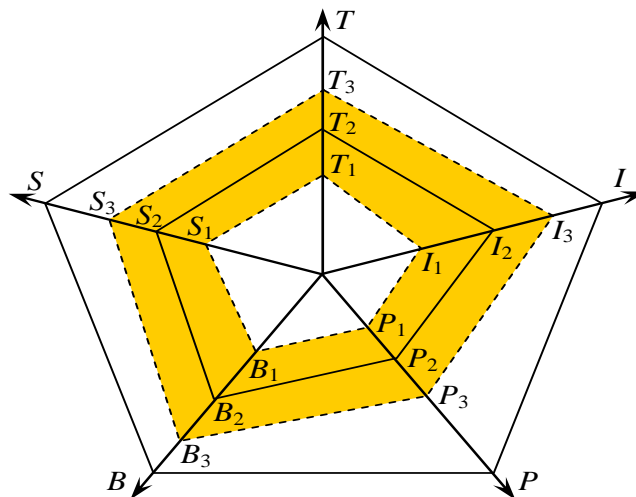

Рис. 4. Діаграма оцінювання впливу на рівень конкуренції в галузі на основі нечіткої моделі 5-ти сил Портера

Дефазифікація нечітких значень рівня впливу кожної з 5-ти сил Портера здійснюється за допомогою методу CoA, наприклад, для \tilde{T} формула дефазифікації виглядатиме так: $\tilde{T}^{def} = (T_1 + T_2 + T_3)/3$.

Висновки. Запропонований методичний підхід на основі застосування нечітких даних дає змогу більш гнучко підійти до оцінювання рівня конкуренції в галузі. Подальші дослідження за даною темою можуть бути спрямовані на уточнення факторів кожної з 5-ти сил та розробку експертної системи на основі нечіткої логіки для визначення рівня конкуренції на ринку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. М.: Экономика, 1989. 519 с.
2. Фляйшер К., Бенсуссан Б. Стратегический и конкурентный анализ. Методы и средства конкурентного анализа в бизнесе. М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. 541 с.
3. Porter M. E. The five competitive forces that shape strategy, Harvard Business Review. Vol. 86(1). 2008. P. 78–93.
4. Zadeh L.A. Fuzzy Sets as a Basis for a Theory of Possibility. Fuzzy Sets and Systems. Vol. 1 (1). 1978. P. 89–100.

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ ЧЕРЕЗ ПРИЗУ КРИЗИ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Бізонич Дмитро Володимирович

кандидат технічних наук

директор ТОВ«Еталонтехсервіс»

м. Харків, Україна

Вступ. Великі міста є двигуном світової економіки, культурними, історичними, духовними, політичними та інноваційними центрами, де ставляться та вирішуються часто у режимі експерименту найгостріші глобальні проблеми сьогодення. У великих містах в середньому споживається майже 75 % усієї електроенергії, яка продукується у світі, та утворюється 80 % загальних викидів парникових газів [9, с.193]. Проблеми, які пов'язані з процесами урбанізації достатньо актуальні й для України. Для порівняння: у 1897 році частка міського населення в нашій країні складала майже 13 %, у середині 60-х років ХХ століття цей показник здолав символічний 50 % «урбаністичний екватор» [1, с.19].

Мета. Розкрити проблематику розвитку міського простору через призму кризи житлово-комунального господарства

Матеріали та методи. Питанням трансформації та розвитку житлово-комунального господарства міст присвячені праці таких вітчизняних науковців, як Драган І.О, Куценко В.І., Царук І.М., Мамонов К.А., Стасюк В.М. та інші. Вони висвітлюють розвиток ЖКГ з різних аспектів: соціального вектору розвитку економіки, економічних передумов та ринкових трансформацій, аналізують загальний стан та проблеми розвитку ЖКГ, проблеми урбанізації та управління ЖКГ в Україні, техногенну безпеку в нових умовах господарювання та ін.

Результати та обговорення. В науці публічного управління місто розглядається як єдиний організм, як цілісна, відносно самостійна соціально-економічна і культурна система. Значну увагу науковці приділяють просторовій

організація міста, оскільки великі міста відрізняються складною просторовою структурою, що проходить ряд ступенів розвитку. На першому місці знаходиться центр, який є найбільш зручним та престижним, далі – мікрорайони, розвитком останніх з’являється проблема відновлення центрую.

Існує декілька теорій розвитку міста як феномена.

Наприклад, американський урбаніст Ернест Бургесс визначив у двадцяті роки минулого століття 5 концентричних зон:

- 1-а центральна зона – центр ділового, комерційного, соціального життя;
- 2-а зона – житлові райони, у яких переважає непорядковане житло, бідняцькі і етнічні квартали;
- 3-я зона – житлові райони для працюючих за наймом, для робітників;
- 4-а зона – для представників середнього класу, тут переважають упоряджені житлові будинки, у тому числі особняки для однієї родини;
- 5-а зона – за міською рисою для представників вищого шару середнього класу і вищого класу [4, с.57].

Інший дослідний – американський урбаніст Хойот (1939) розвивав концепцію секторів, у яких комфортні райони переміщуються від центру до периферії [8]. Широко розповсюдженою зараз є концепція багатоядерної структури з декількома центрами І. Гарріса та Е. Ульмана. Усі ці моделі не виключають одна одну. У реальних містах можна знайти ознаки всіх типів внутрішньої структури [7].

Розселення населення у певних частинах міста і передмістя пов'язане насамперед із соціальним і економічним становищем жителів міста й у свою чергу закріплює це нерівне положення.

Можна виділити 3 основних фактори, що визначають соціально-просторову диференціацію населення:

- соціально-економічний статус. Прямими показниками соціально-економічного статусу є прибуток, рівень освіти, характер зайнятості, непрямыми – якість житла, розмір його оплати;
- сімейний статус (включає розмір родини, вік її членів, число дітей – прямі показники; тип житла, його вік – непрямі). До передмістя тяжіють багатодітні і багатопоколінські родини;
- расово-етнічний статус (раса, національність, мова).

У різних країнах соціально-просторова структура міста має свої особливості. Так, у містах Радянського Союзу не було, як правило, етнічних поселень, не було різкого контрасту за соціальним складом комфортних і некомфортних районів. Хоча і тут соціально-економічне положення позначалося на просторовому розселенні й особливо на типі житла. Особливе значення мав такий фактор, як професійний зв'язок з визначеними підприємствами, установами, їхня вагомість, матеріальні можливості. Робочі передмістя також виявилися пов'язаними з визначеними підприємствами, районами їхнього розташування.

Слід відзначити, що міста відрізняються своїм архітектурним виглядом, географічними умовами. Неповторність, самобутність міста пов'язана з його історією, культурою, духовною атмосферою. Міста відрізняються за своїм соціальним складом. Місту Харкову несхожість на інші додавали, наприклад, кваліфікований робітничий клас, студентство. На вигляд Києва накладає відбиток не тільки Дніпро і Дніпровські схили, але і колосальний столичний управлінський апарат.

Необхідно також відзначити одну безпекову специфіку урбанізованого середовища, яка полягає у т. зв. соціальній вразливості, коли економічна, фінансова та соціальна активність суспільства значною мірою залежать від послуг, що надають енергетичні, транспортні, комунікаційні, фінансові та інші критичні інфраструктури.

Функціонування таких систем необхідне для надання державних та адміністративних послуг, екстреної допомоги населенню, забезпечення правопорядку тощо. Саме в найбільших містах сконцентровані системи, мережі та об'єкти, припинення функціонування яких викличе найсуттєвіші наслідки для економіки, благополуччя та здоров'я населення, політичної стабільності. Тому одним із напрямів дослідження безпеки великих міст має бути визначення залежності міста від основних життєзабезпечуючих інфраструктур (критичних інфраструктур), встановлення балансу між витратами на їх функціонування та рівнем безпеки.

Через велику кількість інфраструктурних об'єктів важливим є визначення пріоритетів для розподілу ресурсів на найбільш суттєві (ключові) точки. Саме для вирішення цього завдання доцільно використовувати концепцію критичної інфраструктури, що почала розвиватись у 1990-х рр. для сектору безпеки й нині в новому аспекті порушує питання про розвиток інфраструктурних систем [2, с.5].

На особливу роль критичної інфраструктури також звертають увагу експерти Світового банку. Вони наголошують, що хоча необхідно якісно проектувати та будувати будь-яку інфраструктуру, але виокремлення категорії критичних об'єктів інфраструктури дає змогу урядам приділяти їм особливу увагу і тим самим зменшити наслідки, спричинені природними лихами й техногенними аваріями [2, с.5].

Для інфраструктурних систем, які розраховані на тривалий період функціонування, важливо враховувати такі фактори, як вплив глобальних змін клімату. Наприклад, зважаючи на тенденцію періодичного виникнення аномально високих температур, цікавими є дослідження впливу цього кліматичного чинника на функціонування критичної інфраструктури. Дослідження, проведені у м. Мельбурні, доводять, що вплив аномально високих температур є порівняно незначним для функціонування мережі водопостачання, телекомунікації та аеропортів, помірним для залізничного та

автомобільного транспорту, тоді як найуразливішою виявилася електроенергетика [10].

Суттєвою частиною аналізу та оцінки загроз є вивчення взаємозв'язку між елементами критичної інфраструктури. Саме необхідність урахування численних каскадних ефектів спричиняє неможливість точної оцінки наслідків відмови критичної інфраструктури у великих містах. Дослідження, проведені у м. Осло, довели, що загальні втрати для суспільства внаслідок аварії на електроенергетичній мережі значно вищі, ніж втрати компанії - електропостачальника [11].

Водночас через поширення інформаційних технологій, величезну кількість вразливих місць у програмному забезпеченні та часте порушення правил і процедур інформаційної безпеки значно зросли загрози кібератак на об'єкти енергетичної інфраструктури.

Залишається складною ситуація довкола модернізації мереж життєзабезпечення, які є критично важливими для великих міст України. Аномально високі температури влітку та морози взимку спричиняють аварії на мережах житлового господарства. Втрата теплової енергії в мережах тепlopостачання в Україні є досить високою (8-10 % – котельня, 10-13 % – теплотраса, 20-40% – будинок). Навіть витрачаючи порівняно з європейцями меншу частку від своїх доходів на оплату послуг ЖКГ, українці боляче відчують зростання цін. Модернізація інфраструктурних об'єктів є високовартісною справою. Наприклад, модернізація Бортницької станції (м. Київ), за різними оцінками, коштуватиме 5-9 млрд грн, що складало 27 % – 48 % бюджету столиці на 2013 р. (18,5 млрд грн) [5]. Відзначимо також, що за даними Київводоканалу з понад 4 тис. км водопровідних мереж, які обслуговуються, 859,5 км (20,8 %) повністю амортизовані та перебувають в аварійному стані [5].

Утім проблема недофінансування урбанізаційних процесів актуальна не тільки для України, через те що пов'язана з величезними обсягами інвестицій, необхідних для забезпечення муніципального розвитку. Тому вона виникає як у

високорозвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. За даними McKinsey Global Institute, для того, щоб підтримувати поточний рівень зростання глобального ВВП, необхідно інвестувати в інфраструктуру 57 трлн дол. США до 2030 року, що перевищує вартість усієї інфраструктури, створеної на сьогоднішній день [6].

Варто зауважити, що в одній групі з Києвом опинились міста Африки та Азії, тобто країн, що розвиваються. Як відомо, проблеми, з якими стикаються ці країни (надшвидкі темпи урбанізації, брак інфраструктури, доступного житла, різкі контрасти в доходах багатих та бідних), не зовсім схожі на ті, з якими стикаються українці, зокрема, столичні мешканці.

Висновки. У зв'язку з тим, що урбанізаційні процеси в Україні проходили не надто швидко і вже досить тривалий період, то найбільш актуальною проблемою тут є не брак інфраструктури, житла, транспортної мережі як таких, а саме низький рівень управління муніципальним розвитком, який призводить до того, що українські міста, маючи певну базу, розвиваються доволі низькими темпами і не можуть конкурувати з провідними містами Європи та Південної Америки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волошин О.Г., Волошина Н.О., Шевченко В.Г. Екологічна ефективність України: проблеми і перспективи / Міжнародна науково-методична конференція «Критичний підхід у викладанні природничих дисциплін» // Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (Київ, 14 листопада 2018 року). – 2018. – С. 18-25.

2. Зелена книга з питань захисту критичної інфраструктури в Україні: зб. матеріалів міжнар. експерт. нарад / упоряд. Д.С. Бірюков, С.І. Кондратов; за заг. ред. О.М. Суходолі. К.: НІСД, 2016. – 176 с.

3. Карлова О.А. Системи життєзабезпечення міст: Конспект лекцій. - Харків, ХНАМГ, 2006. - 66 с.

4. Соціологія міста: навчальний посібник / [Л. В. Малес, В. В. Серета, М. О. Соболевська, Ю. Г. Сорока та ін.]; за заг. ред. О. К. Міхеєвої. – Донецьк: вид-во «Ноулідж», 2010. – 464 с.

5. Сучасні проблеми урбанізації в контексті національної безпеки України: Аналітична записка: 20 травня 2013 року / Національний інститут стратегічних досліджень, 2013 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/suchasni-problemi-urbanizacii-v-konteksti-nacionalnoi-bezpeki>

6. Financial globalization: Retreat or reset? : Global capital markets report / S. Lund, T. Daruvala ; McKinsey Global Institute [Text]. – [S. p. : s. n.], 2013. – 20 p.

7. Harris C. D. The nature of cities / C. D. Harris, E. L. Ullman // Annals of the American Academy of Political and Social Science. – 1945. – № 242. – P. 7–17

8. Hoyt H. Principles of Urban Real Estate / H. Hoyt, A. M. Weimer. – New York, 1939. – 242 p.

9. Hodson M., Marvin S., 'Urban ecological security': a new urban paradigm? // Int. J. Urban and Regional Research. – 2009. – 33(1). – P. 193 – 215.

10. McEvoy D. The impact of the 2009 heat wave on Melbourne's critical infrastructure / D. McEvoy I. Ahmed, J. Mullett // Int. J. of Justice and Sustainability. – 2012. – 17(8). – P. 783-796.

11. Når sikkerheten er viktigst : beskyttelse av landets kritiske infrastrukturer og kritiske samfunnsfunksjoner. – Коли безпека є найважливішою : захист критичної інфраструктури та соціальних функцій (норвезькою мовою) // Звіт NOU 2006 : представлений Комісією із захисту критичної інфраструктури, утвореної рішенням уряду Норвегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.regjeringen.no>

12. World urbanization prospects, the 2011 Revision. – UN, Dep. of economic and social affairs, 2012. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esa.un.org/unup>

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Гакал Тетяна Олександрівна

к.е.н., асистент викладача

Таврійський державний агротехнологічний
університет імені Дмитра Моторного

Вступ. Туристичний бізнес є сферою послуг, у якій ключову роль відіграє споживач, тобто турист, і саме він забезпечує умови для якісного та ефективного розвитку бізнесу. Забезпечення належної якості відпочинку вимагає правильної організації різних виробничих процесів у межах сільської садиби, а це потребує відповідних знань.

Розвиток внутрішнього ринку туристичних послуг набуває підвищеної актуальності, адже розкриває можливості соціально-економічного піднесення вітчизняних підприємств сільського зеленого туризму за рахунок використання внутрішніх ресурсів агробізнесу. Цей процес відіграє ключову роль в активізації зусиль щодо збереження та популяризації природної і культурної спадщини країни.

Сільський зелений туризм є однією з небагатьох сфер економіки, яка може розвиватися виключно у сільській місцевості, використовуючи вже існуючий потенціал країни, її окремих територій та не вимагає залучення значних інвестицій. Перевагою такого виду туризму є його фінансова доступність для туристів, простота в організації відпочинку для власників, та існуючий постійний попит у мешканців великих міст у відпочинку за межами міських агломерацій.

Здійснення економічної діяльності у сфері сільського зеленого туризму пов'язане з використанням вже існуючого природно-ресурсного потенціалу сільських територій.

Метою даної роботи є розкриття стану та тенденцій організаційно-економічного розвитку підприємств сільського зеленого туризму.

Матеріали і методи. Варто зазначити, що створення підприємства у сфері сільського зеленого туризму починається з бажання конкретної сім'ї розпочати власний бізнес, оскільки на початку такої діяльності саме всі члени родини будуть залучені до надання туристичних послуг клієнтам. Відповідно для цього треба зацікавленість господаря у реалізації додаткової підприємницької діяльності з метою диверсифікації власних доходів.

Враховуючи окремі особливості здійснення підприємницької діяльності у даній сфері, можна виокремити такі базові проблеми розвитку сільського зеленого туризму в Україні: відсутність мотивації у сільських мешканців до організації туристичного бізнесу, оскільки більшість схильна займатися традиційним виробництвом сільськогосподарської продукції; недостатній рівень знань у сільських мешканців щодо особливостей ведення підприємницької діяльності, сплати податків, реєстрації бізнесу; недостатній обсяг фінансових ресурсів для початку власного туристичного бізнесу; відсутність знань у сфері сільського зеленого туризму, його переваг для диверсифікації доходів сільських родин; недостатність знань використовувати сучасні інформаційні технології для популяризації власного бізнесу, ведення блогів, сторінок в соціальних мережах; від'їзд працездатних та найбільш мотивованих жителів за кордон; небажання залишатися жити в сільській місцевості.

Окрім зазначених кадрових та демографічних проблем, важливу роль у стримуванні розвитку сільського зеленого туризму відіграє відповідна інфраструктура, яка є невід'ємною складовою здійснення господарської діяльності у даній сфері. До базових проблем її функціонування та створення, доцільно віднести наступні: недостатній розвиток інтернет-зв'язку в сільській місцевості; низька якість доріг, особливо місцевого значення, що ускладнює проїзд до туристичних об'єктів; відсутність транспорту до відомих історичних архітектурних пам'яток, окремих міст; відсутність залізничного сполучення в країні між всіма обласними центрами, особливо з історичними регіонами; занедбаність культурної та історичної архітектури; низький рівень розвитку

сільської соціальної інфраструктури; відсутність правильного поводження з різними типами відходів в сільській місцевості, що негативно впливає на природу і тим самим знижує рівень привабливості відпочинку у такій місцевості, забруднення водою сміттям; відсутність належних умов для проживання туристів у зимові періоди; приділення недостатньої уваги заходам сталого розвитку території, навіть незважаючи на те, що значна кількість є простими для впровадження і підтримки; не здійснюється благоустрій будинків, вулиць, що призводить до зниження естетичної привабливості відпочинку в сільській місцевості та ін.

Відповідно вирішення окреслених проблем потребує розробки сукупності заходів прикладного характеру для поступового їх впровадження у життя. Зрозуміло, що багато проблем у сфері сільського зеленого туризму є системними і їх не можна вирішити у короткостроковій перспективі. Це, насамперед, стосується підготовки відповідних кадрових ресурсів, формування мотивації до розвитку власного бізнесу у цій сфері. Проте, сучасні світові тенденції свідчать, що даний вид туризму є перспективним напрямком розбудови світової туристичної індустрії, особливо в умовах її глибокої кризи. Досвід розвинутих країн показує, що громадяни завжди мають бажання з часом виїхати за межі власного міста, мегаполіса. Перевагою сільського зеленого туризму є те, що він може задовольнити бажання клієнта у короткостроковому відпочинку.

Одним із головних напрямків розробки організаційно-економічного механізму розвитку підприємств сільського зеленого туризму має бути агресивна маркетингова стратегія щодо внутрішнього туризму. В цьому напрямку існує потреба у забезпеченні спільного підходу до вітчизняного маркетингу сільського зеленого туризму. Операторам туризму та готельного господарства необхідно об'єднатися та сформулювати маркетингові стратегії, які можуть сподобатися місцевому населенню. Маркетингові стратегії можуть бути досягнуті лише в тому випадку, якщо оператори розроблять індивідуальні продукти, які можуть сподобатися споживачам туристичних послуг.

Розвиток сільського туризму в Україні є актуальним з причин подальшого впливу на стабілізацію економічного розвитку сільських територій, зайнятість сільського населення, їх вихід із соціально-економічної кризи, зменшення переходу населення із сільських регіонів у міста. Сільський туризм у більшості країн світу розглядається як невід'ємна складова програми комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій.

Сьогодні в Україні існують наступні моделі організації сільського зеленого туризму:

1. Заснування сільського зеленого туризму на базі існуючих домогосподарств чи особистого селянського господарства (агросадиби), що здатна забезпечити не більше 9 ліжко-місць. Така модель є найбільш успішною в сільській місцевості, потенційно привабливою для споживачів відповідного виду послуг та має необхідні ресурси.

2. Надання послуг сільського зеленого туризму на основі використання приватних туристичних об'єктів, розташованих у сільській місцевості. Така модель успішно реалізується у формі культурно-етнографічних центрів або стилізованих агротуристичних хуторів.

3. Організація сільськогосподарських тематичних парків і центрів. Така модель організації сільського зеленого туризму визначена як найперспективніша, оскільки вона орієнтована як на ознайомлення з традиційним способом ведення сільськогосподарського господарства, так і на популяризацію технологічних інновацій у сільському господарстві, альтернативних джерел енергії.

Зростання доходів населення певним чином сприяло розвитку внутрішнього туризму, зокрема сільського зеленого туризму, а також підвищенню попиту відпочивальників на мандрівки до регіонів, що раніше ще не були популярними. Упродовж останніх років простежується тенденція до зростання кількості іноземних туристів, яка свідчить про позитивні процеси у вітчизняній туристичній індустрії. Водночас помітне зростання чисельності

внутрішніх туристів в Україні, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму, що свідчить про підвищення якості туристичних послуг у цій сфері.

Результати і обговорення. Сільський зелений туризм є популярним серед туристів з усього світу вже тривалий час. В Україні функціонування сільського зеленого туризму наявне майже по всій території країни, але з різним рівнем інтенсивності розвитку. Значну роль у просуванні національного бренду сільського зеленого туризму відіграють громадські організації, зокрема ГО «Спілка сільського зеленого туризму України», якою з 2008 року впроваджується програма добровільної категоризації «Українська гостинна садиба». Ціллю створення громадської організації є об'єднання власників бізнесу та туристів на наймогутніших комунікаційних та маркетингових площадках, створити привабливу та якісну альтернативу туристам для вибору відпочинку в сфері сільського зеленого туризму та допомогти фермерським господарствам створити умови для стійкого економічного розвитку. Так, в 2018 році в Україні за даними громадської організації функціонувало 210 категоризованих садиб, площа яких становила 94 763,1 м².

В умовах фінансово-економічної кризи значення внутрішнього туризму для України, як і будь-якої країни, зростає ще й тому, що за світовим досвідом саме у сфері внутрішнього туризму забезпечується найвища оборотність капіталу, найвища самоокупність вкладених коштів і найдешевше робоче місце.

Звертаючи увагу на те, що підприємства сільського зеленого туризму в основному представлені малими формами господарювання (агросадибами), а тому є досить гнучкими в управлінні, я вважаю їх недооціненим активом туристичної індустрії. Сприяння розвитку інфраструктури підприємств сільського зеленого туризму забезпечить стабільне надходження податкових платежів до місцевих та зведених бюджетів, що, в першу чергу, стане платформою згладжування соціально-економічних конфліктів сільських територій та сприятиме реновації рекреаційних зон.

Висновки. Сільський туризм виступає важливим двигуном розвитку та активізації розвитку сільської місцевості. Це може зменшити рівень безробіття,

збільшити регіональну економіку, покращити рівень життя місцевого населення та зменшити дисбаланс між міським та сільським життям.

Сільський зелений туризм – це, по-перше, сфера швидкого обігу капіталу при відносно невеликих капіталовкладеннях; по-друге, ефективний засіб використання наявної інфраструктури території; по-третє, можливість створення нових робочих місць на місцевому рівні; по-четверте, може розвиватися на території міської і сільської поселенської мережі; по-п'яте, є сприяючим фактором диверсифікації економіки регіону та галузей, які обслуговують сферу туризму. Враховуючи ці обставини, обґрунтовано стратегічні аспекти розвитку підприємств сільського зеленого туризму як інструменту згладжування соціально-економічних конфліктів сільських територій, забезпечення процесу реновації рекреаційних зон за рахунок стабільного поповнення місцевих та регіональних бюджетів, сприяння диверсифікації економіки регіону та галузей, що обслуговують сферу туризму.

Отже, основною метою функціонування організаційно-економічного механізму розвитку підприємств сільського зеленого туризму є створення такого середовища, економічного простору, у якому суб'єкти господарської діяльності були б вмотивованими у створенні нових інфраструктурних об'єктів для забезпечення активного розвитку саме сільського зеленого туризму.

Особливу роль в організаційно-економічному забезпеченні розвитку підприємств сільського зеленого туризму відіграють важелі та інструменти державного впливу, адже через раптове, безпрецедентне падіння попиту сектор подорожей та туризму потребуватиме фінансових стимулів для підтримки та відновлення.

За умови забезпечення дієвої державної підтримки розвитку підприємств сільського зеленого туризму ця галузь внутрішніх туристичних послуг здатна стати катализатором соціально-економічного зростання депресивних сільських територій та зміцнення національної економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гакал Т. О. Науково-концептуальні положення обґрунтування сутності категорії «сільський зелений туризм». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2019. № 4. С. 141–151.
2. Гакал Т. Стратегія інфраструктурного забезпечення підприємств сільського зеленого туризму. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29, № 3 С. 156-15
3. Сакун А. Ж., Гакал Т. О. Зелений туризм як пріоритет диверсифікації територіального розвитку України. *Економічний аналіз*. 2019. Т.29, №1. С.201–207
4. Сакун А. Ж., Гакал Т. О. Формування системи інфраструктури сільського зеленого туризму в Україні. *Агросвіт*. 2020. № 7. С. 97–101
5. Kravchuk A., Sakun A., Gakal T. Trends and prospects of rural green tourism development in southern region of Ukraine. *Економіка та держава*. 2019. Vol. 11. Pp. 68–72

ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ В АУДИТІ

Заремба Ольга Олександрівна

к.е.н.

доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту

Порутотаге Олександр-Девід Фернандо

Студент

Київський національний

торговельно-економічний університет

м. Київ, Україна

Вступ. Автоматизація та тісне використання комп'ютерних програм в сучасному світі вже нікого не здивує. Прогрес інформаційних систем та технологій відбувається з такою великою швидкістю, що навіть деякі сфери економічного життя не встигають оновлювати на більш ефективне та нове технічне обладнання. Впровадження сучасних технологій при здійсненні аудиту не є виключенням та потребує більшої уваги та обговорень.

Ціль роботи. Дослідити ринок комп'ютерних програм аудиту в Україні та перспективи впровадження складних технологій на міжнародній арені.

Матеріали та методи. Проблеми автоматизації аудиторської діяльності було розглянуто як в працях зарубіжних, так і в українських вчених, серед яких: Е. Чамберс, К. Кловз, Г. В. Федорова, В. Ю. Лісіна, С. В. Івахненко, Л. О. Терещенко, Б. В. Кудрицький, а також було проаналізовано сучасні статті великих аудиторських компаній. Методи, які було використано: аналіз, синтез, класифікація, узагальнення.

Результати і обговорення. Інформаційні системи – складні системи, що забезпечують пошук, збирання, накопичення, оброблення, передачі та пересилання зібраної інформації. В свою чергу ці системи включають комп'ютерну інформаційну технологію.

Комп'ютерна інформаційна технологія – сукупність моделей, інформації, схем, методів, використовуючи технічні засоби та комп'ютери. Вимоги, що ставляться до таких технологій [1, с.173]:

- Регулярний характер, який забезпечує використання єдиних форм, стандартів, що в результаті цього підвищить ефективність керування інформаційними процесами;
- Високий рівень опрацювання інформації, дій в цілому;
- Включати весь набір елементів, які б допомагали досягненню поставленої мети.

Варто зазначити, що відповідно до Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг 401 «Аудит в умовах комп'ютерних інформаційних систем» аудитор повинен мати достатні знання про комп'ютерну інформаційну систему (КІС), щоб планувати, спрямувати, контролювати та переглядати виконану роботу. Аудитор повинен врахувати чи потрібні спеціалізовані навички КІС під час аудиту.

Вони можуть знадобитися для [2]:

- Отримання достатнього розуміння бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю системи, на які впливає середовище КІС.
- Визначення впливу середовища КІС на загальну оцінку ризику та ризику на балансі рахунку та рівні операцій.
- Проектування та виконання відповідних контрольних та предметних процедур.

Інформаційні технології в аудиті можна поділити на такі складові (Рис.1):

Рис.1 Класифікація інформаційних технологій в аудиті

1. Довідково-нормативні інформаційні програми.

Призначені для забезпечення актуальною інформацією щодо нормативних актів, законів під здійснення аудиту. Прикладами таких систем можуть бути «Грант», «Консультант Плюс», «Юрисконсульт», «Ліга: Закон» тощо [3, с.137].

2. Офісно-інформаційні програми.

На даний момент являються найбільш популярними при здійсненні контролю та аудиту на підприємствах. Серед основних продуктів можна назвати такі: Microsoft Office Word, Excel, Access, Power BI ті інші. Перевагами цих програм є стабільність, офіційна підтримка, розповсюдженість та простота у використанні.

Слід відмітити широке використання універсальної програми саме Microsoft Excel, що має потужний обчислювальний механізм, різноманітність функцій та формул, наявність графіків та діаграм та можливість складати складні аналітичні таблиці для аналізу фінансових показників та іншої

інформації, що пришвидшує та полегшує виконання аудитором відповідних процедур.

3. Аналітичні та статистичні програми.

Забезпечують аудитора засобами для проведення комплексного фінансового аналізу (прикладом таких програмних комплексів є «FinAnalytic», «SalesExpert») та організації статистичних вибіркового досліджень («СтатистикКонсультант», «СтатЕксперт»). [3, с.138].

4. Спеціалізовані програми з обліку та аудиту.

Типи цих програм характеризуються автоматизацією збору, реєстрації, обробки та передачі бухгалтерської інформації на підприємстві. Відрізняються структурою, галузевими особливостями та специфікою діяльності самого підприємства. Найпопулярнішими є програмні продукти «1С: Підприємство 7.7», «Парус», «Галактика», «БестПРО», «Caseware» та інші [3, с.138].

Також можна відмітити, що ринок бухгалтерських програм в Україні стрімко розвивається. Наприклад, створюються українські аналоги відомої російської бухгалтерської програми «1С», що мають свої особливості у використанні та зайняли певну нішу на ринку. Прикладами є «Діловод», «IT Enterprises», «Дебет Плюс», «BAS Бухгалтерія» та інші.

5. Прогресивно-складні системи.

На відміну від українського ринку, міжнародний ринок здійснює подальші дослідження у впровадженні більш складних систем та у автоматизації аудиторської діяльності.

Однією із таких технологій є Robotic Process Automation (RPA) - це найпростіша форма цифрової праці. Її значення полягає в тому, що дозволяє збирати, аналізувати або обчислювати дані зі швидкістю та масштабами, набагато більшими, ніж може керувати людина чи команда людей. Потужність RPA та нових технологій, таких як машинне навчання, обробка природних мов - означатиме, що аудит, буде заснований на дедалі детальнішому та складнішому аналізі даних, зможе надати більш багаті та детальні аудиторські

докази, підвищиться прозорість та глибина аудиторських процедур, а також глибший погляд на ризики компанії та її контроль з меншими затратами [4].

Однак перед тим як приступити до впровадження цих технологій, потрібно подумати про RPA в більш широкому контексті загальної технологічної та кадрової стратегій. Які цілі буде ставити перед собою служба внутрішнього аудиту та яким чином можна досягти цих цілей? Краще автоматизувати один із етапів існуючого процесу чи переглянути весь процес?

Також є інші технології, які вплинуть на організацію та покращать проведення аудиту в майбутньому. Серед них такі [5]:

- Структуровані дані (Structured data) – особливістю цієї технології є зчитування та відокремлення важливих ключових даних з великого неструктурованого масиву даних та документів за короткий проміжок часу.

- Хмарне зберігання (The cloud) – за допомогою цієї технології можна буде забезпечити безперебійну роботу та передачу даних від організації до аудиторів, пропонуючи більшу гнучкість, обробну потужність та функціональність та не прив'язуючись до конкретного технічного забезпечення.

- Блокчейн (Blockchain) - отримавши доступ до розподіленої бази даних, що зберігає впорядкований ланцюжок записів, аудитори зможуть переглянути всі транзакції в ньому. Це може змінити роботу аудиторів при перевірці інформації і створити нові обов'язки, такі як оцінка надійності та точності блокчейну.

Висновки. Отже, автоматизація та впровадження прогресивних технологій при проведенні аудиту, з одного боку, підвищить ефективність та оперативність роботи аудиторів, більшість аудиторських процедур та процесів будуть виконуватись якісніше та за менший проміжок часу, зменшиться імовірність помилок, полегшиться процес обробки відповідних даних та документів. Але з іншого боку виникнуть інші проблеми: надійність облікових даних, системні відключення та кібератаки, підвищення кваліфікації аудиторів

щодо використання нових технологій, підтримання складної технічної інфраструктури.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ватуля І.Д., Ходаківська Л. О. Сучасні автоматизовані інформаційні технології в аудиті / Л. О. Ходаківська, І.Д. Ватуля // « Проблеми обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькою діяльністю», - 2016.- С.172-175 URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/3323/konferenciya-problemy-oblikovo-analitychnogozabezpechennya.pdf#page=172> .
2. International Standard on Auditing (ISA) 401, “Auditing in a Computer Information Systems Environment” URL:https://www.dphu.org/uploads/attachments/books/books_3650_0.pdf .
3. Ходаківська Л.О., Ходаківська К. С. Комп’ютерні технології аудиту в умовах розвитку сучасних інформаційних систем / Л.О. Ходаківська, К.С. Ходаківська // 2012.- С.136-141.URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/spec/136.pdf>.
4. Hoggett E., Dubois S., O'Connor S., Jamieson R. Robotic process automation powering up the audit / E. Hoggett, S. Dubois, S. O'Connor, R. Jamieson URL: <https://home.kpmg/au/en/home/insights/2019/02/audit-technology-robotic-process-automation-powering-audit.html>.
5. KPMG Future of technology: New technologies set to power an audit. - 2019. URL: <https://home.kpmg/au/en/home/insights/2019/02/audit-technology-future-technology.html>.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Карман Тетяна Вікторівна

к.е.н., доцент

Нестерчук Анастасія Миколаївна

студентка

Таврійський державний агротехнологічний
університет ім. Д. Моторного
м. Мелітополь, Україна

Введение./Introduction. В сучасних умовах розвитку науково-технічного прогресу впровадження наукових розробок у практичну діяльність спостерігається у всіх всурах діяльності. Не є виключенням і сфера гостинності, яка являє собою комплекс галузей, головне завдання яких пов'язується з обслуговуванням туристів під час їхнього перебування поза місцем постійного проживання. Однією з основних складових сфери гостинності є ресторанний бізнес. Розвиток цієї сфери бізнесу сприяє появі великої кількості підприємств ресторанного господарства різних типів, що дає можливість споживачам обирати те підприємство ресторанної сфери, яке більшою мірою задовольняє їх потреби.

Конкурентоздатність підприємства ресторанного бізнесу, технологія створення бранда ресторану, визначення стратегічних напрямів розвитку діяльності, проведення оптимальної фінансової політики є основними факторами від яких залежить ефективність діяльності та розвиток підприємств ресторанного господарства.

Цель работы./Aim. Метою статті є дослідження сучасного стану ресторанного господарства та визначення основних напрямів його розвитку.

Материалы и методы./Materials and methods.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Розвиток підприємництва дає змогу розкрити людську сутність і допомагає розвинути професійні здібності, особливо коли справа започаткована у сфері споживання.

Науковці досить часто присвячують свої праці ринку послуг у сфері споживання.

Так, результати аналізу різноманітних аспектів розвитку ресторанного господарства висвітлено в дослідженнях українських (О. Кочерги, М. Пересічного, Н. П'ятницької, Н. Смірної, І. Скавронської, О. Тімченко, О. Ткаченко, Г. Чернової та ін.) і зарубіжних науковців (Е. Gheribi, Е. Kwiatkowska, G. Levytska). Крім цього, фундаментальні та прикладні аспекти розвитку громадського харчування, зокрема сфери ресторанного бізнесу, розглянуто в працях таких дослідників: А. Аветисової, В. Антонової, В. Ар-хіпова, В. Варфоломеевої, К. Егертон-Томас, В. Найдюк, Л. Нечаюк, В. Пивоварова, Г. П'ятницької, О. Сватюк, Н. Телеш, Т. Штальтаін [1]. Однак, незважаючи на значні наукові напрацювання, окремі аспекти, щодо сучасного стану та тенденцій розвитку ресторанного господарства України, потребують подальшого дослідження та аналізу.

Заклад ресторанного господарства – це організаційно-структурна одиниця сфери ресторанного господарства, яка провадить виробничо-торговельну діяльність. Ще й сьогодні більшість закладів ресторанного господарства, в процесі здійснення своєї діяльності, керуються нормативно-технічною документацією, затвердженою ще понад двадцять років тому. Це заважає активному розвитку ресторанного господарства та сповільнює його перехід до використання сучасних інноваційних технологій і, відповідно, знижує загальні темпи розвитку ресторанного бізнесу країни.

Але, не зважаючи на це, більшість закладів розширюють перелік надаваних послуг з урахуванням сучасних тенденцій ресторанного господарства та вимог споживачів. На сьогоднішній день, в ресторани послуги не мають меж, вони залежать лише від бажань та платоспроможності споживача. Кожен ресторан намагається завоювати прихильність якомога більшої кількості споживачів, запроваджуючи інноваційні технології, розробляючи нові види послуг і, відповідно, підвищуючи власну конкурентоздатність.

На думку науковців, підвищення конкурентоспроможності закладу ресторанного господарства на пряму залежить від, якості надання послуг і, як наслідок, професіоналізму працівників. Гостра конкуренція на ринку ресторанних послуг є гарною мотивацією для використання інновацій та новітніх технологій у сфері ресторанного бізнесу.

Зараз в Україні, в складних економічних та соціальних умовах, кожен заклад ресторанного господарства змагається за власного споживача, намагаючись здивувати цікавими заходами чи новими послугами. Відтак, вже не є чимось незвичним такі найпоширеніші інновації, як: безкоштовний Wi-Fi, фірмові страви, інтерактивне електронне меню, використання QR-кодів, та інші.

Користуючись даними інноваціями гості закладів ресторанного господарства мають можливість активно отримувати необхідну інформацію швидше та в більшому обсязі, зменшити час на власне обслуговування та підвищити його якість.

За допомогою QR-кодів ресторан може сповіщати своїх клієнтів про акції, реалізовувати програми лояльності, влаштовувати інтерактивні опитування та голосування, отримувати відгуки про ресторан від клієнтів. Можна познайомити відвідувачів ресторану із сайтом закладу, запросити приєднатися до груп у соціальних мережах і підписатися на інформаційну розсилку. Використання QR-кодів відкриває нові необмежені можливості для on-line взаємодії компаній із своїми споживачами [2, с. 12].

Ще однією інновацією, яка впливає на фінансову сторону ресторанної сфери та дозволяє значно пришвидшити розрахунок гостя за отримані ресторанні послуги є можливість здійснювати оплату через мобільний телефон. Дана послуга сьогодні є майже в усіх закладах ресторанного господарства.

Висновки./Conclusions. У складних умовах сьогодення, підприємствам, що працюють у сфері надання послуг ресторанного господарства, необхідно швидко пристосовуватися до мінливих економічних умов, бути гнучким та вміти швидко реагувати на зміни споживчого попиту, та появу новітніх

інноваційних технологій. Для збереження та підвищення власних конкурентних можливостей закладами ресторанного господарства розробляється велика кількість нових цікавих видів ресторанних послуг, удосконалюються форми обслуговування гостей, впроваджуються сучасні форми організації та управління підприємствами ресторанного бізнесу.

Використання новітніх технологій сприяють створенню нового іміджу таких закладів, надають широкі можливості для подальшого інноваційного розвитку. Інноваційні технології в ресторанному господарстві сприяють зниженню енергетичних витрат, регулюванню завантаженості робочого часу, раціональному використанню трудових ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лівощко Т. В. Економіко-організаційні аспекти розвитку ресторанного бізнесу в Україні. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво, 2017 р., № 4–5 (97–98). С. 21-24
2. Дзюба Н. Особливості обліку в закладах ресторанного господарства. Податки та бухгалтерський облік. 2007. № 71. С. 10–18.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Корепанова Ксенія Олексіївна
студент
кафедра управління та адміністрування
ННІ “Каразінська школа бізнесу”
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
Харків, Україна

Вступ. Життя неможливо уявити без виникнення протиріч та розходжень в ідеях, цілях як окремих людей, так і великих колективів, що часто переростають у конфлікти. Дослідження та удосконалення системи управління конфліктами в організації в наш час є нагальним питанням. Про це свідчить той факт, що зіткнення різних точок зору, думок та позицій – явище, яке зустрічається дуже часто, тому для формування правильної стратегії поведінки в різних конфліктних ситуаціях, необхідно володіти знаннями про конфлікт та методи управління ними. Знання у цій сфері підвищують культуру спілкування та створюють умови для більш спокійного та стійкого життя в психологічному аспекті.

Мета роботи. Метою даного дослідження є формування організаційних засад щодо вивчення конфліктів на підприємстві та визначення напрямів управлінських рішень для підвищення ефективності управління конфліктними ситуаціями. Дослідження проведено на прикладі ПрАТ «Київстар».

Матеріали та методи. У проведеному дослідженні застосовані такі методи як опитування (анкетування), вивчення гіпотез, метод кросс-табуляції на основі формування таблиць спряженості.

Результати та обговорення. Важливим фактором ефективної діяльності будь-якого трудового колективу є не тільки своєчасне виявлення конфліктних ситуацій на підприємстві, а і правильне управління ними.

З метою визначення рівня конфліктності у колективі та оцінювання

взаємовідносин як між керівниками, так і між підлеглими організації доцільно проводити регулярний моніторинг на основі анкетування працівників та керівництва організації. Запропоновану методику вивчення конфліктів апробовано на прикладі ПрАТ «Київстар» на основі застосування онлайн опитування працівників різних відділів [3].

Розроблена анкета дозволила проаналізувати, як самі працівники оцінюють стан проблеми конфліктів в організації та в чому бачать причини їх виникнення у своїх відділах. В анкетуванні взяли участь 40 респондентів – працівники різних підрозділів, з них 9 – керівники різних рівнів. Анкета складається з 10 питань, які спрямовані на вивчення частоти конфліктів, самооцінку конфліктності, визначення найбільш часто використовуваних методів вирішення конфліктів, аналіз розподілу ролей в процесі управління конфліктом.

За результатами опитування були виділені чинники, що є найбільш вагомими з точки зору працівників при вирішенні конфліктних ситуацій.

Для визначення наявності та ступеня впливу виділених чинників на частоту виникнення конфліктів в організації запропоновано використання методу кросс-табуляції на основі побудови та аналізу таблиць спряженості.

Застосування обраного методу для дослідження продемонстровано на прикладі найбільш впливових із виділених чинників, а саме: кількості підлеглих у працівника та рівня освіти певного працівника та визначено їх вплив на кількість конфліктів в організації. Для формулювання висновків щодо залежності між двома обраними показниками (результативним – частота виникнення конфліктів та факторними – кількість підлеглих та рівень освіти працівника) доцільно розрахувати критерій Пірсона χ^2 [1].

Для цього представимо результати відповідей респондентів на питання «Як часто в ПрАТ «Київстар» у Вас виникають конфліктні ситуації?», «Під Вашим керівництвом працює (кількість підлеглих)...» та «Ваш рівень володіння навичками ділового спілкування...» у вигляді таблиць взаємної спряженості (табл. 1, 2).

Сформулюємо гіпотезу H_0 : Розподіл частот в таблицях спряженості є випадковим, тобто залежності між обраними ознаками немає.

Таблиця 1

Розподіл частот відповідей респондентів на питання «Як часто в ПрАТ «Київстар» у Вас виникають конфліктні ситуації?», «Під Вашим керівництвом працює (кількість підлеглих)...»

К-сть підлеглих Частота конфліктів	0	1-5	6-10	11 і більше	n_{i*}
Періодично	18 (14,7)	1 (1,9)	0 (1,4)	0 (1,0)	19
Іноді	10 (10,1)	2 (1,3)	1 (1,0)	0 (0,7)	13
Майже ніколи	3 (6,2)	1 (0,8)	2 (0,6)	2 (0,4)	8
n_{*j}	31	4	3	2	40
Доля, $\frac{n_{*j}}{n}$	0,78	0,1	0,07	0,05	1,0

Джерело: складено автором за результатами власного дослідження

Таблиця 2

Розподіл частот відповідей респондентів на питання «Як часто в ПрАТ «Київстар» у Вас виникають конфліктні ситуації?», «Ваш рівень володіння навичками ділового спілкування...»

Рівень ділового спілкування Частота конфліктів	Навички відсутні	Низький	Середній	Високий	n_{i*}
Періодично	3 (14,7)	12 (1,9)	4 (1,4)	0 (1,0)	19
Іноді	1 (10,1)	2 (1,3)	9 (1,0)	1 (0,7)	13
Майже ніколи	0 (6,2)	1 (0,8)	3 (0,6)	4 (0,4)	8
n_{*j}	4	15	16	5	40
Доля, $\frac{n_{*j}}{n}$	0,1	0,4	0,4	0,1	1,0

Джерело: складено автором за результатами власного дослідження

Щоб скористатися критерієм Пірсона, в таблиці взаємної спряженості поряд з емпіричними частотами записують теоретичні (гіпотетичні) частоти, що розраховуються виходячи з нульової гіпотези.

Таку таблицю важко проаналізувати на око та зробити висновок про відсутність або наявність залежності між частотою виникнення конфліктів та кількістю підлеглих. Для вирішення подібних завдань використовується критерій Пірсона, який заснований на зіставленні емпіричних і теоретичних частот:

$$\chi_{\text{факт.}}^2 = \sum_j^{m_2} \sum_i^{m_1} \frac{(n_{ij} - n_{ij}^T)^2}{n_{ij}^T} \quad \text{або} \quad \chi_{\text{факт.}}^2 = \sum_j^{m_2} \sum_i^{m_1} \frac{n_{ij}^2}{n_{ij}^T} - n, \quad (1)$$

де n_{ij} и n_{ij}^T – відповідно емпіричні та теоретичні частоти за групами;

$$n = \sum_j^{m_2} \sum_i^{m_1} n_{ij} \quad \text{– загальне число одиниць сукупності.}$$

Так, за табл. 1 $\chi_{\text{факт.}}^2 = 15,9$, а за табл. 2 $\chi_{\text{факт.}}^2 = 24,0$.

Розраховані фактичні значення $\chi_{\text{факт.}}^2$ можна порівняти з табличним (критичним), що визначається за таблицею для заданого рівня значущості α (зазвичай α приймають рівним 0,05 або 0,01) і числа ступенів свободи, де $\nu = (m_1 - 1)(m_2 - 1)$, де m_1 та m_2 – число груп за однією і другою ознаками угруповання або, що те ж саме, число рядків і число граф в таблиці.

В досліджуваних прикладах число ступенів свободи $\nu = (4 - 1)(3 - 1) = 6$, рівень значущості 0,05, за таблицею $\chi_{\text{табл}}^2 = 12,6$. Оскільки розраховане нами $\chi_{\text{факт.}}^2 > \chi_{\text{табл}}^2$ в обох випадках, то висунута нульова гіпотеза про випадковий розподіл відкидається, тобто розподіл не випадковий, значить, існує стохастична залежність між такими ознаками, як частота виникнення конфліктів та кількість підлеглих; частота виникнення конфліктів та рівень володіння навичками ділового спілкування.

Тіснота такої залежності визначається за коефіцієнтом Пірсона, що розраховується на основі критерія χ^2 :

$$K_{\text{П}} = \sqrt{\frac{\chi^2}{\chi^2 + n}}, \quad (2)$$

де n – число одиниць спостереження;

m_1 та m_2 – відповідно кількість рядків та граф в таблиці.

Чим ближча величина K_{Π} до одиниці, тим тісніший зв'язок.

За розрахунками отримали значення $K_{\Pi} = 0,53$ за табл. 1 та $K_{\Pi} = 0,61$ за табл. 2. Тобто, зв'язок між обома ознаками досить тісний та можна стверджувати, що кількість конфліктів залежить як від кількості підлеглих, так і від рівня освіти респондента. Наявна така тенденція: зі збільшенням кількості підлеглих кількість конфліктів зростає, чим вищою є освіта, тим менше конфліктів має особа.

Так, в ході дослідження було визначено, що на ПрАТ «Київстар» є проблеми із соціально-психологічним кліматом у колективі, організацією праці, недостатньою мотивацією, невірним розподілом ресурсів, а також невмінням керувати конфліктними процесами, в результаті чого відбувається підвищення нервовості співробітників, що значною мірою відображається на результатах роботи підприємства. Основна доля конфліктів виникають за участі наступних сторін: колега – колега, керівник – підлеглий. На основі цих даних можна дати певні рекомендації щодо управління конфліктами.

Оскільки одними з основних причин виникнення конфліктів було зазначено соціально-психологічний клімат у колективі, несправедливий розподіл привілеїв серед співробітників організації та дії керівництва, то слід використовувати низку структурних методів [2].

Перш за все, до таких відноситься роз'яснення вимог до роботи.

По-друге, необхідно уживати заходів з підвищення задоволеності працею співробітників ПрАТ «Київстар». Більше уваги має приділятися здійсненню відповідності посади та завдань працівника його навичкам та здібностям.

По-третє, для ефективного управління конфліктами на даному підприємстві та мінімізації негативних факторів впливу конфліктів в трудовому колективі можна запропонувати вдосконалення системи мотивації та бонусної системи в організації як дієвий засіб регулювання рівня конфліктності в трудовому колективі та підвищення ефективності роботи персоналу.

До інструментів немонетарної мотивації належить вдосконалення організаційної культури на підприємстві.

Оскільки одним з найбільших інтересів керівництва є підвищення продуктивності праці, то з боку адміністрації найбільш ефективною буде система оплати, яка безпосередньо пов'язана з результатами діяльності працівників.

За допомогою визначених заходів можна досягти наступних результатів, що будуть зменшувати кількість деструктивних конфліктів та допоможуть ефективному управлінню конфліктними ситуаціями (рис. 1).

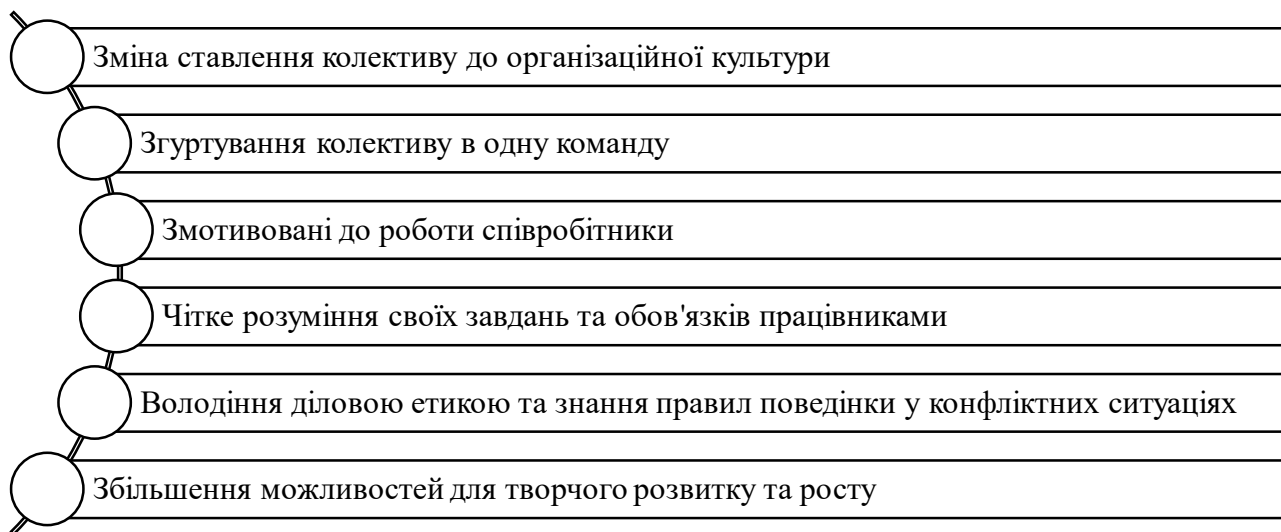

Рис. 1. Очікувані результати від впровадження рекомендацій

Джерело: розроблено автором за результатами власного дослідження.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що в досліджуваному трудовому колективі механізми управління персоналом взагалі та конфліктами зокрема є недосконалими та потребують підвищення ефективності. Одержані результати мають слугувати основою для визначення шляхів вирішення конфліктів на ПрАТ «Київстар».

Висновок. Для ефективного управління конфліктами на підприємстві та мінімізації негативних факторів впливу конфліктів в трудовому колективі на його діяльність, було запропоновано вдосконалення системи мотивації в нематеріальному аспекті, системи преміювання та розподілу завдань та обов'язків. Запровадження таких заходів зможе підвищити продуктивність праці на підприємстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна статистика : навч. посіб. / В. М. Соболев, Т. Г. Чала, О. С. Корепанов та ін. ; за ред. В. М. Соболева. Х : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. 388 с.
2. Крива О. Й. Вплив соціальних конфліктів на результативність організації // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи (Збірник наукових праць) / НАН України. Інститут регіональних досліджень; Ред. і відповідальний редактор академії НАН України М. І. Долішній. Ч. 2. Львів, 2004. Вип. 3 (XLVII). 382 с.
3. Офіційна сторінка ПрАТ «Київстар». URL: <https://kyivstar.ua/> (дата звернення 06.04.2020).

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Куцик Петро Олексійович

д.е.н., професор
професор кафедри обліку
контролю, аналізу та оподаткування
Львівський торговельно-економічний університет
Україна

Герєга Олександр Володимирович

пошукувач наукового ступеня
Львівський торговельно-економічний університет
Україна

В міру посилення негативного зовнішнього впливу на розвиток підприємств сфери торгівлі змінюються акценти застосування засобів та інструментів стосовно адаптації і зменшення втрат від таких тенденцій. У результаті в торгівлі зміщуються сфери інтересів кожного економічного агента, де першочергове значення набуває здатність досягнення фінансових результатів не нижче рівня беззбитковості. Орієнтиром для розвитку за таких обставин слугує макроекономічна ситуація в країні та згідно з нею внутрішньогалузеві фінансово-економічні тенденції, які одночасно визначають темпи зміщення відповідних змін. Все це узагальнено формує підприємницький ресурсний потенціал мікрорівня в контексті забезпечення позитивних фінансових та економічних змін [1, с. 245-248; 2, с. 105-159].

Відомо, що забезпечення достатнього рівня фінансово-економічної стійкості суб'єктів господарювання значною мірою залежить від обсягу та ступеня сформованості власного капіталу в структурі їх балансу [3, с. 100-102]. Щодо торговельних підприємств України відмітимо, що у 2010-2019 рр. сума власного капіталу збільшилася з 89,2 до 188,7 млрд грн або у 2,1 раза. Також зросла валюта балансу підприємств – на 16140,4 млрд грн (або у 2,9 раза). Попри такі позитивні тенденції негативно, що зріс розрив між сумою власного

капіталу підприємств та обсягами валюти їх балансу. Якщо відповідний показник станом на 2010 р. склав 768,7 млрд грн, то у 2019 р. – 2309,7 млрд грн [4]. Таким чином рівень власного капіталу у загальній валюті балансу торговельних підприємств знизився – з 10,4 % у 2010 р. до 7,6 % у 2019 р.

Варто відмітити позитивну тенденцію забезпечення фінансово-економічної стійкості торговельних підприємств України, що спостерігалася значною мірою на тлі проведення в Україні та Польщі Чемпіонату Європи з футболу 2012 р. Йдеться про щорічне зростання власного капіталу (у 2012-2013 рр. воно складало 797,6 млн грн), валюти балансу (35,6 млрд грн). Водночас, починаючи із 2014 р. в період загострення політичної кризи та зовнішньої військової агресії на сході України відбулося істотне погіршення показників, зокрема упродовж 2014-2017 рр. сформувався брак власного капіталу в понад 24,0 млрд грн щорічно (у 2016 р. досяг 68,0 млрд грн) [4].

До позитивного також можна віднести наявність тенденції до поступового покращення фінансово-економічного стану вітчизняної торгівлі з 2017 по 2019 рр. Цього в тому числі вдалося досягти за рахунок стабільного нарощування обсягів продажу товарів. До прикладу, якщо у 2015 р. товарооборот склав 2159,3 млрд грн, то у 2019 р. зріс до 4345,9 млрд грн [4]. Середньорічні темпи зростання товарообороту підприємств у 2015-2019 рр. становили близько 20 %, що є достатньо високим значенням.

Відомо, що важливою характеристикою фінансово-економічної стійкості підприємств є їх ліквідність та платоспроможність [3, с. 101-102]. Загалом для українських торговельних підприємств упродовж 2010-2019 рр. характерною була відносно прийнятна ліквідність, оскільки сума оборотних активів перевищувала обсяги їх поточних зобов'язань. Виняток становили лише кризові 2014-2015 рр., коли обсяги поточних зобов'язань перевищували обсяги оборотних активів. Підтвердженням зазначено стали від'ємні значення власних оборотних активів суб'єктів торговельного бізнесу («мінус» 27,3 та «мінус» 25,7 млрд грн у 2014 р. та 2015 р.). У 2016-2019 рр. зростання аналізованого показника стало явищем позитивним, зокрема у 2019 р. вдалося досягнути 81,1

млрд грн, що перевищило значення одного з найкращих останніх періодів макроекономічного розвитку країни – 2012 р. (76,2 млрд грн).

Позаяк, рівень ліквідності українського торговельного бізнесу у 2010-2019 рр. залишався недостатнім. Так, коефіцієнт загальної ліквідності у 2019 р. склав лише 1,04, що є низьким нормативного значення (1,5-2,0). Коефіцієнт загальної ліквідності для 2019 р. навіть перебував на рівні, нижчому, ніж для 2010 р. (1,05). Найвище значення показника було характерне для 2012 р. – 1,09.

Загальні тенденції в частині формування ділової активності підприємств торгівлі позначилися на ключових параметрах фінансово-економічної стійкості. Так, значення більшості показників не відповідають нормативам. Йдеться про коефіцієнти забезпечення оборотних активів власними коштами (у 2019 р. значення показника склало 0,038 при нормативі більше ніж 0,1), забезпечення запасів власними коштами (0,149 при 0,5-0,8), фінансової стабільності (0,082 при більше 0,8), фінансової залежності (0,924 при менше 0,5).

Попри такий стан варто відмітити його часткове покращення упродовж останніх років. Починаючи з 2016 р. рівень фінансово-економічної стійкості підприємств торгівлі в Україні зростає, зокрема коефіцієнти забезпечення оборотних активів власними коштами (на 0,032), забезпечення запасів власними коштами (0,139), маневреності власного капіталу (0,554), мобільності (0,174), фінансової стабільності (0,097), фінансової залежності (0,091).

Таким чином сучасні тенденції фінансово-економічної стійкості торговельних підприємств України засвідчують достатність ресурсних можливостей для досягнення позитивних змін у їх функціонуванні та розвитку. Тут вагому роль повинна відіграти система виконавчої влади і визначення відповідних особливостей стає предметом наступних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куцик В. І., Лупак Р. Л. Моделивання конкурентних позицій підприємств реального сектора економіки на внутрішньому ринку. *Бізнес-Інформ.* 2017. № 12. С. 244-249.
2. Качмарик Я. Д., Куцик П. О., Лупак Р. Л., Качмарик І. Я. Економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності торговельного підприємства : монографія. Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2012. 208 с.
3. Куцик П. О., Герєга О. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективною діяльністю підприємств торгівлі: теоретичний аспект. *Держава та регіони.* 2018. № 3. С. 99-104.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

МІСЦЕВІ ФІНАНСИ ТА МІЖБЮДЖЕТНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Малишко Віталіна Валеріївна

к.е.н., доцент

Державний вищий навчальний заклад

«Переяслав-Хмельницький

державний педагогічний університет

імені Григорія Сковороди»

м. Переяслав, Україна

Дем'яненко Леонід Олексійович

аспірант 2-го року навчання

кафедри фінансів

обліку і оподаткування

Державний вищий навчальний заклад

«Переяслав-Хмельницький державний

педагогічний університет

імені Григорія Сковороди»

м. Переяслав, Україна

Вступ. В умовах сьогодення, потрібно перебувати у пошуку нових підходів для формування фінансових систем, шляхом балансування її ланок, а особливо місцевих фінансів. Потрібно зосередитися на пошуку механізмів балансування між бюджетом центрального уряду і бюджетами органів місцевого самоврядування; провести перерозподіл бюджетних ресурсів з увагою на об'єктивні відмінності в рівнях соціально-економічного розвитку окремих територій та збалансований просторовий розвиток країни.

Мета. Охарактеризувати та проаналізувати місцеві фінанси та міжбюджетні відносини в умовах децентралізації.

Матеріали та методи. В процесі дослідження були використані такі методи: узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати та обговорення. Визначення поняття «місцеві фінанси» в працях багатьох учених розглядається як сукупність форм та методів їх

створення, як система формування, розподілу й використання грошових та інших фінансових ресурсів, як система економічних, соціально-економічних, фінансових та інших відносин, як сукупність завдань і фінансових засобів тощо (табл. 1.).

Бюджетна децентралізація – це процес передачі повноважень, функцій і відповідальності від центрального уряду органам місцевого самоврядування. Такий процес має супроводжуватися передачею відповідних фінансових ресурсів на виконання цих повноважень через запровадження місцевих податків або трансформації чи закріплення частини загальнодержавних податків за місцевими бюджетами.

Таблиця 1

Визначення поняття «місцеві фінанси»

Автор	Визначення
Базилевич В.	Система формування, розподілу і використання доходів територіальними громадами та місцевими органами влади з метою виконання делегованих та закріплених за ними функцій і завдань [1]
Василик О.	Сукупність форм і методів створення фондів фінансових ресурсів для забезпечення органами місцевого самоврядування виконання покладених на них функцій у галузі економічного і соціального розвитку територій [2]
Гутаріна С.	Система соціально-економічних відносин, яка функціонує з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів місцевих органів влади для виконання власних та делегованих державою повноважень [3]
Енциклопедія державного управління	Економічні відносини, що формуються між органами місцевого самоврядування, органами державної влади, суб'єктами господарювання та населенням з приводу формування, розподілу, використання місцевих фондів грошових ресурсів [4]
Кириленко О.	Система фінансових відносин з приводу формування, розподілу і використання фінансових ресурсів, необхідних органам місцевого самоврядування для виконання покладених на них завдань [5]
Кравченко В.	Сукупність фондів грошових засобів, які створюються у

	процесі розподілу та перерозподілу ВВП і спрямовуються на економічний та соціальний розвиток адміністративно-територіальних одиниць [6]
Круш П., Кожемяченко О.	Система формування, розподілу і використання місцевою владою фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань як власних, так і делегованих [7]
Ніколаєва О.	Система економічних відносин з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для виконання місцевими органами влади покладених на них власних і делегованих повноважень, підвищення добробуту територіальної громади й соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці [8]
Озеров І.	Спілки публічного характеру, нижчого рівня, ніж держава, які мають своє власне більш-менш самостійне фінансове господарство [3]
Сірінов М.	Сукупність завдань, які доручаються місцевим органам, і сукупність засобів, якими вони розпоряджаються для їх задоволення [3]
Юхименко П., Федосов В. та інші	Система формування, розподілу й використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них завдань і функцій [9]

Метою фіскальної децентралізації є збалансування механізму надання суспільних послуг із потребами територіальних громад та їх жителів, підвищення рівня відповідальності органів місцевого самоврядування й місцевих органів виконавчої влади за виконання відповідних функцій, а також ефективності функціонування державного сектору в цілому.

Зазначена мета фіскальної децентралізації передбачає досягнення таких результатів:

- достатній рівень автономності органів місцевого самоврядування в питаннях визначення розміру і структури видатків місцевих бюджетів;
- чіткий розподіл видаткових повноважень і функцій між рівнями державного управління з урахуванням економічних критеріїв;
- достатній адміністративний і фінансовий потенціал органів місцевого самоврядування для належного виконання покладених на них функцій;

– дієві стимули й механізми відповідальності органів місцевого самоврядування для забезпечення ефективного надання суспільних благ.

Затвердження нової редакції Бюджетного кодексу вирішило питання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів, а отже й ефективності використання бюджетних коштів та якості надання бюджетних послуг, лише частково.

Більшість фундаментальних проблем залишилися нерозв'язаними, зокрема такі:

- неефективний територіально-адміністративний устрій;
- централізований підхід до управління видатками місцевих бюджетів;
- низький рівень фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Із метою підвищення ефективності реалізації положень фіскальної децентралізації доцільно комплексно вирішити питання розвитку місцевих фінансів шляхом узгодженого проведення галузевих реформ, а також адміністративно-територіального устрою та бюджетної системи.

Передбачені в межах кожного напряму реформування заходи безпосередньо стосуються місцевих фінансів і міжбюджетних відносин.

Тому комплексне вирішення проблемних питань місцевих фінансів щодо підвищення рівня фінансової забезпеченості видаткової частини місцевих бюджетів, ефективності управління бюджетними коштами, а також фінансової автономії органів місцевого самоврядування можливе лише за умови успішної реалізації положень реформ, у т. ч. тих питань, які належать до сфери політичного рішення [10, с. 873-874].

Як зазначає у своїй праці Мізіна І.В. «із запуском фінансової децентралізації всі структурні елементи системи місцевих фінансів зазнають впливу, а отже, повинні бути адаптовані до нових умов, які складаються у процесі реформування місцевого самоврядування. Насамперед змінюється роль державних органів влади та органів місцевого самоврядування в системі місцевих фінансів (табл. 2), характер взаємозв'язків та відносин між ними.

Зміна ролі органів влади в контексті фінансової децентралізації

Рівень	Роль
Державні органи влади	Створення національної політики і стратегій державного розвитку, розробка систем і керівних принципів для органів місцевого самоврядування, надання бюджетних трансфертів для забезпечення виконання делегованих повноважень, а також моніторинг та надання підтримки органам місцевого самоврядування в забезпеченні населення публічними послугами.
Органи місцевого самоврядування	Управління фінансовими ресурсами в контексті національної політики та стратегій державного, регіонального і муніципального розвитку, які відповідають потребам місцевого населення і орієнтовані на досягнення цілей соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Зв'язки та характер відносин між державними органами влади та органами місцевого самоврядування у своїй більшості із вертикальних трансформуються у горизонтальні. Посилюється управлінський вплив органів місцевого самоврядування на об'єкти системи – фінансові ресурси. Відповідно знижується їх залежність у прийнятті рішень від виконавчих органів влади та підвищується рівень відповідальності за стан виконання прийнятих рішень. Джерела утворення фінансових ресурсів стають набагато різноманітнішими за своїм змістом, виходять за аспекти оподаткування і трансформуються в інструменти управління, які є невід'ємною складовою системи місцевих фінансів та визначають напрямки і інтенсивність диверсифікованих фінансових потоків. Має бути сформована цілісна система взаємопов'язаних інструментів, які працюють безперервно, послідовно, синхронно та створюють додаткову вартість ресурсу в кожній точці його зростання і все це за умови ефективного використання коштів. Успіх фінансової децентралізації великою мірою залежить від ступеня участі членів територіальних громад в процесах

управління ресурсним потенціалом. Наприклад, для того, щоб стимулювати громадянську відповідальність на місцевому рівні й мотивувати населення до добровільної сплати податків, органи місцевого самоврядування повинні інформувати і залучати їх на всіх етапах прийняття рішень локального значення. Для цього необхідно впровадити практику прозорого управління місцевими фінансами. Такі кампанії по підвищенню обізнаності населення мають здійснюватися постійно для інформування та просвіти громадян і приватного бізнессектора щодо їх ролі, прав і обов'язків у контексті фінансової децентралізації» [11].

На думку Дем'янюк А. «відповідно до положень Бюджетного кодексу України органи місцевого самоврядування отримали можливість здійснювати більш самостійну бюджетну політику згідно з принципами публічності та прозорості бюджетної системи України. Проте проголошені принципи не завжди реалізуються на практиці, що породжує негативні тенденції на всіх стадіях бюджетного процесу. Проблема взаємодії в процесі прийняття бюджетних рішень нова і для органів влади, і для членів територіальних громад. Основна причина кризового стану взаємодії між місцевими органами влади та членами громади – значний розрив між нереформованою бюрократичною та новою демократичною системою. Бюрократична система правління не може ні виробляти, ні реалізовувати ефективні бюджетні рішення демократично, оскільки дозволяє собі не зважати на думку громади. Відповідно, громада не достатньо інформована щодо своїх можливостей.

Висновки. Реформування системи місцевих фінансів і міжбюджетних відносин має забезпечити вертикальну й горизонтальну збалансованість бюджетної системи, основними індикаторами фінансової безпеки якої є рівень дотаційності місцевих бюджетів і частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України. При цьому пріоритетним напрямом розвитку інструментів міжбюджетного регулювання є запровадження нових видів міжбюджетних трансфертів.

Фінансова допомога центрального уряду на виконання делегованих повноважень повинна надаватися органам місцевого самоврядування у формі цільових трансфертів (блокових субсидій).

Загальний обсяг таких трансфертів має:

– забезпечувати покриття стандартизованої вартості виконання делегованих органам місцевого самоврядування повноважень і тимчасові касові розриви (структурний дефіцит) місцевих бюджетів;

– враховувати демографічні зміни й динаміку економічної ділової активності (економічна рецесія і зростання), особливо якщо власні фінансові ресурси органів місцевого самоврядування й можливості їх мобілізації не дають змоги повною мірою забезпечити покриття бюджетних витрат, зумовлених потребами соціально-економічного розвитку;

– забезпечувати досягнення основних соціальних стандартів, зокрема мінімальної заробітної плати, обсягів надання суспільних послуг, відрахувань до фондів соціального страхування, виплати соціальної допомоги й пільг, які визначають обсяги видатків місцевих бюджетів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси : навч. посіб. Київ : Атака, 2002. С. 93.
2. Василик О. Д. *Теорія фінансів* : підручник. Київ : НІОС, 2000. 355 с.
3. Гутаріна С. О. Еволюція поглядів на трактування поняття «місцеві фінанси». *Економіка и управление*. 2008. № 4. С. 56–61.
4. *Енциклопедія державного управління* : в 8 т. Т. 5 : Територіальне управління /наук. ред. кол. : О. Ю. Амосов, О. С. Ігнатенко (співголова) [та ін.]. Харківський регіональний державного управління Національної академії державного управління України. Харків : Вид.-во ХарРІДУ «Магістр», 2011. 408 с.
5. Кириленко О. П. *Місцеві фінанси* : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Тернопіль : Астон, 2004. С. 36.

6. Кравченко О. О. *Місцеві фінанси* : навч. посіб. Київ : ДЕТУТ, 2009. 157 с.
7. Круш П. В., Кожемяченко О. О. *Національна економіка : регіональний та муніципальний рівень* : підручник. Київ : Центр учб. л-ри, 2011. 320 с.
8. Ніколаєва О. М. *Місцеві фінанси* : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2013. 354 с.
9. *Теорія фінансів* : підручник / за ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ : Центр учбової літератури, 2010. С. 22.
10. *Державний бюджет і бюджетна стратегія 2012-2014 : стабілізація та сталий розвиток в умовах реформування економіки України* : у 4 т. / ДННУ «Акад. фін. управління» ; за заг. ред. Ф. О. Ярошенка. Київ, 2011. Т. 2 : *Бюджетна стратегія і Державний бюджет 2012 : збалансованість, прозорість, реалістичність*. 2011. 878 с.
11. Мізіна І. В. Фінансова децентралізація та її вплив на систему місцевих фінансів України. *Аспекти публічного управління*. 2016. №6-7. С. 41–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2016_6-7_7.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ МІСТА: ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Мельникова Марина Віталіївна

д.е.н., доцент
провідний науковий співробітник відділу
економіко-правових проблем містознавства

Градобоєва Єлизавета Сергіївна

к.е.н., старший науковий співробітник відділу
економіко-правових проблем містознавства

Державна установа
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»

м. Київ, Україна

Вступ. Звертання до вирішення проблем екологоорієнтованого розвитку міста на підставі використання зарубіжного досвіду обумовлено наступними обставинами. По-перше, завданням забезпечення екологічної стійкості міст, визначеним 11 пунктом ч. 1 Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, згідно з Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 [1], що кореспондує із вимогами до екологічності розвитку міст, які висувуються у зв'язку з євроінтеграційними процесами у сфері охорони довкілля України, згідно гл. 6 Розділу V Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС [2]. У відповідності до вимог зазначених документів [1-2], Уряду України необхідно забезпечити виконання ратифікованих міжнародних документів щодо протидії зміні клімату та поліпшення якості атмосферного повітря.

По-друге, як визначено в презентованому Урядом документі «Аудит української економіки», висунутий Європейською Комісією набір політичних ініціатив із загальною метою зробити клімат Європи нейтральним до 2050 р. (зокрема, збільшивши ціль ЄС щодо скорочення викидів парникових газів до 2030 р. (на 1 етапі) мінімум на 50% порівняно з рівнем 1990 р.) – так званий «The European Green Deal» (Європейський зелений курс) – наразі виступає як

можливістю, так і викликом, пов'язаним із значними ризиками для країни, адже його підписання передбачатиме нові зобов'язання України при переході до зеленої циркулярної економіки [3].

По-третє, екологічний стан більшості українських міст, як і країни в цілому, на жаль, характеризується вкрай негативними показниками. По-четверте, існуюча система державного управління у сфері регулювання використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища характеризується неузгодженістю дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, недостатнім фінансуванням з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, що здійснюється переважно за залишковим принципом [4; 5, с. 93]. Зважаючи на вищевикладене, визначимо мету дослідження, яка полягає у наступному.

Метою роботи є аналіз окремих аспектів зарубіжного досвіду екологоорієнтованого розвитку міст і визначення особливостей його адаптації та впровадження в Україні.

Матеріали та методи. Екологоорієнтований розвиток міст є жваво досліджуваною як зарубіжними, так і українськими науковцями проблематикою. Зокрема, особливості та переваги впровадження циркулярної економіки в містах досліджено в працях Д. Бонато, Р. Орсіні, Г. Хадкінсона, Х. Галаль, Ч. Мартин [6; 7].

Дослідження І.К. Бистрякова та О. Кононенко присвячено визначенню теоретичних засад екологоорієнтованого розвитку міст та просторовому концепту обґрунтування еколого-економічного розвитку [8; 9]. В працях І.В. Шолок, Д. Якушева проаналізовано тенденції екологічної політики в Україні в контексті концепції сталого розвитку та відповідний міжнародний досвід [5; 10]. Ґрунтуючись на зазначених дослідженнях, проаналізуємо зарубіжний досвід екологоорієнтованого розвитку міст та визначимо особливості його адаптації і впровадження в Україні. В процесі дослідження будуть використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи, включаючи порівняння, аналіз та синтез, абстрагування та логічне узагальнення.

Результати та обговорення. Слід зауважити, що прийняті протягом 2017 – 2019 рр. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року, Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року є певними кроками до екологоорієнтованого розвитку як на державному, так і міському рівні. Крім того, Міністерством енергетики України розроблено та внесено на розгляд Уряду проєкт розпорядження КМУ України «Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року», спрямований на запровадження європейських механізмів скорочення енергоспоживання, зменшення обсягу шкідливих викидів у довкілля шляхом використання сучасніших технологічних рішень та в цілому посилення конкурентоспроможності економіки [11].

З пропозицією розглянути можливість залучення ресурсів теплоелектростанцій (ТЕС) у програмі «Велике будівництво», що створить передумови поліпшення екології міст-супутників ТЕС, до Міністерства інфраструктури України та Державної агенції автомобільних доріг звернулася ПАТ «Центренерго» (наразі це питання розглядається зазначеними інстанціями). Зазначене є першими кроками впровадження в Україні комплексної стратегії екологізації міст, яка в даний час широко реалізується в країнах Євросоюзу, США та Китаї за такими основними напрямками:

формування екопростіру (будівництво екологічних поселень, проєкти екоміст), що, згідно типології, систематизованій в роботі [9, с. 24], включає: масштабні «проєкти майбутнього» (на кшталт, м. Масдар (Об'єднані Арабські Емірати), в якому передбачається стовідсоткова переробка відходів та енергопостачання з використанням відновлювальних джерел енергії (ВДЕ)); екоміста у безпосередній близькості з розвиненими міськими поселеннями (зокрема, місто-сателіт Great-City біля Ченжу, Донгтан поблизу м. Шанхай (Китай) із повним переходом на енергопостачання з ВДЕ); реконструйовані з використанням вимог «зеленого» будівництва квартали та міста (найяскравішим прикладом слугує Вобан у Фрайбургу (Німеччина), де виробництво електроенергії здійснюється з відновлювальних джерел, всі

будинки – енергоефективні, а, окрім велосипедного, транспорт є відсутнім); екопоселення у екологічно чистих зонах (Сент-Дейвідс (Уельс, Великобританія), де територіальною громадою ініційовано перехід місцевої економіки на низьковуглецеву модель розвитку);

повна або часткова реалізація концепції економіки замкнутого циклу або так званої циркулярної економіки (від англ. Closed-loop economy, Circular economy, що являє собою модель економічного розвитку, засновану на відновленні та раціональному споживанні ресурсів з метою мінімізації негативного впливу на довкілля, безвідходного виробництва та досягнення цілей сталого розвитку), включаючи зокрема забезпечення високого рівня екологічності поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ), підвищення енергоефективності та розвиток відновлюваної енергетики (зокрема, проекти в 30 містах Китаю, включаючи Шанхай, Ухань, Сямень та ін. на 12 млрд. дол. США зі створення так званого «губчастого міста» для боротьби із стоками дощової води; розвиток Агентством економічного розвитку та інновацій Paris & Co екосистеми в м. Париж (Франція); промисловий симбіоз в м. Калундборг (Данія) тощо) [6, с. 239; 7, с. 9].

Також одним з пріоритетів розвинених країн Європи виступає благоустрій та озеленення міст, що сприяє підтримці балансу між площею їх забудованих територій та кількістю озеленення. Серед європейських міст, які яскраво ілюструють продуману систему озеленення шляхом оптимального структурування міських просторів із раціональним використанням ландшафтного ресурсу, слід виокремити м. Лондон (посідає одне з перших місць серед європейських столиць за якістю та кількістю зелених насаджень), м. Лейпциг (розміри площ озеленення в різних районах міста диференційовані залежно від щільності забудови та норм озеленення), м. Відень (одне з найзеленіших міст серед міст-мільйонерів світу, майже половина території якого зайнята зеленими насадженнями, а більше третини міської території являє собою природоохоронні зони різного рівня), а також м. Париж, Копенгаген, Стокгольм, Ганновер (відмінною особливістю озеленення яких

виступає впорядкування терас і закладення садів на дахах будівель, адміністративних споруд тощо) [10, с. 45-46]. При впровадженні розглянутих зарубіжних практик екологоорієнтованого розвитку в українських містах необхідно враховувати наступне.

Згідно преамбулі Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, «...дві третини населення України проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам, водокористування в країні здійснюється переважно нераціонально, а розвиток ВДЕ, нематеріального природокористування, запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій відбуваються вельми повільно та безсистемно» [4].

У даний час триває низка заходів Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України щодо гармонізації українського законодавства у сфері довкілля з законодавством ЄС, імплементації відповідних Директив ЄС, напрацювання нормативно-правових актів, спрямованих на виконання євроінтеграційних зобов'язань країни, які повинні сприяти розв'язанню екологічних проблем на місцевому рівні (включаючи зокрема проблеми водозабезпечення та поводження з відходами, поліпшення якості атмосферного повітря та посилення реагування на наслідки зміни клімату і досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки), зокрема шляхом гнучкого застосування відповідних економічних інструментів для стимулювання впровадження інноваційних екологічних технологій тощо [5, с. 94; 11].

При цьому, як зазначено в документі «Аудит української економіки» [3], сумарні витрати на охорону довкілля в Україні, склавши в 2018 р. 34,3 млрд. грн. (з яких, до речі, лише 13% від загального обсягу витрачених коштів (або 4,5 млрд. грн.) припадає на бюджетне фінансування, тоді як решта 87% (або 29,8 млрд. грн.) – були власними коштами суб'єктів господарювання), в 15 разів менші, ніж в Іспанії, в 7 разів, ніж у Польщі, та майже в 5,5 рази, ніж у Туреччині. Внаслідок цього за комплексним індексом Environmental

performance Index 2018 Україна посідає 109 місце [3]. Зазначені обставини потребують використання особливих підходів при обґрунтуванні економічних, правових та фінансових аспектів в проєктах, спрямованих на формування екопросторів, реалізацію концепції циркулярної економіки або озеленення та благоустрою в українських містах.

Висновки. Зважаючи на негативний стан довкілля більшості українських міст, недостатню узгодженість дій між державними та місцевими органами управління в екологічній сфері, недостатнє фінансування заходів з охорони навколишнього середовища, доцільним представляється впровадження в Україні зарубіжного досвіду екологоорієнтованого розвитку міст за такими напрямками: проєкти з формування екопросторів; розширення зеленої зони та оптимізації наявних озелених територій; поступова реалізація окремих положень концепції циркулярної економіки щодо підвищення енергоефективності за рахунок скорочення енергоспоживання на підставі впровадження екоінновацій та новітніх технологічних рішень, оскільки повномасштабне впровадження економіки замкненого циклу потребує значних капіталовкладень.

При цьому слід зауважити, що управлінські рішення щодо екологоорієнтованого розвитку міст, які приймаються як на державному, так і на міському рівні, повинні враховувати інтереси стейкхолдерів (населення, суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування) та оцінюватися з точки зору можливого впливу на умови їх життєдіяльності, що й повинно стати предметом подальших досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79. Ст. 2712.
2. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано із заявою Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.
3. Аудит української економіки. 2020. Кабінет Міністрів України. Офіційний сайт. 2020. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/premyer-ministr-predstaviv-ekonomichnij-audit-krayini> (дата звернення: 21.12.2020).
4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.
5. Якушев Д. Сучасні тенденції державної екологічної політики в Україні в контексті концепції сталого розвитку. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 4 (31). С. 92–97.
6. Bonato D., Orsini R. Urban Circular Economy: The New Frontier for European Cities' Sustainable Development. *Sustainable Cities and Communities Design Handbook (Second Edition). Green Engineering, Architecture, and Technology*. 2018. Chapter 12. P. 235–245. URL: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-813964-6.00012-4> (дата звернення 22.12 2020).
7. Hadkinson G., Galal H., Martin Ch. Circular Economy in Cities. Evolving the model for a sustainable urban future. In Collaboration with PwC. *White Paper. World Economic Forum. Committed to Improving the State of the World*. Switzerland. Geneva, 2018. 29 p. URL: http://www3.weforum.org/docs/White_paper_Circular_Economy_in_Cities_report_2018.pdf (дата звернення 22.12 2020).
8. Бистряков І.К. Просторовий концепт обґрунтування еколого-економічного розвитку. *Економіка України*. 2018. № 11-12. С. 136–147.

9. Кононенко О. Екологоорієнтований розвиток міст: теоретичні підходи та досвід формування. *Географія*. 2014. № 1 (62). С. 22–25.

10. Шолок І.В. Порівняльний аналіз озеленення великих міст України та Європи. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Екологія»*. 2014. № 1140. вип. 11. С. 42–49.

11. Національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року внесено на розгляд Уряду. Міністерство енергетики України. Офіційний сайт. 2020. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245498186 (дата звернення 22.12 2020).

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ В УКРАЇНІ

Пішенін Ігор Костянтинович

доктор економічних наук

Департамент інтеграції освітніх програм

Алексєєнко Сергій Володимирович

студент 4-го курсу

Київський інститут бізнесу та технологій

м. Київ, Україна

Вступ. Основною концепцією сталого розвитку України є формування ефективних систем управління, які враховують кращі міжнародні практики.

Наша держава активно впроваджує цифрові технології на правовій основі. Тому, в контексті ефективного співробітництва, особливе значення набуває впровадження міжнародних стандартів.

Стандарт ІСО 9000 – система менеджменту якості дозволяє отримати значні конкурентні переваги і реалізувати досконалу систему управління підприємством.

Мета роботи. Проаналізувати основні проблеми впровадження ІСО 9000 і запропонувати інструменти поліпшення цих процесів у контексті європейських інтеграційних процесів.

Матеріали та методи. Відповідно до поставленої мети були використані загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Із загальних методів застосовувалися як теоретичні, так і емпіричні методи:

- методи аналізу, синтезу, узагальнення наукової інформації;

- метод спостереження, згідно з яким детально вивчались: концепція ІСО 9000, концепція сталого розвитку, система взаємовідносин держави і бізнесу в області впровадження міжнародних стандартів в рамках національної економічної системи;

- метод порівняння, який дозволив зіставити різні моделі управління системами якості;

- метод «case-study» або метод «конкретних ситуацій» за допомогою якого вдалося проаналізувати соціально-економічну ситуацію.

Результати. Історія впровадження стандарту серії ISO 9000 в Україні налічує вже понад 25 років. За цей час стандарт перетворювався і удосконалювався. На сучасних підприємствах важливо впроваджувати системи менеджменту якості, що відповідають світовим вимогам і тенденціям. Сімейство стандартів ISO 9000 – це значна допомога для організацій всіх типів і розмірів у впровадженні та використанні ефективних систем управління бізнесом.

Змістовний аналіз основних проблем при впровадженні системи менеджменту якості ISO 9000 в Україні показав, що перед початком такого масштабного процесу завжди виникають питання про фінансові витрати. Вирішують його різними способами, але варто пам'ятати, що вкладення будуть постійними. Коли процес розробки і впровадження системи менеджменту якості вже здійснена і знайдена організація з акредитації виникають наступні проблеми:

Недостатня відповідальність керівництва На підприємстві недосконало розроблені документи з політики якості. В результаті система має відхилення, дії персоналу роз'єднані, а робота з лояльністю споживачів стоїть на останньому місці. Причиною такої ситуації постає недостатня зацікавленість керівництва. Часто має місце недостатність фінансових ресурсів.

Залученість і кваліфікація персоналу. Працівники, яким доручають формування і розробку системи менеджменту якості - це досвідчений персонал з великим трудовим стажем, але професійних компетенцій. Вони неправильно документують дії, не завжди добре розуміють вимоги і зміст системи в цілому. Причиною може бути недостатня поінформованість про принципи і важливості СМК. Некоректне документування і супровід процесів - свідчення низької кваліфікації.

Прикладом рішення може бути створення ефективної системи мотивації. Сюди входять грошові заохочення і сприяння процесу впровадження СМК. З недостатньою кваліфікацією можна впоратися професійним додатковим навчанням і регулярними тренінгами з управління якості.

Висновки. Для вирішення перерахованих вище проблем необхідно залучати спеціалістів та проводити змістовний внутрішній аудит. Для великих організацій доречно запрошувати стороннього працівника для допомоги з формування і впровадження системи менеджменту якості ISO 9000.

РИЗИК ОРІЄНТОВАНІ МАРКЕТИНГОВІ СТРАТЕГІЇ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ НА РИНКУ ТОВАРІВ ПОВСЯКДЕННОГО ПОПИТУ

Пономаренко Тетяна Василівна

Аспірант

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

Інститут міжнародних відносин

м.Київ, Україна

Вступ У роботі будуть досліджені діяльність та маркетингові стратегії транснаціональних компаній на ринку товарів повсякденного попиту в умовах ризику. Обґрунтовується пріоритетність певних маркетингових стратегій, в залежності від типу продукції, каналів дистрибуції, культурної та релігійної приналежності кінцевих споживачів, інтеграційних та глобалізаційних міжнародних процесів, міжнародних економічних відносин, політичної та економічної ситуації у країні збуту продукції та випадків непереробної сили, що відносяться до форс-мажорних обставин.

Мета роботи Метою та задачею роботи є дослідження праць видатних маркетингологів, порівняння та зіставлення їх висновків щодо кращого визначення алгоритму побудови ефективної маркетингової стратегії транснаціональної корпорації на ринку товарів повсякденного попиту. Також необхідно дослідити та встановити всі фактори, які впливають на формування маркетингових стратегій.

Матеріали та методи В ході дослідження були вивчені теоретичні засади маркетингових стратегій. Для більш поглибленого дослідження даної теми, були опрацьовані праці Майкла Портера та Філіпа Котлера, видатних маркетингологів, які більшість своїх видань присвятили саме маркетинговим та бізнес стратегіям. У праці “Конкурентна перевага” Майкл Портер пропонує методикау дослідження і оцінки різних видів стратегій, яка пов’язана з поведінкою компанії та джерел конкурентних переваг.

Також було досліджено діяльність торговельної мережі Walmart, так як формування маркетингової політики кожної компанії у сфері товарів повсякденного попиту, у значній мірі, залежить від умов співпраці між постачальником продукції та каналами збуту, насамперед з такими, як роздрібні торговельні мережі. Була вивчена теорія “блакитних океанів” У. Чан Кима і Рене Моборна, як різновиду маркетингової стратегії. Для дослідження ризиків, їх типів та їх впливу на формування стратегій міжнародних корпорацій було вивчено “конкурентні переваги” Майкла Портера.

Результати та обговорення “Нам ще багато належить дізнатися про те, чому одні компанії більш успішні за інші. Але ще більше зусиль потрібно докласти, щоб виявити, які процеси та процедури дозволяють компанії знаходити унікальні стратегії, застосовувати їх на практиці і модифікувати у зв’язку з навколишніми умовами, які змінилися” - Майкл Портер [1, с.15]. За оцінками тільки 20% нових товарів повсякденного попиту виявляються успішними [4, с.43].

Філіп Котлер дає визначення поняттю “маркетингова стратегія” як логічна схема маркетингових заходів, за допомогою яких компанія намагається втілити свої маркетингові задачі. Маркетингова стратегія вибудовується з комбінації різних маркетингових інструментів (marketing mix – “маркетинг мікс”). Загальне тлумачення цього терміну визначається як: обрання тих чи інших атрибутів продукту, дистриб’юторської стратегії, інформаційної та цінової стратегій на цільовому ринку [5, с.711].

Кожна компанія адаптує свій інструментарій маркетингу до кожної країни окремо, в залежності від культурних відмінностей, економічних умов, конкуренції, стандартів якості продукції, системи дистрибуції, державного регулювання та ін. Кумулятивний ефект усіх цих факторів практично унеможливорює застосування однієї і тієї ж маркетингової політики у декількох країнах. Філіп Котлер визначив поняття “інструментарій маркетингу” як набір засобів, які дозволяють впливати на продажі.

Традиційний перелік включає в себе: продукт, місце, ціну і просування – 4P (product, price, place, promotion). Але існують постійні суперечки з приводу списку “чотирьох P”. Деякі компанії пропонують додати “п’яте P” – упаковка (packaging), у той же час їм опонують, що упаковка товару вже існує у схемі під рубрикою “продукт”. Менеджери з продажу наполягають, що у цій ланці не вистачає продавців.

Але захисники концепції їм опонують, що все це вже існує у “просуванні”, разом з рекламою, промо-акціями та ін. Частіше за все, концепцію “чотирьох P” критикують за те, що вона базується на образі мислення продавця, а не покупця. Роберт Лотерборн запропонував теорію “чотирьох C”. Він припускав, щоб продавці, перш ніж формувати “чотири P”, попрацювали з “чотири C” – не з продуктом, а зі споживчою цінністю (customer value), не з ціною, а з витратами споживачів (customer costs), не з місцем, а зі зручністю (convenience) і не з просуванням, а з інформуванням (communication). Коли маркетолог продумає “чотири C”, йому буде набагато легше встановити “чотири P” [6]. “Чотири P” можуть легко заміщувати один одного у якості головної рушійної сили продажів. Наприклад, коли Джефф Безос, зменшив ціни на рекламу книжок і на самі книжки одночасно, об’єм продажів зріс.

За Ф.Котлером маркетингові інструменти обираються у відповідності до стадій життєвого циклу товарів. Наприклад, рекламні і пропагандистські матеріали дадуть найбільший ефект на стадії виводу продукції на ринок; їх функція, у даному випадку, інформувати споживачів про появу цього товару і викликати інтерес до нього. На стадії зрілості товару зростає роль стимулювання збуту і продажів.

На пізніх стадіях компаніям слід продовжувати стимулювання збуту, але зменшити кількість рекламних матеріалів. На вибір інструментів, з яких формується маркетингова політика, також впливає і розмір компанії. Лідери ринку можуть дозволити собі робити акцент на рекламі, а стимулюванню збуту приділяти менше уваги. Більш дрібні бренди, навпаки, користуються стимулюванням збуту [4, с.49].

У дослідженні даної теми слід звернутися до робіт Майкла Портера, який у своїх працях приділив основну увагу побудові конкурентних стратегій та визначенню конкурентних переваг, а маркетингова стратегія, у свою чергу, є елементом загальної конкурентної стратегії, так як на полицях товарів повсякденного попиту завжди представлено декілька брендів одного і того самого типу товару. М. Портер вважає, що існує три найбільших загальних конкурентних стратегій, за допомогою яких можна досягти рівня ефективності, який перевищує середні показники по індустрії: лідерство та мінімізація витрат, диференціація та фокусування [1, с.39].

Стратегії лідерства та мінімізації витрат і диференціації зазвичай орієнтовані на отримання конкурентної переваги в рамках широкого кола сегментів галузі, тоді як стратегія фокусування припускає отримання переваг стосовно витрат або диференціації в вузьких сегментах галузі.

В рамках стратегії мінімізації витрат, компанія має на меті налагодити мало витратне виробництво товарів у галузі. Диференціація полягає у тому, що компанія намагається зайняти унікальне положення у тій чи іншій галузі, надаючи продукту такі характеристики, які будуть оцінені більшою кількістю споживачів.

Стратегія фокусування заснована на обранні вузької сфери конкуренції в рамках тієї чи іншої галузі. Оптимізуючи свою стратегію у відповідності до цільових сегментів, компанія намагається отримати відповідні конкурентні переваги саме в цих сегментах, хоча загальних конкурентних переваг в рамках всієї галузі у неї може і не бути [1, с.47].

Стосовно застосування тієї, чи іншої маркетингової політики в умовах ризику теж можна звернутися до М. Портера, який досліджував формування стратегій, з урахуванням фактору невизначеності. Невизначеність, у свою чергу, і є трактуванням ризику. Коли існують певні ризики, то виникає невизначеність як саме має діяти компанія при настанні тих, чи інших подій.

Для цього, деякі компанії використовують такий інструмент, як сценарії. Сценарій – це послідовна, узгоджена система поглядів на можливі варіанти

майбутнього розвитку. При побудові сценаріїв, в центрі уваги були можливі альтернативні точки зору на національну та світову економіку, а також на політичне середовище; сюди відносяться темпи економічного зростання, інфляція, протекціонізм, державне регулювання економіки, ціна на енергоносії та відсотки по кредитах [1, с.789].

Існує також альтернативний підхід до визначення “маркетингової стратегії”, який виходить за межі класичних теоретичних вчень. Це спільна робота науковців У.Чан Кима та Рене Моборна, які запропонували теорію “блакитних океанів”. Для того, щоб перемогти у майбутньому, компаніям слід перестати конкурувати між собою.

Єдиний спосіб перемогти конкуренцію – це перестати намагатися перемогти. Згідно досліджень, бренди основних категорій товарів повсякденного попиту стають все більш схожими між собою, а по мірі зростання їх тотожності, споживач частіше робить свій вибір, виходячи з ціни. На відмінність від минулого, споживач більше не готовий прати виключно “Тайдом”. І він не стане чіплятися за “Колгейт”, якщо оголосять розпродаж на “Крест” [2, с. 8]. В “червоних океанах” крові стає все більше і керівникам слід приділяти більше уваги “блакитним океанам”. У ході їх дослідження було вивчено діяльність 108 стартапів.

Виявилося, що 86% стартапів представляли з себе лінійне розширення, тобто лінійне розширення в рамках “червоних океанів”, існуючого ринкового простору. На їх долю приходилося лише 62 відсотки сукупного доходу та 39 відсотків сукупного прибутку. 14 відсотків стартапів були націлені на створення “блакитних океанів”. Вони генерували відповідно 38 та 61 відсоток [2, с 7].

Кожна міжнародна компанія на ринку товарів повсякденного має детально дослідити умови співпраці з потенційними каналами збуту своєї продукції, перш ніж формувати свою маркетингову політику. Для кращого усвідомлення філософії торговельних мереж було вивчено працю Сема Уолтона та досвід його торговельної мережі Walmart. Умови співпраці з

торговельними мережами впливають на все: на ціноутворення, на розробку продукції, на дизайн продукції, на інформування про продукцію та ін. Сем Уолтон збудував Walmart за рахунок більш низьких цін, ніж у конкурентів, на аналогічні бренди.

На початку свого розвитку вони зробили експеримент: відкрили маленький магазин у м.Гаррісон (США), без ніякого ремонту та освітлення, у той час, як навпроти знаходився великий гарний магазин Sterling, з дорогим оздобленням. Але ціни у Walmart були на 20% нижчими за свого конкурента. Сем Уолтон хотів дізнатися, чи будуть покупці приходити до його магазину без ремонту тільки через те, що ціни нижчі. Відповідь була позитивна [7, с.52]. Якось Walmart на початку 80-х років пригрозив компанії Procter & Gamble, що не стане підтримувати їх продукцію, на що вони, у свою чергу відповіли, що: “Вам же самим не протриматися без присутності нашої продукції на Ваших полицях”. Walmart зазначив, що розкладе їх продукцію на найбільш віддалені полиці, а продукцію бренду “Колгейт” – на найкращі місця та ще й за більш привабливими цінами.

Згодом, цей конфлікт був узгоджений і Procter & Gamble запропонував знижену ціну на свою продукцію [7, с.163]. Але цей приклад добре ілюструє, як домінуюча позиція торговельної мережі впливає на ціноутворення та маркетингову стратегію компанії в цілому.

Висновки Філіп Котлер зробив висновки, що для того, щоб маркетинг працював, необхідно забезпечити комплексне управління набором маркетингових інструментів. Вміння змінюватися швидше за своїх конкурентів – важлива конкурентна перевага [4,с.40]. Унікальна стратегія означає, що компанія: чітко визначила свій цільовий ринок та його потреби; створила унікальну та виграшну пропозицію цінності на цільовому ринку; збудувала власну партнерську мережу для постачання своєї пропозиції цінності на цільовий ринок [4, с.208]. Майкл Портер визначив, що кращий спосіб дій в ситуації невизначеності - це свідомий вибір одного або декількох підходів до визначення сценарію.

Щоб зважити та врахувати всі фактори, які впливають на вибір підходів, необхідно побачити в кожному сценарії логіку взаємозв'язку між різними аспектами структури галузі. Найбільш складний момент в умовах невизначеності (ризик) - це творчий пошук методів, що дозволяє мінімізувати витрати на збереження гнучкості і отримати максимум переваг, завдяки вірно зробленій ставці [1, 837]. М. Портер наголошує на тому, що самого по собі сценарію недостатньо для розробки стратегії.

Сценарії надають можливості для розробки стратегії в умовах невизначеності. Коли метод сценарію застосовується з іншими базовими аналітичними техніками, які дозволяють краще зрозуміти структуру галузі, дії конкурентів, конкурентні переваги, він стає важливою складовою всього арсеналу стратегічних засобів [1, с. 843].

У. Чем Кін та Р. Моборн дійшли висновку, що найвищі прибутки приносять товари, які забезпечують унікальні цінності для споживача. Стратегія “блакитного океану” націлена не на стримування виробництва продукції за високими цінами, а скоріш, на створення нового попиту, шляхом збільшення цінності для кінцевого споживача за доступною ціною.

Це створює стимул не тільки для скорочення витрат до мінімально можливого рівня, але і для постійного підтримання їх на тому ж рівні, щоб створити перешкоди для потенційних наслідувачів [2, с. 226]. Сем Уолтон встановив, що секрет успіху роздрібної торгівлі, а від себе додам, що і секрет успіху брендів, які представлені у роздрібній торгівлі, полягає у тому, щоб надати споживачу те, чого він хоче.

І тут, як ми бачимо, чітко прослідковується паралель з теорією “чотири С”. Тобто, підсумовуючи все вивчене, робимо висновок, що для побудови ефективної маркетингової стратегії, кожній компанії необхідно спочатку дослідити макро- та мікросередовище країни, на ринок якої орієнтована компанія. Потім необхідно визначити “чотири С” для ринку саме цієї країни та встановити “чотири Р”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конкурентное преимущество. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / Майкл Портер, 2020.
2. Стратегия голубого океана / У.Чан Ким и Рене Моборн, 2008.
3. Основы маркетинга / Филип Котлер, 2020.
4. Маркетинг от А до Я / Филип Котлер, 2020.
5. International business. Competing in the global marketplace / mcGraw-Hill international edition. Charles W.L.Hill, 2007.
6. Introducing the 4C Marketing model and why you should follow it by Mark Beebe, 2019 [электронный ресурс] / Режим доступа до ресурсу: <https://stevens-tate.com/articles/introducing-the-4c-marketing-model-and-why-you-should-follow-it>.
7. Как я создал Walmart / Сэм Уолтон, 2019.

КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ КАЗНАЧЕЙСТВА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Форкун Ірина Валеріївна

к.т.н., доцент

Діхтяр Анна Василівна

Студентка

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

Вступ. Стійкість фінансової системи країни безпосередньо залежить від якості управління її фінансами як на загальнодержавному рівні, та і на рівні адміністративних утворень (муніципалітетів). Підвищення ефективності управління державними фінансами передбачає забезпечення стабільності національної бюджетної системи, а також загальної фінансової безпеки та стійкого економічного зростання країни. Принципи і механізми, що лежать в її основі, є, з одного боку, фактором соціально-економічного розвитку країни, з іншого, ефективним інструментом державного регулювання.

Система управління державними фінансами в Україні спрямована насамперед на здійснення контролю за витратами, що змушує осіб, відповідальних за надання державних послуг, зосереджувати свої зусилля на дотриманні даних вимог, приділяючи меншу увагу підвищенню ефективності надання послуг [1]. Забезпечення реалізації бюджетного процесу передбачає делегування окремим державним органам контрольних повноважень за забезпеченням цільового і ефективного витрачання бюджетних коштів. Серед таких органів слід виділити ДКСУ.

Ціль роботи. Метою дослідження є оцінка сучасного стану та визначення перспектив розвитку й підвищення ефективності казначейського контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Матеріали і методи. Теоретичним підґрунтям дослідження є концептуальні положення реалізації бюджетного процесу та державної

політики у сферах казначейського обслуговування бюджетних коштів, коштів клієнтів відповідно до чинного законодавства. Для досягнення мети дослідження використані загальнонаукові методи пізнання.

Результати і обговорення. Бюджетним кодексом України передбачено на всіх стадіях бюджетного процесу здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, проведення аудиту та оцінки ефективності управління бюджетними коштами відповідно до норм чинного законодавства.

ДКСУ в даному процесі відведено ключову та універсальну роль здійснення контролю за [2]:

- веденням бухгалтерського обліку всіх надходжень і витрат державного бюджету та місцевих бюджетів, складанням та поданням фінансової і бюджетної звітності;

- бюджетними повноваженнями при зарахуванні надходжень бюджету;

- відповідністю кошторисів розпорядників бюджетних коштів показникам розпису бюджету;

- відповідністю взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми;

- відповідністю платежів взятим бюджетним зобов'язанням та відповідним бюджетним асигнуванням.

Таким чином, Казначейство України забезпечує здійснення державного фінансового контролю, починаючи з етапу реєстрації зобов'язань і оплати рахунків розпорядників і одержувачів бюджетних коштів і завершуючи отриманням звітності. Застосування передових казначейських технологій забезпечує оптимізацію процесу управління державними фінансовими ресурсами, контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, підвищення ефективності бюджетних витрат, що, в свою чергу, виступає в якості об'єктивних передумов до підвищення якості державних і муніципальних послуг. Контрольно-наглядова діяльність ДКСУ спрямована як на перевірку окремих аспектів діяльності суб'єктів бюджетного процесу, так і самих органів

ДКСУ під час зарахування бюджетних надходжень на відповідні бюджетні рахунки, їх розподіл між бюджетами, взятті розпорядниками бюджетних коштів бюджетних повноважень, тощо. В межах повноважень, передбачених статтею 112 Бюджетного кодексу України, за порушення бюджетного законодавства органи ДКСУ в 2018-2019 роках застосовували до учасників бюджетного процесу заходи впливу визначені статтею 117 Бюджетного кодексу України. Так, органами Казначейства України було виявлено 42 тис. 97 порушень бюджетного законодавства на загальну суму 33 млрд 306,8 млн грн (таблиця 1).

Таблиця 1

Кількість порушень бюджетного законодавства, допущених розпорядниками та одержувачами коштів державного та місцевих бюджетів за 2018-2019 р.р.

Назва показника	2018				2019			
	Державний бюджет		Місцеві бюджети		Державний бюджет		Місцеві бюджети	
	Кількість порушень	Млн. грн	Кількість порушень	Млн. грн	Кількість порушень	Млн. грн	Кількість порушень	Млн. грн
У процесі взяття або реєстрації зобов'язань, фінансових зобов'язань	2854	5092,8	13252	8015,5	4607	5377,5	18507	13836,6
При прийнятті до виконання платіжних доручень	193	182,9	1096	314,9	336	341,7	1252	144,9
Всього, млн грн	13 606,1				19 700,7			

Джерело: складено авторами за матеріалами [3-4]

З них: у процесі взяття або реєстрації зобов'язань, фінансових зобов'язань – 39 тис. 220 порушень на загальну суму 32 млрд 322 млн грн; при прийнятті до виконання платіжних доручень – 2 тис. 877 порушень на загальну

суму 984 млн грн. В розрізі рівнів бюджетної системи: по державному бюджету – 7 тис. 990 порушень на загальну суму 10 млрд 995 млн грн; по місцевих бюджетах – 34 тис. 107 порушень на загальну суму 22 млрд 312 млн грн.

У 2018-2019 роках за оперативними даними розпорядниками та одержувачами коштів державного та місцевих бюджетів було усунуто 41 тис. 71 порушення бюджетного законодавства на загальну суму 32 млрд 634 млн грн, у тому числі: по державному бюджету - 7 тис. 873 порушення бюджетного законодавства на загальну суму 10 млрд 916 млн грн; по місцевих бюджетах - 33 тис. 198 порушення бюджетного законодавства на загальну суму 21 млрд 718 млн грн (таблиця 2).

Таблиця 2

Кількість усунутих порушень бюджетного законодавства, допущених розпорядниками та одержувачами коштів державного та місцевих бюджетів за 2018-2019 р.р.

Назва показника	2018				2019			
	Державний бюджет		Місцеві бюджети		Державний бюджет		Місцеві бюджети	
	Кількість усунутих порушень	Млн. грн	Кількість усунутих порушень	Млн. грн	Кількість усунутих порушень	Млн. грн	Кількість усунутих порушень	Млн. грн
У процесі взяття або реєстрації зобов'язань, фінансових зобов'язань	2813	5024,6	12969	7610,9	4540	5373,5	17979	13716,3
При прийнятті до виконання платіжних доручень	188	177,0	1012	265,1	332	340,8	1238	125,5
Всього, млн грн	13078				19556			

Джерело: складено авторами за матеріалами [3-4]

Таким чином, ефективність забезпечення контрольних повноважень органами ДКСУ в процесі виявлення та усунення порушень бюджетного законодавства, допущених розпорядниками та одержувачами коштів державного та місцевих бюджетів склала в 2018 році 96%, в 2019 році – 99,3%.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що ДКСУ ефективно виконує функцію контролю за дотриманням бюджетного законодавства, а казначейський контроль є ключовим інструментом забезпечення прозорості бюджетного процесу, дотримання цільового та ефективного використання бюджетних коштів.

Перспективними напрямками удосконалення організації контролю з дотримання бюджетного законодавства в системі ДКСУ є: удосконалення порядку нормативно-правового регулювання контрольних заходів в частині розширення повноважень ДКСУ щодо усунення недоліків і порушень на етапі планування бюджетних асигнувань та запобігання їм надалі; посилення контролю за використанням бюджетних коштів та активізація діяльності Казначейства стосовно запобігання бюджетним правопорушенням; підвищення взаємозв'язків з іншими суб'єктами державного фінансового контролю; вироблення державної політики щодо правопорушень при нецільовому використанні бюджетних коштів або завищенні вартості виконаних робіт чи наданих послуг; використання елементів зарубіжного досвіду для покращання казначейських процедур контролю.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017>
2. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
3. Інформація щодо наданих органами ДКСУ розпорядникам (одержувачам) бюджетних коштів попереджень про неналежне виконання

бюджетного законодавства за 2018 рік - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/news/informaciya-shchodo-nadanih-organami-dksu-rozporyadnikam-oderzhuvacham-byudzhetnih-koshtiv-poperedzhen-pro-nenalezhne-vikonannya-byudzhetnogo-zakonodavstva>

4. Інформація щодо наданих органами Державної казначейської служби України розпорядникам (одержувачам) бюджетних коштів попереджень про неналежне виконання бюджетного законодавства за 2019 рік - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/news/informaciya-shchodo-nadanih-organami-derzhavnoyi-kaznachejskoyi-sluzhbi-ukrayini-rozporyadnikam-oderzhuvacham-byudzhetnih-koshtiv-poperedzhen-pro-nenalezhne->

ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Чуриканова Олена Юріївна

к.е.н., доцент

Національний технічний університет

«Дніпровська політехніка»

м. Дніпро, Україна

Вступ. Соціально-економічний розвиток є однією з найголовніших передумов успішної розбудови будь якої держави. В сучасних умовах глобалізації, однією з сучасних тенденцій розвитку світового суспільства є активна регіоналізація яка відображається у децентралізації в управлінні, тобто зміщенні фокусу з державного апарату управління до регіонального та місцевого.

Матеріали і методи. Базуючись на дослідженні українських та європейських стратегій регіонального розвитку [1-6] можна виділити такі актуальні та ключові засади управління регіональним розвитком та формування регіональної політики як:

- регіональний розвиток базований на засадах сталості;
- регіональний розвиток базований на засадах циркулярної економіки;
- регіональний розвиток базований на засадах типологізації регіонів;
- регіональний розвиток базований на засадах інвестиційної політики.

Результати і обговорення. Розглянемо предметно означені актуальні засади в аспекті управління регіональним розвитком та формування регіональної політики.

1. *Регіональний розвиток базований на засадах сталості.* В умовах сучасності, розвиток як то країни взагалі, так і регіону зокрема, не можливо уявити без урахування гармонійної взаємодії соціальної, економічної та екологічної сфер, тобто слідування принципам сталого розвитку. Ці принципи,

вже не перше десятиліття, стають основою при формуванні регіональних стратегій розвитку як то Європейських країн, так і України.

Актуальними питаннями при формуванні стратегій регіонального розвитку на засадах сталості, були й залишаються питання оцінки досягнутих результатів які зводяться до вироблення єдиної концепції та визначення релевантної, поставленим цілям, групи індикаторів на яких ця концепція повинна спиратись.

Відсутність єдиної системи індикаторів та методології оцінки розвитку регіонів за принципами сталості, унеможлиблює проведення адекватної оцінки як окремих регіонів, так і загальної державної регіональної системи. Ситуація неможливості аналізу стану регіонального розвитку обумовлена тим, що за відсутністю єдиних параметрів оцінки, адекватна оцінка регіонів та їх порівняння не можливе взагалі. Тобто, наразі, в Україні ми маємо проблеми з визначенням сталого розвитку на регіональному рівні, а у таких умовах й існування самого сталого розвитку у межах України можна ставити під сумнів, бо не можна стверджувати про наявність чогось що, в свою чергу, неможливо оцінити.

Наявні наукові розробки в цьому напрямку відбуваються, більшою мірою, навколо визначення групи індикаторів на основі якої необхідно виконувати оцінку. Нині, кількість індикаторів, за якими пропонувано виконувати оцінку сталого розвитку, вже більше сотні. Але, слід відзначити, що вагома кількість індикаторів має лише теоретичне підґрунтя та є важко застосовуваними на практиці через те, що за ними не ведуться офіційні статистичні спостереження. З іншого боку, замала група може негативно вплинути на якість загальної оцінки.

Крім того слід враховувати й такий важливий момент при оцінці сталості розвитку регіону як наявність статистично значимого зв'язку між обраними індикаторами та параметрами розвитку регіону. За відсутністю такого зв'язку застосування індикаторів є не ефективним для досягнення поставлених цілей.

Отже, пошук та формування адекватної групи індикаторів й нині залишається актуальним питанням.

Що стосується підходів до оцінки сталості розвитку як то на державному, так і на регіональному рівнях, то вибір адекватного математичного апарату який зможе адекватно врахувати та обробити усю кількість вхідних та вихідних параметрів, теж залишається дискусійним питанням в напрямку якого ще не вироблено єдиної концепції.

2. *Циркулярна економіка.* Іншим актуальним аспектом при управлінні регіональним розвитком та формуванні регіональної політики стала розробка стратегії на засадах парадигми циркулярної економіки.

Запровадження цього актуального тренду вже активно розпочато Європейськими країнами взагалі та окремими підприємствами зокрема. Крім того слідування принципам циркулярної економіки покладено до стратегії регіонального розвитку Європи 2021-2027.

Але, слід відзначити, що як показує світовий досвід трансформаційних процесів в бік переходу на кругову економіку, цей процес є складним та довготривалим. Для того, щоб виконати перехід до циркулярної форми економіки, необхідно, переш за все, окреслили низку проблем в межах окремої країни, з якими вона може зіткнутись. Необхідно також розробити певні заходи реалізації циркулярних бізнес моделей, розробити стратегію переходу та політики державної та регіональної підтримки.

3. *Типологізація регіонів.* Українські регіони не однорідні за своїм розвитком та мають певну диференціацію яка сформувалась як слідство різних природно-кліматичних умов, ресурсного потенціалу, економічного розвитку, демографічної ситуації, історичних передумов, екологічної складової, стану транспортної мережі, розвитку промислової та ринкової інфраструктури.

Європейський підхід до управління регіональним розвитком вже давно використовує розподіл регіонів за типами при формуванні політики регіонального розвитку. На практиці такий підхід дозволяє значною мірою економити завжди обмежені фінансові ресурси розподіляючи їх не взагалі на

розвиток територій, а адресно, у відповідності до належності регіону до того чи іншого типу та вирішення конкретних, відповідно до класифікації, проблем.

Крім того, серед факторів які обумовлюють наявність вагомих відмінностей у соціальній та економічній сферах регіону, можна виділити: політику державного управління та положення регіону у загальній державній регіональній політиці, стан інституціонального середовища, чутливість регіону до впливу зовнішніх ринків, рівень диверсифікації регіональної економіки, тощо.

Отже, за умов наявності суттєвих відмінностей та диспропорцій регіонального рівня, стає очевидним факт не можливості застосування єдиної концепції регіонального розвитку для усіх територіальних одиниць. В Україні ми маємо регіони, як схожі за напрямками свого розвитку, так і абсолютно протилежні. Це й індустріально розвинуті регіони, чи з пріоритетним розвитком за певним типом промисловості, регіони з розвитком сільського господарства, туризму, тощо. А це означає, що з метою ефективного розвитку територій при управлінні регіональним розвитком та формуванні регіональної політики необхідно враховувати специфіку кожного регіону, а отже виконувати попередню типологізацію.

Взагалі, питанню типологізації регіонів присвячена достатньо велика кількість робіт, як вітчизняних, так і закордонних вчених. Застосування інструментарію та визначення групи факторів, релевантних цілям типологізації, є досить широким. Але, кожен регіон унікален не тільки за спрямуваннями свого розвитку, а і за взаємодією усіх ланцюгів регіональної системи взагалі. Деякі регіони мають дуже добре налагоджену систему взаємодії в одному напрямку, в іншому ні. І саме ступень цієї взаємодії може впливати на ефективність протікання внутрішньо регіональних процесів, наприклад на ефективність інвестиційної політики. Таким чином, стає актуальним питання аналізу усієї системи регіону з метою визначення його сильних чи слабких місць. Ефективним інструментарієм при виконанні аналізу регіону та його типологізації може стати когнітивний підхід. Такий підхід дозволяє

проаналізувати взагалі усю систему регіону, визначити яким чином той чи інший елемент регіональної системи впливає на показники регіонального розвитку взагалі.

Звичайна типологізація регіонів має на увазі не що інше як кластеризацію за встановленими параметрами якими, найчастіше за все, виступають макро економічні показники діяльності регіону. Такий підхід, на наш погляд має недолік через те, що до одного кластеру, наприклад, можуть потрапити регіони приблизно з однаковими показниками розвитку, до яких буде вироблено однакову стратегію. Але насправді, не зважаючи на поверхневу однаковість за основними макроекономічними показниками чи спрямуванням розвитку, такі регіони можуть мати абсолютно різні проблеми, вирішення яких, потребує застосування різних заходів. Таким чином, типологізація регіонів покликана не тільки сортирувати їх за певними спрямуваннями, а й визначати вузькі, проблемні місця у їх розвитку з метою вироблення подальшої ефективної стратегії їх поліпшення. Застосування когнітивного підходу повністю відповідає означеним пріоритетам при виконанні типологізації регіонів, бо саме він визначає причинно-наслідкові зв'язки між основними ланцюгами системи регіону, дає наочно уявлення регіональної мережі та висвітлює проблемні ланки регіональної взаємодії.

Таким чином, метою типологізації регіонів є розробка ефективної, адресної стратегії регіонального розвитку та формування регіональної політики яка враховуватиме особливості розвитку певного регіону, його сильні та слабкі спрямування з метою подальшого їх розвитку та підтримки.

Ефект, який може бути досягнутий від запровадження стратегії управління регіональним розвитком та формування регіональної політики, що базується на підході розподілу регіонів за типами, може значною мірою підвищити ефективність організаційно-управлінських заходів та досягнення бажаного ефекту за більш короткий термін.

4. Інвестиційна регіональна політика. Регіональні інвестиції завжди виступають ключовим аспектом при управлінні регіональним розвитком та

формуванні регіональної політики. Без цього важливого інструменту не можливо взагалі забезпечити ефективний розвиток територій.

Питанню регіональних інвестицій присвячено достатньо велику кількість наукових робіт, вони завжди знаходяться у фокусі уваги вчених економістів. В умовах постійно обмежених фінансових ресурсів, завжди актуальними залишаються питання оптимального розподілу інвестиції та визначення пріоритетних напрямків інвестування. Окремим актуальним питанням в сфері регіональних інвестицій можна виділити питання оцінки ефективності інвестицій яке також й нині залишається предметом наукових дискусій, бо й досі не сформовано єдиної концепції в цьому напрямку.

На нашу думку, при формуванні ефективної інвестиційної політики на регіональному рівні, важливим аспектом стає також й застосування підходу, базованого на типологізації регіонів як за спрямуванням розвитку взагалі, так і за рівнем інвестиційного розвитку. Застосування такого підходу при визначенні потрібних обсягів інвестування в ту чи іншу сферу регіону дозволить виконувати інвестування цільове інвестування, даючи, таким чином, поштовхи для зростання в конкретних сферах регіонального розвитку.

Висновки.

В дослідженні розглянуто актуальні засади формування концепції регіональної політики та управління регіональним розвитком. Відзначено, що за умови існуючих стратегій регіонального розвитку України та Європейського союзу, актуальним питанням стає постановка во главі управління регіональним розвитком таких аспектів як: засади сталого розвитку, засади циркулярної економіки; типологізацію регіонів та інвестиційну регіональну політику. Застосування такого підходу відповідає сучасним умовам розвитку регіонів, а саме наявності диспропорцій, невизначеності, децентралізації, тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. О.Б. Коротич. Державне управління регіональним розвитком країни: теоретико-методологічні засади. *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_4
2. Allen D. Cohesion and Structural Funds, in: Wallace H., Wallace W. (eds.) *Policy-Making in the European Union*. Oxford University Press. 2000. p. 252.
3. Регіональна стратегія ЄС 2014-2020. URL: http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/en/regional_policy_en.pdf
4. Regional Development and Cohesion Policy 2021-2027. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2018/05/29-05-2018-regional-development-and-cohesion-policy-2021-2027
5. Регіональна стратегія України на період 2014-2020р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
6. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021—2027 роки від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820>

LEGAL SCIENCES

УДК 347.965

PRINCIPLES OF THE PRACTICE OF LAW IN UKRAINE

Kulak Nataliia

Ph

in of Sciences in Public Administration

Kyiv National University

of Technologies and Design

Kiev, Ukraine

Introduction. The Practice of Law is assigned with an important task, i.e. to protect the rights of individuals and legal entities. The Bar in Ukraine plays an important role in society, contributing to the formation of law and order, strengthening the rule of law, and promoting the administration of fair justice. The events of recent years helped to determine the future for Ukraine as a European-style state with a high level of public life and European standards of operation of state and non-state institutions. Improving the functioning of the legal system of Ukraine puts the issue of studying the Bar in Ukraine in the list of relevant topics.

Keywords: advocacy, principles of lawyer's activity, norms of law, legislation, state policy.

Objective. To study the principles of the practice of law in Ukraine.

The legal system of Ukraine belongs to the Romano-Germanic legal family pursuant to its features. In the Romano-Germanic legal family, the main source (form) of law is a regulatory legal act (RLA) – the law. Other sources of law, such as generalized case law, regulatory contract, custom, are subordinate to the law.

The sources of legislation in Ukraine include the Constitution of Ukraine; laws and codes; normative edicts and decrees of the President of Ukraine; bylaws of central executive bodies; acts of local executive bodies; acts of local self-

governments [1, p. 42], as well as international treaties ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine; case law of the European Court of Human Rights.

We proceed to consider RLAs, which enshrine the forms of principles of the practice of law.

1) The Constitution of Ukraine [2]: the principles of priority of human rights and freedoms, respect for honour and dignity (Article 3); the principle of the presumption of innocence (Article 62); the principle of the rule of law (Article 8); the principle of legality (para. 2 of Article 19); the principle of equality of citizens before law (Article 24); the principle of limiting the retroactive effect of laws (Article 58); the principle of independence of the bar (para. 1 of Article 131-2); the principle of practicing law exclusively on the basis of and in accordance with the law (para. 2 of Article 131-2); the principle of priority of representation by a lawyer of the interests of a person in courts of international and national jurisdiction and protection against criminal prosecution (para. 3 of Article 131-2);

2) The Law of Ukraine On the Bar and Practice of Law [3] establishes the principles relating to:

a) the external aspect of the practice of law: the principle of the rule of law; the principle of legality; the principle of independence; the principle of confidentiality; the principle of avoiding conflicts of interest (para. 1 of Article 4, para. 2 of Article 11); the principle of territoriality (para. 2 of Article 4); the principle of adherence to the rules of lawyer's ethics (para. 2 of Article 11);

b) the internal organizational aspect of the practice of law: the principle of free choice for organizational and legal form of advocacy activity (para. 3 of Article 4); the principle of honest and conscientious provision of the right to protection and legal assistance (para. 2 of Article 11); principles of bar self-government (elective principle, principle of publicity, obligation for lawyers to implement decisions of bar self-government bodies, accountability, prohibition of interference of bar self-government bodies in the professional activity of a lawyer) (Article 43) [4];

3) The legal field for lawyer's activities is represented by RLAs in national legislation, so the third group of RLAs, which contain forms of principles of

advocacy activity, consists of as follows: Criminal Procedure Code of Ukraine [5]; Administrative Procedure Code of Ukraine [6]; Civil Procedure Code of Ukraine [7], Commercial Procedural Code of Ukraine [8].

The above-mentioned RLAs contain the following general forms of advocacy principles, enshrined in the Constitution and disclosed in accordance with the purpose of each specific RLA.

4) Rules of lawyer's ethics approved by the High Qualification and Disciplinary Commission of the Bar in 2012 [9]: principles of independence and freedom of a lawyer in the practice of law; the principle of observance of the rule of law; the principle of dominance of clients' interests; the principle of impermissibility of conflict of interests; the principle of confidentiality; the principle of competence; the principle of good faith; the principle of respect for legal profession; requirements for promoting advocacy activity.

5) International standards of the practice of law: a) general international provisions indirectly related to the practice of law, as their main content is to define fundamental human rights and freedoms (for example, the Universal Declaration of Human Rights of 1948 [10], the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 [11], the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners of 1955 [12], the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966 [13], the Body of Principles for the Protection of All Persons under any Detention or Imprisonment of 1988 [14]; b) international norms concerning the organization and professional activity of lawyers: General Code of Rules for Lawyers of the European Community of 1988 [15], Basic Provisions on the Role of Lawyers adopted by the Eighth Congress of the United Nations on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders of 01.08.1990 [16], Basic Principles on the Role of Legal Experts adopted by the Eighth Congress of the United Nations on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders of 07.09.1990 [17], The Charter of Core Principles of the European Legal Profession adopted by the Council of Bars and Law Societies of Europe on 25.11.2006 [18].

Conclusions. As a result of the analysis of regulatory legal documents, regulating the activity of lawyers, the author has come to the conclusion that the principles of the practice of law are generalized principles of organization of lawyer's activities enshrined in current legislation and acts of the Bar of Ukraine, which are binding to adhere to and comply with, in the course of lawyer's professional activity.

LITERATURE.

1. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підруч. / О.Ф.Скакун–Х.: Еспада, 2015. – 776 с.
2. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
4. Правила адвокатської етики : Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
8. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
9. Правила адвокатської етики : Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12>
10. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.

11. Конвенція про захист прав людини і основних свобод від 04.11.1950. Офіційний вісник України. 1998. № 13, / № 32 від 23.08.2006.
12. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями від 30.08.1955// БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212.
13. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
14. Свод принципів захисту всіх осіб, підлягає задержанню або затриманню в якій би то ни було формі (Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206.
15. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства від 01.10.1988 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343.
16. Основні положення про роль адвокатів прийняті Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй щодо попередження злочинності та поводження з правопорушниками від 01.08.1990 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835.
17. Основні принципи, що стосуються ролі юристів прийняті Восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй щодо попередження злочинності та поводження з правопорушниками від 07.09.1990 (Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 року) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313.
18. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи від 25.11.2006. URL: <http://tomorrowlawy>.

THE PRINCIPLE OF INDEPENDENCE OF ADVOCACY ACTIVITY

Kulak Nataliia

PhD

in of Sciences in Public Administration

Kyiv National University

of Technologies and Design

Kiev, Ukraine

Research rationale. Nowadays, the legal status of the practice of law and its relationship with public authorities is a highly topical issue. The Bar in a democratic society functions as an independent institution, not subordinate to the state and protected from any outside interference. The independence of the practice of law is one of the main principles of advocacy activity. In the absence of guarantees of the principle of independence of the advocacy activity, proper protection of human and civil rights and freedoms cannot be guaranteed.

Keywords: principles, independence of advocacy, rights and freedoms of the individual

Introduction. The principle of independence of advocacy activity is enshrined in para. 1 of Art. 131(2) of the Constitution of Ukraine [1], para. 1 of Art. 4 of the Law of Ukraine On the Bar and Practice of Law, and Art. 6 of the Rules of Lawyer's Ethics approved by the High Qualification and Disciplinary Commission of Bar dated 17.11.2012 [3]. In addition, the principle of independence of advocacy activity is enshrined in the Charter of Core Principles of European Legal Profession adopted at the plenary session of the Council of Bars and Law Societies of Europe on 11.05.2007. Implementation of the system of independence of the lawyer's activity creates the conditions for high-quality protection of the interests of subjects in need of legal assistance.

Objective. To analyse the principle of independence of the practice of law.

The essence of the principle of independence of a lawyer in the practice of law lies in the fact that, providing legal assistance, a lawyer must be deprived of unforeseen restrictions, influence, pressure, threats and interference, of any subject for any reason [4]. There is an opinion in jurisprudence that the principle of independence of the practice of law consists of two elements: the independence of the advocacy and bar associations as organizations engaged in practice of law, and the independence of lawyers themselves in their activity [5, p. 121–122]. The activities of a lawyer should not depend on any person. The Ukrainian National Bar Association was established, in order to guarantee the independence of a lawyer, and it functions as “a non-governmental non-profit professional organization that unites all lawyers of Ukraine, and is established to ensure the implementation of the tasks of bar self-government” [2]. In addition, the independence of the advocacy activity is associated with the requirements that apply to the lawyer him/herself: honesty, professionalism, and decency. The economic component of a lawyer's independence involves receiving fees for providing legal assistance. Intellectual independence is more complex in its content, as it combines a sufficient level of knowledge, proficiency and professional skills, which gives the lawyer confidence that s/he is acting properly within the limits of the law, as well as a set of personal qualities that can ensure the lawyer's independence, and first of all, we are talking about such personal traits as adherence to principles, honesty, sense of responsibility, self-confidence, etc. [6, p. 74]. The main elements of the principle of independence of advocacy activity include as follows: “a) independence from law enforcement agencies and from the state as a whole; b) procedural guarantees that ensure the lawyer's procedural equality along with other participants in the trial; c) keeping the lawyer's secret as a guarantee of a successful relationship between a lawyer and a client; d) independence of a lawyer from personal interests; e) independence of a lawyer from a client; e) independence of a lawyer from business partners; f) presence and activities of bar self-government; g) guarantees of lawyer's safety” [7, p. 163-165].

Conclusions. As a result of the analysis of the legislation in force in Ukraine, the author has come to the conclusion that the domestic legislation on the bar and

practice of law enshrines most of the international legal standards of the principle of independence of advocacy activity, and, therefore, in determining the limits of a lawyer's independence, it is necessary to distinguish three main criteria that form these limits: the criterion of law, level of lawyer's professionalism, and the criterion of his/her professional ethics.

LITERATURE.

1. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.

3. Правила адвокатської етики : Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, З'їзд адвокатів України від 17.11.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003418-12>.

4. Судейко М. А. Аналіз принципів діяльності адвокатури / М. А. Судейко // Publishing house Education and Science s.r.o.– URL: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2010/Pravo.

5. Калинюк С. С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект : дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 / Калинюк Степан Степанович; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2015. – 203 с.

6. Наджафлі Е. М. Content and constituent elements of the principle of independence of the implementation of advocacy in Ukraine. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (9-10 березня 2018 року, Київ). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 72-74.

7. Северин К. М. Основні елементи принципу незалежності адвокатської діяльності на сучасному етапі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 28. Т. 3. С. 162-165.

ПРЕДПОСЫЛКИ РАСПРОСТРАНЕНИЯ, СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ НЕТАРИФНЫХ МЕТОДОВ РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ

Бовкунов Владимир Владимирович

Студент

Ведькал Валентина Андреевна

к.ю.н.

доцент кафедры

европейского и международного права

Днепропетровский национальный университет

г. Днепр, Украина

Введение./Introduction. Правовое регулирование отношений в сфере внешней торговли - это одна из ключевых тем международного права, что обусловлено углублением глобализационных процессов в мировом хозяйстве и связано с приспособлением национальных законодательств к общемировым требованиям. Вступая в международные экономические отношения с другими странами, государства согласовывают свои действия друг с другом путем внедрения инструментов по упорядочению и регулированию данных отношений. К таким инструментам относятся как тарифные (таможенные), так и нетарифные методы регулирования.

Актуальность выбранной темы состоит в том, что именно нетарифные методы приобретают все большую популярность. Это касается государств и транснациональных компаний, осуществляющих реализацию внешнеэкономических интересов в условиях глобальной конкуренции и либерализации современной международной торговли, предпочитая нетарифные инструменты.

Цель работы./Aim. Изучить предпосылки распространения нетарифных методов регулирования внешнеэкономической деятельности (ВЭД), а также рассмотреть их понятие и классификацию.

Материалы и методы./Materials and methods. При написании данной работы использовались научные работы таких ученых, как Сидоренко В. В. «Классификация мер нетарифного регулирования внешней торговли», Стеблянко М. Д. «Зарубежный опыт определения понятия нетарифного регулирования», Йованович М.Н. «Международная экономическая интеграция», Н. Науменко «Нетарифные торговые барьеры», а также Генеральное соглашение по тарифам и торговле (ГАТТ 1947). При написании работы использовались методы сравнитель-правового анализа, объективности, всесторонности и логический метод.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Один из главных факторов, влияющих на уровень мирового прогресса и развитие экономики отдельной страны - это международная торговая деятельность. Все государства проводят собственную внешнеэкономическую политику, вступая в различные международные отношения торгового характера, что требует от них согласовывать свои действия друг с другом путем принятия определенных решений по регулированию и упорядочению внешнеторговых отношений. Инструментами таких действий являются нормы права (национальные и международные), создающие правовую базу внешнеторгового регулирования страны.

Регулирование внешнеэкономических отношений всегда было неотъемлемой функцией любого правового государства, стремящегося обеспечить свою политическую независимость и экономическую безопасность.

Международная торговля пока характеризуется высокой степенью либерализации, в свою очередь требует более гибких, латентных и действенных инструментов протекционистского характера. Значительная доля внешнеторговых операций в настоящее время осуществляется беспошлинно. Таким образом, нетарифные методы регулирования международной торговли приобретают все большую популярность в современном глобализированном мире. Рассматривая инструменты нетарифного регулирования в странах ЕС,

следует отметить активное и эффективное использование как экономических, так и административных мер.

К нетарифным методам регулирования торговли (НМТ) относят те меры, которые не относятся к тарифным и осуществляются на практике внешней торговли и влияют на нее. К ним относятся государственный контроль, сертификация, квоты, техническое регулирование, лицензирование и др.

К определению понятия НМТ существует несколько подходов. Так, Генеральное соглашение по тарифам и торговле (ГАТТ) определяет их как «любые действия, кроме тарифов, препятствующих свободному потоку международной торговли». Если же рассматривать определение НМТ на примере такой страны, как Украина, то согласно Таможенному кодексу Украины, меры нетарифного регулирования внешнеэкономической деятельности - это меры, не связанные с применением пошлины к товарам, перемещаемым через таможенную границу Украины, установленные в соответствии с законом запрета и/или ограничения, направленные на защиту внутреннего рынка, общественного порядка и безопасности, общественной морали, на охрану здоровья и жизни людей и животных, охрану окружающей природной среды, защита прав потребителей товаров, ввозимых в Украину, а также на охрану национального культурного и исторического наследия. А в ст. 7 Закона Украины «О внешнеэкономической деятельности» указано, что регулирование внешнеэкономической деятельности в Украине осуществляется с помощью предусмотренных в законах Украины актов тарифного и нетарифного регулирования, выдаваемые государственными органами Украины в пределах их компетенции, а сам термин акта нетарифного регулирования не раскрывается.

Наиболее полным источником информации о мерах государственного регулирования внешнеторговой деятельности являются отчеты, которые готовятся ЮНКТАД в рамках Торгово-аналитической и информационной системы «ТРЕЙНС».

Однако эти данные являются неполными относительно отдельных стран и видов товаров, а взятая за основу система классификации нетарифных мер охватывает численность таких мероприятий лишь частично. Отражая, главным образом, позицию субъектов хозяйствования ЕС, Японии, США относительно трудностей их доступа к зарубежным рынкам, данные отчеты освещают значительное количество примененных к ним нетарифных средств в виде множества ограничений доступа на зарубежные рынки, административных процедур и государственного давления.

Однако, такой подход к классификации также имеет отдельные недостатки методологического характера, так как государственные отчеты основываются на результатах многих независимых исследований, информация которых практически не подлежит сравнительному сравнению вследствие различия в методах оценки применения нетарифных мер, а также часто вследствие невысокого качества независимых исследований.

Благодаря своей разной природе, множественности и постоянного рождения новых механизмов меры нетарифного регулирования с большим трудом могут быть охвачены в любой закрытый перечень. Поэтому при их изучении большое внимание должно уделяться классификации и унификации. Непрозрачность нетарифных мер особенно ярко проявляется по сравнению с тарифами, в отношении которых существует хорошо развитая система классификации, где каждый вид тарифа имеет подробное описание.

Тарифные и нетарифные методы регулирования впервые были предложены Секретариатом Генерального соглашения по тарифам и торговле (ГАТТ) в конце 60-х гг.

В соответствии с этим Соглашением нетарифные методы регулирования определяются как любые действия, кроме тарифов, препятствующих свободному потоку международной торговли.

Единой принятой во всем мире классификации нетарифных барьеров пока не выработано. Свои варианты классификации предлагают ГАТТ / ВТО, Международная торговая палата, Конференция ООН по торговле и развитию

(ЮНКТАД), Международный банк реконструкции и развития, Тарифная комиссия США, а также экономисты, специализирующиеся в области мировой экономики.

Классификационная схема, разработанная Секретариатом ГАТТ в начале 70-х годов, к настоящему времени насчитывает более 800 видов нетарифных мер и объединяет их в 6 основных категорий:

- 1) льготы местным производителям и потребителям продукции;
- 2) экспортные субсидии;
- 3) компенсационные пошлины;
- 4) государственные закупки;
- 5) торговые операции государственных предприятий;
- 6) иные меры по ограничению торговли.

На базе указанной классификации составлен каталог нетарифных ограничений, который нашел широкое применение в ходе международных торговых переговоров и является теоретической базой для формирования классификационных схем другими международными организациями.

Классификация, сделанная М. Йовановицем, насчитывает четыре группы нетарифных мер:

1) государственное вмешательство в международную торговлю - субсидии, государственные закупки, государственная монопольная торговля, валютный курс, целевая помощь;

2) таможенные и административные процедуры - таможенная классификация, таможенная оценка, антидемпинговые процедуры и компенсационные пошлины, правила происхождения товаров, консульские формальности, лицензирование импорта, реестр импорта, административный контроль;

3) стандартизация - это технические стандарты, стандарты в области охраны области, окружающей природной среды, контроль и сертификация, упаковки;

4) специальные ограничения - квоты, экспортные и импортные лицензирования, налоговые льготы, скользящие налоги, двусторонние соглашения об ограничении импорта, добровольные экспортные ограничения, двусмысленная трактовка норм.

Выводы./Conclusions. Таким образом, одна из ключевых функций нетарифного регулирования - препятствовать проникновению иностранных товаров на внутренний рынок страны. Инструменты нетарифного регулирования является самостоятельной категорией средств воздействия международного и национального права, которая прямо влияет на ход и развитие всей внешнеторговой системы. К ним принадлежат квоты, лицензирование, сертификация, государственный контроль и другие виды торговых барьеров. Их значение и важность прежнему остаются весьма актуальными. Несмотря на сходство и определенные общие черты инструментов нетарифного регулирования, природа этих мероприятий остается разной. Эти нормы объединены несколькими общими чертами, такими как: единственным объектом применения, общими целями, но они различаются как по характеру воздействия (прямой или косвенный), так и по своим функциям.

УДК: 346.2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

Коваленко Інна Анатоліївна

доцент, к.ю.н.

Головков Сергій Олександрович

студент

Київський Національний університет

технологій та дизайну

м. Київ, Україна

Вступ. У статті досліджуються питання правового статусу суб'єктів господарювання, їх особливого статусу у сфері господарських правовідносин. Проаналізовано законодавчі акти правового регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: правовий статус, суб'єкт господарювання, господарські правовідносини, підприємницька діяльність.

Мета роботи. Метою роботи є дослідити обговорення науковцями правового статусу суб'єктів господарювання та його ознаки.

Матеріали і методи. Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять праці авторів, присвячені проблемам суб'єктів господарювання, правовим умовам їх існування та розвитку господарсько-правових відносин між ними та державою.

Постановка проблеми. Використовуючи термін «правове становище особи», ми не до кінця розуміємо, які саме ознаки і в яких сферах суспільних відносин характеризують правовий статус певного суб'єкта права. Одним з основних та фундаментальних понять правової науки є правовідносини. Правовідносини виражають особливий вид зв'язку права з суспільними відносинами, що ним регулюються.

Господарські правовідносини передбачають правове становище або ж правовий статус суб'єктів господарювання у здійсненні господарської діяльності, що і є метою дослідження.

Виклад основного матеріалу. Господарські правовідносини як галузевий вид правовідносин характеризуються переважно в навчальній літературі з господарського права. Як зазначає О.П. Віхров, автори більшості навчальних видань акцентують увагу на господарських відносинах, фактично обходячи категорію господарських правовідносин або лише торкаючись її. Така позиція зумовлена, з одного боку, наявним у науці різним баченням господарського права як правової галузі та її предмета, а з іншого – багатоаспектністю категорії правовідносин, неоднозначним розумінням її в теорії права та галузевих юридичних науках [1,с.24].

Цю проблему досліджували такі науковці як, В.В. Лаптев та О.М. Вінник. За визначенням О.М. Вінник, що на нашу думку є найточнішим, господарські правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають у сфері господарювання щодо організації та безпосереднього здійснення господарської діяльності, характеризуються особливим суб'єктним складом, поєднанням організаційних і майнових елементів, значним ступенем регулювання з боку як держави, так і суб'єктів цих відносин [2, с.27].

Переважно терміном «правовий статус» позначається сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб [3,с.44]. Не зважаючи на це термін використовується в науковому обігу для характеристики об'єктів права (цінних паперів, земельних ділянок тощо), що є недопустимим [4, с.8].

Головною ознакою, що характеризує правовий статус суб'єкта господарського права, є його господарська компетенція. Однак для остаточної характеристики правового статусу суб'єктів господарського права велике значення мають й інші ознаки.

Господарський кодекс України визнає суб'єктами господарювання учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію, це є сукупність господарських прав та

обов'язків [5]. Тому залежно від обсягу прав та обов'язків суб'єктів господарювання є всі підстави розрізняти загальну та спеціальну господарські компетенції. Останньою наділені, наприклад, органи державної влади функціональної компетенції, а також аудиторські фірми, фінансові установи тощо. Відповідно до Цивільного кодексу України, право володіння чужим майном виникає на підставі договору з власником або особою, якій майно було передане власником, а також на інших підставах, встановлених законом [6].

Згідно із законодавством суб'єкти господарювання несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах відокремленого майна, крім випадків, передбачених законодавством. Юридичні особи самостійно відповідають за своїми зобов'язаннями усім належним їм майном. Щодо фізичної особи – підприємця, то вона відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з господарською діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення. Необхідно також зазначити, що в законодавстві України передбачено, що право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, має фізична особа з повною цивільною дієздатністю [6]. Громадянин визначається суб'єктом господарювання у разі здійснення ним підприємницької діяльності за умови державної реєстрації його як підприємця без статусу юридичної особи [5].

Підприємець відповідає всім майном, що належить йому на праві приватної власності, за своїми зобов'язаннями у сфері підприємництва [6]. Він діє без установчих документів на відміну від юридичної особи, яка діє в межах спеціальної правоздатності та обмежена видами діяльності, встановленими засновниками в установчих документах. Законодавство містить обмеження щодо можливості провадження приватними підприємцями певних видів діяльності, які встановлені Законом України «Про підприємництво» [7].

Актуальним також є питання формування господарсько-правового статусу суб'єктів некомерційної господарської діяльності та законодавчих засад їх діяльності, оскільки від ефективності їх функціонування залежить ефективність функціонування національної економіки та виконання функції

держави й територіальних громад [8,с.37]. Дослідивши законодавство, можна зробити висновок, що суб'єктами некомерційного господарювання є ті суб'єкти, які систематично здійснюють самостійну господарську діяльність, спрямовану на досягнення економічних,соціальних й інших результатів без мети одержання прибутку.

За характером здійснюваної діяльності суб'єкти істотно відрізняються один від одного. Благодійні фонди мають на меті надання допомоги, безповоротної фінансової допомоги. Професійні спілки здійснюють захист трудових і соціально-економічних прав й інтересів своїх членів.

У правовому статусі окремих суб'єктів некомерційного господарювання останнім часом виникає низка проблем,пов'язаних із недоліками відповідного правового забезпечення. Залежно від форми власності,напрямків діяльності,кількості учасників засновники обирають організаційно-правову форму суб'єкта господарювання. Частіше за все суб'єктами господарювання є юридичні особи. Проте закони України передбачають здійснення господарської (підприємницької діяльності) і без створення юридичної особи.

Відповідно до Господарського кодексу України суб'єкт господарювання може бути створений за рішенням власника майна або уповноваженого ним органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, також за рішенням інших органів, організацій і громадян способом заснування нового, реорганізації діючого суб'єкта господарювання з дотриманням вимог законодавства. Суб'єкти господарювання можуть утворюватись шляхом примусового поділу діючого суб'єкта господарювання за розпорядженнями антимонопольних органів. Тобто створення суб'єктів господарювання здійснюється з дотриманням вимог антимонопольного-конкурентного законодавства. Припинення діяльності суб'єкта господарювання здійснюється у спосіб його реорганізації або ліквідації за рішенням власника чи уповноважених на це органів,а у випадках передбачених законодавством, - за рішенням суду.

Висновки. Отже, правовий статус суб'єкта господарювання можна визначити як сукупність економічних, організаційних та юридичних ознак учасника правовідносин у сфері господарювання, встановлених у законодавстві або закріплених в іншій паперовій формі, що дозволяють індивідуалізувати його шляхом виділення з-поміж інших осіб і кваліфікувати як суб'єкта господарського права. Визначальною ознакою, що характеризує правовий статус суб'єкта господарювання, є його господарська компетенція, яка реалізується на основі права власності, права господарського відання та права оперативного управління відповідно до визначення цієї компетенції у законодавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Віхров О.П. Організаційно-господарські правовідносини: загальне та особливе. Підприємство, господарство і право, 2008. С. 512.
2. Вінник О.М. Господарське право Навчальний посібник. Правова єдність. Київ, 2009. 766 с.
3. Юридична енциклопедія / За ред. Ю.С. Шемшученко. - К.: Українська енциклопедія, 2003. Т.5. - 768 с.
4. Лебідь В. І. Правове становище особистих селянських господарств в Україні. Право України № 9, 2002. С. 68–73.
5. Господарський кодекс України. Прийнятий 16 січня 2003р. Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №18, №19-20, №21-22.
6. Цивільний кодекс України. Прийнятий 16 січня 2004р. Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №40-44.
7. Закон України "Про підприємництво" // Відомості Верховної Ради України, 1991. Поточна редакція від 29.01.2020 р.
8. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Корунчак Лариса Анатоліївна

к.ю.н., доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін

Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

судовий експерт

Херсонське відділення Одеського

науково-дослідного інституту судових експертиз

м.Херсон, Україна

Вступ./Introduction. При розгляді певних категорій справ в порядку цивільного судочинства може постати питання щодо необхідності проведення судово-психологічної експертизи. Судово-психологічна експертиза (далі - СПЕ) – один із видів судової експертизи, яка встановлює ті особливості психічної діяльності та такі її прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки.

Мета роботи./Aim. Метою цієї роботи є визначення груп справ при здійсненні цивільного судочинства, при розгляді яких є доцільним проведення судово-психологічної експертизи, визначення її основних завдань та кола питань, що можуть бути поставлені перед експертом при призначенні такої експертизи.

Матеріали та методи./Materials and methods. Під час написання статті здійснено аналіз діючого законодавства, теоретичних напрацювань із зазначеної проблематики; використані діалектичний, феноменологічний, герменевтичний, логічний, системний, формально-юридичний, порівняльний методи досліджень.

Результати та обговорення./Results and discussion. Призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам державних

спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, їх обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів здійснюються у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України, Митним кодексом України, Законами України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачено законодавством України про судову експертизу, застосовуються правила міжнародного договору України (ст.2 Закону України «Про судову експертизу») [1].

До основних видів експертиз відносять криміналістичну, інженерно-технічну, економічну, товарознавчу, експертизу у сфері інтелектуальної власності, психологічну, мистецтвознавчу, екологічну, військову, судово-ветеринарну, гемологічну експертизи [2]. З метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки.

Згідно з пунктом 6.4 розділу VI Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень (далі – Науково-методичні рекомендації) основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів;

закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей [3]. Іншими словами, основним завданням цього виду експертизи виступає встановлення юридичних фактів на підставі особливостей психічної діяльності та її проявів в поведінці особи.

Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи. У справі, яка розглядається в порядку цивільного судочинства, ними можуть виступати свідки, позивач, відповідач (за процесуальним статусом). Ними можуть бути малолітні, неповнолітні, особи дорослого та похилого віку. І.О. Черезова також відмічає, що відомі випадки проведення СПЕ за відсутністю людини (посмертна експертиза). Тоді її об'єктом виступають відомості про особливості психіки підекспертного, що містяться у матеріалах кримінальних або цивільних справ [4, с.64].

Традиційно виділяють три види судово-психологічної експертизи: 1) експертиза неповнолітніх; 2) експертиза особистісних властивостей та основних мотивів поведінки підекспертного; 3) експертиза особливих емоційних станів особистості.

У цивільному судочинстві судово-психологічна експертиза може бути призначена при розгляді справ: а) про розлучення (для визначення постійного місця проживання дитини та порядку участі батьків у його вихованні); б) про скасування опіки; в) про встановлення усиновлення; г) у справах про відшкодування моральної шкоди; д) про визнання угоди недійсною та ін.

Відповідно до ст.72 Цивільного процесуального кодексу України експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання; з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції [5]. Цивільне процесуальне законодавство визначає процесуальний статус експертів в якості «інших учасників справи». Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження. Однією із гарантій незалежності судового

експерта є заборона втручання будь-кого в проведення судової експертизи (ст.ст. 3, 4 Закону України «Про судову експертизу»).

У Науково-методичних рекомендаціях наводиться орієнтовний перелік питань, які можуть бути задані експерту. Відповідно до особливостей конкретних обставин справи вирішувані психологічною експертизою питання у разі потреби узгоджуються органом (особою), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), при консультуванні з експертом з метою їх компонування у доцільні для справи блоки.

Зокрема, у справах про визнання угоди недійсною можуть бути задані наступні питання:

- Які індивідуально-психологічні особливості має особа (прізвище, ім'я та по батькові)?

- Яка особистісна значимість для особи обставин, за яких була укладена угода?

- У якому емоційному стані була особа під час укладання угоди?

- Чи здатною була особа з урахуванням визначених обставин повною мірою вільно та усвідомлено приймати рішення та реалізовувати його своїми діями?

- Чи здатна була особа, з урахуванням визначених обставин, усвідомлювати - і якою мірою - фактичний зміст власних дій та їх наслідків?

- Чи здатна була особа повною мірою прогнозувати наслідки власних дій?

- Чи здатна була особа повною мірою усвідомлено приймати рішення, адекватне ситуації, та повною мірою усвідомлено реалізовувати його?

Крім того, з метою отримання орієнтувальної інформації може бути використано комп'ютерний поліграф. У такому випадку обов'язково повинна бути письмова згода особи, яка проходить опитування. Предметом опитування за допомогою комп'ютерного поліграфа може виступати ступінь ймовірності повідомленої опитуваною особою інформації; повнота наданої опитуваною особою інформації; джерела отриманої опитуваною особою

інформації; уявлення опитуваної особи про певну подію; інша орієнтувальна інформація, необхідна для конструювання версій розслідування певних подій.

Крім того, експерт має право вказувати у своєму висновку на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи, навіть якщо з їхнього приводу не були поставлені питання (п.2 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу»).

Для проведення дослідження орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), надає експерту можливість психологічного обстеження підекспертної особи та матеріали справи.

Законодавством також встановлено, що для проведення психологічної експертизи (з огляду на вік підекспертної особи та виходячи з питань, поставлених перед експертом) експерту необхідно надати: а) медичну документацію, б) особову справу, в) шкільні характеристики і характеристики з місця роботи, г) свідчення співучнів, педагогів, колег, друзів, знайомих, родичів та інших людей, з якими підекспертна особа близько спілкувалася. У свідченнях рідних та близьких повинні бути відображені особливості її розвитку та поведінки, умов життя, оточення, притаманні їй схильності, захоплення, інтереси. За наявності також надаються щоденники, листи, зразки творчості підекспертної особи.

Особлива увага з боку органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), має бути приділена свідченням або відомостям про особливості поведінки підекспертної особи у проблемних ситуаціях (конфлікти, покарання, втрати тощо) та свідченням про особливості її емоційного стану в певних обставинах (безпосередньо у момент подій, у час, що передував подіям, а також після їх завершення).

Крім психологічної експертизи (простої) за певних обставин можуть виникати питання, які потребують синтезу спеціальних знань з різних галузей науки. Тоді може бути призначено комплексне експертне дослідження, зокрема, психолого-психіатрична експертиза, психолого-медико-психіатрична, медико-психологічна, психолого-автотехнічну експертизу. До цього переліку також

можуть належати психолого-почеркознавча та психолого-лінгвістична експертизи.

Висновки./Conclusions. Судово-психологічна експертиза – один із видів судової експертизи, яка встановлює ті особливості психічної діяльності та такі її прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки, тобто за своєю суттю є юридичними фактами. Об'єктом психологічної експертизи є психічно здорові особи.

Основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивовірних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей.

У цивільному судочинстві судово-психологічна експертиза може бути призначена при розгляді справ: а) про розлучення (для визначення постійного місця проживання дитини та порядку участі батьків у його вихованні); б) про скасування опіки; в) про встановлення усиновлення; г) у справах про відшкодування моральної шкоди; д) про визнання угоди недійсною та ін. Під час проведення психологічної експертизи досліджуються покази, які не залежать від будь-якого стороннього впливу або примусу, тобто є автентичними.

Законодавством передбачено орієнтовний перелік питань, які можуть бути задані судовому експерту при призначенні судово-психологічної експертизи. Водночас, експерт також має право вказувати у своєму висновку на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 №4038-XII. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 23.12.2020).
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5. Дата оновлення: 13.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n1556> (дата звернення: 23.12.2020).
3. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5. Дата оновлення: 13.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n1556> (дата звернення: 23.12.2020).
4. Черезова І.О. Психологічна експертиза: навчальний посібник / Бердянський держ. пед. ун-т. Бердянськ: БДПУ, 2018. 262 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України; Закон України від 18.03.2004 №1618-IV. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 23.12.2020).

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ПРАВ І СВОБОД ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ

Сірант Мирослава Миколаївна

к.ю.н., доцент

Перів Ірина Володимирівна

Студентка першого курсу

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Інститут права, психології та інноваційної освіти

Національний університет “Львівська політехніка”

Львів, Україна

Вступ. XX століття стало переломним у сфері кореляції статей. Найпомітнішими зміни відбулись у політичній, освітній та економічній сферах. У XXI столітті кожна демократична держава прагне забезпечити достойні умови для життя своїм громадянам. Знівельовуючи усі прояви гендерної сегрегації, расової дискримінації, етнічних та релігійних заворушень суспільство заявляє про свою демократичність та соціальну відповідальність. Міжнародне регулювання, спрямоване на забезпечення гендерної рівності, відіграє роль стандартів, до яких необхідно прагнути кожній державі у своїй правовій діяльності.

Мета роботи. Охарактеризувати діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо забезпечення паритетних прав чоловіків та жінок та утвердження гендерної рівності в міжнародному правовому полі.

Матеріали та методи. Методологічною основою дослідження є система принципів, засобів і підходів, заснована на філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методах. Матеріальною базою дослідження слугували: Загальна декларація прав людини, Статут Організації Об'єднаних Націй, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року та Цілі сталого розвитку ПРООН в Україні.

Результати та обговорення. Утвердження гендерної рівності наприкінці ХХ ст. стало одним із ключових завдань у діяльності Організації Об'єднаних Націй. Безсумнівно, одним із найважливіших документів, що сприяє формуванню прав жінок, є Загальна декларація прав людини, ухвалена 1948 року [1]. Однак, Статут Організації Об'єднаних Націй став першим міжнародним актом, який закріпив принцип рівноправності чоловіків і жінок [2].

З 1976 року почав діяти один із підрозділів ООН – ЮНІФЕМ (англ. UNIFEM, United Nations Development Fund for Women). З 2010 року його функції передано новоствореній Структурі Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (англійською – United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women). ООН Жінки є допоміжним органом Генеральної Асамблеї ООН. ООН Жінки надає підтримку державам-членам Організації Об'єднаних Націй щодо встановлення глобальних стандартів для досягнення гендерної рівності, а також разом із урядами і громадянським суспільством розробляє закони, стратегії, програми і послуги, необхідні для реалізації цих стандартів.

Задля вирішення питання гендерного паритету та забезпечення прав жінок в структурі ООН створено цілу мережу спеціалізованих органів, таких як: Відділ з покращення становища жінок, Комісія зі становища жінок, Комісія з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок Інститут міжнародних досліджень і освіти жінок (INSTRAW), Фонд розвитку жінок (ЮНІФЕМ), Канцелярія Спеціального радника з гендерних питань та покращення становища жінок.

Організація виступає за рівну участь жінок у всіх сферах життя, приділяючи основну увагу п'яти пріоритетним напрямкам: посиленню жіночого лідерства і підвищенню їхньої участі в процесі прийняття рішень; припиненню насильства по відношенню до жінок; залученню жінок до всіх етапів процесу забезпечення миру і безпеки; розширенню економічних прав жінок; наданню питанням гендерної рівності особливого значення в процесі національного

планування та бюджетування. ООН Жінки також координує зусилля та сприяє діяльності системи ООН щодо просування гендерної рівності.

Загальносистемний план дій Організації Об'єднаних Націй (UN-SWAP) з гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок був знаменним планом дій, який створив перший набір загальних показників для системи Організації Об'єднаних Націй для оцінки прогресу в її роботі з гендерних питань.

У 2014 році ООН Жінки започаткували Рух ООН солідарності жінок за гендерну рівність, більше відомий як «HeForShe», що дослівно перекладається як «Він за неї». Основним посланням цього руху є те, що: «гендерна рівність стосується не тільки жінок, це питання прав людини».

У контексті встановлення гендерного балансу світове суспільство зробило досить вагомий крок, а саме Організацією Об'єднаних Націй було прийнято Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) [4]. Конвенція є базовим договором в галузі прав людини та принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, затвердженим Генеральною Асамблеєю ООН 19 грудня 1979 році.

Варто також зазначити, що від місцевого до глобального рівня лідерство жінок та політична участь обмежені. Жінки недостатньо представлені як виборці, а також на керівних посадах, на виборних посадах, державній службі, приватному секторі чи наукових колах. Це відбувається, незважаючи на їх професійні здібності як лідерок та агенток змін, а також на задеклароване право на рівну участь у демократичному управлінні.

На IV Всесвітній конференції ООН зі становища жінок у Пекіні 1995 р. було прийнято Пекінську Декларацію та Пекінську платформу дій. Цим документом визначаються зобов'язання держав щодо розширення прав жінок. Якщо Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок підтримує право жінок на участь в суспільному житті [4], в той час як Пекінська платформа дій передбачає усунення бар'єрів на шляху рівної участі.

Ще однією важливою інституцією в системі ООН є Програма розвитку ООН (ПРООН). У своїй діяльності, окрім Конвенцій та законодавчих актів, ПРООН керується Цілями сталого розвитку. Перелік Цілей сталого розвитку був офіційно затверджений на засіданнях Генеральної Асамблеї ООН в кінці вересня 2015 року. Вони лежать в основі політики та фінансування ПРООН протягом наступних 15 років.

Цілями сталого розвитку, окреслено інтернаціональні пріоритети та прагнення на період до 2030 року. «Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток» – є 5 Ціллю, яку поділено на глобальні та національні завдання. Серед яких на глобальному рівні окрім подолання дискримінації та всіх форм насильства, у пункті 5.4 зазначено цінність неоплачуваної домашньої роботи, а саме: «визнати і цінувати неоплачувану працю з догляду й роботу з ведення домашнього господарства, надаючи комунальні послуги, інфраструктуру та системи соціального захисту і заохочуючи принцип спільної відповідальності у веденні господарства і в сім'ї, з урахуванням національних умов» [5].

Щодо України, то вітчизняне законодавство здебільшого є гендерно нейтральним, у ньому не міститься положень, які б дискримінували представників обох статей. Тому, закріплення гендерної рівності на законодавчому рівні все-таки є більше результатом впливу міжнародних інституцій, ніж усвідомленою потребою.

Хоч в Україні і ратифіковано безліч базових міжнародних норм, та все ж вони містять шаблонний характер. Оскільки в них охоплюється достатньо гнучкий спектр соціальних стандартів, які передбачені для держав із різними рівнями економічного та соціального розвитку. Українські законодавці інколи вибірково підходять до питання давання згоди на обов'язковість окремих міжнародних актів, якими передбачено дещо вищі стандарти. Або існує тенденція ратифікації міжнародних договорів без внесень відповідних змін до українського законодавства. Отож, успішна імплементація залежить не тільки від декларативних норм, але й тим, як їх застосовують на практиці.

Висновки. Підсумовуючи, зазначаємо, що на міжнародному рівні гендерне питання не втрачає актуальності вже більше ніж пів століття. Усі ті здобутки, які ми приймаємо як даність, виборювались не одним поколінням жінок, які згодом розпочали співпрацю з міжнародними організаціями. Однією з них є Організація Об'єднаних Націй, яка ставить проблему захисту прав жінок на порядок денний у новому тисячолітті та реалізує свої стратегії та принципи щодо рівності жінок і чоловіків через політико-правові та інституціональні механізми. Тим самим, нівелюючи усі прояви гендерної сегрегації, расової дискримінації, етнічних та релігійних заворушень. Міжнародне регулювання, спрямоване на забезпечення гендерної рівності, відіграє роль стандартів, до яких необхідно прагнути кожній державі у своїй правовій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Статут Організації Об'єднаних Націй. Офіційний сайт. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/3718/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
5. Цілі сталого розвитку в Україні, URL: <http://sdg.org.ua/ua/pro-globalnitsili/genderequality#%D0%B3%D0%BB%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>